

4 63-25589

8-C 1

AG 8

Ex Libris Dr. Wolf

Wolf Allyn

FONTES
IURIS ROMANI ANTIQUI.

FONTES
IURIS ROMANI ANTIQUI

EDIDIT

CAROLUS GEORGIUS BRUNS.

EDITIO SEXTA

CURA

THEODORI MOMMSENI ET OTTONIS GRADENWITZ.

PARS PRIOR
LEGES ET NEGOTIA.

FRIBURGI IN BRISGAVIA ET LIPSIAE
IN LIBRARIA ACADEMICA I. C. B. MOHRII
(P. SIEBECK)
MDCCCLXXXIII.

FONTES

IURIS ROMANI ANTIQUI

EDIDIT

CAROLUS GEORGIUS BRUNS.

LEGES ET NEGOTIA.

EDITIO SEXTA

CURA

THEODORI MOMMSENI ET OTTONIS GRADENWITZ.

FRIBURGI IN BRISGAVIA ET LIPSIAE
IN LIBRARIA ACADEMICA I. C. B. MOHRII
(P. SIEBECK)
MDCCCLXXXIII.

EX OFFICINA H. LAUPPII. TUBINGAE.

Ad editionem quintam praemonita pariter ad sextam perveniunt. Ad hanc quoque **Lenelii** adiutorio nos usos esse quaeque ex instrumentis recognitis vel noviter repertis nobis innotuerunt utilia, ea mutata adiectave esse opera nostra et liber ipse ostendit et potiora in indice praemisso notis adpositis declarantur. Hoc addendum pro uno editore hunc libellum nactum esse duos eumque iam sextum prodire recensitum opera communi.

Praeter alia minora, quae perspicuitatis causa visum est aliter administrare, in negotiis ordinandis dispositionem ita mutavimus, ut primum locum teneant leges dictae rebus communibus sacrisve, secundum leges dictae a privatis rei suae, id est testamenta et reliquae mancipationes, tertium negotia ad ius rerum spectantia, quartum quae spectant ad ius obligationum ordine fere Gaiano, ut eum nuper explicavit Pernice in parergorum tertio, scilicet ut praecedant quae re verbis litteris contrahuntur vel solvuntur, comprehensa sub communi titulo pecuniae certae, sequantur obligationes consensu contractae.

Duae operis partes legum et negotiorum altera, altera scriptorum cum non ad omnes harum rerum studiosos pariter pertineant, utile visum est ita dispescere, ut seorsum tam illa quam haec comparari posset.

Scripsimus Berolini m. Maio a. 1893.

TH. MOMMSEN. O. GRADENWITZ.

PRAEFATIO

EDITIONIS QUINTAE.

Litteris et amicis postquam ereptus est **Carolus Georgius Bruns**, horum est, ut quantum fieri potest in illarum curam eam succedant, quam ipse praestitisset, si fata sivissent. Quam ob rem iusta facere amico, cuius angor desiderio, equidem ita decrevi, ut fontium iuris Romani antiqui, quorum cum auctore vivo tamquam communis mihi cura fuit, futuram recognitionem et continuationem post eius obitum immaturum in me susceperem. Prodit igitur iam syllogae eius editio quinta meis curis aucta et expolita. In ea opera duas res secutus sum, primum ut in summa re sylloge talis maneret, qualem auctor esse voluit, deinde ut quae ipsum, si vixisset, semendaturum vel adiecturum fuisse persuasum habeo, ea postuma hac opera mutarentur et adderentur.

Itaque quae ex monumentis librisve selegit Brunsius, suis locis reliqui omnia neque quicquam sustuli, quamquam erant quae omitti possent. Nam in eiusmodi delectu cum alia aliis probentur et in multis a casu magis quam a iudicio editor pendeat, committere nolui, ut quae per quattuor editiones circumferuntur, in quinta hac desiderarentur.

E contrario meum esse existimavi, ut quae in hoc volumen recepta sunt, ita ibi legantur, ut qui eo utitur certo fundamento insistat neque erroribus coniecturisve tacitis fallatur. Quam ob rem tam monumenta quam auctorum locos ad probas editiones

ita recognovi, ut quatenus liber pervenit tradita lectio aut in ordinem verborum reciperetur aut, ubi expelli debuit, ex annotatione id intellexeretur.

Deinde quod inter syllogae huius praecipua merita fuit, ut quotiens denuo ederetur, prodiret, id quod ipse Brunsius quartae iure praescripsit, auctior emendatior, id in quinta ego curavi ut retineret, ita tamen, ut abstinere ab ea oneranda; ipsa enim brevitate sua vel maxime et nitet et prodest. Praeter duo monumenta, legis fortasse Rubriae fragmentum Atestinum (p. 102) et decretum pontificum (p. 237), pro quartae editionis supplemento a me seorsum emissa a. 1881, quid in hac editione accesserit, ex tabula subiecta cognoscetur.

Edicti perpetui reliquias cum viderem post egregias curas **Ottonis Lenel** (*das Edictum perpetuum, ein Versuch zu dessen Wiederherstellung*. Lipsiae 1883) non posse repeti, ut repetiverat Brunsius, ad recensionem Rudorffianam, ab ipso Lenelio impetravi, ut eum laborem in se reciperet. Praeter eum, qui tam insigni tractatu librum hunc exornavit, multi viri docti tam philologi quam iuris periti et Brunsii causa carae memoriae viri et mea alii aliis locis me adiuverunt, quorum nomina suis locis reperientur.

In ipsa editione curanda egregius iuvenis **Behrendt Pick** strenuam et sollertem operam mihi praestitit.

Scripsi Berolini d. XXII Nov.

a. MDCCCLXXXVI.

TH. MOMMSEN.

PRAEFATIO

EDITIONIS QUARTAE.

Tertiam vix emiseram huius libelli editionem, cum nova in lucem prodire iuris monumenta gravissima haec: tabulae ceratae Pompeianae, novae tabulae Ursonenses, lex metalli Vipascensis. Quae libello deesse quo magis dolebam, eo libentius bibliopolae cedo novam iam nunc poscenti editionem. In qua adornanda hoc primum curavi, ut tria illa monumenta reciperentur; dein et alia quaedam minora et rogante amico collega orationem Claudii de iure honorum Gallis dando adieci. Cetera non mutavi, nisi quod cuncta novis curis pertractavi, praetoris edictum accuratius redegi, Bantinae tabulae epicrisin **Buechelerus** benevole adhibuit. De ratione philologa nunc cum filio **Ivone Bruns** philologo potui deliberare.

Scripsi Berolini mense Octobri a. MDCCCLXXIX.

EX PRAEFATIONE EDITIONIS TERTIAE.

In hac nova editione summam opusculi rationem atque dispositionem mutandam mihi non esse arbitratus sum; singulas autem partes emendavi atque ampliavi: recipere potui legis coloniae Genetivae Iuliae fragmenta a. 1871 reperta et contractuum cautiones e triptychis Transsilvanis a Mommseno in corpore inscr. Latin. editas; praetoris edictum perpetuum, quatenus servatum nobis est addidi, ut taceam de minoribus quibusdam tam legum quam negotiorum speciebus adiectis; lex Osca tabulae Bantinae auctore Fr. Buecheler, collega Bonnensi, interpretatione philologica instructa est, lex collegii aquae fulloniae a Mommseno retractata; XII tabularum fontes accurratius adlegavi.

Gratias ago **Th. Mommsen**, qui in hac ut in prior editione consilio et ope ferenda me adiuvere nunquam destitit, et **Herm. Oldenburg**, philologo, cuius ope usus sum in quavis re ex arte philologa diiudicanda.

Mense Octobri a. MDCCCLXXV.

EX PRAEFATIONE EDITIONIS SECUNDAE.

In adornanda huius collectionis nova editione prioris fundamenta, usu comprobata, retinenda censui; ceterum id egi, ut addendo et emendando quasi manuale quoddam fontium iuris antiqui usque ad saeculum tertium p. Chr. n. nunc pararem. Retinui igitur trium partium dispositionem: legum negotiorum, scriptorum. Earum autem in primam, praeter legum regiarum et XII tabularum reliquias, nunc leges, quae proprie sic appellabantur, omnes omnino recepi, quarum verba genuina aut inscriptionibus aut libris nobis tradita sunt, ut uno quasi in conspectu perspicui atque inter se comparari possint; eandemque secutus rationem etiam senatus consulta omnia, quae ad ius pertinent, adieci. E ceteris senatus consultis itemque ex edictis privilegiis nonnisi gravissima quaeque, artiore vinculo cum iure coniuncta, recepi.

Pars secunda omnia nunc continet negotia, quae inscriptionibus nobis tradita sunt usque ad saeculum tertium. Additae sunt titulorum quorundam sepulcralium partes ad ius negotiaque civilia spectantes.

Tertia pars certa ratione certisque finibus circumscribi vix potest. Scriptores iuris consultos prorsus omisi, cum separatim editi sint in Huschkii iurisprudencia anteiustiniana. Ex reliquis autem auctoribus remotiores tantum exscripsi, qui maiorem quandam in iuris doctrina habent auctoritatem. Quodsi vero quis dicat, etiam alios fuisse recipiendos, aliosve ex iis fuisse

eligendos locos, sibi habeat, infitias non ibo: liberum quoddam in tali re concedendum est arbitrium; utique cavendum mihi erat, ne nimia fieret libelli moles.

Penitus recedendum a priore editione mihi erat in constituendis tam legum quam ceterorum locorum lectionibus. Et enim abstinendum erat ab omni cui indulseram licentia, ne sermonem antiquum in recentiorem converterem neve ullo alio modo legitimas scripturas mutarem; praesertim in inscriptionibus accuratissime archetyporum textum (etiam si orthographiam spectas) servavi. Necessarias vitiorum emendationes ubique aut notis aut litterarum forma indicavi; notas vero, tam criticas quam litterarias et exegeticas, ad artos libri manualis fines redegi. Quicumque igitur accuratius aliquem locum tractare volet, ad uberiores inscriptionum collectiones aliosve libros accedat necesse est. Tantum etenim abest, ut avocare ab iis velim, ut invitare viamque ad eos aperire propositum habeam.

In titulis sepulcralibus et in omnibus, quos e scriptoribus recepi, locis brevitatis studio multa quidem, quae ad rem meam facere mihi non videbantur, omisi, semper autem certis quibusdam signis id indicavi. 'Si plus minusve secuerim, se fraude esto.'

Gratias ago **Th. Mommsen**, qui inscriptionum apographa comiter mecum communicavit, et **Henrico Dressel** philologo, quem de re grammatica consulebam.

Mense Decembri a. MDCCCLXX.

CONSPECTUS OPERIS.

(Asterisco quae notantur tradita sunt aere lapide ligno papyro inscripta.)

(Duabus crucibus quae signantur accesserunt in editione sexta,
quae una cruce, in editione quinta.)

P A R S P R I M A.

LEGES.

	Pag.
Cap. I. Leges regiae	1
Cap. II. Leges XII tabularum	15
Tabula fastorum*	41
Cap. III. Leges publicae populi Romani post XII tabulas latae.	
1. Lex Plaetoria de iurisdictione	45
2. Lex Aquilia de damno	45
3. Lex Silia de ponderibus publicis	46
4. Lex Papiria de sacramentis	47
5. Lex Cincia de donationibus	47
6. Lex Atinia de usucapione	47
7. Lex Sulpicia rivalicia	48
8. Lex Osca tabulae Bantinae*	48
9. Lex Latina tabulae Bantinae*	53
10. Lex Acilia repetundarum*	55
11. Lex agraria*	74
12. Lex Cornelia de XX quaestoribus*	90
13. Lex Cornelia de sicariis et veneficis	93
14. Lex Antonia de Termessibus*	94
15. Lex Mamilia Roscia Peducaea Aliena Fabia [vel potius Iulia agraria]	96
16. Lex Rubria de Gallia Cisalpina*	98
†17. Legis fortasse eiusdem fragmentum Atestinum*	102
18. Lex Iulia municipalis*	104
19. Lex Falcidia	113
20. Lex Iulia de vi publica et privata	114
21. Lex Iulia de adulteriis	114
22. Lex Quinctia de aquaeductibus	115
23. Lex Iulia et Papia Poppaea	118
24. Lex Iunia Vellaea	119

XIV

	Pag.
25. Minora legum incertarum fragmenta*	119
††26. Lex convivalis quae dicitur Tappula*	122
Cap. IV. Leges coloniarum et municipiorum.	
27. Lex coloniae Genetivae Iuliae s. Ursonensis*	123
††28. Lex civitatis Narbonensis de flamonio provinciae*	140
29. Lex Salpensana*	142
30. Lex Malacitana*	147
31. Fragmentum Tudertinum*	155
32. Fragmentum Florentinum*	156
†33. Epistula incertorum imperatorum de Tymandenis*	156
†34. Epistulae Ablatii praef. praet. et Constantini imperatoris de iure civitatis Orcistenorum*	157
Cap. V. Senatus consulta.	
35. SC. de Bachanalibus*	160
†36. SCC. de Thisbaeis*	162
37. SC. de philosophis et rhetoribus	166
38. SC. de Tiburtibus*	166
39. SC. de Asclepiade*	167
†40. SC. de Oropiis*	172
†41. SC. de Aphrodisiensibus*	177
42. Edicta et senatus consulta de campo Esquilino.	
†A. Edictum praetoris*	181
B. SC. de pago Montano*	181
43. Senatus auctoritas de provinciis	182
††44. SCC. de ludis saecularibus*	183
45. SC. de aquaeductibus	185
46. SC. de mense Augusto	185
47. SC. de collegiis*	186
48. SC. Velleianum	186
49. SC. Ostorianum	186
50. SC. Claudianum*	187
51. SCC. de aedificiis non diruendis*	190
52. SC. Trebellianum	192
53. SC. de imperio Vespasiani*	192
54. SC. Macedonianum	194
55. SC. Rubrianum	194
56. SC. Iuncianum	194
57. SC. Iuventianum	195
58. SC. de nundinis saltus Beguensis*	196
59. SC. de Cyzicenis*	197
††60. SC. de sumptibus ludorum*	198
61. SC. Orfitianum	202
Cap. VI. Edicta et decreta magistratuum et sacerdotum.	
62. Edictum perpetuum praetoris urbani	202

	Pag.
63. Edicta aedilium curulium	229
64. Edictum censorum	230
††65. Edictum M. Antonii triumviri	231
66. Decretum proconsulis Hispaniae ulterioris*	231
67. Decretum proconsulis Sardiniae*	231
†68. Epistula praefectorum praetorio*	233
69. Edictum praefecti Aegypti*	234
††70. Edictum XVvirum sacris faciundis*	236
†71. Decretum XVvirum sacris faciundis*	237
†72. Decretum pontificum*	237
Cap. VII. Constitutiones imperatorum.	
73. Edictum Augusti de aquaeductu Venafrano*	238
74. Edictum Claudii de civitate Anaunorum*	240
75. Epistula Vespasiani ad Vanacinos*	241
76. Epistula Vespasiani ad Saborenses*	242
77. Epistula Domitiani ad Falerienses*	242
78. Epistula Traiani vel Hadriani*	243
††161. Epistula Traiani de liheris militum	383
79. Decretum M. Aurelii et Commodi*	244
†80. Decretum Commodi de saltu Burunitano*	244
††162. Ara legis Hadrianæ	382
81. Epistula Severi et Caracallæ ad Tyranos*	246
††82. Decretum Gordiani ad Scaptoparenos*	248
††83. Edictum Constantini de accusationibus*	249
††84. Fragmentum constitutionis contra Caesarianos	251
85. Privilegia veteranorum de civitate vel conubio (cf. p. 371—374).	
1. Diploma militis peregrini*	252
2. Diploma militis civis Romani*	253
Cap. VIII. †86. Iuris iurandi in principem formulæ*	254
Cap. IX. †87. Ordo salutationis sportularumque provinciae Numidiae*	257

PARS SECUNDA.

NEGOTIA.

Cap. I. Leges dictae rebus communi sacrove usui destinatis.	
88. Lex luci Lucerini*	260
89. Lex luci Spoletini*	260
90. Lex a vicinis Furfensibus templo dicta*	260
†91. Leges arae Augusti Narbonensis*	261
†92. Lex arae Iovis Salonitanae*	263
†93. Lex dedicationis Brixiana*	264

	Pag.
†94. Lex arae urbanae*	264
95. Lex rivi incerta*	265
96. Ex legibus incertis de aquaeductibus urbis	265
97. Lex metalli Vipascensis*	266
Cap. II. Testamenta et laudationes funebres.	
98. Testamentum Dasumii*	270
99. Testamentum Galli*	275
†100. Kaput ex testamento*	278
†101. Kaput ex testamento*	279
†102. Codicilli*	279
103. Gesta de aperiundo testamento	280
104. Laudationes funebres.	
a. Laudatio Turiae*	282
b. Laudatio Murdiae*	287
Cap. III. Mancipationes.	
a. Emptionis causa pretio accepto.	
105. Emptio pueri* (cf. p. 375—380)	288
106. Emptio puellae*	289
107. Emptio ancillae*	290
108. Emptio domus*	291
b. Fiduciae causa.	
††109. Emptio servorum*	291
110. Formula Baetica*	293
c. Donationis causa.	
111. Donatio Fl. Artemidori*	294
112. Donatio Statiae Irenes*	295
113. Donatio Iuliae Monimes*	296
114. Donatio Flavii Syntrophii*	296
115. Aliae mancipationes donationis causa*	298
Cap. IV. 116. Iura praediorum*	299
Cap. V. Superficies.	
117. Aedificium Puteolanum*	303
118. Aedificium post columnam divi Marci*	303
Cap. VI. Obligationes alimentariae municipales aliaeque similes.	
119. Ex institutione alimentaria Traiani*	305
120. Institutio alimentaria Pliniana	308
†121. Obligatio Antinas*	309
†122. Obligatio Tarracinensis*	309
†123. Obligatio Hispalensis*	309
†124. Obligatio Siccensis*	310
125. Obligatio Ferentinas*	310
126. Obligatio Ariminensis*	311
Cap. VII. Pecunia certa.	
127. A. Credita*	311

	Pag.
128. B. Constituta*	312
129. C. Commendata*	313
†130. D. Transscripta*	313
131. E. Apochata (<u>Apochae Pompeianae</u>).	
a. Apochae privatae*	314
b. Apochae rei publicae*	319
132. F. Indicii nomine promissa*	320
Cap. VIII. Emptiones sine mancipatione peractae.	
†133. Emptio areae scalis sepulcri faciendis*	322
†134. Emptio praedii*	322
†135. Emptio servi*	325
††136. Instrumentum venditionis Bavaricum	327
Cap. IX. Locationes.	
137. Locationes operarum*	328
†138. Lex horreorum*	329
139. Locationes rerum minores*	330
††140. Libellus Geminii Eutychetis coloni*	331
††141. Tabula deae Hludanae sacra*	332
142. Locatio operis*.	332
Cap. X. 143. Societas*	334
Cap. XI. 144. Iura sepulcrorum.	
A. Prohibitiones alienandi*	334
B. Multae alienationum prohibitarum*	336
C. De sepulcro violato et mortuo inferendo*	338
D. De aditu ad sepulcrum*	341
E. Cognitio de sepulcris*	342
Cap. XII. 145. Ius hospitii et clientelae*	343
Cap. XIII. Collegia.	
146. Collegium symphonicorum*	345
147. Collegium funeraticium Lanuvinum*	345
148. Collegium Aesculapii et Hygiae*	348
149. Collegium funeraticium Alburnense*	350
150. Collegium aquae*	351
151. Collegium militum*	354
†152. Collegium Silvani*	355
††153. Collegium eborariorum*	356
154. Institutiones duae in Augustales collatae*	357
Cap. XIV. Causae forenses.	
155. Sententia Minuciorum*	358
156. Sententia arbitri ex compromisso*	360
††157. Decretum L. Novii Rufi*	361
158. Sententia de sepulcris*	361
159. Lis fullonum de pensione solvenda*	362

XVIII

	Pag.
††160. Hereditatis petitiones Arsinoiticae duae.	
a. Querela de testamento nullo* . . .	364
b. Hereditatis petitio ab intestato* . . .	367
Exemplar diptychi	371
Exemplar triptychi	375
Additamenta:	
††161. Epistula Traiani de liberis militum . . .	381
††162. Ara legis Hadrianæ	382

EXPLICATIO SIGNORUM ET NOTARUM.

Litterae cursivae in textu inscriptionum distinguunt quae a traditis aut differunt aut absunt, item Latina versa e Graecis; in adnotatione ea quae sunt editoris.

[Uncis quadratis] in scriptorum locis distinguuntur a traditis quae differunt aut desiderantur scilicet potiora; in textu inscriptionum, ubi haec expressa sunt litteris cursivis, uncas eos supplementis omnibus, emendationibus paucis apposuimus.

(Uncis rotundis) in textu comprehensa sunt compendia ita soluta, in adnotatione Latina versa e Graecis.

Lineolis subductis signavimus quae in traditis delenda videntur.

Puncta significant verba vel litteras in traditis aut deesse aut legi non posse neque satis certo posse suppleri.

Lineola — significat quaedam ex traditis omissa esse.

Signum ∞ in textu inscriptionum indicat in archetypo partem versus vacuum esse.

Numeri uncis rotundis inclusi in textu inscriptionum archetypi versus indicant.

Ak. Abh. = akademische Abhandlungen:

Berl. ak. Abh. = Abh. d. Berliner Akad. d. Wissensch., phil.-hist. Classe.

Münch. ak. Abh. = Abh. d. Münch. Ak. d. W., philos.-philol. Cl.

Annali = annali dell' istituto di corrispondenza archeologica.

Ber. = Berichte:

Berl. Ber. = Monatsber. d. Berl. Akad. d. Wissensch.

Leipz. Ber. = Ber. üb. d. Verhdl. d. Sächs. Ges. d. W., phil.-hist. Cl.

Wien. Ber. = Sitzungsber. d. Wiener Ak. d. W.

C. I. L. = Corpus inscriptionum Latinarum consilio acad. litter. Boruss. ed.

Grut. = Gruteri thesaurus inscr. ed. I. 1602, ed. II. 1707.

Haenel, Corpus legum ab imp. Rom. ante Iustin. latarum. 1857.

Haub. = Haubold, antiquitatis Rom. monumenta legalia, ed. Spangenberg. 1830.

Hermes, Zeitschr. f. klass. Philologie, inde ab a. 1866.

Hu. = Huschke.

Jahrb. = Jahrbuch d. gem. deut. R. ed. Bekker et Muther 1857—1863.

Kr. Z. = Tübinger krit. Zeitschr. f. Rechtsw. 1826—29.

Mo. = Mommsen.

Or. = Orellii inscript. Latin. collectio. 1828. Vol. III. ed. Henzen. 1856.

Phil. = Philologus, Zeitschr. f. d. klass. Alterthum, inde ab a. 1846.

Rh. Iur. = Rheinisches Museum f. Iurisprud. 1827—1835.

Rh. Ph. = Rhein. Mus. f. Philologie, inde ab a. 1827.

Ri. = Ritschl, priscae latinitatis monumenta epigraphica, ad archetypon
repraesentata. 1862. (tab. lithogr. ad C. I. L.)

Rud. R. G. = Rudorff, röm. Rechtsgeschichte. 1857.

Spang. = Spangenberg, iur. Rom. tabulae negotiorum sollemnium. 1822.

Wi. = Wilmanns, exempla inscript. latin., 2 vol. 1873.

ZGR. = Zeitschr. f. geschichtl. Rechtsw., edd. Savigny aliique. 1815—1848.

ZRG. = Zeitschr. f. Rechtsgeschichte, edd. Bruns aliique inde ab a. 1862.

ZSSt. = Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, edd. Bruns
aliique inde ab a. 1880.

PARS PRIMA.

L E G E S.

CAPUT I.

L E G E S R E G I A E.

Scriptores Romani omnia fere antiquissimi iuris vestigia, quae invenerunt, regum legibus tribuere consuerunt, non inquirentes utrum vere legibus an moribus aliove modo essent introducta; unde magna apud nos exorta est dissensio quatenus his narrationibus fides habenda sit. Quare, cum accuratius in rem inquirere in hoc libro non liceat, omnes composui locos, quibus de regum institutis legibusque agitur, omissa quaestione de vera earum natura. Praemisi generalia veterum testimonia tam de legibus ipsis, quam de iure Papiriano, quod antiquissimam legum regiarum collectionem Romani existimabant. Cf. Dirksen, Ueberbleibsel v. d. Gesetzen d. röm. Könige. 1823 (Versuche z. Kritik d. röm. Rechts. VI. p. 234—58). Voigt, üb. d. leges regiae. 1876 (Leipz. Abh. 7,555=826). Rubino, röm. Verf. 399—430. Schuczegler, röm. Gesch. 1, 23—28. Zumpt, röm. Criminalrecht 1, 15—41. Mommsen, röm. Staatsrecht 2³,36—47.

1. *Pomponius enchirid. (D.1.2,2,1.2):* .. initio civitatis nostrae populus sine lege certa, sine iure certo primum agere instituit, omniaque manu a regibus gubernabantur. Postea aucta ad aliquem modum civitate ipsum Romulum traditur populum in triginta partes divisisse, quas partes curias appellavit, — et ita leges quasdam et ipse curiatus ad populum tulit: tulerunt et sequentes reges. quae omnes conscriptae exstant in libro Sexti Papirii, qui fuit illis temporibus, quibus Superbus Demarati Corinthii filius, ex principalibus viris. is liber — appellatur ius civile Papirianum. 2. *Tacitus (ann. 3,26):* Nobis Romulus ut libitum imperitaverat, dein Numa religionibus et divino iure populum devinxit, repertaque quaedam a Tullo et Anco, sed

praecipuus Servius Tullius sanctorum legum fuit, quis etiam reges obtemperarent. 3. *Cicero* (*Tusc.* 4,1,1): cum a primo urbis ortu regiis institutis, partim etiam legibus, auspicia, caerimoniae, comitia, provocationes, tota res militaris divinitus esset constituta *cet.* 4. *Dionysius* (2,24):¹ ἐκεῖνος (ὁ Πωμόλος) νόμους καλοὺς — ἀγράφους μὲν τοὺς πλείστους, ἔστι δ' οὗς καὶ ἐν γράμμασι κειμένους, καταστησάμενος κτλ. 5. *Dion.* (2,27):² τοῦτον τὸν νόμον (de filio vendendo) — οἱ βασιλεῖς ἐφύλαττον εἴτε γεγραμμένον εἴτε ἄγραφον, οὐ γὰρ ἔχω τὸ σαφές εἰπεῖν κτλ. 6. *Dion.* (2,73,—4):³ τὰ μὲν — περὶ τὸ θεῖον νομοθετηθέντα ὑπὸ τοῦ Νομά, — τὰ μὲν ἐγγράφοις περιληφθέντα νόμοις, τὰ δ' ἔξω γραφῆς εἰς ἐπιτηδεύσεις ἀχθέντα καὶ συνασκήσεις χρονίους κτλ. 7. *Dion.* (3,36):⁴ χαλκαὶ — οὐπω στήλαι τότε ἦσαν, ἀλλ' ἐν δρυῖναις ἐχαράττοντο σάνισιν αἵ τε νόμοι καὶ αἱ περὶ τῶν ἱερῶν διαγραφαί. 8. *Dion.* (2,73):⁵ νομοθετοῦσιν (οἱ ποντίφικες) ὅσα τῶν ἱερῶν ἄγραφα ὄντα καὶ ἀνέθιστα, κρίνοντες ἃ ἂν ἐπιτήδεια τυγχάνειν αὐτοῖς φανεῖν νόμων τε καὶ ἐθισμῶν. 9. *Livius* (6,1,2): (litterae) etiam si quae in commentariis pontificum aliisque publicis privatisque erant monumentis, incensa (a Gallis) urbe pleraeque interiere. — (6,1,10) (insequenti anno tribuni militum) foedera ac leges, erant autem eae XII tabulae et quaedam regiae leges, conquiri quae non comparerent iusserunt; alia ex eis edita etiam in vulgus, quae autem ad sacra pertinebant a pontificibus maxime, ut religione obstrictos haberent multitudinis animos, suppressa.

Ius Papirianum. 10. *Pompon. enchir.* (D. 1,2,2,2): omnes (leges regiae) conscriptae exstant in libro Sexti Papirii, qui fuit illis temporibus, quibus Superbus Demarati Corinthii filius, ex principalibus viris. is liber — appellatur ius civile Papirianum, non quia Papirius de suo quicquam ibi adiecit, sed

1) (ille leges egregias, maxima ex parte non scriptas, nonnullas vero etiam litteris consignatas proponens.) — 2) (hanc legem (de filio vendendo) reges tuebantur sive scriptam sive non scriptam, nil certi enim habeo dicere.) Cf. *Rom.* 10. — 3) (quae Numa de rebus divinis constituerat, — partim legibus scriptis comprehensa, partem sine scriptis in consuetudinem et usum longaevum conversa.) — 4) (aheneae columnae nondum in usu tunc erant, sed in roboreis tabulis incidebantur et leges et de sacris praecepta.) — 5) (leges dant si quid sacrorum nec scriptis nec moribus comprehensum est, diiudicantes, quatenam leges et consuetudines idoneae habendae sint.)

quod leges sine ordine latas in unum composuit. 11. *Pomp. ench.* (D. 1,2,2,36): Fuit — in primis peritus Publius Papirius, qui leges regias in unum contulit. 12. *Dion.* (3,36):¹ (Ὁ Μάρκιος) συγκαλέσας τοὺς ἱεροφάντας καὶ τὰς περὶ τῶν ἱερῶν συγγραφάς, ὥς Πομπήλιος συνεστήσατο, παρ' αὐτῶν λαβὼν ἀνέγραψεν εἰς δέλτους καὶ προϋθῆκεν ἐν ἀγορᾷ, — ὥς ἀφανισθῆναι συνέβη τῷ χρόνῳ. — μετὰ δὲ τὴν ἐκβολὴν τῶν βασιλέων εἰς ἀναγραφὴν δημοσίαν αὐθις ἤχθησαν ὑπ' ἀνδρὸς ἱεροφάντου Γαῖου Παπυρίου τὴν ἀπάντων τῶν ἱερῶν ἡγεμονίαν ἔχοντος. 13. *Paulus ad l. Iul. et Pap.* (D. 50,16,144): Granius Flaccus in libro de iure Papiriano scribit, paelicem nunc volgo vocari *cet.* 14. *Macrob. (sat.* 3,11,5): In Papiriano — iure evidenter relatum est, arae vicem praestare posse mensam dicatam. 15. *Servius (in Verg. Aen.* 12,836): quod ait (Vergilius) 'morem ritusque sacrorum adiciam', ipso titulo legis Papiriae usus est, quam sciebat de ritu sacrorum publicatam.

I. ROMULUS.

a) *ius publicum.*

1. *Dion.* (2,9):² Ὁ δὲ Ῥωμύλος ἐπειδὴ διέκρινε τοὺς κρείττους ἀπὸ τῶν ἡττόνων, ἐνομοθῆται μετὰ τοῦτο καὶ διέταπτεν, ἃ χρὴ πράττειν ἑκατέρους. τοὺς μὲν εὐπατρίδας ἱερᾶσθαι τε καὶ ἄρχειν καὶ δικάζειν, τοὺς δὲ δημοτικούς — γεωργεῖν — καὶ κτηνοτροφεῖν καὶ τὰς χρηματοποιούς ἐργάζεσθαι τέχνας. — παρακαταθήκας δὲ ἔδωκε τοῖς πατρικίοις τοὺς δημοτικούς, ἐπιτρέψας ἑκάστῳ,

1) (Marcus convocatis pontificibus sacrorum commentarios, quos Pompius composuerat, ab ipsis acceptos tabulis inscripsit easque in foro proposuit, quae vetustate tandem absumptae sunt; — post exactos vero reges iterum publice in litteras relatae sunt per Gaium Papirium pontificem maximum.) Cf. *Liv.* 1,32,2: Ancus — sacra publica ut ab Numa instituta erant, ex commentariis regiis pontificem in album relata proponere in publico iubet. *Dion.* 5,1: πρῶτος ἱερῶν βασιλεὺς (rex sacrorum) Μάνιος Παπίριος. — 2) (Romulus postquam potiores ab inferioribus secrevit, mox leges tulit et, quid utrisque faciendum esset disposuit: patricii sacerdotiis et magistratibus fungerentur et iudicarent, plebei vero agros colerent et pecus alerent et mercennarias artes exercerent. In fiduciam vero patriciis tradidit plebeios, permittens unicuique quem ipse sibi vellet eligere patronum, patronatum appellans hoc patrocinium.) Cf. *Cic. de rep.* 2,9,16: Romulus — habuit plebem in clientelas principum descriptam.

— ὃν αὐτὸς ἐβούλετο νέμειν προστάτην, — πατρωνεῖαν ὀνομάσας τὴν προστασίαν.

2. *Dion.* (2,10:)¹ Ἦν δὲ τὰ ὑπ' ἐκείνου τότε ὀρισθέντα — ἔθῃ περὶ τὰς πατρωνείας τοιάδε· τοὺς μὲν πατρικίους ἔδει τοῖς ἑαυτῶν πελάταις ἐξηγεῖσθαι τὰ δίκαια, — δίκας τε ὑπὲρ τῶν πελατῶν ἀδικουμένων λαγχάνειν — καὶ τοῖς ἐγκαλοῦσιν ὑπέχειν —. τοὺς δὲ πελάτας ἔδει τοῖς ἑαυτῶν προστάταις θυγατέρας τε συνεκδίδοσθαι γαμουμένας, εἰ σπανίζοιεν οἱ πατέρες χρημάτων, καὶ λύτρα καταβάλλειν πολεμίοις, εἴ τις αὐτῶν ἢ παίδων αἰχμάλωτος γένοιτο· δίκας τε ἀλόντων ἰδίας ἢ ζημίας ὀφλόντων δημοσίας ἀργυρίων ἐχούσας τίμημα ἐκ τῶν ἰδίων λύεσθαι χρημάτων —. κοινῇ δ' ἀμφοτέροις οὔτε ὅσιον οὔτε θέμις ἦν κατηγορεῖν ἀλλήλων ἐπὶ δίκαις ἢ καταμαρτυρεῖν ἢ ψῆφον ἐναντίαν ἐπιφέρειν —. εἰ δέ τις ἐξελεγχθεῖη τούτων τι διαπραττόμενος, ἔνοχος ἦν τῷ νόμῳ τῆς προδοσίας, ὃν ἐκύρωσεν ὁ Ῥωμύλος, τὸν δὲ ἀλόντα τῷ βουλομένῳ κτείνειν ὅσιον ἦν ὡς θῦμα τοῦ καταχθονίου Διὸς.²

3. *Dion.* (2,12.14):³ Ὁ δὲ Ῥωμύλος ἐπειδὴ ταῦτα διεκός-

1) (Constitutum tunc est ab illo ius patronatus tale: patricios oportebat clientibus suis ius interpretari, lites pro eis, si iniuria afficerentur, intendere, agentibus adesse; clientes vero oportebat patronos suos iuvare in collocandis filiabus, si parentes opibus carerent, ab hostibus redimere eos si ipsi aut liberi capti essent, et tam iudiciorum privatorum aestimationes quam publicas multas, si condemnati essent, pro eis solvere. Communiter autem utrisque ius fasque non erat invicem se accusare, testimonium adversum alterum dicere vel suffragium contra eum ferre. Quod si quis eiusmodi alicuius facinoris convictus esset, prodictionis lege, quam Romulus sanxerat, obnoxius fuit, condemnatumque interficere, ut Diti sacrum, cuilibet licebat.) Cf. *Plut. Rom.* 13. — 2) *Vetus est disceptatio, utrum τῷ νόμῳ τῆς προδοσίας generalis de prodictione lex sit intellegenda, qua patronus quoque obnoxius fieri potuerit, an specialis de patroni adversus clientem fraude. Illud post alios defendit Dieck (Versuche p. 15), alterum rectius Köstlin (perduellio, p. 21—7). Eandem esse legem, quam XII tabulae 8,21 exhibent, repetitam scilicet e Romuli legibus, veri simile est. Cf. Dirksen, leg. reg. 286. Mommsen, Forschungen 1,384 n. 52. — 3) (Romulus cum haec constituisset, consultores instituere decrevit, quibuscum res publicas administraret, e patriciis C viros eligens. His constitutis distribuit potestates, quas unumquemque habere volebat. Ac regi quidem haecce attribuit iura: primum ut sacrorum et sacrificiorum haberet principatum, tum ut legum morumque patriorum esset custos, de gravioribus delictis ipse cognosceret, leviora senatoribus committeret, senatum cogeret et populum convocaret et in bello summum haberet imperium. Consilio senatus hanc*

μησε, βουλευτάς εὐθὺς ἔγνω καταστήσασθαι, μεθ' ὧν πράττειν τὰ κοινὰ ἔμελλεν, ἐκ τῶν πατρικίων ἄνδρας ἑκατὸν ἐπιλεξάμενος. — καταστησάμενος δὴ ταῦτα διέκρινε τὰς — ἐξουσίας, ἃς ἐκάστους ἐβούλετο ἔχειν.

Βασιλεῖ μὲν οὖν ἐξήρητο τάδε τὰ γέρα· πρῶτον μὲν ἱερῶν καὶ θυσιῶν ἡγεμονίαν ἔχειν, — ἔπειτα νόμων τε καὶ πατρίων ἐθισμῶν φυλακὴν ποιεῖσθαι, — τῶν τε ἀδικημάτων τὰ μέγιστα μὲν αὐτὸν δικάζειν, τὰ δ' ἐλάττονα τοῖς βουλευταῖς ἐπιτρέπειν, — βουλὴν τε συνάγειν καὶ δῆμον συγκαλεῖν, καὶ — ἡγεμονίαν ἔχειν αὐτοκράτορα ἐν πολέμῳ.

Τῷ δὲ συνεδρίῳ τῆς βουλῆς — δυναστείαν ἀνέθηκε τοιάνδε· περὶ παντὸς ὅτου ἂν εἰσηγῇται βασιλεὺς διαγιγνώσκειν τε καὶ ψήφον ἐπιφέρειν —.

Τῷ δὲ δημοτικῷ πλήθει τρία ταῦτα ἐπέτρεψεν· ἀρχαιρεσιάζειν τε καὶ νόμους ἐπικυροῦν καὶ περὶ πολέμου διαγιγνώσκειν ὅταν ὁ βασιλεὺς ἐφῇ —. ἔφερε δὲ τὴν ψήφον οὐχ ἅμα πᾶς ὁ δῆμος, ἀλλὰ κατὰ τὰς φράτρας συγκαλούμενος.

4. *Dion.* (2,21.22):¹ πολλοῖς σώμασιν ἀπέδωκε θεραπεύειν τὸ δαμόνιον. — ἐξ ἐκάστης φράτρας ἐνομοθέτησεν ἀποδείκνυσθαι δύο τοὺς ὑπὲρ πεντήκοντα ἔτη γεγονότας, — τούτους δὲ οὐκ εἰς ὠρισμένον τινὰ χρόνον τὰς τιμὰς ἔταξεν ἔχειν, ἀλλὰ διὰ παντὸς τοῦ βίου, στραπειῶν μὲν ἀπολελυμένους διὰ τὴν ἡλικίαν, τῶν δὲ κατὰ τὴν πόλιν ὀχληρῶν διὰ τὸν νόμον. — ἅπαντας δὲ τοὺς ἱερεῖς — ἐνομοθέτησεν ἀποδείκνυσθαι μὲν ὑπὸ τῶν φρατρῶν, ἐπικυροῦσθαι δὲ ὑπὸ τῶν ἐξηγουμένων τὰ θεῖα διὰ μαντικῆς.

5. *Macrobius* (*sat.* 1,12,38):² Haec fuit a Romulo annua ordinata dimensio, qui — annum X mensium, dierum vero

potestatem dedit, ut deliberaret et suffragium ferret de qualibet re, quam rex ad eum retulisset. Populo vero haec tria concessit, magistratus creare et leges sancire et de bello decernere, quando rex rogationem ad eum tulisset. Suffragia autem ferebat non simul totus populus, sed curiatim convocatus.)

1) (Multis personis sacra administranda adsignavit; legem posuit, ut ex singulis curiis bini crearentur, L annis maiores, quos non ad certum aliquod tempus honores istos habere constituit, sed quamdiu viverent, immunes a militia propter aetatem, ab urbanis vero muneribus per legem. Omnes sacerdotes a curiis constituit creari, ab interpretibus vero rerum divinarum per auspicia confirmari.) — 2) *Similiter Solin.* 1,35.36.

CCCCIII habendum esse constituit mensesque ita disposuit, ut quattuor ex his XXXI, sex vero XXX haberent dies.¹

6. *Macrobius* (*sat.* 1,13,20): Quando — primum intercalatum sit, varie refertur, et Macer quidem Licinius eius rei originem Romulo adsignat.²

b) Familia.

7. *Dion.* (2,25):³ Ὁ δὲ Ῥωμύλος — ἓνα — νόμον — καταστησάμενος εἰς σωφροσύνην — ἤγαγε τὰς γυναῖκας. ἦν δὲ ταῖσδε ὁ νόμος· γυναῖκα γαμετὴν τὴν κατὰ γάμους⁴ ἱερῶς συνελθοῦσαν ἀνδρὶ κοινωνὸν ἀπάντων εἶναι χρημάτων τε καὶ ἱερῶν.

8. *Dion.* (2,25):⁵ Ταῦτα — οἱ συγγενεῖς μετὰ τοῦ ἀνδρὸς ἐδίκαζον· ἐν οἷς ἦν φθορὰ σώματος, καὶ — εἴ τις οἶνον εὗρεθείη πιοῦσα γυνή, ἀμφοτέρα γὰρ ταῦτα θανάτῳ ζημιοῦν συνεχώρησεν ὁ Ῥωμύλος.

9. *Plutarchus* (*Rom.* 22):⁶ Ἔθηκε δὲ καὶ νόμους τινὰς (ὁ

1) *Cf. Macr.* 1,12,5: primum anni mensem genitori suo Marti dicavit, quem mensem anni primum fuisse vel ex hoc maxime probatur, quod ab ipso Quintilis quintus est et deinceps pro numero nominabantur. — 2) *Macr. addit*: Antias — Numam Pompilium sacrorum causa id invenisse contendit. Iunius Servium Tullium regem primum intercalasse commemorat. — Tuditanus refert — decemviros, qui X tabulis II addiderunt, de intercalando populum rogasse (*cf. XII.* 11,2); Cassius eosdem scribit auctores. Fulvius autem id egisse M. Acilium consulem dicit ab u. c. anno 562, — sed hoc arguit Varro scribendo, antiquissimam legem fuisse incisam in columna aerea a L. Pinario et Furio cos. (282), cui mentio intercalaris adscribitur. *Cf. Voigt, ius civ. u. gent.* 187 n. 175. *Mommsen, Chronol.* 11,31,40. *Huschke, röm. Stud.* 1,55–58. — 3) (Romulus una lege lata ad modestiam adduxit mulieres. Quae lex haec erat: uxorem iustam, quae nuptiis sacratis (confarreatione) in manum mariti convenisset, communionem cum eo habere omnium bonorum et sacrorum.) — 4) *Ita Sintenis pro νόμους.* — 5) (De his cognoscebant cognati cum marito: de adulteriis et si qua vinum bibisse argueretur; hoc utrumque enim morte punire Romulus concessit.) *Cf. Fest. (L.* 197) Osculum: Significatur etiam osculo savium, — quod inter cognatos propinquosque institutum ab antiquis est, maximeque feminas. — 6) (Constituit quoque leges quasdam, quarum illa dura est, quae uxori non permittit divertere a marito, at marito permittit uxorem repudiare propter veneficium circa prolem vel subiectionem clavium vel adulterium commissum, si vero aliter quis a se dimitteret uxorem, bonorum eius partem uxoris fieri, partem Cereri sacram esse iussit; qui autem venderet uxorem, diis inferis immolari.) *cf. Schlesinger, ZRG.* 8,58.

Ῥωμύλος), ὃν σφοδρὸς μὲν ἐστὶν ὁ γυναικὶ μὴ διδοὺς ἀπολείπειν ἄνδρα, γυναῖκα δὲ διδοὺς ἐκβάλλειν ἐπὶ φαρμακείᾳ τέκνων ἢ κλειζῶν ὑποβολῇ καὶ μοιχευθεῖσαν· εἰ δ' ἄλλως τις ἀποπέμψαιτο, τῆς οὐσίας αὐτοῦ τὸ μὲν τῆς γυναικὸς εἶναι, τὸ δὲ τῆς Δήμητρος ἱερὸν καλεῶν· τὸν δ' ἀποδέμενον γυναῖκα θύεσθαι χθονίοις θεοῖς.

10. *Dion.* (2,26,27):¹ (Ὁ Ῥωμύλος) ἅπασαν — ἔδωκεν ἐξουσίαν πατρὶ καθ' υἱοῦ, καὶ παρὰ πάντα τὸν τοῦ βίου χρόνον ἐάν τε εἴργειν, ἐάν τε μαστιγοῦν, ἐάν τε δέσμιον ἐπὶ τῶν κατ' ἀγρὸν ἔργων κατέχειν, ἐάν τε ἀποκτινύναι² προαιρῆται. — ἀλλὰ καὶ πωλεῖν ἐφῆκε τὸν υἱὸν τῷ πατρὶ, — καὶ τοῦτο συνεχώρησε τῷ πατρὶ, μέχρι τρίτης πράσεως ἀφ' υἱοῦ χρηματίσασθαι. — μετὰ δὲ τὴν τρίτην πρᾶσιν ἀπήλλακτο τοῦ πατρὸς.³

11. *Dion.* (2,15):⁴ Εἰς ἀνάγκην κατέστησε (ὁ Ῥωμύλος) τοὺς οἰκίτορας — ἅπασαν ἄβρεια γενεὰν ἐκτρέφειν, καὶ θυγατέρων τὰς πρωτογόνους, ἀποκτινύναι δὲ μηδὲν τῶν γεννωμένων νεώτερον τριετοῦς, πλὴν εἴ τι γένοιτο παιδίον ἀνάπηρον ἢ τέρας εὐθὺς ἀπὸ γονῆς. ταῦτα δ' οὐκ ἐκώλυσεν ἐκτιθῆναι τοὺς γειναμένους, ἐπιδείξαντας πρότερον πέντε ἀνδράσι τοῖς ἔγγιστα οἰκοῦσιν, ἐὰν ἀκείνοις συνδοκῇ. κατὰ δὲ τῶν μὴ πειθομένων τῷ νόμῳ ζημίας ὤρισεν ἄλλας τε καὶ τῆς οὐσίας αὐτῶν τὴν ἡμίσειαν εἶναι δημοσίαν.

12. *Plutarchus* (*Rom.* 22):⁵ Ἴδιον — τὸ μηδεμίαν δίκην κατὰ πατροκτόνων ὀρίσαντα (τὸν Ῥωμύλον) πᾶσαν ἀνδροφονίαν πατροκτονίαν προσεπειν.

13. *Si NURUS, SACRA DIVIS PARENTUM ESTOD.*⁶

1) (Romulus omnem potestatem in filium patri concessit, idque toto vitae tempore, sive eum carcere includere, sive verberare, sive vinctum ad opera rustica detinere, sive occidere vellet. Etiam vendere filium permisit patri; quin etiam hoc concessit patri, ut usque ad tertiam venditionem per filium acquireret: post tertiam vero venditionem liberabatur filius a patre.) — 2) *Cf. Papin. in Coll.* 4,8: Cum patri lex regia dederit in filium vitae necisque potestatem. — 3) *Cf. XII.4,2.* — 4) (Necessitatem imposuit Romulus civibus, omnem virilem prolem educare et filias primogenitas, necare vero nullum fetum triennio minorem, nisi natum mutilum aut monstrum statim post partum: hos a parentibus exponi non prohibuit dummodo eos prius ostenderent quinque vicinis proximis, sique id comprobassent; in eos vero, qui legibus istis non obtemperarent, poenas statuit cum alias tum etiam hanc, bona eorum pro parte dimidia publicari.) *Cf. XII.4,1.* — 5) (Singular est, quod (Romulus), cum nullam in parricidas statuerit poenam, omne homicidium appellavit parricidium.) *Cf. Leg. Num. 12.* — 6) *Fest. (230):* Plorare flere (inclamare *ins. cod.*,

II. NUMA POMPILIUS.

1. *Livius* (1,19,1): (Numa) — urbem novam, conditam vi et armis, iure — legibusque ac moribus de integro condere parat. 2. *Cic. (de rep. 2,14,26)*: animos propositis legibus his, quas in monumentis habemus, — religionum caerimoniis mitigavit, omnesque partes religionis statuit sanctissime. 3. *Cic. (de rep. 5,2,3)*: (Numa) legum etiam scriptor fuit,¹ quas scitis extare.

a) Ius sacrum.

1. VINO ROGUM NE RESPARGITO.²
2. PAELEX ARAM IUNONIS NE TANGITO; SI TANGIT, IUNONI CRINIBUS DEMISSIS AGNUM FEMINAM CAEDITO.³
3. SI HOMINEM FULMEN (?) OCCISIT, NE SUPRA GENUA TOLLITO. HOMO SI FULMINE OCCISUS EST, EI IUSTA NULLA FIERI OPORTET.⁴
4. CUIUS AUSPICIO CLASSE PROCINCTA OPIMA SPOLIA CAPIUNTUR, IOVI FERETRIO BOVEM CAEDITO; QUI CEPIT, AERIS CCC DARIER OPORTEAT.⁵ SECUNDA SPOLIA, IN MARTIS ARAM IN CAMPO SOLITAURILIA, UTRA VOLUERIT, CAEDITO; [QUI CEPIT, AERIS CC DATO.] TERTIA SPOLIA, IANUI QUIRINO

delet Mue.) nunc significat et cum praepositione inplorare, id est [id est *del.*] invocare; at (*sic cod.*) apud antiquos plane inclamare. in regis Romuli et Tatii legibus si nurus sacra divis parentum estod in Servi Tulli haec est si parentem puer verberit ast olle plorassit paren . . . puer divis parentum sacer esto id est clamarit dix . . . [*Sic codex teste Huelseno corruptis verbis membrisque traiectis; scribendum fortas se: in regis Romuli et Tatii legibus haec est: 'si parentem puer verberit, ast olle plorassit parens, puer divis parentum sacer estod.' id est clamarit. adicitur: 'si nurus, sacra divis parentum estod' in Servi Tulli. Divi parentum sunt dii manes; cf. C. I. L. 1 n. 1241 = 10 n. 4255: deis inferum parentum sacrum ni violato. Th. M.]*

1) *Ita Halm pro fuisset.* — 2) *Plin. n. h. 14,12,88*: Numae regis post eum [*sic scripsi, cum praecedat Romuli mentio; posthumi vel postume libri Th. M.*] lex est: 'vino cet.' — 3) *Fest. (P. 222)* Paelices —. Antiqui proprie eam paelicem nominabant, quae uxorem habenti nubebat. cui generi mulierum etiam poena constituta est a Numa Pompilio hac lege: 'paelex cet.' Item *Gellius 4,3,3 ubi est tangit, apud Festum tanget.* — 4) *Fest. (F. 178)* Occisum a necato distinguere (*scr. distinguunt*) quidam, quod alterum a caedendo atque ictu fieri dicunt, alterum sine ictu. Itaque in Numae Pompilii regis legibus scriptum esse: 'si hominem fulminibus (fulmen Iovis *Scaliger*) occisit — tollito' et alibi: 'homo cet'. — 5) iovi feretrio darier oporteat et bovem caedito qui cepit aeris CC traditur.

AGNUM MAREM CAEDITO; C QUI CEPERIT EX AERE DATO. CUIUS AUSPICIO CAPTA, DIS PIACULUM DATO.¹

5. *Cassius Hemina apud Plinium (nat. hist. 32,2,20)*: Numa constituit, ut pisces, qui squamosi non essent, ni polluerent.²

6. *Plinius (nat. hist. 14,12,88)*: ex imputata vite libari vina diis nefas statuit (Numa).³

7. *Lydus (de mens. 1,31)*:⁴ καὶ τοῦτο δὲ πρὸς τοῦ Νουμά διατέθεται, ὥστε τοὺς ἱερεῖς χαλκαῖς ψαλίσιν, ἀλλ' οὐ σιδηραῖς ἀποκείρεσθαι.

8. *Dion. (2,63—74)*:⁵ Περιλαβὼν — ἅπασαν τὴν περὶ τὰ θεῖα νομοθεσίαν γραφαῖς διείλεν εἰς ὀκτὼ μοίρας, ὅσαι τῶν ἱερῶν ἦσαν αἱ συμμορίαι. (κουρίωνες, φλάμινες, ἡγεμόνες τῶν κελερίων, αὐγόρες, ἐστιάδες, σάλιοι, φητιάλεις, ποντίφικες.)

9. *Plutarchus (Numa, 10)*:⁶ Τιμᾶς δὲ μεγάλας ἀπέδωκεν αὐταῖς (*Vestalibus*), ὧν ἔστι καὶ τὸ διαθέσθαι ζῶντος ἐξεῖναι πατρὸς καὶ τᾶλλα πράττειν ἄνευ προστάτου διαγούσας ὥσπερ αἱ τρίπαιδες.

1) *Fest. opima*: M. Varro ait, — esse etiam Pompili regis legem — talem: 'cuius cet.' — *Locum corruptissimum ad emendationem Muellieri potissimum dedi (cf. Hertzberg, Phil. 1,331—9)*. Verba utra voluerit cum *Scaligero interpretanda sunt* vel maiora vel lactentia. Cf. *Plut. Marc. 8*: φασίν, ἐν τοῖς ὑπομνήμασι Νομᾶν Πομπίλιον καὶ πρώτων ὁπιμίων καὶ δευτέρων καὶ τρίτων μνημονεύειν, τὰ μὲν πρῶτα ληφθέντα τῇ Φερετρίῳ Διὶ κελεύοντα καθιεροῦν, τὰ δεύτερα δὲ τῇ Ἀρεΐ, τὰ δὲ τρίτα τῇ Κυρίνῳ καὶ λαμβάνειν γέρας, ἄσσάρια τριακόσια τὸν πρῶτον, τὸν δὲ δεύτερον διακόσια, τὸν δὲ τρίτον ἑκατόν. *Serv. in Verg. Aen. 6,860*: prima — Iovi suspendi, — secunda Marti, — tertia Quirino. — 2) Cf. *Fest. (253)* Pollucere . . . merces liceat, sunt far, polenta — pisces, quibus est squama, praeter scarum (squatum *cod.*). — 3) Cf. *Plut. Numa 14*: μὴ σπένδειν θεοῖς ἐξ ἀμπέλων ἀτμήτων μηδὲ θύειν ἄτερ ἀλφίτων (sine farre). — 4) (Id quoque a Numa institutum est, ut sacerdotes aheneis forficibus, non ferreis tonderentur.) — 5) (Omnem de rebus divinis legislationem scriptis complexus in octo divisit partes, quot erant sacerdotum collegia.) Cf. *Liv. 1,20,6*: Pontificem — legit (Numa), eique sacra omnia exscripta exsignataque adtribuit, quibus hostiis, quibus diebus, ad quae templa sacra fierent — Cetera quoque omnia publica privataque sacra pontificis scitis subiecit, — ne quid divini iuris — turbaretur. — 6) (Magnos Vestalibus dedit honores, inter quos testandi vivo patre ius, et reliqua sine tutore agendi, ut viverent ad exemplum earum, quae habent ius trium librorum.) Cf. *XII. 5,1*.

b) Familia.

10. *Dion.* (2,27):¹ ἐκ τῶν Νομᾶ — νόμων, ἐν οἷς καὶ οὗτος γέγραπται· ἐὰν πατήρ υἱῷ συγχωρήσῃ γυναῖκα ἀγαγέσθαι, κοινωνὸν ἐσομένην ἱερῶν τε καὶ χρημάτων κατὰ τοὺς νόμους, μηκέτι τὴν ἐξουσίαν εἶναι τῷ πατρὶ πωλεῖν τὸν υἱόν.

11. *Plut* (*Numa* 12):² (Ὁ Νομᾶς) τὰ πένθη καθ' ἡλικίας καὶ χρόνους ἔταξεν, οἷον παῖδα μὴ πενθεῖν νεώτερον τριετοῦς, μηδὲ πρεσβύτερον πλείονας μῆνας ὧν ἐβίωσεν ἐνιαυτῶν μέχρι τῶν δέκα, καὶ περαιτέρω μηδεμίαν ἡλικίαν· ἀλλὰ τοῦ μακροτάτου πένθους χρόνον εἶναι δεκαμηνιαῖον, ἐφ' ὅσον καὶ χηρέουσιν αἱ τῶν ἀποθανόντων γυναῖκες· ἡ δὲ πρότερον γαμηθεῖσα βοῦν ἐγκύμονα κατέθυσεν ἐκείνου νομοθετήσαντος.

c) Ius publicum.

12. SI QUI HOMINEM LIBERUM DOLO SCIENS MORTI DUIT, PARICIDAS ESTO.³

13. *Servius* (in *Vergilii egl.* 4,43): In Numae legibus cautum est, ut si quis imprudens occidisset hominem, pro capite occisi agnatis eius in contione⁴ offerret arietem.⁵

1) (e legibus Numae, in quibus etiam haec est scripta: si pater filio permiserit uxorem ducere, quae iure particeps sit et sacrorum et bonorum, patri non amplius ius esse filium vendendi.) Cf. *Plut. Numa* 17. — 2) (Numa officium lugendi secundum aetates et tempora constituit, ut puerum trimo minorem ne quis lugeat, maiorem ne plures menses, quam annos vixerit, usque ad decem: nec quemquam cuiusvis aetatis ultra; sed longissimi luctus tempus esse decem mensium. Per quod spatium uxoribus quoque defunctorum a secundis nuptiis abstinendum est; et si qua prius nupserit, bovem fetam immolare debebat ex illius lege.) Cf. *Vat. fr.* 321: Lugendi autem sunt parentes anno, liberi maiores X annorum aequae anno (X mensium), — minores — tot mensibus — quot annorum decesserint usque ad trimatum; minor trimo non lugetur sed sublugetur, minor anniculo neque lugetur neque sublugetur. — 3) *Fest.* (P. 221) Parici[dii] quaestores appellabantur, qui solebant creari causa rerum capitalium quaerendarum. Nam parricida non utique is, qui parentem occidisset, dicebatur, sed qualemcumque hominem indemnatum. Ita fuisse indicat lex Numae Pompilii regis his composita verbis: 'si qui cet.' — Cf. *Leg. Rom.* 12. — 4) Ita emendavit *Huschke* pro et natis eius in cautione. — 5) Cf. *Serv. in Verg. georg.* 3,387: apud maiores homicidii poenam noxius arietis damno luebat, quod in regum legibus legitur.

14. *Marcellus l. 28 digestorum (D. 11,8,2)*: Negat lex regia, mulierem, quae praegnas mortua sit, humari, antequam partus ei excidatur; qui contra fecerit, spem animantis cum gravida peremisse videtur:

15. *Fest. (P. 6)*: Aliuta antiqui dicebant pro aliter —; hinc est illud in legibus Numae Pompili: SI QUISQUAM ALIUTA FAXIT, IPSOS IOVI SACER ESTO.

16. *Dion. (2,74)*:¹ ἡ περὶ τοὺς ὁρισμοὺς τῶν κτήσεων νομοθεσία· κελεύσας — ἐκάστῳ περιγράφαι τὴν ἑαυτοῦ κτήσιν καὶ στῆσαι λίθους ἐπὶ τοῖς ὅροις, ἱεροὺς ἀπέδειξεν ὀρίου Διὸς τοὺς λίθους. — εἰ δέ τις ἀφανίσαιεν ἢ μεταθεῖν τοὺς ὅρους, ἱερὸν ἐνομοθέτησεν εἶναι τοῦ θεοῦ τὸν τούτων τι διαπραξάμενον.²

17. *Plutarchus (Numa 17)*:³ Τῶν δὲ ἄλλων αὐτοῦ πολιτευμάτων ἡ κατὰ τέχνας διανομὴ τοῦ πλήθους μάλιστα θαυμάζεται. — Ἦν δὲ ἡ διανομὴ κατὰ τὰς τέχνας αὐλητῶν, χρυσοχρῶν, τεκτόνων, βαφέων, σκυτοτόμων, σκυτοδεψῶν, χαλκίων, κεραμέων. τὰς δὲ λοιπὰς τέχνας εἰς ταῦτ' συναγαγὼν ἐν αὐτῶν ἐκ πασῶν ἀπέδειξε σύστημα· κοινωνίας δὲ καὶ συνόδους καὶ θεῶν τιμὰς ἀποδοὺς ἐκάστῳ γένει πρεπούσας κτλ.

18. *Macrobius (sat. 1,13)*: Numa (anno Romuli)⁴ L dies addidit, ut in CCCLIII dies, quibus XII lunae cursus confici crederet, annus extenderetur; atque his L a se additis adiecit alios VI, retractos illis VI mensibus qui XXX habebant dies, — factosque LVI dies in duos novos menses pari ratione divisit: ac — priorem Ianuarius nuncupavit primumque anni esse voluit, — secundum dicavit Februo deo. — Paulo post Numa in honorem imparis numeri⁵ — unum adiecit diem, quem Ia-

1) (de terminis agrorum legislatio: iubens unumquemque terminare agrum suum et lapides in finibus ponere, eos Iovi Termino sacravit: si quis vero terminos sustulisset vel transtulisset, deo sacrum esse qui fecisset, sanxit.) — 2) *Fest. (P. 368)* Termino sacra faciebant quod in eius tutela fines agrorum esse putabant. Denique Numa Pompilius statuit, eum qui terminum exarasset et ipsum et boves sacros esse. — 3) (De ceteris eius institutis maximam admirationem habet plebis per artificia distributio; haec vero fuit: tibicinum, aurificum, fabrorum tignuariorum, tinctorum, sutorum, fullonum, fabrorum aerariorum, figulorum; reliquas artes in unum coëgit unumque ex iis omnibus fecit corpus; consortia et concilia et sacra cuique generi tribuens convenientia.) — 4) *Cf. Leg. Rom. 5.* — 5) Impar numerus magis faustus habebatur. *Cens. d. d. nat. 20,4.*

nuario dedit —. Ianuarius igitur, Aprilis, Iunius, Sextilis, September, November, December, XXVIII censebantur diebus; — Martius vero, Maius, Quinctilis et October dies XXX singulos possidebant, Februarius XXVIII retinuit dies.¹

19. *Livius* (1,19,7): (Numa) nefastos dies fastosque fecit, quia aliquando nihil cum populo agi utile futurum erat.

III. TULLUS HOSTILIUS.

1. *Cicero* (*de rep.* 2,17,31): (Tullus) constituit ius, quo bella indicerentur, quod — sanxit fetiali religione, ut omne bellum, quod denuntiatur indictumque non esset, id iniustum esse atque impium iudicaretur.

2. *Livius* (1,26,5.6): Rex (Tullus) — 'Duumviro', inquit, 'qui Horatio perduellionem iudicent, secundum legem facio'. Lex horrendi carminis erat: 'Duumviri perduellionem iudicent: si a duumviris provocarit, provocatione certato: si vincent, caput obnubito, infelici arbori reste suspendito,² verberato vel intra pomerium vel extra pomerium'.³

3. *Dion.* (3,22): ⁴ ἔστι δὲ καὶ νόμος — δι' ἐκεῖνο (τῶν Ὁρατίων) κυρωθεὶς τὸ πάθος, ᾧ καὶ εἰς ἐμέ χρῶνται, — κελεύων, οἷς ἂν γένωνται τρίδυμοι παῖδες, ἐκ τοῦ δημοσίου τὰς τροφὰς τῶν παίδων χορηγεῖσθαι μέχρι ἡβῆς.

4. *Dion.* (3,30):⁵ τοῖς — ἐταίροις αὐτοῦ (τοῦ Μαιτίου) καὶ

1) *Cens. d. d. nat.* 20,4: Postea sive a Numa, ut ait Fulvius, sive, ut Iunius, a Tarquinio 12 facti sunt menses et dies 355. *Liv.* 1,19,6: (Numa) ad cursus lunae in XII menses describit annum — intercalariis mensibus interponendis. — *Ovid. fast.* 1,43: At Numa — mensibus antiquis praeposuit duos. *Plut. Numa* 18,19; *qu. Rom.* 19. Cf. *Mo., Chron.* 18—47. *Hu., röm. Stud.* 1,27—55. — 2) Verba caput — suspendito *Cicero* (*p. Rab.* 4,13) legi Tarquinii Superbi attribuere videtur. — 3) Cf. *Fest.* (297) Sororium tigillum —: — Horati et Curiati (curati *cod.*) cum dimicassent, — Horatius interfecit eam (*scil.* sororem). Et quamquam a patre absolutus sceleris (sceleri *cod.*) erat, accusatus tamen paricidi apud duumviros damnatusque provocavit ad populum, cuius iudicio victor duo tigilla tertio superiecto, — velut sub iugum missus, subit, — liberatus omni noxia sceleris est *cet.* Cf. *Liv.* 1,26,13: piacularibus sacrificiis factis, quae deinde genti Horatiae tradita sunt. *Cic. rep.* 2,31,54. — 4) (Lex lata est propter illum casum, iubens, si cui trigemini nascerentur filii, ei de publico alimenta ad pubertatem usque suppeditari.) — 5) (sociis et proditoris conscis iudicia rex constituit et convictos secundum legem de desertoribus et proditoribus interfecit.)

συνειδῶσι τὴν προδοσίαν αὐτοῦ δικαστήρια ὁ βασιλεὺς (Τύλλος) καθίσας τοὺς ἄλλόντας ἐξ αὐτῶν κατὰ τὸν τῶν λειποτακτῶν τε καὶ προδοτῶν νόμον ἀπέκτεινεν.

5. *Tacitus* (ann. 12,8): Addidit Claudius sacra ex legibus Tulli regis piaculaque (*propter incestum fratris et sororis*) — per pontifices danda.

III. ANCUS MARCIUS.

1. *Livius* (1.32,5): Ut tamen, quoniam Numa in pace religiones instituisset, a se bellicae caerimoniae proderentur, nec gererentur solum sed etiam indicerentur bella aliquo ritu, ius ab antiqua gente Aequiculis, quod nunc fetiales habent, descriptis, quo res repetuntur.¹

V. TARQUINIUS PRISCUS.

1. *Cicero* (*de rep.* 2,20,35): Tarquinius, — ut de suo imperio legem tulit, principio duplicavit — pristinum patrum numerum, et antiquos patres 'maiorum gentium' appellavit, quos priores sententiam rogabat, a se adscitos 'minorum'.²

2. *Dion.* (3,61,62):³ οἱ πρέσβεις (τῶν Τυρρένων) — παρῆσαν — φέροντες — τὰ σύμβολα τῆς ἡγεμονίας, οἷς ἐκόσμου αὐτοὶ τοὺς σφετέρους βασιλεῖς, κομίζοντες στέφανόν τε χρύσειον καὶ θρόνον ἐλεφάντινον καὶ σκήπτρον ἀετὸν ἔχον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, χιτῶνά τε πορφυροῦν χρυσόσημον καὶ περιβέλαιον πορφυροῦν ποικίλον. — Ταύταις ταῖς τιμαῖς ὁ Ταρκύνιος οὐκ εὐθύς ἐχρήσατο λαβὼν. ὥς οἱ πλείστοι γράφουσι τῶν Ῥωμαϊκῶν συγγραφέων, ἀλλ' ἀποδοὺς τῇ τε βουλῇ καὶ τῷ δήμῳ τὴν διάγνωσιν, εἰ ληπτέον αὐτά, ἐπειδὴ πᾶσι βουλομένοις ἦν, τότε προσεδέξατο.

1) Cf. *leg. Tull. Host.* 1. — 2) Cf. *Liv.* 1,35,6. *Dion.* 3,67. — 3) (Legati Etruscorum aderant ferentes insignia imperii, quibus ipsi reges suos ornabant, portantes coronam auream, sellam eburneam, sceptrum aquila in capite ornatum, tunicam purpuream auro distinctam, togam purpuream pictam. Tarquinius tamen his honoribus non statim usus est, ut plerique scriptorum Romanorum tradunt, sed senatus populique arbitrio permittens, an recipiendi honores essent, tum demum cum omnes consensissent eos accepit.) *Etiam XII lictores Dion. hic refert, quos iam a Romulo sumptos esse Liv.* 1,8,2 *et Plut. Rom.* 26 *tradunt. Cf. Rubino, R. Verf.* 396.

VI. SERVIUS TULLIUS.

1. *Livius* (1,42,5): Censum — instituit, — classes centuriasque et — ordinem ex censu descripsit.

2. *Dion.* (4,15):¹ τῷ δὲ μὴ τιμησαμένῳ τιμωρίαν ὥρισε τῆς τε οὐσίας στέρεσθαι, καὶ αὐτὸν μαστιγωθέντα παρὰθῆναι.

3. *Dion.* (4,22):² Ὁ δὲ Τύλλιος καὶ τοῖς ἐλευθερουμένοις τῶν θεραπόντων — μετέχειν τῆς ἰσοπολιτείας ἐπέτρεψε. κελεύσας γὰρ ἅμα τοῖς ἄλλοις ἅπασιν ἐλευθέροις καὶ τούτους τιμήσασθαι τὰς οὐσίας, εἰς φυλάς κατέταξεν αὐτοὺς τὰς κατὰ τὴν πόλιν τέτταρας ὑπαρχούσας, — καὶ πάντων ἀπέδωκε τῶν κοινῶν αὐτοῖς μετέχειν, ὧν τοῖς ἄλλοις δημοτικοῖς.

4. *Dion.* (4,13):³ τοὺς νόμους τοὺς τε συναλλακτικούς καὶ τοὺς περὶ τῶν ἀδικημάτων ἐπεκύρωσε ταῖς φράτραις· ἦσαν δὲ πεντήκοντά που μάλιστα τὸν ἀριθμόν.

5. *Dion.* (4,25):⁴ ἐκεῖνος διελὼν ἀπὸ τῶν ἰδιωτικῶν (ἐγκλημάτων) τὰ δημόσια, τῶν μὲν εἰς τὸ κοινὸν φερόντων ἀδικημάτων αὐτὸς ἐποιεῖτο τὰς διαγνώσεις, τῶν δὲ ἰδιωτικῶν ἰδιώτας ἔταξεν εἶναι δικαστάς, ὄρους καὶ κανόνας αὐτοῖς τάξας, οὓς αὐτὸς ἔγραψε νόμους.

6. SI PARENTEM PUER VERBERIT, AST OLLE PLORASSIT, PUER DIVIS PARENTUM SACER ESTO.⁵

VII. TARQUINIUS SUPERBUS.

Dion. (4,43):⁶ (Ὁ Ταρκύνιος) τοὺς — νόμους τοὺς ὑπὸ Τυλ-

1) (incensis poenam constituit, bonis privari et virgis caesos venum dari.) — 2) (Tullius servis manumissis civitatem habere concessit; iubens enim una cum liberis aliis omnibus etiam liberos censi, in quattuor tribus urbanas eos distribuit, — eosque ad omnia quae publica essent aequae admisit ac ceteros plebeios.) — 3) (leges cum de contractibus tum de delictis per curias tulit, erant autem numero fere quinquaginta.) — 4) (ille iudiciis publicis separatis a privatis ipse quidem de criminibus ad rem publicam pertinentibus suscepit cognitionem, rerum privatarum privatos indices esse iussit, quibus normas et regulas leges dedit a se conscriptas.) — 5) *Vide supra Leg. Rom.* 13. — 6) (Tarquinius leges a Tullio scriptas, per quas non, ut antea, in contractibus a patriciis vexabantur, omnes sustulit, et ne tabulas quidem, in quibus erant scriptae, reliquit, sed has quoque ex foro summo veri iubens delevit.) *Cf. Dion.* 5,2: (Βροῦτος καὶ Κολλατίνος) τοὺς νόμους τοὺς περὶ τῶν συμβολαίων, τοὺς ὑπὸ Τυλλίου γραφέντας, — οὓς ἅπαντας κατέλυσε Ταρκύνιος, ἀνεγνώσαντο.

λίου γραφέντας, καθ' οὗς — οὐδὲν ὑπὸ τῶν πατρικίων ὥς πρότερον ἐβλάπτοντο περὶ τὰ συμβόλαια, πάντας ἀνεῖλε· καὶ οὐδὲ τὰς σανίδας, ἐν αἷς ἦσαν γεγραμμένοι, κατέλιπεν, ἀλλὰ καὶ ταύτας καθαιρεθῆναι κελεύσας ἐκ τῆς ἀγορᾶς διέφθειρεν.

CAPUT II. *§ Lambert La g.*

LEGES XII TABULARUM.

HISTORIA. *26(1905) 498-524.*

Legum XII tabularum historiam accuratius enarraverunt Liv. 3,9-57, Dion. 10,1-60, Pompon. in D. 1,2,2,3.4.24. E Livio quae huc pertinent descripsi. Quae nam XII tabularum apud Romanos fuerint fatu, quomodo capta a Gallis urbe interierint, num postea restitutae sint, quomodo temporum decursu textus earum sit mutatus, quinam apud veteres iis exstiterint interpretes, omnia optime exposuit Rud. Schoell, legis XII tabularum reliquiae 1866. p. 1-39. Qui vero nostra aetate inde a saeculo XVI colligendis et restituendis XII tabularum reliquiis operam dederint scriptores enarravit H. Dirksen, Uebersicht der bisherigen Versuche zur Herstellung des Textes der XII Tafeln, 1824. Qui etiam rationem et viam, quae esset ingredienda, novam constituit tantaque eruditione absolvit, ut omnes qui post eum XII tabulas ediderunt, in eo substituerint pauca addentes vel emendantes. Quod unum libro deest, ut legitima XII tabularum verba, si quae tradita nobis sunt, ex artis philologicae ratione sub examen revocarentur, id scite perfecit Schoellius l. l., quem paucis locis exceptis ex iuris ratione diiudicandis secutus sum. Quod constituit Dirksen systema XII tabularum licet non ubivis satisfaciât, ut Schoellius ita ego quoque retinui, ne modus citandi turbaretur.

Livius (3,9,2): C. Terentilius Arsa tribunus plebis eo anno (u. c. 292) fuit. Is — maxime in consulare imperium, tamquam nimium nec tolerabile liberae civitati, invehebatur: — (9,4:) 'duos pro uno dominos acceptos — infinita potestate, qui — effrenati ipsi omnes metus legum — verterent in plebem; (9,5:) quae ne aeterna illis licentia sit, legem se promulgaturum, ut V viri creentur legibus de imperio consulari scribendis.' — (10,5:) Anno deinde insequenti (293) lex Terentilia a toto relato collegio novos aggressa consules est. (11,3:) — patres in lege, quae per omnes comitiales dies ferebatur, impedienda (se) gerebant. (14,6:) — per totum annum artibus lex elusa est. (15,1:) Nihil novi novus annus (294) attulerat; legis ferendae aut accipiendae cura civitatem tenebat. (17,9:) — nec lex tamen ferri — potuit.

(21,2:) — SCta fiunt, 'ut neque tribuni legem eo anno ferrent, neque' *cet.* (24,7:) — tribuni (295) — comitia quaestores habere de reo (Volscio), nisi prius habita de lege essent, passuros negabant. (25,1:) — consules facti (296) duas residuas ann. prioris causas exceperunt, — (25,2:) legem — impediabant —. (25,4:) Cum Verginius maxime ex tribunis de lege ageret, duum mensum spatium consulibus datum est ad inspiciendam legem, ut, cum edocuissent populum, quid fraudis occultae ferretur, sinerent deinde suffragium inire. Hoc intervalli datum res tranquillitas in urbe fecit: (29,8:) Extremo anno agitatum de lege ab tribunis est; sed — ne quid ferretur ad populum patres tenere. (30,1:) — initio anni (297), cum foris otium esset, domi seditiones — eadem lex faciebat, (30,2): ulteriusque ventum foret, adeo exarserant animi, ni *cet.* (31,1:) Domi forisque otium fuit (298). — (31,2:) sequente anno (299) legem omnibus contionibus suis celebrant (tribuni). — (31,6:) (novi consules) aiebant — 'plebem et tribunos legem ferre non posse'. (31,7:) Tum abiecta lege, quae promulgata consenuerat, tribuni lenius agere cum patribus: 'finem tandem certaminum facerent, — communiter legum latores et ex plebe et ex patribus, qui utrisque utilia ferrent quaeque aequandae libertatis essent, sinerent creari.' (31,8:) Rem non adspernabantur patres, latum leges neminem nisi ex patribus, aiebant. Cum de legibus conveniret, de latore tantum discreparet, missi legati Athenas Sp. Postumius Albus, A. Manlius, P. Sulpicius Camerinus, iussique inclitas leges Solonis describere et aliarum Graecae civitatum instituta mores iuraque noscere. (32,1:) — quietus annus (301) — silentio tribunorum, quod — legatorum, qui Athenas ierant, legumque peregrinarum expectatio praebeuit. — (32,6.7:) Iam (302) redierant legati cum Atticis legibus. Eo intentius instabant tribuni, ut tandem scribendarum legum initium fieret. Placet creari Xviros sine provocatione, et ne quis eo anno alius magistratus esset. Admicerenturne plebei, controversia aliquamdiu fuit; postremo concessum patribus. — (33,1:) Anno trecentesimo altero, quam condita Roma erat, — mutatur forma civitatis ab consulibus ad Xviros. — (33,3:) Decemviri creati Appius Claudius *cet.* — (34,1:) Tum (303) legibus condendis opera dabatur; ingentique hominum expectatione propositis X

tabulis, populum ad contionem advocaverunt: — (34,3:) 'se — omnibus, summis infimisque, iura aequasse.' — (34,6:) Cum ad rumores hominum de unoquoque legum capite editos satis correctae viderentur, centuriatis comitiis X tabularum leges perlatae sunt, quae nunc quoque in hoc immenso aliarum super alias acervatarum legum cumulo fons omnis publici privatiue est iuris. (34,7:) Vulgatur deinde rumor, duas deesse tabulas, quibus adiectis absolvi posse velut corpus omnis Romani iuris. Ea expectatio — desiderium Xviros iterum creandi fecit. — (37,4:) Iam et processerat pars maior anni (304) et duae tabulae legum ad prioris anni X tabulas erant adiectae, nec quicquam iam supererat, si eae quoque leges centuriatis comitiis perlatae essent, cur eo magistratu rei publicae opus esset. (57,10:) Priusquam urbem egrederentur — (*consules a.* 306) leges decemvirales, quibus tabulis duodecim est nomen, in aes incisas in publico proposuerunt. Sunt qui iussu tribunorum aediles functos eo ministerio scribant.

TABULA I.

1. SI IN IUS VOCAT, ITO. NI IT, ANTESTAMINO: IGITUR EM CAPITO.
2. SI CALVITUR PEDEMVE STRUIT, MANUM ENDO IACITO. 3. SI MORBUS

Testimonia: I, 1. *Porphyrio* (*ad Hor. sat.* 1,9,76: Adversarius molesti illius Horatium consulit, an permittat se antestari, injecta manu extracturus ad praetorem, quod vadimonio non paruerit. De hoc autem lege XII tab. his verbis cautum est: 'Si in ius vocationi tantestaminigitur (*sic, non tiur. codex*) en capito'. Antestari est (*an ins. cod.*) ergo ante testari (*antestare cod.*) scilicet antequam manum iniciat. *Cic.* (*de leg.* 2,4,9): A parvis —, Quinte, didicimus: 'si in ius vocat' atque (*at ins. codd.*) alias eiusmodi leges nominare. *Gell.* (20,1,25): Verba sunt haec legis: 'si in ius vocat'. *Rh. ad Her.* (2,13): Lege ius est id, quod iussu populi sancitum est, quod genus: ut in ius eas, cum voceris. — *Fest.* (P. 76) Em, tum. (77) Em [*en G.*] pro eum, ab eo, quod est 'is'. (P. 105) Igitur nunc quidem pro — ergo; sed apud antiquos ponebatur pro inde et postea et tum. Verba ut supra leguntur constituit iam *Gothofredus*, nisi quod ito vocem inseruit demum *Heindorf*, *ZGR.* 2,432—440. [*Mihi ito videtur rectius abesse.* TH. M.]

2. *Fest.* (F. 310): Struere antiqui dicebant pro adicere, augere; — at [*aut cod.*] in XII quod est: 'si calvitur — iacito', alii putant significare retrorsus ire, alii in aliam partem, alii fugere [*fure cod.*], alii gradum augere, alii minere [*ex-ciderunt talia fere*: sed struit is qui moratur] ac vix pedem pedi praefert, otiose it, remoratur. *Fest.* (210): 'Pedem struit' in XII significat 'fugit', ut ait *Ser. Sulpicius*. — *Non.* (4) Calvitur dictum est frustratur, tractum a calvis mimicis,

AEVITASVE VITIUM ESCIT, IUMENTUM DATO. SI NOLET, ARCERAM NE STERNITO.

4. ASSIDUO VINDEX ASSIDUUS ESTO; PROLETARIO IAM CIVI QUIS VOLET VINDEX ESTO.

5. NEX . . . FORTI SANATI . . .

6. REM UBI PACUNT, ORATO. 7. NI PACUNT, IN COMITIO AUT IN FORO ANTE MERIDIEM CAUSSAM COICIUNTO. COM PERORANTO AMBO PRAESENTES. 8. POST MERIDIEM PRAESENTI LITEM ADDICITO. 9. SI AMBO PRAESENTES, SOLIS OCCASUS SUPREMA TEMPESTAS ESTO.

quod sint omnibus frustratui. — Lucilius: 'si non it, capito', inquit, 'eum, et si calvitur, ergo fur dominum' [endo ferto manum *Carrio*.] *D.* 50,16,233 *pr.*

3. *Gell.* (20,1,25): Verba sunt haec de lege Si in ius vocat: 'si morbus aevitasve vitium escit' qui in ius vocabit 'iumentum dato'. Verba qui in ius vocabit interpretis esse vidit Schoellius. — Varro (*de l. l.* 5,140): arcera, quae etiam in XII tab. appellatur, quod ex tabulis vehiculum erat factum ut arca. — *Cf. Gell.* 20,1,11.24–30. *Fest.* (P. 77) escit erit (*Schoell* 98). *Non.* (38) Arcera plaustrum est rusticum, tectum undique quasi arca. — Hoc autem vehiculi genere senes et aegroti vectari solent.

4. *Gell.* (16,10,5): Ennius verbum hoc (proletarius) ex XII tab. — accepit, in quibus, si recte commemini, ita scriptum est: 'assiduo — proletario iam civi (iam civi *omittunt codd. Gellii familia altera*) cui quis volet vindex esto.' [*Scr. proletario quique volet. TH. M.*] *Cic. top.* 2,10: Cum lex (*ins. aelia sentia libri*) assiduo vindicem assiduus esse iubeat, locupletem iubet locupletis; locuples enim est assiduus, ut ait L. Aelius. — *Fest.* (P. 9) Adsiduus dicitur, qui in ea re, quam frequenter agit, quasi consedissee videatur; alii assiduus locupletem, quas multorum assium, dictum putarunt; alii eum, qui sumpta proprio militabat, ab assedando [*assedendo T.*] vocatum existimarunt [*aestimarum libri*]. (*L.* 376, *Mo.* 84.) Vindex ab eo, quod vindicat, quo minus is, qui pressus est ab aliquo, teneatur. *Non.* (48) Proletarii dicti sunt plebei, qui nihil reipublicae exhibeant, sed tantum prolem sufficiant. — Varro de vita p. R. lib. I: 'quibus erant pecuniae satis, locupletis, adsiduus; contrarios proletarios. Adsiduo neminem vindicem voluerunt locupletis' [*idem: adsiduo neminem vindicem esse voluerunt nisi adsiduus id est locupletem coniecit Turnebus*]. (106) Proletarii cives dicebantur, qui in plebe tenuissima erant et non amplius quam mille et quingentos aeris in censum deferebant. *D.* 2,4,22,1; 50,16,234,1.

5. *Fest.*: Sanates: . . . in XII: nex . . . forti sanati (*vide in epitome nostra Festi*) . . . *Idem alibi*: In XII cautum est, ut idem iuris esset Sanatibus quod Forotibus. *Fest.* (P. 84) Forotes, frugi et bonus, sive validus. (P. 102) Horctum et foretum pro bono dicebant. *Gell.* (16,10,8): cum proletarii et assidui et sanates — omnisque illa XII tab. antiquitas — composita sit. *Cf. fr.* 10.

6–9. *Rh. ad Her.* (2,13,20): Pacta sunt, quae legibus observanda sunt, hoc modo: 'rem — euicito' (*sic libri*). *Gell.* (17,2,10): 'Sole occaso'; non insuavi vetustate est, — in XII autem tabulis verbum hoc ita scriptum est: 'ante meri-

10. *Gellius* (16,10,8): cum proletarii et assidui et sanates et VADES et SUBVADES et XXV asses et taliones — evanuerint, omnisque illa XII tabularum antiquitas — lege Aebutia lata composita sit —.

TABULA II.

1. *Gaius* (4,14): de rebus M aeris plurisve D assibus, de minoris vero L assibus sacramento contendebatur; nam ita lege XII tabularum cautum erat. [At] si de libertate hominis controversia erat, etsi pretiosissimus homo esset, tamen ut L assibus sacramento contenderetur, eadem lege cautum est —.

2. . . . MORBUS SONTICUS . . AUT STATUS DIES CUM HOSTE . . QUID HORUM FUT UNUM IUDICI ARBITROVE REOVE, EO DIES DIFFISSUS ESTO.

diem causam coniciunt (*sic libri*), cum perorant sol (*solis cod. Paris.*) occasus — esto'. — *Prisc.* (*de arte gramm.* 10,5,32): antiqui 'pago' quoque dicebant, pro paciscor, *citans ex Cicerone*: pacta sunt quae legibus observanda sunt hoc modo: 'rem ubi pagunt orationi (*sic libri*) pagunt'. — *Quinct.* (1,6): cum in XII tab. legeremus: 'ni ita pacunt'. *Scæurus* (*de orthogr.* p. 2253): testantur XII tab., ubi est 'ni pacunt' per hanc formam, quod male quidam per C enuntiant, est enim praeteritum eius pepigi a pango. *Censor.* (*de die nat.* 23): in XII tab. nusquam nominatas horas invenies, — sed: 'ante meridiem'. — *Non.* (183) coicere, agere. *Afranius* —: 'causam coicere hodie ad te volo. Ambon adestis? profuturos arbitror'. *Ps. Asc. in Verrin.* 2,1,27. *Gai.* 4,15. — *Varro* (*de l. l.* 7,51): Supremum a superrumo dictum, itaque in XII dicunt: 'solis — esto'. *Macr.* (*sat.* 1,3,14): sicut expressum est in XII tab.: 'solis — esto'. *Cens.* (*d. d. nat.* 24): plurimi supremam post occasum solis esse existimant, quia est in XII tab. scriptum sic: 'solis — esto'. *Fest.* (48) Supp[remum] — alias extre[mum significat, ut] in legibus XII: 'Solis [occasus suppre]ma tempestas esto'; — [alias pro] maximo, cum duas [oves et triginta bove]s suppre[mam mul[tam dicunt]]. — Cf. *Plin.* (*n. h.* 7,60): XII tab. ortus tantum et occasus nominantur. *Varro de l. l.* 6,5; 7,51. *Fest.* (*P.* 362) Tempestatem pro tempore frequenter dixerunt antiqui. — Com esse σύν, una, secum, invicem observavit *Bergkiius mus. Rhen.* 19,605, probante *Schoellio* p. 102. [Immo scribendum est: causam coiciunto, tum perorando ambo praesentes, duce *Gaio* 4,15: cum ad iudicem venerant, antequam apud eum causam perorarent, solebant breviter et quasi per iudicem rem exponere, quae dicebatur causae coniectio. Deinde etsi sole occaso apud *Gellium vetustum* esse dicitur legiturque in lege *Plaetoria* (apud *Censorinum l. c.*) ad solem occasum, in solis occasus consentiunt *Varro Festus Macrobius Censorinus*, item ex libris *Gellianis* unus isque optimus: sol *Gelliani libri reliqui*. TH. M.]

II, 2. *Fest.* (290): Sonticum morbum in XII significare ait *Aelius Stilo* certum cum iusta causa; quem nonnulli putant esse qui noceat, quod sontes significat nocentes. *Gell.* (20,1,27): morbum vehementiorem — legum istarum scriptores

3. CUI TESTIMONIUM DEFUERIT, IS TERTIIS DIEBUS OB PORTUM
OBVAGULATUM ITO.

TABULA (III.)

1. AERIS CONFESSI REBUSQUE IURE IUDICATIS XXX DIES IUSTI SUNTO.
2. POST DEINDE MANUS INIECTIO ESTO. IN IUS DUCITO. 3. NI IUDI-
CATUM FACIT AUT QUIS ENDO EO IN IURE VINDICIT, SECUM DUCITO, VINCITO
AUT NERVO AUT COMPEDIBUS XV PONDO, NE MINORE, AUT SI VOLET MAIORE

— morbum sonticum appellant. *Fest.* (P. 111) Insons, extra culpam, a quo dici morbus quoque existimatur sonticus, qui perpetuo noceat. (344) [*Sontica* c]ausa dicitur a morbo [*sontico*, propter quem, quod est g]erendum, agere [*nequimus*.] *D.* 50,16,113; 42,1,60. — *Cic.* (*de off.* 1,12,37): Hostis — apud maiores nostros is dicebatur, quem nunc peregrinum dicimus; indicant XII tab.: 'aut — hoste'. *Cf. Fest.* Status. *D.* 50,16,234 pr. (*Ad iuramentum militare pertinet status conditusve dies apud Gell.* 16,4,4 et *Plaut.* *Curc.* 1,1,4.) — *Capito apud Festum*: Reus: — nam (*numa cod.*) in secunda tabula secunda lege, in qua scriptum est: 'Quid horum fuit unum (*sic cod.*, vitium em. *Quiacius*) iudici — eo die diffensus (*sic cod.*) esto'. *Ulp.* (*D.* 2,11,2,3): lex XII tab., si iudex vel alteruter ex litigatoribus morbo sontico impediabatur, iubet diem iudicii esse diffisum. *Cf. leg. Urson.* c. 95,2,21—36. [*Scripti diffisus, cum constet de infinitivo diffindere Gell.* 14,2,11 et de perfecto diffidi *Liv.* 9,38,15. *Th. M.*]

3. *Fest.* (235) Portum in XII pro domo positum, omnes fere consentiunt: 'cui — ito'. *Idem* (*L.* 375, *Mo.* 81): Vagulatio in l. XII significat quaestionem (*sic vel quaestio libri*) cum convicio: 'cui — ito'.

III. 1—4. *Gell.* (20,1,42—45): Confessi igitur aeris ac debiti iudicatis XXX dies sunt dati —. Sic enim sunt, opinor, verba legis: 'aeris — dato'.

1. *Gell.* (15,13,11): Confessi autem aeris, de quo facta confessio est, in XII tab. scriptum his verbis: 'aeris conf. rebusque (iure om.) iud. — sunt'. — *De tempore iudicati cf. Gai.* 3,78. *D.* 42,1,4,5,7. — *Schoell* p. 106 verba rebusque iure delenda et aeris confessi iudicatis coniungenda censet, immemor ut videtur, de confesso iudicium non fieri iure Romano.

2. *De manus iniectioe cf. Gai.* 4,21.

3. *Cf. Ter. Phorm.* 2,2,20: ducent damnatum domum. *Donat.*: secundum ius scilicet, quo oboerati, dum solvendo non essent, ipsi manu capiebantur. *Liv.* 8,28,8: iussi consules (a. 428) ferre ad populum, ne quis in compedibus aut in nervo teneretur. *Fest.* (165) Nervum appellamus etiam ferreum vinculum, quo pedes impediuntur, quamquam Plautus eo etiam cervices vinciri ait. — In eo vindicet sicut in re vindicare apud *Gell.* 20,10,7,9. *Sch.* 92. [*Gellius* l. c. ut recte distinguit rem, quam vindicamus, puta agrum, a particula, puta gleba, in qua vindicamus, ita ubi haec distinctio locum non habet, praepositio admittere non potest, sed solus accusativus; mihi in iure vocabula videntur ad explicanda ea quae sunt endo eo adscripta esse ab interprete antiquissimo, qui recte omnino ea referret ad id quod praecedat in ius ducito. *Th. M.*] — *Lec-*

VINCITO. 4. SI VOLET SUO VIVITO. NI SUO VIVIT, QUI EUM VINCTUM HABEBIT, LIBRAS FARRIS ENDO DIES DATO. SI VOLET, PLUS DATO.

5. *Gellius* (20,1,46—7): Erat autem ius interea paciscendi ac nisi pacti forent, habebantur in vinculis dies sexaginta. Inter eos dies trinis nundinis continuus ad praetorem in comitium producebantur, quantaeque pecuniae iudicati essent, prae-dicabatur. Tertiis autem nundinis capite poenas dabant, aut trans Tiberim peregre venum ibant.

6. TERTIIS NUNDINIS PARTIS SECANTO. SI PLUS MINUSVE SECUERUNT, SE FRAUDE ESTO.

7. ADVERSUS HOSTEM AETERNA AUCTORITAS [ESTO].

TABULA III.

1. *Cicero* (*de leg.* 3,8,19): cito necatus tamquam ex XII tabulis insignis ad deformitatem puer.

2. SI PATER FILIUM TER VENUM DUUIT, FILIUS A PATRE LIBER ESTO.

tionem traditam minore — maiore defendit *Puchta*, *Inst.* § 179 not. i; *verba permutanda censent plerique*. *Hu.*, *Nexum* p. 38, n. 100.

4. *pro farris libri ferri*. — Cf. *Gai. lib. II ad l. XII tab.* (D. 50,16, 234,2): Verbum vivere quidam putant ad cibum pertinere, sed *O* filius — ait, his verbis et vestimenta et stramenta contineri.

6. *Gell.* (20,1,48—52): eam capitis poenam — metuendam reddiderunt. Nam — secare, si vellent, atque partiri corpus addicti — permiserunt. Et quidem verba ipsa legis dicam, ne existimes invidiam me istam forte formidare: 'tertiis — esto'. — Cf. *Gell. l. c.* 52: dissectum esse antiquitus neminem equidem legi neque audiui. — *Quinct.* 3,6,84: in XII tab. debitoris corpus inter creditores dividi licuit, quam legem mos publicus repudiavit. *Tertull. apol.* 4: indicatos in partes secari a creditoribus leges erant: consensu tamen publico crudelitas postea erasa est. *Dio Cass. fragm.* 12: τοῦτο μὲν εἰ καὶ τὰ μάλιστα ἐνεβόμιστο, ἀλλ' οὐ τί γὰρ καὶ ἔργῳ ποτὲ ἐγγέγονται. — *Multi de bonorum sectione intellegere volunt hanc legem, quos merito perstringit Niebuhr, röm. Gesch.* 2,670—72. Cf. *Puchta, Inst.* §. 179, not. n.

7. *Cic. (de off.* 1,12,37) in loco supra II, 2 exscripto addit: itemque: 'adversus — auctoritas'.

IV. 1. necatus *Puteanus*, legatus libri. — Cf. supra *Leg. Rom.* 11.

2. *Ulp.* (fr. 10,1): filius ter mancipatus, ter manumissus sui iuris fit, id enim lex XII tab. iubet his verbis: 'si pater — esto'. *Gai.* (1,132): lex enim XII tab. tantum in persona filii de tribus mancipationibus loquitur his verbis: 'si pater — a patre filius liber esto'. — uenum davit *Ulpiani liber*, uenum d(uit?) *Gai;* de futuro hoc secundo dixit *Schoell.* p. 83. — Cf. *Gai.* 4,79. *Dion.* 2,27, postquam dixit iam a *Romulo* (l. 10) hoc constitutum esse, addit: τοῦτον τὸν

3. *Cicero* (*phil.* 2,28,69): Illam suam suas res sibi habere iussit ex XII tab. claves ademit, exegit.

4. *Gellius* (3,16,12): comperi, feminam — in undecimo mense post mariti mortem peperisse, factumque esse negotium, quasi marito mortuo postea concepisset, quoniam decemviri in decem mensibus gigni hominem, non in undecimo scripsissent.

TABULA(V.)

1. *Gaius* (1,144—5): Veteres — voluerunt feminas, etiamsi perfectae aetatis sint, — in tutela esse; — exceptis virginibus Vestalibus, quas — liberas esse voluerunt: itaque etiam lege XII tab. cautum est.

2. *Gaius* (2,47): Mulieris, quae in agnatorum tutela erat, res mancipii usu capi non poterant, praeterquam si ab ipsa tutore [auctore] traditae essent: id[que] ita lege XII tab. [cautum erat].

3. UTI LEGASSIT SUPER PECUNIA TUTELAVE SUAE REI, ITA IUS ESTO.

νόμον — οἱ — δέκα ἄνδρες ἅμα τοῖς ἄλλοις ἀνέγραψαν νόμοις, καὶ ἔστιν ἐν τῇ τετάρτῃ τῶν λεγομένων δωδεκά δέλτων. *Quem Dion. locum, ex quo Dirksenius totam Romuli de patria potestate legem in XII receptam esse collegat, ad solam venditionem filiorum pertinere recte monet Sch. p. 52.*

3. Cf. *Gai.* l. III ad XII tab. (D. 48,5,43): Si ex lege repudium missum non sit cet. — *Legem a Dirkseno omissam recte inseruit Schoell 57. Divortii formula posteriore tempore fuit: res tuas tibi habeto. D. 24,2,2,1. Plaut. Amph. 928, Trin. 266; priore tempore fuisse: baete foras ostendit Buecheler, Jahrb. Phil. 105,565. Varro ap. Non. (77): annos multos quod parere ea non poterat mulierem foras baetere iussit. Plaut. Cas. 2,2,35: M. Semper tu huic verbo vitato! C. Cui verbo? M. I foras mulier! Mart. 11,104, 1: Uxor, vade foras, aut moribus utere nostris.*

4. *Ulp. ad Sab.* (D. 38,16,3,9,11): ex lege XII tab. ad legitimam hereditatem is, qui in utero fuit, admittitur, si fuerit editus —; post decem menses mortis natus non admittetur ad legitimam hereditatem.

V. 1. *Etiam de Vestalium hereditatibus lege XII tab. cautum fuisse videtur colligi posse ex Gellio* (1,12,18): in commentariis Labeonis, quae ad XII tab. composuit, ita scriptum est: 'Virgo Vestalis neque heres est cuiquam intestato neque intestatae quisquam. Sed bona eius in publicum redigi aiunt; id quo iure fiat, quaeritur'. Cf. l. Num. 9.

2. Cf. *Gai.* 1,157: olim — quantum ad l. XII tab. attinet, etiam feminae agnatos habebant tutores.

3. *Saepe huius legis verba a veteribus offeruntur, diverso autem modo: 'uti legassit suae rei, i. i. e. (Gai. 2,224. Inst. 2,22 pr. Pomp. D. 50,*

4. SI INTESTATO MORITUR, CUI SUUS HERES NEC ESCIT, ADGNATUS PROXIMUS FAMILIAM HABETO. 5. SI ADGNATUS NEC ESCIT, GENTILES FAMILIAM HABENTO.

6. *Gaius* (1.155): Quibus testamento — tutor datus non sit, iis ex lege XII [tabularum] agnati sunt tutores.

7. a. SI FURIOSUS ESCIT, ADGNATUM GENTILIUMQUE IN EO PECUNIAQUE EIUS POTESTAS ESTO. — b. . . . AST EI CUSTOS NEC ESCIT . . . —

16,120); 'uti legassit quisque de sua re, i. i. e.' (*Nov. 22,2 pr.*); 'paterfamilias uti super familia pecuniaque sua legaverit (vel legassit), i. i. e'. (*Cic. de inv. 2,50,148*; *Rh. ad Her. 1,13,23*); uti legassit super pecunia tutelave suae rei, i. i. e.' (*Ulp. fr. 11,14*). *Accedit quod apud Paulum* (*D. 50,16,53 pr.*) *verba legis laudantur haec*: super pecuniae tutelave suae, mendose ut videtur. Certe non solum de re atque pecunia, sed etiam de tutela legem caruisse confirmant *Gaius quoque et Paulus in D. 26,2,1; 20,1*.

4. *Ulp. (fr. 26,1 = Coll. 16,4,1)*: cautum est lege XII tab. hac: 'si intestato (intestatus *Coll.*) m. cui suus heres nec escit (*Cuiacius*, est *Coll.*, om. *Ulpiani liber*) — habeto'. *Paul. ad Sab. (D. 28,2,9,2)*: haec verba: 'si intestato moritur' ad id tempus referuntur *cet. Ulp. ad ed. (D. 50,16,195,1)*: Familiae appellatio — et in res et in personas deducitur, in res — in lege XII tab. his verbis: 'adgnatus — habeto'. Minus accurate *Cic. (de inv. 2,50,148)* dicit: Lex (est): 'Si paterfamilias intestato moritur, familia pecuniaque eius agnatum gentiliumque esto'. Generaliter legem commemorant *Gai. 3,1,9,11*, *Paul. Sent. 4,8*, *Pomp. D. 50,16,162 pr.*, alii.

5. *Ulp. lib. regul. (Coll. 16,4,2)*: Si agnatus defuncti, non sit, eadem lex XII tab. gentiles ad hereditatem vocat his verbis: 'si agnatus nescit (nec escit *Cuiac.*) — habento (heres *libri*)'. — Cf. *Gai. 3,17*. *Paul. in Coll. 16,3,3*. *Cic. sub n. 4 cit.*

6. *Ulp. (fr. 11,3)*: per eminentiam — legitimi (tutores) dicuntur, qui ex lege XII tab. introducuntur, seu palam, quales sunt agnati, seu per consequentiam, quales sunt patroni. Cf. *D. 26,4,1; 4,5,7 pr.*

7. a. *Rhet. ad Her. (1,13,23) = Cic. (de inv. 2,50,148)*: Lex, si furiosus escit (esset vel erit vel existet *libri*) — esto. *Cic. (Tusc. 3,5,11)*: insaniam — a furore distinguimus. — Qui ita sit affectus, eum dominum esse rerum suarum vetant XII tab. Itaque non est scriptum: 'Si insanus', sed: 'si furiosus escit (esse incipit *libri*)'. *Paul. ad ed. (D. 50,16,53 pr.)*: cum dicitur apud veteres: 'adgnatorum gentiliumque' *cet. Cf. D. 27,10,13; 26,1,3 pr. Gai. 2,64*.

b. *Fest. (162)*: 'Nec' coniunctionem — positam esse ab antiquis pro non, ut et in XII est: 'ast — escit'. Item: 'si adorat cet'. Cf. *Fest. Ast.* — Haec verba priori legi post vocem escit inseruit *Sch 109*; at custode fieri non potuit ut agnatorum potestas excluderetur, nisi custodem intellegas aut patrem aut tutorem, quod admitti non potest; ad aliam igitur rem spectent haec verba necesse est, fortasse ad delicta furiosi. [Custos furiosi cur non possit accipi enuntiative de patre tutoreque pro re coniunctis, non perspicitur, neque erravit opinor *Schoellius. Th. M.*]

c. *Ulpianus ad Sabinum* (D. 27,10,1 pr.): Lege XII tab. prodigo interdicatur bonorum suorum administratio. *Ulpianus* (fr. 12,2): Lex XII tab. — prodigum, cui bonis interdictum est, in curatione iubet esse agnatorum.

8. *Ulpianus* (fr. 29,1): Civis Romani liberti hereditatem lex XII tab. patrono defert, si intestato sine suo herede libertus decesserit. *Ulp. ad ed.* (D. 50,16,195,1): Cum de patrono et liberto loquitur lex, EX EA FAMILIA, inquit, IN EAM FAMILIAM.

9. *Gordianus* (C. 3,36,6): Ea, quae in nominibus sunt, — ipso iure in portiones hereditarias ex lege XII tab. divisa sunt. *Dioclet.* (C. 2,3,26): ex lege XII tab. aes alienum hereditarium pro portionibus quaesitis singulis ipso iure divisum.

10. *Gaius ad ed. provinciale* (D. 10,2,1 pr.); Haec actio (familiae erciscundae) proficiscitur e lege XII tabularum.

TABULA (VI.)

1. CUM NEXUM FACIET MANCIPIUMQUE, UTI LINGUA NUNCUPASSIT, ITA IUS ESTO.

2. *Cicero* (de off. 3,16,65): cum ex XII tab. satis esset ea praestari, quae essent lingua nuncupata, quae qui infitiatus esset,

c. *J.* 1,23,3: Furiosi quoque et prodigi — in curatione sunt agnatorum ex lege XII tab. Cf. D. 27,10,13. — *Schoellius prodigum omittit; expresse autem de eo cautum fuisse loci citt. aperte indicant.*

8. *Gai.* (3,40): ita demum lex XII tab. ad hereditatem liberti vocabat patronum, si intestatus mortuus esset libertus nullo suo herede relicto. Cf. *Coll.* 16,8,2; 9,2. *Gaius* 1,165 = *Inst.* 1,17: Ex eadem lege XII tab. libertarum et impuberum libertorum tutela ad patronos liberosque eorum pertinet, quae et ipsa tutela legitima vocatur, non quia nominatim ea lege de hac tutela cavetur, sed quia proinde accepta est per interpretationem, atque si verbis legis introducta esset.

9. *Prior locus ad activam, alter ad passivam obligationem spectat, id quod neglexit Sch.* 132. Cf. D. 10,2,25,9.13. C. 4,16,7; 8,35,1.

10. *Fest.* (P. 82): Eretum citum (*Scaliger*, citumque libri) fit inter consortes, ut in libris legum Romanorum legitur. Eretum a coercendo dictum, — citum — a ciendo. *Gell.* 1,9,12: anticum consortium quod iure atque verbo Romano appellabatur 'ereto non cito'.

VI. 1. *Cincius apud Festum*: Nuncupata pecunia est — nominata (nomina *cod.*), certa, nominibus propriis pronuntiata: 'cum — esto', id est (ita *cod.*) uti nominari locutusve erit, ita ius esto. *Cic.* (de or. 1,57,245): ut totum illud: 'uti lingua nuncupassit' non in XII tab., — sed in magistri carmine scriptum videretur. *Paul.* in *Vat. fr.* 50: et mancipationem et in iure cessionem lex XII tab. confirmat. Cf. *Gai.* 1,119; 2,104. *Varro* de l. l. 6,60.

dupli poenam subiret, a iuris consultis etiam reticentiae poena est constituta.

3. *Cicero* (*top.* 4,23): usus auctoritas fundi biennium est, — ceterarum rerum omnium — annuus est usus.

4. *Gaius* (1,111): lege XII tab. cautum est, ut si qua nolle eo modo [usu] in manum mariti convenire, ea quotannis trinotio abesset atque eo modo [usum] cuiusque anni interromperet.

5. a. SI QUI IN IURE MANUM CONSERUNT. . . — b. *Paul. manual.* (*Vat. fr.* 50): et mancipationem et in iure cessionem lex XII tab. confirmat.

6. *Livius* (3,44,11.12): Advocati (Verginiae) — postulant, ut (Ap. Claudius) — lege ab ipso lata vindicias det secundum libertatem.

7. TIGNUM IUNCTUM AEDIBUS VINEAE ET CONCAPIT NE SOLVITO.

3. *Ciceronis locus integer haec habet*: Quod in re pari valet, valeat in hac, quae par est, ut, quoniam usus auctoritas fundi biennium est, sit etiam aedium; at in lege aedes non appellantur et sunt ceterarum rerum omnium, quarum annuus est usus: valeat aequitas, quae paribus in causis paria iura desiderat. *Cic.* (*p. Caec.* 19,54): Lex usum et auctoritatem fundi iubet esse biennium. *Gai.* 2,42: [Usucapio] mobilium quidem rerum anno completur, fundi vero et aedium biennio et ita lege XII tab. cautum est. 54: lex — XII tab. soli quidem res biennio usucapi iussit, ceteras vero anno. *Boeth. in Cic. top. l. c.*: Hic igitur aedium usus (!) auctoritatem biennio fieri sentit (Cicero).

4. *Gell.* (3,2,13): trinotium, quod abesse a viro usurpandi causa ex XII tab. deberet cet.

5. a. *Gellius* (20,17,7.8): Manum conserere est rem eam (*Huschke*, conserere nam *libri*), de qua re disceptatur in iure, — cum adversario simul manu prendere, et in ea re sollempnibus (omnibus *libri*) verbis vindicare, id est vindicia. Corruptio (consertio?) manus in re atque in loco praesenti apud praetorem ex XII tab. fiebat, in quibus ita scriptum est: 'si cui (*sic libri*) in — conserunt'.

b. *Pauli locus integer haec habet*: Pomponius putat, non posse ad certum tempus deduci (usumfructum) nec per in iure cessionem nec per mancipationem, sed tantum transferri ipsum posse; ego didici, et deduci ad tempus posse, quia et mancipationem — confirmat. — Hunc locum cum priore coniungendum esse, verisimile non est, quia in in iure cessione contravindicatio manibus consertis locum non habuit. Cf. *Gai.* 2,24.

6. *Pomp enchir.* (D. 1,2,2,24): Verginius — cum animadvertisset, Ap. Claudium contra ius, quod ipse ex vetere iure in XII tabulas transtulerat, vindicias filiae suae a se abdisse, et secundum eum, qui in servitute — petierat, dixisse cet. Cf. *Dion.* 11,30. *Liv.* 3,56,4.6.

7. 8. *Fest.* (L. 364, Mo. 76) Tignum non solum in aedificiis, quo utuntur,

8. *Ulpianus ad edictum* (D. 47,3,1 pr.): Lex XII tab. neque solvere permittit tignum furtivum aedibus vel vineis iunctum neque vindicare, — sed in eum, qui convictus est iunxisse, in duplum dat actionem.

9. . . QUANDOQUE SARPTA, DONEC DEMPТА ERUNT . .

TABULA (VII)

1. *Varro* (de l. l. 5,22): XII tabularum interpretes ambitum parietis circuitum esse describunt. — *Festus*: Ambitus — dicitur circuitus aedificiorum, patens — pedes duos et semissem. — *Maecianus* (assis distr. 46): Sestertius duos asses et semissem (valet), — lex — XII tab. argumento est, in qua duo pedes et semis 'sestertius pes' vocatur.

2. *Gaius l. IV de leg. XII tab.* (D. 10,1,13): Sciendum est in actione finium regundorum illud observandum esse, quod (in XII tab.) ad exemplum quodammodo eius legis scriptum est, quam Athenis Solonem dicitur tulisse. Nam illic ita est: Ἐξ τῆς αἰμασιάν cet.

3. a. *Plinius* (n. h. 19,4,50): In XII tab. — nusquam nominatur villa, semper in significatione ea 'hortus', in horti vero 'heredium'. — b. *Festus* (F. 355): [Tugu]ria a tecto appellantur [domicilia rusticorum] sordida, — quo nomine [Messalla in explanatione XII ait etiam . . .]significari.

4. *Cicero* (de leg. 1,21,55): usus capionem XII tab. intra V pedes esse noluerunt.

appellatur sed etiam in vineis, ut est in XII: 'tignum — vineave et concapit (e compage *Bosius et Mommsenus*, e concape *O. Mueller*, e concapi *Schoell*, sei concapit *Huschke*) ne solvito'. *Paulus ad ed.* (D. 6,1,23,6): Tignum alienum aedibus iunctum nec vindicari potest propter legem XII tab., nec eo nomine ad exhibendum agi —, sed est actio antiqua de tigno iuncto quae in duplum ex lege XII tab. descendit. Videantur *J. 2,1,29. D. 46,3,98,8. Cf. Hu., ad l. XII tab. de tigno iuncto. 1837. Windscheid, Pand. § 188. n. 10—15.*

9. *Fest.* (348): Sarpiuntur vineae, i. e. putantur, ut in XII: 'quandoque — erunt'. *Fest.* (P. 323, F. 322): Sarpta vinea, putata, id est pure facta; — sarpere enim antiqui pro purgare ponebant. *Iulian. ex Min.* (D. 6,1,59): alienis aedificiis conexas, — simul atque inde dempta essent, continuo in pristinam causam reverti. — *Supplementa Huschkii quae sunt haec*: [neque vinea] quandoque sarpta, donec dempta erunt, [tigna vindicito] refutat *Schoellius p. 104—106.*

VII. 3. *Fest.* (P. 102) Hortus apud antiquos omnis villa dicebatur, quod ibi, qui arma capere possint, orientur. — *Cfr. Heredium. D. 50,16,180.*

5. a. SI IURGANT. . . — b. *Cic. (de leg. 1,21,55)*: controversia est nata de finibus, in qua — e XII tres arbitri fines regemus.

6. *Gaius ad ed. provinc. (D. 8,3,8)*: Viae latitudo ex lege XII tab. in porrectum octo pedes habet, in anfractum, id est ubi flexum est, sedecim.

7. VIAM MUNIUNTO: NI SAM DELAPIDASSINT, QUA VOLET IUMENTO AGITO.

8. a. SI AQUA PLUVIA NOCET, . . — b. *Paulus ad Sab. (D.43, 8,5)*: Si per publicum locum rivus aquae ductus privato nocebit, erit actio privato ex lege XII tab., ut noxa domino sarcietur.

9. a. *Ulp. ad ed. (D. 43,27,1,8)*: lex XII tab. efficere voluit, ut XV pedes altius rami arboris circumcidantur. — b. *Pomponius ad Sab. (D. 43,27,2)*: Si arbor ex vicini fundo vento inclinata in tuum fundum sit, ex lege XII tab. de adimenda ea recte agere potes.

5. a. *Cic. de rep. (4,8 ap. Non. (292))*: Iurgium levior res est, siquidem inter benivolos aut propinquos dissensio vel concertatio iurgium dicitur; inter inimicos dissensio lis appellatur. M. Tullius de rep. l. IIII: 'admiror nec rerum solum sed verborum etiam elegantiam: 'si iurgant', inquit; benevolorum concertatio non lis inimicorum, iurgium dicitur'. Et in sequenti: 'iurgare igitur lex putat inter se vicinos, non litigare'.

b. exisres pro e XII tres libri.

6. *Cf. Varro de l. l. 7,15*: Anfractum est flexum, — ab eo leges iubent in directo pedum VIII esse, in anfracto XVI, id est in flexu. *Fest. Viae. D. 8,3,13,2; 8,6,6 i. f.*

7. *Fest. Viae*: Lex iubet XII [in anfracto fle]xuque pedes latas esse vias, ut [adiciat:] 'viam muniunto: ni sam delapidassint (*sic Mommsenus*; sandilapidas vel omsamdi lapidas . . . sunt vel dionisam lapides sunt libri; *cf. sas = eas Fest. s. v. et alibi*: delapidata lapide strata) qua volet iumento agito'. *Cic. (p. Caec. 19,54)*: si via sit immunita, iubet qua velit agere iumentum. *Fortasse ad eundem locum respicit Festus (P. 21)*: amsegetes dicuntur quorum ager viam tangit.

8. a. *Pomp. ex Plautio (D. 40,7,21 pr.)*: Et quod ita scriptum est: 'videbitur', pro hoc accipi debet: 'videri poterit'; sic et verba legis XII tab. veteres interpretati sunt 'si aqua pluvia nocet', id est 'si nocere poterit'. (*In Digestis est nocet; sed scribendum nocebit propter antecedens videbitur.*) [*At haec composuit Pomponius, ut positive dicta ostenderet accipi posse de iis quoque quae fieri possunt, itaque nihil mutandum. Th. M.*] *Cic. (top. 9,39)*: aqua pluvia nocens — iubetur ab arbitro coerceri.

b. Noxa domino sarcietur *Mommsenus*; noxae domino caveatur traditur.

9. *Cf. Paul. (sent. 5,6,13)*: Arbor, quae — imminet — in vicini agrum, nisi a domino sublucari non potest, isque conveniendus est, ut eam sublucet. *Fest.*

10. *Plinius* (*n. h.* 16,5,15): Cautum est — lege XII tab., ut glandem in alienum fundum procidentem liceret colligere.

11. *Iustiniani Institutiones* (2,1,41): Venditae — et traditae (res) non aliter emptori adquiruntur, quam si is venditori pretium solverit vel alio modo satisfecerit, veluti expromissore aut pignore dato; quod cavetur — lege XII tab.

12. *Ulpianus* (*fr.* 2,4): Sub hac condicione liber esse iusus 'si decem milia heredi dederit', etsi ab herede abalienatus sit, emptori dando pecuniam ad libertatem perveniet: idque lex XII tab. iubet.

TABULA (VIII)

1. a. *QUI MALUM CARMEN INCANTASSIT* . . — b. *Cicero* (*de rep.* 4,10,12 *ap. Aug. de civit. dei* 2,9): XII tab. cum perpaucas

(348): Sublucare arbores est, ramos earum supputare et veluti suptus lucem mittere, conlucare autem succisis arboribus locum implere luce.

10. *Gai.* l. IV ad l. XII tab. (*D.* 50,16,236,1): Glandis appellatione omnis fructus continetur. *Cf. D.* 43,28,1.

11. *Cf. Pomp. ad Q. Muc.* (18,1,19): Quod vendidi non aliter fit accipientis, quam si aut pretium nobis solutum sit aut satis eo nomine factum. — *Cf. Bechmann, der Kauf.* § 21.39.44. *Leist, Mancipation.* 510—25.

12. *Pomp. ad Q. Muc.* (*D.* 40,7,29,1): quoniam lex XII tab. emptionis verbo omnem alienationem complexa videretur *cet. Modest. different.* (ib. 25): Statu liberos venum dari posse leges XII tab. putaverunt. *Cf. Fest.* Statuliber.

VIII. 1. a. *Plin.* (*n. h.* 28,2,10—17): quaestionis — est, valeantne aliquid verba et incantamenta carminum. — Quid? non et legum ipsarum in XII tab. verba sunt: 'qui fruges excantassit' et alibi: 'qui malum carmen incantassit'?

1. b. *Cic.* (*Tusc.* 4,2,4): XII tab. declarant, condi iam tum solitum esse carmen, quod ne liceret fieri ad alterius iniuriam lege sanxerunt. *Fest.* (181): 'Occentassit' (occantassint *cod.*) antiqui dicebant, quod nunc 'convicium fecerit' dicimus, quod id clare et cum quodam canore fit, ut procul exaudiri possit; quod turpe habetur, quia non sine causa fieri putatur. *Arnob.* (*adv. gent.* 4,34): Carmen malum conscribere, quo fama alterius coinquinetur et vita, Xviralibus scitis evadere noluistis impune *cet.* *Hor.* (*sat.* 2,1,82): Si mala condiderit in quem quis carmina, ius est iudiciumque: — sed bona ei quis —? — solventur risu tabulae. *Porph. ad Hor. l. c.*: lege (XII tab.) cautum erat, ne quis in quemquam maledicum carmen scriberet. *Hor.* (*ep.* 2,1,152): lex — malo quae nollet carmine quemquam describi. *Paul.* (*sent.* 5,4,6): Iniuriarum actio — introducta est lege XII tab. de famosis carminibus *cet.* *Cornutus* (*in Pers. sat.* 1,137): lege XII tab. cautum est, ut fustibus feriretur, qui publice invehebatur. — *Utramque vocem incantassit et oecentassit in XII tab. scriptam fuisse, earumque alteram ad artes magicas alteram ad convicia famosa spectasse e locis supra allatis patet. Unde efficitur, carmen malum et carmen famosum diversam*

res capite sanxissent, in his hanc quoque sanciendam putaverunt: si quis occentavisset sive carmen condidisset, quod infamiam faceret flagitiumve alteri.

2. SI MEMBRUM RUP[s]IT, NI CUM EO PACIT, TALIO ESTO. 3. MANU FUSTIVE SI OS FREGIT LIBERO, CCC, [SI] SERVO, CL POENAM SUBITO. 4. SI INIURIAM FAXSIT, VIGINTI QUINQUE POENAE SUNTO.

5. . . . RUP[s]IT . . . SARCITO.

in XII tab. habuisse vim, quamquam Horatius eiusque interpretes carmini malo vim famosi subiecerunt. Dirks. et Sch. malum carmen perperam cum malo veneno (fr. 25) coniungunt.

2. *Fest.* (L. 363, Mo. 72): Talionis mentionem fieri in XII (tabulis ins. S.) ait Verrius hoc modo: 'si m. rapserit (*sic fere Festi libri*, rupit *Gelliani*, rupsit *Schoell*) — esto. Neque id quid (quod *Q. R.*) significet, indicat, puto quia notum est; permittit enim lex parem vindictam. *Gell.* (20,1,14): Nonnulla — in istis legibus (XII tab.) ne consistere quidem — visa sunt, velut illa lex talionis, cuius verba, nisi memoria fallit, haec sunt: 'si m. rupit ni cum e pacto talio esto'. *Gai.* (3,223): Poena — iniuriarum ex lege XII tab. propter membrum quidem ruptum talio erat. *Cf. Paul.* (*sent.* 5,4,6): Iniuriarum actio — introducta est lege XII tab. de — membris ruptis et ossibus fractis. *Prisc.* (*gramm.* 6,13,69): Quidam veterum — 'ossum' proferebant — Cato tamen 'os' protulit in IV. orig.: 'Si quis membrum rupit aut os fregit, talione proximus cognatus ulciscitur'.

3. 4. *Paul. de iniur.* (Coll. 2,5,5): Iniuriarum actio — legitima — ex lege XII tab.: qui iniuriam alteri facit, v et xx sestertiorum poenam subit. Quae lex generalis fuit; fuerunt et speciales velut: 'manu fustive si os (*sic Lachmann, ZGR.* 10,311; manifestos *libri*) — poenam subito (subitos extertiorum *libri*)'. [*Haec non ipsa legis verba sunt, sed aequae atque quae praecedunt Pauli ad legitima accommodata sic restituenda: velut manu fustive si os fregit libero, trecentorum, si servo, CL poenam subit sestertiorum. Th. M.*] — *Gai.* (3,223): Propter os — fractum aut conlissum CCC assium poena erat, si libero os fractum erat, at si servo CL. *Cf. Paul. et Prisc. supra l. 2 all. Gell.* (20,1,32): iniurias atrociores, ut de osse fracto, non liberis modo, verum etiam servis factas impensiore damno vindicaverunt. *Gai.* (3,220): Iniuria — committitur, — cum quis pugno puta aut fuste percussus — erit. — *Gell.* (20,1,12): ita de iniuria poenienda (in XII) scriptum est: 'si iniuriam alteri (*alteri delevit Schoell*) faxsit viginti quinque aeris poenae sunt'. *Fest.*: Viginti quinque poenae in XII significat XXV asses. *Gai.* (3,223): propter ceteras vero iniurias XXV assium poena erat constituta. *Gell.* (16,10,8): cum 'proletarii' — et 'viginti quinque asses' et taliones — evanuerint omnisque illa XII tab. antiquitas cet.

5. *Fest.* (265): Rupsit in (*sic Scaliger*, rupit in *Mommсен, Rh. Mus. Ph.* 15,464, rupitias *codex*) XII significat damnum dederit (*P. 264*: rupitia damnum dederit significat). *Idem* (322): Sarcito in XII Ser. Sulpicius ait significare 'damnum solvito, praestato'. *Ulp. ad ed. (D. 9,2,1 pr.)*: Lex Aquilia omnibus legibus, quae ante se de damno iniuria locutae sunt, derogavit, sive XII tab. sive

6. *Ulpianus l. XVIII ad ed. (D. 9,1,1 pr.)*: Si quadrupes pauperiem fecisse dicetur, — lex (XII tab.) voluit aut dari id quod nocuit — aut aestimationem noxiae offerri.

7. *Ulpianus l. XLI ad Sabinum (D. 19,5,14,3)*: Si glans ex arbore tua in fundum meum cadat, eamque ego immisso pecore depascam, — neque ex lege XII tab. de pastu pecoris, quia non in tuo pascitur, neque de pauperie — agi posse.

8. a. *QUI FRUGES EXCANTASSIT*. — b. . . *NEVE ALIENAM SEGETEM PELLEXERIS* . . .

9. *Plinius (nat. hist. 18,3,12)*: Frugem — aratro quaesitam noctu pavisse ac secuisse puberi XII tabulis capital erat, suspensumque Cereri necari iuebant, — impuberem praetoris arbitratu verberari noxiamve duplionemve decerni.

alia quae fuit. — *Coniungendos esse hos Festi locos iamdudum communis fuit vv. dd. opinio*. [Sed cf. propter posteriorem huius tabulae fr. 10 et 14. TH. M.] *Priorem Mommsenus l. c. emendatum, ut supra adnotavimus, coniecit ad fr. 2 esse referendum. At Festi interpretationem: rupsit = damnum dederit non convenire cum membro rupto et talione, recte monuit A. Pernice, Sachbeschäd. p. 3; scilicet sarciri iusserunt XII tabulae ea quoque, quae praeter membrum quis rupsit. Vocem rupitiis retinendam putat Sell, die actio de rupitiis sarcientiis, 1877.*

6. *Inst. (4,9 pr.)*: Animalium nomine — si — pauperiem fecerint, noxalis actio lege XII tab. prodita est: quae animalia si noxae dedantur, proficiunt reo ad liberationem, quia ita lex XII tab. scripta est. Cf. *Fest. Pauperies. Noxia*.

8. a. *Plinius l. c. supra ad 8,1. Sen. (nat. qu. 4,7)*: in XII tab. cavetur, ne quis alienos fructus excantassit.

b. *Serv. (Verg. egl. 8,99)*: 'traducere messes'. Magicis quibusdam artibus hoc fiebat, unde est in XII tab.: 'neve — pellexeris'. *Aug. (civ. dei 8,19)*: quod hac pestifera scelerataque doctrina fructus alieni in alias terras transferri perhibentur: nonne in XII tab. — Cicero commemorat esse conscriptum et ei, qui hoc fecerit, supplicium constitutum? *Apul. (apol. 47)*: Magia — XII tab. propter incredulas frugum illecebras interdicta. — *Formam pellexeris merito suspectam habet Sch. 49,76, attamen lex neque reiicienda neque cum priore confundenda est: nam excantare est damnum dare, pellicere lucrum facere; illud respicit Ovidius (am. 3,7,31); carmine laesa Ceres sterilem vanescit in herbam; hoc Plinius (n. h. 18,6,41—42): C. Furius Chresimus —, cum in parvo — agello largiores — fructus perciperet, quam ex amplissimis vicinitas, in invidia erat magna, oeu fruges alienas perliceret veneficiis; quam ob rem ab Sp. Albino curuli [aedile] die dicta — instrumentum rusticum — in forum attulit et — dixit: veneficia mea, Quirites, haec sunt.*

9. [Noxiamve duplionemve decerni libri, recte opinor, scilicet ut verberum poena afficiatur impubes pupillus, noxia dupliove spectet ad impuberem filium-

10. *Gaius l. IV ad XII tab. (D. 47,9,9)*: Qui aedes acervumve frumenti iuxta domum positum combusserit, vinctus verberatus igni necari (XII tab.) iubetur, si modo sciens prudensque id commiserit; si vero casu, id est negligentia, aut noxiam sarcire iubetur, aut, si minus idoneus sit, levius castigatur.

11. *Plinius (nat. hist. 17,1,7)*: cautum est XII tabulis, ut qui iniuria cecidisset (succidendi *vocabulo lex usa est*) alienas (arbores), lueret in singulas aeris XXV.

12. SI NOX FURTUM FAXSIT, SI IM OCCISIT, IURE CAESUS ESTO.

13. LUCI . . . SI SE TELO DEFENDIT, . . . ENDOQUE FLORATO.

familias (*Gai. 4,75*); cavendum a lectione interpolata noxiamque duplione decerni. TH, M.]

10. Cf. glossa cod. *Leidensis Voss. fol. 82 (Loewe prodrom. corporis glossar. p. 100; M. Cohn, Z.S.St. 2. p. 112)*: noxam sarcito damnum solvito.

11. *Paul. ad Sab. (D. 47,7,1)*: Si furtim arbores caesae sint, et ex lege Aquilia et ex XII tabularum dandam actionem Labeo ait. *Gai. (4,11)*: quod lex XII tab. ex qua de vitibus succissis actio competeret, generaliter de arboribus succisis loqueretur. *Paul. ad ed. (D. 12,2,28,6)*: Colonus, cum quo propter succisas arbores agebatur —, si iuraverit se non succidisse, sive e lege XII tab. de arboribus succisis sive e lege Aquilia — convenietur, — defendi poterit. — Cf. *D. 47,7,5 pr.*: Caedere est non solum succidere, sed etiam ferire caedendi causa.

12. *Macr. (sat. 1,4,19)*: Xviri in XII tab. inusitatissime 'nox' pro 'noctu' dixerunt; verba haec sunt: 'si nox furtum factum sit (faxsit *em. Cuiacius*) si — esto'. in quibus verbis etiam id notandum, quod — non 'eum' — sed 'im' dixerunt. (*Fest. Im.*) *Gell. (8,1 ind.)*: Xviri in XII tab. 'nox' pro 'noctu' dixerunt. (*20, 1,7*): nisi duram esse legem putas, quae — nocturnum — furem ius occidendi tribuit.

13. *Cic. (p. Tull. 20,47)*: Atque ille mihi legem de XII tab. recitavit, quae permittit, ut furem noctu liceat occidere, et luci, si se telo defendat. (*21,50*): Furem — luce occidi vetant XII tab. —, nisi se telo defendit, inquit; etiamsi cum telo venerit, nisi utetur telo eo ac repugnabit, non occides; quod si repugnat, endoplorato, hoc est conclamato, ut aliqui audiant et convenient. *Fest.*: 'Sub vos placo' in precibus — id quod supplico, ut in legibus 'transque dato' et 'endoque plorato'. *Prisc. (gr. 6,18,93)*: Ennius in XVI annalium: 'si luci, si nox'. — *Dubitari potest inde, utrum lex furem occidere permiserit si —, an vetuerit nisi —*. *Cic. (l. c.)* habet utrumque, *Gai. ad ed. (D. 47,2,55,2)* dicit: Furem interdum deprehensum non aliter occidere lex XII tab. permittit, quam si telo se defendat. *De sola permissione loquuntur Gai. ad ed. (D. 9,2,4,1)*: Lex XII tab. furem noctu deprehensum occidere permittit, ut tamen id ipsum cum clamore testificetur: interdum autem deprehensum ita permittit occidere si is se telo defendat, —. *Gell. (11,18,6,7)*: Xviri — furem — tum demum occidi permiserunt, si aut, cum faceret furtum, nox esset, aut interdum telo se — defenderet. *Cic. (p. Mil. 3,9)*: XII tab. nocturnum furem quoquo modo, diurnum autem si se telo

14. *Gellius* (11,18,8): Ex ceteris — manifestis furibus liberos verberari addicque iusserunt (Xviri) ei, cui furtum factum esset —; servos — verberibus affici et e saxo praecipitari; sed pueros impuberes praetoris arbitrato verberari voluerunt noxiamque — sarciri.

15. a. *Gaius* (3,191): Concepti et oblati (furti) poena ex lege XII tab. tripli est. — b. . . . LANCE ET LICIO . . .

16. SI ADORAT FURTO, QUOD NEC MANIFESTUM ERIT —, [DUPLIONE DAMNUM DECIDITO].

17. (*Gai.* 2,45): furtivam (rem) lex XII tab. usu capi prohibet —.

18. a. *Tacit.* (ann. 6,16): XII tabulis sanctum, ne quis uncario fenore amplius exerceret. — b. *Cato* (*de r. r. praef.*: Maiores — in legibus posiverunt furem dupli condemnari, feneratorum quadrupli.

defenderet, interfici impune voluerunt. *Ulp. ad ed. (Coll. 7,3,2)*: furem nocturnum — lex XII tab. omni modo permittit occidere, aut diurnum — aequae lex permittit, sed ita demum, si se telo defendat.

14. *Gai.* (3,189): Poena manifesti furti ex lege XII tab. capitalis erat. nam liber verberatus addicebatur ei, cui furtum fecerat; utrum autem servus efficeretur ex additione, an adiudicati loci constitueretur, veteres quaerebant. in [servum] aequae verberat[um animadvertetur]. *Gell.* (20,1,7): nisi duram esse legem putas, quae — furem manifestum ei, cui furtum factum est, in servitutem tradit.

15. a. *Cf. Gai.* (3,186—7): Conceptum furtum dicitur, cum apud aliquem testibus praesentibus furtiva res quaesita et inventa sit; — oblatum furtum dicitur, cum res furtiva tibi ab aliquo oblata sit, eaque apud te concepta sit.

b. *Fest.* (P. 117): Lance et licio dicebatur apud antiquos, quia qui furtum ibat quaerere in domo aliena licio cinctus intrabat lancemque anto oculos tenebat propter matrum familiae aut virginum praesentiam. *Gai.* (3,192): lex (XII tab.) — praecipit, ut qui quaerere velit nudus quaerat licio (linteo liber) cinctus, lancem habens; qui si quid invenerit, iubet id lex furtum manifestum esse (*cf. § 193*). *Gell.* (11,18,9): furta quae per lancem liciumque concepta essent, proinde ac si manifesta forent, vindicaverunt (XII tab.). *Idem* (16,10,8): cum proletarii — furtorumque quaestio cum lance et licio evanuerint omnisque illa XII tab. antiquitas cet. *Inst. gl. Taur.* (ZGR. 7,44 n. 466): nudus ingrediebatur discum fictilem in capite portans utrisque manibus detentus (*fort. detentum*). *Rud. Res.* 2,352 n. 21.

16. *Fest.*: 'Nec' coniunctionem — positam esse ab antiquis pro non, ut et in XII est: — item: 'si — erit'. *Gai.* (3,190): Nec manifesti furti poena per legem XII tab. dupli inrogatur —. *Gell.* (11,18,15): furtis omnis, quae nec manifesta appellantur, poenam imposuerunt dupli. — *Fest.* (P. 19): Adorare apud antiquos significabat agere, unde et legati oratores dicuntur, quia mandata populi agunt.

17. *Cf. Gai.* 2,49. I. 2,6,2. D. 41,3,33 pr.

19. *Paulus (coll. 10,7,11)*: Ex causa depositi lege XII tab. in duplum actio datur —.

20. a. *Ulpianus l. XXXV ad ed. (D. 26,10,1,2)*: Sciendum est suspecti crimen e lege XII tab. descendere. — b. *Trypho- ninus disputat. (D. 26,7,55,1)*: Si — tutores rem pupilli furati sunt, videamus an ea actione, quae proponitur ex lege XII tab. adversus tutorem in duplum, singuli in solidum teneantur.

21. PATRONUS SI CLIENTI FRAUDEM FECERIT, SACER ESTO.

22. QUI SE SIERIT TESTARIER LIBRIPENSVE FUERIT, NI TESTIMONIUM FATIATUR. INPROBUS INTSTABILISQUE ESTO.

23. *Gellius (20,1,53)*: ex XII tab. — si nunc quoque — qui falsum testimonium dixisse convictus esset, e saxo Tarpeio deiceretur.

24. a. SI TELUM MANU FUGIT MAGIS QUAM IECIT, aries subicitur. — b. *Plin. (n. h. 18,3,12)*: Frugem — furtim — pavisse — XII tabulis capital erat (8,9) — gravius quam in homicidio.

20. a. *Cic. (de off. 3,15,6)*: dolus malus et legibus erat vindicatus, ut [in] tutela XII tabulis.

b. *Cic. (de or. 1,36,166—7)*: turpi tutelae iudicio *et paullo post*: alter plus lege agendo petebat, quam quantum lex in XII tab. permiserat.

21. *Serv. (ad Aen. 6,609)*: 'fraus innexa clienti'; ex lege XII tab. venit, in quibus sic scriptum est: 'patronus — esto'. — *Mommsen (Forsch. 1,384) ins.*: Diti patri, *propter leg. Rom. 2 ubi est* εἰς τοῦ καταχθονίου Διός.

22. *Gell. (15,13,11)*: Item ex iisdem tabulis id quoque est: 'qui — testimonium fatiatur (*coniecit Schoell 92 seq., fariatur libri*) inpr. — esto'. *Gell. (7,7,2,3)*: 'testabilis' — verbum est legis ipsius Horatiae; contrarium est in XII tab. scriptum: 'inprobus esto'. *Cf. I. 2,10,6.*

24. a. *Cicero (top. 17,64)*: iacere telum voluntatis est, ferire quem nolueris fortunae: ex quo aries subicitur ille in vestris actionibus, 'si — iecit'. *Cic. (p. Tull. 21,51)*: Quis est, cui magis ignosci conveniat, quoniam me ad XII tab. revocas, quam si quis quem imprudens occiderit? — Tamen huiusce rei veniam maiores non dederunt; nam lex est in XII tab.: 'si — fugit ma[gis quam iecit]'. *Cic. (de or. 3,39,158)*: Nonnunquam — brevis translatione conficitur, ut illud: 'si — fugit'. *August. (de lib. arb. 1,4)*: homicidium — potest accidere aliquando sine peccato, — cui forte invito atque imprudenti telum manu fugit. *Fest. (347)* Subiei ar[ies] dicitur, qui pro occiso datur,] quod fit, ut ait Cincius, — exemplo At[heniensium, apud quos] expiandi gratia aries [inigitur ab eo, qui in- vitus scelus admisit, poenae p[er]endendae loco.] — (351) Subigere arietem in eodem libro (*scilicet in commentario XV iuris pontifici citato ad verbum quod praecedit*) Antistius esse ait dare arietem, qui pro se agatur, caedatur. *Leg. Num. 13.*

b. *Quaenam fuerit homicidii poena, veteres nobis non tradiderunt.*

25. *Gaius l. IV ad XII tab. (D. 50,16,236 pr.)*: Qui venenum dicit, adicere debet, utrum malum an bonum; nam et medicamenta venena sunt.

26. *Latro (decl. in Cat. 19)*: XII tab. cautum esse cognoscimus, ne qui in urbe coetus nocturnos agitare.

27. *Gaius l. IV ad XII tab. (D. 47,22,4)*: His (sodalibus) potestatem facit lex (XII tab.), pactionem quam velint sibi ferre, dum ne quid ex publica lege corrumpant; sed haec lex videtur ex lege Solonis translata esse.

TABULA(VIII.)

1. 2. *Cic. (de leg. 3,4,11; 19,44)*: 'Privilegia ne inroganto. De capite civis nisi per maximum comitiatum — ne ferunto'. — Leges praeclarissimae de XII tabulis tralatae duae, quarum altera privilegia tollit, altera de capite civis rogari nisi maximo comitiatu vetat.

3. *Gellius (20,1,7)*: duram esse legem putas, quae iudicem arbitrumve iure datum, qui ob rem [iudic]andam pecuniam accepisse convictus est, capite poenitur?

4. *Pomponius enchirid. (D. 1,2,2,23)*: quaestores — qui capitalibus rebus praeessent, — appellabantur quaestores parricidii, quorum etiam meminit lex XII tab.

5. *Marcianus (D. 48,4,3)*: Lex XII tab. iubet eum, qui hostem concitaverit quive civem hosti tradiderit, capite puniri.

VIII. 1. 2. *Cic. (l. c.)*: In privatos homines leges ferri noluerunt, id est enim privilegium, quo quid est iniustius, cum legis haec vis sit, scitum et iussum in omnes. Ferri de singulis [*debuisset esse* de capite civis TH M.] nisi centuriatis comitiis noluerunt; discriptus [*sic scr.*, descriptus libri TH M.] enim populus censu, ordinibus, aetatibus, plus adhibet ad suffragium consilii, quam fusa in tribus convocatus. *Cic. (p. Sest. 30,65)*: cum et sacratissimis legibus et XII tab. sancitum esset, ut neque privilegium irrogari liceret, neque de capite nisi comitiis centuriatis rogari *cet.* *Cic. (de domo 17,43)*: vetant XII tab. leges privatis hominibus irrogari, id est enim privilegium. *Cic. (de rep. 2,36,61)*: laus est — C. Iulii (*Xviri a. II*) — quod se legem illam — neglecturum negaret, quae de capite civis Rom. nisi comitiis centuriatis statui vetaret.

3. ob rem dicendam *Gellii libri*.

4. *Fest. (258)*: Quaestores [dicebantur, qui quaererent de rebus] capitalibus, unde [iisdem etiam . . quaestores parri]cidi appellantur. Parrici (*supra p. 10,12 n. 3*).

6. *Salvianus* (*de gubern. dei* 8,5): Interfici — indemnatum quemcunque hominem etiam XII tabularum decreta vetuerunt.

TABULA X.¹

1. HOMINEM MORTUUM IN URBE NE SEPELITO NEVE URITO.
2. . . . HOC PLUS NE FACITO: ROGUM ASCEA NE POLITO.
3. *Cicero* (*de leg.* 2,23,59): Extenuato igitur sumptu tritibicinibus tollit etiam

micidium (8,24 c) *pertinere* *in*; *locis autem supra al-*
mendo hic agi. Cf. *Valer.*
is supplicium sumi vetabant.
rem Rom. indemnatum inter-
etsi non nominabatur Cicero,
— damnare debui, quorum
um poenam sustinerem? *Cic.*
c. (*de l. agr.* 2,21,56): Sulla
ctione venderet cet. D. 28,
defunctus indemnatus, testa-
os appello, leges iudicesque
quam scelestum indemnatum

in pontificio iure, sed quaero,
onem spectant, quam ad ius
: 'in urbe — urito'. Credo

sumptus sunt lamentationis-
plus', inquit, 'ne — polito'.
nus enim pueri XII, ut car-
igitur *et reliqua ut supra*;
imptuosa — funera et lamen-
dem prope verbis nostri Xviri
iniis et pleraque illa Solonis
quadratum ii (hi *cod.*), qui

XII interpretati sunt, esse dixerunt: Verrius togam, qua mulieres (vir toga mu-
lieres *cod.*; *emenl. Lipsius*) utebantur, praetextam (praetextum *cod.*) clavo pur-
pureo. *Non.* (371) Ricinium (Ricinium *libri*), quod nunc mafurtium dicitur, pal-
liolum femineum breve. Varro — de vita p. R. —: 'Ex (et *libri*) quo mulieres
in — luctibus, cum omnem vestitum delicatiorem ac luxuriosum — ponunt, ri-
cinia sumunt'.

1) Totum huius tabulae argumentum uno contextu relatum et tractatum
exhibet Cic. de leg. 2,23,24. (Cf. Hu, ZRG. 11,138—42.)

4. MULIERES GENAS NE RADUNTO, NEVE LESSUM FUNERIS ERGO HABENTO.

5. a. HOMINE MORTUO NE OSSA LEGITO, QUO POST FUNUS FACIAT.
— b. *Cicero (l. c.)*: Excipit bellicam peregrinamque mortem.

6. a. *Cicero (l. c.)*: Haec praeterea sunt in legibus —: servilis unctura tollitur omnisque circumpotatio. — ‘Ne sumptuosa respersio, ne longae coronae, ne acerrae.’ — b. *Fest.*: Mur-rata potione usos antiquos indicio est, quod — XII tab. ca-vetur, ne mortuo indatur.

7. QUI CORONAM PARIT IPSE PECUNIAVE EIUS [HONORIS] VIRTUTISVE ERGO ARDUUITUR EI. . .

4. *Cic. (l. c. 24,65)*: De lamentis — expressa verbis sunt: ‘mulieres — ha-bento’. *Ibid. (23,59)*: tollit etiam lamentationem: ‘mulieres — habento’. — L. Aelius lessum quasi lugubrem eiulationem, ut vox ipsa significat, quod eo magis iudico verum esse, quia lex Solonis id ipsum vetat. *Cic. (Tusc. 2,23,55)*: fletus (*scr. lessus*) quem XII tab. in funeribus adhiberi vetant. *Plin. (n. h. 11,58, 157)*: Infra oculos malae —, quas prisci ‘genas’ vocabant XII tab. interdicto radi a feminis vetantes. *Serv. (ad Aen. 12,606)*: cautum lege XII tab., ne mu-lieres carperent faciem, his verbis: ‘mulier faciem ne carpito’. *Fest. (273)* Ra-dere ge[nas vetitum est in] lege XII, id est unguibus [lacerare malas].

5. a. *Cic. (de leg. 2,24,60)*: funebria, quibus luctus augetur, XII sustulerunt: ‘homini’, inquit, ‘mortuo — faciat’; credoque quod erat factitatum, ut uni plura fierent (funera) lectique plures sternerentur, id quod ne fieret, lege sanctum est; excipit — mortem. Verba credoque quod — est in *codd. leguntur post inposi-tam iubet (vide adn. ad 8,7)*; transposuit ea ita ut nos dedimus Schoemann (*opusc. 3,386*), quem secutus est Sch. 55. Dirksenus aliique propriam ex-*is legem constituerunt, Hu. 143 ea inseri iussit post praetereantur (v. 6 a), perperam. Cf. Cuiac. ad Papin. quaest. l. II, ad D. 3,2,25,1.*

6. a. Circumpotatio libri boni: circumportatio alii, quod praefert *Hu. p. 139*. — Reliqua quoque dedimus ut tradita accepimus, nisi quod libri nec acerrae; *Manutius et Huschkius post respersio ins. sit et pro acerrae praetereantur scribunt acerrae praeferantur*. — Cf. *Leg. Num. 1. Fest. Resparsum. Acerra.*

7. *Plin. (n. h. 21,3,7)*: ad certamina in circum per ludos et ipsi descen-debant, et servos suos equosque mittebant. Inde illa XII tab. lex: ‘qui coronam parit ipse pecuniave eius (honoris *inseruit Schoell collato loco Festi v. ergo*: statua donatus est honoris virtutisve ergo) virtutisve ergo (si *inseruit Schoell*) arguitur (sic vel duitur libri *Pliniani*, arduuitur *Schoell*) ei’. Quam servi equive meruissent, ‘pecunia partam’ lege dici, nemo dubitavit. *Cic. (de leg. 2,24,60)*: Illa iam significatio est, laudis ornamenta ad mortuos pertinere, quod coronam virtute partam et ei, qui peperisset, et eius parenti sine fraude esse lex imposi-tam iubet. Post ei supplet Sch. parentique eius, se fraude esto. *Mo. Staats-recht 1³,426 n. 2 verba sic constituit*: qui coronam parit ipse pecuniave eius, virtutisve ergo duitur ei, [ast ei parentive eius mortuo domi forisve inponetur, se fraude esto].

8. . . . NEVE AURUM ADDITO. AT CUI AURO DENTES IUNCTI ESCUNT.
AST IM CUM ILLO SEPELIET URETVE, SE FRAUDE ESTO.

9. Cicero (*de leg.* 2,24,61): rogum bustumve novum vetat propius LX pedes adigi aedes invito domino.

10. Cicero (*leg.* 2,24,61): forum bustumve usu capi vetat.

TABULA XI.

1. Cicero (*de rep.* 2,36,37): (Decemviri) cum X tabulas summa legum aequitate prudentiaque conscripsissent, in annum posterum Xviros alios subrogaverunt, — qui duabus tabulis iniquarum legum additis conubia — ut ne plebi cum patribus essent, inhumanissima lege sanxerunt.

2. Macrobius (*sat.* 1,13,21): Tuditanus refert, — Xviros, qui tabulis duas addiderunt, de intercalando populum rogasse. Cassius eosdem scribit auctores.

8. Cic. (*de leg.* 2,24,60): Qua in lege cum esset: 'neve — addito', quam humane excipiat altera lex [intellegite nimirum *similiave exciderunt.* TH. M.] praecepit altera lege: 'at (ut *libri*) cui a. d. iuncti escunt (essent *libri*) — esto'.

9. 10. Cic. (*de leg.* 2,24,61): Duae sunt praeterea leges de sepulcris, quarum altera privatorum aedificiis, altera ipsis sepulcris cavet; nam quod 'rogum — domino', — pedes adigi *sic Madrigius*, adici *libri* a. a. invito domino incendium veretur acerbum; quod autem forum, id est vestibulum sepulcri, bustumve usucapi vetat, tuetur ius sepulcrorum. *Fest. (P. 84)* Forum sex modis intellegitur: primo negotiationis locus —; alio, in quo iudicia fieri, cum populo agi, contiones haberi solent; tertio, cum is, qui provinciae praeest, forum agere dicitur, cum civitates vocat et de controversiis eorum cognoscit; quarto, cum id forum antiqui appellabant, quod nunc vestibulum sepulcri dicari solet *cet. (P. 32)* Bustum proprie dicitur locus, in quo mortuus est combustus et sepultus, diciturque bustum quasi bene ustum (bene iustum *M.*), ubi vero combustus quis tantummodo, alibi vero est sepultus, is locus ab urendo ustrina (ostrina *M.*) vocatur; sed modo busta (modo obusta *M.*) sepulcra appellamus.

XI. 1. Cf. *Dion. (10,60)*: οἱ δὲ περὶ τὸν Ἀππίον τοὺς λοιποὺς συγγράφαντες νόμους ἐν δόλοις ἔνσι καὶ ταύτας ταῖς πρώταις ἀξενεχθείσας πρόσεδηξαν· ἐν αἷς καὶ ὅδε ὁ νόμος ἦν, μὴ ἐξείναι τοῖς πατρικίοις πρὸς τοὺς δημοτικούς ἐπιγαμίας συνάψαι. *Liv. (4,4,5)*: Hoc ipsum, ne conubium patribus cum plebe esset, non Xviri tulerunt paucis his annis pessimo exemplo publico cum summa iniuria plebis? *Gai. l. VI ad XII (D. 50,16,238)*: Plebs est ceteri cives sine senatoribus.

2. *Macrobi locum a Goth. et Dirk. reiectum vindicavit huic tabulae Mo. Chron. 31,210; C. I. L. 1,361. Cf. Leg. Rom. 6. Macr. (sat. 1,13,12,15)*: alternis annis binos et vicenos, alternis ternos vicenosque intercalabant — post vicesimum et tertium diem eius (Februarii) intercalabant, Terminalibus scilicet

3. *Cic. (ad Att. 6,1,8)*: E quibus (libris de rep.) unum ἱστορικόν requiris de Cn. Flavio Anni f. Ille vero ante Xviros non fuit. — Quid ergo profecit, quod protulit fastos? Occultatam putant quodam tempore istam tabulam, ut dies agendi peterentur a paucis.

TABULA XII.)

1. *Gaius (4,28)*: Lege autem introducta est pignoris capio, veluti lege XII tab. adversus eum, qui hostiam emisset nec pretium redderet; item adversus eum, qui mercedem non redderet pro eo iumento, quod quis ideo locasset, ut inde pecuniam acceptam in dapem, id est in sacrificium, impenderet.

2. a. Si SERVUS FURTUM FAXIT NOXIAMVE NO[X]IT. — b. *Gai. (4,75,76)*: Ex maleficiis filiorum familias servorumque — noxales actiones proditae sunt, uti liceret patri dominove aut litis aestimationem sufferre aut noxae dedere —. Constitutae sunt — aut

iam peractis; deinde reliquos Februarii mensis dies, qui erant V, post intercalationem subiungebant. *Cens. (d. d. nat. 20,6)*: cum intercalarium mensem 22 et 23 dierum alternis annis addi placuisset, — in mense potissimum Februario inter Terminalia et Regifugium intercalatam est. *Celsus dig. (D. 50,16,98,1)*: Cato putat, mensem intercalarem additicium esse; omnesque eius dies pro momento temporis observat extremoque diei mensis Februarii attribuit Q. Mucius. *Cf. Mo. Chronol. 18—40. Hu. röm. Stud. 1,54—60.*

3. *Ex hoc Ciceronis loco effecit Mo. (Chron. 31,210; C. I. L. 1361) regis Numa tabulam fastorum, ex penetralibus pontificum prolatam XII tabulis insertam esse. Quam sententiam secutus Sch. (63.156) non dubitavit universam tab. XI fastis explere, prout ex Iulianis restitui possunt. Id quod iusto audacius fecisse mihi videtur, cum fastos qua ratione Xviri perscripserint certa ratione constitui non possit. Cf. Hu. Stud. 279. Nihilominus fastos Iulianos XII tabulis subicere placuit. — Cf. Cic. (p. Mur. 11,25): Posset agi lege neone, pauci quondam sciebant; fastos enim vulgo non habebant. Erant in magna potentia qui consulebantur, a quibus etiam dies tamquam a Chaldaeis petebantur. Inventus est scriba quidam, Cn. Flavius, qui cornicum oculos confixerit et singulis diebus ediscendis fastos populo proposuerit. Plin. (n. h. 33,1,17): Hic (Cn. Flavius) publicatis diebus fastis quos populus a paucis principum quotidie petebat cet. Liv. (9,46,5): Cn. Flavius — civile ius, repositum in penetralibus pontificum, evulgavit fastosque circa forum in albo proposuit, ut, quando lege agi posset, sciretur. Macr. (sat. 1,15): Priscis ergo temporibus, antequam fasti a Cn. Flavio scriba invitis patribus in omnium notitiam proderentur cet. Val. Max. 2,5,2. Diod. 20,36.*

XII. 1. *Cf. Fest. Daps. D. 50,16,238,2.*

2. *Ulp. ad ed. (D. 9,4,2,1): Celsus — differentiam facit inter legem Aquiliam*

legibus aut edicto praetoris: legibus velut furti lege XII tabularum *cet.*

3. SI VINDICIAM FALSAM TULIT, SI VELIT IS . . . TOR ARBITROS TRIS DATO, EORUM ARBITRIO . . . FRUCTUS DUPLIONE DAMNUM DECIDITO.

4. *Gaius l. VI ad XII (D. 44,6,3)*: Rem, de qua controversia est, prohibemur (lege XII tab.) in sacrum dedicare: alioquin dupli poenam patimur, — sed duplum utrum fisco an adversario praestandum sit, nihil exprimitur.

5. *Livius (7,17,12)*: in XII tabulis legem esse, ut quodcumque postremum populus iussisset, id ius ratumque esset.

FRAGMENTA INCERTAE SEDIS.¹

1. *Festus*: Nancitor (nanxitor *Mueller*) in XII nactus erit, prenderit. — *Fortasse ad XII. 12,1 respicitur; nam etiam in foedere Latino est: si quid pignoris nancitur.*

2. *Festus (258)*: Quando — in XII — cum c littera ultima scribitur [*Intellegi quandoc hodie constat. Th. M.*].

3. *Festus (309)*: 'Sub vos placo' in precibus fere cum dicitur, significat id quod 'supplico' (supplicio *cod.*), ut in legibus 'transque dato', 'endoque (edendoquae *cod.*) plorato'. — *Cf. 1,9. Sch. 29.*

et legem XII tab. Nam in lege antiqua, si servus sciente domino furtum fecit —, servi nomine actio est noxalis, nec dominus suo nomine tenetur; at in lege Aquilia, inquit, dominus suo nomine tenetur, non servi. — Sed si placeat, quod Iulianus — scribit: 'si — nocuit (noxit *em. Pithoeus*)', etiam ad posteriores leges pertinere, poterit dici, etiam servi nomine cum domino agi posse noxali iudicio. *Cf. Fest. Noxia. D. 47,6,5; 50,16,283,3. Paul. sent. 2,31,7.*

3. *Fest. Vindiciae. Totum locum v. in Festi epitome nostra.*

5. *Liv. (7,17,12)*: In secundo interregno (a. 399) orta contentio est, quod duo patricii consules creabantur; intercedentibusque tribunis interrex Fabius aiebat: 'in XII — esset'; iussum populi et suffragia esse. *Cf. Liv. 9,34,6,7 ex oratione P. Sempronii tr. pl: nemo eorum (censorum) XII tab. legit? nemo id ius esse, quod postremo populus iussisset, scit? Immo vero omnes sciverunt.*

1) *Omissi ex Schoelliana appendice fr. 7: Aug. (de civ. dei 21,11)*: Octo genera poenarum 'in legibus' esse, scribit Tullius. — *Fortasse addendum duicensus propter glossam lexicī Philoxeniani: duicensus διταβ. (XII tabulis emendat Vulcanius), δεύτερον ἀπογεγραμμένος collato loco Festi ep. p. 66: duicensus dicebatur cum altero, id est filio census. Cf. M. Cohn, Z.S.St. 2,113.*

4. *Donat.* (*ad Ter. Eun.* 3,3,9): 'dolo malo' quod — addidit 'malo' — ἀρχαῖον ἐστὶν, quia sic in XII a veteribus scriptum est.

5. *Cicero* (*de rep.* 2,31,54): ab omni iudicio poenaeque provocari licere indicant XII tabulae compluribus legibus.

6. *Cicero* (*de off.* 3,31,111): Nullum — vinculum ad adstringendam fidem iureiurando maiores artius esse voluerunt; id indicant leges in XII tabulis.

7. *Plinius* (*nat. hist.* 7,60,212): XII tabulis ortus — et occasus nominantur. — *Cf.* 1,9.

8. *Gaius* (1,122): olim aereis tantum nummis utebantur, et erant asses, dupondii, semisses, quadrantes, nec ullus aureus vel argenteus nummus in usu erat, sicuti ex lege XII tab. intellegere possumus. — *Cf. Mo. röm. Münzwesen.* p. 175.

9. *Gaius l. V ad XII* (*D.* 50,16,237): Duobus negativis verbis quasi permittit lex (XII tab.) magis quam prohibuit: idque etiam Servius (Sulpicius) animadvertit.

10. *Gaius l. VI ad XII* (*D.* 50,16,238,1): 'Detestatum' est testatione denuntiaturum.

11. *Sidonius Apollinaris* (*ep.* 8,6,7): Per ipsum fere tempus, ut decemviraliter loquar, lex de praescriptione tricennii fuerat 'proquiritata'.

TABULA FASTORUM IULIANORUM.

Fastorum qui fuerunt ante Caesarem tabula ad nos non pervenit, anni Iuliani una paene integra, aliarum fragmenta maiora minora, quae omnia edita et illustrata sunt a Mommseno *C. I. L. 1,239—412*, cui supplementa addiderunt idem in *Eph. epigr. vol. 3 p. 5—10. 85. 86. vol. 4 p. 1. 2* et Henzenus *C. I. L. 6,625—636*. Voluminis primi illius altera quae mox prodibit editio fastos eos exhibebit retractatos et auctos. Cum autem a Caesare in fastis nil sit mutatum, nisi quod X novos dies mensibus XXIX dierum inseruit et ferias quasdam adiecit, fasti antiqui in univsum etiam ex Iulianis intellegi possunt. Illa tabula, quae dicitur Maffeiāna, confecta videtur inter a. 746 et 757 u. c. In parte superiore effracta quaedam ex aliis fastis supplevi. Tabulam exhibui e *Mo. recensione (p. 303—309. 412.)* omissis tantum iis quae in hac, ut in reliquis fastorum tabulis, litteris minoribus adnotata erant ad ludos sacrae pertinentia. Dierum numeros adieci. Ceterum qui accuratius rem perspicere vult, legat necesse est, quae *Mo.* disputavit de differentiis inter hos ceterosque fastos deque usu fastorum in iudiciis ordinandis *p. 366. 367.*

Litterae A—H continuo repetitae dies nundinales (quasi hebdomadis, sed octo dierum) indicant. Dierum nominatorum compendia haec inveniuntur: K(alendae), Non(ae), Eid(us), Pr(idie), Agon(ia), Arm(ilustrium), August(alia), Car(mentalia), Cer(ialia), Cons(ualia), Div(alia), Equ(irria), Fer(alia), Font(inalia), Ford(icidia), Furr(inalia), Lar(entalia), Lem(uria), Lib(eralia), Lucar(ia), Luper(calia), Matr(alia), Meditr(inalia), Nept(unalia), Opal(ia), Opic(onsiva), Par(ilia), Poplif(ugia), Port(unalia), Q(uandoc) R(ex) C(omitavit) F(as), Q(uandoc) St(ercus) D(elatum) F(as), (Quin(quatrus), Quir(inalia), Regif(ugium), Rob(igalia), Sat(urndia), Ter(minalia), Tub(i-lustrium), Vest(alia), Vin(alia), Volc(analia), Volturnalia).

Diei condicionem indicant litterae singulares F — N — N^o — FP — EN — C. Ex his prima significat diem fastum, quinta endotercisum sive intercisum, sexta comitalem. De notis N et N^o (pro qua etiam N^r invenitur) ambigitur; quamquam ad nefastos dies utramque spectare extra controversiam est. Alteram significare non posse, ut multi putarunt, N(ef.) P(osterior) vel P(rior), P(arte), P(rincipio), *Mo. 367* ostendit. Dies N signati a diebus N^o sive N^r notatis ita differre arbitratur *Mo.*, ut illi tristes sint et cum religione coniuncti, hi ferias habeant hilares, (*Fest. Nep.*), unde *Hu. (Stud. 238)* notas ita explicat: N(ef.) P(urus) vel N(ef.) F(eriatus) vel F(estus). *Momms.* notam ortam esse putat ex vetere litterae N forma. Notam denique FP inventam ter (Febr. 21. Apr. 23. Aug. 19) *Hu. 193* explicat F(astus) P(urus), *Mo.* cogitat de interpretatione F(astus) P(rincipio).

1	A	K.	IAN.	F	H	K.	FEB.	N	D	K.	MAR.	N	C	K.	A	[PR. F]
2	B	4	F	A	4	N	E	6	F	D	4	[F]				
3	C	3	C	B	3	N	F	5	C	E	3	C				
4	D	PR.	C	C	PR.	N	G	4	C	F	PR.	C				
5	E	NON.	F	D	NON.	†(N)	H	3	C	G	NON.	(N)				
6	F	8	F	E	8	N	A	PR.	†N	H	8	†N				
7	G	7	C	F	7	N	B	NON.	F	A	7	N				
8	H	6	C	G	6	N	C	8	F	B	6	N				
9	A	AGON.	(N)	H	5	N	D	7	C	C	5	N				
10	B	4	EN	A	4	N	E	6	C	D	4	N				
11	C	CAR.	N	B	3	N	F	5	C	E	3	N				
12	D	PR.	C	C	PR.	N	G	4	C	F	PR.	N				
13	E	EID.	N	D	EID.	N	H	3	EN	G	EID.	N				
14	F	19	EN	E	16	N	A	EQ.	N	H	18	N				
15	G	CAR.	(N)	F	LUPER.	N	B	EID.	N	A	FORD.	N				
16	H	17	C	G	14	EN	C	17	F	B	16	N				
17	A	16	C	H	QUIR.	N	D	LIB.	N	C	15	N				
18	B	15	C	A	12	C	E	15	C	D	14	N				
19	C	14	C	B	11	C	F	QUIN.	N	E	CER.	N				
20	D	13	C	C	10	C	G	13	C	F	12	N				
21	E	12	C	D	FERAL.	F	H	12	C	G	PAR.	N				
22	F	11	C	E	8	C	A	11	N	H	10	N				
23	G	10	C	F	TER.	N	B	TUBIL.	N	A	VIN.	N				
24	H	9	C	G	REGIF.	N	C	Q. REX	C. F.	B	8	C				
25	A	8	C	H	5	C	D	8	C	C	ROB.	N				
26	B	7	C	A	4	EN	E	7	C	*D	6	F				
27	C	6	C	B	EQ.	N	F	6	†N	E	5	C				
28	D	5	C	C	PR.	C	G	5	C	F	4	†N				
29	*E	4	†F				H	4	C	G	3	C				
30	*F	3	†F				A	3	C	H	PR.	C				
31	G	PR.	C				B	PR.	C							

* Asteriscus distinguit dies a Caesare adiectos. Cur eos Caesar non in extremis mensibus collocarit, disputat Hu. röm. Stud. 1,119.

1) Sic reposui ex fastis Caeretanis; N Praenestini, N Maffeiiana tabula errore ut videtur. Mo 313.368.

1	[A	K.	MAI.	F]	[H	K.	IU]	N.	N	F	K.	Iul.	N	E	K.	[AUG.	†N]
2	[B	6	F]	A	4	F	G	6	N	F	4	†N]					
3	[C	5	C]	B	3	C	H	5	N	G	3	C					
4	D	4	[C]	C	PR.	C	A	4	†N	H	PR.	C					
5	E	3	C	D	NON.	(N)	B	POPLIF.	N	A	NON.	F					
6	F	PR.	C	E	8	N	C	PR.	N	B	8	F					
7	G	NON.	N	F	7	N	D	NON.	N	C	7	C					
8	H	8	F	G	6	N	E	8	N	D	6	C					
9	A	LEM.	N	H	VEST.	N	F	7	N	E	5	†N					
10	B	6	C	A	4	N	G	6	C	F	4	C					
11	C	LEM.	N	B	MART.	N	H	5	C	G	3	C					
12	D	4	†N	C	PR.	N	A	4	†N	H	PR.	C					
13	E	LEM.	N	D	EID.	N	B	3	C	A	EID.	N					
14	F	PR.	C	E	18	N	C	PR.	C	B	19	F					
15	G	EID.	N	F	Q. ST. D.	F	D	EID.	N	C	18	C					
16	H	17	F	G	16	C	E	17	F	D	17	C					
17	A	16	C	H	15	C	F	16	C	E	PORT.	N					
18	B	15	C	A	14	C	G	15	C	F	15	C					
19	C	14	C	B	13	C	H	LUCAR.	N	G	VIN.	FP					
20	D	13	C	C	12	C	A	13	C	H	13	C					
21	E	AGON.	N	D	11	C	B	LUCAR.	(N)	A	CONS.	N					
22	F	11	N	E	10	C	C	11	C	B	11	EN					
23	G	TUB.	N	F	9	C	D	NEPT.	N	C	VOLC.	N					
24	H	Q. REX	C	F	G	8	C	E	9	CN	D	9	C				
25	A	8	C	H	7	C	F	FURR.	N	E	OPIC.	N					
26	B	7	C	A	6	C	G	7	C	F	7	C					
27	C	6	C	B	5	C	H	6	C	G	VOLT.	N					
28	D	5	C	C	4	C	A	5	C	H	5	†N					
29	E	4	C	*D	3	F	B	4	C	*A	4	F					
30	F	3	C	E	PR.	C	C	3	C	*B	3	F					
31	G	PR.	C				D	PR.	C	C	PR.	C					

† Cruz distinguit ferias a Caesare Augustove adiectas, quorum dierum quae ante ferias additas nota fuerit, plerumque ignoratur.

() Uncis rotundis comprehensae notae dierum deficientes omissaeve in tabula Maffeiana hic adsumptae sunt ex aliis, uno loco (Ian. 9) ex coniectura.

1	[D K. SEPT. F]	B	K. OCT.	N	A	K. [Nov. F]	[G. K. DEC. N]
2	E 4 †N	C	6	F	B	4 F	[H 4 N]
3	F 3 †N	D	5	C	C	3 [C]	[A 3 N]
4	G PR. C	E	4	C	D	PR. [C]	[B PR. C]
5	H NON. F	F	3	C	E	NO[N. F]	[C NON. F]
6	A 8 F	G	PR. C	F	8	F	[D 8 F]
7	B 7 C	H	NON. F	G	7	C	E 7 C
8	C 6 C	A	8	F	H	6 C	F 6 C
9	D 5 C	B	7	C	A	5 C	G 5 C
10	E 4 C	C	6	C	B	4 C	H 4 C
11	F 3 C	D	MEDITR. (N)	C	3	C	A AGON. N
12	G PR. N	E	AUGUST. †N	D	PR. C	B	PR. EN
13	H EID. N	F	FONT. N	E	EID. N	C	EID. N
14	A 18 F	G	PR. EN	F	18	F	D 19 F
15	B 17 N	H	EID. N	G	17	C	E CONS. N
16	C 16 C	A	17	F	H	16 C	F 17 C
17	D 15 C	B	16	C	A	15 C	G SAT. (N)
18	E 14 C	C	15	C	B	14 C	H 15 C
19	F 13 C	D	ARM. N	C	13	C	A OPAL. N
20	G 12 C	E	13	C	D	12 C	B 13 C
21	H 11 C	F	12	C	E	11 C	C DIV. N
22	A 10 C	G	11	C	F	10 C	D 11 C
23	B 9 †N	H	10	C	G	9 C	E LAR. N
24	C 8 C	A	9	C	H	8 C	F 9 C
25	D 7 C	B	8	C	A	7 C	G 8 C
26	E 6 C	C	7	C	B	6 C	H 7 C
27	F 5 C	D	6	C	C	5 C	A 6 C
28	G 4 C	E	5	C	D	4 C	B 5 C
29	*H 3 F	F	4	C	*E	3 F	*C 4 F
30	A PR. C	G	3	C	F	PR. C	*D 3 F
31		H	PR. C				E PR. C

CAPUT III.

LEGES PUBLICAE POPULI ROMANI
POST XII TABULAS LATAE.

1. Lex Plaetoria de iurisdictione.

Actas legis incerta est. Cum praetor in ipso legis exordio urbanus appelletur, Mo. (Staatsr. 1³, 384 n. 2 et 2³, 194. 195) putat legem latam esse non posse nisi praetore peregrino introducto, id quod evenit c. a. u. c. 512.

(Censorinus de die nat. 24: M. Plaetorius tribunus plebi scitum tulit, in quo scriptum est:)

Praetor urbanus, qui nunc est quique posthac fiat,¹ duo lictores apud se habeto usque supremam ad solem occasum iusque inter cives dicito².

2. Lex Aquilia de damno.

Latam esse legem Aquiliam tempore secessionis plebis, tertiae scilicet c. a. 467, cum XII tabulis posterior sit, dicunt Byzanti, Anon. ad Bas. 60,3,1: ετε — ἐστασίασε τὸ πλῆθος πρὸς τοὺς συγκλητικούς καὶ διέστη ἐπ' αὐτῶν. Theoph. 4,3,15: κατὰ τὸν καιρὸν τῆς διαστάσεως τοῦ χυδαίου δήμου καὶ τῆς συγκλήτου. Cf. Pernice, Lehre v. d. Sachbeschädigungen p. 11—20.

(Gaius l. VII ad ed. prov.:³ Lege Aquilia capite primo cavetur:)

Si quis⁴ servum servamve alienum alienamve quadrupedemve pecudem⁵ iniuria occiderit, quanti id⁶ in eo anno plurimi fuit,⁷ tantum aes ero⁸ dare damnas esto⁹.

1) *Jahn cum Modio emend.: fuat, Mo.: fiet.* — 2) isque supremum ad solem occasum iusque inter cives dicito traditur; *dedi ut em. Lachmannus probante Iahnio, item Mommseno, nisi quod hic comma ad solem occasum interpreti tribuit; iusque ad supremam inter cives dicito Schoell leg. XII tab. p. 3; isque supremam ac solem occasum usque ius i. c. d. Bergk. Phil. 32,566.* — 3) *D. 9,2,2 cf. Gai. 3,210—14. I. 4,3 pr. 9.* — 4) *Ita Gai.; D. ut qui; Bas. Sch. εἰς τις.* — 5) quadrupedemve pecudem *Hotoman, obs. 7,7. cum Byzantiis; D. quadrupedem vel pecudem; Gai. quadrupedem quae pecudum numero sit.* — 6) *Gai. et Inst. ea res. D. l. 21 pr. ait lex: quanti is homo.* — 7) *fuit Dig. l. c. Gai. 210 (?) = Inst. pr., fuerit Gai. 214 = Inst. § 9, fuisset Dig. l. 21 pr.* — 8) *Ita Cuiac. propter D. h. t. 11,6: actio ero competit, hoc est domino. D. l. 2 et Gai.: domino.* — 9) *In Dig. additur: et infra deinde cavetur, ut adversus infitiantem in duplum actio esset. In Bas. Sch. ipsa lex ita continuatur: εἰ δὲ ἀρνύ-*

(*Gaius inst.* 3,215: Capite secundo [adversus] adstipulatorem, qui pecuniam in fraudem stipulatoris acceptam fecerit, quanti ea res est, tanti actio constituitur.)

(*Ulpianus l. XVIII ad edictum*:¹ Tertio autem capite ait eadem lex Aquilia:)

Ceterarum rerum (praeter hominem et pecudem occisos)² si quis alteri damnum faxit, quod usserit fregerit ruperit iniuria, quanti ea res erit³ in diebus XXX proximis, tantum aes ero⁴ dare damnas esto.

3. Lex Silia de ponderibus publicis.

Quando vixerint et tulerint hanc legem hi duo Silii, non constat. Haub., quem secutus est Rud. RG. 1,92, statuit a. 510, nullo argumento. De ponderibus ipsis cf. Boeckh, metrol. Unters. 17.

(*Festus* 246 M.: Publica pondera [ad legitimam normam exacta esse] ex ea causa Iunius in . . . [colligit] quod duo Silii, P. et M., trib. pl., rogarunt his verbis:)

Ex ponderibus publicis, quibus hac tempestate populus oetier⁶ solet, uti coaequatur⁷ se dolo malo, uti⁸ quadrantal vini LXXX pondo siet; congius vini X p(ondo) siet⁹; VI sextari congius siet vini; duodequingaginta¹⁰ sextari quadrantal¹¹ siet vini; sextarius aequus aequo cum librario¹² siet; sex decemque librari in modio¹³ sient. Si quis magistratus adversus hac d(olo) m(alo) pondera modiosque vasaque publica modica minora maiorave faxit iusseritve¹⁴ fieri, dolumve adduit, quo¹⁵ ea fiant, eum quis¹⁶ volet magistratus multare¹⁷, dum minore parti¹⁸

σεται ἀναγόμενος, διπλάσιον μετὰ τοὺς ἐλέγχους (probationes) καταβαλλέτω. *Praeterea etiam multam lege Aqu. esse constitutam indicat Cic. Brut. 34: (accusator — cum multam lege Aquilia — petivisset.) Cf. Pern. 102.*

1) *D.* 9,2,27,5. *Gai.* 3,217.218. — 2) *Haec verba insiticia videri, recte monet Pern. 14.* — 3) *Ita Dig., Gai. fuerit. D. l. 29,8 h. t.: haec verba: 'quanti in triginta diebus proximis fuit'. — 4) Cf. p. 45 n. 8. — 5) silli cod. — 6) oetierqui cod. — 7) uti coeret praetor Hu. (Multa 251 n. 2) [coaequator (deleto uti) Mo. apud Hultschium metrol. script. 2 p. 78 cf. praef. p. VIII]. — 8) se dolo malo uti Scaliger, sedulum ut hi codex. — 9) siet] is cod. — 10) duoquingaginta (id est IIL) cod. — 11) quadrantat cod. — 12) [aequo conlibrato, id est exaequata parte summa. cf. Cato de r. r. 19. Th. M.] — 13) de quinque librae in modio cod. [Magis credideris delendum esse voc. librae cf. Cato de r. r. 19. Th. M.] — 14) [sic scripsi, iussit vere cod. Th. M.] — 15) quod cod. — 16) [scr. qui. Th. M.] — 17) multaretur cod., multare q(uantam) v(olet) p(ecuniam) em. Hu. — 18) patris cod.*

familias taxat liceto; sive quis in sacrum iudicare voluerit, liceto.

4. Lex Papiria de sacramentis.

Inter a. 511 et 630 hanc legem esse latam probat Mo. Staatsr. 2,580.

(*Fest. 344 M.*: Sacramentum aes significat. — Qua de re lege L. Papiri, tr. pl., sanctum est his verbis:)

Quicumque praetor posthac¹ factus erit, qui inter cives ius dicet, tres viros capitales populum rogato, hique tresviri [capitales]², quicumque [posthac fa]cti erunt, sacramenta ex[igunto] iudicantoque eodemque iure sunt, uti ex legibus plebeique scitis exigere iudicareque esse³que oportet.

5. Lex Cincia de donationibus a. 550.

(*Paulus l. LXXI. ad edictum, ad Cinciam*:⁴ Personae igitur cognatorum excipiuntur in his verbis:)

.. sive quis cognatus cognata inter se, dum sobrinus sobrinave propiusve eos, et⁵ sive quis in alterius potestate manu mancipiove⁶ erit, qui eos hac cognatione attinget, quorumve is⁷ in potestate manu mancipiove⁶ erit, eis omnibus inter se donare capere liceto.

(Item excipit tutorem, qui tutelam gerit, — item excipit:)⁸

.. si quis mulieri virginive cognatus dotem conferre volet.

(Item excipit:)⁹

.. si quis a servis quique pro servis servitutem servierunt accipit isve duit ..¹⁰

6. Lex Atinia de usucapione.

Aetatis incertae. Atinii tribuni plebis annorum 555 et 622 nominantur apud Liv. 32,29,3 et 33,22,2 et epit. 59.

(*Gellius 17,7*: Legis veteris Atiniae verba sunt:)

Quod subruptum erit, eius rei aeterna auctoritas esto.¹¹

1) posthoc *cod.* — 2) *spat. vac. in cod. hoc loco et proximis duobus coniectura expletis.* — 3) esse *bis scr. cod.* — 4) *Vat. fr. 298.* — 5) propiusve eo sit *em. Mo.* — 6) *mūve, id est matrimoniove, cod.; em. Wenck.* — 7) is *ins. Mo.* — 8) *Vat. fr. 304—5.* — 9) *Vat. fr. 307.* — 10) *Ita Mo.; accipit duit is cod.; accipit duitve iis Hu., at contra § 309: ne excepti videantur, ut — capere lex iis permittat.* — 11) *Cf. D. 41,3,4,6: Quod autem dicit lex Atinia, ut res furtiva non usucapiatur, nisi in potestatem*

7. Lex Sulpicia rivalicia.

Fest.: Sifus . . . [pro tu]bis — . . . [in le]ge rivalicia sic est, [quae lata est rogant]e populum Ser. Sulpi[cio]¹.)

. . . [mon]tani paganive si[fis aquam dividunt]: donec eam inter se [diviserint;]s² iudicatio esto.

8. Lex Osca tabulae Bantinae.

Fragmentum tabulae aeneae, in Lucania prope Bantiam a. 1790 (cum V frustulis minoribus) repertum, hodie Neapoli in museo nationali adservatum, latum m. 0,38, altum 0,26, totius tabulae sexta fere pars. Utrunque leges inscriptae sunt, ex altera parte lex Osca, ex altera Latina. Legis Latinae quae servata sunt capita extremam tantum legis partem i. e. generales sanctiones continent, unde ipsius legis sententia cognosci non potest. Oscam legem ad rem municipalem Bantinam spectasse capita servata satis docent, Latinam populi Romani fortasse iudiciariam fuisse legem comprobasse videtur Kirchhoff, Stadtr. v. Bantia p. 90—97, non adsentiente tamen Mo. C. I. L. 1,46—47. Aetatem legis Latinae intra a. 621 et 636 certa ratione constituit Mo., Oscam, si prior fuit, a. 570 antecedere non potuisse docuit Kir. l. c. — Lex Osca tabulae incisa erat binis paginis, quarum altera, intuenti dextera, fracta tabula deperit, alterius pars media servata est, superior et inferior effractae. Singula capita nonnisi spatiis admodum parvis distincta sunt numerorum notis non adiectis. Singula verba plerumque punctis interpositis disiuncta sunt, neglegenter vero tam positae quam omissae. Legis editio accuratissima est: Mo., die unteritalischen Dialecte (1850) p. 145—68. Archetypi ectypon ed. Zvetajeff, sylloge inscript. Oscarum (1877) 1,75—8; 2, XIX. Interpretandae legis quasi fundamenta posuit Kirchhoff, quem in quibusdam cum supplevit tum emendavit Lange (Osk. Inschr. d. tab. Bant. 1853); consentiebant de summa re philologi omnes, singula tantum accuratius perscrutantes et corrigentes. Cf. Enderis, Formenlehre d. osk. Spr. 1871. Plane diversam interpretationem proposuit Hu.: Osk. u. Sabell. Sprachdenkm. (1856) p. 59—140, eamque iterum defendit 1874 in libro: die Multa, p. 61.504. Cui cum Rud. (RG. 2,420 Anm.) adstipulatus esset, rem iam in edit. III cum philologo summae hac in re auctoritatis, Fr. Buecheler Bonnensi, iterum pertractavi, per quem persuasissimum mihi est nimium ingenio indulsisse Hu., eaque legis verba, e quibus tota fere res pendet, veluti deivauum, zicolom, nesimom, contra rationes grammaticas

eius, cui subrepta est, revertatur, sic (cod. si) acceptum est, ut in domini potestatem debeat reverti.

1) Ictum Ser. Sulpicium consulem a. 703 intellegit Rud. RG. 1,215 (cf. ZGR. 15,209), nulla certa ratione nisus. — 2) [praetori]s Urs., at cura aquarum ante Augustum censorum fuit atque aedilium curulium; Front. c. 94—97. Cf. Mo. Staatsr. 2³,462,3.

ab eo esse explicatas, indeque universam eius interpretationem in errores abiisse. Qua de causa etiam in hac edit. veterem versionem paucis mutatis repetivi; interpretationes et etymologiae in notis additae Buechelero sunt.

| . . (28) o/nom/ust izic ro . . (18) | 1.
 | . . (19) . . . sva/l/vs q. moltam angii, v . . (4) . . mn . . (10) . . | 2.
 | . . (18) . . deivast¹ maimas carneis senateis tanginud ampert² 3.
 iurabit¹ maximae partis senatus sententia, dummodo²
 . . (5) . . ³ | XL⁴ osii . . pon⁵ ico egmo comparascuster⁶. Svae 4.
 [non minus]⁷ | XL⁴ [adfuerint] cum ea res consulta erit⁶. Si
 pis pertemust, pruterpan . . . | deivatud sipus comenei perum 5.
 quis peremerit⁸, priusquam . . , | iurato sciens⁹ in comitio sine
 dolom mallom siom ioc comono mais egm[as tovti] cas amnud pan 6.
 dolo malo, se ea comitia magis rei publicae causa, quam
 pieisum brateis avti cadeis¹⁰ amnud, inim idic siom dat senateis¹
 cuiuspiam gratiae aut inimicitiae¹⁰ causa, idque se de senatus
 tanginud maimas carneis pertumum. Piei ex comono pertemest, 7.
 sententia maximae partis perimere. Cui sic comitia perimet,
 izic eizeic zicelei | comono ni hipid. ∞ 8.
 is eo die comitia ne habuerit.

1) Hanc vocem, quae redit v. 5.9.11, Hu. derivat a dubius et vertit morari. At stirpes deiv et du coniungi non possunt; verbum deiv-aum autem flexum esse a deiv-a = diva ostendit Kir. (48), quocum consentiunt omnes. — 2) De hac voce v. p. 50 n. 10. — 3) Hu. (Multa, 505 n. l.) neglegentiae me arguit, quod v. 1—4 verba, quae in lapide (?) legi possent, omiserim. Certe supplementa omisi, quae ipse confinxerat olim, nunc vero pro genuinis habere videtur. Equidem Neapoli in tabula ipsa v. 1—4 accuratissime perscrutatus iam in ed. III p. 311 litteras, quae legi possunt, notavi, quas nunc repeto. Nimirum passim litterae temporum iniuria ita mutilatae atque adtritae sunt, ut multarum vix vestigia remaneant. — 4) Littera L certa; litterae X licet bis fractae tamen vestigia haud dubia restant. — 5) Littera N certa videtur; litterae ON minus clarae quidem sunt, sed ita ut vestigia bene conveniant Buechelero coniecturae PON. — 6) A parasc. s. parsc = Lat. pose-ere, ortum e porc-se, cognatum cum proc-are; significat rogare; rem in consilio conrogare idem est ac consulere. L. Urs. 125: cum ea res consulta erit. — 7) Coniectura Buech. Cf. L. Urs. 126: cum non minus L, cum ea res consuletur, adfuerint. — 8) sc. intercessione. — 9) i. e. sincere. — 10) Adsumpsimus verba usitata in iure Romano (Dig. 5,1,15,1; 22,5,21,3; al.). Bratom, paratum, est munus vel lucrum, ut in tit. Anxiano (E. 14,35) βρατωρ et Peltuinati Vestino (C. I. L. 9,3414) brat. Contra cadeis comparandum cum καδος, κεκαδῆσαι (apte Hesychius: βλάψαι κακῶσαι στερῆσαι), Lat. cadamitas quod olim fuit pro calamitate, Got. hatis.

- (2.) Pis pocapit post exac comono hafiest¹ meddis dat
Qui quandoque post hac comitia habebit magistratus de
 9. castrid lovfrud² | en eituas³, factud povs tovtov deivatuns⁴
fundo libero² et pecuniae,³ facito ut populus iurati⁴
 10. tanginom deicans, siom⁵ dat eizasc idic tangineis | deicum, pod
sententiam dicant, se de eis id sententiae dicere, quod
valaemom⁶ tovticom tadait ezum, nep fefacid⁷ pod pis dat eizac
optimum⁶ publicum censeat esse, neve fecerit quo quis de ea
 11. egmad mins | deivaid dolud malud. Svaepis contrud exeic fefacust⁸
re minus iuret dolo malo. Siquis contra hoc fecerit
 12. avti comono hipust, molto etan|to⁹ estud n. clo clo. In svaepis
aut comitia habuerit, multa tanta⁹ esto: n. MM. Et siquis
ionc fortis meddis moltaum herest, ampert¹⁰ minstreis aeteis¹¹
eum fortius magistratus multare volet, dumtaxat¹⁰ minoris partis¹¹
 13. eituas moltas moltaum litud. ∞
pecuniae multas multare liceto.

Similis formula in iure iurando iudicum Atheniensium οὔτε χάριτος ἐνεαὶ οὔτ' ἔχδρας (Demosthenes 57,63 p. 1318).

1) hafiert. — 2) i. e. fundo, qui in libera potestate, i. e. dominio, singulorum est, non extra commercium, ut res publicae et sacrae. — 3) ei-tu-a, fortasse ab i(ei)-re, ut reditus, εἰσδοος, Einkommen, est pecunia; scribitur etiam eitiuva, ut: suvad eitiu. = sua pecunia (E. 11,21); eitiuvam paam tristaamentud deded = pec. quam testamento dedit (E. 11,16); eitiuvad moltasikad = pec. multaticia, aire moltaticod Or. 3147. — 4) Coniunctio pluralis deivatuns deicans cum singulari siom deicum et tadait eadem est atque in l. Salp. 26: iuranto se quod — censeat — dicturum, et l. Bant. Lat. v. 24,25, l. Acil. v. 36,37. — 5) stom. — 6) valae- = vale-re, -mom est superlativi (ut pri-mum, nesi-mom), ergo validissimum; val. tovticom tadait idem est atque in l. Salp. 26: ut ex re communi municipum censeat fore et in l. de imp. Vespas. 15: cum ex re publica censebit esse. Tadait = censeat, cf. ἐπι-ταδες = consulto, ἐπι-τηδεύω. — 7) fepacid. — 8) ele fefacust. — 9) Scriptum esse antea ferebatur, sed non est scriptum v. 26 etanio, unde Hu. verbum confingit etaneo = evitaneus; quam nunc exhibemus scripturam confirmat. tab. Iguv. 5b,6: etantu mutu = tanta multa. Non significat per-magnam multam, sed introducit solum ac definit multam, quae sequitur. — 10) am-pert: am est particula privativa, sicut v. 22: an-censto = in-census; pert = trans, ut in cippo Abell. 33 (E. 3) pert viam = trans viam. Itaque ampert = non trans, i. e. eatenus, dumtaxat, tantummodo. — 11) Minstreis aeteis Hu. vertit menstruae aetatis, i. e. menstrui spatii. At littera e duravit in verbo μην, μείς, mensis, mesine. menzne; verba mins, minstro et mais, mestru (Umbr.) aequalia sunt verbis Latinis minus, mi-

(3) Svaepis pru meddixud altrei castrovs avti eituas | zicolom 14.

Siquis pro magistratu alteri fundi aut pecuniae diem dicust, izic comono ni hipid ne pon op tovtad petirupert dixerit, is comitia ne habuerit nisi cum apud populum quater urust¹ sipus perum dolom | mallom, in trutum zico(lom) tovtto 15. oraverit¹ sciens sine dolo malo et definitum diem populus peremust petiropert. Neip mais pomtis² com preivatud³ actud | perceperit quater. Nere magis quinquies² cum privato³ agito pruter pam medicatinom⁴ didest, in pon posmom con preivatud 16. prius quam iudicationem⁴ dabit, et cum postremum cum privato urust, eisucen ziculud | zicolom⁵ XXX nesimum⁶ comonom ni 17. oraverit, ab eo die diem⁵ XXX proximum⁶ comitia ne hipid. Svaepis contrud exeic fefacust, ionc svaepis herest meddis 18. habuerit. Siquis contra hoc feperit, cum siquis volet magistratus moltaum licitud, ampert mistreis aeteis eituas licitud. ∞ multare liceto. duntaxat minoris partis pecuniae liceto.

(4) Pon censtur | bansae tovtam⁷ censazet, pis cevs bantins 19.

Cum censores Bantiae populum censebunt, qui civis Bantinus nister et magis, maior, magister. Verbum aetis non idem est atque ae(vi)-tas, sed ortum ex antiquiore ai-tis, cognatum cum Graeco αἰς significare videtur partem, ut in cippo Abell. 53 [a]jittiom altram altros h-rins, ubi communis Nolanis et Abellanis pecuniae partium alteram alteri i. e. tantundem utrique accipere iubentur. De re ipsa cf. Gell. 6,3,37: minus dimidium familiae multa esto, l. Sil.: dum minore partis familias taxat l. Bant. Lat. v. 12.

1) ur-um = or-are. *Fest.*: orare antiquos dixisse pro agere; unde orare litem vel causam etiam dicit Cic. de off. 3,10,43. Brut. 12,47. — 2) Nec ante quartam nec post quintam actionem iudicare debet, ergo certe in quinta. Cf. Cic. de domo 17,45: ter ante magistratus accuset; quarta sit accusatio trinum nundinum, producta die, qua die iudicium sit futurum. Lange, 65—85. Zumpt, röm. Crim.R. 2, c. 4.7.8. — 3) privatum pro reo dictum esse v. Lange, p. 46—58. — 4) meddix apud Oscos nomen magistratus est (*Fest.*), unde meddixud potestate meddiciis, medicatom decretum eius, medicatinom iudicationem. — 5) zicolom derivat Hu. a δῖκῃ, dica, et intellegit poenam s. multam. At syllaba di Osce mutata esse nequit in zi; neque enim simplex d transit in z, sed coniunctae dj vocali subsequenti contrahuntur in z, ut Diouis = Ζεὺς, διὰ = za, dies = zes, diaeta = zaeta; quare z-i-colo nil aliud est nisi dii-kolos (E. 18,49) s. di-e-cula = dies. — 6) nesimum recte quidem Hu. coniungit cum Lat. nexus; cum autem zic. nes. interpretatur dicas coniunctas, neglegit, quod nesi-mum superlativus est ideoque nexissimum s. proximum significat, ut Igu. tab. 6a,9: nesimeis = proxime. — 7) sansae tavitam.

20. fust, censamur esuf¹ in eituam, poizad ligud² | iosc³ censtur
erit, censetor ipse¹ et pecuniam, qua lege ii censores
censam angetuzet.⁴ Avt svaepis censtomen nei cebnust dolud
censere proposuerint.⁴ At siquis in censum non venerit dolo
21. mallud | in eizeic vincter, esuf comenei lamatir⁵ pr. meddixud
malo, et eius vincitur, ipse in comitio veneat⁵ pr(aetoris)magisterio
22. tovtad praesentid perum dolum | mallom, in amiricatud allo
populo praesente sine dolo malo, et immercato⁶ cetera
23. famelo in ei(tuo) sivom,⁷ paei eizeis fust, pae ancensto fust,
familia et pecunia tota⁷ quae eius erit, quae incensa erit,
tovtico estud. ∞
publica esto.

(5.) Pr. svae praefucus pod post exac bansae fust, svaepis

Praetor sive praefectus posthac Bantiae erit, siquis

24. op eizois⁸ com | a[l]trud ligud acum herest avti pru medicatud⁹
apud eos⁸ cum altero lege agere volet aut pro iudicato⁹
25. manim aserum eizazunc egmazum, | pas exaiscen ligis scriptas
manum asserere earum rerum quae hisce in legibus scriptae
set, ne pim¹⁰ pruhpid mais zicolois X nesimois. Svae pis
sunt, ne quem prohibuerit magis diebus X proximis. Si quis

1) esuf *Oscis et Umbris esse, quod Latine ipse, putavit Buecheler (tab. Igu. 2b,40; 4,15. E. 13,28. Rh. Phil. 30,436); demonstrativi pronomini* eso forma est ampliata. Cf. *Dion. 9,36: τιμηράμενοι πολῖται σφᾶς τ'αὐτοῦς καὶ χρήματα. Minus probanda videtur nova Langii interpretatio (Rh. Phil. 30,296): esuf = esus = erus = heredium. Nam ut taceam de philologica ratione, antiqua Romuli heredia in censu Bantino saeculi VII a ceteris praediis, quae sunt 'censui censendo', separata esse minime credibile est. Veterem interpretationem istic, ibi docte defendit Danielsson (Pauli, alt-ital. Stud. 3 p. 142). — 2) licud. — 3) asc. — 4) *Etymon incertum, an praepositivum videtur; 'proposuerint' sumpsimus ex l. Iulia munic. v. 148. — 5) lamatir = venum detur tanquam praeda, a lav, unde λαῖς, λεία, latro? Sic in devotione Osca (Rh. Phil. 33,76) v. 4 et 5 Keri-lamatir ut in Graecis devotionibus ἀνεγύχαι πεπρημένος ἐπὶ Δάματρα. caedatur Danielsson. — 6) i. e. sine venditione. — 7) ei per compendium scriptum pro eitu. (Cf. p. 50 n. 3.) Sivom, Umbr. sevom, cognatum cum Lat. sollo, salvo, idem valet quod totum. Fest.: Sollo osce dicitur, quod nos totum vocamus. Structura dubia, aut: eituas sivom = τῆς οὐσίας τὸ ὅλον, aut potius sivom tanquam ἔλως vel τὸ ἔλον libere interiectum. — 8) i. e. apud praetorem praefectumve. svae-pod Osci ponebant pro sive cf. svai poh in devotione (Rh. Phil. 33,77) v. 10 et 11. — 9) i. e. pro iudicatos manus inieccio, ut in l. Lucerina infra edita. — 10) phim.**

contrud | exeic pruhipust, molto etanto estud n. clō. In svaepis 26.
contra hoc prohibuerit, multa tanta esto: n. M. Et siquis
ione meddis moltaum herest, licitud, | [ampert] minstreis aeteis 27.
eum magistratus multare volet, liceto, dumtaxat minoris partis
eituas multas moltaum licitud. ~
pecuniae multas multare liceto.

(6.) Pr. censtur bansae | [ni pis fu]id, nei svae [q.] fust, 28.
Praetor censor Bantiae [ne quis fuer]it, nisi quaestor erit,
nep censtur fuid, nei svae pr. fust. In svaepis pr. in svae |
neve censor fuerit, nisi praetor erit. Et siquis praetor et si
[pis censtur arti] q. pis tacusim¹ nerum² fust, izic post 29.
[quis censor aut] quaestor, quisquis — nobilium² erit, is post
eizuc tr. pl. ni fuid. Svaepis | [contrud exeic tr. pl. p]ocapid 30.
ea trib. pleb. ne fuerit. Siquis [contra hoc trib. pleb.] quandoque
bansa[e f]ust, izic amprufid facus estud. Idic medicim eizuc[. (15) .. 31.
Bantiae erit, is improbe factus esto. Id magistr— eo |
m z...m nerum . . (17) . . medicim . . num³ VI nesimuru | ..
..... nobilium magistr— VI proximum | ..

8. Lex Latina tabulae Bantinae.

C. I. L. 1.45. n. 197. Ri. tab. 19. — De tabula et lege cf. quae supra p. 48 in exordio notata sunt. Supplementa sunt Mommseni. Huius legis uno ordine versuum perscriptae tabula per medium fracta omnium versuum initia perierunt. Nescimus igitur, num singulis capitibus indices fuerint praescripti. Finito capite reliqua pars versus vacat.

. . . . (64) n]eque prov[inciam] (45) 1.
 | . . (42) . . in sena[tu seiv]e in poplico ioudicio ne sen[tentiam 2.
rogato tabellamve nei dato . . (32) . . | . . (42) . . neve is testimon]ium 3.
deicito neve quis mag(istratus) testimonium poplice ei de[ferri
neive den]ontari | [sinito. Neive ioudicem eum neve arbitrum 4.
neive récupe]ratorem dato. Neive is in poplico luuci praetextam
neive soleas h[abet]o, neve quis | [mag(istratus) ibei praetextam 5.
soleasve habere eum sini]to. Mag(istratus) queiquomque comitia
conciliumve habebit, eum sufragium ferre nei sinito, | [neive eum 6.
censor in senatum legito neve in senatu] relinquito. ~ |

1) tac componendum videtur cum tanginud, Lat. tongere (dominari Festus), ut tac-usim (gen. plur. ut Safinim) fere id sit quod senatorum aut potestatem gerentium. — 2) nerum genetivus sui iuris est, significat eum qui patricius est optimatumve. — 3) Mar. ziculum.

7. (2.) [Sei tr(ibunus) pl(ebei), q(uaestor), IIIvir cap(italis), IIIvir a(greis) d(andeis) a(dsignandeis), ioudex], quei ex hac lege plebeive scito factus erit, senatorve fecerit gesseritve, quo ex
8. hac lege | [quae fieri oporteat minus fiant, quaeve e]x h(ace) l(ege) facere oportuerit oportebitve non fecerit sciens d(olo) m(alo);
9. seive advorsus hanc legem fecerit | [sciens d(olo) m(alo), Hs¹ . . n(ummum) populo dare damnas esto et] eam pecuniam quei volet magistratus exsigit. Sei postulabit quei petet, p(raetor) recuperatores | [. . (31) . . quos quotque dari opo]rteat dato, iubetoque eum, sei ita pariat, condemnari popul(o), facitoque iudicetur.
11. Sei condemnatus | [erit, quanti condemnatus erit, praedes] ad q(uaestorem) urb(anum) det, aut bona eius poplice possideantur
12. facito. Sei quis mag(istratus) multam inrogare volet | [quei volet, dum minoris] partus familias taxsat, liceto, ei(que) omnium
13. rerum siremps lexs esto, quasei sei is haace lege | [pecuniam, quae s(upra) s(cripta) e(st), exigeret]. ~ |
14. (3.) [Co(n)s(ul), pr(aetor), aid(ilis), tr(ibunus) pl(ebei), q(uaestor), IIIvir cap(italis), IIIvir a(greis) d(andeis) a(dsignandeis), qu]ei nunc est, is in diebus V proxsumeis, quibus
15. queique eorum sciet h(ance) l(egem) populum plebemve | [iouisisse, iouranto, utei i(nfra) s(criptum) est. Item] dic(tator), co(n)s(ul), pr(aetor), mag(ister) eq(uitum), cens(or), aid(ilis), tr(ibunus) pl(ebei), q(uaestor), IIIvir cap(italis), IIIvir a(greis) d(andeis)
16. a(dsignandeis), ioudex ex h(ace) l(ege) plebive scito | [factus . . . quei quomque eorum p]ost hac factus erit, eis in diebus V proxsumeis, quibus quisque eorum mag(istratum) inperiumve inierit,
17. iouranto, | [utei i(nfra) s(criptum) est. Eis consistunto pro ae]de Castorus palam luci in forum vorsus, et eidem in diebus V
18. apud q(uaestorem) iouranto per Iovem deosque | [Penateis: sese quae ex h(ace) l(ege) oport]ebit facturum, neque sese advorsum h(ance) l(egem) facturum scientem d(olo) m(alo), neque seese
19. facturum neque intercesurum, | [quo, quae ex h(ace) l(ege) oport]ebit, minus fiant. Qu]ei ex h(ace) l(ege) non iouraverit, is

1) Pro formula, quam Mo. ad verba legis Oscae (v. 11—12.26) molto etanto estud n. ∞ supplevit, cum haec in legibus Romanis nusquam inveniat, praefenda videtur altera: damnas esto dare, quam Rud. ZGR. 15, 271 primus proposuit, postea ipse defendi (ZRG. 3,365), nuper etiam Hu. (Multa 251 n. 6) comprobavit.

magistratum inperiumve nei petito neve gerito neve habeto,
 neve in senatu | [*sententiam deicito deicereve eum*] ni quis sinito, 20.
 neve eum censor in senatum legito. Quei ex h(ace) l(ege) iou-
 dicaverit, is facito apud q(uaestorem) urb(anum) | [*eius quei ita* 21.
utei s(supra) s(criptum) e(st) iouravit nomen persc]riptum siet;
 quaestorque ea nomina accipito, et eos, quei ex h(ace) l(ege)
 apud sed iurarint, facito in taboleis | [*popliceis perscribat*]. ~ | 22.

(4.) [*Quei senator est eritve inve senatu sententi*]am deixerit 23.
 post hance legem rogatam, eis in diebus X proxsumeis, quibus
 quisqu[e eorum sciet | hance legem populum plebemve iousisse, 24.
 i]ouranto apud quaestorem ad aerarium palam luci per Iovem
 deosque Penate[is: sese quae ex h(ace) l(ege) | oportebit facturum 25.
 esse, neque se]se advorsum hance legem facturum esse, neque
 seese, quominus sei (20) ... |
 | .. (32) .. se hoice leegei .. (30) .. anodni .. uraver[*int* . (24) ... | 26.
 | ~ | 27.
 | .. (70) e quis magistratus p . . (24) ... | 28.
 | ~ | 29.
 | .. (70) u]ti in taboleis popl[*iceis* . . (24) ... | 30.
 | .. (72) tr]inum nondin[*um* . . (28) ... | 31.
 | .. (74) is erit uu . . . (30) ... | 32.

10. Lex Acilia repetundarum a. 631 vel 632.

Saeculo XVI Romae XI fragmenta tabulae athenaeae extabant, cui ex antica parte levigata lex repetundarum fuerat inscripta, e postica scabra lex agraria, illa satis eleganter accurateque exarata, haec negligenter litterisque minoribus pressiusque scripta. Quo tempore loco modo reperta sint fragmenta ignoratur. Duo (Aa, Ab) iam a Iac. Mazochio transcripta a. 1521 in libro eius 'Epigrammata ant. urb. Romae' (f. 180) edita sunt; quorum alterum (Ab) postea interiit, ut eius hodie unum Mazochianum exemplum supersit; alterum ceteraque IX fragmenta postea a cardin. Petro Bembo comparata in eius museo servabantur. Quo viro mortuo (a. 1547) ab heredibus venditione dispersa sunt. Post varia fata unum (E) in Galliam translatum ibi perit c. finem saec. XVI, cuius extant exempla tria, duo descripta in Gallia a Brissonio et (negligenter) a Boissardo, tertium originis incertae editum ab Ursino. Duo fragmenta (C, Dd) Vindobonam migrarunt, ubi in museo antiquo adservantur; cetera omnia Neapolim pervenerunt, ubi in museo extant. Omnia haec fragmenta unius esse tabulae iam Ursinus viderat, quomodo vero inter se iungenda sint nostra demum aetate docuerunt Klenzius Rudorffius Mommsenus, qui totius tabulae effigiem composuit (cuius schema

adiecti), unde et quae sit fragmentorum inter se ratio, et quot fere in hiatus perierint litterae, cognosci possit. Tabula integra latior fuit quam altior; in latitudinem patuerit plus 2 metra necesse est, in altitudinem id quod hodie superest 0,82 m. aequat, neque vero in fine multum deesse videtur. Quae omnia accuratius explanavit Mo. in C. I. L. 1, 49—54. — Legem Aciliam ediderunt Mommsenus C. I. L. 1, 49 n. 198. Ri., tab. 23—25. Rudorff, ad leg. Acil. de pec. repet. 1862. De repetundis hanc legem esse latam ex ipsius versu 3 patet; Zumptius (Röm. Crim.R. II. 1, 105—110) tamen generalem de magistratuum delictis legem iudiciariam fuisse contendit. Legem esse Serviliam repetundarum (c. a. 643), cuius apud Ciceronem fit mentio, iam inde ab Sigonio (1574) communis fuit opinio tenuitque eam licet impugnata ab Augustino et Ursino etiam Klenzius, qui a. 1825 primus totam legem singulis fragmentis certa ratione coniunctis isto nomine inscriptam edidit. Deinde Mommsenus legem esse Aciliam (a. 631 vel 632) ab eodem Cicerone laudatam demonstravit (C. I. L. 1, 54—57), cui additis novis argumentis adsensit etiam Rud. I. c. p. 431—8. Novissime de legis argumento disputaverunt: Zumpt, Röm. Crim.R. II. 1, 99. Huschke, ZRG. 5, 46. — In hac mea editione textum a Mommseno constitutum eiusque fere supplementa recepi, interdum Rudorffium secutus. [Novae editionis causa supplementa vel ut verius dicentur interpretamenta denuo recognovi; in annotatione autem monui, in gravioribus scilicet, cum de iis quae ex Rudorffianis retinere placuit tum de aliis quae nunc demum accesserunt. TH. M.] — Lex in capita divisa est titulis praescriptis; ea vero cum neque numerorum notis signata neque per capita versuum distincta sint, quot olim fuerint certo constitui non potest: Klen. putabat esse 24, Mo. 57, Rud. 70. Quo in discrimine cum neque Mo. neque Rud. numerorum notas adposuerint, ego quoque modum citandi receptum turbare nolui. Nostro tamen more singula capita separavi indicesque litteris latius dispositis distinxi. Numeris litterarum deperditarum simul comprehensae sunt restitutae. Quibus numeris ne quis nimium confidat, Mo. ipse monuit.

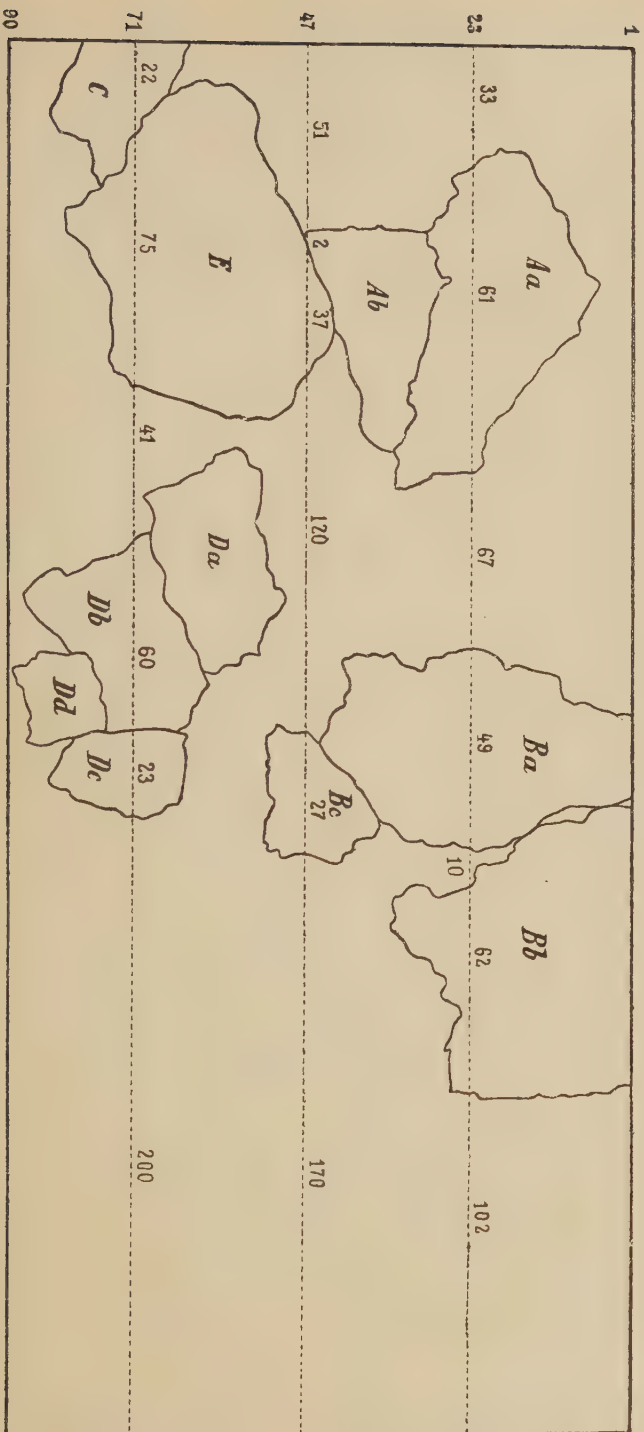
1. [M. Acilius? . . . | tr(ibun) pl(ebei) plebem ioure rogaverunt, plebesque ioure scivit in . . . a(n)te d(iem) Tribus . . principium fuit, pro tribu . . preimus scivit¹ . . (140) . .

Quoi² socium no]minisve Latini exterarumve nationum, quoive in arbitratu dicione potestate amicitia[e populi Romani, . .

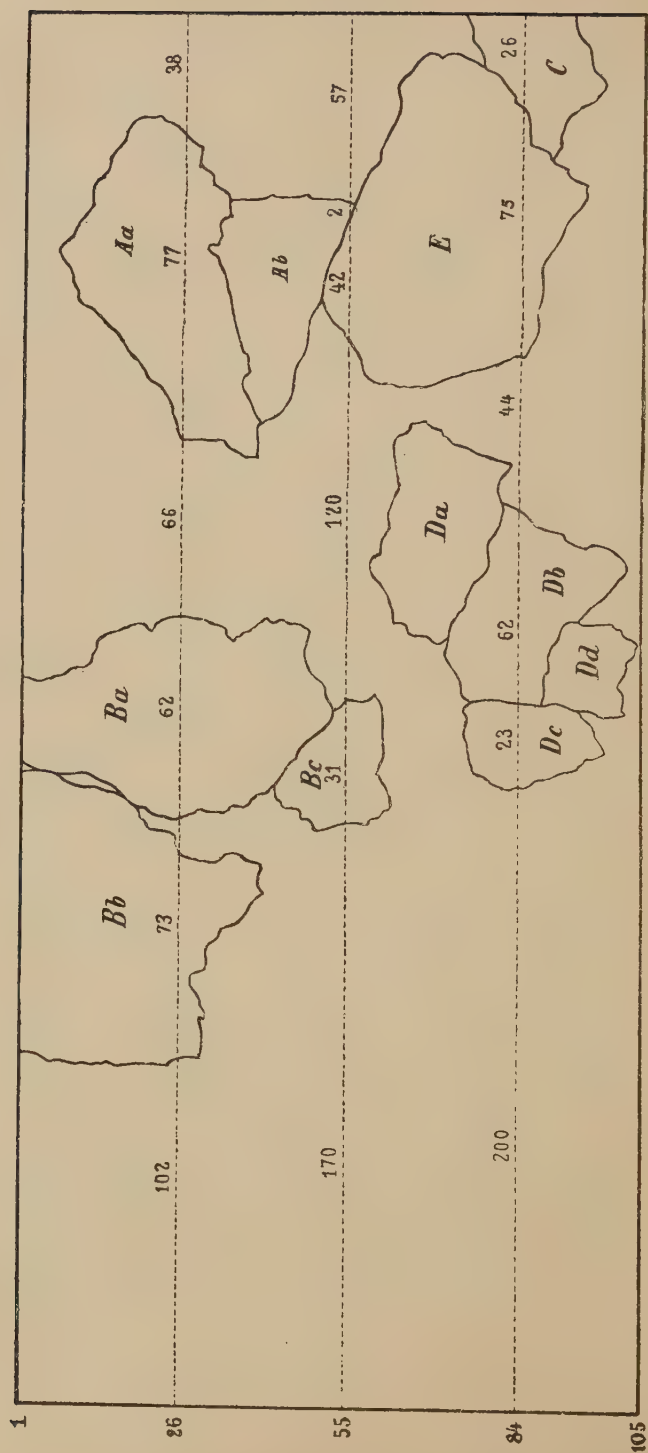
2. (65 || 180) . . ab eo quei dic(tator), co(n)s(ul), pr(a)ctor, mag(ister)

1) Plenam legis praescriptionem v. infra in lege Quinctia. Litteris maioribus eam legibus superscribere solebant Romani; in hac vero lege cum pro praegrandi tabulae latitudine primum versum exordium non expleret, ex ipsa lege quae in primum versum recepta sunt item litteris maioribus scripta sunt, ita ut pauciores in primo quam in secundo versu perierint litterae. — 2) [cuius Romano ins. Rudorffius; sed ad pecunias civi Romano male ereptas hanc legem pertinuisse demonstrari non potest. TH. M.]

Lex Acilia repetundarum.

Lex Agraria.

eq(uitum), cens(or), aid(ilis), tr(ibunus) pl(ebei), q(uaestor), IIIvir cap(italis), IIIvir a(greis) d(andeis) a(dsignandeis), tribunus mi]-l(itum) l(egionibus) IIII primis aliqua earum fuerit, queive filius eorum quoius erit, [queive] quoius[ve] pater¹ senator siet, in annos singulos pecuniae quod siet amp[lius Hs ... n(ummum) ... (65 || 205) ... pro imperio prove potestate ipsei regive populove ip- 3. sius, parentive ipsius, queive in potestate manu mancipio suo paren- tisve sui siet fuerit quo]ive ipse parensve² suos filiusve suos heres siet, ablatum captum coactum conciliatum aversumve siet: de ea re eius petitio nominisque delatio esto, [pr(aetoris) quaestio esto, ioudicium ioudicatio leitisque aestumatio, queiquomque ioudicium ex h. l. erunt, eorum hac lege esto (100 || 201) ... Sei quis deicet 4. praetorem nomen ex h. l. ita non recepisse utei delatum esset, neque ioudicium ex h. l. ita datu]m esse utei peteret: de ea re eius petitio nominisque delatio esto, pr(aetoris) quaestio esto, ioudicum ioudicatio leitisque aestumatio, quei quomque ioudic[ium ex h. l. erunt, eorum hac lege esto ... (102 || 62) ...]s iu ... (140) 5. ... De quo ex h. l. ioudicatum erit sei contra h. l. fecisse deicetur, postquam ea res ioud]icata erit, aut quoius nomen praevarica- tionis caussa delatum erit, aut quoius nomen ex h. l. ex reis exemptum erit: seiquis eius nomen a[d praetorem denuo detolerit, ... quaestio eius pr(aetoris) esto; ioudicium ioudicatio leitisque (102 || 60) aestumatio quei quomque ioudicium ex h. l. erunt, eorum h. l. esto. Sei quis ali]eno nomin[e ... (134) ... ex h. l. petere nomenve deferre volet, de ea re eius petitio nominisque delatio esto,] quaestio eius pr(aetoris) esto, ioudicium³ ioudicatio leitis- que aestumatio, quei quomque ioudicium ex h. l. erunt, eorum h. l. esto. Is eum unde petet in ious ed[ucito ad pr(aetorem), quoius ex h. l. in eum annum quaestio erit, ante k. Sept. quae eo anno erunt et nomen deferto] ... (102 || 59) deque eo homine de [h. 7. l. ... (127) ... ita uti i. s. est res agitor. Post k. Sept. sei quod nomen deferetur, sei is quei petet volet, is praetor de ea re recupe- ratores dato. Qu]oius eorum ita nomen ex h. l. post k. Sept., quae eo anno fuerint, delatum erit, quei eorum eo ioudicio con- demnatus erit, quanti eius rei s[is] ae[stumata erit, tantam pecu- niam quei eum condemnaverit dato ... (102 || 54) ... eaque pecunia 8.

1) erit quoius pater. — 2) ipsei parenteve. — 3) ioudiciumve.

quei eum condemnaveri]t¹ eius esto. Pr(aetor), quei ex h. l. q[uaeret, facito, quidquid ita . . (124) . . ioudicatu]m erit, id utei privato solvatur, quei [eoru]m petet. ~

De heisce, dum mag(istratum) aut imperium habebunt, ioudicium non fiet. ~ Dic(tator), cos., pr., mag. eq., [cens., aid., tr. pl., q., IIIvir cap., IIIvir a. d. a., tr. mil. leg. IIII primis aliqua earum, dum mag(istratum) aut 9. imperium habebit, nei in ious educitor . . (102 || 52) . . Quei eorum e[x eo mag(istratu) imperio]ve abierit, quo min[us in ious educatur, e(ius) h. l. n(ihilum) r(ogato) . . (121) . . ~

De patroneis dandeis. ~ Quei ex h.] l. pecuniam petet nomenque detulerit, quouis eorum ex h. l. ante k. Sept. petitio erit, sei eis volet sibi patronos in eam rem darei, pr(aetor), ad 10. quem nomen detulerit . . (102 || 47) . . patronos civeis Romanos ingenuos ei dato, dum] neiquem eorum det sciens d(olo) m(alo), quoei is, q[uo]ius nomen delatum erit, . . (120) . . gener socer vitricus privignusve siet, queive eiei sobrinus siet pro]piusve eum 11. ea cognatione attigat², queive eiei sodalis siet, queive in eodem conlegio siet, quoeiave in fide is erit maioresve in maiorum fide fuerint,³ [queive in fide eius erit, maioresve in maiorum fide fuerint . . (102 || 39) . . queive] quaestione ioudicioque⁴ puplico condemnatu[s siet, quod circa eum in senatum legei non liceat, . . (118) . . neve eum qu]ei ex h. l. ioudex in eam rem erit, neve eum quei ex h. l. patronus datus erit. ~

De patrono repudiando. ~ Quei ex h. l. patronus datus erit, sei is mori[bus suspectus erit, is quoei ex h. l. datus 12. erit eum repudiato . . (102 || 38) . . Tum quos ex h. l. patronos dare licet, eor]um pr(aetor), quei ex h. l. quaeret, alium patronum eiei quem [volet dato . . (106) . . ~

De CDLvireis in hunc an]num legundis.⁵ ~ Pr(aetor), quei inter peregrinos ious deicet, is in diebus X proxum(eis), quibus h. l. populus plebesve iouserit, facito utei CDLviro legat, quei in hac civit[ate equum publicum habebit habuerit

1) Mo.: [condemnaveri]t, [pecuni]a Rudorff, In Ritschelii tabula potius litterae A quam T vestigia cognosci Rud. monet. [Ego aes secutus sum, nt legi ego, non delineationem Minervinianam. Th. M.] — 2) attigat. — 3) fuerit. — 4) quaestionem ioudicioque. — 5) Hoc caput et sequens ad verbum fere consonant cum duobus capitibus v. 16—18; invicem se explent.

. . (102 || 35) . . dum nei quem eorum legat, quei tr. pl., q., 13. IIIvir cap., tr. mil. l. IIII primis aliqua earum, IIIvi]rum a. d. a. siet fueritve, queive in senatu siet fueritve¹, queiv[e mercede conductus depugnavit depugnaverit . . (104) . . queive quaestione ioudicioque puplico conde]mnatus siet quod circa eum in senatum legi non liceat, queive minor annis XXX maiorve annos LX gnatus siet, queive in urbem Romam propiusve u[r]bem Romam p[er] (assus) M domicilium non habeat, queive eius mag[ist]ratus, quei s[uper] (supra) s[criptus] e[st], pater frater filiusve siet, queive eius, quei in senatu siet fueritve, pater (102 || 33) frater filiusve siet, 14. queive trans mar]e erit. ~

Quos legerit, eos patrem tribum² cognomenque indicet.³ ~ Q[ui] ex h. l. in hanc annum quaeret, . . (100) . . is die . . ex quo legerit, eorum, quei ex] h. l. CDLvireis in eum annum lecti erunt, ea nomina omnia in tabula, in albo atramento scriptos⁴, patrem tribum cognomenque tributimque descriptos⁵ hab[et]o, eosque propositos suo magistratu servato. Sei quis describere volet, is pr[ae]tor permittito potestatemque scribendi, quei (102 || 31) volet, facito. Pr[ae]tor, quei legerit, quos e]x h. l. 15. CDLviros legerit, facito recitentur in contione iuratoque sese [eos ex h. l. legise, de quibus sibi consultum sit . . (100) . . optimos eos ioudices futuros esse quosque oetiles io]dices exaestumaverit esse; eosque CDLviros, quos ex h. l. legerit, is p[er] (raetor) omnis in tabuleis puplicis scriptos in perpetuo habeto. ~

De CDLvireis quotannis [legundis. ~ Praetor quei post h. l. rogatam ex h. l. ioudex factus erit . . (102 || 27) . . 16. is in diebus X proxumeis, quibus quis[que] eorum eum mag[ist]ratum coiperit, facito uti CDLviros ita legat, quei ha[ec] civitate equum publicum habebit habuerit . . (99) . . d]um ne quem eorum legat, quei tr. pl., q., IIIvir cap., tr. mil. l. IIII primis aliqua earum, triumvir a. d. a. siet fueritve, queive in senatu siet fueritve, queive merc[ede] conductus depugnavit depugnaverit queive quaestione ioudicioque puplico condemnatus siet quod circa eum in senatum legi non liceat, (102 || 26) queive minor annis 17. XXX maiorve a]nnos LX gnatus siet, queive in urbe Romae propiusve urbem Roma]m p[er] (assus) M domicilium non habeat

1) fuerint eie. — 2) tribunum. — 3) ioudicet. — 4) scriptes. — 5) descriptos.

(90) *queive eius mag(istratus), quei s(upra) s(criptus) e(st), pater frater filiusve siet,*] *queive eius quei in senatu siet fueritve pater frater filiusve siet, queive trans mare erit.* ∞

- Quos legerit, eos patrem tribum cognomenque indicet¹. ∞ *Quei ex h. l. in eu[m annum quaeret, is die . . ex quo legerit, quei ex h. l. CDLvirei in eum annum lectei*
 18. *erunt, (102 || 27) in tabula, in albo atramento eos, patr]em tribum² cognomenque tributimque discriptos habeto, eosque propositos suo ma[gistratu servato . . (85) . . Sei quis describere volet, is pr(actor) permittito, potestatem]que scribundi, quei volet, facito. Pr(actor) quei legerit, is eos³ quos ex h. l. C[DLv]iros legerit⁴, facito in conctione recitentur⁵, iuratoque sese eos ex h. l. legise, de quibus sibi consu[ltum siet optimos eos ioudices futuros esse, quosque oetiles ioudices exaestumaverit esse; eosque CDLvires, quos ex h. l. legerit, is pr(actor) omnis (102 || 28) in taboleis pu-*
 19. *pliceis scriptos in perpetuo habeto.)* ∞

- De nomine deferendo iudicibusque legundeis. ∞
Quei ex h. l. pecuniam ab a[rvorsario petet, . . (82) . . is eum, unde petet, postquam CDLvirei ex h. l. in e]um annum lectei erunt, ad iudicem, in eum annum quei ex h. l. [factus] erit, in ious educito nomenque eius deferto; sei deiraverit calumniae causa
 20. *non po[stulare, is praetor nomen recipito facitoque, . . (102 || 28) . . utei die . . ex eo die, quo quoviusque quisque nomen detolerit, is quovius nomen delatum e]rit de CDLvireis, quei in eum annum ex h. l. lectei erunt, arvorsario edat eos om[nes, . . (82) . . quoi is queive ei, quovius nomen delatum erit, gener socer vitricus pri]vignusve siet, queive ei sobrinus siet propiusve eum ea cognat[ione]⁶ attingat, queive ei sodalis siet, queive in eodem conlegio siet; facitoque coram arv[orsario is quei ita ediderit iouret: in CDLvireis, qui in eum annum ex h. l. lectei sient,*
 21. *non reliquisse se (102 || 30) nisei quei se earum aliqua necessitudine quae supra scripta sient] non attigeret, scientem d(olo) m(alo); itaque is edito, iuratoque⁷. Ubei is ita ediderit, tum in ea[m questionem quei quoviusque ita nomen detolerit, is praetor, quovius ex hac lege quaestio e]rit, facito utei is die vicensumo ex eo die, quo quoviusque quisque [nomen] detolerit, Cvires ex*

1) ioudices. — 2) tribu. — 3) eos delet Mo. — 4) legerint. — 5) recitetur. — 6) cognat . . . m. — 7) couratoque.

eis, qui ex h. l. CDLvirei in eum annum lectei erunt, qui vivat, legat e[datque . . (102 || 32) . . dum nei quis ioud]ex siet, 22. quoi is queive ei, qui petet, gener socer vitricus privignusve siet, queive ei sobrinus [siet propiusve eum ea cognatione attingat, . . (73) . . queive in eodem conlegio siet, queive] ei sodalis siet, queive tr. pl., q., IIIvir cap., IIIvir a. d. a., tribunus¹ mil. l. III prim[is aliqu]a² earum siet fueritve, queive³ in senatu siet fueritve, queive l. Rubr[ia IIIvir col(oniae) ded(ucendae) creatus siet fueritve . . (102 || 33) . . queive ab urbe Roma plus . . . 23. passuum] aberit, queive trans mare erit; neve amplius de una familia unum, neve eum [legat edatve, qui pecuniae captae condemnatus est erit (67) aut quod cum eo lege Calpu]rnia aut lege Iunia sacramento actum siet, aut quod h. l. nomen [delatum sie]t. Quos is Cviros ex h. l. ediderit, de eis ita facito iouret palam apud se coram a[rvorsario nullum se edidisse scientem d(olo) m(alo), quem ob earum causarum aliquam, quae supra scripta sient . . (102 || 34) inter Cviros edere non liceat, queive 24. se earum aliqua] necessitudine attingat, quae supra scripta sient. Q.⁴ unde petitum erit, quomi[nus . . (66) . . Sei is qui petet, ita C]viros ediderit iuraritque, tum eis pr(aetor) facito, ut ei is unde petetur die L[X postquam] eius nomen delatum erit, quos C is qui petet ex h. l. ediderit, de eis iudices qu[os volet L legat . . (103 || 35). Qui ex h. l. nomen detolerit, sei is quoius 25. nom]en ex h. l. delatum erit, L iudices ex h. l. non legerit edideritve seive [ex CDLvireis, qui in eum annum ex h. l. lectei erunt, (66) qui se adfinitate cognation]e sodalitate attingat, queive in eodem conlegio siet, ex h. l. non e[diderit, tum ei pe]r eum pr(aetorem) advorsariumve mora⁵ non er[it quo]minus legat edatve [quos volet L de eis C, quos ex h. l. ediderit . . (104 || 38) . . dum nei quem eorum, quem ex h. l. legere non 26. liceat, sciens d(olo) m(alo) ioudic]em legat. Qui ita lectei erunt, eis in eam rem ioudices sunt eorumque eiu[s rei ex h. l. ioudicatio slitisque aestumatio esto. ~ (66).

Iudicum patronorumque nomina] ut ei scripta in taboleis habeantur. ~ Pr(aetor), qui ex h. l. quae-

1) tribuni. — 2) [aliqu]ae. — 3) queive queive. — 4) *Mo. emendat* is; sane quaestor quomodo hic nominari potuerit parum intellegitur. — 5) moram.

ret, fac[ito eos *L viros, qu*]os is quei petet et unde petetur ex h. l. legerint ed[iderint], eosque pat[ronos, quos quei petet ex
 27. h. l. dederit . . (106 || 42) . . in taboleis popliceis scriptos habeat. *Ea nomina q*]ui petiverit et unde petitum erit, quei eorum volet ex taboleis popli[ceis describendi is pr(aetor) potestatem facito . . (66) . .] ~

Eisdem ioudices unius rei in perpetuom sient. ~
 Quei iudices e[*x h. l. lectei erunt,*] quam in rem eis iudices lectei erunt, e[*ius rei ioudices in perpetuom sunt*] . .

28. (135 || 43) . . q]ui pecuniam ex [h. l.] capiet, eum ob eam rem, quod pecuniam ex h. l. ceper[it, nei . . (66) . . neive tribu mo]veto, neive equom adimito, neive quid ei ob¹ eam rem fraudei esto. ~

(3) [s]cripta sient. Pr(aetor) quei ex h. l.
 29. . . (136 || 48) . . ~

[*De iudicio in eum, quei mortuos e*]rit aut in exilium abierit. Quoiom nomen ex h. l. delatum eri[t, sei is ante mortuos erit . . (66) . . aut in exili]um abierit, quam ea res iudicata² erit, pr(aetor), ad quem eius nomen de[latum erit, eam] rem ab eis item quaerito, [qui iudicium ex h(ace) l(ege) erunt, quasei sei is quoius nomen ex h. l. delatum erit,
 30. viveret inve civitate esset . . (137 || 51) . . ~

De inquisitione facienda. ~ Praetor postquam] nomen ex h. l. ad se delatum erit, facito, utei iudicium p[rimo quoque die fiat, eique, (66) quei ex h. l. nomen detolerit, dies quot ei videbitur det, utei q]uod recte factum esse volet, dum nei quid advorsus h. l. fiat, [ad inquisitionem fac]iundam; neive
 31. post h. [l. rogatam . . (138 || 51) . . iubet]oque] conquaeri in terra Italia in oppedeis foreis conciliab[oleis, ubei iure deicundo praesse solent, (68) aut extra Italiam in oppedeis foreis con]ciliaboleis, ubei iure deicundo praesse solent. In quibus di[ebus eum quei petet prae]tor quei ex h. l. quaere[t, conquaerere iouserit . .
 32. (139 || 51) . . ~

Testibus ut denuntietur. ~ Pr(aetor) iudiciumque postquam] audierit, quod eius rei quaerundai censeant referre, et c[ausam probaverit, quibus is quei petet denuntiaverit, eos homines d(um) t(axat) III testimonium (68) deice]re iubeto et quom ea³

1) eius (suprascr. ei, debuit superscribi ei ob). — 2) indicata. — 3) ei.

res agetur quam in rem quisque testis er[it, in eam rem facito eis] omnes adsient testimo[niumque deicant, dum nei quem testimonium deicere iubeat, quei . . (140 || 51) . . quoiave in fide is 33. unde petetur siet, maioresve in maior]um eius fide fuerint,¹ queive in fide eius siet, maioresv[e in maiorum eius fide fuerint, (65) queive eius, quouis ex h. l. nomen delatum erit, c]ausam deicet dum taxat unum, queive eius parentisve eius [leibertus leiberta]ve siet. —

De inro[ganda multa. ~ . . (144 || 51) . . ~ 34.

De testibus tabulisque custodiendis. ~ Is qui petet, sei quos ad testimonium deicendum evocari]t secumve duxerit dumtaxat homines ILL earum re[rum causa, de quibus id ioudicium fiet . . (61) . . e]a, quai ita conquaesiverit et sei qua tabulas libros leiterasve pop[licas preivatasve produ]cere profferrequ[e volet . . (146 || 51) . .]ive de ea re volet apud pr(ae- 35. torem), is praetor ei moram ne fa[cito, quominus . . (66) . .]rat. ~

Praetor utei interroget. ~ Pr(aetor) quei ex h. l. q[uaeret . . 178 || 51) . . ~ 36.

Ioudices utei iourent antequam considant. ~ P(ractor) quei ex h. l. quaeret, quei in ea]m rem ioudices erunt, ante quam primum caussa d[icetur . . (71) . . apud se iourent facit]o. Iudices, quei in eam rem erunt, omnes pro rostreis in forum [vorsus iouranto . . (178 || 51) . . facturumque se, utei 37. quod recte factum esse vo]let, utei testium, quei [in]² eam rem erunt, verba audiat, [. . (74) . . neque se facturum quo] eam rem minus ioudicet, nisei sei quae causa erit, quae eiei [ex h. l. quo eam rem minus ioudicet permittet . . (180 || 51) . . Qui 38. ita apud se iourarint eorum nomina is praetor facito in contione r]ecitentur, proscripta propositaque palam apud for[um habeto, . . (76) . . neve nisei ita iourarit de ea re considerare sinito quemquam eorum quei ex e]is C ioudices L lectei erunt. ~

Ioudex nei quis disputet.³ ~ . . (178 || 51) . . ~ 39.

.... ~ Sei . . causam sibi esse deicet, quominus ad id] iudicium⁴ adesse possit, de ea re praetori, quei ex hac[c l(ege) quaeret cognoscere . . (85) ius esto. ~

1) quaerat, cf. v. 10. — 2) in om. — 3) Cf. Arist. pol. 2,8: τῶν νόμο-
θετῶν οἱ πολλοὶ παρασκευάζουσιν, ὥπως οἱ δικασταὶ μὴ κοινολογῶνται πρὸς
ἀλλήλους. — 4) e iudicium.

- De iudicio proferendo vel refere*ndo. ~ Quam rem pr(aetor) ex h. l. egerit, sei eam rem proferet, quoi . .
 40. (177 || 51) . . *sei refer*re poterit, facito quouis deicet nomen referre . . (91) . . rit uti *is*¹ ad sese veniat aut adferatur coram
 41. eo, quei postulaver[it . . (176 || 51) . . vo]let, quouis ex h. l. nominis² delatio erit, ei eius rei pe[titio esto . . (102) *de*]que ea re hace lege iudicium litisque aestumatio essto, quasei sei
 42. eius . . (175 || 51) . .

- [*Sei ioudex, q*]uei eam rem quaeret, ex h. l. causam non nover[it . . (113) . . *is praetor c*]oram [*iudici*]bus in contione pro
 43. rostris sententia ita pronontiato: 'fec[is]se videri' . . (173 || 51) . . *Sei de ea re*] iudicium fieri oportebit, ter[tio die facito iudicium fiat . . (112) . . *Sei ioudex, quei eam r*]em quaeret, ex h. l. causam
 44. non noverit, pr(aetor) quei ex h. l. q[uaeret . . (170 || 51) . . ~

- Ioudices utei iourent, in consilium antequam eant.* ~ Pr(aetor), quei ex h. l. quaeret, ioudices, quei ex h. l. in eam rem erunt, in consilium an]te quam ibunt, facito³ iurent: sese [. . (128) . . neque facturum q]uo quis suae alterius sententiae certior siet, quod p[er dolum malum fiat . . (170 || 51) . .]aturum esse. ~

- Iudice[s] multam supremam de bea[nt]⁴. ~ . . (128) . . *sei ioudex, quei eam rem qu*]aeret causam non noverit, quei
 46. eorum ioudex [. . (170 || 51) . . excu]satione primo quoque die deferatur, isque quaestor [. . (126) . . ~

- Iudices in co]nsilium quomodo eant.* ~ Pr(aetor), quei ex h. l. iu[dicium exercebit *Iudex quei ad id delectus*
 47. *erit, sei rem, de qua . . (170 || 51) . . agitur, plus tertiae parti iudicum, quei aderunt, quom ea res aget*]ur, [non lique]re deixerit, praetor [quei]⁵ ex h. l. quaeret ita pronon[tiato et ad rem denuo agendam alium diem dato . . (120) . . eoque die eorum iudicu]m
 48. quei quomque aderunt iudicare [iubeto. . . (170 || 52) . . *Ad quem praetorem ita relatum erit iudicum plus tertiam partem negare iu*]dicare, is HS n(ummu) cclō, quotiens quomque amplius bis in uno iu[dicio iudicare negarint, . . (119) . . singulis quei iudicare negarint multam dicit. Tu]m quam ob rem et quantum
 49. pequ[niae dixerit, publice proscribito]⁶ . . (170 || 45) . . ~

1) ut eius. — 2) hominis. — 3) facit. — 4) suprema de lea vel dei. —
 5) quei om. — 6) [Rudorffianum inventum in prima actione ampliationem

De] reis quomodo iudicetur. ~ Ubi duae partes iudicum, quei ader[unt, causam sibi liquere deixerint . . (111) . . pr(aetor), quei de ea re quaeret, ut ei eis iudice]s, quei indicare negarint, semovant[ur facito . . (170 || 42) . .] rem agito. Tum 50. praetor quom soueis viatoribus apparitoribusque nei de i[udicio iudex discedat curato . . (108) . . sitellamque latam digitos . . altam digitos] XX, quo iudices sorticolas conieciant [apponi facito . . (170 || 37) . . quouis]que iudicis is praetor sorticolam unam buxeam 51. longam digitos IIII, la[tam digitos . . ab utraque parte ceratam . . (107) . . in qua sorticola ex altera parti littera A scripta siet, ex alte]ra parti C, in manu palam dato a[lteramque utram velit litteram eum iudicem inducere iubeto . . (170 || 32) . . Iudex ita 52. inducito] eamque sortem ex hac lege apertam bracioque aperto litteram digiteis opertam pala[m ad eam sitellam deserto cam-que sortem in populum . . (106) . . i]temque in eos ceteros singul- latim iu[dices versus ostendito, itaque in eam sitellam coniecito . . (170 || 26) . . ~

53.

Sententiae quomodo pronontientur. ~ Qui iudex pronontiationis faci]undai causa ad sitellam sorti veniet, is in eam sitellam manum demitito, et eam devexam popul[o osten- dito . . (50) . . i]udicium [. . (50) . . quamque in eum r]eum sententiam [ea sors hab]uerit, is ei [. . (172 || 23) . . palam pro- 54. nontiato, ubei A littera scripta erit 'apsolvo', ubei C littera scripta erit 'con]demno', ubei nihil scriptum erit 'seine suffragio'. Ex qua sorti pronontiarit, eam sortem proxsumo iud[ici . . (29) . . in man]um transdito.

De n[umerandis sententiis. ~ . . (255 || 21) . . ~ 55.

De reo absolvendo. ~ Nisei eae sententiae ibei plurumae erunt 'condemno', pr(aetor), quei ex h. l. quaeret, eum reum pronontiato non fecisse videri. De quo reo pr(aetor) ita pronontiauerit, quod postea non fecerit, quod praevaricationis causa factum non erit, is ex hac lege eius rei absolutus esto. ~

De reo condemnan[do. ~ Sei eae sententia]e ibei plurumae erunt 'condemno', pr(aetor), qu[ei ex h. l. quaeret, eum reum pronontiato fecisse videri . . (252 || 13) . . ~ 56.

a maiore parte iudicum decerni posse, in secunda nomisi a partibus duabus, nec ratione defenditur nec paucis quae supersunt. Mihi re denno considerata locus v. 47—49 sic fere videtur posse restitui ut supra dedi. Th. M.]

De eadem re ne bis agatur. ∼ *Qui ex h. l. condemnatus]* aut apsolutus erit, quom eo *h. l.*, nisei quod post ea fecerit, aut nisei quod praevaricationis caussa factum erit, au[t nisei de litibus] aestumandis aut nisei de sanctione hoiusce 57. legis, actio nei es[to] ... (250 || 11) . . ∼

De praedibus dandis bonisve possidendis. ∼ *Iudex, qui eam rem quaesierit, earum rer]*um, qui ex *h. l.* condemnatus erit, q(uaestori) praedes facito det de consili maioris partis sententia, quantei eis censuer[unt; sei ita p]raedes datei non erunt, bona eius facito puplice possideantur conq[uaerantur] veneant. *Quantae pecuniae ea bona venierint, tantam pecuniam iudex, qui eam rem quaesierit, ab emptore exigit* 58. . . (248 || 9) . . *quaestorique eam pecuniam et quanta fuerit]* scriptum transdito; quaestor accipito et in taboleis popliceis scriptum habeto. ∼

De leitibus aestumandis. ∼ [*Qui ex]* *hace*¹ *lege* condemnatus erit, ab eo quod quisque petet, quouis ex *hace* *lege* peti[tio erit, id praetor, qui eam rem quaesierit, eos iu- 59. *dices, qui eam rem iudicaverint, aestumare iubeto* . . (244 || 8) . . *quod ante h. l. rogatam consilio probabitur captum coactum ab]*latum avorsum conciliatumve esse, eas² *res omnis simpli,* ceteras *res omnis, quod*³ *post hanc legem rogatam co[nsilio probabitur]* captum coactum ablatum avorsum conciliatumve esse, dupli; idque ad qua[estorem, quantum siet quouisque nomine] *ea lis aestumata siet, facito deferatur.* ∼

De pecunia ex aerario solvenda. ∼ *Qui iudici, qui eam rem quaesierit, consilioque eius maiorei parti* . . 60. (242 || 8) . . *satisfecerit, nomine su]*o parentisve sui, quovise ipse parensve suos heres siet, leitem aestumatam esse; quovise eiei iudicei consilioque eius maiorei pa[r]ti eorum sa]tis fecerit, regis populeive ceivisve sui nomine litem aestumatam esse sibi: 61. q[ua]nta *ea pecunia erit, is iudex facito* . . (240 || 8) . . *sei de ea re praedes dati erunt seive quantae pecuniae eae lites aestumatae erunt, tanta pecunia ex]* *hace lege in aerario posita erit ob eam rem quod eo nomine lis aestumata erit, in triduo proxsumo, quo ita satis [factum erit,] ex hac lege solvatur; neive quis*

1) iaci. — 2) ea. — 3) quos.

index neve quaestor facito sciens dolo m[alo, quo minus ita satis fiat, itaque solvatur . . (238 || 8) . . ~ 62.

De tributo indicendo. ~ Quanti index quei eam rem quaesierit, leites aestumaverit, sei is iud]ex ex hac lege pecuniam omnem ad quaestorem redigere non potuerit, tum in diebus X proxumeis, quibus [quae potue]rit redacta erit, index quei eam rem quaesierit, queive index hac lege fac[tus erit, tributum indicito . . (236 || 8) . . diemque edito, qua is quouis 63. parentisve quouis eiusve quoi ipse parensve suos heres siet, ita lites] aestumatae erunt, [aut¹] quouis regis populeive nomine lis aestumata erit, legati adessint, dum² nei longius C dies edat. ~

[*De trib*]uto servando. ~ Ubei ea dies venerit, quo die iusei erunt adesse, iudex, quei e[am rem quaesierit, quanta pecunia de eius, quei ex h. l. condemnatus est, bonis redacta erit, tantam pecuniam in eas lites, quae aestumatae erant, pro portioni tributo . . (235 || 8) . . Queique ei iudici consilioque 64. eius maiori parti eam litem aestumatam esse sibi satis] fecerit, ei primo quoque die quaestoremolvere iubeto, quaestorque eam pecuniam eis sed fraude³ sua solvito. ~

Reliquom] in aerario siet. ~ Quod eorum nomine, quei non aderit, tributus factus [erit, quaestor in aerario servato . . (227 || 8) . . ~ 65.

De tributo proscribendo. ~ Quei] praetor ex hac lege tribuendi causa prodeixerit, is, utei quod recte factum esse volet facito, quomodo prode[i]xerit ea omnia m]aiore parte diei ad eam diem, donec solutum erit, apud forum palam, ubei de plano r[ecte lege possitur, proscripta propositaque habeat . . (200) . . praetor, quei eum tributum] || fecerit, die[s . . prox]u- 66. mos, ex ea die, qua tributus factus erit, apud forum palam, ubei de plano recte legi possitur, proscri[b]ito. ~

Pecunia] post quinquenium populei fiet. ~ Quae pecunia ex hac lege in aerarium posita erit, quod in aneis qu[inque proxumeis ex ea die, qua tributus factus erit, eius pecuniae quaestor ex h. l. non solverit, populei esto. ~

De pecunia a praedibus exigenda. ~ Quaestor quoi aerarium provincia obvenerit, quoi quaestori ex h. l. prae-

1) aut om. — 2) deum. — 3) frude.

67. *des datei erunt, quaeve quaestor deinceps*] (201) || eandem provin[ci]am habebit, eis faciunto, utei quod recte factum esse volet, quod eius is reus non solverit, ab eis pr[aedibus primo quo]que die pecunia exigatur. ~

Pecunia in fisci opsignetur. ~ Quae quomque pecunia ex hac lege ad q[uaestorem redacta erit, is quaestor ea pecunia facito in fisci siet, fisciue signo suo opsignentur, 68. . . (201) . . singulisque fisci inscribatur] || quis praetor litis aestumaverit et unde ea pecunia redacta siet quantumque in eo fisco siet. Quaestor, quei quom[que erit, uti quod] recte factum esse volet, facito in diebus V proxumeis, quibus quomque eiei aerarium provincia obvenerit, [fisci resignentur, et sei ea pecunia, quam in eo fisco esse inscriptum erit, ibei inventa erit, denuo opsignentur . . (201) . . ~

69. Quaestor utei solvat. ~ Quoi] || pecuniam ex hac lege, quod sine malo peqlatu¹ fiat, pr(aetor), quei ex hac lege quaeret, darei solvi iuserit, id quaestor [quei aerarium pro]vinciam optinebit, sed fraude sua extra ordinem dato solvitoque. ~

Quaestor moram nei facito. ~ Q[uaestor . . (200) . . ~ 70. Iudicium nei quis inpediat. ~ Quod] || ex hac lege iudicium² fieri oportebit, quom ex hac lege fieri oportebit, nei quis magistratus prove magistratu prove [quo imperio potestateve erit facito, quo]minus setiusve fiat iudiceturve; neive quis eum, quei ex hac lege iudicium exercebit, neive eum, que[i ex h. l. iudicabit, neive eum, quei ex h. l. petet neive eum,

71. unde petetur, . . (200) . . ab eo iudicio avvocato neive] || avocari iubeto, neive abducito neive abducier iubeto, neive facito quo quis eorum minus ad id iudicium adesse poss[it, quove quoi eorum minus in eo iudici]o verba audeire in consilium eire iudicare liceat; neive iudicium dimittere iubeto, nisei quom senatu[s

72. ioure vocabitur . . (200) . . aut nisei quom centuriae aut] || tribus (79) intro vocabuntur, extra quam sei quid in saturam feretur. ~

[Iudex³ deinceps faciat principe cessante, item Iudex³ deinceps faciat pr[in]cipe cessante, item

1) peqlatum. — 2) ndic um. — 3) Qui sequuntur versus 72—78 ad verbum redire videntur v. 79—95, unde Mommsenus acute coniecit, ditto-graphiam a scalptore ad emendanda quaedam, quae admiserat, vitia hic esse factam, quocum consentit Rudorffius (p. 419—20. 514—26) dissentiente Zumptio

quaestor.^{1]} ~ *Sei is praetor quei ex hac lege quaeret, sei* [*ve is quaestor.*¹ ~ *Sei is praetor quei ex hac lege quaeret seive is quaestor quoi aerarium vel urbana provinc*]ia obvenerit [*eo magi-quaestor, quoi aerarium*] vel urbana provincia obvenerit, eo magistratu² ioudiciove inperiove abierit abdicaverit mortuosve erit stratu iudiciove inperiove abierit abdicaveritv[e mortuosve erit ante quam ea omnia ioudica[ta soluta factave erunt, quae eum ante quam ea omnia ioudicata soluta factave erunt, quae eum praetorem eumve quaestorem ex h. l. iudicari iubere solvere facere praetorem eumve quaestorem ex h. l. iudicari iubere solvere facere oportet: queiquomque deinceps praetor ex h. l. quaeret, queive oportet: queiquomque deinceps praetor ex h. l. quaeret, queive quaestor aerarium vel urbanam . . (200) . . || provinciam habebit, 73. quaestor aerarium vel urbanam . . (201) . .] || provinciam habebit⁽⁸⁰⁾ is, utei quod recte factum] esse volet, facito, utei ea omnia quod is utei qu[od recte factum esse vo]let, facito, utei ea omnia, [quod ex hac lege factum non erit faciant, fiantque quae ex hac lege ex hac lege factum non erit faciant, fiantque quae ex hac lege fieri oporteret,³ sei [apud eum ea res acta esset; deque ea fieri oporteret . . (92) . . sei] apud eum ea res acta esset; deque ea re eiei] praetori quaestorique omnium rerum, quod ex hac lege re eiei praetori quaestorique⁴ omnium rerum, quod ex [hac lege factum non erit, siremps lex esto, qua[sei sei apud eum ea res factum non erit, siremps lex esto, quasei sei apud eum ea res acta esset . . (200) . . ~ acta esset . . (200) . . ~

De rebus ex lege Calpurnia Iuniave iudicatis. ~

De rebus ex lege Calpurnia Iuniave iudicatis. ~

Quibusquom iudicium] || fuit fueritve ex lege, quam L. Calpurnius 74.

Quibusquom || iudicium fuit fueritve ex leg[e quam L. Calpurnius ⁽⁸¹⁾

L. f. tr(ibunus) pl(ebei) rogavit, exve lege, quam M. Iunius D.

L. f. tribunus plebei rogav[it, exve lege, quam M. Iunius D.

(p. 418 n. 98). Ut similitudo fragmentorum commodius perspicui examinari-que posset, singulis versibus versus dittographos typis minoribus subiecti.

1) Haec rubrica v. 72 omissa est, sed ex spatio intermisso liquet, novum hic incipere caput. [Egregie Rudorffius deinceps vocabulum agnovit; cf. Fest.: Deinceps antiqui dicebant proxime quemque captum, ut principem primum captum. Sed quod posuit principe defuncto, defunctum sive mortuum interpretatur sive cum Brunsio eum qui fungi desiit, vix apte inseritur. Th. M.] — 2) eo magistratu om. — 3) oportere. — 4) praetor quaestor.

- f. tr. pl. rogavit, qui eorum eo [iudicio *apsolutus vel con-*
f. tr. pl. rogavit, qui eorum eo iudicio . . (97) . . apsolutus vel con-
demnatus est eritve, quo] magis de ea re eius nomen hae lege
*dem]*natus est eritve, quo magis de ea re eius nomen hae lege
 deferatur quove magis¹ de ea re quom [eo ex h. l. agatur, eius
 deferatur quove magis de e[a re quom eo ex h. l. agatur, eius
 h. l. nihilum rogato. Queique contra h. l. fecisse dicentur, . . (200)
 h. l. nihilum rogato. Queique contra h. l. fecisse dicentur, . . (200)
 75. . . nisei lex rogata erit ante quam ea res facta] || erit, quom
 (82) . . nisei lex || rogata eri]t, ante quam ea res [facta erit, quom
 eis hae lege actio nei esto. ~
 eis hae lege actio nei [esto. ~

- De praeveraricatione. ~ Praetor, qui ex hae lege
 De praeveraricatione. ~ Praetor, qui ex hae lege
 quaeret, qua de re ei prae]tori eisq[ue iudicibus, qui ex h. l.
 quaeret, qua quis de re ei praetori eisq[ue iudicibus, qui ex h. l.
 ad (50) eam rem iudicandam adfuerint, qui vivent, eorum
 ad (102) eam rem iudicandam adfuerit, qui vivent, eorum
 maiorei parti² satis factum erit, nomen quod ex [h. l. quis
 maiori parti satis fecerit e[um qui ex h. l. nomen
 detulerit praeveraricationis causa eum detulisse . . (201) . . ~ |
 detulerit, praeveraricationis causa id detulisse . . (200) . . ~ |
 76. | De civitate danda. ~ Si quis eorum, qui civis
 (85) | De civitate danda. ~ Si q[ui]s eorum, qui civis
 Romanus non erit, ex hae lege alterei nomen . . (78) . . [ad prae-
 Romanus non erit, ex hae lege alterei nomen . . (136) . . ad prae-
 tor]em quous ex hae lege quaestio erit, detulerit, et is eo³
 torem, quous e[um] hae lege quaestio erit, detuler[it, et i]s eo
 iudicio hae lege condemnatus erit, tu[m] eis qui eius nomen
 iudicio hae lege condemnatus erit, tum eis qu[ei] eius nomen
 detulerit, quous eorum opera maxime unius eum condemnatum
 detulerit, quous eorum opera maxime unius eum condemnatum
 77. esse constiterit . . (201) . . || si volet ipse filieique, qui eiei gnatei
 (84) esse constiterit . . (202 || 56) . . si volet ipse filieique, qui eiei gnatei
 erunt, quom] civis Romanus ex hae lege fiet, nepotesque
 erunt, quom . . civis Romanus ex hae lege fiet, nepotesque
 tum eiei filio gnateis ceveis Romanei iusti sunt [et in quam
 t]um [eiei filio gnatei ceveis Romanei iusti sunt et in quam
 tribum, quous is nomen ex h. l. detulerit, sufragium tulerit,
 tribum, quous is nomen ex h. l. detulerit, sufragium tulerit,

1) de iuraturum quove magistratus. — 2) partis. — 3) eo eo.

in eam tribum (82) *sufragiu*]m ferunto inque eam¹ tribum
in eam tribum sufragium ferunto inque eam tribum
 censento, militiaeque eis vocatio² esto, aera stipendiaque
censento militiaeque (140) *ei*s vocatio² esto aera stipendia[que
o]mnia eis merita sunt. *Nei qui magistratus prove magistratu*
eis] omnia merita sunt.³ *Nei qui magistratus pr*[ove magistratu
 .. (201) .. *eius h. l.*] || nihilum rogato. ~ 78.
 .. (204 || 156) .. *eius h. l. nihilum rogato.* ~ (86)

De provocation[e *vocation*]eque⁴ danda. ~ *Sei*
De provocatione vocationeque danda. ~ *Sei*
 quis eorum, qui [nominis Latini sunt .. (83) .. *quei eorum*
quis eorum qui nominis Latini sunt *quei eorum*
in sua quisque civitate dicta]tor praetor aedilisve non fuerint,
in sua quisque civitate dictator praetor aedilisve non fuerint,
 ad praetorem, quoniam ex hac lege quaestio erit, [*ex h. l. alterei*
ad praetorem, quoniam ex h. l. quaestio erit, ex h. l. alterei
nomen detulerit, et is eo iudicio h. l. condemnatus erit, tum qui
nomen detulerit et is eo iudicio h. l. condemnatus erit, tum qui
eius nomen detulerit, quoniam eorum opera maxime unius eum con-
ei]s nomen] detulerit, quoniam eorum opera ma[xime unius eum con-
demnatum esse constiterit, sei civis Romanus ex h. l. fieri nolet,
demnatum esse constiterit, sei civis Romanus ex h. l. fieri nolet,
 (201) *ei postea ad p. R. provocare liceto tamquam sei civis*
 (215) *ei postea ad p. R. provocare liceto tamquam sei civis*
Romanus esset. Item ipsei filieisque nepotibusque ex filio] || eius 79.
Romanus esset. Item ipsei filieisque nepotibusque ex filio] || eius
 militiae munerisque poplici in su[a quoniusque civi]tate⁵ ~
militiae munerisque poplici in sua quoniusque civitate. ~
vocatio immunitasque esto.] |

| (156) .. i petetur, de ea re eius [optio est]o, utrum velit vel 86.
 in sua civitat[e .. (215 || 156) .. ha]bere liceto. ~
 [Sei quiscei]vis Romanus ex hac lege alte[rei nomen detulerit .. (216)] || 87.
 |(156) .. ~ Quoi ex h[ace lege provo]catio erit esseve oportebit .. (227) || 88.
 |(190) .. [praetor qui inter pe]grinos ious [deicet . . . (233)] || 89.
 |(191) ate q (235) || 90.

1) ea. — 2) i. e. vacatio, ut in l. Iul. mun. 93. — 3) sunt. — 4) im-
 munitateque proposuit Rudorffius. — 5) Post hanc vocem faber medium
 sermonem abruptit, parvoque spatio relicto ante scripta repetivit, rubricam
 quam supra omiserat supplens. cf. p. 70 n. 3.

11. Lex agraria a. 643. Ciii

C. I. L. 1,175 n. 200, unde fere supplementa sumpsit. Ri. tab. 26—28. Ad subvertendas C. Gracchi leges agrarias post necem eius tres de agro publico latas esse leges Appianus (bell. civ. 1,27) tradit: prima (a. 633) possessoribus Gracchanis agros adsignatos vendere permissum esse; secunda, Sp. Thorii, (a. 635) privatorum possessiones esse confirmatas vectigali imposito; tertia (a. 643) vectigal abrogatum esse. Legis Thoriae fragmenta nostra esse iam Sigonius (1576) putabat et sub eodem nomine etiam a Rudorffio a. 1839 (ZGR. 10,1, quocum cf. Hu., Krit. Jahrb. 10,579) edita sunt. Iam vero ad tertiam potius legem referenda ea esse Mo. ostendit, cum v. 19. 20 vectigal tolli potius quam imponi videatur. Nomen auctoris nec ab Appiano refertur nec aliunde erui potest; a. 643 latam esse legem e v. 95 Rud. efficit. Idem tres legis partes, de Italia (1—44), Africa (45—95), Corintho (96—105), distingui posse ostendit. Legis capita nec inscriptionibus nec notis designata sunt, sed parvis tantum spatiis intermissis distincta, quare cum certus eorum numerus constitui non possit, in hac ut in repetundarum lege numeros nolui adponere, sed nostro more ea seiungenda curavi, ubi spatia intermissa aut conspiciuntur aut conici possunt.

1. . . (92) . . [tr(ibunus) pl(ebei) plebem iouire rogarunt plebesque iouire scivit Tribus . . princi]pium fuit, pro tribu Q. Fabius Q. f. primus scivit.¹

Quei ager poplicus populi Romanei in terram Italiam P. Muucio L. Calpur[nio] cos.² fuit, extra eum agrum, quei ager ex lege plebeive sc(ito), quod C. Sempronius Ti. f. tr(ibunus) pl(ebei)

2. rogavit, exceptum cavitumve est nei divideretur . . (150 || 82) . . quem quisque de eo agro loco ex lege plebeive sc(ito) vetus possessor sabei] agrum locum sumpsit reliquitve, quod non modus maior siet, quam quantum unum hominem ex lege plebeive sc(ito) sabei sumer[e] relinquereve licuit;

quei ager publicus populi Romanei in terra Italia P. Muucio L. Calpurnio cos. fuit, extra eum agrum, quei ager ex lege plebeive sc(ito), quod C. Sempronius Ti. f. tr. pl. rogavit, exceptum

3. cavitumve est nei divideretur . . (150 || 100) . . quem agrum locum] quoieique de eo agro loco ex lege plebeive sc(ito) IIIvir sortito ceivi Romano dedit adsignavit, quod non in eo agro
4 loco est, quod ultr[a . . (215 || 102) . .

quei ager publicus populi Romanei in terra Italia P. Muucio

1) De hac praescriptione v. p. 56 n. 1. Initium legis ipsius exordio adiunctum est nullo spatio interiecto. — 2) a. u. c. 621.

L. Calpurnio cos. fuit, extra eum agrum, quei ager ex lege plebeive scito, quod C. Sempronius Ti. f. tr. pl. rogavit, exceptum cavitumve est nei divideretur, de eo agro loco quei ager locus ei, quei agrum privatum in publicum commutavit, pro eo agro loco a IIIviro datus commutatus re]dditus est; ∞

qui ager publicus populi Romanei in terra Italia P. Muucio¹ *L. Calpurnio cos. fuit, extra eum agrum, quei ager ex lege [plebeive sc(ito), quod C. Sempronius Ti. f. tr. pl. rogavit, exceptum cavitumve est nei divideretur . . (214 || 102) . . quod 5. eius quisq]ue agri loci publici in terra Italia, quod eius extra urbem Roman² est, quod eius in urbe³ oppido vico est, quod eius IIIvir dedit adsignavit, quod . . (211 || 102) . . [tum cum 6. haec lex rogabitur habebit possidebitve;*

qui ager publicus populi Romanei in terra Italia P. Muucio L. Calpurnio cos. fuit, extra eum agrum, quei ager ex] lege plebeive scito, quod C. Sempronius Ti. f. tr. pl. rog(avit), exceptum cavitumve est nei divideretur, quod quoieique de eo agro loco agri loci aedific[iei . . (140) . . q]uibu[s . . (68 || 102) 7. i]n terra Italia IIIvir dedit adsignavit reliquit inve formas tabulasve retulit referive iusit: ∞

ager locus aedificium omnis quei supra scriptu[s est . . (134) . . extra eum agrum locum de quo supra except]um cavitu[mve est, privatus esto . . (66 || 102) . . eiusque loci agri aedi- 8. ficii emptio venditi]o ita, ut ei ceterorum locorum agrorum aedificiorum privatorum est, esto; censorque queicomque erit fa[c]ito, ut ei is ager locus aedificium, quei e[x] hac lege privatus factus est, ita, ut ei ceteri agri loca aedificia privati, in censum referatur , . (127) . . deque eo agro loco aed]ificio eum, quonium [is ager locus aedificium erit, eadem profiteri iubeto, quae de ceteris agris (65 || 102) locis aedificiis quonium eorum quis- 9. que est profiteri iusserit] est; neve quis facito, quo, quouis eum agrum locum aedificium possessionem ex lege plebeive scit[o ess]e oportet oportebitve, eum agrum l[ocum aedifi- cium possessionem minus octatur fruatur habeat possideatque . . (124) . . n]eive quis de ea re ad sen[at]um referto . . (63 || 102) . . 10. neve pro magistratu inpe]riove sententiam⁴ deicito neve ferto, quo quis eorum, quonium eum agrum locum aedificium posse[sio]-

1) Mnucio. — 2) Roma. — 3) urbem. — 4) sententia.

nem ex lege plebeive scito esse oport[et oportebitve . . (121) . . eum agrum locum aedificium possessionem minus oetatur fruatur habeat possid]eatque quove possessio invito, mor[tuove eo hereditibus eius inviteis auferatur.

Quei ager publicus populi Romanei in terram Italiam P.

11. Muucio L. Calpurnio cos. fuit . . (60 || 102) . . quod eius IIIvirei a(greis) d(andeis) a(dsignandeis) viasiei)s vicaneis, qui in terra Italia sunt, dederunt adsignaverunt reliquerunt: neiquis facito quo minus ei oetantur fruantur habeant po[ssideantque, quod eius possesor . . (120) . . agrum locum aedifici]um non abalienaverit, extra eum¹ a[grum . . (58 || 102) . . extra]que eum agrum, quem ex h. l. venire dari reddive oportebit. ~

- Quei ager locus aedificium ei, quem in [vi]asieis vicanisve ex s(enatus) c(onsulto) esse oportet oportebitve, [ita datus adsignatus relictusve est eritve . . (118) . . quo magis is ag]er locus aedificium privatus siet, quove mag[is censor, quaiquomque erit, eum agrum
13. locum in censum referat . . (53 || 102) . . quove magis is ager locus aliter, atque u]tei est, siet, ex h. l. n(ihilum) r(ogato). ~

- Quei ager locus publicus populi Romanei in terra Italia P. Muucio L. Calpurnio cos. fuit, extra eum agrum, qui ager ex lege plebeive [scito, quod C. Sempronius Ti. f. trib. pl. rogavit, exceptum cavitumve est nei divideretur . . (110) . . e]xtraque eum agrum, quem vetus possesor ex lege plebeive [scito sibi sumpsit reliquitve, quod non modus maior siet, quam quantum unum hominem sibi sumere relinquereve licuit, sei quis tum cum haec
14. lex rogabitur (45 || 102) agri colendi cau]sa in eum agrum agri iugra non amplius XXX possidebit habebitve: [i]s ager privatus esto. ~

- Quei in agrum compascuom pequdes maiores non plus X pascet, quae[que ex eis minus annum gnatae erunt postea quam gnatae erunt . . (106) . . quaique ibei pequdes minores non plus . . .] pascet, quaeque ex eis minus annum gnatae erunt post
15. ea qua[m gnatae erunt: is pro iis pegudibus . . (44 || 102) . . populo aut publicano vectigal scripturamve nei debeto, neve de ea re sati]s dato neve solvito. ~

Ager publicus populi Romanei, qui in Italia p. Muucio L. Calpurnio cos. fuit, eius agri IIIvir a(greis) d(andeis) a(dsig-

1) eum eum.

nandeis) ex lege plebeive scito sortito quoi ceivi Roma[no agrum dedit adsignavit . . (104) . . quod eius agri neque is abalie]navit abalienaveritve, neque heres eius abalienavit abalienav[eritve] quoive ab eo hereditate testamento deditioneve obvenit quoive ab eorum quo emit, (41 || 102) quei eorum de ea re ante eidus 16. Martias primas in ious adierit ad eum, quem ex h. l. de eo agro ius deicere oportebit, is de ea re ita ius deicito d[ecernitoque]¹, utei possessionem secundum² eum heredemve eius det, quoi sorti is ager datus adsignatusve fuerit, quod eius agri non abalienatum erit ita utei s(upra) s(criptum) est. ~

[Ager publicus populi Romanei quei in Italia P. Mucio L. Calpurnio cos. fuit, (100) quod eius agri IIIvir a. d. a. veteri possessori prove re]tere possessionem dedit adsignavit reddidit, quodque eius agri III[*vir a. d. a. in urbe oppido vico dedit adsignavit reddidit*, (39 || 102) quod eius agri neque is abalienavit 17. abalienaveritve neque heres eius, quoive ab eo hereditate testamento deditioneve obveni]t, quoive ab eorum quo³ emit: quei eorum de ea re ante eidus Martias primas in ious adierit ad eum, quem ex h. l. de eo agro ius deicere oportebit, is de ea re ita ius deicito d[ecernitoque, utei possessionem secundum eum heredemve eius det . . (100) . .] quoi is ager vetere prove vetere possessore datus adsignatusve [redditusve fuerit⁴], quoive a[grum in urbe oppido vico acceperit . . (36 || 103) . . 18.

Sei quis eorum, quorum age]r s(upra) s(criptus) est, ex possessione vi eiectus est, quod eius is quei eiectus est possederit, quod neque vi neque clam neque precario possederit ab eo, quei eum ea possessione⁵ vi eiec[erit: quem ex h. l. de ea re ious deicere oportebit, sei is quei ita eiectus est, ad eum de ea re in ious adherit ante eidus (100) Mar]tias, quae post h. l. rog. primae erunt, facito, utei is, quei ita vi eiectus e[st, in eam possessionem unde vi eiectus est, restituatur. (34 || 102) 19.

Quei ager locus aedificium publicus populi Romani in terra Italia P. Mucio L. Calpurnio cos. fuit, quod eius ex lege plebeive sci]to exve h. l. privatum factum est eritve, pro eo agro loco aedificio proque scriptura pecoris, quod in eo agro pascitur, post quam vectigalia constiterint, quae post h. l. [rogatam primum

1) eecrnitoque. — 2) secundo. — 3) quei. — 4) redditusve fuerit om. — 5) possessionem.

- constiterint: nei quis mag(istratus) prove mag(istratu) . . (99) . . facito, quo quis populo aut p]ublicano pecuniam¹ scripturam*
 20. *vectigalve² det dareve debeat, neve quis [facito . . (33 || 102) . . |*
quo ve quid ob eam rem populo aut publicano detur exigaturve,
neve quis quid postea quam [vec]tigalia consistent, quae post
h. l. rog. primum constiterint, ob eos ag[ros locos aedificia po-
pulo aut publicano dare debeat, (85) neve scripturam pecoris,
quod in eis ag]reis pascetur, populo aut publicano dare debeat. ~

- Ager locus publicus popul[i Romanei, quei in terra Italia*
 21. *P. Muucio, L. Calpurnio cos. fuit, . . (32 || 102) . . extra eum*
agrum, quem agrum L. Caecilius Cn. Domitius cens(ores)]
a(n)te d(iem) X[I]³ k(alendas) Octobris oina quom⁴ agro, quei
trans Curione est, locaverunt, quei in eo agro loc[o civis] Ro-
manus sociumve nominisve Latini, quibus ex formula togato-
rum [milites in terra Italia inperare solent, . . (82) . . agrum
lo]cum publicum populi Romanei de sua possessione vetus pos-
sesor prove vetere possesor[e dedit, quo in agro loco oppidum
coloniave ex lege plebeive scito constitueretur deduceretur con-
 22. *locaretur, . . (33 || 102) : . . quo in agro loco IIIvir i]d oppidum*
coloniamve ex lege plebeive sc(ito) constituit deduxitve conloca-
vitve: quem agrum [locum]ve pro eo agro locove⁵ de eo agro
loco, quei publicus populi Roman[ei in terram Italianam P. Muucio
L. Calpurnio cos. fuit . . (82) . . extra eum a]grum locum,
qui ager locus ex lege plebeive sc(ito), quod C. Semproni(us)
Ti. f. tr. pl. rog(avit) exsep[tum cavitumve est nei divideretur,
 23. *. . (34 || 102) . . IIIvir dedit reddidit adsignavit, eius quoi is*
ager datus redditus adsignatus erit] quoive ab eo heredive eius
is ager locus testamento hereditati deditionive obvenit obvene-
ritv[e, queive ab eo emit e]meritve⁶, queive ab emptore eius
emit emeritve, is ager privatus esto. ~

- Que[i ager publicus populi Romani fuit, quem IIIvir de*
eo agro loco pro eo agro loco, (76) qu]o coloniam deduxsit ita
utei s(upra) s(criptum) est, agrum locum aedificium dedit red-
didit adsignavit, quei [pr(actor) consolve de eo agro ex h. l. ious
 24. *deicet, (33 || 102) quo de eo agro ante eidus Martias primas*
in ious aditum erit, is de ea re ita ious deicito decernitoque,

1) pecunia. — 2) vectigalve. — 3) XE. — 4) i. e. una cum. — 5)
 locumve. — 6) spatium inter obvenierit et meritue non capit plus VII litteras.

utei possessionem secundum eum h]eredemve eius det, quoi IIIvir eum agrum locum pro eo agro loco, quo coloniam deduxit, dedit [reddidi]t adsignavitve; facitoque is pr(aetor) consolve, quo de ea re in ious aditum¹ erit, [utei . . (73) . .

Ager locus quei sup]ra scriptus est, quod eius agrei loci post [h.] l. rog. publicum populei Romanei erit, extra eum ag[rum locum, quei publico usui destinatus est vel publice locatus est, in eo agro quei volet pascito . . (34 || 102) . .] neve 25. is ager compascuos esto, neve quis in eo agro agrum occupatum habeto neve defendito, quo mi[nus quei v]elit compascere liceat. Sei quis faxsit, quotiens faxit, in agri iugra singula L |HS n(ummos) . . (67) . . dar]e debeto ei, queiquomque id publicum fruendum redemptum conductumve habebit. ~

Boves, equ[os, mulos, asinos . . (36 || 102) . . in eo agro 26. loco, quei post h. l. rog. publicus populi Romanei erit, pascere ad eum numerum pecudum, que]i numerus pecudum in h. l. scriptus est, liceto, neve quid quoi ob eam rem vectigal neve sc[riptom dare de]beto. ~

Quod quisque pecudes in calleis viasve publicas itineris causa indu[erit ibeique paverit . . (66) . . pro eo pecore, quod eius in calli]bus vieisve² publiceis pastum impulsum itineris causa erit, neiquid populo [n]eive publicano d[are debeto. . . (38 || 103) . . 27.

Quei ager publicus populi Rom. in terra Italia P. Mucio L. Calpurnio cos. fuit, de eo agro loco quem agrum locum populus ex publico in privatum c]ommutavit, quo pro agro loco ex privato in publicum tantum modum agri loci commutav[it: is ager locus do]mneis privatus ita, utei quoi optima lege privatus est, esto. ~

Quei ager ex priva[to in publicum commutatus est, (66) quo pro agro tantus modus agri publici ex p]ublico imprivat-um commutatus est: de eo agro siremps lex esto, quansei is ager P. Mucio L. C[alpurnio cos. publicus fuisset.

Quei ager pro agro patrito ex publico in privatum commutatus est, . . (39 || 104) . . pr(aetor) consolve quanti agri pa- 28. triti publicani publicum L. Caecilio Cn. Dom]itio cens(oribus) redemptum habe[n]t, censoribus, queiquomque post hac facteis erunt, ei faciu[n]to id publicum, sei] volent, tantidem pro patrito edemptum habeant p(ro) p(atrito)³ supsignent. ~

1) aditun. — 2) VIEI ⊥ DE. — 3) Hu.: p(ro) p(raede), cf. Mo. ad h. l.

Ivirum, qu[ei] . . (66) . . quae viae publicae p[er] terram Italiam P. Mucio L. Calpurnio cos. fuerint, eas faciunto pateant
 29. vacuaeque sien[t] . . 40 || 106) . .

Quod quocunque ex h. l. ita,] utei s(upra) s(criptum) est, in agreis, qu[ei in Ita]lia sunt, quei P. Mucio L. Calpurnio cos. publiceis populi R[omanei fuerunt, ceivi] Romano facere licebit, item Latino peregrinoque, quibus M. Livio L. Calpurnio [cos. in eis agris id facere . . (66) . . ex lege pleb]eive sc(ito) exve foedere licuit, sed fraude sua facere liceto. ~

Quod ex h. l. ita, utei s(upra) s(criptum) est, in agreis, que[i s(upra) s(cripti) sunt, Latinum peregrinumque facere vel
 30. non facere oportebit . . (41 || 106) . . sei eorum] quis quo[d eum ex h. l. f]acere oportuerit, non fecerit, quodve quis eorum [h. l. prohibitus erit, fecerit: mag(istratus)] prove mag(istratu), quo de ea¹ re in ious aditum erit, quod ex h. l. petetur, item iudicium iudi[cem recuperatoresve facito ei, quei ex h. l. petet, et in eum ita det, utei ei (66)] et in eum iudicium iudicem recuperatoresve ex h. l. dare oporteret, sei quis de ea re iudiciu[m petisset],
 31. quod civem Romanum contra h. l. fecisse diceret. . . (42 || 130) . .

Sei quei colonieis seive moi[nicipieis seive quae pro moinicipieis colo[nieisve sunt civium Rom(anorum)] nominisve Latini poplice deve senati sententia ager fruendus datus [est, seive quei in trientabuleis est: quei colonei moinicipesve prove moinicipieis . . (66) . . fruentur, queiv]e pro colonia moinicipiove prove moinicipieis fruentur quei[ve]² in trientabule[is]³ fruentur . .
 32. (44 || 135) . . quod eius agri colonei moinicipesve prove moinicipieis habebunt queive a colonia moinicipiove prove moinicipieis habebunt quodve eius agri eis in trientabuleis testamento hereditate deditio[n]e ob]venit obveneritve, quibus ante h. [l. rog. eum agrum locum con]ductum habere frui possidere defendere licuit, extra eum agrum locu[m, quem ex h. l. . . (66) . . venire dari reddi]ve oportebit, id, utei quicquid quoieique ante h. l. r. licuit,
 33. ita ei habere o[leti frui possidere defendere post h. l. rog. liceto . . (46 || 136). ~

Quei ager locus publicus p[opuli Romanei in te]rra Italia P. Mucio L. Calpurnio cos. fuit, quod eius agri loci ex l[eg]e [plebeive scito exve h. l. privatum factum est, ante eidus Martias

1) quodea. — 2) ve om. — 3) De his v. Liv. 31,13,9.

primas (66) sei quid de eo agro loco ambigetur, co(n)s(ulis) pr(aetoris) quei quomque erit, de ea re iuris [dictio, iudici iudicis recuperatorum datio esto . . (48 || 137) . . neve mag(istratus) 34. prove magistratu de eo agro loco ious deicito neve de eo agro dec]ernito neve iudicium n[eive iudicem neve r]ecuperatores dato, nisei co(n)s(ul) pr(aetor)ve. Quod vadimonium eius rei c[ausa promissum erit, mag(istratus) adpellati (66) quo minus eius r]ei causa decernant, eius h. l. n(ihilum) r(ogato). Quod iudicium iudex recuperator[ex dati erunt sei magistratus adpellati erunt, quoi eorum e re publica non esse videbitur, quo minus id impediatur vel intercedat, eius h(ac) l(ege) n(ihilum) r(ogato) (49 || 138). 35.

Quei ager locus post h. l. rog. publicus p(opuli) R(omani) in terra Italia erit, sei quid de eo agro loco ambigetur,] co(n)s(ulis) pr(aetoris) cens(oris) quei quom[que tum erit, de ea re iu]ris dictio, iudici iudicis recuperatorum datio esto i(ta) u(tei) e(is) e r(e) p(ublica) f(ideque) s(ua) [v(idebitur) c(ss)e] . . (68) . . neve mag(istratus) prove mag(istratu) nisei co(n)s(ul) pr(aetor) cens(or) de e]o agro loco ious deicito neve de [eo agro de]cernito neve iudicium [neive iudicem neve recuperatores dato. Quod vadimonium eius rei causa promissum erit, mag(istratus) adpellati, quo minus eius rei causa decernant, e(ius) h(ac) l(ege) n(ihilum) r(ogato). (54 || 139) Quod iudicium iudex recuperatores dati erunt, sei mag(istratus) adpellati erunt, quoi eorum id e r(e) p(ublica)] non esse videbitur, quo [minus impediatur vel] intercedat, e(ius) h(ace) l(ege) n(ihilum) r(ogato).

Quoi publicano e(x) h. l. pecunia debebitur[r, nei quis mag(istratus) . . (68) . . quid ob eam r]em facito, quo quis pro agro minus aliterve scripturam v[ectigalve det, atque uti ex h. l. dare debet debetve . . (57 || 140) . . Sei quid publicanus eius 37. rei causa sibi deberi] darive oportere de[ficat, de ea re co(n)s(ul) prove co(n)]s(ule) pr(aetor) prove pr(aetore), quo in ious adierint, in diebus X proxumeis, qu[ibus de ea re in ious adiutum erit, . . (65) . . recuperatores ex ci]vibus L, quei classis primae sient, XI dato; inde alternos du[m taxat quaternos is qui petet et is unde petetur, quos volent reiciant facito . . (57 || 144) 38. . . quei supererunt tres pluresve, eos primo quoque die de ea re iudicare iubeto,] quae res soluta n[on siet inve iudici]o non siet iudicatave non siet, quod eius praevaricationus [causa . . (63) . .

vel per dolum malum petitorum patronoru]mve factum non siet.

39. *Sei maior pars eorum recuperatoru[m] . . (57 || 146)] id sententia [pronuntiato, quod eius] rei iudicandae maxsume verum esse comperrit¹, facitoqu[e] . . (61) . . quod ita iudicatum e]rit, se dolo malo² uti is, qui iudicatus erit dare oport[ere, solvat . .*
40. *(57 || 155) . .*

- Quas in leges pl(ebe)i]ve sc(ita) de ea re, quod, qui agrum publicum p(opuli) R(omani) ita habebit possidebit fruetur, uti ex h. l. licebit, eum earum q]uae ag[rum, quem ita habebit, h]abere possidere frui³ vetet; quasve in leges pl(ebe)i]ve sc(ita) de ea r[e, quod earum quae ei, qui agrum publicum p(opuli) R(omani) (61) aliter habebit] possidebit fruetur⁴, quam ex h. l. licebit, eum agrum, quem [ita habebit, habere possidere frui permittat, is, qui earum legum pl(ebe)i]ve sc(itorum) quo iurare iubetur iubebitur,*
41. *non iuraverit: ei poena multa remissa esto . . (57 || 178) . . neve ei ob eam rem mag(istratum) q]uem minus petere capere gerere habereque liceto, neve q[uid ei ea res fraudi esto. (61)] ~*

- Si quae lex plebeve sc(itum) est, quae mag(istratum)⁶, quem ex h. l. [de aliqua re decernere oportet, de ea re decernere vetet,*
42. *is magistratus de ea re nihilo minus decernito . . (57 || 180) . . quaeque eis legibus plebeve scitis facere quis prohibetur, quod quem eorum haec lex facere iubebit, ea omnia ei sed f]raude sua facere liceto, inque eas leges pl(ebe)i]ve sc(ita) de ea re, quod ex [h. l. . . (71) . . non decernere aliterve] decernere oportebit, sed fraude sua nei iurato, neve [ei ea res fraudi multae*
43. *poenaeve esto . . (57 || 180) . .*

- . .] tus est, dedit adsignavitve, quemve agrum locum de eo agro lo[co . . (74) . . ex lege] pl(ebe)i]ve sc(ito), quod M. Baebius*
44. *tr(ib.) pl(eb.) IIIvir coloniae⁶ deducend[ae rogavit . . (57 || 178) . . datu]m adsignatum esse fuisseve iudicaverit, uti in h. l. sc(riptom) est, qui l[. . (76) . .] extra eum agrum locum, qui*
45. *ager locus in ea cen[turia supsicivove . . (57 || 177) . . extraque] eum agrum locum, quem ex h. l. colonei eive qui in colonei numero [scriptei sunt obtinebunt . . (80) . . oportet] oportebitve,*
46. *quod eius agri loci quoieique emptum est, [. . (57 || 176) . . neve magis m]anceps praevides praediaque soluti sunt: eaque nomina*

1) comperrit. — 2) sedulomn; *Huschke*: sedulo m(ora) n(ulla). — 3) frui. — 4) fauetur traditur. — 5) mas. traditur. — 6) colonie traditur.

mancup[um . . (85) . . *quaestor*,] quei aerarium provinciam optinebit in tableis [*publiceis scripta habeto* . . (57 || 175) . . *nei* 47. *qui d*]e mag(istratu) Romano emit, is pro eo agro loco pecuniam¹ neve praevides nei[*ve praedia populo dato* . . (91) . . *neive de ea re quis ob eam*] rem, quod praes factus est, populo obligatus est[o . . (57 || 174) . . *quei ob eu*]m agrum locum man- 48. ceps praesve factus est, quodque [*pr*]aedium ob [*eam rem in publico obligatum est* . . (102) . . *q*]uei ager locus in Africa est, quei Romae publice . . (57 || 173) . . eius esto, isque ager locus privatus 49. vectigalisque u. . . (113) . . tus erit; quod eius agri loci extra terra Italia est . . (57 || 110) . . [*socium nominisve Latini, quibus* 50. *ex formula t*]ogatorum milites in terra Italia inperare solent, eis po[*puleis*, . . (112) . .] ve agrum locum queiquomque habebit possidebit [*fructur*, . . (57 || 170) . . *eiusv*]e rei procurandae causa erit, 51. in eum agrum locum, in[*mittito* . . (125) . . *se dolo m*]alo. ∞

Quei ager locus in Africa est, quod eius agri [. . (57 || 170) 52. . . *habeat pos*]sideat fruaturque item, utei sei is ager locus publi[*ce* . . (128) . .

IIvir, quei ex h. l. factus creatusve erit,] in biduo proxsumo, quo factus creatusve erit, edici[*to*² . . (57 || 170) . . *in diebus*] 53. XXV proxsumeis, quibus id edictum erit [. . (128) . . *datu*]m adsignatum siet, idque quom profitebitur cognito[*res* . . (57 170) . .] mum emptor siet ab eo quouis homin[*is privatei eius* 54. *agri venditio fuerit* . . (126) . . *L.*] Calpurni(o) cos. facta siet, quod eius postea neque³ ipse n[*equ*e . . (57 || 170) . .] praefectus 55 milesve in provinciam er[*it* . . (120) . . *colono eive, quei in colonei nu*]mero scriptus est, datus adsignatus est, quodve eius . . (9) . . ag . . (57) || 170 . . [*u*]tei curator eius profiteatur, item 56. ute[*i* . . (119) . . *ex e*]o edicto, utei is, quei ab bonorum emptore magistro curato[*reve emerit*, . . (58 || 170) . . *Sei quem quid edicto* 57. *IIvirei ex h. l. profiteri oportuer*]it, quod edicto IIvir(ei) professus ex h. l. n[*on erit*, . . (117) . . *ei eum agrum lo*]cum neve emptum neve adsignatum esse neve fuisse iudicato. Q. . (56 || 170) 58. . . do, ei ceivi Romano tantundem modu[m *agri loci* . . (111) . .] quei ager publice non venieit, dare reddere commutareve liceto.

IIvir, q[*uei ex h. l. factus creatusve erit* . . (51 || 170) . . *de*] 59.

1) pecunia. — 2) eiici . . *traditur*. — 3) ique *traditur*.

- eis agreis ita rationem inito¹, itaque h. . . (108) . . et, neve unius hominis nomine, quoi ex lege Rubria quae fuit colono eive, quei [in colonei numero scriptus est, agrum, quei in Africa 60. est, dare oportuit licuitve . . (48 || 170) . . data adsign]ata fuisse iudicato; neve unius hominus [nomine, quoi . . (107) . . colono eive, quei in colonei nu]mero scriptus est, agrum quei in Africa est, dare oportuit² licuitve, amplius iug(era) CC in [singulos 61. homines data adsignata esse fuisseve iudicato . . (43 || 170) . . neve maiorem numerum in Africa hominum in coloniam coloniasve deductum esse fu]lisseve iudicato quam quantum numer[um ex lege Rubria quae fuit . . (106) . . a IIIviris coloniae dedu]cendae in Africa hominum in coloniam coloniasve deduci oportuit licuitve. ~
62. IIvir, quei [ex h. l. factus creatusve erit . . (38 || 172) . .] re Rom . . (10) . . agri [. . (40) . . d]atus ad[signatus . . (50) . . quod ei]s agri ex h. l. adiudicari licebit, quod ita comperietur, id 63. ei heredeive eius adsignatum³ esse iudicato [. . (33 || 255) . . quod quand]oque eius agri loci ante kal. I [. . (29) . . quoei] emptum] est ab eo, quouis eius agri loci hominus privati ven- 64. ditio fuit tum, quom is eum agrum locum emit, quei . . (29 || 252) . . et eum agrum locum, quem ita emit emer]it, planum faciet feceritve emptum esse, q[uem agrum locum neque ipse] neque heres eius, neque quoi is heres erit abalienaverit, quod eius agri 65. loci ita planum factum erit, IIvir ita [. . (27 || 250) . . dato re]ddito, quod is emptum habuerit quod eius publice non venieit[t. Item IIvir, sei is] ager locus, quei ei emptus fuerit, publice venieit, tantundem modum agri loci de eo agro loco, quei ager lo[cus in Africa est, quei publice non venieit, ei quei 66. ita emptum habuerit, dato reddito . . (24 || 248) . . Queique ager locus ita ex h. l. datus redditus erit, ei, quouis ex h. l. f]actus erit, HS n(ummo) I emptus esto, isque ager locus privatus vectigalisque ita, [utei in h. l. supra] scriptum est, esto. ~

Quoi colono eive, quei in colonei numero scriptus est, ager locus in ea centuria supsicivov[e de eo agro, quei ager in Africa est, datus adsignatus est, quae centuria quodve supsicivom Romae 67. publice venieit venieritve . . (19 || 246) . . si quid eius agri IIvir, quei ex h. l. factus creatusve erit, ei colono heredeive eius minus

1) initio. — 2) oportebit traditur. — 3) adsignato traditur.

adiudicaverit, tum tantundem modum agri loci pro eo agro loco de eo a]gro loco, qui ager locus in Africa est, quod eius publice non venieit, ei he[redeive ei]us IIvir, qui ex h. l. factus creatusve erit, reddito. ~

Quoi colono eive, qui in colonei numero scriptus est fuitve, [ager in ea centuria (17 || 244) supsicivove de eo agro, qui in 68. Africa est, datus adsignatus est, quae centuria quodve supsicivom Romae publice venieit venieritve, si quid eius agri IIvir, qui ex h. l. factus creatusve erit, ei qui ab eo colono heredeive eius emit habuitve minus adiudicaverit, tum tantundem modum agri ei, quem ita emise habui]seve comperietur, heredeive eius de agro, qui ager in Africa est, pro eo agro [IIvir reddi]to quoieique ita reddiderit, ei adsignatum fuisse iudicato. ~

Quoi agrum de eo agro, qui ager in Africa est, qui colono e[ive, qui in colonei numero scriptus est fuitve, datus adsignatus est, magistratus Romae publice vendiderit . . (15 || 242) . . 69. seiquid eius agri IIvir qui ex h. l. factus creatusve erit ei, qui ita emptum esse comperietur, emptorive eius pro curatoreve eius heredeive quouis eorum minu]s adiudicaverit: tum tantundem modum agri ei, qui ita emptum esse comperiet[ur, emptorive ei]us pro curatoreve eius heredeive quouis eorum de eo agro, qui ager in Africa est, pro eo agro IIvir reddito; qui ita reddiderit, [ei adsignatum (13 || 240) fuisse iudicato. Quantae quis pecuniae 70. ab populo mercassitur quam pecuniam qui agrum locum publicum in Africa emerunt emerintve pro eo agro loco populo dare debent debebuntve, . . quod eius p]equniae adsignatum discriptum adsignatumve in tabuleis publiceis est eritv[e: tantam pecu]niam populo ex eid(ibus) Mart(is), quae, post ea quam vectigalia consistent, quae post h. l. r. primum consistent, primae erunt, in[ferto. (13 || 238)

71

Quam pecuniam qui agrum locum publicum in Africa emit emeritve pro eo agro loco populo dare debet debebitve, ab eo qui eam pecuniam ab populo mercassitur ex eidibus Martis eisdem exigit . . . neve quis eam pecuniam propiore die exigit, atque] uteique in h. l. s(criptum) est; neve, quod pecuniae ob eam rem propiore¹ die exactum er[it, atque uteiqu]e in h. l. s(criptum) e(st), is qui pecuniam populo dare debet ei, qui eo

1) propiorem.

nomine ab populo mercassitur, ob eam rem pecuniam ei nei
 72. [minus solvito . . (14 || 236) . . pla]num fiat; neve quis mag(i-
 stratus) neve pro mag(istratu) facito neve quis senator decer-
 nito, q[uo ea pecunia,] quae pro agreis locis aedificiis, qui
 s(upra) s(cripti) sunt; populo debetur debebiturve, aliter exsi-
 gatur atque utique in h. l. s(criptum) est.

[Quei agrum locum publicum in Africa emit emeritve . .
 73. (14 || 235) . . sei ea pecunia, quam eo nomine populo debet de-
 bebitive, in diebus . . proxumeis, quibus is ager locus Romae pu-
 blice venieit] venierit, populo soluta non erit: is pro eo agro loco
 in diebus CXX proxumeis ea[rum summarum nomine] quae s(u-
 pra) s(criptae) s(unt), arb(itratu) p(raetoris), qui inter ceives
 tum Romae ious deicet, satis supsignato. —

74. Pr(aetor), qui inter ceives Romae ious dei[et . . (14 || 235)
 . . nisei] praedium ante ea ob eum agrum locum in publico ob-
 ligatum erit in publicu[mve praes datus eri]t, agrum locum,
 quo pro agro loco satis ex h. l. arb(itratu) pr(aetoris) supsigna-
 tum non erit, pecunia praesenti vendito. Que[i . . (14 || 227) . .

Que]i ager locus in Africa est, qui Romae publice venieit[t]
 75. venieritve, quod eius agri [locei, qui popul]eis libereis in Africa
 sunt, qui eorum [in¹] ameicitiam populi Romanei bello Poeni-
 cio proxumo manserunt, queve a[d imperatorem populi Ro-
 manei bello Poenicio proxumo ex hostibus perfugerunt, quibus
 propterea ager datus adsignatus est d(e) s(enati) s(ententia).
 76. eorum quisque habuerunt, . . (14 || 200) . . pro eo agro loco IIvir
 in diebus . . proxumeis, qu]ibus IIvir ex h. [l. fact]us crea-
 tusve erit, facito, quantum agri loci quousque in populi leibe-
 rei inve eo agr[o loco, qui ager l]ocus perfugis datus adsigna-
 tusve est, cevis Romanei ex h. l. factum erit, quo pro agro
 77. loco ager loc[us ceivi Ro]mano ex h. l. || [commutatus redditusve
 non erit, tantundem modum agri loci quoeique populo leibero
 perfugeisve det adsignetve . . (201) . .

II]vir, qui ex h. l. factus creatusve erit, is in diebus CL
 proxumeis quibus factus creatusve erit, facito, quan[do Xvirei,
 qui ex] lege Livia factei createive sunt fueruntve, eis homini-
 bus agrum in Africa dederunt adsignaveruntve, quos stipen-
 78. dium || [pro eo agro populo Romano pendere oportet, sei quid

1) in om.

cuius agri ex h. l. civis Romanei esse oportet oportebitve, . . (201) . . de agro, qui publicus populi Romanei in Africa est, tantundem, quantum de agro stipendiario ex h. l. civis] Romanei esse oportet oportebitve, is stipendiariis¹ det assignetve idque in formas publicas facito ut*[i referatur i(ta) u(tei) e r(e) p(ublica) f(ide)-] q(ue) e(i) e(sse) v(idebitur).* ~

Ilvir, qui ex h. l. factus creatusve erit, is facito in diebus CCL proxumis, quibus h. [l.] populus plebesve iuserit, || *[utei 79. extra eum agrum locum, qui ex lege Rubria quae fuit colono eive, qui in colonei numero scriptus est, datus assignatus est . . (201) . . quo pro agro loco ager locus com]mutatus redditusve non erit; extraque eum agrum, qui ager intra finis populorum leiberorum² Uticensium H[adrumetinorum T]ampsitanorum Lepitanorum Aquillitanorum Usalitanorum Teudalensium, quom in amicitiam populi Romani proximum || [venerunt, fuit; extra- 80. que eum agrum locum, qui ager locus eis hominibus, qui ad imperatorem populi Romani bello Poenicio proxumo ex hostibus perfugerunt, . . (201) . . datus assignatusve est de s(enati)] s(ententia); extra[que]³ eum agrum, qui ager ex h. l. privatus factus erit, quo pro agro loco ager locus redditus commutatusve [non erit; extra]que eum agrum locum, quem Ilvir ex h. l. stipendiariis dederit assignaverit, quod eius ex h. l. in [f]ormam publicam relatum || [erit; extraque eum agrum, quem agrum . . 81. (200) . . P. Cornelius imperator leib]ereis regis Massinissae dedit, habereve frui iussit; extraque eum agrum locum ubi oppidum Char[tago] fuit qu[ondam; extra]que eum agrum locum, quem Xvirei, qui ex [lege] Livia⁴ facti creati fuerunt, Uticensibus reliquerunt assignaverunt: ceterum || [agrum omnem, qui in 82. Africa est, qui de eo agro vectigal decumas scripturamve pro pecore populo aut publicano dare debebunt, qui ager eis ex h. l. datus redditus commutatus erit, habeant possideant fruanturve et pro eo agro loco vectigal decumas scripturamve, quod post h. l. fruetur, populo aut publicano dent . . (200) . .*

Quaequomque de eo agro vectigal decumas scripturamve pr[o] pecore ex lege Sempronia dare non soliti sunt, qui ager eis ex h. l. datus redditus commutatus eri[t, qui cor]u[m] eum

1) stipendiarii. — 2) leiberl. rum. — 3) expra. — 4) ex h. l. Livia traditur.

agrum habebit] possidebit frueturve: pro eo agro loco nei¹ vectigal neve decumas neve² scripturam, quod post h. l. r. fruetur, dare debeto. ∞ ||

83. [*Quem agrum locum populus Romanus ex h. l. locabit, quem agrum locum Latinus peregrinusve ex h. l. possidebit, is de eo agro loco . . (200) . . vectigal decumas*] scripturam populo aut publicano item dare debeto, uti pro eo agro loco, quem agrum locum populu[s Romanus ex h. l. locabit, que]m agrum locum ceivis Romanus ex h. l. possidebit, dare oportebit.

- Pr(aetor), quouis arb(itratu) pro agro loco, qui Romae
84. publice venierit, e(x) h. l. || [*satis supsignari oportet . . (200) . . praedia empto*]ris ter tanti invito eo qui dabit accipito, facitoque, qui ex h. l. praedia dederit, uti ei satis supsig[netur neve quis quid fax]sit, quo minus ex h. l. praedium quiquomque velit supsignet pecuniamve solvat praesque, qui quomque ex h. l. fieri volet, fiat. ∞ ||

85. [*Quantum vectigal decumas scripturamve pecoris eum, qui agrum locum aedificium in Africa possidebit, . . (200) . . qui ager*] locus populorum leiberorum, perfugarum non fuerit, pro eo agro aedificio locoque ex l(ege) dicta, q[uam L. Caecilius Cn. Domitius cen]s(ores) agri aedificii loci vectigalibusve publiceis fruendis locandis vendendis legem deixerunt, publicano dare oportuit: || [*tantundem post h. l. rog. qui agrum locum aedificium in Africa possidet possidebit, . . (200) . . publicano vectigal decumas scriptura*]mque pecoris dare debeto, neve amplius ea aliubeive aliterve dare debeo³, pequsque ne[i aliter alieisve legibus] in eo agro pascito. ∞

- Quae vectigalia in Africa publica populi Romani sunt, quae
87. L. Caecilius Cn. Domiti(us) cens(ores) fruenda || [*locaverunt vendideruntve, quiquomque mag(istratus) post h. l. rog. ea vectigalia locabit vendetve, quominus publicano eam legem dicat . . (200) . . quo pl[us] populo dare debeat solvatque, e(ius) h. l. n(ihilum) r(ogato).*]

- Mag(istratus) prove mag(istratu), quive pro eo inperio iudicio [*potestateve erit, . . (48) . . quiquomque, quae*] publica populi Romani in Africa sunt eruntve, vectigalia fruenda locabit
88. vendetve, quom ea vectigalia fruenda locabit vendetve, || [*nei eis*]

1) neve traditur. — 2) nei traditur. — 3) debeo.

vectigalibus legem deicito, quo inviteis ieis, quei eum agrum possidebunt, publicano quid facere liceat, . . (201). . quod ei non licuit facer[e ex lege dicta, quam L. Caeci(lius) Cn. Dom(itius) cens., quom eorum agrorum vectigalia fruenda locaverunt [vendideruntve . . (50) . . eis agris lege]m deixerunt; neive quod in eis agris pequs [pas]cetur, scripturae pecoris legem¹ de[i]cito, quo inviteis eis, quei eum agrum possidebunt, || [aliter pascatur 89. quam pastum est ex lege dicta, quam L. Caecilius Cn. Domitius censores, quom eorum agrorum vectigalia fruenda locaverunt vendideruntve, legem deixerunt. (201)

Quae vectigalia fruenda in Africa Cn. Paperius cos. vendidit locavitve, qu]ominus ea lege sient pareantque, quam legem Cn. Paperius cos. eis vendundeis [locandeis deixit²], e(ius) h. [l.¹] n(ihilum) r(ogato). ~

Quei [ager in Africa est, . . (78) . . quae viae in eo] agro ante quam Cartago capta est fuerunt: eae omnes publicae sunt limitesque inter centurias³ || . . (201) . . 90.

[I]vir, qui ex h. l. factus creatusve erit, sei apud eum, quoi ager in Africa adsignatus est, eum agrum professus erit, ei eum agrum, quem a]grum in eo numero agri professus erit, quo in numero eum agrum, quem is, quoi adsigna[tus est, professus erit, profiteri non oportuit, . . (82) . . nei dato] neive reddito neive adiudicato. Qui eam rem [ita] indicio fuerit, ei eius agri, quod is indicio eius, || [qui eam rem ita indicaverit, in eo numero 91. agri, quo non oportuit, professus esse iudicatus erit, . . (201) . . partem . . magistratus, qui de ea re iudicaverit, dato adsignato.

Quibuscum tran]sactum est, utei bona, quae habuissent, agrumque, quei eis publice adsignatus esset, haberent [possiderent fruerentur, eis . . (83) . . quantus] modus agri de eo agro, quei eis publice [datus adsign]atus fuit, publice venieit, tantundem modum || [agri de eo agro, quei publicus populi Romani in Africa est, 92. quei ager publice non venieit, . . (201) . . magistratus commutato.

Quei in Africa agrum possessionemve agrive possessionisve superficium habet possidetv[e] fruiturve, quem agrum possessionemve quousve agri possessionisve superficium q(uaestor) pr(aetor)ve pu[blice vendiderit . . (86) . . o]b eum agrum locum possessione[m agrive superfic]ium scripturam pecoris nei dato neive

1) lege traditur. — 2) om. — 3) centuria.

93. [*vectigal solvito* . . (200) . .] is ager ex s(enatus) c(onsulto) datus adsignatus est, ei agrei, quei s(upra) s(criptei) s(unt), possessionesque, ea omnia eorum h[ominum] . . (92) . . *dum magistratus quo de*] ea re in ious aditum erit, [*ita de ea re iudicium de*]t, 94. utei de ea re in h. l. s(criptum) est, neve || . . (200) . . os comportent, quibus ex h. l. ager locus datus redditus commutatus adsignatus [*est* . . (97) . . *agrum locum ex h. l.*] dari reddi adsignar[i] . . (19) . . e]um agrum locum ceivis R[omanus] || . . 95. (200) . . *qui fructus in eo agro loco natei erunt*] quodque in eo agro loco vinei oleive fiet, quae messis vindemiaeque P. Cornelio L. C[alpurnio] cos. *postea fiet* . . (102) . . eo]s fructus . . 96. (20) . . [q]uei eum agrum tum . . (5 || 200) . .

- [*Quei ex h. l. IIvir factus creatusve erit, is in diebus* . . proxsume]is, quibus ex h. l. IIvir factus creatusve erit¹, ag[ru]m locum, quei Corinthiorum [*fuit* . . (133) . . e]xtra eum ag[rum] 97. locum . . (7 || 202) . . *agrum locum,*] quem ex h. l. venire oportebit, omnem me[tium]dum terminosque statui [*curato* . . (136) . . eu]m a[grum] . . (22 || 204) . . opu]sque loc[at]o eique operi diem 99. deicito, u[bi] *perfectum* siet; facitoque . . (156 || 215) . . [*quod eius*] agri loci aedifici quoieiq[ue] *emptum*] erit, is eius pecuniae, 100. q[uam] . . (156 || 215) . . *manceps prae*]videsque nei magis solutei sun[to; eaque] nomina mancupu[m] *praevidum* is quaestor, quei aerarium provinciam optinebit, in tabuleis publiceis scripta habeto 101. . . (156 || 215) . . *ab ipsis here*]dibusque eorum persecutio e[sto]. 102. *Quei*] ager locus aedif[iciu]m . . (156 || 216) . . *populo*] dare damnas esto. Pr(aetor) [*prove pr(aetore), quo de ea*] re in ious 103. adi[tum] erit . . (156 || 227) . . i venerit n . . (15) . . iei (156) | 104. | (233) possesi[ones] (190) | 105. | (235) pli (191) |

12. Lex Cornelia de XX quaestoribus c. a. 673.

C. I. L. 1,108 n. 202. Ritschl tab. 29. — *E tabula athenae* (a. 0,8 m., l. 1,07), Romae saec. XVI reperta, hodie Neupoli adservata. Tabulam octavam esse de XX quaestoribus in summa margine adnotatum est. Tot quaestores a Sulla a. fere 673 institutos esse cum e Tac. ann. 11,22 constet, tempus et nomen legis definita sunt. Praescriptio legis maximis litteris per omnes tabulas continuata fuit, ita ut in hac tabula verba principium fuit pro tribu versum primum totum expleant. Tabulam quae sequebatur nonam

1) drit.

tam praescriptionis quam legis ipsius finem continuisse veri simillimum est. Lex ipsa binis columnis exarata est; capita ita distincta sunt, ut primus quisque singulorum capitum versus in tabulae marginem binis vel ternis literis promineat, qui scribendi modus inde ab illa aetate in omnibus fere Romanorum legibus observatus est. Capita in hac lege non numerantur.

[VIII de XX q(uaestoribus). ∞ | *cf. p. 113*
 principium fuit, pro tribu | [primus scivit]

(¹) [ad] q(uaestorem) urb(anum), quei aerarium l. provinciam optinebit, eam (²) mercedem deferto, quaestorque quei aerarium provinciam (³) optinebit, eam pecuniam ei scribae scribeisque heredive (⁴) eius solvito, idque ei sine fraude sua facere liceto, quod (⁵) sine malo pequlatu fiat, olleisque hominibus eam (⁶) pecuniam capere liceto. ∞

(⁷) Co(n)s(ules) quei nunc sunt, iei ante k. Decembreis primas de eis, quei (⁸) cives Romanei sunt, viatorem unum legunto, quei in (⁹) ea decuria viator appareat, quam decuriam viatorum (¹⁰) ex noneis Decembribus primeis quaestoribus ad aerarium (¹¹) apparere oportet oportebit. Eidemque cos. ante k. Decembr. (¹²) primas de eis, quei cives Romanei sunt, praeconem unum (¹³) legunto, quei in ea decuria praeco appareat, quam (¹⁴) decuriam praeconum ex noneis Decembribus primeis (¹⁵) quaestoribus ad aerarium apparere oportebit. (¹⁶) Deinde eidem consul(es) ante k. Decembreis primas viatorem (¹⁷) unum legunto, quei in ea decuria viator appareat, quam (¹⁸) decuriam viatorum ex noneis Decembribus secundeis (¹⁹) quaestoribus ad aerarium apparere oportet oportebit. (²⁰) Eidemque cos. ante k. Decembreis primas praeconem (²¹) unum legunto, quei in ea decuria praeco appareat, quam (²²) decuriam praeconum ex noneis Decembribus secundeis (²³) quaestoribus ad aerarium apparere oportet oportebit. (²⁴) Deinde eidem cos. ante k. Decembreis primas viatorem (²⁵) unum legunto, quei in ea decuria viator appareat, (²⁶) quam decuriam viatorum ex noneis Decembribus tertieis (²⁷) quaestoribus ad aerarium apparere oportet oportebit. (²⁸) Eidemque cos. ante k. Decembreis primas praeconem (²⁹) unum legunto, quei in ea decuria praeco appareat, quam (³⁰) decuriam praeconum ex noneis Decembribus tertieis (³¹) quaestoribus ad aerarium apparere oportet oportebit. (³²) Eosque viatores eosque praecones omnes, quos eo (³³) or-

dine dignos arbitrabuntur, legunto. Quam in quisque ⁽³⁴⁾ decuriam ita viator lectus erit, is in ea decuria viator ⁽³⁵⁾ esto item utei ceteri eius decuriae viatores erunt. ⁽³⁶⁾ Quamque in quisque decuriam ita praeco lectus erit, ⁽³⁷⁾ is in ea decuria praeco esto ita utei ceteri eius decuriae ⁽³⁸⁾ praecones erunt. Sirempsque eis viatoribus deque ⁽³⁹⁾ eis viatoribus q(uaestori) omnium rerum ius lexque esto, quaei ⁽⁴⁰⁾ sei ei viatores in eam decuriam in tribus viatoribus ⁽⁴¹⁾ antea lecti sublecti II. essent, quam in quisque decuriam ⁽¹⁾ eorum ex hac lege viator lectus erit. Sirempsque eis ⁽²⁾ praeconibus deque eis praeconibus quaestori omnium ⁽³⁾ rerum ius lexque esto, quaei sei ei praecones in eam ⁽⁴⁾ decuriam in tribus praeconibus antea lecti sublecti ⁽⁵⁾ essent, quam in quisque decuriam eorum ex hac lege ⁽⁶⁾ praeco lectus erit. ~

⁽⁷⁾ Quos quomque quaestores ex lege plebeive scito viatores ⁽⁸⁾ legere sublegere oportebit, ei quaestores eo iure ea lege ⁽⁹⁾ viatores IIII legunto sublegunto, quo iure qua lege q(uaestores), ⁽¹⁰⁾ quei nunc sunt, viatores III legerunt sublegerunt; quosque ⁽¹¹⁾ quomque quaestores ex lege plebeive scito praecones legere ⁽¹²⁾ sublegere oportebit, ei quaestores eo iure ea lege praecones ⁽¹³⁾ IIII legunto sublegunto, quo iure qua lege quaestores, quei ⁽¹⁴⁾ nunc sunt, praecones III legerunt sublegerunt, dum ni quem ⁽¹⁵⁾ in eis viatoribus praeconibus legundeis sublegundeis in eius ⁽¹⁶⁾ viatoris praeconis locum viatorem praeconem legant ⁽¹⁷⁾ sublegant, quous in locum per leges plebeive scita viatorem ⁽¹⁸⁾ praeconem legei sublegi non licebit; itaque de eis quattuor ⁽¹⁹⁾ viatoribus quaestor quiquomque erit viatores sumito ⁽²⁰⁾ habeto, utei ante hanc legem rogatam de tribus viatoribus ⁽²¹⁾ viatores habere sumere solitei sunt; itaque de eis quattuor ⁽²²⁾ praeconibus quaestor quiquomque erit praecones sumito ⁽²³⁾ habeto, utei ante hanc legem rogatam de tribus praeconibus ⁽²⁴⁾ praecones habere sumere solitei sunt. Itemque eis viatoribus ⁽²⁵⁾ praeconibus, quei ex hac lege lecti erunt, vicarium dare ⁽²⁶⁾ subdere ius esto licetorque, utei ceteris viatoribus praeconibus, ⁽²⁷⁾ qua in quisque decuria est, vicarium dare subdere ius erit ⁽²⁸⁾ licebitque; itemque quaestor(es) ab eis vicarios accipiunto, ⁽²⁹⁾ utei aa ceteris viatoribus praeconibus vicarios accipei ⁽³⁰⁾ oportebit. ~

(³¹) Viatores praecones, qui ex hac lege lectei sublectei erunt, (³²) eis viatoribus praeconibus magistratus prove mag. (³³) mercedis item tantundem dato, quantum ei viator(ei) (³⁴) praeconei darei oporteret, sei is viator de tribus (³⁵) viatoribus isque praeco de tribus praeconibus esset, (³⁶) qui ante hanc legem rogatam ut ei legerentur (³⁷) instituti sunt. ∞

(³⁸) Quas in decurias viatorum praeconum consul ex hac (³⁹) lege viatores praecones legerit, quorum viatorum (⁴⁰) praeconum nomina in eis decuriis ad aedem Saturni (⁴¹) in pariete intra caulas¹ proxime ante hanc legem

13. Lex Cornelia de sicariis et veneficiis c. a. 673.

Cf. Dig. 48,8 et Coll. 1,2,3; Sanio, obs. ad l. Corn. de sic. 1817; Zumpt, Röm. Crim. R. II,2,9—38.

(*Ulpianus l. VII de officio proconsulis:*² Capite primo legis Corneliae de sicariis cavetur, ut:³)

Is praetor iudexve quaestionis, cui sorte obvenerit quaestio de sicariis, eius, quod in urbe Roma propiusve M passus factum sit, uti quaerat³ cum iudicibus, qui ei ex lege sorte obvenerint, de capite eius, qui cum telo ambulaverit hominis necandi furtive faciendi causa, hominemve occiderit, cuiusve id dolo malo factum erit.

(*Cicero p. Cluent. 54,148:* Iubet lex — iudicem quaestionis — cum iis iudicibus, qui ei obvenerint. — quaerere de veneno⁴. In quem quaerere? Infinitum est:)

quicumque [venenum malum hominis necandi causa⁵] fecerit vendiderit emerit habuerit dederit . . .

(Quid eadem lex statim adiungit? Recita:)

deque eius capite quaerito, — qui tribunus militum legionibus IIII primis, quive quaestor, tribunus plebis,

(deinceps omnes magistratibus nominavit)

quive in senatu sententiam dixit dixerit, — qui eorum coit

1) Ita pro caviis emendavit Lachm. Caulae sunt suaepta. — 2) Coll. 1,3,1. — 3) Verba ut is et uti quaerat non consonant; prius ut Ulpiani, alterum legis esse videtur, quamvis in sequenti capite scriptum sit quaerito. [Imperativum lex requirit; coniunctivum Ulpianus posuit. Th. M.] — 4) Capite legis quinto hoc iussum esse dicit Marcian. D. 48,8,3 pr. — 5) Hoc addunt et Marcian. in D. l. c. 1,1 et 3,1 et Paul. in sent. 5,23,1.

coerit convenit convenerit [*consensit*] consenserit falsumve testimonium [*dixit*] dixerit¹, quo quis iudicio publico condemnaretur²...

14. Lex Antonia de Termessibus a. 683.

C. I. L. 1,114 n. 204. Ri. tab. 31. — *E tabula ahenea (a. 0,81 m., l. 1,05 m.) Romae saec. XVI reperta, hodie Neapoli adservata. — Termessus maior Pisidiae oppidum fuit, cui autonomia hac lege datur. Primam legis tabulam hanc esse cum ex indice in summa margine notato patet, tum ex praescriptione legis quae maximis litteris tribus versibus per omnes tabulas perscripta erat, (cf. n. 12 in exordio) unde quattuor vel quinque tabulas deesse concluditur. Duabus columnis tabula inscripta est, quarum altera hodie valde corrupta saec. XVI adhuc integra extabat et a Mariangelo Accursio descripta est. Verba, quae hodie non leguntur, uncis quadratis inclusi. Caput distinctio eadem est atque in l. Corn. de quaest. Legis interpretationem scripsit Dirksen, Versuche 136—202.*

(Praescr.) (1) de Termesi(bus) Pisid(is) mai(oribus). ∞

(2) C. Antonius M. f., Cn. Corne⁽³⁾[*lius*]
C. Fundanius C. f. tr(ibunus) pl(ebeus), de s(enatus) s(ententia) plebem (4) preimus scivit.³ ∞

I. (1) Quei Thermeses maiores Peisidae fuerunt, queique (2) eorum legibus Thermesium maiorum⁴ Pisidarum (3) ante k. April. quae fuerunt L. Gellio Cn. Lentulo cos.⁵ (4) Thermeses maiores Pisidae factei sunt, queique ab eis (5) prognati sunt erunt, iei omnes (6) postereique eorum Thermeses maiores Peisidae (7) leiberi amicei socieique populi Romani sunt, (8) eique legibus suis ita utuntur, itaque iis (9) omnibus suis legibus Thermensis maioribus (10) Pisideis uti licet, quod adversus hanc legem (11) non fiat. ∞

(12) Quei agrei quae loca aedificia publica preivatave (13) Thermensium maiorum Pisidarum intra fineis (14) eorum sunt fueruntve L. Marcio Sex. Iulio cos.⁶ (15) quaeque insulae eorum sunt fueruntve iis (16) consilibus, qui supra scripti sunt,

1) Verba consenserit — dixerit Cic. refert c. 57,157. — 2) Minus accurate totam legem Marcian. D. 48,8,1 refert; addit autem dua alia capita: quive cum magistratus esset publicove iudicio praesset; operam dedisset, quo quis falsum indicium profiteretur, ut quis innocens conveniretur; et: quive magistratus iudexve quaestionis ob capitalem causam pecuniam acceperit, ut publica lege reus fieret. — 3) De supplenda hac legis praescriptione dixi ad legem Quinctiam. (n. 22.) — 4) maiorem. — 5) a. 682. — 6) a. 663.

quodque ⁽¹⁷⁾ earum rerum iei consulibus iei habuerunt ⁽¹⁸⁾ possederunt us[ei fructeique] sunt, quae de iei rebus ⁽¹⁹⁾ locata non s[unt, utei antea habeant possideant; q]uaeque ⁽²⁰⁾ de iei rebus agreis locis aedificiis locata sunt, ⁽²¹⁾ ac ne locentur [sanctum est sanctione, q]uae facta ⁽²²⁾ est e[x] lege rogata L. Gellio Cn. Lentulo cos., ea omnia ⁽²³⁾ Ther[meses maiores Pisidae habean]t possideant; ⁽²⁴⁾ iisque [rebus locis agreis aedificiis utantur fr]uantur ⁽²⁵⁾ ita, utei ant[e Mitridatis bellum, quod p]reimum ⁽²⁶⁾ fuit¹, habueru[nt possederunt usei fruct]ei-que sunt. ~

⁽²⁷⁾ Quae Thermensorum m[aioru]m Pisidarum publica ⁽²⁸⁾ preivatave praeter [locata²] loca agros aedificia sunt ⁽²⁹⁾ fueruntve ante bellum Mitridatis, quod preimum ⁽³⁰⁾ factum est, quodque earum rerum iei antea ⁽³¹⁾ habuerunt possederunt usei fructeive sunt, ⁽³²⁾ quod eius ipsei sua voluntate ab se non abalienarunt, ⁽³³⁾ ea omnia Termensium maiorum Pisidarum, utei sunt ⁽³⁴⁾ fuerunt, ita sunt itemque iei ea omnia ⁽³⁵⁾ habere possidere utei frueique licet. ~

⁽³⁶⁾ Quos Thermenses maiores Pisidae liberos servosve ⁽¹⁾ bello Mitridatis amiserunt, magistratus pr[ove] ⁽²⁾ magi- II. stratu, quia de ea re iuris dictio erit qu[oque]³ ⁽³⁾ de ea re in ius aditum erit, ita de ea re ius ⁽⁴⁾ deicunto iudicia recuperationes danto, utei iei ⁽⁵⁾ eos recuperare possint. ~

⁽⁶⁾ Nei quis magistratus prove magistratu legatus ne[ive] ⁽⁷⁾ quis alius milites in oppidum Thermesum maiorum ⁽⁸⁾ Pisidarum agrumve Thermensium maiorum ⁽⁹⁾ Pisidarum hiemandi causa introducto, neve ⁽¹⁰⁾ facito, quo quis eo milites introducat quove ibei ⁽¹¹⁾ milites hient, nisi senatus nominatum, utei Thermesum ⁽¹²⁾ maiorum Pisidarum in hibernacula milites ⁽¹³⁾ deducantur, decreverit; neve quis magistratus ⁽¹⁴⁾ prove magistratu legatus neve quis alius facito ⁽¹⁵⁾ neve imperato, quo quid magis iei dent praebant ⁽¹⁶⁾ ab iisve auferatur, nisi quod eos ex lege Porcia ⁽¹⁷⁾ dare praebere oportet oportebit. ~

⁽¹⁸⁾ Quae leges quodque ius quaeque consuetudo L. Marcio ⁽¹⁹⁾ Sex. Iulio cos. inter cives Romanos et Termenses ⁽²⁰⁾ ma-

1) *Coepit a. 666.* — 2) [*locata inserui et hoc loco et infra II, 26.* TH. M.] — 3) quovae *Accursius*.

iores Pisidas fuit, eadem leges eidemque ious ⁽²¹⁾ eademque consuetudo inter ceives Romanos et ⁽²²⁾ Termenses maiores Pisidas esto; quodque quibusque ⁽²³⁾ in rebus loceis agreis aedificiis oppideis iouris ⁽²⁴⁾ Termensium maiorum Pisidarum iis consulibus ⁽²⁵⁾ quei supra scriptei sunt, fuit, quod eius praeter ⁽²⁶⁾ [*locata*¹] loca agros aedificia ipsei sua voluntate ab se non ⁽²⁷⁾ abalienarunt, idem in eisdem rebus loceis agreis ⁽²⁸⁾ aedificiis oppideis Termensium maiorum Pisidarum ⁽²⁹⁾ ious esto; et² quo minus ea quae in hoc capite scripta ⁽³⁰⁾ sunt ita sint fiant, eius hac lege nihilum rogatur. ~

⁽³¹⁾ Quam legem portorieis terrestribus maritumeisque ⁽³²⁾ Termenses maiores Phisidae capiundeis intra suos ⁽³³⁾ fineis deixerint, ea lex iis portorieis capiundeis ⁽³⁴⁾ esto, dum nei quid portori ab iis capiatur, quei publica ⁽³⁵⁾ populi Romani vectigalia redempta ⁽³⁶⁾ habebunt; quos ⁽³⁷⁾ per eorum fineis publicanei ex eo vectigali transportabunt [*eorum fructuum portorium Termenses ne capiunto*].

15. Lex Mamilia Roscia Peducaea Alliena Fabia
[vel potius Iulia agraria] a. 695.

Tria huius legis capita in collectione scriptorum gromaticorum nobis servata sunt: Röm. Feldmesser, ed. Lachmann 1,263. Eorum secundum ad verbum fere redit in c. 104 legis col. Genetivae Iuliae, tertium in D. 47, 21,3 laudatur praemissis verbis: lege agraria quam C. Caesar tulit. Iam vero, cum etiam in lege col. Gen. c. 97 legis Iuliae (sc. agrariae) mentio fiat, recte Mo. statuit, capita haec proficisci ex lege Iulia agraria a. 695 lata, quamquam quo spectent quinque nomina in corpore gromaticorum praescripta parum apparet. Röm. Feldm. 2,221. Ephem. epigr. 2,210; cf. ZRG. 12,100.

K. L. III³. Quae colonia hac lege deducta quodve municipium praefectura forum conciliabulum constitutum erit, qui ager intra fines eorum erit, qui termini in eo agro statuti erunt, quo in loco terminus non stabit, in eo loco is, cuius is ager erit, terminum restituendum curato, uti quod⁴ recte factum esse volēt⁵; idque magistratus, qui in ea colonia municipio praefectura foro conciliabulo iure dicundo praeerit, facito ut fiat.

1) *om. aes*; v. ad I, 28. — 2) et fortasse *delendum*. — 3) [*Significatur aut k(aput) LIII aut k(apitu)l(um) III; certe in ipsa lege numeri soli fuerunt, kapitis kapitulive vocabulum addiderunt compilatores corporis gromaticorum. Тн. М.*] — 4) ut quae vel que (*om. ut*) libri. — 5) uelit libri.

K. L. IIII. Qui limites decumanique hac lege¹ deducti² erunt, quaecumque fossae limitales³ in eo agro erunt, qui ager hac lege⁴ datus adsignatus erit, ne quis eos⁵ limites decumanosque⁶ obsaeptos neve quid in eis molitum⁷ neve quid ibi opsaeptum⁸ habeto, neve eos arato, neve eis⁹ fossas opturato neve opsaepto¹⁰, quominus suo itinere aqua ire fluere possit. Si quis adversus ea quid fecerit, is¹¹ in res singulas, quotienscumque fecerit, Hs IIII¹² colonis municipibusve eis, in quorum agro id factum erit¹³, dare damnas esto, eiusque pecuniae¹⁴ qui volet petitio hac lege¹⁵ esto.

K. L. V. Qui hac lege coloniam deduxerit, municipium praefecturam forum conciliabulum¹⁶ constituerit, in eo agro, qui ager intra fines eius¹⁷ coloniae municipii fori conciliabuli praefecturae erit, limites decumanique ut fiant terminique statuantur curato: quosque¹⁸ fines ita statuerit, ii¹⁹ fines eorum sunt, dum ne extra agrum colonicum territoriumve²⁰ fines ducat. Quique termini hac lege statuti erunt, ne quis eorum quem eicito neve loco moveto sciens dolo malo. Si quis adversus ea fecerit, is in terminos singulos, quos eiecerit locove moverit sciens dolo malo, HS V m(ilia) n(ummum) in publicum eorum, quorum intra fines is ager erit, dare damnas esto²¹; deque ea re curatoris, qui hac lege erit, iuris dictio reciperatorumque datio addictio esto. Cum curator hac lege non erit, tum quicumque magistratus in ea colonia municipio praefectura foro conciliabulo iure dicundo praeerit, eius magistratus de ea re iurisdictio iudicisque datio addictio esto; inque eam rem is, qui hac lege iudicium dederit, testibus publice dumtaxat in res singulas

1) hac lege] intra fines coloniae Genetivae *Gen.* — 2) factique *ins. Gen.* — 3) limites *libri.* — 4) qui — lege] qui iussu C. Caesaris dict. imp. et lege Antonia senat. que c. pl. que sc. ager *Gen.* — 5) eos *om. Gen.* — 6) decumanosque *Gen.*, decumanosne *similiterve libri scripti.* — 7) in eis mol.] immolitus *Gen.* — 8) oppositum *libri.* — 9) eis *libri meliores et Gen.*; requiritur eas vel quis. — 10) opsaepto] qui saepito *libri.* — 11) is *om. libri.* — 12) HS ∞ *Gen.* — 13) colonis — factum erit] c(olonis) c(ol.) G(en.) I(ul.) *Gen.* — 14) eiusque pecuniue] pecuniaque *libri.* — 15) hac lege] persecutioque *Gen.* — 16) conciliabula *libri.* — 17) eius- qui vel eiusquae *libri.* — 18) quoque vel quique *libri.* — 19) ii] si *libri alii, alii om.* — 20) ve] ut *libri alii, alii om.* — 21) dare damnas esto] adesto *libri.*

X¹ denuntiandi potestatem facito ita, ut ei e re publica fideque sua videbitur. Et si is, unde ea pecunia petita erit, condemnatus erit, eam pecuniam ab eo deve bonis eius primo quoque die exigito; eiusque pecuniae quod receptum erit partem dimidiam ei, cuius unius opera maxime is condemnatus erit, dato², partem dimidiam in publicum redigito. Quo ex loco terminus aberit, si quis in eum locum terminum restituere volet, sine fraude sua liceto facere, neve quid cui is ob eam rem hac lege dare damnas esto.

16. Lex Rubria de Gallia Cisalpina.

C. I. L. 1,115 n. 205. XI, 205 n. 1146. *Ri. tab. 32.* — *E tabula ahenea (a. 0,54 m., l. 0,72 m.) a. 1760 inter parietinas Veleiae antiquae in vico Macinesso prope Placentiam reperta, hodie Parma adservata. Duabus columnis inscripta est: capita non solum eodem quo in lege Cornelia distincta sunt modo, sed etiam numeris in margine adscriptis. Quartam eam esse legis tabulam nota IIII inter utramque columnam posita indicat; quot tabulae secutae sint, cognosci non potest. — Iurisdictionem magistratuum municipalium in Gallia Cisalpina hac lege ordinatam esse ipsa docet, unde latam eam esse efficitur, postquam Caesar a. 705 eam provinciam civitate donavit, ante vero quam Augustus (a. 712) eam Italiae adscripsit (ἐς τὸν τῆς Ἰταλίας νόμον ἐσεγγράψατο). App. b. c. 3,30; 5,3.22. Dio 41,36,3; 48,12,5. Mo. C. I. L. 1,118. Bethm. Hollw. Proc. 2,29—31. De interpretatione legis cf. Mo., Jahrb. 2,319. Hu., Gaius 203—242.*

- I. . . (1) iussum iudicatumve erit, id ratum ne esto; quodque quis-
(2)que quomq(ue) d(e) e(a) r(e) decernet interdicetve seive sponsionem (3) fieri iudicareive³ iubebit iudiciumve quod d(e) e(a) r(e) dabit, is (4) in id decretum interdictum sponsionem iudicium exceptio(5)nem addito addive iubeto: Q(ua) d(e) r(e) operis novi nuntiationem (6) Ilvir IIIIvir praefectusve eius municipi non remeisserit. ∞

XX. (7) Qua de re quisque, et a quo, in Gallia Cisalpina damnei infectei (8) ex formula restipularei satisve accipere volet, et ab eo quei (9) ibei i(ure) d(eicundo) [*p(racrit)*]⁴ postulaverit, idque non k(alumniae) k(aussa) se facere iuraverit: tum is, quo (10) d(e) e(a) r(e) in ius aditum erit, eum, quei in ius eductus erit, d(e) e(a) r(e) ex formu(11)la repromittere et, sei satis darei

1) X] Turnebus; ss X vel ss x milia vel seditertius decem milia libri.

— 2) dato om. libri. — 3) iudicaveritve, quod Mommseno insititium potius quam corruptum videtur. — 4) p. om.

debebit, satis dare iubeto de⁽¹²⁾cernito. Quei eorum ita non I. repromississet aut non satis dede⁽¹³⁾rit, sei quid interim damni datum factumve ex ea re aut ob e(am) r(em) eo⁽¹⁴⁾ve nomine erit, quam ob rem, utei damnei infectei repromissio⁽¹⁵⁾ satisve datio fieri [*iubeatur*¹], postulatum erit: tum mag(istratus) prove mag(istratu) Ilvir⁽¹⁶⁾ IIIvir praefec(tus)ve, quoquomque d(e) e(a) r(e) in ius aditum erit, d(e) e(a) r(e) ita ius⁽¹⁷⁾ deicito iudicia dato iudicareque iubeto cogito, proinde atque sei⁽¹⁸⁾ d(e) e(a) r(e), quom ita postulatum esset, damn[e]i infectei ex formula⁽¹⁹⁾ recte repromissum satisve datum esset. D(e) [e(a) r(e)] quod ita iudicium⁽²⁰⁾ datum iudicareve iussum iudicatumve erit, ius ratumque esto, ⁽²¹⁾dum in ea verba, sei damnei infectei repromissum non erit, iudi⁽²²⁾cium det itaque iudicare iubeat:² I(udex) e(sto). S(ei), antequam id iudicium⁽²³⁾ q(ua) d(e) r(e) a(gitur) factum est, Q. Licinius damni infectei eo nomine q(ua) d(e)⁽²⁴⁾ r(e) a(gitur) eam stipulationem, quam is qui Romae inter peregrei⁽²⁵⁾ nos ius deicet in albo propositam habet, L. Seio reipromississet: ⁽²⁶⁾tum quicquid eum Q. Licinium ex ea stipulatione L. Seio d(are) f(acere) opor⁽²⁷⁾teret ex f(ide) b(ona) d(um) t(axat) HS³ e(ius) i(udex) Q. Licinium L. Seio, sei ex decreto Ilvir(ei)⁽²⁸⁾ IIIvir(ei) praefec(tei)ve Mutinensis, quod eius [*is*⁴] Ilvir IIIvir praefec(tus)⁽²⁹⁾ve ex lege Rubria, seive id pl(ebei)ve sc(ritum) est, decreverit, Q. Licinius eo⁽³⁰⁾ nomine qua d(e) r(e) a(gitur) L. Seio damnei infectei repromittere no⁽³¹⁾luit, c(ondemnato); s(ei) n(on) p(aret), a(bsolvito); aut sei damnei infectei satis datum non erit, ⁽³²⁾in ea verba iudicium det: I(udex) e(sto). S(ei), antequam id iudicium q(ua) d(e) r(e) a(gitur)⁽³³⁾ factum est, Q. Licinius damnei infectei eo nomine q(ua) d(e) r(e) a(gitur) ea⁽³⁴⁾ stipulatione, quam is qui Romae inter peregrinos ius deicet ⁽³⁵⁾in albo propositam habet, L. Seio satis dedisset: tum q(uic)q(uid) eum ⁽³⁶⁾Q. Licinium ex ea stipulatione L. Seio d(are) f(acere) opor⁵teret ex f(ide) b(ona) d(um) t(axat)⁵, ⁽³⁷⁾e(ius) i(udex) Q. Licinium⁶ L. Seio, sei ex decreto Ilvir(ei) IIIvir(ei) praef(ec-

1) iubeatur *ins. Mo.* — 2) *De formulis, quae sequuntur, cf. Hu., Gaius, p. 203—242.* — 3) *Summae taxationis in tabula spatium vacuum relictum est.* — 4) *is addit Hu. p. 238 ex v. 38.* — 5) *desunt HS et summa in v. extremo.* — 6) Licinius.

- I. 'tei)ve Muti⁽³⁸⁾nensis, quod eius is Ilvir IIIIvir praefect(us)[*ve*¹]
 'ex lege Rubria, sei⁽³⁹⁾ve id pl(ebei)ve sc(itum) est, decreverit,
 'Q. Licinius eo nomine q(ua) d(e) r(e) a(gitur) ⁽⁴⁰⁾ L. Seio
 'damnei infectei satis dare noluit, c(ondemnato); s(ei) n(on) p(a-
 'ret), a(bsoluto)'; dum Ilvir ⁽⁴¹⁾ IIIIvir i(ure) d(eicundo) prae-
 fec(tus)ve d(e) e(a) r(e) ius ita deicat curetve, utei ea no⁽⁴²⁾mina
 et municipium colonia locus in eo iudicio, quod ex ieis ⁽⁴³⁾
 quae proxsume s(cripta) s(unt) accipietur, includantur² concipiantur,
⁽⁴⁴⁾ quae includei concipei s(ine) d(olo) m(alo) oporteret debebitve³, ne quid ⁽⁴⁵⁾ ei quei d(e) e(a) r(e) aget petetve
 captionei ob e(am) r(em) aut eo nomine esse ⁽⁴⁶⁾ possit; neive
 ea nomina, quae⁴ in earum qua formula⁵ s(upra) ⁽⁴⁷⁾ s(cripta)
 s(unt), aut Mutinam⁶ in eo iudicio includei concipei curet, nisei⁷
⁽⁴⁸⁾ iei, quos inter id iudicium accipietur leisve contestabitur,
⁽⁴⁹⁾ ieis nominibus fuerint, quae in earum qua formula s(upra)
 s(cripta) s(unt)⁸, ⁽⁵⁰⁾ et nisei sei Mutinae ea res agetur; neive
 quis mag(istratus) prove mag(istratu), ⁽⁵¹⁾ neive quis pro quo
 imperio potestateve erit, intercedito nei⁽⁵²⁾ve quid aliud facito,
 II. quo minus de ea re ita iudicium detur ⁽¹⁾ iudiceturque. ~

XXI. ⁽²⁾ A quoqnomq(ue) pecunia certa credita, signata
 forma p(ublica) p(opulei) R(omanei), in eorum quo o(ppido)
 m(unicipio) c(olonia) p(raefectura) ⁽³⁾ f(oro) v(eico) c(oncilia-
 bulo) c(astello) t(erritorio)ve, quae sunt eruntve in Gallia Cis-
 alpeina, petetur, quae res non ⁽⁴⁾ pluris HS XV erit, sei is eam
 pecuniam in iure apud eum, quei ibei i(ure) deicundo) p(raerit),
 ei quei ⁽⁵⁾ eam petet, aut ei quouis nomine ab eo petetur, d(are)
 o(portere) debereve se confessus ⁽⁶⁾ erit, neque id quod con-
 fessus erit solvet satisve faciet, aut se sponsione ⁽⁷⁾ iudicioque
 utei⁹ oportebit non defendet, seive is ibei d(e) e(a) r(e) in iure
 non ⁽⁸⁾ responderit, neque d(e) e(a) r(e) sponsionem faciet neque
 iudicio utei oportebit ⁽⁹⁾ se defendet: tum de eo, a quo ea pe-
 cunia peteita erit, deque eo, quoi eam ⁽¹⁰⁾ pecuniam d(arei)
 o(portebit), s(iremps) res lex ius caussaue o(mnibus) o(mnium)
 r(erum) esto atque utei esset esseve ⁽¹¹⁾ oporteret, sei is, quei
 ita confessus erit, aut d(e) e(a) r(e) non responderit aut se ⁽¹²⁾

1) *ve om.* — 2) accipientur includentur. — 3) *Mo. conicit*: oportere
 ei videbuntur. — 4) qua. — 5) quae *ins. tabula, delet collato u. 1,49 Gra-*
denwitz. — 6) *mutina.* — 7) *nise.* — 8) *s. s. est.* — 9) *uteive.*

sponsione iudicioque uti oportebit non defenderit, eius pecuniae II. iei⁽¹³⁾ quei eam suo nomine petierit quoive eam d(arei) o(portebit), ex iudiciis dateis iudi⁽¹⁴⁾ careve recte iusseis iure lege damnatus esset fuisset. Quique¹ quomque⁽¹⁵⁾ IIvir IIIvir praefec(tus)ve ibei² i(ure) d(eicundo) p(raerit), is eum, quei ita quid confessus erit⁽¹⁶⁾ neque id solvet satisve faciet, eum[*ve*³], quei se sponsione iudiciove uti⁴ ⁽¹⁷⁾ oportebit non defenderit aut in iure non responderit neque id solvet ⁽¹⁸⁾ satisve faciet, t(antae) p(ecuniae), quanta ea pecunia erit de qua tum inter eos am⁽¹⁹⁾ bigetur, dum t(axat) [HS⁵] XV s(ine) f(raude) s(ua) duci iubeto: queique eorum quem, ad quem ⁽²⁰⁾ ea res pertinebit, duxerit, id ei fraudi poenaeve ne esto; quodque ita fac-⁽²¹⁾ tum actum iussum erit, id ius ratumque esto. Quo minus in eum, quei ita ⁽²²⁾ vadimonium Romam ex decreto eius, quei ibei i(ure) d(eicundo) p(raerit), non promiseerit ⁽²³⁾ aut vindicem locupletem ita non dederit, ob e(am) r(em) iudicium recuperationem) is, quei ⁽²⁴⁾ ibei i(ure) d(eicundo) p(raerit), ex h. l. det iudicareique d(e) e(a) r(e) ibei curet, ex h. l. n(ihilum) r(ogatur). ∞

XXII. ⁽²⁵⁾ A quo quid praeter pecuniam certam creditam, signatam forma p(ublica) p(opulei) R(omanei), ⁽²⁶⁾ in eorum quo o. m. c. p. f.⁶ v. c. c. t. ve⁷ quae sunt eruntve in Gallia cis Alpeis, ⁽²⁷⁾ petetur, quodve quom eo agetur, quae res non pluris HS XV erit, et sei ⁽²⁸⁾ ea res erit, de qua re omnei pecunia ibei ius deicei iudiciave darei ex h. l.⁸ o(portebit), ⁽²⁹⁾ sei is eam rem, quae ita ab eo petetur deve ea re⁹ cum eo agetur, ei quei eam [*rem*¹⁰] ⁽³⁰⁾ petet deve ea re aget¹¹, aut iei quouis nomine ab eo petetur quomve eo age⁽³¹⁾ tur in iure apud eum, quei ibei i(ure) d(eicundo) p(raerit), d(are) f(acere)¹² p(raestare) restituereve oportere aut ⁽³²⁾ se debere, eiusve eam rem esse aut se eam habere, eamve rem de ⁽³³⁾ qua arguetur se fecisse obligatumve se eius rei noxsiaeve esse confes⁽³⁴⁾ sus erit deiseritve neque d(e) e(a) r(e) satis uti oportebit faciet aut, sei ⁽³⁵⁾ sponsionem fieri oportebit, sponsionem non faciet, [*aut*¹³]

1) quique. — 2) ubei. — 3) ve om. — 4) uteive. — 5) HS om. *spatio vacuo relicto*. — 6) e. — 7) Cf. *cap. XXI (II v. 2. 3)*. — 8) l.] l. d. — 9) *Exspectes* deve qua. — 10) rem om. — 11) agei. — 12) e. — 13) aut om.

II. non restituet, ⁽³⁶⁾ neque se iudicio utei oportebit defendet, aut sei d(e) e(a) r(e) in iure ⁽³⁷⁾ nihil responderit, neque d(e) e(a) r(e) se iudicio utei oportebit defendet: ⁽³⁸⁾ tum de eo a quo ea res ita petetur quomve eo¹ d(e) e(a) r(e) ita agetur, deque ⁽³⁹⁾ eo, quoi eam rem d(arei) f(ierei) p(raestarei) restitui satisve d(e) e(a) r(e) fieri oportebit, ⁽⁴⁰⁾ s(iremps) l(ex) r(es) i(us) c(aussa)q(ue) o(mnibus) o(mnium) r(erum) e(sto), atque utei esset esseve oporteret, sei is, quei ita ⁽⁴¹⁾ quid earum rerum confessus erit aut d(e) e(a) r(e) non responderit neq(ue) ⁽⁴²⁾ se iudicio utei oportebit defenderit, de ieis rebus Romae apud pr(aetorem) ⁽⁴³⁾ eumve quei de ieis rebus Romae i(ure) d(eicundo) p(rae)esset in iure confessus esset, ⁽⁴⁴⁾ aut ibei d(e) e(a) r(e) nihil respondisset aut iudicio se non defendisset; ⁽⁴⁵⁾ p(raetor)q(ue) isve quei d(e) e(is) r(ebus) Romae i(ure) d(eicundo) p(raerit) in eum et in heredem eius d(e) e(is) r(ebus) om⁽⁴⁶⁾nibus ita ius deicito decernito eosque duci bona eorum possideri ⁽⁴⁷⁾ proscribereve veneireque iubeto, ac sei is heresve eius d(e) e(a) r(e) in ⁽⁴⁸⁾ iure apud eum pr(aetorem) eumve quei Romae i(ure) d(eicundo) praesset², confessus es⁽⁴⁹⁾et aut d(e) e(a) r(e) nihil respondisset³ neque se iudicio utei oportuis⁽⁵⁰⁾et defendisset; dum ne quis d(e) e(a) r(e) nisei pr(aetor) isve quei Romae i(ure) d(eicundo) p(raerit) ⁽⁵¹⁾ eorum quouis bona possideri proscribei veneire duceique ⁽⁵²⁾ eum iubeat. ∞

XXIII. ⁽⁵³⁾ Queiquomque in eorum quo o. m. c. p. f. v. c. c. t. ve⁴ quae in Gal⁽⁵⁴⁾lia Cisalpeina sunt erunt, i(ure) d(eicundo) p(raerit), is inter eos, quei de fami⁽⁵⁵⁾lia⁵ erceiscunda deividunda iudicium sibi dari reddeive ⁽⁵⁶⁾ in eorum quo o. m. c. p. f. v. c. c. t. ve⁴, quae s(upra) s(cripta) s(unt), postu⁽⁵⁷⁾-laverint, ita ius deicito decernito iudicia dato iudicare ⁽⁵⁸⁾ iubeto, utei in eo o. m. c. p. f. v. c. c. t. ve⁴, in quo is, quouis [*de boneis agetur, domicilium habuerit* . . .

17. Legis fortasse eiusdem fragmentum Atestinum.

Tabula aenea reperta a. 1880 Ateste in Gallia Transpadana. Ediderunt Fiorellius Notizie degli scavi di antichità Romae 1880 p. 213; Hilarius

- 1) *Exspectes* quo (cf. v. 29). — 2) i. d. p. praesse. — 3) respondisse. — 4) Cf. cap. XXI (II v. 2. 3). — 5) familiae.

Alibrandi in Eph. Romana studi e documenti di storia e dritto vol. 2 (1881) addito commentario; Th. Mommsen in Hermæ vol. 16 (1881) p. 24 seq. item addito commentario. Legis Rubriae fragmentum esse negat Alibrandius, probabile nec tamen certum esse ait Mommsen. Hoc extra dubium est legem, cuius particulam tenemus, secutoriam fuisse alterius latae a. 705, quam Rosciam esse ex hoc aere didicimus, de civitate Romana danda Galliae non tam Transpadanae quam Cisalpinæ universae.

[*Quæ post hanc legem rogatam in eorum quo oppido municipio colonia præfectura foro reico conciliabulo castello territorio, quæ in Gallia Cisalpina sunt eruntve, ad Ilvirum IIIIvirum præfectumve in iudicium fiduciae aut pro socio aut*] mandati aut tutelae suo nomine quodve ipse earum rerum ⁽²⁾ quid gessisse dicetur, adducetur¹, aut quod furti, quod ad hoc ⁽³⁾ minem liberum liberamve pertinere deicatur², aut iniuri⁽⁴⁾arum agatur: sei is, a quo petetur quomve quo agetur, d(e) ⁽⁵⁾ e(a) r(e) in eo municipio colonia præfectura iudicio certa⁽⁶⁾re [*volet*³] et si ea res HS cclxxx⁴ minorisve erit, quo minus ibei d(e) e(a) r(e) ⁽⁷⁾ iudex arbiterve addicatur detur, quove minus ibei d(e) e(a) r(e) iudicium ita feiat, uti de iis rebus⁵, quibus ex h(ac) l(ege) iudicia ⁽⁹⁾ data erunt, iudicium fieri exerceri oportebit, ex h(ac) l(ege) n(ihilum) r(ogatur).

⁽¹⁰⁾ Quoius rei in quoque⁶ municipio colonia præfectura ⁽¹¹⁾ quoiusque Ilvir(i) eiusve, qui ibei lege foedere pl(ebei)ve sc(ito) s(enatus)⁽¹²⁾ve c(onsulto) institutove iure dicundo præfuit, ante legem, sei⁽¹³⁾ve illud pl(ebei) sc(itum) est, quod L. Roscius a. d. V eid. Mart. populum ⁽¹⁴⁾ plebemve rogavit, quod privatim ambigetur, iuris dict[i]⁽¹⁵⁾o iudicis arbitri recuperatorum datio addictio⁷ [*e. fuit*] ⁽¹⁷⁾ quantaeque rei pecuniaeve fuit: eius rei pequn[ia]e⁸ (17) quo magis privato Romae revocatio sit qu[od] ore m[agis] ⁽¹⁸⁾ nus quei ibei i(ure) d(icundo) p(raerit) d(e) e(a) r(e) ius dicat iudice[m arbitrumve] d[edit] ⁽¹⁹⁾ uti ante legem, sive illud pl(ebei) scitum) est, [*quod L. Roscius a. d.*] ⁽²⁰⁾ V eidus Mart. populum plebe[m]ve rogavit, ⁽²¹⁾ ab eo quei ibei i(ure) d(icundo) p(raerit) ius di[ci] iu[dicem] arbitrumve dari oportuit, ex h(ac) l(ege) n(ihilum) r(ogatur).]

1) addicetur. — 2) Cf. *Ed. praet. verb. D 39,4,1 pr.*: si hi ad quos ea res pertinebit non exhibebuntur, in dominos sine noxae deditione iudicium dabo. — 3) *volet om.* — 4) *i. e.* sestertium decem milium. — 5) *excidit fortasse de.* — 6) quemque.

18. Lex Iulia municipalis, a. 709¹.

C. I. L. 1,119 n. 206. *Ri. tab. 33.34.* — *E permagna tabula aenea* (a. 1,33 m., l. 0,38 m.) ex antica parte Graece inscripta, cuius dimidia fere pars inferior in alveo Salandrellae fluvii prope Heracleam antiquam a. 1732 reperta postea in museum regium Neapolitanum inlata est; pars superior a. 1735 demum reperta Britannoque cuidam vendita in Angliam migravit, ubi a. 1760 Ph. Carteret Webb, cuius tunc fuit, libellum de ea edidit; postea vero precibus Caroli III regis Neap. motus Webbius suam tabulae partem Neapolim remisit, ubi cum altera coniuncta in museo hodie extat. Tabulam esse partem legis municipalis a C. Iulio Caesare a. 709 latae Savigny (verm. Schr. 3,279) docuit. Quanta vero legis pars supersit, constitui non potest. Capita eadem qua in l. Cornelia ratione distincta sunt, numeri adscripti nulli. Commentarios scripserunt Mazochi, comm. in tab. Her. 1754. II vol. fol.; Marezoll, fragm. tab. Heracl. 1816; Dirksen, obs. ad tab. Heracl. 1817; idem, civ. Abhdl. 2,145. 1820; Savigny l. c. 1838. 1843. 1849.

... (1) Quem h(ac) l(ege) ad co(n)s(ulem) profiteri oportebit sei is, quom eum profiteri oportebit, Romae non erit, tum quei eius (2) negotia curabit, is eadem omnia, quae eum, quouis negotia curabit, sei Romae esset, h. l. profiteri (3) oporteret², item isdemque diebus ad cos. profitemino. ~

(4) Quem h. l. ad cos. profiteri oportebit, sei is pup(illus) seive ea pu(pilla) erit, tum quei eius pup(illi) pu(pillae)ve tutor erit, item eadem⁽⁵⁾que omnia in iisdem diebus ad cos. profitemino ita uti et³ quae quibusque diebus eum eamve, sei pup(illus) pu(pilla)ve non ⁽⁶⁾esset⁴, h. l. profiteri oporteret. ~

(7) Sei cos., ad quem⁵ h. l. professiones fieri oportebit, Romae non erit, tum is, quem profiteri oportebit, quod eum

[1] Cicero ad Leptam cum scripsit (ad fam. 6,18) exeunte a. 708: simul atque accepi a Seleuco tuo litteras, statim quaesivi e Balbo per codicillos, quid esset in lege; rescripsit eos qui facerent praeconium, vetari esse in decurionibus, qui fecissent non vetari (intellegitur huius legis v. 94), lex haec nondum rogata fuerit necesse est: nam in lege publice proposita quid esset, ex actis urbanis cognosci potuit vel ex ipso aere ab eo qui vellet, et ineptum de tali re municipalem hominem consuluisse virum consularem, consularem eum quaesivisse ex Caesaris amico et quodammodo actore publico. Itaque cum lex utpote Iulia dicta perlata sit ab ipso Caesare, eam rogarit necesse est reversus ex Hispania a. 709 extremo, reiuncta opinione nuper defensa a Nisseno (mus. Rhen. 45,101) legem latam esse ante scriptam epistulam illam a. 708. Tr. M.] — 2) oportebit. — 3) ei. — 4) est. — 5) atque.

profitei⁽⁸⁾ oportebit, ad pr(aetorem) urb(anum) aut, sei is Romae non erit, ad eum pr(aetorem), quei inter peregrinos ius deicet, profitemino, ita ut ei⁽⁹⁾ eum ad cos., sei tum Romae esset, h. l. profitei oporteret. ∞

(¹⁰) Sei ex eis cos. et pr(aetoribus), ad quos h. l. professiones fieri oportebit, nemo eorum Romae erit, tum is, quem profitei oportebit, (¹¹) *quod eum*¹ profitei oportebit ad tr(ibunum) pl(ebei) profitemino, ita ut ei eum ad cos. pr(aetorem)-[*que*²] ur(¹²)b(anum) eumque quei inter peregrinos ius deicet, sei tum Romae esset, h. l. profitei oporteret. ∞

(¹³) Quod quemquem h. l. profitei oportebit, is, apud quem ea professio fiet, eius *quei*³ profitebitur nomen, et ea quae pro(¹⁴)fessus erit, et quo die professus sit, in tabulas publicas referunda curato, eademque omnia quae utique in tabulas (¹⁵) rettulerit ita⁴ in tabulam in album referunda [*curato*⁵], idque apud forum, et quom frumentum populo dabitur, ibei ubi frumen(¹⁶)tum populo dabitur cottidie maiorem partem diei propositum habeto, u(nde) d(e) p(lano) r(ecte) l(egi) p(ossit). ∞

(¹⁷) Queiquomque frumentum populo dabit⁶ damdumve curabit, nei *quoi*⁷ eorum, quorum nomina h. l. ad cos. pr(aetorem) tr(ibunum) pl(ebei) in ta(¹⁸)bula in albo proposita erunt, frumentum dato neve dare iubeto neve sinito. Quei adversus ea eorum *quoi*⁸ frumentum (¹⁹) dederit, is in tr(itici) m(odios) I HS Iccc⁹ populo dare damnas esto, eiusque pecuniae quei volet petito esto. ∞ X

(²⁰) Quae viae in urbem Rom(am) propiusve u(rbem) R(omam) p(assus) M ubei continente habitabitur, sunt erunt, quouis ante aedificium earum quae (²¹) via erit¹⁰, is eam viam arbitrato eius aed(ilis), *quoi* ea pars urbis h. l. obvenerit, tueatur¹¹; isque aed(ilis) curato, uti quorum (²²) ante aedificium erit quamque viam h. l. quemque tueri oportebit, ei omnes eam viam arbitrato eius tueantur, neve eo (²³) loco *aqua*¹² consistat, quominus conmode populus ea via utatur. ∞

(²⁴) Aed(iles) cur(ules) aed(iles) pl(ebei), quei nunc sunt¹³,

1) oportebit et quod eum eum. — 2) *que om.* — 3) *que.* — 4) *eta.* — 5) *curato om.* — 6) *dabunt.* — 7) *que.* — 8) *quei.* — 9) *i. e.* singulos sestertium quinquaginta milia. — 10) *viae erunt.* — 11) *Mo.: tueto.* — 12) *ao.* — [13] *Post verba quei nunc sunt addi debuit in diebus V proxu-*

queiquomque post h. l. r(ogatam) factei createi erunt eumve mag(istratum) inierint, iei in diebus V proxumeis ⁽²⁵⁾ quibus eo mag(istratu) designatei erunt eumve mag(istratum) inierint, inter se paranto aut sortiunto, qua in partei urbis quisque ⁽²⁶⁾ eorum vias publicas in urbem Romam¹, propiusve u(rbem) R(o-
(mam) p(assus) M², reficiundas sternendas curet, eiusque rei procurationem ⁽²⁷⁾ habeat. Quae pars quoique aed(ilei) ita h. l. obvenerit, eius aed(ilis) in eis loceis quae in ea partei erunt viarum reficien⁽²⁸⁾darum tuemdarum procuratio esto, ut ei h. l. oportebit. ∞

(29) Quae via *inter* aedem sacram et aedificium locumve publicum et inter aedificium privatum est erit, eius ⁽³⁰⁾ viae partem dimidiam is aed(ilis), quoi ea pars urbis obvenerit, in qua parte ea aedis sacra erit seive aedificium ⁽³¹⁾ publicum seive locus publicus, tuendam locato. ∞

(32) Quemquomque ante suum aedificium viam publicam h. l. tueri oportebit, quei eorum eam viam arbitrato eius aed(ilis), ⁽³³⁾ quoius oportuerit, non tuebitur, eam viam aed(ilis), quoius arbitrato eam tuerei oportuerit, tuendam locato; ⁽³⁴⁾ isque aed(ilis) diebus ne minus X antequam locet apud forum ante tribunale suum propositum habeto, quam ⁽³⁵⁾ viam tuendam et quo die locaturus sit, et⁴ quorum ante aedificium ea via sit; eisque quorum ante aedificium ⁽³⁶⁾ ea via erit, procuratoribusve eorum domum denuntietur facito, se eam viam locaturum et quo die locaturus ⁽³⁷⁾ sit; eamque locationem palam in foro per q(uaestorem) urb(anum) eumve quei aerario praeiit facito. Quantā pecuniā eam ⁽³⁸⁾ viam locaverit, tantae pecuniae eum eosque, quorum ante aedificium ea via erit pro portioni, quantum ⁽³⁹⁾ quoiusque ante aedificium viae in longitudine et in latitudine erit, q(uaestor) urb(anus) queive aerario praeiit in tabulas⁵ ⁽⁴⁰⁾ publicas pecuniae factae referendum curato. Ei qui eam viam tuendam redemerit, tantae pecuniae eum eos⁽⁴¹⁾ve adtribuito sine d(olo) malo). Sei is quei adtributus erit eam pecuniam diebus XXX proxumeis, quibus ipse aut pro⁽⁴²⁾curator eius sciet adtributionem factam esse ei, quoi

meis post hanc legem rogatam; *item: erravit de loco Nissen, Mus. Rhen. 45, 100.* Th. M.]

1) Roma. — 2) Δ; cf. 16.17. — 3) viam per. — 4) ei. — 5) tabula.

adtributus erit, non solverit neque satis fecerit, is ⁽⁴³⁾ quantae pecuniae adtributus erit, tantam pecuniam et eius dimidium ei, quoui adtributus erit, dare debeto, ⁽⁴⁴⁾ inque eam rem is, quo quomque de ea re aditum erit, iudicem iudiciumve ita dato, uti de pecunia credita ⁽⁴⁵⁾ [*iudicem*] iudiciumve¹ dari oporteret.² ∞

⁽⁴⁶⁾ Quam viam h. l. tuendam locari oportebit, aed(ilis), quem eam viam tuendam locare oportebit, is eam viam per ⁽⁴⁷⁾ q(uaestorem) urb(anum) queive aerario praerit tuendam locato, utei eam viam arbitrato eius, quei eam viam locandam ⁽⁴⁸⁾ curaverit. tueatur. Quantam pecuniam ita quaeque via locata erit, t(amtam) p(ecuniam) q(uaestor) urb(anus) queive aerario praerit ⁽⁴⁹⁾ redemptorei, quoui e lege locationis dari oportebit, heredeive eius damdam adtribuendam curato. ∞

⁽⁵⁰⁾ Quo minus aed(iles) et IIIvir(ei) vieis in urbem purgandeis, IIvir(ei) vieis extra propiusve urbem Rom(am) passus [*I³*] ⁽⁵¹⁾ purgandeis, queiquomque erunt, vias publicas purgandas curent eiusque rei potestatem habeant, ⁽⁵²⁾ ita uti legibus pl(ebei)ve sc(itis) s(enatus)[*ve⁴*] c(onsultis) oportet oportebit, eūm⁵ h. l. n(ihilum) r(ogatur). ∞

⁽⁵³⁾ Quoius ante aedificium semita in loco erit, is eam semitam, eo aedificio perpetuo lapidibus perpetueis ⁽⁵⁴⁾ integreis continentem constratam recte habeto arbitrato eius aed(ilis), quoius in ea parte h. l. viarum ⁽⁵⁵⁾ procuratio⁶ erit. ∞

⁽⁵⁶⁾ Quae viae in u(rbem) R(omam) sunt erunt intra ea loca, ubi continenti habitabitur, ne quis in ieis vieis post k. Ianuar. ⁽⁵⁷⁾ primas plostrum interdiu post solem ortum, neve ante horam X diei ducito agito, nisi quod aedium ⁽⁵⁸⁾ sacrum deorum immortalium caussa aedificandarum operisve publice faciundei causa advhei⁷ porta⁽⁵⁹⁾ri oportebit, aut quod ex urbe exve ieis loceis earum rerum, quae publice demoliendae locatae⁸ erunt, publi⁽⁶⁰⁾ce exportarei oportebit, et quarum rerum caussa plostra h. l. certeis hominibus certeis de causeis agere ⁽⁶¹⁾ ducere licebit. ∞

⁽⁶²⁾ Quibus diebus virgines Vestales regem⁹ sacrorum fla-

1) credita iudiciumque. — 2) oportebit. *De c. 7—10 cf. quae scripsi in libro: Symbolae Bethmanno-Hollwegio oblatae. Ber. 1868. p. 45—53.* —

3) M om. — 4) ve om. — 5) eum aut est id quod eorum aut emendandum eius. — 6) procurator. — 7) advhei. — 8) demolienda loca. — 9) rex.

mines plostreis in urbe sacrorum publicorum p(opuli) R(omani) caussa ⁽⁶³⁾ vehi oportebit, quaeque plostra triumphi caussa, quo die quisque triumphabit¹, ducei oportebit, quaeque ⁽⁶⁴⁾ plostra ludorum², quei Romae aut urbei Romae [*p(ropius) p(assus) M*³] publice feient, inve pompam ludeis circiensibus ducei agei opus ⁽⁶⁵⁾ erit: quo⁴ minus earum rerum caussa eisque diebus plostra interdum in urbe ducantur agantur, e(ius) h(ac) l(ege) n(ihilum) r(ogatur). ~

⁽⁶⁶⁾ Quae plostra noctu in urbem inducta erunt, quo minus ea plostra inania aut stercoris exportandei caussa ⁽⁶⁷⁾ post solem ortum h(oris) X diei bubus iumenteisve iuncta in u(rbe) R(oma) et ab u(rbe) R(oma) p(assus) M esse liceat, e(ius) h. l. n(ihilum) r(ogatur). ~

⁽⁶⁸⁾ Quae loca publica porticusve publicae in u(rbe) R(oma) p(ropius)ve u(rbei) R(omae) p(assus) M sunt erunt, quorum locorum quousque porticus ⁽⁶⁹⁾ aedilium eorumve mag(istratuom), quei vieis loceisque publiceis u(rbis) R(omae) p(ropius)ve u(rbei) R(omae) p(assus) M purgandis praerunt, legibus ⁽⁷⁰⁾ procuratio est erit, nei quis in ieis loceis inve ieis porticibus quid inaedicatum inmolitu⁵ habeto, ⁽⁷¹⁾ neve ea loca porticumve quam possideto, neve eorum quod saeptum clausumve habeto quo minus eis ⁽⁷²⁾ loceis porticibusque populus utatur pateantve, nisi quibus uteique leg(ibus) pl(ebei)ve sc(itis) s(enatus)ve c(onsultis) concessum permissumve est⁶. ~

⁽⁷³⁾ Quibus loceis ex lege locationis, quam censor aliusve quis mag(istratus) publiceis vectigalibus ultrove tributeis ⁽⁷⁴⁾ fruendis tuendisve dixit, dixerit, eis, quei ea fruenda tuendave conducta habebunt, ut utei frui liceat ⁽⁷⁵⁾ aut utei ea ab eis custodiantur, cautum est, ei quo minus ieis loceis utantur fruantur ita, utei quousque⁷ eorum⁸ ⁽⁷⁶⁾ [*ex l[e]ge loca*]tionis ieis [*sine d(olo) m(alo)*] utei frui licebit ex h. l. n(ihilum) r(ogatur). ~

⁽⁷⁷⁾ Quos lud[os] quisque Romae p(ropius)ve u(rbei) R(omae) p(assus) M faciet, quo minus ei eorum ludorum caussa scaenam pulpitem ceteraque, ⁽⁷⁸⁾ quae ad eos ludos opus erunt,

1) triumphavit. — 2) *Excidit fortasse caussa.* — 3) *Mo. supplevit ex v. 77.* — 4) quove. — 5) in molitumve. — 6) e. — 7) quoque. — 8) *Hic explicit aes Britannicum, incipit Neapolitanum.*

in loco publico ponere statuere eisue diebus, quibus eos faciet, loco publico utei (⁷⁹) liceat, e(ius) h. l. n(ihilum) r(ogatur). ~

(⁸⁰) Quei scribae librarei magistratibus apparebunt, ei quo minus locis publicis, ubi is, [*quoi*¹] quisque eorum apparebunt, (⁸¹) iuserit, apparendi causa utantur, e(ius) h. l. n(ihilum) r(ogatur). ~

(⁸²) Quae loca servis publicis ab cens(oribus) habitandi utendi causa adtributa sunt, ei quo minus eis locis utantur, e(ius) h. l. n(ihilum) r(ogatur). ~

(⁸³) Queiquomque in municipiis colonis praefectureis foris conciliabulis c(ivium) R(omanorum) Ilvir(ei) IIIIvir(ei) erunt aliove (⁸⁴) quo nomine mag(istratum) potestatemve suffragio eorum, qui quousque municipi² coloniae praefecturae (⁸⁵) fori³ conciliabuli erunt, habebunt: ne quis eorum quem⁴ in eo municipio colonia praefectura foro⁵ concilia(⁸⁶)bulo [*in*] senatum decuriones conscriptosve legito neve sublegito neve cooptato⁷ neve recitandos curato (⁸⁷) nisi in demortui damnateive locum eiusve qui confessus erit se senatorem decurionem conscriptumve (⁸⁸) ibei h. l. esse non licere. ~

(⁸⁹) Qui minor annos XXX natus est erit, ne quis eorum post k. Ianuar. secundas in municipio colonia praefe(⁹⁰)ctura Ilvir(atum) IIIIvir(atum) neve quem alium mag(istratum) petito neve capto neve gerito, nisi qui eorum stipendia (⁹¹) equo in legione III aut pedestria in legione VI fecerit, quae stipendia in castris in provincia maiorem⁸ (⁹²) partem sui quousque anni fecerit, aut bina semestria, quae ei pro singulis annis⁹ procedere oporteat¹⁰, (⁹³) aut ei vocatio¹¹ rei militaris legibus pl(ebei)ve sc(itis) exve foidere erit, quocirca eum inveitum merere non (⁹⁴) oporteat. Neve quis, qui¹² praeconium designationem libitinamve faciet, dum eorum quid faciet, in municipio colonia praefectura Ilvir(atum) IIIIvir(atum) aliumve quem mag(istratum) petito neve capto neve gerito neve habeto, (⁹⁶) neve ibei senator neve decurio neve conscriptus esto neve

1) qui *om.* — 2) municipia. — 3) foro. — 4) que. — 5) coloniae praefecturat eoro. — 6) in *om.* — 7) cooptato. — 8) maiorei *vel* maiora *aes.* — 9) annis. — 10) *Mo. recte censet excidisse hic verba quae redeunt v. 102—103: cum eo quod ei legibus pl(ebei)ve sc(iteis) procedere oportebit.* — 11) vocato. — 12) que.

sententiam dicito. Quei eorum ex eis, quei s(upra) s(criptei) s(unt), (⁹⁷) adversus ea fecerit, is HS lxxx p(opulo) d(are) d(amnas) e(sto), eiusque pecuniae quei volet petitio esto. ~

(⁹⁸) Queiquomque in municipio colonia¹ praefectura post k. Quinct(iles)² prim(as) comitia Ilvir(eis) IIIIvir(eis)³ aleive quoi mag(istratui) (⁹⁶) rogando subrogandove habebit, is ne quem, quei minor anneis [XXX⁴] natus est erit, Ilvir(um), IIIIvir(um), quei[ve] ibei⁵ (¹⁰⁰) alium mag(istratum) habeat, renuntiato neve renuntiarei iubeto, nisi quei stipendia equo in legione III, aut sti(¹⁰¹)pendia pedestria in legione VI fecerit, quae stipendia in castris inve provincia maiorem partem sui (¹⁰²) quousque anni fecerit, aut bina semestria, quae⁶ ei pro singuleis annueis procedere oporteat, cum eo (¹⁰³) quod ei legibus pl(ebei)ve sc(iteis) procedere oportebit, aut ei vocatio rei militaris legibus pl(ebei)ve sc(iteis) exve foedere (¹⁰⁴) erit, quo circa eum invitum merere non oporteat. Neve eum, quei praekonium dissignationem libitinamve⁷ faciet, dum eorum quid (¹⁰⁵) faciet, Ilvir(um) IIIIvir(um), queive ibei mag(istratus) sit, renuntiato, neve in senatum neve in de(¹⁰⁶)curionum conscriptorum[ve⁸] numero legito sublegito coptato neve sententiam rogato neve dicere neve (¹⁰⁷) ferre iubeto sc(iens) d(olo) m(alo). Quei adversus ea fecerit, is HS lxxx p(opulo) d(are) d(amnas) esto, eiusque pecuniae quei volet petitio esto.) ~

(¹⁰⁸) Quae municipia coloniae praefecturae⁹ fora conciliabula c(ivium) R(omanorum) sunt erunt, nei quis in eorum quo municipio (¹⁰⁹) colonia praefectura [foro¹⁰] conciliabulo [in¹¹] senatu decurionibus conscreiptisque esto, neve quoi ibi in eo ordine (¹¹⁰) sententiam¹² deicere ferre liceto, quei furtei quod ipse fecit fecerit condemnatus pactusve est erit; (¹¹¹) queive iudicio fiducia¹³ pro socio, tutelae, mandatei, iniuriarum deve d(olo) m(alo) condemnatus est erit; queive lege (¹¹²) Plaetoria ob eamve rem, quod adversus eam legem fecit fecerit, condemnatus est erit; queive depugnandei (¹¹³) caussa auctoratus est erit fuit fuerit; queive in iure [bonam copiam abiuravit¹⁴] ab-

1) coloniae. — 2) Quinct. — 3) Ilr vir. — 4) XXX om. — 5) IIIIvir quei ibei. — 6) qua. — 7) libitinamve. — 8) ve om. — 9) colonia praefectura. — 10) foro om. — 11) in om. — 12) sententiam. — 13) fiducia. — 14) Supplevit Mo.

iuraverit, bonamve copiam iuravit iuraverit; quei[*ve*¹] (¹¹⁴) sponsoribus creditoribusve suis renuntiavit renuntiaverit se soldum solvere non posse: aut cum eis (¹¹⁵) pactus est erit se soldum solvere non posse; prove quo datum depensum est erit; quousve bona ex edicto (¹¹⁶) eius, qui i(ure) d(eicundo)² praefuit praefuerit, — praeterquam sei quous, quom pupillus esset reive publicae causa abesset (¹¹⁷) neque d(olo) m(alo) fecit fecerit quo magis r(ei) p(ublicae) c(aussa) a(beset), [*possessa proscriptave sunt erunt*³], — possessa proscriptave sunt erunt; queive iudicio publico Romae (¹¹⁸) condemnatus est erit, quo circa eum in Italia esse non liceat, neque in integrum restitutus⁴ est erit; queive in eo (¹¹⁹) municipio colonia praefectura foro conciliabulo, quous erit, iudicio publico condemnatus est erit: quemve (¹²⁰) k(alumniae) praevaricationis causa accusasse fecisseve quod iudicatum est erit; quoive apud exercitum ingnominae (¹²¹) causa ordo ademptus est erit; quemve imperator ingnominae causa ab exercitu decedere iussit iuserit; (¹²²) queive ob caput c(ivis) R(omanei) referundum pecuniam praemium aliudve quid cepit ceperit; queive corpore⁵ quaestum (¹²³) fecit fecerit; queive lanistaturam artemve ludicram⁶ fecit fecerit; queive lenocinium faciet. Qui (¹²⁴) adversus ea in municipio colonia praefectura⁷ foro conciliabulo [*in senatu*]⁸ decurionibus conscripteisve fuerit (¹²⁵) sententiamve dixerit, is HS Iooo p(opulo) d(are) d(amnas) esto, eiusque pecuniae quei volet petitio esto.

(¹²⁶) Quoi h. l. in municipio colonia praefectura foro conciliabulo senatorem decurionem conscriptum esse, (¹²⁷) inque eo ordine sententiam dicere ferre non licebit, nei quis, quei in eo municipio colonia praefectura (¹²⁸) foro conciliabulo senatum decuriones conscriptos habebit, eum in senatum decuriones conscriptos (¹²⁹) ire iubeto sc(iens) d(olo) m(alo); neve eum ibei sententiam rogato neve dicere neve ferre iubeto sc(iens) d(olo) m(alo); neve quis, quei⁸ (¹³⁰) in eo municipio colonia praefectura foro conciliabulo suffragio eorum maxumam potestatem habebit, (¹³¹) eorum quem ibei in senatum decuriones conscriptos ire, neve in eo numero esse neve⁹ sententiam ibei

1) *ve om.* — 2) *quid.* — 3) *Supplevit Mo.* — 4) *restitus.* — 5) *corp.* — 6) *ludicam.* — 7) *praefecturave.* — 8) *que.* — 9) *nive.*

dicere ⁽¹³²⁾ ferreve sinito sc(iens) d(olo) m(alo); neve quis eius rationem comitiis conciliove [*habeto, neve quis quem, sei adversus ea comitiis conciliove*¹⁾] creatum est renuntiato; neve quis, ⁽¹³³⁾ quei ibei mag(istratum) potestatemve habebit, eum cum senatu decurionibus conscripteis ludos²⁾ spectare neve in convivio ⁽¹³⁴⁾ publico esse sinito sc(iens) d(olo) m(alo). ~

⁽¹³⁵⁾ Quibus h. l. in municipio colonia praefectura foro conciliabulo in *senatu*³⁾ decurionibus conscripteis esse ⁽¹³⁶⁾ non licebit, ni quis eorum in municipio colonia praefectura foro conciliabulo IIvir(atum) IIIIvir(atum) aliamve ⁽¹³⁷⁾ quam potestatem ex quo honore in eum ordinem perveniat, petito neve capito; neve quis eorum ludeis, ⁽¹³⁸⁾ cumve gladiatores ibei pugnabunt, in loco senatorio decurionum conscriptorum sedeto⁴⁾ neve spectato ⁽¹³⁹⁾ neve convivium publicum is inito; neve quis, sei⁵⁾ adversus ea creatum renuntiatum erit, ibei IIvir IIIIvir ⁽¹⁴⁰⁾ esto, neve ibei m(agistratum) potestatemve habeto. *Quei*⁶⁾ adversus ea fecerit, is HS Iooo p(opulo) d(are) d(amnas) esto, eiusque pecuniae quei ⁽¹⁴¹⁾ volet petitio esto. ~

⁽¹⁴²⁾ Quae municipia coloniae praefecturae c(ivium) R(omanorum) in Italia sunt erunt, quei in eis municipiis coloneis ⁽¹⁴³⁾ praefectureis maximum mag(istratum) maximamve⁷⁾ potestatem ibei habebit tum, cum censor aliusve ⁽¹⁴⁴⁾ quis mag(istratus) Romae populi censum aget, is diebus LX proxumeis, quibus sciet Romae censum populi ⁽¹⁴⁵⁾ agi, omnium municipium colonorum suorum quique eius praefecturae erunt, q(uei) c(ives) R(omanei) erunt, censum ⁽¹⁴⁶⁾ agito⁸⁾, eorumque nomina praenomina patres aut patronos tribus cognomina et quot annos ⁽¹⁴⁷⁾ quisque eorum habet, et rationem pecuniae ex formula census, quae Romae ab eo, qui tum censum ⁽¹⁴⁸⁾ populi acturus erit, proposita erit, ab iis⁹⁾ iurateis accipito; eaque omnia in tabulas publicas sui ⁽¹⁴⁹⁾ municipi referunda curato; eosque libros per legatos, quos maior pars decurionum conscriptorum ⁽¹⁵⁰⁾ ad eam rem legare i mittei censuerint tum, cum ea¹⁰⁾ res consuleretur, ad eos, quei Romae censum agent, ⁽¹⁵¹⁾ mittito; curatoque, uti, quom amplius dies LX reliquei erunt ante quam

1) *Supplevit Mo.* — 2) conscriptos. — 3) sinatum. — 4) sedito. — 5) quei. — 6) quif. — 7) maximumve. — 8) agunto. — 9) arieis. — 10) eas.

diem ei, quaequomque Romae ⁽¹⁵²⁾ censum age¹, finem populi censendi² faciant, eos adeant³ librosque eius municipi coloniae praefecturae ⁽¹⁵³⁾ edant; isque censor, seive quis alius mag(i-stratus) censum populi aget, diebus V proxumeis, quibus legatei eius ⁽¹⁵⁴⁾ municipi coloniae praefecturae adierint, eos libros census, quei ab iis legatibus dabuntur, accipito ⁽¹⁵⁵⁾ s(ine) d(olo) m(alo), exque iis libris, quae ibi scripta erunt in tabulas publicas referenda curato, easque tabulas ⁽¹⁵⁶⁾ eodem loco, ubi ceterae tabulae publicae erunt, in quibus census populi per-scriptus erit, condendas⁴ curato. ~

⁽¹⁵⁷⁾ Qui pluribus in municipiis coloneis praefectureis domicilium habebit et is Romae census erit, quo magis ⁽¹⁵⁸⁾ in municipio colonia praefectura h. l. censeatur, e(ius) h. l. n(ihilum) r(ogatur). ~

⁽¹⁵⁹⁾ / Quei lege pl(ebeive) sc(ito) permissus est fuit, uti leges in municipio fundano municipibusve eius municipi daret, ⁽¹⁶⁰⁾ sei quid⁵ is post h. l. r(ogatam) in eo anno proxumo, quo h. l. populus iuserit, ad eas leges [*addiderit commutaverit conrexit*⁶], municipis⁷ fundanos ⁽¹⁶¹⁾ item teneto, uti oporteret, sei eae res ab eo tum, quom primum leges eis municipibus lege pl(ebeive)ve sc(ito) dedit, ⁽¹⁶²⁾ ad eas leges additae commutatae conrectae essent; neve quis intercedito neve quid facito, quo minus ⁽¹⁶³⁾ ea rata sint, quove minus municipis fundanos teneant⁸ eisque optemperetur. ~

19. Lex Falcidia a. 714.

(*Paulus l. sing. ad l. Falc.*⁹: Lex Falcidia lata est, quae primo capite liberam legandi facultatem dedit his verbis:)

Qui cives Romani sunt, qui eorum post hanc legem rogatam testamentum facere volet¹⁰, ut eam pecuniam easque res quibusque dare legare volet, ius potestasque esto, ut hac lege sequenti¹¹ licebit.

(Secundo capite modum legatorum constituit his verbis:)

Quicumque civis Romanus post hanc legem rogatam testamentum faciet, is quantam cuique civi Romano pecuniam iure

1) agei. — 2) censendi. — 3) adeam. — 4) condenda. — 5) quis. — 6) *Supplevit Mazochi.* — 7) municipiis. — 8) teneat. — 9) *D. 35,2,1.* — 10) *Quaedam videntur excidisse.* — 11) *Delendam esse hanc vocem Mo. censet.*

publico dare legare volet, ius potestasque esto, dum ita detur legatum¹, ne minus quam partem quartam hereditatis eo testamento heredes capiant, eis², quibus quid ita datum legatumve erit, eam pecuniam sine fraude sua capere liceto isque heres, qui eam pecuniam dare iussus³ damnatus erit, eam pecuniam debeto dare, quam damnatus est⁴.

20. Lex Iulia de vi publica et privata.

Utrum Caesaris sit an Augusti non constat. Cf. Rudorff, RG. 1,85. — Coll. 9,2; sententia legis etiam D. 22,5,3,5 relata est e Callistrati l. de cogn.

(Ulpianus l. VIII de officio procons. sub titulo ad l. Iuliam de vi publica et privata: Eadem lege quibusdam testimonium omnino, quibusdam interdicitur invitis, c. LXXXVII et c. LXXXVIII; in haec verba his hominibus:⁵)

Hac lege in reum testimonium dicere ne liceto, qui se ab eo parenteve eius, libertove cuius eorum libertive libertave liberaverit⁶, quive impubes erit, quive [iudicio publico damnatus erit qui⁷] eorum in integrum restitutus non est, quive in vinculis custodiave publica erit, quive depugnandi causa auctoratus erit, quive ad bestias depugnare se locavit locaverit, praeterquam qui iaculandi causa ad urbem missus est erit, [quave] palam⁸ corpore quaestum faciet feceritve, quive ob testimonium dicendum [vel non dicendum⁷] pecuniam accepisse iudicatus erit, neve quis eorum hac lege in reum testimonium dicat⁹.

(Capite octogesimo septimo his:¹⁰)

Inviti in reum testimonium ne dicunto, qui sobrinus est ei reo propioreve cognatione coniunctus, quive socer gener vitricus privignusve¹¹ eius erit.

21. Lex Iulia de adulteriis a. 736.

E cap. I (Ulpianus l. I de adulteriis¹²: Haec verba legis:)

1) *Cuius*: detur legetur; ita detur legatum delet Gradenwitz. — 2) *eisque Mo.* — 3) *Delendam esse hanc vocem Mo. censet.* — 4) *Aut scr. quam dare d. e. aut haec quattuor verba delenda.* — 5) in haec verba his verbis hominibus *codd.*; in hoc vero his verbis hominibus *Rudorff über den lib. de off. proc. p. 314.* — 6) *libertive libertave liberaverit Mo., libertus liberauerit codd.* — 7) *E Dig. ins.* — 8) *quave palam D., palamve Coll.* — 9) *nec volens q. e. h. l. in r. t. dicit* — 10) *homines ins. libri, delet Mo.* — 11) *privignusque codd.* — 12) *D. 48,5,13(12). Cf. Paul. in Coll. 4,2:*

... ne quis posthac stuprum adulterium facito sciens dolo malo.

E cap. II (*Ulpianus l. I de adulteriis*¹: Quod ait lex:)

[Pater si] in filia [sua quam in potestate habet, aut in ea, quae eo² auctore cum in potestate esset, viro in manum convenerit,] adulterum [domi suae generive sui] deprehenderit, [isque in³ eam rem socerum adhibuerit, |lex permittit| ut is pater eum adulterum sine fraude occidat, ita ut] in continenti filiam occidat.

E cap. V (*Ulpianus l. II ad l. Iuliam de adulteriis*⁴: Capite quinto legis Iuliae ita cavetur ut:

. . [viro adulterum in uxore sua deprehensum, quem aut nolit aut non liceat occidere, retinere horas diurnas nocturnasque continuas non plus quam XX] testandae eius rei gratia [sine fraude sua iure liceto . .]

E cap. VII. (*Ulpianus l. II de adulteriis*⁵: Legis Iuliae de adulteriis capite septimo ita cavetur:)

. . ne quis inter reos referat eum, qui tum sine detrectatione rei publicae causa aberit . .

E cap. inc. (*Ulpianus l. IV de adulteriis*⁶: — lex ita locuta est:)

. . . [qui uxorem in adulterio deprehensam retinuerit], adulterum in domo deprehensum dimiserit, . .

22. Lex Quinctia de aquaeductibus a. 745.

Haec lex a Frontino in librum de aquis urbis Romae c. 129 recepta omnium populi Romani legum una integra cum plena praescriptione tradita est. Textum corruptum emendavit et supplevit Buecheler in ed. Frontini a. 1858, sed usus recognitione libri Casinensis non optima, quam emendavit explevitque Petschenig, Wiener Studien 6 (1884) p. 249 sq.

T. Quinctius Crispinus consul⁷ populum iure rogavit populusque iure scivit in foro pro rostris aedis divi Iulii pr(idie) [k.⁸] Iulias. Tribus⁹ Sergia principium fuit, pro tribu Sex.
L. f. Virro [primus scivit¹⁰].

primum caput legis Iuliae de adulteriis prioribus legibus pluribus obrogat (abrogat libri); secundo vero capite permittit patri cet.

1) *D. 48,5,24(23)*, pr. 4. Verba inclusa Paulus l. l. refert. Cf. *Coll. 4,12,1. Paul. sent. 2,26,1*. — 2) *Ins. Pithoeus*. — 3) isque in *Schultis*, isve in *Mo.*, in quem libri. — 4) *D. 48,5,26(25)*, pr. 5 verba uncis inclusa postquam ad sententiam rettulit commentatusque est, pergit sic: Quod adicitur: 'testandae' cet. — 5) *D. 48,5,16(15)*, 1.2. — 6) *D. 48,5,30(29)*, pr. Cf. *Paul. sent. 2,26,8. Coll. 4,12,7*. — 7) in hiatus codicis trium (non octo) litterarum potest intercidisse de s(enatus) s(ententia) *Mo.* — 8) k. deficit. — 9) tribui codex. — 10)

5. Quicumque post hanc legem rogatam rivos specus fornices fistulas tubulos castella lacus aquarum publicarum, quae ad urbem [Romam¹] ducuntur [ducentur], sciens dolo malo foraverit ruperit foranda rumpendave curaverit peiorave², fecerit, quo minus eae aquae³ earumve quae quaqu⁴ in urbem Romam ire cadere fluere⁵ pervenire duci⁶ [possit,] quove minus⁷ in urbe Roma et qua⁸ aedificia urbi continentia sunt erunt, in is hortis praediis locis, quorum hortorum praediorum locorum dominis possessoribusve⁹ aqua data vel adtributa est vel erit, saliat distribuatur dividatur in castella lacusque mittatur¹⁰, 15. is populo Romano [HS.] centum milia dare damnas esto; et qui d(olo) m(al)o¹¹ quid eorum ita fecerit, id omne sarcire re-
ficere restituere aedificare ponere excidere¹² demolire damnas esto sine dolo malo; eaque¹³ omnia ita, ut [recte factum esse volet¹⁴], quicumque curator aquarum est erit, [aut¹⁴] si curator 20. aquarum nemo erit, tum is praetor, qui inter cives et peregrinos ius dicet, multa¹⁵ pignoribus cogito coerceto¹⁶; eique curatori aut, si curator non erit, tum ei praetori eo¹⁷ nomine cogendi coercendi multae dicendae sive¹⁸ pignoris capiendi ius potestas-
que esto¹⁹. Si quid²⁰ eorum servus fecerit, dominus eius HS. 25. centum milia populo [R(omano)²¹] d(are) d(amnas) e(sto)²². Si

pro tribu sex l. f. uirro hiatibus nullis significatis codex. — Sex. Vibidius Virro pater Vibidia virginis Vestalis qui nominatur in titulis Atticis C. I. Att. III, 603.875, aut idem est aut eiusdem domus, item idem fortasse qui invenitur apud Tacitum ann. 2,48 (cf. 11,32) Vibidius, ut ibi traditur, Varro.

1) Hoc loco et deinceps si qua reperiuntur inter uncus quadratos neque contrarium adnotatum est, addita sunt non hiante eo loco codice. — 2) peiorave cod. — 3) eae aquae] ea ea qua cod. — 4) quaqu] Mommsen, qua cod. — 5) fluis cod. — 6) duei cod. — 7) manus cod. — 8) qua Mommsen, in iis locis quae cod., in iis locis aedificiis quae loca aedificia Buecheler; sed quod sequitur urbi continentia solis aedificiis recte convenit. — 9) ue] u. f. cod. — 10) lacusque mittantur videtur esse in codice; lacus immittatur edd. — 11) sic Buecheler, quidam cod. — 12) excidere Mommsen, et celere cod. — 13) eaque Mommsen St.R. 2³,464 n. 2, aquae cod. — 14) addidit Mommsen l. c. — 15) dicit multam cod. — 16) exercito cod. — 17) praetorio. — 18) cogende coercenda multa dicenda sunt cod. — 19) est cod. — 20) quide cod. — 21) Ins. Bue., quem inconsulto reprehendit Hu. (Multa 260 n. 35), quod nunquam in legibus haec vox addita sit, quae in l. agr., l. Rubria, l. de Term., l. de imp. Vesp. saepissime occurrit; solum l. Iuliam munic. consuluisse videtur vir doctissimus. — 22) d. d. e.] Ursinus, det cod.

qui [locus¹] circa rivos specus fornices fistulas tubulos castella
 lacus aquarum publicarum, quae ad urbem Romam ducuntur et
 ducuntur, terminatus est et erit², ne³ quis in eo loco post hanc
 legem rogatam quid obponito molito obsaepito figito statuito
 ponito conlocato arato serito⁴; neve in eum quid immittito⁵, 30.
 praeterquam rerum faciendarum reponendarum causa quod⁶ hac
 lege licebit oportebit. Qui adversus ea quid fecerit, adversus
 eum⁷ siremps lex ius⁸ causaque omnium rerum omnibusque esto,
 atque uti esset esseve oporteret⁹, si is adversus hanc legem
 rivum specum rupisset forassetve. Quo minus in eo loco pascere 35.
 herbam fenum secare sentes [tollere liceat, e(ius) h(ac) l(ege)
 n(ihilum) r(ogatur)¹⁰]. Curatores aquarum qui nunc sunt quique
 erunt [faciunto, ut in eo loco, qui locus] circa fontes et fornices
 et muros¹¹ et rivos et specus terminatus est, arbores vites ve-
 pres sentes ripae maceriae¹² salicta harundineta tollantur ex- 40.
 cidantur effodiantur excodicentur, uti quod recte¹³ factum esse
 volet; eoque nomine iis pignoris capio multae dictio coercitioque
 esto¹⁴, idque iis sine fraude sua facere liceto¹⁵, ius potestasque
 esto¹⁶. Quo minus vites arbores, quae villis aedificiis maceriisve
 inclusae sunt, maceriae[ve¹⁷], quas curatores¹⁸ aquarum causa 45.
 cognita ne demolirentur dominis permiserunt, quibus inscripta
 insculptave¹⁹ essent ipsorum qui permisissent curatorum nomina,
 maneant, hac lege nihilum rogator²⁰. Quo minus ex iis fontibus
 rivis specibus fornicibus aquam sumere haurire iis, quibus-
 cumque curatores aquarum permiserunt permiserint, praeterquam 50.
 rotā calice machina liceat²¹, dum ne qui puteus neque foramen
 novum fiat, eius hac lege nihilum rogatur²².

1) sic Buecheler, si quis cod — 2) est et erit] Buecheler, steterit cod.
 — 3) neque cod — 4) obponit molit obsepi figit statuit ponit conlocat
 arat serit cod. — 5) immidtit cod. — 6) sic Mommsen, praeterquam ea-
 rum faciendarum reponendarum causa praeterquam quod cod. — 7) et
 adversus eum cod; delenda esse censet B.; ego cum Heinrichio et solum
 sustuli, cum de eo siremps in l. Rubr. 2,10,40 scriptum sit. — 8) si re
 publicam ex iussu cod. — 9) esseque oportere cod. — 10) hiatus 15 litt.
 in cod. — 11) et fortune /// et murorum cod. — 12) maceria cod. — 13)
 rectum cod. — 14) multae dicipo orcitiqueto cod. — 15) licet cod. —
 16) isto sequente hiatus 12 litt. cod. — 17) ve add. Mommsen — 18) cura-
 torum cod — 19) ve Mommsen, que cod — 20) rogatio cod. — 21) licea
 cod. — 22) rogato cod.

23. Lex Iulia a. 736 et Papia Poppaea a. 762.

Harum legum auctore Augusto populo reluctantante perlatarum (v. Rud. RG. 1,54) verba legitima pauca tantum nobis servata sunt. Ipsas componere et restituere temptaverunt: Iac. Gothofredus, fontes IV iur. civ. (1653) p. 264—350. Heineccius, ad leg. Iul. et P. P. (1726). den Tex, fontes III iur. civ. (1840) p. 31—40. Demelius, legum quae ad ius civ. spect. fragmenta (1857) p. 45—58. Numeri quos singulis capitibus praeposui sunt editionis Heineccianae

(I) (*Paulus l. I ad l. Iuliam et Papiam*¹: Lege Iulia ita cavetur:)

Qui senator est, quive filius, neposve ex filio, proneposve ex [nepote] filio nato cuius eorum est erit, ne quis eorum sponsam uxoremve sciens dolo malo habeto libertinam, aut eam, quae ipsa cuiusve pater materve artem ludicram facit fecerit; neve senatoris filia, neptisve ex filio, proneptisve ex nepote filio nato nata² libertino eive, qui ipse cuiusve pater materve artem ludicram facit fecerit, sponsa nuptave sciens dolo malo esto, neve quis eorum dolo malo sciens sponsam uxoremve eam habeto.

(VI) (*Paulus l. II ad l. Iuliam et Papiam*³):)

Qui libertinos duos pluresve a se genitos⁴ natusve in sua potestate habebit, praeter eum, qui artem ludicram fecerit quive operas suas, ut cum bestiis pugnaret, locaverit: ne quis eorum operas doni muneris aliudve⁵ quicquam libertatis causa patrono patronae liberisve eorum, de quibus iuraverit vel promiserit obligatusve erit, dare facere praestare debeto.

(XIII) (*Ulpianus l. III ad l. Iuliam et Papiam*⁶: Quod ait lex:)

Divortii faciendi potestas libertae, quae nupta est patrono, ne esto, quamdiu patronus eam uxorem esse volet . . . [neve] invito patrono⁷ [alii nubere potestas esto.]

(XXXIV) (*Ulp. l. VII ad l. Iuliam et Papiam*⁸: Si vero — maritus dotalem servum voluntate eius (mulieris) manumiserit, — ait lex:)

. . . quod ad eum pervenit, et si dolo malo aliquid factum est, quominus ad eum perveniat, . . . quanta pecunia erit, tantam pecuniam dato⁹.

1) *D. 23,2,44, pr.* — 2) *Del. Mo.* — 3) *D. 38,1,37, pr.* — 4) *Mo. coni.: ex se (g)natos.* — 5) *aliudve doni muneris coni. Mo.* — 6) *D. 24,2,11 pr. 1.* — 7) *Haec verba ex eodem Ulp. libro referuntur in D. 23,2,45,5, praemissis verbis: Deinde ait lex, quae explicantur principio eius loci.* — 8) *D. 24,3,64, pr. 6.7.10.* — 9) *Perperam editores in exordio citt. omnes hunc locum non de servo manumisso, sed de universa dote intellexerunt.*

24. Lex Iunia Vellaea, a. 28 p. C.

Videtur haec lex novissima esse earum, quae ad populum latae sunt, scilicet imperante Tiberio a. 781 (28 p. C.). Cf. Mo. ad D. 26,2,10,2 et ad C. I. L. V, 517 n. 4921. Restant frustula tantum quaedam in D. 28,2,29,12,14, quibus supplendis operam dederunt: Muchlenbruch (Glueck, 36,202—36), Vangerow (Pand. 2,220), Leist (bon. poss. 2,241), Schmidt (Notherbr. 30—34). Aliter ego e Dig. legem restituere conatus sum.

I. (Scaevola l. VI quaest.: Nunc de lege Vellea videamus, — et videtur primum caput eos spectare, qui cet. Ita verba sunt:)

(Qui [civis Romanus post hanc legem rogatam¹] testamentum faciet, is omnes virilis sexus, qui ei suus heres futurus erit², [heredes instituendi (nominatimve exheredandi) potestatem habeto³; quique heredes instituti (exheredative ita)⁴ erunt, si nascentur testamentum ne rumpunto⁵] etiamsi parente vivo nascentur⁶).

II. Si quis ex suis heredibus suus heres esse desierit, liberi eius⁷ [vel nepotes pronepotes⁸, qui heredes instituti nominatimve exheredati erunt, testamentum ne rumpunto, neve id ob eam rem minus ratum esto, quod] in locum suorum sui heredes succedunt⁹.

25. Minora legum incertarum fragmenta.

a. Fragmenti Florentini pars antica.

C. I. L. 1,126 n. 207. 208. Ri. tab. 3 A et B. Quo loco et tempore

1) *Haec aut similia verba addenda suppeditat lex Falcidia, supra p. 113.*

— 2) *In Dig. hic additur et cetera, tunc sequuntur capitis verba extrema etiamsi cet.* — 3) *L. 29 cit. § 15: superiore capite ut liceat institui nondum natos, qui cum nascentur sui erunt, permittit (lex).* — 4) *D. 28,3,3,1:*

qui post testamentum factum in vita nascuntur, ita demum per legem Velleam rumpere testamentum prohibentur, si nominatim sint exheredati. — 5) *D. 28,5,6,1: nepotes et deinceps ceteri, qui ex lege Vellea instituti non rumpunt testamenta.* — 6) *Flor. corrupte: vovente patre vivo. Mo. haec verba ad legem pertinere negat, at cf. § 11: voluit (lex) vivis nobis natos — non rumpere. § 15: isque nascatur vivo patre suo.* — 7) *In Dig. hic ut not. 2 additur et cetera, tum sequuntur capitis verba extrema: in locum cet.* — 8) *L. 29 cit. § 13: sequenti parte — ita interpretandum est, ut si et filium et nepotem et pronepotem habeas cet.* — 9) *L. 29 § 15: posteriore capite non permittit institui, sed vetat rumpi neve ob eam rem minus ratum esset, quod succedit; D. 28,3,13: nominatim — nepotem — necesse est — instituere vel exheredare ne — succedendo*

— rumpat, — idque lege Iunia Vellea provisum est.

reperit hoc fragmentum laminae aeneae ignoratur, hodie Florentiae adservatur. Leges inscriptas aetatis fere Gracchanae esse e scriptura collegit Mo., ad quaestiones perpetuas eas pertinere argumentum ostendit.

- . . p]ronontiat[o . .
 . . scripta sunt an . .
 . . eorum, quosve is p . .
 . . p]equniam ceperit ca . .
 5. . . ceperit, quoive eius, qu . .
 . . a erit literaive testium . .
 . . e]xemptus erit quei ab eo . .
 . . damn]as esto eiusque pecunia[e . .
 . . quam ex h. l. sibi deica[t . .
 10. . . facito uti is eam pequ[niam . .
 . . ut]ei ex h. l. oportebit quod e . .
 . . pr. h. l. agetur¹ non sit a . .
 . . e]t eum unde petetur e . .
 . . p]etiverit condemnatu[r . .
 15. . . i]n iudiciu[m . .

b. Fragmenti Florentini pars postica².

- . . iudic]is omnis iur[are iubeto . .
 . . esi easque pilas³ om[nes . .
 . . ntur aequenturqu[e . .
 . . pr(aetor) facito ubi pilae o[mnes aequatae . .
 5. . . sorticolis singulis sing[illatim . .
 . . quous nomen ibe]i scriptum erit, eius nom[en pronontiato . .
 . . quous nomen ex h.] l. pronontiatum erit, eu[m . .
 . . tabol]amque, quae in tribun[ali . .
 . . pr(aetor)] aliter ea nei deletio neiv[e
 10. . . pr. iud]ices omnia ita sortiri iu[beto . .
 . . sentent]iam tolerint, quom omni[s iudices adfuerint..
 . . mat in eam tabolam qu[ae in eo tribunali . .
 . . in quibus pileis li]terae duae aut nulla au[t . .
 . . e[r]unt, in quibus pileis li³terae . .
 15. . . iu]dicis siet h. l. eas pilas om[nes . .
 . . oportebit tum . .

1) acetur. — 2) Scripsit de hac parte Rudorff, lex Acil. p. 485—487.

— 3) De pilis iudicum Ascon. in Milon. p. 34 (Or. 40) haec habet: (Lex

c. Fragmentum Clusinum.

C. I. L. 1,127 n. 209. *Lamella aënea Clusii (hodie Chiusi) in Etruria reperta, postea deperdita, a Gorio (inscr. Etrusc.) 1726 edita indeque a Mo. desumpta.*

. . . queis m. ulaium eius¹ . .
 . . . oque utei ea fima f¹ primo [*quoque die* . .
 . . . bo]neis praedibusve eius ex [*h. l. venditis* . .
 . . . t quoque uxorei mati . .
 . . . quoinus o]pera maxume eum reum [*condemnatum esse* . . 5.
 . . . t eique eam pecuniam p[*ersolvito* . .
 . . . q]uoius h. l. quaestio erit. co[n*demnato* . .
 . . . quoi]ve ipse parens sit, quove . .
 . . . p]equunia quae de ea re ex n . .
 i f d d¹ 10.

d. Fragmentum Mediolanense.

C. I. L. L. 1,556 n. 1502. *Lamella aerea Mediolani in bibliotheca Trivultiana adservata; quae et ubi quandoque reperta sit et cui legi adtribuenda, incertum est.*

.
 squeei . .
 adversus h(anc) l[*egem* quod quis]
 que adversus [*h. l. fecerit* . . ei multa esto HS . . eiusque pecuniae]
 qui volet acti[o esto eamque pecuniam vel]
 populi iudicio [*petere vel in sacrum iudicare liceto*]. ~ 5.
 Quod quisque [*huius rogationis ergo adversus alias rogationes* . . .]
 fecerit, du[m ne . .
 is ro[gato].

Pompeia) iubebat, ut — coram accusatore ac reo pilae, in quibus nomina iudicum inscripta essent, aequarentur; dein — sortito iudicum fieret, — ita ut numerus iudicum LI relinqueretur. Ad quos LI iudices Klenae (*Lex Servil. p. IV*) litteras extremas versus 14 huius fragmenti LI referre voluit, quem refellit Mo. In Ritscheli tabula EI potius quam LI scriptum videtur.

1) Corruptos hos versus ne Mo. quidem temptare voluit.

††26. Lex convivalis quae dicitur Tappula
(aetatis forte Augusti).

E tabula aenea a. 0,14 m., l. 0,11 m., mutila undique, rep. a. 1882 Ver-
cellis. Edd. Mo. bull. dell' ist. di corr. arch. 1882 p. 186, Kießling index
schol. Gryph. 1884/85 p. IV, Pernice Z.S.St. 7,91. Pais C. I. L. suppl. Ital.
1 n. 898. — Leges convivales fictis nominibus iocose imitabantur formas
legum publicarum populi Romani cfr. Festus p. 363: Tappulam legem con-
vivalem ficto nomine conscripsit iocoso carmine Valerius Valentinus, cuius
m[emini] Lucilius hoc modo: Tappulam rident legem consere opimi. —
Nominibus quoque helluones indicari facile perspicies.

[Lex] Tappula .⁽²⁾ . . . ius Tapponis f. Tappo cis[tella]⁽³⁾
[posita ad e]dicta conlegarum eoru[m ad⁽⁴⁾ quos e(a) r(es)
p(er)tinet] M. Multivori P. Properoci [...⁽⁵⁾ . . . Me]ronis
plebem Romanam [iure⁽⁶⁾ rogavit, p]lebesque Romana iure
sciv[it⁽⁷⁾ . . . in ae]de Herculis a. d. XI k. Unde[cembres⁽⁸⁾
primus pro trib]u Satureia principi[o scivit⁽⁹⁾ Ta]p-
ponis f. pane repeti[to]⁽¹⁰⁾ e qui quaeve

CAPUT IV.

LEGES COLONIARUM ET MUNICIPIORUM.

Leges coloniarum et municipiorum quae supersunt hoc capite pro-
ponuntur coniunctae propter argumenti similitudinem. Sunt autem fere
ex eo genere legum, quod prope accedit ad edictum praetoris (cf. *Staats-*
recht 2³, 609); quales fuerunt Campanis civibus Romanis factis leges da-
tae a L. Furio praetore a. 436 (*Liv.* 9,20,5). Nam datam esse legem co-
loniae Genetivae a dictatore Caesare Antoniove, non latam ipsa ait c. 67,
nec dubium est idem obtinere de lege quae sequitur, quam coloniae Nar-
bonensi et simul universae provinciae posuit ut videtur imperator Caesar
Augustus. Item leges Flaviae municipiorum Latinorum Hispaniae ad
eundem ordinem pertinent. TH. M.]

27. Lex coloniae Genetivae Iuliae s. Ursonensis a. 710.

Colonia civium Romanorum Genetiva Iulia iussu Caesaris a. 710 a M. Antonio Ursonem (hodie Osuna) deducta est, quam civitatem Hispaniae ulterioris verisimile est sublatam esse, quod in bello civili Pompeii partes secuta pertinaciter adversus Caesarem dimicaverat (bell. Hisp. c. 22.26.28.41.42). — Lex ab Antonio coloniae data tabulis non minus octo inscripta fuit, capita plus 134 continens in tabularum margine numeris notata. Supersunt legis tabulae quattuor, quarum tertia integra est, licet media diffracta, alta m. 0,62, lata 1,62, quinque paginis scripta, ceterae ternas tantum continent binis ut videtur effractis. Servata sunt in tab. I c. 61—69, in tab. II c. 69—82, in tab. III c. 91—106, in tab. IV c. 123—134. Tab. III et IV repertae a. 1870 adservantur Malacae in domo marchionis de Casa Loring, tab. I et II repertae a. 1874 Matriti in museo regio archaeologico. Editae et illustratae sunt in Hispania a M. R. de Berlanga, avvocato Malacitano, Malacae 1873. 1876: in Germania a Mo. et Huebner in Eph. ep. 2,105.221; 3,87 (quas editiones equidem repetiri in ZRG. 12,82; 13,383) et denuo in C. I. L. II s. 852, n. 5439; in Gallia a C. Giraud, Par. 1874. 1877. Disposui et signavi tabulas et paginas ad ordinem capitum; editioni Mo. et Huebneri priori haec mea sic respondet.

ego	Mo. et Hue.
tab. I col. 3	tab. IV pag. 9
col. 4	pag. 10
col. 5	pag. 11
tab. II col. 1	tab. V pag. 12
col. 2	pag. 13
col. 3	pag. 14
tab. III col. 1	tab. I pag. 1
col. 2	pag. 2
col. 3	pag. 3
col. 4	tab. II pag. 4
col. 5	pag. 5
tab. IV col. 1	tab. III pag. 6
col. 2	pag. 7
col. 3	pag. 8

(desunt tabulae c. quattuor et primae quae hodie est columnae duae.)

[LXI. . . . Cui quis ita ma]⁽¹⁾num inicere iussus erit, iu-Tab. I. dicati iure man⁽²⁾us iniectio esto itque ei s^(ine) f^(raude) s^(ua) col. 3. facere liceto. Vin⁽³⁾dex arbitrato Iiviri quire¹ i^(ure) d^(icundo) p^(raerit) locuples ⁽⁴⁾ esto. Ni vindicem dabit indicatumce¹ faci⁽⁵⁾et, secum ducito. Iure civili vinctum habeto. ⁽⁶⁾ Si quis

1) In tabula pro ve est que.

Tab. I. in eo vim faciet, ast eius vincitur, du⁽⁷⁾pli damnas esto colonis-
col. 3. q(ue) eius colon(iae) HS cclō cclō¹ d(are) d(amnas) esto, eius-
que pecuniae cui vo⁽⁹⁾let petitio, Iivir(o) quivē² i(ure) d(icundo)
p(raerit) exactio iudicati⁽¹⁰⁾oque esto³.

LXII. ⁽¹¹⁾ Iiviri quicumque erunt, iis Iiviris⁴ in eos singu-
los ⁽¹²⁾ lictores binos, accensos sing(ulos), scribas bi⁽¹³⁾nos,
viatores binos, libarium, praeconem, ⁽¹⁴⁾ haruspice[m], tibicinem
habere ius potestas⁽¹⁵⁾que esto. Quique in ea colonia aedil(es)
erunt, ⁽¹⁶⁾ iis aedil(ibus) in eos aedil(es) sing(ulos) scribas
sing(ulos), publi⁽¹⁷⁾cos cum cincto limo IIII, praeconem, haru-
spi⁽¹⁸⁾cem, tibicinem habere ius potestasq(ue) esto. Ex eo ⁽¹⁹⁾
numero, qui eius coloniae coloni erunt, habe⁽²⁰⁾to. Iisque Ii-
vir(is) aedilibusque, dum eum mag(istratum) ha⁽³¹⁾bebunt, to-
gas praetextas, funalia, cereos ha⁽²²⁾bere ius potestasq(ue) esto.
Quos quisque eo⁽²³⁾rum ita scribas lictores accensos viatorem
⁽²⁴⁾ tibicinem haruspice[m] praeconem habebit, iis ⁽²⁵⁾ omnibus
eo anno, quo anno quisque eorum ⁽²⁶⁾ apparebit, militiae va-
catio esto, neve quis e⁽²⁷⁾um eo anno, quo mag(istratibus)⁵ appa-
rebit, invitum ⁽²⁸⁾ militem facito neve fieri iubeto neve eum ⁽²⁹⁾
cogito neve ius iurandum adigito neve a⁽³⁰⁾digi iubeto neve
sacramento rogato neve ⁽³¹⁾ rogari iubeto, nisi tumultus Italici
Gallici⁽³²⁾ve causa. Eisque merces in eos singul(os), qui Iivi-
⁽³³⁾ris apparebunt, tanta esto:

in scribas sing(ulos) ⁽²⁴⁾ HS cclō cc, in accensos sing(ulos) HS dcc,
in lictores ⁽³⁵⁾ sing(ulos) HS dc, in viatores sing(ulos) HS cccc,
in libra⁽³⁶⁾rios sing(ulos) HS ccc, in haruspices sing(ulos) HS d,
prae⁽³⁷⁾coni HS ccc,

qui aedilib(us) appareb(unt):

in scribas ⁽³⁸⁾ sing(ulos) HS dccc, in haruspices sing(ulos) HS c⁶,

col. 4. in ti⁽¹⁾bicines sing(ulos) HS ccc, in praecones sing(ulos) HS ccc.

⁽²⁾⁷ Iis s(ine) f(raude) s(ua) kapere liceto.

⁽³⁾ LXIII. Iiviri, qui primi ad pr. k. Ianuar. mag(istratum)
habebunt, apparit⁽⁴⁾ores totidem habento, [quot⁸] sing(ulis) apparit-
tores ex h(ac) l(ege) ha⁽⁵⁾bere licet⁹. Iisque apparitorib(us) merces

1) i. i. XX milia sestertium. — 2) In tabula pro ve est que. — 3)
De interpretatione huius capituli cf. Exner, ZRG. 13,392. — 4) ii Iiviri.
— 5) mac. — 6) Mo. corr. D ut v. 36. — 7) Mo. Itque iis ut v. 9. — 8)
ins. Mo. — 9) liceto.

tanta esto, ⁽⁶⁾ quantam esse oporteret, si partem IIII anni *appa-* Tab.I.
⁽⁷⁾uissent¹, ut pro portione, quam diu apparuissent², mer⁽⁸⁾cedem col. 4.
 pro eo kaperent, itque iis s(ine) f(raude) s(ua)c(apere) l(iceto.)

⁽⁹⁾ LXIII. Ilviri quicumque post colon(iam) deductam
 erunt, ii in die⁽¹⁰⁾bus X proxumis, quibus eum mag(istratum)
 gerere coeperint, at ⁽¹¹⁾ decuriones referunto, cum non minus
 duae partes ⁽¹²⁾ aderint, quos et quot dies festos esse et quae
 sacra ⁽¹³⁾ fieri publice placeat et quos ea sacra facere place⁽¹⁴⁾at.
 Quot ex eis rebus decurionum maior pars, qui ⁽¹⁵⁾ tum aderunt,
 decreverint statuerint, it ius ratum⁽¹⁶⁾que esto, eaque sacra
 eique dies festi in ea colon(ia) ⁽¹⁷⁾ sunt.

⁽¹⁸⁾ LXV. Quae pecunia poenae nomine ob vectigalia, quae
⁽¹⁹⁾ colon(iae) G(enetivae) Iul(iae) erunt, in publicum redacta
 erit, eam ⁽²⁰⁾ pecuniam ne quis erogare neve cui dare neve
 attri⁽²¹⁾buere potestatem habeto nisi at ea sacra, quae in ⁽²²⁾
 colon(ia) aliove quo loco colonorum nomine fiat⁴, ⁽²³⁾ neve
 quis aliter eam pecuniam s(ine) f(raude) s(ua) kapito, neve³ quis
⁽²⁴⁾ de ea pecunia ad decuriones referundi neve quis ⁽²⁵⁾ de
 ea pecunia sententiam dicendi ius potestat(em)⁽²⁶⁾que habeto.
 Eamque pecuniam ad ea sacra, quae ⁽²⁷⁾ in ea colon(ia) aliove
 quo loco colonorum⁵ nomine ⁽²⁸⁾ fient, Ilviri s(ine) f(raude) s(ua)
 dato attribuito itque ei facere ⁽²⁹⁾ ius potestasq(ue) esto. Eique
 cui ea pecunia dabi⁽³⁰⁾tur, s(ine) f(raude) s(ua) kapere liceto.

⁽³¹⁾ LXVI. Quos pontifices quosque augures G. Caesar,
 quive ⁽³²⁾ iussu eius colon(iam) deduxerit, fecerit ex colon(ia)
 Ge⁽³³⁾net(iva), ei pontifices eique augures c(oloniae) G(enetivae)
 Iul(iae) sunt, eiq(ue) ⁽³⁴⁾ ponti~~f~~ices⁶ auguresque in pontificum
 augu⁽³⁵⁾rum conlegio in ea colon(ia) sunt, ita uti qui ⁽³⁶⁾
 optima lege optumo iure in quaque colon(ia) ⁽³⁷⁾ pontif(ices)
 augures sunt erunt. Iisque pontificibus ⁽³⁸⁾ auguribusque, qui
 in quoque eorum collegio ⁽³⁹⁾ erunt, liberisque eorum militiae
 munerisq⁽¹⁾ue publici⁷ vacatio sacro sanctius⁸ esto uti pon⁽²⁾t- col. 5.
 fici Romano est erit, aeraque⁹ militaria ei omni⁽³⁾a merita sunt.
 De auspiciis quaeque ad eas res per⁽⁴⁾tinebunt augurum iuris
 dictio iudicatio esto. Eis⁽⁵⁾que pontificib(us) auguribusque ludis,
 quot publice ma⁽⁶⁾gistratus facient, et cum ei pontific(es) an-

1) arripuissent. — 2) apparuissent. — 3) nive. — 4) fiat. — 5) colo-
 nori. — 6) ponii//ces. — 7) publice. — 8) fortasse sancta. — 9) eaque.

Tab.I. gures sa⁽⁷⁾cra publica c(oloniae) G(enetivae) I(uliae) facient, col. 4. togas praetextas haben⁽⁸⁾di ius potestasq(ue) esto, eisque pontificib(us) augurib(us)⁽⁹⁾q(ue) ludos gladiatoresq(ue) inter decuriones specta⁽¹⁰⁾re ius potestasque esto.

(¹¹) LXVII. Quicumque pontif(ices) quique augures¹ c(oloniae) G(enetivae) I(uliae) post h(anc) l(egem) da⁽¹²⁾tam in conlegium pontific(um) augurumq(ue) in demor⁽¹³⁾tui damnative loco h(ac) l(ege) lectus cooptatusve erit, (¹⁴) is pontif(ex) augurq(ue) in c(olonia) Iul(ia) in conlegium pontifex (¹⁵) augurq(ue) esto, ita uti qui optuma lege in quaque (¹⁶) colon(ia) pontif(ices) auguresq(ue) sunt erunt. Neve quis (¹⁷) quem in conlegium pontificum kapito suble⁽¹⁸⁾gito cooptato nisi tunc cum minus tribus pon⁽¹⁹⁾tificib(us) ex iis, qui c(oloniae) G(enetivae) sunt, erunt. Neve quis quem (²⁰) in conlegium augurum sublegito cooptato ni⁽²¹⁾si tum cum minus tribus auguribus ex eis, qui (²²) colon(iae) G(enetivae) I(uliae) sunt, erunt.

(²³) LXVIII². Ilviri praef(ectus)ve comitia pontifi(cum) augurumq(ue), quos h(ac) lege (²⁴) facere³ oportebit, ita habeto, prodicito⁴, ita uti (²⁵) Ilvir(um) creare facere sufficere h(ac) l(ege) oportebit.

(²⁶) LXIX. Ilviri qui post colon(iam) deductam⁵ primi erunt, iei in su⁽²⁷⁾o mag(istratu) et quicumq(ue) Ilvir(i) in colon(ia) Iul(ia) erunt, ii in (²⁸) diebus LX proximis, quibus eum mag(istratum) gerere coe⁽²⁹⁾perint, ad decuriones referunto, cum non minus (³⁰) XX aderunt, uti redemptori redemptoribusque, (³¹) qui ea redempta habebunt quae ad sacra resq(ue) (³²) divinas opus erunt, pecunia ex lege locationis (³³) adtribuatur solvaturq(ue). Neve quisquam rem ali⁽³⁴⁾am at decuriones referunto neve quot.decuri⁽³⁵⁾onum decret(um) faciunto antequam eis redemp⁽³⁶⁾toribus pecunia ex lege locationis attribuatur (³⁷) solvaturve d(ecurionum) d(ecreto), dum ne minus XXX atsint, cum (³⁸) e(a) r(es) consulatur. Quot ita decreverint, ei Ilvir(i)

Tab.II.⁽¹⁾ redemptori redemptoribus attribuendum (²) solvendumque col. 1. curato, dum ne ex ea pecunia (³) solvant adtribuant, quam pecuniam ex h(ac) l(ege) (⁴) [ad e]a sacra, quae in colon(ia) aliove quo loco pu⁽⁵⁾blice fiant, dari adtribui oportebit.

1) scr. quicumque pontif(ex) quique augur. — 2) lxiii. — 3) habere. — 4) prodigito. — 5) deduciam.

(⁶) [L]XX. *Īvir*i quicu[m]que erunt ei praeter eos, qui Tab. II. primi (⁷) post h(anc) l(egem) [*f*a]cti erunt, ei in suo mag(istratu) col. 1. munus lu(⁸)dosve scaenicos Iovi Iunoni *Minervae* deis (⁹) deabusq(ue) quadriduom m(aiore) p(arte) diei, quot eius fie(¹⁰)ri poterit¹, arbitrato decurionum faciun(¹¹)to inque eis ludis eoque munere unusquis(¹²)que eorum de sua pecunia ne minus HS ∞ ∞ (¹³) consumito et ex pecunia publica in sing(ulos) (¹⁴) *Īvir*(os) d(um) t(axat) HS ∞ ∞ sumere consumere liceto, it(¹⁵)que eis s(ine) f(raude) s(ua) facere liceto, dum ne quis ex ea (¹⁶) pecun(ia) sumat neve adtributionem faciat, (¹⁷) quam pecuniam h(ac) l(ege) ad ea sacra, quae in co(¹⁸)lon(ia) aliove quo loco publice² fient, dari (¹⁹) adtribui oportebit.

(²⁰) LXXI. Aediles quicumq(ue) erunt in suo mag(istratu) munus lu(²¹)dos scaenicos Iovi Iunoni *Minervae* tri(²²)duom maiore parte diei, quot eius fieri pote(²³)rit, et unum diem in circo aut in foro Veneri (²⁴) faciunto, inque eis ludis eoque munere unus(²⁵)quisque eorum de sua pecunia ne minus HS ∞ ∞ (²⁶) consumito deve publico in sing(ulos) aedil(es) HS ∞ (²⁷) sumere liceto, eamq(ue) pecuniam *Īvir* praef(ectusve) (²⁸) dandam adtribuendam curanto itque iis (²⁹) s(ine) f(raude) s(ua) c(apere) liceto.

(³⁰) LXXII. Quotcumque pecuniae stipis nomine in aedis (³¹) sacras datum inlatum erit, quot eius pecuni(³²)ae eis sacris³ superfuerit, quae sacra, uti h(ac) l(ege) d(ata) (³³) oportebit, ei deo deaeve, cuius ea aedes erit, fac(³⁴)ta fuerint⁴, ne quis facito neve curato neve interce(³⁵)dito, quo minus in ea aede consumatur, ad (³⁶) quam aedem ea pecunia stipis nomine da(³⁷)ta conlata erit, neve quis eam pecunia malio (³⁸) consumito ne[ve] quis facito, quo magis in (¹) alia re consumatur.

col. 2.

(²) LXXIII. Ne quis intra fines oppidi colon(iae)ve, qua aratro (³) circumductum erit, hominem mortuom (⁴) inferto neve ibi humato neve urito neve homi(n)is mortui monumentum aedificato. Si quis (⁶) adversus ea fecerit, is c(olonis) c(oloniae) G(enetivae) Iul(iae) HS Ioo d(are) d(ammis) esto, (⁷) eiusque pecuniae cui volet petitio persecu(⁸)tio exactioq(ue) esto. Itque quot inaedificatum (⁹) erit *Īvir* aedil(is)ve dimoliendum curanto. Si (¹⁰) adversus ea mortuus inlatus positusve erit, (¹¹) expianto uti oportebit.

1) oportebit. — 2) publicae. — 3) sacriis. — 4) it.

Tab.II. (12) LXXIV. Ne quis ustrinam novam, ubi homo mortuus col. 2. (13) combustus non erit, *propius*¹ oppidum pas⁽¹⁴⁾sus D facito.

Qui adversus ea fecerit, HS Ioo c(olonis) (15) c(oloniae) G(enetivae) Iul(iae) d(are) d(amnas) esto, eiusque pecuniae cui volet peti⁽¹⁶⁾tio persecutioq(ue) ex h(ac) l(ege) esto.

(17) LXXV. Ne quis in oppido colon(ia) Iul(ia) aedificium detegito (18) neve demolito neve disturbato, nisi si praedes (19) IIvir(um) arbitrato dederit se *redaedificaturum*², aut (20) nisi decuriones decreverint, dum ne minus L ad⁽²¹⁾sint, cum e(a) r(es) consulatur. Si quis adversus ea fecerit³, (22) q(uant) e(a) r(es) e(rit), t(antam) p(ecuniam) c(olonis) c(oloniae) G(enetivae) Iul(iae) d(are) d(amnas) e(sto), eiusq(ue) pecuniae qui volet pe⁽²³⁾-titio persecutioq(ue) ex h(ac) l(ege) esto.

(24) LXXVI. Figlinas teglarias maiores⁴ tegularum CCC tegu⁽²⁵⁾lariumq(ue) in oppido colon(ia) Iul(ia) ne quis habeto. Qui (26) habuerit *it*⁵ aedificium isque locus publicus (27) col(loniae) Iuli(ae) esto, eiusq(ue) aedificii⁶ quicumque in c(olonia) (28) G(enetiva) Iul(ia) i(ure) d(icundo) p(raerit), s(ine) d(olo) m(alo) eam pecuniam in publicum redigito.⁷

(29) LXXVII. Si quis vias fossas cloacas IIvir aedil(is)ve publice (30) facere inmittere commutare aedificare mu⁽³¹⁾nire intra eos fines, qui colon(iae) Iul(iae) erunt, volet (32), quot eius sine iniuria privatorum fiet, it is face⁽³³⁾re liceto.

(34) LXXIIX. Quae viae publicae itinerave publica sunt fuerunt⁸ (35) intra eos fines, qui colon(iae) dati erunt, quicumq(ue) (36) limites quaeque viae quaeque itinera per eos a⁽³⁷⁾gros sunt erunt fueruntve⁹, eae viae eique limites (38) eaque itinera publica sunt.

(39) LXXIX. Qui fluvi rivi fontes lacus aquae stagna paludes (40) sunt in agro, qui colon(is) huiusc(e)¹⁰ colon(iae) divisus col. 3. (1) erit, ad eos rivos fontes lacus aquasque sta⁽²⁾gna paludes itus actus aquae haustus iis item (3) esto, qui eum agrum habebunt possidebunt, uti (4) iis fuit, qui eum agrum habuerunt

1) proprius. — 2) reraedificaturum. — 3) fece. — 4) maioris. — 5) ita. — 6) *Excidissee talia*: qui volet petitio esto, quantique ea res erit, *proponit Mo. l. l. p. 112.* — 7) redicito. — 8) immo erunt. — 9) *Pro verbis* quicumq(ue) — fueruntve *Mo. proponit*: quique limites per eos agros sunt erunt (*cf. p. 97.*) — 10) h//usc.

possederunt. ⁽⁵⁾ Itemque iis, qui eum agrum habent possident Tab. II. ha⁽⁶⁾bebunt possidebunt, itineris aquarum lex ius⁽⁶⁾que esto. col. 3.

⁽⁸⁾ LXXX. Quot cuique negotii publice in colon(ia) de decur(ionum) sen⁽⁹⁾tentia datum erit, is cui negotium datum erit e⁽¹⁰⁾ius rei rationem decurionib(us) reddito referto⁽¹¹⁾que in dieb(us) CL proxumis [*quibus*¹] it negotium confecerit ⁽¹²⁾quibusve it negotium gerere desierit, quot eius ⁽¹³⁾feri poterit s(ine) d(olo) m(alo).

⁽¹⁴⁾ LXXXI. Quicumque Ilvir(i) aed(iles)ve colon(iae) Iul(iae) erunt, ii scribis ⁽¹⁵⁾ suis, qui pecuniam publicam colonorumque ⁽¹⁶⁾ rationes scripturus erit, antequam tabulas ⁽¹⁷⁾ publicas scribet tractetve in contione palam ⁽¹⁸⁾ luci nundinis in forum ius iurandum adigi⁽¹⁹⁾to per Iovem deosque Penates 'sese pecuniam pu⁽²⁰⁾blicam eius colon(iae) concustoditurum rationes-⁽²¹⁾que veras habiturum esse, u(ti) q(uod) r(ecte) f(actum) e(sse) v(olet) s(ine) d(olo) m(alo), ne⁽²²⁾que se fraudem per litteras 'facturum esse sc(ientem)² ⁽²³⁾ d(olo) m(alo)'. Uti quisque scriba ita iuraverit, in tabulas ⁽²⁴⁾ publicas referatur facito. Qui ita non iurave⁽²⁵⁾rit, is tabulas publicas ne scribito neve aes ⁽²⁶⁾ apparitorium mercedemque ob e(am) r(em) kapito. ⁽²⁷⁾ Qui ius iurandum non adegerit, ei HS Ioo mul⁽²⁸⁾ta³ esto, eius-que pecuniae cui volet petitio per⁽²⁹⁾secutio(ue) ex h(ac) l(ege) esto.

⁽³⁰⁾ LXXXII. Qui agri quaeque silvae quaeque aedificia c(olonis) c(oloniae) G(enetivae) Iul(iae) ⁽³¹⁾ quibus publice utantur, data adtributa e⁽³²⁾runt, ne quis eos agros neve eas silvas ven⁽³¹⁾dito neve locato longius quam in quinquen⁽³⁴⁾nium, neve ad decuriones referto neve decu⁽³⁵⁾rionum consultum facito, quo ei agri eaeve ⁽³⁶⁾ silvae veneant aliterve locentur. Neve si ve-⁽³⁷⁾nierint, itcirco minus c(oloniae) G(enetivae) Iul(iae) sunt. Quique iis ⁽³⁸⁾ rebus fructus erit, quot se emisse dicat, is in ⁽³⁹⁾ iuga sing(ula) inque annos sing(ulos) HS. C c(olonis) c(oloniae) G(enetivae) Iul(iae) d(are) d(amnas) ⁽⁴⁰⁾ [*esto, eiusque pecuniae cui volet petitio persecutio(ue) ex h(ac) l(ege) esto.*

(Desunt tabulae hodie secundae columnae duae.)

[XCI. Si quis ex hac lege decurio augur pontifex coloniae

1) om. — 2) s c. — 3) multae.

Tab. III. *G(enetivae) Iul(iae) factus creatusve* (1) erit, tum quicumque de-
col. 1. curio augur pontifex huiusque (2) col(oniae) domicilium in ea
col(onia) oppido propiusve it oppidum p(assus) ∞ (3) non ha-
bebit annis V proxumis, unde pignus eius quot satis (4) sit
capi possit, is in ea col(onia) augur pontif(ex) decurio ne es(5)to
quique¹ Ilviri in ea col(onia) erunt, eius nomen de decurio(6)ni-
bus sacerdotibusque de tabulis publicis eximendum (7) curanto,
u(t)i q(uod) r(ecte) f(actum) e(sse) v(olet), idq(ue) eos Ilvir(os)
s(ine) f(raude) s(ua) f(acere) l(iceto).

(8) XCII. Ilviri quicumque in ea colon(ia) mag(istratum)
habebunt, ei de legatio(9)nibus publice mittendis ad decuriones
referunto, cum (10) m(aior) p(ars) decurion(um) eius colon(iae)
aderit, quotque de his rebus (11) maior pars eorum qui tum
aderunt constituerit, (12) it ius ratumque esto. Quamque lega-
tionem ex h(ac) l(ege) exve (13) d(ecurionum) d(ecreto), quot
ex h(ac) l(ege) factum erit, obire oportuerit (14) neque obierit
qui lectus erit, is pro se vicarium ex eo (15) ordine, uti hac
lege de(curionum)ve [*decreto*²] d(ari) o(portet), dato. Ni ita
dederit, in (16) res sing(ulas), quotiens ita non fecerit, HS cclxx
colon(is) hu(17)iusque colon(iae) d(are) d(amnas) e(sto), eiusque
pecuniae cui volet petitio (18) persecutioque esto.

(19) XCIII. Quicumque Ilvir post colon(iam) deductam
factus creatusve (20) erit quive praef(ectus) qui ab Ilvir(o) e
lege huius coloniae relic(21)tus erit, is de loco publico neve
pro loco publico neve (22) ab redemptore³ mancipe praed(e)ve
donum munus mercedem (23) aliutve quid kapito neve accipito
neve facito, quo (24) quid ex ea re at se suorumve quem per-
veniat. Qui at(25)versus ea fecerit, is HS cclxx cclxx c(olonis)
c(oloniae) G(enetivae) Iul(iae) d(are) d(amnas) e(sto), eius(26)-
que pecuniae cui volet petitio persecutioque esto.

(27) XCIII. Ne quis in hac colon(ia) ius dicito neve cuius
in ea colon(ia) (28) iuris dictio esto nisi Ilvir(i) aut quem Ilvir⁴
praef(ectum) (29) reliquerit aut aedil(is), uti h(ac) l(ege) o(porte-
tebit). Neve quis pro eo (30) imper(io) potestat(e)ve facito,
quo quis in ea colonia (31) ius dicat, nisi quem ex h(ac) l(ege)
dicere oportebit⁵.

1) quive. — 2) om. — 3) redemptori. — 4) ilviri. — 5) oporteri.

(³²) XCV. Qui recip(eratores) dati erunt, si eo die quo iussi Tab. III. erunt (³³) non indicabunt, Ilvir praef(ectus)ve ubi e(a) r(es) col. 2. a(gitur) eos rec(iperatores) (³⁴) eumque cuius res a(gitur) adesse iubeto diemque cer(¹)tum dicito, quo die atsint, usque ateo, dum e(a) r(es) (²) iudicata erit, facitoque, uti e(a) r(es) in diebus XX (³) proxumis, quibus d(e) e(a) r(e) rec(iperatores) dati iussive e(⁴)runt iudicare, iudic(etur), u(ti) q(uod) r(ecte) f(ac)tum) e(ss)e v(olet). Testibusque (⁵) in eam rem publice dum taxat h(ominibus) XX, qui colon(i) (⁶) incolaeve erunt, quibus is¹ qui rem quaere(⁷)² volet, denuntietur facito. Quibusq(ue) ita tes(⁸)timonium denuntiatur³ erit quique in tes(⁹)timonio dicendo nominati erunt, curato (¹⁰) uti at it iudicium atsint. Testimoniumq(ue) (¹¹) si quis quit earum rer(um) quae res tum age(¹²)tur, sciet aut audierit, iuratus dicat faci(¹³)to, uti q(uod) r(ecte) f(actum) e(ss)e v(olet), dum ne omnino amplius (¹⁴) h(omines) XX in iudicia singula testimonium dice(¹⁵)re cogantur. Neve quem invitum testimo(¹⁶)nium dicere cogito, qui ei, cuia⁴ r(es) tum age(¹⁷)tur, gener socer, vitricus privignus, patron(us) (¹⁸) lib(ertus), consobrinus [*sit*⁵] propiusve eum ea cogna(¹⁹)tione atfinitateve⁶ contingat. Si Ilvir (²⁰) praef(ectus)ve qui ea re colon(is)⁷ petet, non ade(²¹)rit⁸ ob eam rem, quot ei morbus sonticus, (²²) vadimonium, iudicium, sacrificium, funus (²³) familiare feriaeve denicales⁹ erunt, quo minus (²⁴) adesse possit sive is propter magistra(²⁵)tus potestatemve p(opuli) R(omani) minus atesse poterit: (²⁶) quo magis eo absente de eo cui is¹⁰ negotium (²⁷) facesset recip(eratores) sortiantur reiciantur res in(²⁸)dicetur, ex h(ac) lege n(ihilum) r(ogatur). Si privatus petet et is, cum (²⁹) de ea re iudicium fieri oportebit, non aderit (³⁰) neque arbitrato Ilvir(i) praef(ecti)ve ubi e(a) r(es) a(gitur) excu(³¹)sabitur ei¹¹ harum quam causam esse, quo minus (³²) atesse possit, morbum sonticum, vadimonium, (³³) iudicium, sacrificium, funus familiare, ferias¹² (³⁴) denicales⁹ eumve propter mag(istratus) potestatemve (³⁵) p(opuli) R(omani)

1) his. — 2) quaere/re. — 3) renuntiatum. — 4) cui eaque; cf. Cic. Verr. 1,54,142: cuia res est. — 5) om. — 6) atfinitatemve. — 7) Mo. ex con. Dernburgii: ex re colon(iae). — 8) Mo. putat excidisse quaedam, quibus significaretur Ilviro absente litem fieri eius propter culpam, deinde pergit si non aderit. — 9) dedicales. — 10) iis. — 11) et. — 12) feriae.

atesse non posse¹: post ei earum rerum, quarum² (³⁶) h(ac)
 Tab. III. l(ege) quaestio erit, actio ne esto. Deq(ue) e(a) r(e) siremps
 col. 3. (¹) lex resque esto, quasi³ si neque iudices relecti⁴ neq(ue) re-
 cip(eratores) (²) in eam rem dati essent.

(³) XCVI. Si quis decurio eius colon(iae) ab Ìlvir(o) prae-
 f(ecto)ve postulabit (⁴) uti^b ad decuriones referatur, de pecunia
 publica de(⁵)que multis poenisque deque locis agris aedificis (⁶)
 publicis quo facto quaeri⁶ iudicarive oporteat: tum (⁷) Ìlvir⁷
 quive⁸ iuri dicundo praeit d(e) e(a) r(e) primo (⁸) quoque die
 decuriones consulito decurionum(⁹)que consultum facito fiat,
 cum non minus m(aior) p(ars) (¹⁰) decurionum atsit, cum ea
 res⁹ consuletur. Uti m(aior) p(ars) (¹¹) decurionum, qui tum
 aderint censuer(int), ita ius (¹²) ratumque esto.

(¹³) XCVII. Ne quis Ilvir neve quis pro potestate in ea
 colon(ia) (¹⁴) facito neve ad decur(iones) referto neve d(ecurio-
 num) d(ecretum) facito (¹⁵) fiat, quo quis colon(is) colon(iae)
 patron(us) sit atoptetur(¹⁶)ve praeter eum, cui¹⁰ c(olonis) a(gro-
 rum) d(andorum) a(tsignandorum) i(us) ex lege Iulia est, eum-
 (¹⁷)que, qui eam colon(iam) deduxerit, liberos posterosque¹¹ (¹⁸)
 eorum, nisi de m(aioris) p(artis) decurion(um) [*qui tum ad*¹²]e-
 runt per tabellam (¹⁹) sententia¹³, cum non minus L aderunt,
 cum e(a) r(es) (²⁰) consuletur. Qui atversus ea fecerit¹⁴, HS
 lxx colon(is) (²¹) eius colon(iae) d(are) d(amnas) esto, eiusque
 pecuniae colon(or)um eius (²²) colon(iae) cui volet petitio esto.

(²³) XCVIII. Quamcumque munitionem decuriones huius-
 (²⁴)ce coloniae decreverint, si m(aior) p(ars)¹⁵ decurionum (²⁵)
 atfuerit, cum e(a) r(es) consuletur, eam munitionem (²⁶) fieri liceto,
 dum ne amplius in annos sing(ulos) in(²⁷)que homines singulos
 puberes operas quinas et (²⁸) in iumenta plaustraria iuga sing(ula)
 operas ter(²⁹)nas decernant. Eique munitioni aed(iles) qui tum
 (³⁰) erunt ex d(ecurionum) d(ecreto) praesunto. Uti decuriones
 censu(³¹)erint, ita muniendum curanto, dum ne in(³²)vito eius

1) possit. — 2) rerum quarum] quarum r. r. — 3) quos. — 4) *Mo.: delecti, Hu.: reiecti.* — 5) vii. — 6) queri. — 7) viri. — 8) quique. — 9) re; *formula redit praeter hanc legem etiam in SC. de Bacchan. v. 7.9 et in l. Iul. mun. v. 150.* — 10) que. — 11) posterosve. — 12) om. — 13) sententiam. — 14) feceri. — 15) *post m. p. in aere erasae sunt litterae duae, fortasse d. d.*

opera exigatur, qui minor annor(um) XIII⁽³³⁾ aut maior an- Tab. III.
nor(um) LX natus erit. Qui in ea colon(ia) ⁽³⁴⁾ intrave eius
colon(iae) fines¹ domicilium praedi⁽³⁵⁾umve habebit neque eius
colon(iae) colon(us) erit, is ei⁽³⁶⁾dem munitioni uti colon(us)
pareto².

XCVIII. Quae aquae publicae in oppido colon(iae) Gen(e-
tivae) ⁽¹⁾ adducentur, Ilvir, qui tum erunt, ad decuriones, ⁽²⁾ col. 4.
cum duae partes aderunt, referto, per quos agros ⁽³⁾ aquam
ducere liceat. Qua pars³ maior decurion(um), ⁽⁴⁾ qui tum ade-
runt, duci decreverint, dum ne ⁽⁵⁾ per it aedificium, quot non
eius rei causa factum ⁽⁶⁾ sit, aqua ducatur, per eos agros aquam
ducere ⁽⁷⁾ i(us) p(otestas)que esto, neve quis facito, quo minus
ita ⁽⁸⁾ aqua ducatur.

⁽⁹⁾ C. Si quis colon(us) aquam in privatum caducam ducere
⁽¹⁰⁾ volet isque at Ilvir(um) adierit postulabit⁽¹¹⁾que⁴, uti ad
decurion(es) referat, tum is Ilvir, a quo ⁽¹²⁾ ita postulatum
erit, ad decuriones, cum non mi⁽¹³⁾nus XXXX aderunt, referto.
Si decuriones m(aior) p(ars) qui ⁽¹⁴⁾ tum atfuerint, aquam ca-
ducam in privatum duci ⁽¹⁵⁾ censuerint, ita ea aqua utatur⁵,
quot sine priva⁽¹⁶⁾ti⁶ iniuria fiat, i(us) potest(as)que e(sto).

⁽¹⁷⁾ CI. Quicumque comitia magistratibus⁷ creandis subro-
gan⁽¹⁸⁾dis habebit, is ne quem⁸ eis comitis pro tribu acci⁽¹⁶⁾pito
neve renuntiato neve renuntiari iubeto, ⁽²⁰⁾ qui in earum qua⁹
causa erit, e qua cum¹⁰ h(ac) l(ege) in colon(ia) ⁽²¹⁾ decurionem
nominari creari inve decurionibus ⁽²²⁾ esse non oporteat non liceat.

⁽²³⁾ CII. Ilvir qui h(ac) l(ege) quaeret iud(icium)[ve¹¹] exer-
cebit, quod iudicium ⁽²⁴⁾ uti uno die fiat h(ac) l(ege) praesti-
tutum¹² non est, ne quis ⁽²⁵⁾ eorum ante h(oram) I¹³ neve post
horam XI diei quaerito ⁽²⁶⁾ neve iudicium exerceto. Isque Ilvir
in singul(os) ⁽²⁷⁾ accusatores, qui eorum delator erit, ei h(oras)
III, qui ⁽²⁸⁾ subscriptor erit, h(oras) II accusandi potest(atem)
facito. Si ⁽²⁹⁾ quis accusator de suo tempore alteri concesserit,
⁽³⁰⁾ quot eius cuique concessum erit, eo amplius cui ⁽³¹⁾ con-
cessum erit dicendi potest(atem) facito. Qui de suo ⁽³²⁾ tem-
pore alteri concesserit, quot eius cuique conces⁽³³⁾serit, eo mi-

1) finis. — 2) parento. — 3) pras. — 4) ve. — 5) sic aes. — 6) pri-
va/tim. — 7) magistratus. — 8) qua. — 9) qui eorum quae; cf. l. Mal.
54. — 10) erit quacium. — 11) om. — 12) praestitum. — 13) L.

Tab. III. nus ei dicendi potest(atem) facito. Quot horas ⁽³⁴⁾ omnino omnib(us) accusatorib(us) in sing(ulas) actiones di⁽³⁵⁾cendi potest(atem) fieri oporteb(it), totidem horas et alte⁽³⁶⁾rum tantum col. 5. reo quive pro eo dicet in sing(ulas) actiones ⁽¹⁾ dicendi potest(atem) facito.

⁽²⁾ CIII. Quicumque in col(onia) Genet(iva) $\bar{\text{I}}$ vir praef(ec- tus)ve i(ure) d(icundo) praeit, *cum*¹ colon(os) ⁽³⁾ incolasque contributos[*que*²] quocumque tempore colon(iae) fin(ium) ⁽⁴⁾ *de- fendendorum*³ causa armatos educere decurion(es) cen(suerint). ⁽⁵⁾ quot m(aior) p(ars) qui tum aderunt decreverint, id e(i) s(ine) f(raude) s(ua) f(acere) l(iceto). *Ei*⁽⁶⁾que⁴ $\bar{\text{I}}$ vir(o) aut quem $\bar{\text{I}}$ vir armatis praefecerit idem ⁽⁷⁾ ius eademque animadversio⁵ esto, uti tr(ibunus) mil(itum) p(opuli) R(omani) in ⁽⁸⁾ exercitu p(opuli) R(omani) est, itque e(i) s(ine) f(raude) s(ua) f(acere) l(iceto) i(us) p(otestas)que e(sto), dum it, quot ⁽⁹⁾ m(aior) p(ars) decurionum decreverit, qui tum aderunt, fiat.

⁽¹⁰⁾ CIIII.⁶ Qui limites decumanique⁷ intra fines c(oloniae) G(enetivae) deducti facti⁽¹¹⁾que erunt, quaecumq(ue) fossae li- mitales in eo agro erunt ⁽¹²⁾ qui iussu C. Caesaris dict(atoris) imp(eratoris) et lege Antonia senat(us)que ⁽¹³⁾ c(onsultis) pl(e- bi)que s(citis) ager datus atsignatus erit, ne quis limites ⁽¹⁴⁾ decumanosque opsaepptos neve quit immolitum neve ⁽¹⁵⁾ quit ibi opsaepptum habeto, neve eos arato, neve eis fossas ⁽¹⁶⁾ op- turato neve opsaeppto, quo minus suo itinere aqua ⁽¹⁷⁾ ire fluere possit. Si quis atversus ea quit fecerit, is in ⁽¹⁸⁾ res sing(u- las), quotienscumq(ue) fecerit, HS ∞ c(olonis) c(oloniae) G(ene- tivae) I(uliae) d(are) d(aunas) esto, ⁽¹⁹⁾ eiusq(ue) pecun(iae) cui volet petitio p(ersecutio)q(ue) esto.

⁽²⁰⁾ CV. Si quis quem decurion(um) indignum loci aut ordinis de⁽²¹⁾curionatus esse dicet, praeterquam quot libertinus ⁽²²⁾ erit, et ab $\bar{\text{I}}$ vir(o) postulabitur, uti de ea re iudici⁽²³⁾um reddatur, $\bar{\text{I}}$ vir quo de ea re in ius aditum erit, ⁽²⁴⁾ ius dicito iudiciaque reddito. Isque decurio, ⁽²⁵⁾ qui iudicio condemnatus erit, postea decurio ⁽²⁶⁾ ne esto neve in decurionibus senten-

1) is. — 2) que add. Hu. — 3) sic aut tuendorum Mommsen, divi- dendorum aes. — 4) is/que. — 5) anima.adversio. — 6) Hoc caput desump- tum est ex c. 54 legis Iuliae agrariae supra p. 97, ubi vide. ZRG. 12,99. — 7) decumaniqui.

tiam dici⁽²⁷⁾to neve Ilvir(atum) neve aedilitatem petito neve Tab. III. ⁽²⁸⁾ quis Ilvir comitis suffragio eius rationem ⁽²⁹⁾ habeto neve col. 5. Ilvir(um) neve aedilem renunti⁽³⁰⁾ato neve renuntiari sinito.

⁽³¹⁾ CVI. Quicumque c(olonus) c(oloniae) G(enetivae) erit, quae iussu C. Caesaris dict(atoris) ded(ucta) ⁽³²⁾ est, ne quem¹ in ea col(onia) coetum conventum coniu[r(ationem)] . . .

(Deest tabula continens CVI fin. CVII—CXXXII. CXXXIII princ.)

[CXXXIII.² Ilvir ad quem d(e) e(a) r(e) in ius aditum erit, ubi iudicibus, apud quos e(a) r(es) agitur, maiori parti plenum factum non erit, eum de quo iudicium datum est decurionis loco indignum esse, eum] ⁽¹⁾ qui accusabitur ab his iudicibus eo iu- Tab. IV. dicio absolvi ⁽²⁾ iubeto. Qui ita absolutus erit, quod iudicium col. 1. praev⁽³⁾ari⁽³⁾cation(is)³ causa factum⁴ non sit, is eo iudicio h(ac) l(ege) absolutus esto.

⁽⁴⁾ CXXIII. Si quis decurio c(oloniae) G(enetivae) decurionem c(oloniae) G(enetivae) h(ac) l(ege) de indignitate ac⁽⁵⁾cusabit⁵, eum[que⁶] quem accusabit⁵ eo iudicio h(ac) l(ege) condemn⁽⁶⁾arit, is qui quem eo iudicio ex h(ac) l(ege) condemnarit, si volet, ⁽⁷⁾ in eius locum qui condemnatus erit sententiam dicere⁽⁸⁾re, ex h(ac) l(ege) liceto itque eum s(ine) f(raude) s(ua) iure lege recteq(ue) fa⁽⁹⁾cere liceto, eiusque is locus in decurionibus sen⁽¹⁰⁾tentiae dicendae rogandae h(ac) l(ege) esto.

⁽¹¹⁾ CXXV. Quicumque locus ludis decurionibus datus assignatus⁷ ⁽¹²⁾ relictusve erit, ex quo loco decuriones ludos spectare ⁽¹³⁾ o(portebit), ne quis in eo loco nisi qui tum decurio c(oloniae) G(enetivae) erit, qui⁽¹⁴⁾ve tum magist[r⁶]atus imperium potestatemve colonor(um)⁸ ⁽¹⁵⁾ suffragio geret iussuque C. Caesaris dict(atoris) co(n)s(ulis) prove ⁽¹⁶⁾ co(n)s(ule) habebit, quive pro quo imperio potestateve tum ⁽¹⁷⁾ in c(olonia) Gen(etiva) erit, quibusque locos⁹ in decurionum loco ⁽¹⁸⁾ ex d(ecreto) d(ecurionum) col(oniae) Gen(etivae) d(ari) o(portebit), quod de-

1) neque. — 2) Haec tabula quarta mire a ceteris differt: litteris exarata est minoribus et magis pressis; capp. 129—31 litteris minutis scripta post tempus adiuncta esse videntur; praeterea formulae fusius conceptae sunt, totaque tabula interpolationibus aut inanibus aut ineptis abundat. Posteriore igitur tempore eam scriptam esse necesse est, in locum fortasse tabulae deperditae substituta, licet ratio interpolandi ne sic quidem satis intellegatur. — 3) aevaricanon. — 4) iaitum. — 5) requiritur accusarit. — 6) om. — 7) designatus. — 8) colonos. — 9) locus.

Tab. IV. curiones decr(everint)¹, cum non minus (¹⁹) dimidia pars decol. 1. curionum adfuerit cum e(a) r(es) consulta erit, (²⁰) ne quis praeter eos, qui s(upra) s(cripti) s(unt), qui locus decurionibus da(²¹)tus atsignatus relictusve erit, in eo loco sedeto neve (²²) quis alium in ea loca sessum ducito neve sessum [d]uci (²³) iubeto s[c](iens)² d(olo) m(al)o. Si quis adversus³ ea sederit s(ciens) d(olo) m(al)o [siv]e (²⁴) quis atversus ea sessum duxerit ducive iusserit s(ciens) d(olo) m(al)o, (²⁵) is in res sing(ulas), quotienscumque quit d(e) e(a) r(e) atversus⁴ ea (²⁶) fecerit, HS Ioo c(olonis) c(oloniae) G(enetivae) I(uliae) d(are) d(amnas) esto, eiusque pecunia[e⁵] cui eorum⁶ (²⁷) volet rec(iperatorio) iudicio aput IIvir(um) praef(ectum)ve actio petitio perse(²⁸)cutio ex [h(ac) l(ege)] i(us) potest(as)que e(sto).

(²⁹) CXXVI. IIvir, aed(ilis), praef(ectus) quicumque c(oloniae) G(enetivae) I(uliae) ludos scaenicos faciet, si(³⁰)ve quis alius c(oloniae) G(enetivae) I(uliae) ludos scaenicos faciet, colonos Geneti(³¹)vos incolasque hospites[que⁵] atventoresque ita sessum du(³²)cito, ita locum dato distribuito atsignato, uti d(e) e(a) r(e) de (³³) eo loco dando atsignando decuriones, cum non min(us) (³⁴) L decuriones, cum e(a) r(es) c(onsuletur), in decurionibus adfuerint, (³⁵) decreverint statuerint s(ine) d(olo) m(al)o. Quot ita ab decurionibu(s) (³⁶) de loco dando atsignando statutum⁷ decretum erit, (³⁷) it h(ac) l(ege) i(us) r(atum)⁸-q(ue) esto. Neve is qui ludos faciet aliter aliove (³⁸) modo sessum ducito neve duci iubeto neve locum dato (³⁹) ne[ve⁵] dari iubeto neve locum attribuito neve attribui (⁴⁰) iubeto neve locum atsignato neve atsignari iubeto ne(⁴¹)ve quit facito, quo⁹ aliter aliove modo, adque uti (⁴²) locus datus atsignatus attributusve erit, sedeant, ne(⁴³)ve facito, quo quis alieno loco se-deat, sc(iens) d(olo) m(al)o. Qui atver(⁴⁴)sus ea fecerit, is in res singulas, quotien[sc]umque quit (⁴⁵) atversus ea fecerit, HS Ioo c(olonis) c(oloniae) G(enetivae) I(uliae) d(are) d(amnas) e(sto), ei[squ]e pecuni(⁴⁶)ae cui volet rec(iperatorio) iudicio aput¹⁰ IIvi-

1) der. — 2) s. pro sc. — 3) adversus. — 4) atuisus. — 5) om. — 6) [requiritur qui: confudit qui aescrispsit locutiones duas vetustam qui eorum volet et recentiore cui volet. TH. M.] — 7) statuendo aesc; attribuendo statutum Huebner. — 8) f. — 9) quod. — 10) aint.

r(um) praef(ectum)ve¹ actio pe⁽⁴⁷⁾titio persecutioque h(ac) l(ege) Tab. IV.
ius potestasque esto.

⁽⁴⁸⁾ CXXVII. Quicumque ludi scaenici c(oloniae) G(enetivae) I

liae) fient, ne quis in or⁽¹⁾chestr[a]² ludorum spectandor(um) col. 2.
causa praeter mag(istratum) ⁽²⁾ prove mag(istratu) p(opuli) R(o-
mani), quive i(ure) d(icundo) p(raerit) [e]t si quis senator p(o-
puli) R(omani) est erit ⁽³⁾ fuerit, et si quis senatoris f(ilius)
p(opuli) R(omani) est erit fuerit, et si ⁽⁴⁾ quis praef(ectus) fa-
brum eius mag(istratus) prove magistratu³. ⁽⁵⁾ qui provinc(ia-
rum) Hispaniar(um) ulteriorem Baeticae pra⁽⁶⁾erit optinebit,
erit⁴, et quos ex h(ac) l(ege) decurion(um) loco ⁽⁷⁾ decurionem
sedere oportet oportebit, praeter eos ⁽⁸⁾ qui s(upra) s(cripti)
s(unt) ne quis in orchestram ludorum spectan⁽⁹⁾dorum causa
sedeto, neve quisque mag(istratus) prove mag(istratu) ⁽¹⁰⁾ p(o-
puli) R(omani) q(ui) i(ure) d(icundo) p(raerit) ducito, neve quem
quis sessum ducito, ⁽¹¹⁾ neve in eo loco sedere sinito, uti q(uod)
r(ecte) f(actum) e(sse) [r(olot)] s(ine) d(olo) m(alo).

⁽¹²⁾ CXXVIII. II(vir) aed(ilis) praef(ectus⁵) c(oloniae) G(e-
netivae) I

liae) quicumque erit, is suo quoque anno⁶ mag(i-
stratu) ⁽¹³⁾ imperioq(ue) facito curato, quod eius fieri poterit,
⁽¹⁴⁾ n(iti) q(uod) r(ecte) f(actum) e(sse) v(olet)⁷, s(ine) d(olo)
m(alo) mag(istri) ad fana templa delubra, quem⁸ ⁽¹⁵⁾ ad mo-
dum decuriones censuerin[t], suo quo⁽¹⁶⁾que⁹ anno fiant eiq[ue]¹⁰
d(ecurionum) d(ecreto) suo quoque anno ⁽¹⁷⁾ ludos circenses.
sacrificia pulvinariaque ⁽¹⁸⁾ facienda curent, quem⁸ [a]d modum
quitquit de iis ⁽¹⁹⁾ rebus. mag(istris) creandis, [lu]dis circensi-
bus facien⁽²⁰⁾dis, sacrificiis procu[r]andis, pulvinaribus fa⁽²¹⁾-
ciendis decuriones statuerint decreverint, ⁽²²⁾ ea omnia ita fiant.
Deque iis omnibus rebus ⁽²³⁾ quae s(upra) s(criptae) s(unt) quot-
cumque decuriones statuerint ⁽²⁴⁾ decreverint, it ius ratumque
esto, eiq(ue) omnes, ⁽²⁵⁾ at quos ea res pertinebit, quot quem-
que eorum ⁽²⁶⁾ ex h(ac) l(ege) facere oportebit, faciunto s(ine)
d(olo) m(alo). Si quis ⁽²⁷⁾ atversus ea fecerit quotiens[cum]-
que¹¹ quit atver⁽²⁸⁾sus ea fecerit, HS cclxx c(olonis) c(oloniae)
G(enetivae) I

liae) d(are) d(amnas) e(sto), eiusque pecun(iae)

1) prefve. — 2) orchestram. — 3) magistrato. — 4) erunt. — 5) praf.
— 6) cf. v. 15 et 16; sui quousque anni est in L. Iul. mun. v. 92.101. —
7) u.q.r.f.i.u. — 8) que. — 9) quem/que. — 10) eaq. — 11) quotiensque.

Tab. IV. (2⁹) cui¹ eorum volet rec(iperatorio) iudic(io) apud IIvir(um)
col. 2. (3⁰) praef(ectum)[*ve*²] actio petitio persecutio(ue) e(x) h(ac)
l(ege) (3¹) ius pot(estas) esto.

(3²) CXXXIX. IIvir(i) aediles praef(ectus) c(oloniae) G(ene-
tivae) I(uliae) quicumque erunt³ decurionesq(ue) c(oloniae) G(e-
netivae) I(uliae) qui(3³)cumque⁴ erunt, ii omnes d(ecurionum)
d(ecretis) diligenter parento obtemperanto s(ine) d(olo) m(alo)
fa(3⁴)ciuntoque uti quot quemq(ue)⁵ eor(um) decurionum d(e-
creto) agere facere o(portebit) ea om(3⁵)nia agant faciant, u(t)i
q(uod) r(ecte) f(actum) e(ss)e v(olet) s(ine) d(olo) m(alo). Si
quis ita non fecerit sive quit atver(3⁶)sus ea fecerit sc(iens)
d(olo) m(alo), is in res sing(ulas) HS cclxxx [c(olonis)²] c(o-
loniae) G(enetivae) I(uliae) d(are) d(amnas) esto), eiusque pe-
cuniae cui¹ (3⁷) [e]or(um) volet rec(iperatorio) iudic(io) apud IIvi-
r(um) praef(ectum)ve actio petitio persecutioque ex h(ac) l(ege)
(3⁸) ius potestasque e(sto).

(3⁹) CXXX. Ne quis IIvir aed(ilis) praef(ectus) c(oloniae)
G(enetivae) I(uliae) quicumque erit ad decurion(es) c(oloniae)
G(enetivae) referto neve decurion(es), (4⁰) consulto neve d(e-
cretum) d(ecurionum) facito neve d(e) e(a) r(e) in tabulas p(u-
blicas) referto neve referri iubeto (4¹) neve quis decur(io) d(e)
e(a) r(e), q(ua) d(e) e(a) r(e) a(getur), in decurionib(us) senten-
tiam dicito neve d(ecretum) d(ecurionum) scri(4²)bito, neve in
tabulas pu[b]licas referto, neve referendum curato, quo quis
(4³) senator senatorisve f(ilius) p(opuli) R(omani) c(oloniae) G(e-
netivae) patronus atoptetur sumatur fiat nisi de tri(4⁴)um par-
tium d(ecurionum) d(ecreto) senten[t(ia)] per tabellam facito et
nisi de eo homine, de quo (4⁵) tum referetur consuletu[r, d(e-
cretum)] d(ecurionum) fiat, qui cum e(a) r(es) a(getur), in Ita-
liam sine imperio⁶ privatus (4⁶) erit. Si quis adversus ea ad
[dec]urion(es) rettulerit d(ecurionum)ve d(ecretum) fecerit facien-
dumv[e] (4⁷) curaverit inve tabulas p[ub]licas rettulerit referre
iusserit sive quis in decurionib(us) (4⁸) sententiam di[x]erit d(e-
curionum)ve [d(ecretum) scrips]erit in[ve²] tabulas publicas ret-
tulerit referendumve (4⁹) curaverit, in res sing(ulas), quo[tiens-
cu]mq(ue) quit atversus ea fecerit, is⁷ HS cccclxxx c(olonis) c(o-

1) v. p. 136 n. 6. — 2) om. — 3) quicumquerunt. — 4) quicumque.
— 5) cnmq. — 6) impeeio. — 7) /x.

loniae) G(enetivae) I(uliae)¹ (⁵⁰) d(are) d(annas) e(sto), eiusque Tab. IV. pecuniae cui [eor(um)² vole]t rec(iperatorio) iudi(cio) aput IIvi- col. 2. r(um) interregem praef(ectum) actio (⁵¹) petitio persecutioqu[e] ex h(ac) l(ege) i(us) pot[est](as)que e(sto).

(⁵²) CXXXI. Neve quis IIvir aed(ilis) praef(ectus) [e(oloniae) G(enetivae) I(uliae) quicu]mque erit ad decuriones c(oloniae) G(enetivae) referto neve d(ecuriones) con(¹)sulito neve d(ecre- col. 3. tum d(ecurionum) facito neve d(e) e(a) r(e) in tabulas publicas referto neve referri iubeto (²) neve quis decurio d(e) e(a) r(e) in decurionib(us) sententiam dicito neve d(ecretum) d(ecurionum) scribito ne(³)ve in tabulas publicas referto neve referendum cu- rato, quo quis senator (⁴) senatori[s]ve f(ilius) p(opuli) R(o- mani) c(oloniae) G(enetivae) I(uliae) hospes atoptetur, hospitium tesserave hospitalis³ cum (⁵) quo fi[at. n]isi de maioris⁴ p(artis) decurionum sententia per tabellam facito et nisi (⁶) de eo [h]o- mine, de quo tum referetur consuletur, d(ecretum) d(ecurionum) fiat, qui cum e(a) r(es) a(getur), in Italiam (⁷) sine imperio privatus erit. Si quis adversus ea ad decuriones rettulerit d(ec- retum)ve (⁸) d(ecurionum) fe[c]erit faciendumve curaverit inve tabulas publicas rettulerit re(⁹)f[er]rive iusserit sive quis in de- curionibus sententiam dixerit d(ecretum)ve d(ecurionum) (¹⁰) scripserit in[re]⁵ tabul(as) public(as) rettulerit referendumve cu- raverit, (¹¹) [i]s in res sing(ulas) quotienscumque quit adversus ea fecerit, HS ccIoo c(olonis) c(oloniae) (¹²) G(enetivae) Iuliae d(are) d(annas) e(sto), eiusque pecuniae cui eorum² volet recu- (peratorio) iudic(io) (¹³) aput IIvir(um) praef(ectum)ve⁶ actio petitio persecutioque h(ac) l(ege) ius potest(as)que esto.

(¹⁴) CXXXII. Ne quis in c(olonia) G(enetiva) post h(anc) l(egem) datam petitor kandidatus (¹⁵), quicumque in c(olonia) G(enetiva) I(ulia) mag(istratum) petet, magistratus⁷ peten(¹⁶)di causa in eo anno, quo quisque anno petitor (¹⁷) kandidatus mag(istratum) petet petiturusve erit, mag(istratus) pe(¹⁸)tendi convivia facito neve at cenam quem⁸ (¹⁹) vocato neve convi- vium habeto neve facito s(ciens) d(olo)⁹ m(alo), (²⁰) quo quis¹⁰ suae petitionis causa convivium¹¹ habeat (²¹) ad cenamve quem¹²

1) CCCI. — 2) v. p. 136 n. 6. — 3) tesserasve hospitiaies. — 4) maio- sis. — 5) om. — 6) prefve. — 7) /agistratusve. — 8) quemve. — 9) p. 10) quit. — 11) convivium. — 12) quemve.

Tab. IV. vocet, praeter dum quod ip⁽²²⁾se candidatus petitor in eo anno.

col. 3. [quo¹] mag(istratum) petat, ⁽²³⁾ vocar[it] dum taxat [in¹] dies sing(ulos) h(ominum) VIII convivium² ⁽²⁴⁾ habeto, si volet, s(ine) d(olo) m(alo). Neve quis petitor candidatus ⁽²⁵⁾ donum munus aliudve quit det largiatur peti⁽²⁵⁾tionis causa sc(iens) d(olo) m(alo). Neve quis alterius petitionis ⁽²⁷⁾ causa convivia facito neve quem ad cenam voca⁽²⁸⁾to neve convivium habeto, neve quis alterius pe⁽²⁹⁾titionis causa cui quit d[on]um munus aliutve qu[id] ⁽³⁰⁾dato donato largito sc(iens) d(olo) m(alo). Si quis atversus ea ⁽³¹⁾ fecerit, HS lxx c(olonis) c(oloniae) G(enetivae) I(uliae) d(are) d(amnas) e(sto), eiusque pecuniae cui³ eor(um) volet ⁽³²⁾ rec(uperatorio) iudic(io) aput IIvir(um) praef(ectum)[re¹] actio petitio per⁽³³⁾sec(utio)que ex h(ac) l(ege) i(us) potest(as)que esto.

⁽³⁴⁾ CXXXIII. Qui col(oni) Gen(etivi) Iul(ienses) h(ac) l(ege) sunt erunt, eorum omnium uxo⁽³⁵⁾res, quae in c(olonia) G(enetiva) I(ulia) h(ac) l(ege) sunt, eae mulieres legibus c(oloniae) G(enetivae) I(uliae) vi⁽³⁶⁾rique parento iuraque ex h(ac) l(ege), quaecumque in ⁽³⁷⁾ hac lege scripta sunt, omnium rerum ex h(ac) l(ege) hab[en]⁽³⁸⁾to s(ine) d(olo) m(alo).

⁽³⁹⁾ CXXXIV. Ne quis IIvir aedil(is) praefectus c(oloniae) G(enetivae), quicumque erit, post ⁽⁴⁰⁾ h(anc) l(egem) ad decuriones c(oloniae) G(enetivae) referto neve decuriones consu⁽⁴¹⁾lito neve⁵ d(ecretum) d(ecurionum) facito neve⁴ d(e) e(a) r(e) in tabulas publicas re⁽⁴²⁾ferto neve referri iubeto neve quis decurio, cum e(a) ⁽⁴³⁾ r(es) a(getur), in decurionibus sententiam dicito neve d(ecretum) d(ecurionum) ⁽⁴⁴⁾ scribito neve in tabulas publicas referto nev[e re]ferendum curato, quo cui pecunia publica a[liudve] ⁽⁴⁶⁾ quid honoris habendi causa munerisve d[amli pol]⁽⁴⁷⁾licendi [prove¹] statua danda ponenda detur do[netur]

††28. Lex civitatis Narbonensis de flamonio provinciae (aetatis Augusti).

C. I. L. 12,864 n. 6038. *E tabula aenea fracta alta m. 0,22 crassa m. 0,014, rep. a. 1888 Narbone inter rudera balnei antiqui. Descr. Barthomieu Narbonensis. Repetivit Alibrandi bull. dell' ist. di dir. Rom. I, 173 f.*

1) om. — 2) convium. — 3) vide ad p. 136 n. 6. — 4) nive.

— *Lex de officiis flaminis Augustalis data videtur esse ab Augusto fortasse tum cum coloniae Narbonensi cognomina Iuliae Paternae attribuit, flaminem provinciae instituens ad similitudinem flaminis Dialis urbis Romae. Legem civitatis esse inde intellegitur, quod v. 17 ad civitatem nomen non enuntiat; flamen tamen sine dubio pertinuit ad provinciam universam.*

[*De honoribus flaminis.*]

(¹) [Na]rbone [. . . . flamen (²) cum rem divinam faciet sacrificab]itque, lictores [qui magistratibus apparent, ei apparento (³) secundum lege]m iusque eius provinciae . . . (⁴) . . . ei in decurionibus senatuve [sententiae dicendae signandique¹ . . . item (⁵) . . . inter decuriones s]enatoresve subsellio primo spectan[di ludos publicos eius provinciae ius esto (⁶) . . . uxor fl]a]minis veste alba aut purpurea vestita f[estis diebus . . .] (⁷) . . . neve invita iurato² neve corpus hominis mor[tui attingito neve³ . . . (⁸) nisi necessa]rii hominis erit eique spectaculis publicis eius [provinciae loco . . interesse liceto].

(⁹) De honoribus eius qui flamen f[uerit].

(¹⁰) [Si qui flamen fue]rit adversus hanc legem nihil fecerit, tum is qui flamen erit c[urato per duoviros ut (¹¹) decurione]s iurati⁴ decernant placeatne ei qui flamonio abierit permitti sta[tuam sibi ponere. Cui ita decreverint (¹²) ius esse sta]tuae ponendae nomenque suum patrisque et unde sit et quo anno fla[men fuerit inscribendi, ei (¹³) Narbo]ne intra fines eius templi statuae ponendae ius esto, nisi cui imperator [Caesar Augustus interdixerit. Eidem (¹⁴) i]n curia sua et concilio provinciae Narbonensis inter sui ordinis secundum le[gem] (¹⁵) sententiae dicendae signandique¹ ius esto, item spectaculo publico in provincia [edendo inter decuriones interesse prae-] (¹⁶)textato eisque diebus quibus cum flamen esset, sacrificium fecerit, ea veste pu[blice uti, qua in eo faciendo usus est].

1) Signandi vocabulum obscurum fortasse referendum est ad sententiam in curia latam per tabellam, scilicet signo notatam. — 2) Cf. Gell. 10,15,31: Sacerdotem Vestalem et flaminem Dialem in omni mea iurisdictione iurare non cogam. — 3) funus exequitor nisi necessa] Hirschfeld; convivio interesto nisi id in domo necessa] Mo. — 4) iurati sunt aut decuriones eius civitatis, unde flamen oriundus fuit, aut qui sunt in concilio provinciae. Illa opinio eo commendatur quod honores (v. 14) non ad solum concilium spectant, sed item ad singulas curias; nihilominus altera fortasse praeferenda.

(¹⁷) Si flamen in civitate esse des[erit]¹.

(¹⁸) Si flamen in civitate esse desierit¹ neque ei subrogatus erit, tum uti quis[ue flamen? . . Narbone erit] (¹⁹) in triduo quo certior factus erit et poterit, Narbone² sacra facito [eaeque omnia secundum hanc legem per reliquam] (²⁰) partem eius anni eo ordine habeto quo annuorum flamin[um sacra habentur, eique si ea habuerit per dies non minus] (²¹) X XXsiremps lex ius causaeque esto quae flamini Augus[tali ex hac lege facto erit].

(²²) Quo loco conciliu[m provinciae habendum sit].

(²³) Qui in concilium provinciae convenerint N[arbonem, ibi id habento. Si quid extra Narbonem finesve Narbone](²⁴)sium concilio habito actum erit, it ius ra[tumque ne esto].

(²⁵) De pecu[nia sacris destinata].

(²⁶) Qui flamonio abierit, is ex ea pecunia [quae sacris destinata erit quod eius superfuerit statu](²⁷)as imaginesve imperatoris Caes[aris Augusti . . arbitrato eius qui eo anno pro](²⁸)vinciae praeerit intra idem t[emplum dedicato . . . seque omnia sic, ut hac lege cautum est de] (²⁹) ea re, fecisse apud eum qui ra[tiones provinciae putabit probato] . . . (³⁰) . . . templ

29. Lex Salpensana a. 81—84².

C. I. L. 2,253 n. 1963. — A. 1861 in Hispania prope urbem Malagae duae tabulae aheneae effossae sunt, altera l. m. 0,93, a. m. 0,76, duabus columnis inscripta, altera l. m. 1,29, a. m. 0,94, quinque columnis inscripta. Consilio, non casu, in terra conditae esse videntur, cum eruderatae sint tegulis substructis impositae telaeque lineae reliquiis involutae; unde contigit, ut prorsus integrae optimeque servatae in lucem prodierint. Nec tamen leges integras tabulae exhibent, sed capita tantum aliquot, minor c. 21—29, maior c. 51—69, quae capita numerorum notis adiectis rubricisque superscriptis distincta sunt. Singulis rubricis littera R praescripta est. Esse partes legum municipalium Salpensae et Malacae municipiorum ipsae ostendunt, quas leges a Domitiano imperatore inter a. 81 et 84 datas esse cum ex cognomine municipiorum Flavii Salp. et Flavii Mal. (S. 26. 28.29. M. 8.61.62.64) intellegitur tum ex formula iuris iurandi aliisque indiciiis. (S. 25.26 et 22—24. M. 59.) Cum autem Domitiano cognomen 'Germanici', quod 84 p. C. accepit, nondum aditum sit, intra a. 81 et 84 scriptae sint necesse est. Editae et illustratae sunt primum in Hispania a. 1853 a R. de Berlanga, advocato Malacitano, in Germania 1855 a Mommseno (Die Stadtrechte der lat. Gem. Sal. u. Mal.), novissime ab Huebner in C. I. L. cit. Eduardum Laboulaye de fide tabularum dubitantem (Les tables de M

1) cf. Hirschfeld, Z.S.St. 9,403. — 2) narboni.

et S. 1856) refutarunt C. Giraud (*Les tables de S. et M. 1856. La Lex. Malac. 1868*) et L. Arndts, ZRG. 6,393. Commentarii novissimi sunt: van Lier, de aere S. et M. 1865, van Swinderen, de aere S. et M. 1866. — Salpensa oppidum est prope Hispalim.

[R(ubrica.) Ut magistratus civitatem Romanam consequantur.

[XXI. . . Qui Iivir aedilis quaestor ex hac lege factus erit, col. 1. cives Romani sunt. cum post annum magistratu] ⁽¹⁾ abierint, cum parentibus coniugibusque ac liberis¹, qui legitimis nuptis quae⁽²⁾siti in potestatem parentium fuerint², item nepotibus ac neptibus filio ⁽³⁾ natis natus³, qui quaeque in potestate parentium fuerint: dum ne plures c(ives) R(omani) ⁽⁴⁾ sint, quam⁴ quod ex h(ac) l(ege) magistratus creare oportet. ∞

(5) R. Ut qui civitat(em) Roman(am) consequantur, maneant in eorundem m(ancipio) m(anu) ⁽⁶⁾ potestate. ∞

XXII. ⁽⁷⁾ Qui quaeve⁵ ex h. l. exve⁶ edicto imp(eratoris) Caesaris Aug(usti) Vespasiani, imp(eratoris)ve Titi ⁽⁸⁾ Caesaris Aug(usti), aut imp(eratoris) Caesaris Aug(usti) Domitiani p(atris) p(atriciae) civitatem Roman(am) ⁽⁹⁾ consecutus consecuta erit: is ea in eius, qui c(ivis) R(omanus) h(ac) l(ege) factus erit, potestate ⁽¹⁰⁾ manu mancipio, cuius esse deberet, si civitate Romana⁷ mutatus ⁽¹¹⁾ mutata non esset, esto idque ius tutoris optandi habeto, quod ⁽¹²⁾ haberet, si a cive Romano ortus orta neq(ue) civitate mutatus mu⁽¹³⁾tata esset.

R. Ut qui c(ivitatem) R(omanam) consequentur, iura libertorum retineant.

⁽¹⁴⁾ XXIII. Qui quaeve [ex⁸] h(ac) l(ege) exve edicto imp(eratoris) Caes(aris) Vesp(asiani) Aug(usti), imp(eratoris)ve Titi Caes(aris) Vespasian(i) Aug(usti) ⁽¹⁵⁾ aut imp(eratoris) Caes(aris) Domitiani Aug(usti) c(ivitatem) R(omanam) consecutus consecuta erit: is in ⁽¹⁶⁾ liberos libertasve suos suas paternos paternas, qui quae in c(ivitatem) R(omanam) non ⁽¹⁷⁾ venerit,

1) hac liberi. — 2) fuerunt. — 3) natalis. — 4) qua. — 5) quaeque. — 6) exve ex. — 7) Romana del.; v. 12.18. — 8) om. aes.

deque bonis eorum earum et is, quae libertatis causa inposita (¹⁸) sunt, idem ius eademque condicio esto, quae esset, si civitate *mutatus* (¹⁹) *mutata*¹ non esset.

R. De praefecto imp(eratoris) Caesaris Domitiani Aug(usti).

(²⁰) XXIII. Si eius municipi decuriones conscriptive municipesve imp(eratori) Caesar² Domitian(o) (²¹) Aug(usto) p(atri) p(atriciae) Ilviratum communi nomine municipum eius municipi de(²²)tulerint³, imp(erator)que Domitianus Caesar⁴ Aug(ustus) p(ater) p(atriciae) eum Ilviratum receperit (²³) et loco suo praefectum quem esse iusserit: is praefectus eo iure⁵ esto, quo (²⁴) esset si eum Ilvir(um) i(ure) d(icundo) ex h(ac) l(ege) solum creari oportuisset isque ex h(ac) l(ege) solus (²⁵) Ilvir i(ure) d(icundo) creatus esset.

R. De iure praef(ecti), qui a Ilvir(o) relictus sit.

(²⁶) XXV. Ex Ilviris qui in eo municipio i(ure) d(icundo) p(raeerunt), uter postea ex eo municipio proficiscetur (²⁷) neque eo die in id municipium⁶ esse se rediturum arbitrabitur, quem (²⁸) praefectum municipi non minorem quam annorum XXXV ex (²⁹) decurionibus conscriptisque relinquere volet, facito ut is iuret per (³⁰) Iovem et divom Aug(ustum) et divom⁷ Claudium et divom Vesp(asianum) Aug(ustum) et divom (³¹) Titum Aug(ustum) et genium imp(eratoris) Caesaris Domitiani Aug(usti) deosque Penates; (³²) quae Ilvir(um)⁸, qui i(ure) d(icundo) p(raeest), h(ac) l(ege) facere oporteat, se, dum praefectus erit, d(um) *t(axat)*⁹ quae eo (³³) tempore[†] fieri possint facturum, neque adversus ea facturum¹⁰ scientem (³⁴) d(olo) m(al)o; et cum ita iuraverit, praefectum eum eius municipi relinquo. Ei¹¹ (³⁵) qui ita praefectus relictus erit, [donec in id municipium alteruter ex Ilviris (³⁶) adierit, in omnibus rebus id ius eaque¹² potestas esto, praeterquam de praefec(³⁷)to relinquendo et de c(ivitate) R(omana) consequenda, quod ius quaeque potestas h(ac) l(ege) (³⁸) Ilviris *qui*¹³ iure dicundo praeerunt

1) mutatis mutatae. — 2) Caesaris. — 3) de/tulerant. — 4) impve Domitiani Caesaris. — 5) eove. — 6) municipum. — 7) dium. — 8) Il viri. — 9) d. p. — 10) acturum. — 11) ii, — 12) erque. — 13) Il viri in.

datur. Isque dum praefectus erit quo⁽³⁹⁾tiensque municipium egressus erit, ne plus quam singulis diebus abesto.

(40) R. De iure iurando Ilvir(um) et aedil(ium) et q(uaestorum). ∞

(41) XXVI. Duovir(i) qui in eo municipio *i(ure)* d(icundo) p(raesunt)¹, item aediles [*qui*²] in eo municipio sunt, item (42) quaestores qui in eo municipio sunt, eorum quisque in diebus quinq(ue) (43) proxumis post h(anc) l(egem) datam; quique Ilvir(i) aediles quaestoresve postea ex h(ac) l(ege) (44) creati erunt, eorum quisque in diebus quinque proxumis, ex quo Ilvir (45) aedilis³ quaestor esse coeperit, priusquam decuriones conscriptive (1) habeantur, iuranto pro contione per Iovem et divom⁴ col. 2. Aug(ustum) et divom Claudi⁽²⁾um et divom Vespasianum Aug(ustum) et divom Titum Aug(ustum) et genium Domitiani (3) Aug(usti) deosque Penates: se, quodquomque ex h(ac) l(ege) exque re⁵ communi m(unicipum) m(unicipi) Flavi (4) Salpensani censeat, recte esse facturum, neque⁶ adversus h(anc) l(egem) remve commu⁽⁵⁾nem municipum eius municipi facturum scientem d(olo) m(alo), quosque prohi⁽⁶⁾bere possit prohibiturum; neque se aliter consilium habiturum neq(ue) aliter (7) daturum neque sententiam⁷ dicturum, quam ut ex h(ac) l(ege) exque⁸ re communi municipum eius municipi censeat fore. Qui ita non iuraverit, is HS X (milia) (8) municipibus eius municipi d(are) d(amnas) esto, eiusque pecuniae deque ea pecunia mu⁽¹⁰⁾nicipum eius municipi cui volet, cuique per hanc legem licebit, actio peti⁽¹¹⁾tio persecutio esto. ∞

R. De intercessione Ilvir(um) et aedil(ium) [*et*²]
q(uaestorum).

(12) XXVII. Qui Ilvir(i) aut aediles aut quaestores eius municipi erunt, his Ilvir(is) inter (13) se et cum aliquis alterutrum eorum aut utrumque ab aedile aedilibus (14) aut quaestore⁹ quaestoribus appellabit, item aedilibus inter se, [*item quaestoribus inter se*²] inter⁽¹⁵⁾cedendi, in triduo proxumo quam appel-

1) f. d. p. — 2) om. — 3) aediles. — 4) dium. — 5) quod quemque ex h. l. ex quod re. — 6) necve. — 7) sentintiam. — 8) quam ut (*vel vi vel ve*) h. l. ex qua re. — 9) quaestores.

latio facta erit poteritque ⁽¹⁶⁾ intercedi, quod eius adversus h(anc) l(egem) non fiat, et dum ne amplius quam semel ⁽¹⁷⁾ quisque eorum in eadem re appelletur, ius potestasque esto, neve quis ⁽¹⁸⁾ adversus ea quid, quom¹ intercessum erit, facito. ~

(¹⁹) R. De servis apud Ilvir(um) manumittendis. ~

(²⁰) XXVIII. Si quis municeps municipi Flavi Salpensani, qui Latinus erit, aput Ilvir(os), ⁽²¹⁾ qui iure dicundo praeerunt eius municipi, servom suom servamve suam ⁽²²⁾ ex servitute in libertatem² manumiserit, liberum liberamve esse iusserit, ⁽²³⁾ dum ne quis pupillus neve quae virgo mulierve sine tutore auctore ⁽²⁴⁾ quem quamve manumittat, liberum liberamve esse iubeat: qui ita ⁽²⁵⁾ manumissus liberve esse iussus erit, liber esto, quaeque ita manumissa ⁽²⁶⁾ liberave [*esse*³] iussa erit. libera esto, uti qui optumo⁴ iure Latini libertini li⁽²⁷⁾beri sunt erunt; dum⁵ is qui minor XX annorum erit ita manumittat, ⁽²⁸⁾ si causam manumittendi iustam⁶ esse is numerus decurionum. per quem ⁽²⁹⁾ decreta h(ac) l(ege) facta rata sunt, censuerit.

R. De tutorum datione.

(³⁰) XXIX. Cui tutor non erit incertusve erit, si is eave⁷ municeps municipi Flavi Salpensani ⁽³¹⁾ erit, et pupilli pupillave non erunt, et ab Ilviris, qui i(ure) d(icundo) p(raeerunt) eius municipi, postu⁽³²⁾laverit, uti sibi tutorem det, [*et*³] eum, quem dare⁸ volet, nominaverit: tum⁹ is, ⁽³³⁾ a quo postulatum erit, sive unum sive plures collegas habebit, de omnium colle⁽³⁴⁾garum sententia, qui tum in eo municipio intrave fines municipi eius erit, ⁽³⁵⁾ causa cognita, si ei videbitur, eum qui nominatus erit tutorem dato. Sive ⁽³⁶⁾ is eave, cuius nomine ita postulatum erit, pupil(lus) pupillave erit, sive is, a quo ⁽³⁷⁾ postulatum erit, non habebit collegam, *collegave*¹⁰ eius in eo municipio intrave ⁽³⁸⁾ fines eius municipi nemo erit: tum¹¹ is, a quo ita postulatum erit, causa co⁽³⁹⁾gnita in diebus X proximis, ex decreto decurionum, quod cum duae partes ⁽⁴⁰⁾ decurionum non minus adfuerint, factum erit, eum, qui nominatus

1) quicquam. — 2) libertate. — 3) om. — 4) optume. — 5) tum. — 6) iusta. — 7) ereve. — 8) dari *Gradenwitz*. — 9) dum. — 10) collegam collegave] collegamque. — 11) cum.

(⁴¹) erit, quo ne ab iusto tutore tutela abeat¹, ei tutorem dato. Qui tutor h(ac) l(ege) (⁴²) datus erit, is ei, cui datus erit, quo ne ab iusto tutore tutela abeat¹, tam iustus (⁴³) tutor esto, quam si is c(ivis) R(omanus) et [*ei*²] adgnatus proximus c(ivis) R(omanus) tutor esset. ∞

30. Lex Malacitana a. 81--84³.

[R. De nominatione candidatorum.

LI. Si ad quem diem professionem] (¹) fieri oportebit, nullius col. 1. nomine aut (²) pauciorum, quam tot quod creari oportebit, professio facta erit, sive ex his, (⁴) quorum nomine professio⁴ facta erit, (⁵) pauciores erunt quorum h(ac) l(ege) comitiis ra- (⁶)tionem habere oporteat, quam tot [*quot*⁵] creari oportebit: tum is qui comitia ha(⁸)bere debet proscrito, ita u(t) d(e) p(lano) recte l(egi) p(ossint), (⁹) tot nomina eorum, quibus per h(anc) l(egem) (¹⁰) eum honorem petere licebit, quod de(¹¹)runt ad eum numerum, ad quem crea(¹²)ri ex h(ac) l(ege) oportebit. Qui ita proscripti (¹³) erunt ii, si volent, apud eum, qui ea co- (¹⁴)mitia habiturus erit, singuli singu(¹⁵)los eiusdem condicio- nis⁶ nominato, (¹⁶) ique item, qui tum ab is nominati erunt, si (¹⁷) volent, singuli singulos aput eun(¹⁸)dem eademque⁷ condicione nomina(¹⁹)to; isque, aput quem ea nominatio fac(²⁰)ta erit, eorum omnium nomina pro(²¹)ponito, ita ut⁸ d(e) p(lano) r(ecte) l(egi) p(ossint), deque is omi(²²)nibus item comitia habeto, perinde (²³) ac si eorum quoque nomine ex h(ac) l(ege) de (²⁴) petendo honore professio facta esset (²⁵) intra praestitutum diem petereque (²⁶) eum honorem sua sponte coepissent⁹ ne- (²⁷)que eo proposito destitissent.

(²⁸) R. De comitiis habendis.

(²⁹) LII. Ex Ilviris qui nunc sunt, item ex is, qui (³⁰) deinceps in eo municipio Ilviri erunt, (³¹) uter maior natu erit, aut si ei causa qu(³²)ae inciderit q(uo) m(inus) comitia habere, pos(³³)sit, tum alter ex his comitia Ilvir(is), item (³⁴) aedilibus, item quaestoribus rogandis (³⁵) subrogandis h(ac) l(ege)

1) habeat. — 2) ins. Hu. — 3) C. I. L. 2,256 n. 1964 (cf. p. 876). Cf. quae praemisimus Legi Salpensanae supra p. 142. — 4) professio. — 5) om. — 6) eandemque. — 7) condiciones. — 8) ut] ut u. — 9) cepissent.

habeto; utique ea dis⁽³⁶⁾tributione curiarum, de qua supra con-
⁽³⁷⁾prehensum est, suffragia ferri debe⁽³⁸⁾bunt, ita per tabellam
 ferantur facito. ⁽³⁸⁾ Quique ita creati erunt, ii annum unum
⁽⁴⁰⁾ aut, si in alterius locum creati erunt, ⁽⁴¹⁾ reliqua parte eius
 anni in eo honore ⁽⁴²⁾ sunt, quem suffragis erunt consecuti.

⁽⁴³⁾ R. In qua curia incolae suffragia ⁽⁴⁴⁾ ferant. ∞

⁽⁴⁵⁾ LIII. Quicumque in eo municipio comitia IIviris, ⁽⁴⁶⁾
 item aedilibus, item quaestoribus rogan⁽⁴⁷⁾dis habebit, ex curiis
 sorte ducito unam, ⁽⁴⁸⁾ in qua incolae, qui cives R(omani) Lati-
 nive cives ⁽⁴⁹⁾ erunt, suffragium¹ ferant, eisque in ea cu⁽⁵⁰⁾ria
 suffragi latio esto. ∞

⁽⁵¹⁾ R. Quorum comitis rationem habe⁽⁵²⁾ri oporteat. ∞

⁽⁵³⁾ LIIII. Qui comitia habere debet, is primum IIvir(os)
⁽⁵⁴⁾ qui iure dicundo praesit ex eo genere in⁽⁵⁵⁾genueorum ho-
 minum, de quo h(ac) l(ege) cau⁽⁵⁶⁾tum comprehensumque est,
 deinde proxi⁽⁵⁷⁾mo quoque tempore aediles, item quaesto⁽⁵⁸⁾res
 ex eo genere ingenuorum hominum, ⁽⁵⁹⁾ de quo h(ac) l(ege)
 cautum comprehensumque est, ⁽⁶⁰⁾ creandos² curato; dum ne
 cuius comi⁽⁶¹⁾tis rationem habeat, qui IIviratum pe⁽⁶²⁾tet³, qui
 minor annorum XXV erit, qui⁽⁶³⁾ve intra quinquennium in eo
 honore ⁽⁶⁴⁾ fuerint; item qui aedilitatem quaesturam⁽⁶⁵⁾ve pe-
 tet, qui minor quam annor(um) XXV erit, ⁽⁶⁶⁾ quive in earum
 col. 2. qua causa erit, propter ⁽¹⁾ quam, si c(ivis) R(omanus) esset, in
 numero decurio⁽²⁾num conscriptorumve eum esse non lice⁽³⁾ret.

R. De suffragio ferendo.

⁽⁴⁾ LV. Qui comitia ex h(ac) l(ege) habebit, is principes
de-curio cu⁽⁵⁾riatim ad suffragium ferendum voca⁽⁶⁾to ita, ut uno vocatu
 omnes curias in ⁽⁷⁾ suffragium vocet, eaeque singulae in ⁽⁸⁾
 singulis consaepitis suffragium per ta⁽⁹⁾bellam ferant. Itemque
 curato, ut ad cis⁽¹⁰⁾tam cuiusque curiae ex municipibus ⁽¹¹⁾
 eius municipi terni sint, qui eius cu⁽¹²⁾riae non sint, qui suf-
 fragia custodiant, ⁽¹³⁾ diribeant, et uti ante quam id faciant
 qu⁽¹⁴⁾isque eorum iurent: se rationem suffra⁽¹⁵⁾giorum fide

1) suffragio. — 2) creando. — 3) petet et.

bona habiturum relaturum⁽¹⁶⁾que. Neve prohibito, q(uo) m(i-
nus) et qui hono⁽¹⁷⁾rem petent singulos custodes ad singu⁽¹⁸⁾-
las cistas ponant. Iique custodes ab eo ⁽¹⁹⁾qui comitia habe-
bit, item ab his positi ⁽²⁰⁾qui honorem petent, in ea curia
quis⁽²¹⁾que eorum suffragium¹ ferto, ad cuius cu⁽²²⁾riae cistam
custos positus erit, eorum⁽²³⁾que suffragia perinde iusta rata-
que sun⁽²⁴⁾to ac si in sua quisque curia suffragium ⁽²⁵⁾tulisset.

R. Quid de his fieri oporteat, qui ⁽²⁶⁾suffra-
giorum numero pares erunt.

⁽²⁷⁾ LVI. Is qui ea comitia habebit, uti quisque curiae
⁽²⁸⁾ cuius plura quam alii suffragia habue⁽²⁹⁾rit, ita priorem
ceteris eum pro ea curia ⁽³⁰⁾factum creatumque esse renuntiato²,
⁽³¹⁾ donec is numerus, ad quem creari opor⁽³²⁾tebit, expletus
sit. Qua³ in curia totidem ⁽³³⁾suffragio duo pluresve habue-
rint, ma⁽³⁴⁾ritum, quive maritorum numero erit, ⁽³⁵⁾caelib
liberos non habenti, qui mari⁽³⁶⁾torum numero non erit; ha-
bentem libe⁽³⁷⁾ros non habenti; plures liberos haben⁽³⁸⁾tem
pauciores⁴ habenti praeferto priorem⁽³⁹⁾que nuntiato ita, ut bini
liberi post no⁽⁴⁰⁾men inpositum aut singuli puberes amis⁽⁴¹⁾si
u⁵trive⁵ potentes amissae pro singulis ⁽⁴²⁾sospitibus numerentur.
Si duo pluresve to⁽⁴³⁾tidem suffragia habebunt et eiusdem⁽⁴⁴⁾
condicionis erunt, nomina eorum in ⁽⁴⁵⁾sortem coicito, et uti
cuiusque⁶ nomen sor⁽⁴⁶⁾ti ductum erit, ita eum priorem alis
renunti⁽⁴⁷⁾ato⁷.

R. De sortitione curiarum et is, qui cu⁽⁴⁸⁾ria-
rum numero pares⁸ erunt.

⁽⁴⁹⁾ LVII. Qui comitia h(ac) l(ege) habebit, is relatis om-
nium ⁽⁵⁰⁾curiarum tabulis nomina curiarum in sor⁽⁵¹⁾tem coi-
cito, singularumque curiarum no⁽⁵²⁾mina sorte ducito, et ut
cuiusque curiae ⁽⁵³⁾nomen sorte exierit, quos ea curia fecerit,
⁽⁵⁴⁾pronuntiari iubeto; et uti quisque prior ⁽⁵⁵⁾maiolem par-
tem numeri curiarum con⁽⁵⁶⁾fecerit, eum, cum h(ac) l(ege) iura-
verit caverit⁽⁵⁷⁾que de pecunia communi, factum crea⁽⁵⁸⁾tum-
que renuntiato, donec tot magistra⁽⁵⁹⁾tus sint quod h(ac) l(ege)

1) egrum suffragio. — 2) renuntiatq. — 3) quam. — 4) pauiores.
— 5) utrive. — 6) quiusque. — 7) re'nuntiat. — 8) partes.

creari oportebit. Si toti⁽⁶⁰⁾dem curias duo pluresve habebunt, ⁽⁶¹⁾uti supra comprehensum est de is qui ⁽⁶²⁾suffragiorum numero pares essent, ita ⁽⁶³⁾de is qui totidem curias habebunt fa⁽⁶⁴⁾cito, eademque ratione priorem quem⁽⁶⁵⁾que creatum esse renuntiatio.

⁽⁶⁶⁾R. Ne quid fiat, quo minus comitia ha⁽⁶⁷⁾-beantur. ∞

⁽⁶⁸⁾LVIII. Ne quis intercedito neve quit aliut fa⁽⁶⁹⁾cito, quo minus in eo municipio¹ h(ac) lege⁽⁷⁰⁾ comitia habeantur col. 3. perficiantur. ⁽⁷¹⁾Qui aliter adversus ea fecerit sciens ⁽¹⁾d(olo) m(alo), is in res singulas HS X(milia) mu⁽²⁾nicipibus municipii² Flavi Malacitani ⁽³⁾d(are) d(amnas) esto, eiusque pecuniae deque ea pecun(ia) ⁽⁴⁾municipi eius municipii qui volet, cuique ⁽⁵⁾per h(anc) l(egem) licebit, actio petitio persecutio esto.

⁽⁶⁾R. De iure iurando eorum, qui maiorem ⁽⁷⁾partem numeri curiarum expleverit.

⁽⁸⁾LIX. Qui ea comitia habebit, uti quisque eorum, ⁽⁹⁾qui IIviratum aedilitatem quaesturam⁽¹⁰⁾ve petet, maiorem partem numeri curia⁽¹¹⁾rum expleverit, priusquam eum factum ⁽¹²⁾creatumque renuntiet, iusiurandum adi⁽¹³⁾gito in contionem palam per Iovem et di⁽¹⁴⁾vom Augustum et divom Claudium et divom ⁽¹⁵⁾Vespasianum Aug(ustum) et divom Titum Aug(us- tum) ⁽¹⁶⁾et genium imp(eratoris) Caesaris D[omitia]ni³ Aug(usti) ⁽¹⁷⁾deosque Penates se quae⁴ ex h(ac) l(ege) facere ⁽¹⁸⁾oportebit facturum, neque adversus ⁽¹⁹⁾h(anc) l(egem) fecisse aut facturum esse scientem ⁽²⁰⁾d(olo) m(alo).

R. Ut de pecunia communi municipi⁽²¹⁾pum caveatur ab is, qui IIviratum ⁽²²⁾quaesturamve petet.

⁽²³⁾LX. Qui in eo municipio IIviratum quaesturam⁽²⁴⁾ve petent quique propterea, quod pauciorum ⁽²⁵⁾nomine quam oportet professio facta ⁽²⁶⁾esset, nominatim in eam condicionem ⁽²⁷⁾rediguntur, ut de his quoque suffragi⁽²⁸⁾um ex h(ac) l(ege) ferri oporteat: quisque eorum, ⁽²⁹⁾quo die comitia habebuntur, ante quam ⁽³⁰⁾suffragium feratur arbitrato eius qui ea ⁽³¹⁾

1) municipio. — 2) municepii. — 3) Litterae intra uncus quadratos in aere erasae sunt. — 4) penates. se eumque.

comitia habebit praedes in commune mu⁽³²⁾nicipum dato pecuniam communem eo⁽³³⁾rum, quam in honore suo tractaverit, ⁽³⁴⁾salvam is fore. Si d(e) e(a) r(e) is praedibus minus ⁽³⁵⁾cautum esse videbitur, praedia subsignato ⁽³⁶⁾arbitratu eiusdem. Isque ab iis praedes prae⁽³⁷⁾diaque sine d(olo) m(al)o accipito, quoad recte cau⁽³⁸⁾tum sit, uti quod recte factum esse volet ⁽³⁹⁾. Per quem eorum, de quibus Iivirorum quaes⁽⁴⁰⁾torumve comitiis suffragium ferri oport⁽⁴¹⁾tebit, steterit, q(uo) m(inus) recte caveatur. eius qui co⁽⁴²⁾mitia habebit rationem ne habeto.

⁽⁴³⁾ R. De patrono cooptando.

⁽⁴⁴⁾ LXI. Ne quis patronum publice municipibus muni⁽⁴⁵⁾cipii Flavi Malacitani cooptato patrocini⁽⁴⁶⁾umve cui deferto, nisi ex maioris partis de⁽⁴⁷⁾curionum decreto, quod decretum factum ⁽⁴⁸⁾erit, cum duae partes non minus adfue⁽⁴⁹⁾rint et iurati per tabellam sententiam tu⁽⁵⁰⁾lerint. Qui aliter adversus ea patronum ⁽⁵¹⁾publice municipibus municipii Flavi Ma⁽⁵²⁾lacitani cooptaverit patrociniumve cui ⁽⁵³⁾detulerit, is HS X(milia) n(ummum) in publicum² municipi⁽⁵⁴⁾pibus municipii Flavi Malacitani d(are) d(amnas) e(sto); et is, ⁽⁵⁵⁾qui³ adversus h(anc) l(egem) patronus cooptatus cui⁽⁵⁶⁾ve⁴ patrocinium delatum erit, ne magis ⁽⁵⁷⁾ob eam rem patronus municipum⁵ muni⁽⁵⁸⁾cipii Flavi Malacitani⁶ esto.

⁽⁵⁹⁾ R. Ne quis aedificia, quae restitu⁽⁶⁰⁾rus non⁷ erit, destruat.

⁽⁶¹⁾ LXII. Ne quis in oppido municipii Flavii Malacita⁽⁶²⁾ni quaeque ei oppido continentia aedificia ⁽⁶³⁾erunt, aedificium detegito destruito demo⁽⁶⁴⁾liundumve curato, nisi⁸ decurionum con⁽⁶⁵⁾scriptorumve sententia, cum maior pars ⁽⁶⁶⁾eorum adfuerit, quod restitutus⁹ intra proxi⁽⁶⁷⁾mum annum non erit. Qui adversus ea fece⁽⁶⁸⁾rit, is quanti e(a) r(es) e(rit), t(antam) p(ecuniam) municipibus municipi ⁽⁶⁹⁾Flavi Malacitani d(are) d(amnas) e(sto), eiusque pecuniae ⁽⁷⁰⁾deque ea pecunia muni-

1) eiusque. — 2) publicum. — 3) eisque. *Excidisse videtur formula sollemnis eiusque pecuniae — esto, ut in c. 58.6.2.67. Salp. 26. ZRG. 3,364 n. 80.* — 4) cuius. — 5) municipium. — 6) tani bis scriptum. — 7) non additum supra lineam. — 8) inserendum fortasse de. — 9) restitutus.

cipi eius municipii, ⁽⁷¹⁾ qui volet cuique per h(anc) l(egem) col. 4. licebit¹, actio petitio ⁽¹⁾ persecutio esto. ∞

⁽²⁾ R. De locationibus legibusque locatio⁽³⁾num proponendis et in tabulas mu⁽⁴⁾nicipi referendis. ∞

⁽⁵⁾ LXIII. Qui Ilvir i(ure) d(icundo) p(raeerit), vectigalia ultroque tributa, ⁽⁶⁾ sive quid aliut communi nomine municipi⁽⁷⁾pum eiuis municipi locari oportebit, lo⁽⁸⁾cato. Quasque locationes fecerit quasque ⁽⁹⁾ leges dixerit, quanti quit locatum sit et [*qui*²] prae⁽¹⁰⁾des accepti sint quaeque praedia subdita ⁽¹¹⁾ subsignata obligatave sint quique prae⁽¹²⁾diorum cognitores accepti sint, in tabu⁽¹³⁾las communes municipum eius municipi ⁽¹⁴⁾ referantur facito et proposita habeto per ⁽¹⁵⁾ omne reliquom tempus honoris sui, ita ut ⁽¹⁶⁾ d(e) p(lano) r(ecte) l(egi) p(ossint), quo loco decuriones conscripti⁽¹⁷⁾ve proponenda esse censuerint.

⁽¹⁸⁾ R. De obligatione praedum praediorum ⁽¹⁹⁾ cognitorumque. ∞

⁽²⁰⁾ LXIV. Quicumque in municipio Flavio Malacitano ⁽²¹⁾ in commune municipum eiuis municipi ⁽²²⁾ praedes facti sunt erunt quaeque praedia ⁽²³⁾ accepta sunt erunt, quique eorum prae⁽²⁴⁾diorum cognitores facti sunt erunt: ii om⁽²⁵⁾nes et quae cuiusque eorum tum [*fuerunt*²] erunt, cum ⁽²⁶⁾ praes cognitorve factus est erit, quaeque pos⁽²⁷⁾tea esse, cum ii obligati esse coeperunt coepe⁽²⁸⁾rint³, qui eorum soluti liberatique non sunt ⁽²⁹⁾ non erunt aut non sine d(olo) m(al)o sunt erunt, ea⁽³⁰⁾que omnia, *quae*⁴ eorum soluta liberata⁽³¹⁾que non sunt non erunt aut non sine ⁽³²⁾ d(olo) m(al)o sunt erunt, in commune municipum ⁽³³⁾ eiuis municipii item obligati obligata⁽³⁴⁾que⁵ sunt, uti ii *eave*⁶ p(opulo) R(omano) obligati obli⁽³⁵⁾gatave essent, si aput eos, qui Romae aera⁽³⁶⁾rio praessent, ii praedes iique⁷ cognito⁽³⁷⁾res facti eaque praedia subdita subsigna⁽³⁸⁾ta obligatave essent. Eosque praedes eaque ⁽³⁹⁾ praedia eosque cognitores, si quit eorum, in ⁽⁴⁰⁾ quae cognitores facti erunt. ita non erit, ⁽⁴¹⁾ qui quaeve soluti liberati soluta libera⁽⁴²⁾taque

1) licerit. — 2) om. — 3) coeperiint cepe|rint. [*Adde praeterea ii omnes. Th. M.*] — 4) quaeque. — 5) obligatae'que. — 6) eave. — 7) inque.

non sunt non erunt aut non sine ⁽⁴³⁾ d(olo) m(alo) sunt erunt, Ilviris, qui ibi i(ure) d(icundo) prae⁽⁴⁴⁾runt, ambobus alterive¹ eorum ex de⁽⁴⁵⁾curionum conscriptorumque decreto, qu⁽⁴⁶⁾od decretum cum eorum partes tertiae ⁽⁴⁷⁾ non minus quam duae adessent factum ⁽⁴⁸⁾ erit, vendere² legemque his vendundis dicere ⁽⁴⁹⁾ ius potestasque esto; dum eam³ legem is re⁽⁵⁰⁾bus vendundis dicant, quam legem eos, ⁽⁵¹⁾ qui Romae aerario praeerunt, e lege prae⁽⁵²⁾diatoria praedibus praedisque vendun⁽⁵³⁾-dis dicere oporteret, aut si lege praedia⁽⁵⁴⁾toria emptorem non inveniet, quam le⁽⁵⁵⁾gem in vacuum vendendis dicere oport⁽⁵⁶⁾-teret; et dum ita legem dicant, uti pecu⁽⁵⁷⁾niam in fore⁴ municipi Flavi Malacitani ⁽⁵⁸⁾ referatur luatur solvatur. Quaeque lex ⁽⁵⁹⁾ ita dicta erit⁵, iusta rataque esto.

⁽⁶⁰⁾ R. Ut ius dicatur e lege dicta praedibus ⁽⁶¹⁾ et praedis vendundis.

⁽⁶²⁾ LXV. Quos praedes quaeque praedia quosque cog⁽⁶³⁾nitores Ilviri municipii Flavi Malaci⁽⁶⁴⁾tani h(ac) l(ege) vendiderint, de iis quicumque ⁽⁶⁵⁾ i(ure) d(icundo) p(raeerit), ad quem de ea re in ius aditum erit, ⁽⁶⁶⁾ ita ius dicito iudiciaque dato, ut ei, qui ⁽⁶⁷⁾ eos praedes cognitores ea praedia mer⁽⁶⁸⁾cati erunt, praedes socii⁶ heredesque eorum ⁽⁶⁹⁾ iique⁷, ad quos ea res pertinebit, de is rebus ⁽⁷⁰⁾ agere easque res petere persequi rec⁽⁷¹⁾te possit.

R. De multa, quae dicta erit.

⁽⁷²⁾ LXVI. Multas in eo municipio ab Ilviris prae⁽¹⁾fec- col. 5. tove dictas, item ab aedilibus quas ae^(d2)iles dixisse se apud Ilviros ambo alter⁽³⁾ve ex iis professi erunt, Ilvir, qui i(ure) d(icundo) p(raeerit), in ⁽⁴⁾ tabulas communes municipum eius mu⁽⁵⁾nicipi referri iubeto. Si cui ea multa dicta ⁽⁶⁾ erit aut nomine eius alius postulabit, ut ⁽⁷⁾ de ea ad decuriones conscriptosve refe⁽⁸⁾ratur, de ea decurionum conscriptorum⁽⁹⁾ve iu-

1) alteriusve. — 2) vendere *additum supra lineam*. — 3) ea. — 4) *Sic aes. Mo.*: pecunia inde redacta in commune. *Lab.*: in foro. *Dernb.*: in pobl. *Secundum col. V v. 12 et 20 emendandum est*: pecunia in publicum municipum. — 5) dictarit. — 6) *Cf. Cic. de domo 18,48*: praedem socium. — 7) isque.

dicium esto. Quaeque multae non ⁽¹⁰⁾ erunt iniustae a decurionibus con⁽¹¹⁾scriptisve iudicatae, eas multas Ilviri ⁽¹²⁾ in publicum municipum eius muni⁽¹³⁾cipii redigunto. ~

(¹⁴) R. De pecunia communi municipum ⁽¹⁵⁾ deque rationibus eorundem.

(¹⁶) LXVII. Ad quem pecunia communis municipum ⁽¹⁷⁾ eius municipi pervenerit, heresve ei⁽¹⁸⁾i^sve ad quem ea res pertinebit, in die⁽¹⁹⁾bus XXX proximis, quibus ea pecunia ⁽²⁰⁾ ad eum pervenerit, in publicum muni⁽²¹⁾cipum eius municipi eam referto. Qui⁽²²⁾que rationes communes negotiumve qu⁽²³⁾od commune¹ municipum eius muni⁽²⁴⁾pi gesserit tractaverit, is heresve ei^{us} ⁽²⁵⁾ [*isve*²] ad quem ea res pertinebit in diebus XXX ⁽²⁶⁾ proximis, quibus ea negotia easve ratio⁽²⁷⁾nes gerere tractare desierit quibusque ⁽²⁸⁾ decuriones conscriptique habebuntur, ⁽²⁹⁾ rationes³ edito redditoque decurioni⁽³⁰⁾bus⁴ conscriptisve cuive de his accipi⁽³¹⁾endis cognoscendis ex decreto decurio⁽³²⁾num conscriptorumve, quod decretum ⁽³³⁾ factum erit cum eorum partes non mi⁽³⁴⁾nus quam duae tertiae adessent, nego⁽³⁵⁾tium datum erit. Per quem steterit, q(uo) ⁽³⁶⁾ m(inus) ita pecunia redigeretur referre⁽³⁷⁾tur quove minus ita rationes redde⁽³⁸⁾rentur, is, per quem steterit q(uo) m(inus) rationes ⁽³⁹⁾ redderentur quove minus pecunia redige⁽⁴⁰⁾retur, referret[ur], heresque eius isque ad qu⁽⁴¹⁾em ea res qua de agitur pertinebit, q(uanti) e(a) r(es) ⁽⁴²⁾ erit, tantum et alterum tantum muni⁽⁴³⁾pibus eius municipi d(are) d(amnas) e(sto), eiusque pecuni⁽⁴⁴⁾ae deque ea pecunia municipum muni⁽⁴⁵⁾cipii Flavi Malacitani⁵, ⁽⁴⁷⁾ qui volet cuique per h(anc) l(egem) licebit, actio pe⁽⁴⁸⁾titio persecutio esto.

(⁴⁹) R. De constituendis patronis causae, cum ⁽⁵⁰⁾ rationes reddentur. ~

(⁵¹) LXVIII. Cum ita rationes reddentur, Ilvir, qui decurio⁽⁵²⁾nes conscriptosve habebit, ad decuriones ⁽⁵³⁾ conscriptosve referto, quos placeat publi⁽⁵⁴⁾cam causam agere, iique decuriones con⁽⁵⁵⁾scriptive per tabellam iurati d(e) e(a) r(e) decer⁽⁵⁶⁾-

1) communi. — 2) *om.*; cf. v. 40. — 3) rñones. — 4) decurioni|rus. — 5) eius ea pecunia municipum m. F. M. *inseruntur*.

nunto, tum cum eorum partes non minus ⁽⁵⁷⁾ quam duae tertiae aderunt, ita ut tres, qu⁽⁵⁸⁾os plurimi per tabellam legerint, causam ⁽⁵⁹⁾ publicam agant, iique qui ita lecti erunt tem⁽⁶⁰⁾pus a decurionibus conscripti^{ve}¹, quo cau⁽⁶¹⁾sam cognoscant actionemque suam or⁽⁶²⁾dinent, postulanto, eoque tempore quod is ⁽⁶³⁾ datum erit transacto eam causam uti quod ⁽⁶⁴⁾ recte factum esse volet agunto.

⁽⁶⁵⁾ R. De iudicio pecuniae communis.

⁽⁶⁶⁾ LXIX. Quod m(unicipum) m(unicipii) Flavi Malacitani nomine pe⁽⁶⁷⁾tetur ab eo, qui eius municipi munice⁽⁶⁸⁾ps² incolave erit, quodve cum eo agetur ⁽⁶⁹⁾ quod pluris HS cIo sit neque tanti sit, ut || [*de ea re proconsulem ius dicere iudiciaque dare ex hac lege oporteat: de ea re IIvir praefectusve, qui iure dicendo praeerit eius municipii, ad quem de ea re in ius aditum erit, ius dicito iudiciaque dato*]

31. Fragmentum Tudertinum.

C. I. L. 1,263 n. 1409. Ri. tab. 35. Fragmentum tabulae aeneae, (alt. m. 0,25, lat. m. 0,27) a. 1729 in Tiberis alveo prope antiquum Tuder (hodie Todi) erutum, nunc Neapoli adservatum. Legem inscriptam colonicam esse, non populi Romani, Mo probavit adversante Hu. Multa p. 277. Lamina, utpote inferior tabulae pars, tam a superiore quam a dextra et laeva parte fracta, finem tantum legis continet. Aetatis Augustae videtur esse. Supplevit Mo.

. . . [Quae poenae ob iura sepulcrorum violata cautum iure 1. Qui]ritium comprehensumve est uti dentur p(opulo) R(omano), u[ti caedem dentur colonis eius coloniae, ius esto . . | . . utique 2. magistratus eius coloniae, si quis] eorum qui quoque anno inferiarum sacri[s] fungentur, propter eam rem apud se damnatus erit, tantam pecuniam, quantam is damnatus erit, ei coloniae 3. d[andam adtribuendam curent. ~ |

[Quae quem ex hac rogatione facere oportet, agito facito, 4. neve quid adversus hanc rogationem agito facito sciens d(olo) m(alo). Si quis | quid adversus hanc rogationem egerit fecerit] 5. sciens d(olo) m(alo), ei multa esto HS lX³, eiusque pecuni[ae qui volet magistratus petitio esto, . . | . . eamque pecuniam vel] 6. populi iudicio petere vel in sacrum iudicare licet[o. ~ |

1) conscriptive. — 2) municipales. — 3) id est decies.

7. *Si quis quid adversus alias rogationes*] huius rogationis ergo fecerit, quodve ex earum [*aliqua facere eum oporteret.*
 8. *huius rogationis ergo* . . | . . n]on fecerit, id ei fraudi multae poenae ne esto. ~ |
 9. *Ne quis hanc rogationem abrogato neve huic rog]*ationi obrogato neve de hac rogatione derogato, [*quod eius contra leges*
 10. *publicas populi Romani* . . | . . *senatusve populi Romani in*]s-sionem factum non erit. Quod aliter rogatum e[rit in hac ro-
 11. *gatione* . . | . . e[*ius*]] h(ac) l(ege) n(ihilum) r(ogatur).

32. Fragmentum Florentinum.

C. I. L. 1,263 ad n. 1409. Lamina est Florentiae in museo Riccardiano adservata, duabus paginis scripta, fracta a parte et superiore et inferiore et dextra. Quo loco et tempore reperta sit non constat.

- I. . . . (1) in res singulas HS X c(olonis) e(ius) c(oloniae) d(are) d(amnas) e(sto), [i]sque locus, ubi (2) quis adversus ea humátus sepultusve erit, (3)púrus et religióne solútus estó, eumque s(ine) f(raude) s(ua) (4) qui volet exarátó. Item né quis alvos apium | .
 II. [*cum IIviro* (1) *prae*f]e]ct(o)ve de [c]a re cog[noscere non licebit legibus] (2) eius c(oloniae) ita uti lege Aeli[a . . (24) . . cautum] (3) est, d(ecreto) d(ecurionum) ad p(raetorem) de ea re refe[r]t[ur] isque praetor proponere] (4) édicereque debetó eam [rem] . .

†33. Epistula incertorum imperatorum de Tymandenis.

Tymandus oppidum (hodie Yaztū Veran) in Pisidia situm est tribus horis orientem versus ab Apollonia. Ibi qui titulum repperit praefectus tum instituto Atheniensi Americanorum Sterrett dedit nobis et ut hoc loco prodiret liberaliter permisit. Iam legitur C. I. L. III S., 1247 n. 6866. Quorum imperatorum sit, non liquet, nec magis novimus Lepidum praesidem ut videtur Pisidiae; litteratura similis est Diocletianae.

(1) ovi penitus . . . (2) Tymandenis item (3) ad scientiam nostram (4) tua pertulit, contemplati sumus (5) [*Tyman*]denos voto praecipuo, summo etiam (6) studio optare, ut ius et dignitatem civita(7)tis praecepto nostro consequantur, Lepide (8) carississime. Cum itaque ingenitum nobis (9) sit, ut per universum orbem nostrum civi(10)tatum honor

ac numerus augeatur eos⁽¹⁾que eximie cupere¹ videamus, ut civitatis⁽¹²⁾ nomen honestatemque percipiant, isdem⁽¹³⁾ maxime pollicentibus, quod apud se decu⁽¹⁴⁾rionum sufficiens futura sit copia, cre⁽¹⁵⁾didimus adnuendum. Quare volumus⁽¹⁶⁾ ut eosdem Tymandenos hortari cu⁽¹⁷⁾res ut voti sui compotes redditi²⁽¹⁸⁾ cum ceteris civitatibus nostris ea, que⁽¹⁹⁾ ipsos consecutos ius civitatis con⁽²⁰⁾petit recognoscere, obsequio suo nitan⁽²¹⁾tur implere. Ut autem sic uti ceteris⁽²²⁾ civitatibus ius est coeundi in³ curiam, ⁽²³⁾faciendi etiam decreti et gerendi⁴ ce⁽²⁴⁾tera, que iure permissa sunt, ipsa quo⁽²⁵⁾que permissu nostro agere possit, et ⁽²⁶⁾magistratus ei itemque aediles, quaes⁽²⁷⁾tores quoque et si qua alia necessaria ⁽²⁸⁾facienda sunt, creare debebunt. Quem ⁽²⁹⁾ordinem agendarum rerum perpetuo ⁽³⁰⁾pro civitatis merito custodiri conve⁽³¹⁾niet. Numerum autem decurionum ⁽³²⁾interim quinquaginta hominum in⁽³³⁾stituere debebis. Deorum autem in⁽³⁴⁾mortalium favor tribuet, ut aucti[s⁽³⁵⁾ e]orum⁵ viribus adque numero mai[or⁽³⁶⁾ e]orum haberi copia possit.

34. Epistulae Ablabii praef. praet. et Constantini imperatoris de iure civitatis Orcistenorum.

Orcistus, hodie Eski Alikian, oppidum fuit Phrygiae salutaris in ipso confinio Galatiae non longe a Pessinunte situm; ibi prostat basis haec tribus lateribus inscripta, scilicet antica nobis est pagina I, latus intuenti dextrum II, intuenti sinistrum III; quartum latus muro opinor olim applicitum vacat. Eius oppidi incolae datis precibus ad Constantinum Magnum filiosque eius Crispum et Constantinum et Constantium (id est inter a. 323 et 326), quarum principium superest (II 17—34), reliqua pars alteri opinor basi olim inscripta deficit, petierunt, ut sibi ius civitatis restitueretur, idque impetraverunt. Adest integrum fere imperatoris de ea re rescriptum datum ad Ablabium tum praefectum praetorio (I, 8—II, 16) praemissis ex more litteris inscriptione nescio quomodo destitutis Ablabii ad Orcistenos (II 1—7), per quas imperatoris rescriptum ad eos transmittit. — Accedit rescriptum eiusdem Constantini alterum totam paginam tertiam occupans, post tempus opinor in latere antea vacuo relicto adiectum, scriptum die Iun. 30 a. 331 ad ordinem Orcistenorum, quo beneficium confirmatur. — Harum quattuor epistularum tres ad apographum Pocockianum aliaque minora subsidia edidi C. I. L. III n. 352; sed nuper demum successit optimo amico Ramsayo

1) supra. — 2) redditus; emendavit Pick. — 3) coeundum. — 4) gerend. — 5) aucti.corum.

Anglo, ut lapidem pro deperdito habitum primum investigaret, deinde denuo in locum devium eius rei causa profectus eum lectu difficillimum transcriberet et expleret (nam ex precibus quae supersunt II 17—34 Pocockius non descripserat) et maioris partis ectypum faceret. Eum cum edendum mihi committeret, parvi libenter; nam cum antea eum ab hac sylloge excluderim utpote nimis corruptum, iam quamquam loca quaedam dubia restant, omnino dignus est qui huic corpori inseratur. Iam emendate ed. est C. I. L. III S., 1266 n. 7000.

- I. [Ut alia s]ic haec¹ quae in precem con[tu]lis[tis et nominis] (²) et dignitatis reparationem iure quae[runt obtine] (³)re. Proinde vicari intercessione qua[e fuerant mut] (⁴)ilata ad integrum prisca² honoris r[eduxit imp]erator) super omnes re(⁵)tr[o] pius³, ut et vos oppidumque dilig[entia vestra tui] (⁶)t[um] expetito legum adque appellationis s[plendore iure decreti] (⁷) perfruamini infrascripti.

(⁸) Have Ablabi carissime nobis.

(⁹) Incole Orcisti, iam nunc⁴ oppidi et (¹⁰) civitatis, iucundam munificen(¹¹)tiae nostrae materiem praebe(¹²)runt, Ablabi carissime et iucundissi(¹³)me. Quibus enim studium est urbes vel no(¹⁴)vas condere vel longaevas erudire vel in(¹⁵)termortuas reparare, id quod petebatur acce(¹⁶)ptissimum⁵ fuit. Adseruerunt enim vicum suum (¹⁷) spatiis prioris aetatis oppidi splendore floru(¹⁸)isse, ut et annuis magistratu[m] (¹⁹) fascibus orna(¹⁹)retur essetque curialibus celebre et populo (²⁰) civium plenum. Ita enim ei situ adque ingenio (²¹) locus opportunus esse perhibetur, ut ex qu(²²)attuor partibus [e]o totidem in sese congruant (²³) viae, quibus omnibus [p]ublicis mansio [e]a me(²⁴)[di]alis adque accommoda esse dicat[ur]. Aquaru[m] (²⁵) ibi abundantem afflu[entiam], labacra quoqu[e] (²⁶) publica privata[que] eorum istatuis veterum (²⁷) principum ornata, [et p]opulum⁷ comm[un]entium (²⁸) adeo celebre[m] ali⁸ ibidem sunt, (²⁹) facile⁹ compleantur pr[ovi]sa¹⁰ ex decursibus (³⁰) praeterfluentium [aq]uarum, ... (³¹) rum¹¹

1) haecquae. Huius versus qui lateris huius primus est, deficiunt litterae c. 8 ante IHAEQVAE. — 2) prisgi. — 3) POPIVS in principio v. 5 legit Ramsay. — 4) nuc. — 5) acc'ptissimum. — 6) magistratum. — 7) ORNATAM/OPVLVM. — 8) sic ad ectypum; CELEBREMO ///ES///EIALVAVLI litteris fugientibus exemplum. — 9) sunt[cile. — 10) rR///A. — 11) AVERQVI antea apparuerunt; AQVIMGVN exemplum.

numerus copiosum. Quibus cum omni⁽³²⁾bus memoratus locus abundare dicatur, c[on]⁽³³⁾t[ig]isse adseruerunt, ut eos Nacolenses si[bi]⁽³⁴⁾ a]dnecti ante id temporis postularent. Quo[d]⁽³⁵⁾ es]t indignum temporibus nostris, ut tam o[p]⁽³⁶⁾p[ort]unus locus civitatis nomen amittat⁽³⁷⁾, et inutile commanentibus, ut depraeda⁽³⁸⁾[t]ione potiorum omnia sua commoda utilit[as]⁽³⁹⁾tesque deperdant. Quibus omnibus quas[i]⁽⁴⁰⁾ quidam cumulus accedit, quod omnes⁽⁴¹⁾ [i]bidem sectatores sanctissimae religi⁽⁴²⁾onis habitare dicantur. Qui cum praeca⁽⁴³⁾rentur, ut sibi ius antiquum nomenque⁽⁴⁴⁾ civitatis concederet nostra clementia,⁽⁴⁵⁾ sicuti adnotationis nostrae [subiecta]¹⁽⁴⁶⁾ cum precibus exempla testantur², huius mo⁽⁴⁷⁾di sententiam dedimus. Nam haec quae in pre⁽⁴⁸⁾[ce]m contulerunt et nominis et dignitatis⁽¹⁾ reparationem iure quae⁽²⁾runt obtinere. Proinde [gra]⁽³⁾vi-II. tatis tuae interces[sione]⁽⁴⁾ quae fuerant mu[tolata]⁽⁵⁾ ad integrum prisca³ [honoris]⁽⁶⁾ re]duci sancimus, ut et ipsi⁽⁷⁾ [o]ppidumque diligent[ia sua]⁽⁸⁾ t[ui]tum expetito legum [ad]⁽⁹⁾que appellationis splen⁽¹⁰⁾dore perfruantur. Par es[t]⁽¹¹⁾ig[itur] sinceritatem tuam⁽¹²⁾ [q]uod promptissime pro tempo⁽¹³⁾[ri]s nostri dignitate conces[s]⁽¹⁴⁾im]us, erga supplicantes fe[s]⁽¹⁵⁾ti[n]anter implere.

Vale Abla[bi]⁽¹⁶⁾ ca[r]issime et iucundissime nobis.

⁽¹⁷⁾ ∼ Exemplum precum. ∼

⁽¹⁸⁾ [A]d auxilium pietatis vestrae⁽¹⁹⁾ [conf]ugimus, domini imp[er]p.⁴ Constantine⁽²⁰⁾ [Maxi]me victor semper Aug. et Crispe,⁽²¹⁾ [Cons]tantine et Constanti nobb. Cae[s].

⁽²²⁾ Patria nostra Orcistos vetust[is]⁽²³⁾simu]m oppidum fuit et ex antiquis[is]⁽²⁴⁾ temporibus, ab origine etia[m]⁽²⁵⁾ civitatis dignitatem obtinuit. ⁽²⁶⁾ [Id] in medio confinio Galatiae p[er]be⁽²⁷⁾n[ae]⁵ situm est. Nam quattuor via[rum]⁽²⁸⁾ tr[ans]itus ex[hibet]: id est civita[tis]⁽²⁹⁾ P[lessin]untesium, quae civita[s]⁽³⁰⁾dis[tat] a patria nostra tricensim[o] f[er]e⁽³¹⁾ l[apide]; nec non etiam civitat[is] Mi⁽³²⁾d[aitan]orum, quae et ipsa est a [patria]⁽³³⁾ nostra

1) ADNOPATIONITNOL/AESRNEC///O. — 2) EXEMPLAVESTANTVR. — 3) prisgi. — 4) altera p dubia. — 5) P (vel R) I///AE. Restitutio dubia.

in tricensimo miliario; [et civi⁽³⁴⁾t]atis Amorianorum, quae posita
(reliqua desiderantur).

III. (1) [A]ct(um) prid(ie) (2) kal(endas) Iulias (3) [C]onstanti-
nopol(i).

(4) [I]mp. Caes. Constantinus (5) Maximus Guth(icus) victor
ac trium(6)[f]ator Aug. et Fl(avius) Cla(udius) Constantinus (7)
Alaman(nicus) et F[l(avius) I]ul(ius) Constantius n(ost)er. (8)
[C]aess. salutem dicunt (9) ordini civit(at)is Orcistanorum.

(10) Actum est indulgentiae nos⁽¹¹⁾trae munere ius vobis
civita⁽¹²⁾tis tributum non honore modo, (13) verum libertatis
etiam privi⁽¹⁴⁾legium custodire. Itaque Na⁽¹⁵⁾colensium in-
iuriam ultra in⁽¹⁶⁾dulgentiae nostrae beneficia (17) perdurantem
praesenti re⁽¹⁸⁾scribitione removemus idque (19) oratis vestris
petitionique (20) deferimus, ut pecuniam, quam (21) pro cultis
ante solebatis in⁽²²⁾ferre, minime deinceps dependa⁽²³⁾tis. Hoc
igitur ad virum praest[er] (24)ntissimum rationalem Asia⁽²⁵⁾nae
dioeceseos lenitas nostra (26) perscribit, qui, secutus for⁽²⁷⁾-
mam indulgentiae concessae (28) vobis, pecuniam deinceps pro
(29) supra dicta specie expeti a vo⁽³⁰⁾bis postularique prohibebit.

(31) Bene valere vos cupimus.

(32) [B]asso et Abl[atio] cons.

CAPUT V.

SENATUS CONSULTA.

35. SC. de Bacchanalibus a. 568.

C. I. L. 143 n. 196. Cf. C. I. L. 10,13 n. 104. Ri. tab. 18. — *E*
tabula athenae (a. 0,27 m., l. 0,28 m.) a. 1640 in vico Piriolo Calabriae
effossa, nunc Vindobonae adservata. Litteris exiguis, sed elegantibus est
scripta; capita non sunt distincta, spatia quaedam passim sine causa, ut
videtur, vacua relictas. — Bacchanalium coniurationem et de ea re decreta
senatus ad a. 568 enarrat Livius 39,8—19. Haec autem tabula proprie epi-
stulam exhibet a consulibus datam ad magistratus nescio quos agro Teurano
(in Bruttii) praefectos cum adiuncto vel potius praemisso senatusconsulto.

[Q.] Marcius L. f., S(p.) Postumius L. f. cos. senatum con-
sulerunt n(on)is Octob. apud aedem (2) Duellonai.

Sc(ribendo) arf(uerunt) M. Claudi(us) M. f., L. Valeri(us)
P. f., Q. Minuci(us), C. f. ∞

De Bacanalibus quei foideratei ⁽³⁾ esent ita exdeicendum
censuere:

Neiquis eorum Bacanal¹ habuise velet; sei ques ⁽⁴⁾ esent,
quei sibi deicerent necesus ese Bacanal habere, eis² utei ad
pr(aitorem) urbanum ⁽⁵⁾ Romam venirent, deque eis rebus, ubei
eorum verba³ audita esent, utei senatus ⁽⁶⁾ noster decerneret,
dum ne minus senatoribus⁴ C adesent [quom e]^{a5} res cosoleretur.

⁽⁷⁾ Bacas⁶ vir nequis adiese⁷ velet ceivis Romanus neve
nominus Latini neve socium ⁽⁸⁾ quisquam, nisei pr. urbanum
adiesent⁷, isque [d]e senatuos sententiad, dum ne ⁽⁹⁾ minus sena-
toribus C adesent quom ea res cosoloretur, iouiset⁸. Ce[n]suere.

⁽¹⁰⁾ Sacerdos nequis vir eset; magister neque vir neque
mulier quisquam eset. ∞ ⁽¹¹⁾ Neve pecuniam quisquam eorum
comoine[m h]abuise ve[l]et; neve magistratum, ⁽¹²⁾ neve pro
magistratud⁹, neque virum [neque mul]ierem quiquam fecise ve-
let. ∞ ⁽¹³⁾ Neve post hac inter sed conioura[se nev]e comvo-
vis neve conspondise ⁽¹⁴⁾ neve conpromesise velet, neve quis-
quam fidem inter sed dedise velet, ⁽¹⁵⁾ Sacra in oquoltod¹⁰ ne
quisquam fecise velet; ∞ neve in poplicod neve in ⁽¹⁶⁾ prei-
vatod neve exstrad urbem sacra quisquam fecise velet, ∞ nisei
⁽¹⁷⁾ pr. urbanum adieset⁷, isque de senatuos sententiad, dum
ne minus ⁽¹⁸⁾ senatoribus C adesent quom ea res cosoleretur,
iouiset⁸. Censuere.

⁽¹⁹⁾ Homines plous V oinvorsei virei atque mulieres sacra
ne quisquam ⁽²⁰⁾ fecise velet, neve interibei virei plous duobus,
mulieribus¹¹ plous tribus ⁽²¹⁾ arfuisse velent, nisei de pr. ur-
bani senatuosque sententiad. utei suprad ⁽²²⁾ scriptum est. ∞

Haice utei in coventionid exdeicatis ne minus trinum ⁽²³⁾
noundinum, senatuosque sententiam utei scientes esetis ∞ —

1) sacanal. — 2) i. e. ei, nam eis antiqua forma nomin. plur. est pro
i, ut facteis in l. agr. v. 28. — 3) utr a. — 4) De suppressa littera I v.
Ri. p. 122 col. 3. — 5) quom e deficit spatio vacuo relicto. — 6) i. e.
bacchas. Liv. 39,9.10.13: bacchis initiari. — 7) i. e. adisse cet. — 8) iou-
sisent, quod defendit Weissbrodt, spec. gramm. p. 16 et denuo miscellanea
epigr. num. gramm. (Bruns. 1883). — 9) magistratuo. — 10) dquoltod.
— 11) expectamus mulieres.

eorum ⁽²⁴⁾ sententia ita fuit: 'sei ques esent, quei avorsum ead fecisent, quam suprad ⁽²⁵⁾ scriptum est, eeis rem caputalem faciendam censuere' — ∞ atque utei ⁽²⁶⁾ hoc in tabolam ahenam inceideretis, ita senatus aiquom censuit, ⁽²⁷⁾ uteique eam figier ioubeatis, ubei facilumed gnoscier potisit; ∞ atque ⁽²⁸⁾ utei ea Bacanalia, sei qua sunt, extrad quam sei quid ibei sacri est, ⁽²⁹⁾ ita utei suprad scriptum est, in diebus X, quibus vobeis tabelai datai erunt, ⁽³⁰⁾ faciatis utei dismota sient. — IN AGRO TEURANO¹.

†36. SCC. de Thisbaeis a. 584.

Tabula marmorea reperta a. 1871 in Boeotia ibi ubi fuerunt antiquae Thisbae ad vicum Kakosi, extat Athenis in museo publico quod centrale dicunt. Descripsit et edidit primus Foucartus in ephemeride 'archives des missions scientifiques et littéraires' a. 1872 p. 322 sq. (unde repetivit Mo. eph. epigr. I p. 278 sq.), sed mendis plurimis et gravissimis inquinatam. quarum recognito archetypo quasdam sustulit Otto Lueders (apud Mo. eph. epigr. 2, 102), plures Iohannes Schmidt (Mitth. des athen. Instituts 4, 235; Z.S.St. 2, 116). Instructa est commentariis ab editoribus omnibus, a nostratibus etiam versione Latina. — Inscriptio continet versionem Graecam duorum SCorum, quorum prius (v. 1–13) a. d. VII id Octobres, posterius pridie idus factum est; annum docuerunt nomina duo consulis (v. 42) A. Hostilii Mancini, qui a. 584 cum A. Atilio Serrano fasces gessit, et Q. Maenii praetoris noti e Livii libro XLIII.

(I.) Κόιντος Μαίνιος Τίτου υἱὸς στρατηγὸς τῇ συνκλήτῃ⁽²⁾ συν-εβουλευσατο ἐν κομητίῳ πρὸ ἡμερ⁽³⁾[ῶ]ν ἑπτὰ εἰδυῶν Ὀκτωμβρίων.

Γραφομένῳ ⁽⁴⁾ παρῆσαν Μάνιος Ἀκίλιος Μανίου υἱὸς Ὀλτε[ι-νί]⁽⁵⁾α, Τίτος Νομίσιος Τίτου υἱός.

Περὶ ὧν Θισ⁽⁶⁾[β]εῖς λόγους ἐποιήσαντο περὶ τῶν καθ' αὐ⁽⁷⁾-[τ]οὺς πραγμάτων, οἵτινες ἐν τῇ φιλίᾳ τῇ ⁽⁸⁾ ἡμετέρᾳ ἐνέμειναν, ὅπως αὐτοῖς δοθῶσιν, ⁽⁹⁾ [ο]ἷς τὰ καθ' αὐτοὺς πράγματα ἐξηγήσωνται.

(I.) Q. Maenius T. f. praetor senatum consuluit in comitio a. d. VII idus Octobres.

Scribendo adfuerunt M'. Acilius M. f. Vol(tinia), T. Numisius T. f.

Quod Thisbaei verba fecerunt de rebus ad se pertinentibus ii qui in amicitia nostra permanserunt, ut sibi darentur, quibus res ad se pertinentes exponerent,

1) De agro Teurano v. Mo. C. I. L. 10, 13.

περὶ τού⁽¹⁰⁾ του τοῦ πράγματος οὕτως ἔδοξεν· ὅπως Κρίντος ⁽¹¹⁾ Μαίνιος στρατηγὸς τῶν ἐκ τῆς συνκλήτου ⁽¹²⁾ [π]έντε ἀποτάξιμι, οἱ ἂν αὐτῶν ἐκ τῶν δημοσίων πρα⁽¹³⁾[γμ]άτων καὶ τῆς ἰδίας πίστεως φαίνωνται. Ἔδοξε¹.

(II.) ⁽¹⁴⁾ Προτέραι εἰδυὼν Ὀκτωμβρίων.

Γραφομένῳ παρῇ⁽¹⁵⁾σαν Πόπλιος Μούκιος Κοίντου υἱός, Μάαρκος Κλαύ⁽¹⁶⁾διος Μάαρκου υἱός, Μάνιος Σέργιος Μανίου υἱός.

1) ⁽¹⁷⁾ Ὡσαύτως περὶ ὧν οἱ αὐτοὶ² λόγους ἐποίησαντο.

a) περὶ χώρας ⁽¹⁸⁾ [κ]αὶ περὶ λιμένων καὶ προσόδων καὶ περὶ ὁρέων·

ἃ αὐτῶν ἔγε⁽¹⁹⁾γόνοισαν, ταῦτα ἡμῶν μὲν ἔνεκεν ἔχειν ἐξεῖναι ἔδο⁽²⁰⁾ξεν.

b) περὶ ἀρχῶν καὶ περὶ ἱερῶν καὶ προσόδων, ὅπως αὐτοὶ ⁽²¹⁾ [κ]υριεύουσι·

περὶ τούτου τοῦ πράγματος οὕτως ἔδοξεν· ⁽²²⁾ οἵτινες εἰς τὴν φιλίαν τὴν ἡμετέραν³ πρὸ τοῦ ἧ Γαίος Λοκρέ⁽²³⁾τιος

*de ea re ita censuerunt: ut Q. Maenius praetor ex senatu quinque delegaret. qui sibi e re publica fideque sua viderentur. Censuere.*¹

(II.) *Pridie idus Octobres.*

Scribendo adfuerunt P. Mucius Q. f., M. Claudius M. f., M. Sergius M. f.

1) *Item quod iidem² verba fecerunt*

a) *de agro et de portubus redivibusque et de saltibus, qui eorum fuerant, eos per nos habere licere censuerunt.*

b) *de magistratibus et de delubris redivibusque eorum ut ipsi obtinerent,*

de ea re ita censuerunt: qui in amicitiam nostram [ve-

1) Explicit SC. prius, incipit alterum. Magistratus consulentis et loci indicatio ommissa est, quod sine dubio iidem erant atque in priore SC. Hoc alterum septem habet capita sive sententias, quarum prima secunda quarta quinta in complures partes divisae sunt, ut duodecim discessionibus opus fuerit ad id SC. conficiendum. — 2) Verba ὡσαύτως — αὐτοὶ si ita fuerunt in exemplari Romae confecto, Maenius de rebus Thisbaeorum secundo die senatum ita consuluit, ut pergere se diceret in actione proximo senatu coepta. Sententia huius capituli una relatione videtur proposita esse, a senatu autem in tres partes divisa et diversis condicionibus decreta. — 3) Συγγρ. παρεγέ-
νοντο.

τὸ στρατόπεδον πρὸς τὴν πόλιν Θίσβας προσήγα⁽²⁴⁾γεν,
ὅπως οὗτοι ἔτη δέκα τ[ἀ] ἔγγιστα κυριεύωσιν. Ἔδοξε.

- c) ⁽²⁵⁾ περὶ χώρας, οἰκιῶν καὶ τῶν ὑπαρχόντων αὐτοῖς·
οὐ ποτέ ⁽²⁶⁾ τι αὐτῶν γέγονεν, ὅπως [τὰ] ἑαυτῶν αὐτοῖς
ἔχειν ἐξῆι. ⁽²⁷⁾ Ἔδοξεν.

2) Ὡσαύτως περὶ ὧν οἱ αὐτοὶ λόγους ἐποιήσαντο, ὅπω[ς] ⁽²⁸⁾
οἱ αὐτόμολοι· οἱ ἴδιοι ἐκεῖ φυγάδες ὄντες¹, τὴν ἄκραν αὐτοῖς ὅπως
⁽²⁹⁾ τειχίσαι ἐξῆι καὶ ἐκεῖ κατοικῶσιν οὗτοι, καθότι ἐνεφάνισαν².

οὐ⁽³⁰⁾τως ἔδοξεν· ὅπως ἐκεῖ κατοικῶσιν καὶ τοῦτο τειχίσω-
σιν. Ἔδο⁽³¹⁾ξεν.

2a) Τὴν πόλιν τειχίσαι οὐκ ἔδοξεν.

3) Ὡσαύτως περὶ ὧν οἱ αὐτοὶ ⁽³²⁾ λόγους ἐποιήσαντο, χρυσίον,
ὃ συνήνεγκαν εἰς στέφανον ὃ⁽³³⁾πως εἰς τὸ Καπετώλιον στέφανον
κατασκευάσωσιν τούτοις καθ⁽³⁴⁾[ότι] ἐνεφάνισαν², ὅπως αὐτοῖς
ἀποδοθῆι, ὅπως τοῦτον τὸν στέφανον εἰς ⁽³⁵⁾ [τὸ] Καπετώλιον
κατασκευάσωσιν·

οὕτως ἀποδοῦναι ἔδοξεν.

- 4) Ὡσαύ⁽³⁶⁾[τ]ως περὶ ὧν οἱ αὐτοὶ λόγους ἐποιήσαντο

*nerunt], antequam C. Lucretius exercitum ad oppidum
Thisbas admovit, ut ii decem annis proximis obtinerent.
Censuere.*

c) *de agro et aedibus et bonis suis,
cuiuscumque quid eorum fuit, ut sua sibi habere liceret.
Censuere.*

2) *Item quod iidem verba fecerunt, ut qui transfugae ipsorum
ibi exules essent¹, arcem iis ut communire liceret, et ibi ii habi-
tarent, uti significaverunt²,*

ita censuerunt: ut ibi habitarent et id communirent. Censuere.

2a) *Oppidum communiri non censuerunt.*

3) *Item quod iidem verba fecerunt, aurum, quod contulerant
in coronam, ut in Capitolio coronam ponerent, iis (?), uti signifi-
caverunt², ut ipsis redderetur, ut eam coronam in Capitolio ponerent,
ita reddi censuerunt.*

4) *Item quod iidem verba fecerunt*

1) Significari videntur transfugae Thisbaeorum qui Romae exulaverant
(non exulabant) iam reversi domum. — 2) Verba καθότι ἐνεφάνισαν hic et
infra v. 34 significant eos homines qui supra v. 23 et 24 in amicitiam p. R.
venisse dicuntur ante C. Lucretii expeditionem.

- a) ἀνθρώπους, οἵτινες ὑπενα[ν⁽³⁷⁾τί]α τοῖς δημοσίοις πράγμασι τοῖς ἡμετέροις καὶ τοῖς ἑαυτῶν εἰσιν, ⁽³⁸⁾ [ὅπ]ως οὗτοι κατέχωνται·

περὶ τούτου τοῦ πράγματος, καθὼς ἂν Κοῖν⁽³⁹⁾[τ]ωι Μαινίωι στρατηγῶι ἐκ τῶν δημοσίων πραγμάτων καὶ τῆς ἰδίας πί⁽⁴⁰⁾[σ]τεως δοκῇ, οὕτως ποιεῖν ἔδοξεν.

- b) οἵτινες εἰς ἄλλας πόλεις ἄ⁽⁴¹⁾πήλθοσαν καὶ οὐχὶ πρὸς τὸν παρ' ἡμῶν στρατηγὸν παρεγένοντο, ὅπως ⁽⁴²⁾ μὴ εἰς τάξιν καταπορεύωνται·

περὶ τούτου τοῦ πράγματος πρὸς Αὐλὸν ⁽⁴³⁾ [᾽Ο]στίλιον ὕπατον γράμματα ἀποστεῖλαι ἔδοξεν, ὅπως περὶ τούτου τῇ δι⁽⁴⁴⁾[αν]ρίαι προσέχηι, καθὼς ἂν αὐτῶι ἐκ τῶν δημοσίων πραγμάτων καὶ ⁽⁴⁵⁾ [τ]ῆς ἰδίας πίστεως φαίνηται. Ἔδοξεν.

- 5) ⁽⁴⁶⁾ Ὡσαύτως περὶ ὧν οἱ αὐτοὶ λόγους ἐποιήσαντο περ[ι] ⁽⁴⁷⁾ τῶν δικῶν Ξενοπίθιδος καὶ Μνάσιδος, ὅπως ἐκ Χαλκίδος ἀφεθῶσι, καὶ ⁽⁴⁸⁾ Δαμοκρίτα Διονυσίου ἐχ' Θηβῶν αὐτά·

περὶ τούτων τῶν πόλε⁽⁴⁹⁾ων ἀφείναι ἔδοξεν, καὶ ὅπως εἰς Θίσβας μὴ κατέλθωσιν. Ἔδοξεν.

- 5a) ⁽⁵⁰⁾ [᾽Ω]σαύτως περὶ οὗ ταύτας τὰς γυναῖκας ὑδρίας σὺν ἀργυρίῳ[ι] ⁽⁵¹⁾ πρὸς] τὸν στρατηγὸν ἐνεγκεῖν εἵπασαν·

- a) homines, qui adversus rem publicam nostram ipsorumque essent, ut ii detinerentur,

de ea re, ut Q. Maenio praetori e re publica fideque sua videbitur, ita fieri censuerunt.

- b) qui in alia oppida abierunt neque ad praetorem a nobis missum adfuerunt, ut ne in ordinem regrederentur,

de ea re ad A. Hostilium consulem litteras dari censuerunt, ut de ea re animadverteret, uti ipsi e re publica fideque sua viderentur. Censuere.

- 5) Item quod iidem verba fecerunt de causis Xenopithidis et Mnasidis ut Chalcide dimitterentur, et Damocritae Dionysii filii Thebis itidem (?)

de iis civitatibus dimittendos esse censuerunt, et ut Thisbas ne redirent. Censuere.

- 5a) Item quod eas mulieres urnas cum pecunia ad praetorem tulisse dixerunt,

1) Spatio magis convenit supplementum εἰς.

περὶ τούτου τοῦ πράγ[μα⁽⁵²⁾το]ς ὕστερον ἔναντι Γαῖου Λοκρετίου βουλευσασθαι ἔδοξεν.

6) (⁵³) Ὁσαύτως περὶ ὧν οἱ αὐτοὶ Θισβεῖς ἐνεφάνισαν περὶ σίτου καὶ ἐλ[αί]⁽⁵⁴⁾ου ἑαυτοῖς κοινωσίαν πρὸς Γναῖον Πανδοσίον γεγονέναι.

περὶ τοῦ⁽⁵⁵⁾του τοῦ πράγματος, [ἐ]άν¹ κριτὰς λαβεῖν βούλωνται, τούτοις κριτὰς δο[ῦ]⁽⁵⁶⁾ναι ἔδοξεν.

7) Ὁσαύτως περὶ ὧν οἱ αὐτοὶ λόγους ἐποιήσαντο περὶ τοῦ (⁵⁷) γράμματα δοῦναι Θισβεῦσιν εἰς Αἰτωλίαν καὶ Φωκίδα.

περὶ τούτου (⁵⁸) τοῦ πράγματος Θισβεῦσι καὶ Κορωνεῦσιν εἰς Αἰτωλίαν καὶ Φωκί⁽⁵⁹⁾δα καὶ ἐάν που εἰς ἄλλας πόλεις βούλωνται, γράμματα φιλάν⁽⁶⁰⁾θρωπα δοῦναι ἔδοξεν.

de ea re posthac coram C. Lucretio deliberandum esse censuerunt.

6) *Item quod iidem Thisbaei significaverunt de frumento et oleo sibi societatem cum Gnaeo Pandosino fuisse,*

de ea re, si iudices accipere volent, iis iudices dandos esse censuerunt.

7) *Item quod iidem verba fecerunt de litteris dandis Thisbaeis in Aetoliam et Phocidem,*

de ea re Thisbaeis et Coronaeis in Aetoliam et Phocidem et si quo ad alias civitates volent, litteras benignas dandas esse censuerunt.

37. SC. de philosophis et rhetoribus a. 593.

(*Suetonius de claris rhetoribus c. 1: vetus SC., item censorium edictum² subiciam:*)

C. Fannio Strabone, M. Valerio Messala cos.

M. Pomponius praetor senatum consuluit.

Quod verba facta sunt de philosophis et de rhetoribus, de ea re ita censuerunt: ut M. Pomponius praetor animadverteret curaretque, uti³ ei e republica fideque sua videretur, uti Romae ne essent.

38. SC. de Tiburtibus c. a. 595.

C. I. L. 1,107 n. 201; XIV, 385 n. 3584. E tabula aenea, quae saec. XVI Tibure reperta aut perit aut latet. Primum edita est ab Ursino (ad

1) KAN tabula. — 2) *Utrumque exhibet etiam Gell. 15,11; edictum censorium dabitur infra.* — 3) *uti Gelliani libri, ut si Suetoniani.*

August. de leg. 22), postremo e tabula ipsa ab Ennio Quirino Visconti (icon. rom. 1,89). Eam scriptam esse per bellum sociale a. 664 Visc. coniecit, per coniurationem Sertorianam (a. 676) Mo. l. l.; Ritscheliu (Rh. Mus. 9,160) L. Cornelium praetorem eundem esse iudicavit atque L. Cornelium Cn. f. Lentulum Lupum consulem a. 598, adsentiente postea Mo. (Eph. epigr. 1, 289) propterea quod tribus in nominibus testium omitta ad eam aetatem ducit. Habemus autem non ipsum SC., sed epistulam praetoris datam ad SCtum, conversa oratione ex tertia persona in secundam, id quod post Urs. demonstravit Mo.

L. Cornelius Cn. f. pr(aetor) sen(atum) cons(uluit) a. d. III nonas Maias sub aede Kastorus.

(²) Scr. adf. A. Manlius A. f., Sex Iulius . . ., L. Postumius S(p.) f.

(³) Quod Teiburtes v(erba) f(ecistis) quibusque de rebus vos purgavistis, ea senatus (⁴) animum advortit ita ut ei aequom fuit: nosque ea ita audiveramus, (⁵) ut vos deisistis vobis nuntiata esse. Ea nos animum nostrum (⁶) non inducebamus ita facta esse propter ea quod scibamus (⁷) ea vos merito nostro facere non potuisse, neque vos dignos esse, (⁸) qui ea faceretis, neque id vobis neque rei poplicae vestrae (⁹) oitile esse facere. Et postquam vestra verba senatus audivit, (¹⁰) tanto magis animum nostrum inducimus, ita ut ei ante (¹¹) arbitrabamur, de eis rebus af vobis peccatum non esse. (¹²) Quonque de eis rebus senatui purgati estis, credimus vosque (¹³) animum vestrum inducere oportet, item vos populo (¹⁴) Romano purgatos fore.

SC. de Asclepiade Clazomenio sociisque a. 676.

C. I. L. 1,110 n. 203; *Inscr. Graec. Siciliae et Italiae* 247 n. 951. *Ri. tab. 30. E tabula athena, cui SC. utraque lingua inscriptum est, Latina in superiore, Graeca in inferiore parte. Pars Graeca paene integra servata est, Latinae tantummodo extrema pars. Versionis Graecae vv. 1.2.3.32.33 litteris maioribus scripti sunt. Tabulae Romae saec. XVI reperta hodie Neapoli adservatur. — Pertinet SC. ad tres nauarchos Graecos propter meritum erga rempublicam Romanam in amicorum populi Romani formulam referendos. Haud raro singuli homines in populi amicitiam ita recepti sunt; ita ad a. 583 Liv. 44,16,7 ait: senatus in formulam sociorum eum (Onesimum Macedonem) referri iussit, locum lautia praeberi, iisdem fere verbis usus, quibus hoc SC. v. 7 et 8 superstilibus. Anno 676 (78 a C) id factum esse, praescriptio ostendit.*

[*Consulibus Q. Lutatio Q. f. Catulo M. Aemilio Q. f. M. n. Lepido, praetore urbano et inter peregrinos L. Cornelio . . f. Sisenna, mense Maio.*

Q. Lutatius Q. f. Catulus cos. senatum consuluit a. d. XI k. Iunias in comitio.

Scribundo adfuerunt L. Faberius L. f. Ser(gia), C. . . . L. f. Pop(lilia), Q. Petillius T. f. Ser(gia).

Quod Q. Lutatius Q. f. Catulus consul verba fecit, Asclepiadem Philini filium Clazomenium, Polystratum Polyarci filium Cargystium, Meniscum Irenuei, qui fuit Meniscus Thargeli⁶, filium Milesium, nauarchos | in navibus advenisse bello Italico incipiente⁷, eos operam fortem et fidelem rei publicae nostrae navasse, | eos se ex senatus consulto in patrias dimittere velle, si

Ἐπὶ ὑπάτων Κοίντου Λυτατίου Κοίντου υἱοῦ Κάτλου καὶ Μάρκου Αἰμ[λίου Κοίντου υἱοῦ] ⁽²⁾ Μάρκου υἱωνοῦ Λεπίδου¹, στρατηγοῦ δὲ κατὰ πόλιν καὶ ἐπὶ τῶν ξένων Λευκίου Κορνυλίου[υ . . . υἱοῦ] ⁽³⁾ Σισέννα, μηνὸς Μαΐου.

Κόιντος Λυτάτιος Κοίντου υἱὸς Κάτλος ὑπατος συγκλήτῳ συνεβουλ[εύσατο] ⁽⁴⁾ πρὸ ἡμερῶν² ἔνδεκα καλανδῶν Ἰουνίων ἐν κομετίῳ.

Γραφομένῳ παρήσαν Λεύκιος Φαβέριος Λευκίου υἱὸς Σεργία, Γάιο[ς . . . Λευ]⁽⁵⁾κίου υἱὸς Ποπλιλία³, Κόιντος Πετίλλιος Τίτου υἱὸς Σεργία.

Περὶ ὧν Κόιντος Λυτάτιος Κοίντου υἱὸς Κάτλος⁴ ὑπατος λόγους ἐποίησατο, Ἀ[σκληπιιάδην] ⁽⁶⁾ Φιλίνου υἱὸν Κλαζομένιον, Πολύστρατον Πολυάρκου υἱὸν Καρύστιον, Μενίσκον⁵ Εἰρηγναίου, τὸν γεγονότα Μενίσκον Θαρρηλίου⁶, υἱὸν Μιλί[σιον, ναυάρχου] ⁽⁷⁾ ἐν τοῖς πλοίοις παραγεγονέναι τοῦ πολέμου τοῦ Ἰταλικοῦ ἐ[ξ]αρχομένου⁷, τούτους ἐργασίαν ἔπανδρον καὶ πιστὴν τοῖς δημοσίαις πράγμασιν τοῖς ἡμετέρ[οις] παρεσχέ[ναι] ⁽⁸⁾ ναι, τούτους ἑαυτὸν κατὰ τὸ τῆς⁸ συγκλήτου δόγμα εἰς τὰς πατρίδας ἀπολῦσαι βούλεσθαι.

1) λιπεδου. — 2) πμερων. — 3) ποπλιαια. — 4) καταος. — 5) μεν.οσκον. — 6) *Thargelii filius adoptione filius Irenaei factus est.* — 7) [*Intellegitur puto bellum vere Italicum, scilicet Marsicum a. 664—66 finitum civitate Italicis concessa, non Sullanum a. 671. 672, quamquam hoc et ipsum, cum propterea quod illius pars et sequela fuit tum propter Samnites a Sulla debellatos, recte ita appellari potuit et propius atest ab anno eo, quo nauarchis praemia senatus attribuit.* Τη. Μ.] — 8) της.

sibi¹ videretur, ut pro rebus bene gestis ab eis fortiterque factis in rem publicam nostram honor eis haberetur:

de ea re ita censuerunt: Asclepiadem Philini filium Clazomenium, | Polystratum Polyarci filium Carystium, Meniscum Irenaei filium, qui fuit Meniscus antea Thargelii, Milesium, viros bonos ei amicos appellari. | Senatum populumque Romanum existimare eorum operam bonam et fortem et fidelem e re publica nostra fuisse; | quam ob causam senatum censere, uti ii liberi posterique eorum in suis patriis cuncti omnium rerum et tributorum immunes sint: si qua tributa ex | bonis eorum exacta sunt, postquam rei publicae nostrae causa profecti sunt, ut ea iis reddantur restituantur: et si qui | agri aedificia bona eorum venierunt, postquam e patria rei publicae nostrae causa profecti sunt, ut ea omnia eis in integrum restituantur; | et si qui dies constitutus

ἐὰν αὐτῷ¹ φαίνεται, ὅπως ὑπὲρ τῶν καλῶς πεπραγμένων ὑπ' αὐ-
[τῶν καὶ ἀνδρῶν]⁽⁹⁾ γαθημάτων² εἰς τὰ δημόσια πράγματα τὰ ἡμέ-
τερα καταλογῇ αὐτῶν γένηται·

περὶ τοῦτου τοῦ πράγματος οὕτως ἔδοξεν· Ἀσκληπιάδην Φιλίνου
υἱὸν Κλαῖζ[ομένιον], ⁽¹⁰⁾ Πολύστρατον Πολυάρκου υἱὸν Καρύστιον,
Μενίσκον Εἰρηναίου υἱὸν Μιλήσιον τὸν γεγονότα Μενίσκον ἀνωθεν
δὲ Θαργγηλίου, ἀνδρας καλοὺς καὶ ἀγαθοὺς καὶ φίλους προσ]⁽¹¹⁾ α-
γορεῦσαι. Τὴν σύνκλητον³ καὶ τὸν δῆμον τὸν Ῥωμαίων διαλα-
βάνειν τὴν τούτων ἐργασίαν καλῶν⁴ καὶ ἑπανδρον καὶ πιστὴν τοῖς
δημοσίοις πράγμασι τοῖς ἡμετέρο[ις γεγο]νέναι, ⁽¹²⁾ δι' ἣν⁵
αἰτίαν τὴν σύνκλητον κρίνειν, ὅπως οὗτοι τέκνα ἑκγονοὶ τε αὐ-
τῶν ἐν ταῖς ἑαυτῶν πατρίσιν ἀλειτούργητοι πάντων τῶν πραγμάτων
καὶ ἀνείσφοροι ὦσιν· εἴ τινες εἰσφ[οραὶ] ἐκ τῶν ⁽¹³⁾ ὑπαρχόν-
των αὐτῶν εἰσπεπραγμένα· εἰσὶν μετὰ τὸ τούτους τῶν δημοσίων
πραγμάτων τῶν ἡμετέρων χάριν⁶ ὀρμῆσαι, ὅπως αὐταὶ αὐτοῖς ἀπο-
δοθῶσιν⁷ ἀποκατασταθῶσιν· εἰ τέ τινες⁸ ⁽¹⁴⁾ ἀγροὶ οἰκίαι ὑπάρ-
χοντα αὐτῶν πέπρανται μετὰ τὸ ἐκ τῆς πατρίδος τῶν δημοσίων
πραγμάτων τῶν ἡμετέρων χάριν ὀρμῆσαι, ὅπως ταῦτα πάντα αὐ-
τοῖς εἰς ἀκέραιον ἀποκαταστα⁽¹⁵⁾ θῇ⁹· εἰ τέ τις προθεσμία παρε-

1) αὐτῇ Goettiling; sed intellegitur consul. — 2) ἀνδραγασμάτων. — 3)
τημουηκλητον. — 4) καλυπ. — 5) ηἷ. — 6) χαρη. — 7) αποδοθωσιλ. —
8) τινεισι/. — 9) αποκατασταθῇ.

exierit, ex quo e patria rei publicae nostrae causa profecti sunt, ne quid ea res eis noceat | neve quid eis ob eam causam minus debeat ne quid minus eis persequi exigere liceat, quaeque hereditates (1) *eis leiberisve eor[um] obvenerunt ut eas habeant possideant fruanturque; quaeque* (2) *ei liberi posteri uxoresve eorum ab altero persequentur, sive quid* ab eis leibereis posteris ux[oribusve] eorum alii persequentur, *ut eis liberis posteris uxoribusve* (3) *eorum ius et potestas sit, seive in patria suis legibus velint iudicio certare seive apud magistratus [nostros Italici iudicibus, seive in civitate libera* (4) *aliqua earum, quae semper in amicitia p[opuli] R[omani] manserunt, ubei velint utei ibei iudicium de eis rebus fiat. Sei qua [iudicia de eis absentibus postquam e patria profecti sunt,]* (5) *facta sunt, ea uti in inte-*

λήλυθεν¹, ἀφ' οὗ ἐκ τῆς πατρίδος τῶν δημοσίων πραγμάτων τῶν ἡμετέρων χάριν ὥρμησαν², μή τι τοῦτο τὸ πρᾶγμα αὐτοῖς βλαβερὸν γένηται (16) μηδὲ τι αὐτοῖς διὰ ταύτην τὴν αἰτίαν ἔλασσον ὀφείλῃται³ μηδὲ τι ἔλασσον αὐτοῖς μεταπορεύεσθαι πράσσειν ἐξῆ, ὅσαι τε κληρονομίαι αὐτοῖς ἢ τοῖς τέκνοις αὐτῶν (17) παρεγένοντο, ὅπως ταύτας ἔχωσιν διακατέχωσιν⁴ καρπεύωνται τε ὅσα τε ἂν αὐτοὶ τέκνα ἐκγονοὶ γυναῖκές τε αὐτῶν παρ' ἑτέρου μεταπορεύωνται, ἐάν τέ τι πα(18)ρ' αὐτῶν τέκνων ἐκγόνων γυναικῶν τε αὐτῶν ἕτεροι μεταπορεύωνται, ὅπως τούτων τέκνων [ἐκγόνων⁵] γυναικῶν [τε⁶] αὐτῶν ἐξουσία καὶ αἵρεσις [ἤ], ἐάν τε ἐν ταῖς πα(19)τρίσιν κατὰ τοὺς ἰδίους νόμους βούλωνται κρίνεσθαι, ἢ ἐπὶ τῶν ἡμετέρων ἀρχόντων⁶ ἐπὶ Ἰταλικῶν κριτῶν, ἐάν τε ἐπὶ πόλεως ἐλευθέρας τῶν διὰ τέλους (20) ἐν τῇ φιλίας τοῦ δήμου τοῦ Ῥωμαίων μεμενηκυῖων, οὗ ἂν προαιρῶνται, ὅπως ἐκεῖ τὸ κριτήριον⁷ περὶ τούτων τῶν πραγμάτων γίνηται· εἴ τινα κριτήρια (21) περὶ αὐτῶν ἀπόντων μετὰ τὸ ἐκ τῆς πατρίδος ὁρμῆσαι γεγονότα ἐστίν, ταῦτα ὅπως εἰς ἀκέραιον ἀποκατασταθῇ καὶ ἐξ ἀκεραίου

1) παρεληλυθεν. — 2) ωρμησαν. — 3) οσειληται. — 4) αιακατεχωσιν. — 5) ἐκγόνων et τε inseruit Mo. — 6) [Inter ἀρχόντων et ἐπὶ manu antiqua (de antiquitate additamenti dubitare me vetuit Huelsenus aere inspecto) inserta est littera H, perperam si quid video; nam iudicium apud magistratus Romanos et iudicium iudicum Italicorum tantum abest, ut recte sibi opponuntur, ut Italici iudices dari nequeant nisi a magistratu Romano. Th. M.] — 7) κρητηριον.

*gram restitu]*antur et de integro iudicium ex s(enatus) c(on-sulto) fiat. Sei quas pecunias ci[uitates eorum publice debeant, *nei quid in eas* ⁽⁶⁾ *pecunias dare debeant; magistrat]*us nostri queiquomque Asiam Euboeam locabunt vectigalve Asiae [*Euboeae imponent, curent ne quid ei dare debeant.* ⁽⁷⁾ — *Uteique Q. Lutatius. M.]* Aemilius cos. a(Iter) a(mbove), s(ei) e(is) v(ideretur), eos in ameicorum formulam referundos curarent, eis[*que tabulam atheneam amicitiae in Capitolio ponere* ⁽⁸⁾ *sacrificiumque]* facere liceret, munusque eis ex formula locum lantiaque q(uaestorem) urb(anum) eis locare mittereq[ue i]ube[rent. *Seique de suis rebus legatos ad senatum* ⁽⁹⁾ *mitt]*ere lega[teire] veneire vellent, uti eis leibereis postereisque eorum legatos venire mittereque liceret. Uteiq[ue Q. Lutatius. M. Aemilius cos. a(Iter) a(mbove),] ⁽¹⁰⁾ sei (videatur) e(is), litteras ad magistratus nostros, quei Asiam Macedoniam provincias optinent, et ad magistratus eorum mit-

κριτήριοι κατὰ ⁽²²⁾ τὸ τῆς συνκλήτου δόγμα γίνηται· εἴ τινα χρήματα αἱ πόλεις αὐτῶν δημοσίᾳ ὀφείλωσιν, μή τι εἰς ταῦτα τὰ χρήματα δοῦναι ὀφείλωσιν· ⁽²³⁾ ἄρχοντες ἡμέτεροι, οἵτινες ἂν ποτε Ἀσίαν Εὐβοίαν μισθῶσιν ἢ προσόδους Ἀσίᾳ Εὐβοίᾳ ἐπιτιθῶσιν, φυλάττωνται μή τι οὗτοι δοῦναι ὀφείλωσιν. ⁽²⁴⁾ — “Ὅπως τε Κόιντος Λυτάτιος¹, Μάρκος Αἰμίλιος ὕπατοι, ὁ ἕτερος ἢ ἀμφοτέρω, ἐὰν αὐτοῖς² φαίνηται, τούτους εἰς τὸ τῶν φίλων διάταγμα ἀνενεχθ[ῆ]ναι ⁽²⁵⁾ φροντίσωσιν· τούτοις τε πῖνακα³ χαλκοῦν φιλίας ἐν τῷ Καπετωλίῳ ἀναθεῖναι θυσίαν τε ποιῆσαι ἐξῆμ⁴, ξενίᾳ τε αὐτοῖς κατὰ τὸ διάτα⁽²⁶⁾γμα τόπον παροχὴν τε τὸν ταμίαν τὸν κατὰ πόλιν τούτοις μισθῶσαι ἀποστείλαί⁵ τε κελεύσωσιν· ἐὰν τε περὶ τῶν ἰδίων πραγμάτων ⁽²⁷⁾ πρεσβευτὰς πρὸς τὴν σύγκλητον ἀποστέλλειν αὐτοὶ τε παραγίνεσθαι προαιρῶνται, ὅπως αὐτοῖς τέκνοις ἐκγόνους τε αὐτῶν ⁽²⁸⁾ πρεσβευταῖς παραγίνεσθαι καὶ ἀποστέλλειν τε ἐξῆμ· ὅπως τε Κόιντος Λυτάτιος, Μάρκος Αἰμίλιος ὕπατοι, ὁ ἕτερος ἢ ἀμφοτέρω, ⁽²⁹⁾ ἐὰν αὐτοῖς φαίνηται, γράμματα πρὸς τοὺς ἄρχοντας τοὺς ἡμετέρους, οἵτινες Ἀσίαν Μακεδονίαν ἐπαρχείας διακκτέχουσιν⁶, ⁽³⁰⁾ καὶ πρὸς τοὺς ἄρχοντας αὐτῶν ἀποστείλωσιν τὴν σύγκλητον⁷ θέλειν καὶ δίκαιον ἡγεῖσθαι ταῦτα

1) αὐτατοῖς. — 2) αὐτοῖς. — 3) πῖνα. — 4) ἐπη. — 5) ἀποστολαί.
— 6) αἰακκτεχουσιν. — 7) συνκλητον.

ta[nt, senatum velle et] (¹¹) aequom censere ea ita fieri ∼ ita n(tei) e(is) e r(e) p(ublica) f(ideque) s(ua) v(ideatur). C(sensuere).

οὕτω γίνεσθαι, (³¹) οὕτως ὥς ἂν αὐτοῖς ἐκ τῶν δημοσίων πραγμάτων πίστεως τε τῆς ἰδίας φαίνεται¹. ∼ Ἔδοξεν. —

(³²) Ἀσκληπιάδου τοῦ Φιλίνου Κλαζομενίου[υ]. Πολυστράτου τοῦ Πολυάρχου (³³) Καρυστίου. Μενίσκου τοῦ Εἰρηναίου Μιλησίου.

†40. SC. de Oropiis a. 681.

Magna tabula marmorea reperta m. Iulio a. 1884 in oppido Boeotiae Oropo ubi oraculum Amphiarai fuisse notum est. Edidit eam primus S. Bases Graecus Ἐφημερίς ἀρχαιολογική 1884 p. 98, cf. 1886 p. 46, deinde Mo. Hermae vol. 20 p. 268 sq.; uterque editor versionem Latinam adiecit et commentarium. Habent item Viereck sermo Graecus (Gottingae 1889) n. XVIII et Dittenberger inscr. Graec. sept. n. 413. — Continet tabula epistulam consulum a. 681 ad Oropios datam (v. 1—16), per quam iis transmittunt cum decretum ex iussu senatus anno praecedente facto de consilii sententia redditum inter Oropios et publicanos (v. 16—59) tum senatus consultum quo decretum confirmatur (v. 59—69). Nomina eorum qui in consilio fuerunt cur epistulae subiuncta sint, infra p. 176 n. 6 explicatum est. Decreto adiuncta sunt instrumenta a partibus in actione illa prolata, scilicet a publicanis caput ex lege censoria (cf. p. 174 n. 4) locationis (v. 35—42), ab Oropiis pars decreti Sullani et quo id confirmabatur senatus consulti (v. 42—57). Sumptum autem est decretum ex commentariis consulum, quorum mentio fit v. 31.58, senatus consultum ex volumine actorum senatus.

(A. Epistula consulum a. 681 decretum ex consilii sententia continens.)

Μ[άαρ]κος Τερέντιος Μάαρκου υἱὸς Οὐάρρων Λεύκολλος, Γάιος Κάσιος Λευκ[ίου υἱὸς (²) Λόν]γινος ὑπατοὶ ∼ Ὠρωπίων ἄρχουσιν βουλῇ δῆμῳ χαίρειν.

Εἰ ἔρρωσθε, εὖ ἂν ἔχ[οι]. (³) Ὑμᾶς εἰδέναι βουλόμεθα, ἡμᾶς κατὰ τὸ τῆς συνκλήτου δόγμα τὸ γενόμενον ἐ[πὶ Λευκί] (⁴) οὐ Λικινίου Μάαρκου Αὐρηλίου ὑπάτων² περὶ ἀντιλογιῶν τῶν ἀναμ . . .

(A.) *M. Terentius M. f. Varro Lucullus, C. Cassius L. f. Longinus cos. Oropiorum magistratibus ordini populoque salutem.*

Si valetis, bene est. Scire vos volumus, nos ex senatus consulto facto L. Licinio M. Aurelio cos.² de controversiis eorum

1) φανηται. — 2) In tabula sequitur ἐπεγνωμέναι, quod verbum cum v. 5 redeat, hoc loco delendum censet Mo. — Consules sunt a. 680.

(⁵) θεῶι Ἀμφιαράῳ καὶ τῶν δημοσιωνῶν γεγονότων ἐπεγνωκέναι
 ~ πρὸ μιᾶς εἰ[δυῶν] (⁶) Ὀκτωμβρίων ἐμ βασιλικῇ Πορκίᾳ.

Ἐν συνβουλίῳ ~ παρήσαν Μάαρκος Κλαύδιος Μάαρκ[ου] (⁷)
 υἱὸς Ἀρνήσσης Μαάρκελλος ~ *et quattuordecim alii, in his octavo loco*
 (⁸—¹⁶) Μάαρκος Τύλλιος Μαάρκου υἱὸς Κορνηλία Κικέρων).

Περὶ ὧν Ἑρμόδωρος Ὀλυνπίχου υἱὸς ἱερεὺς (¹⁷) Ἀμφιαράου,
 ὅστις πρότερον ὑπὸ τῆς συνκλήτου σύμμαχος προσηγορευμέ(¹⁸)νος
 ἐστίν, καὶ Ἀλεξίδημος Θεοδώρου υἱὸς [καὶ¹] Δημαίνετος Θεοτέλου
 υἱὸς πρεσβευ(¹⁹)ται Ὀρωπίων λόγους ἐποιήσαντο, ~

ἐπεὶ² ἐν τῇ τῆς μισθώσεως νόμῳ αὗται αἱ (²⁰) χῶραι³, ἃς
 Λεύκιος Σύλλας θεῶν ἀθανάτων ἱερῶν τεμενῶν (²¹) φυλακῆς
 ἔνεκεν συνεχώρησεν, ὑπεξειρημέναι εἰσὶν ~ ταύτας τε τὰς
 προσ(²²)όδους, περὶ ὧν ἄγεται τὸ πρᾶγμα, Λεύκιος Σύλλας
 τῷ θεῷ Ἀμφιαράῳ προσώρι (²³)σεν⁴, ὥπως ὑπὲρ τούτων τῶν
 χωρῶν πρόσδορον τῷ δημοσιῶνι μὴ τελῶσιν. ~

(²⁴) καὶ περὶ ὧν Λεύκιος Δομέτιος Ἀννόβαλβος⁵ ~ ὑπὲρ δι-
 μοσιωνῶν εἶπεν ~

(²⁵) ἐπεὶ ἐν τῷ τῆς μισθώσεως νόμῳ αὗται αἱ χῶραι ὑπεξ-
 ειρημέναι εἰσὶν (²⁶), ἃς Λεύκιος Σύλλας θεῶν ἀθανάτων ἱερῶν

*qui [res curant?] dei Amphiarai et publicanorum qui fuerunt
 cognovisse pridie idus Octobres in basilica Porcia.*

*In consilio adfuerunt M. Claudius M. f. Arn(ensi) Mar-
 cellus (et quattuordecim alii, in his octavo loco M. Tullius M. f. Cor.
 Cicero).*

*Quod Hermodorus Olympichi f. sacerdos Amphiarai, qui an-
 tea a senatu socius appellatus est, et Alexidemus Theodori f. [et]
 Demaenetus Theotelis f., legati Oropiorum verba, fecerunt,
 cum in lege locationis ii agri, quos L. Sulla deorum im-
 mortalium aedium sacrarum tucndarum causa concessit, ex-
 cepti sint, eosque redditus, quae de re agitur, L. Sulla deo
 Amphiarao attribuerit, ut pro iis agris redditum publicano
 ne pendant;*

*et quod L. Domitius Ahenobarbus⁵ pro publicanis dixit,
 cum in lege locationis ei agri excepti sint, quos L. Sulla*

1) om. — 2) επι. — 3) Sequitur ὑπεξειρημέναι εἰσὶν, quae verba v. 21
 repetita hoc loco delet Mo. — 4) προσωρισεν. — 5) Consul postea a. u. c.
 700.

τεμενῶν φυλακῆς ἕνεκεν ⁽²⁷⁾ συνεχώρησεν, ἢ οὔτε ὁ Ἀμφιά-
 ραος, ὡς αὐταὶ αἱ χώραι συνεχωρημέναι ⁽²⁸⁾ λέγονται, θεός
 ἐστίν¹, ὅπως ταύτας τὰς χώρας καρπίζεσθαι² ἐξῆλ ⁽²⁹⁾ τοὺς
 δημοσιώνας. ἢ

ἀπὸ συνβουλίου γνώμης γνώμην ἀπεφηνά⁽³⁰⁾μεθα· ὁ ἐπέγνωμεν.
 τῇ συνκλήτῳ προσανοίσομεν ἢ, τοῦτο ὁ καὶ ⁽³¹⁾ εἰς τὴν τῶν
 ὑπομνημάτων δέλτον³ κατεχωρίσαμεν· ἢ

περὶ χώρας ⁽³²⁾ Ὠρωπίας, περὶ ἧς ἀντιλογία ἦν πρὸς τοὺς
 δημοσιώνας, κατὰ τὸν τῆς ⁽³³⁾ μισθώσεως νόμον αὕτη ὑπεξ-
 ειρημένη ἐστίν, ἵνα μὴ ὁ δημοσιώ⁽³⁴⁾νης αὐτὴν καρπίζεται.

Κατὰ τὸ τῆς συνκλήτου δόγμα ἐπέγνωμεν.

(B. Instrumenta in actione prolata.)

(I.4) ⁽³⁵⁾ Ἐν τῷ τῆς μισθώσεως νόμῳ ὑπεξειρημένον⁵ δοκεῖ⁶
 εἶναι οὕτως· ἢ

⁽³⁶⁾ ἐκτός τε τούτων ἢ εἰ τι δόγμα⁷ συνκλήτου αὐτοκράτῳ

*deorum immortalium aedium sacrarum tuendarum causa
 concessit, neque Amphiaraus, cui ei agri concessi esse di-
 cuntur, deus sit¹, ut eis agris frui liceat publicanis;*

*de consilii sententia sententiam tulimus; quod cognovimus ad
 senatum referemus, id quod etiam in commentariorum tabulam
 rettulimus:*

*de agro Oropio, de quo controversia erat adversus publicanos,
 ex lege locationis is exceptus est, ut ne publicanus eo fruatur.
 Ex senatus consulto cognovimus.*

(B.I.4) *In lege locationis sic videtur⁶ exceptum esse:*

et extra quam (?) si quid senatus consultum imperator impe-

1) Cf. Cicero de *deorum nat.* 3,18,49: an Amphiaraus erit deus et Trophonius? nostri quidem publicani cum essent agri in Boeotia excepti lege censoria, negabant immortales esse ullos, qui aliquando homines fuissent. — 2) καρπίζεσθαι. — 3) Vocabulum δέλτος hoc loco commentarios consulum significat, qualis est codex ansatus proconsulis Sardiniae (cf. decretum eius infra cap. VI). — 4) Ex lege locationis citata supra v. 20. 25. 33. duo capita afferuntur, prius (v. 36—38) tralaticium ut videtur, alterum (v. 38—42) Sullanis temporibus additum. — 5) ὑπεξειρημένην. — 6) Scilicet consilibus consilioque eorum constabat haec sic scripta esse in lege censoria. — 7) δόγματι emendat Bases parum recte, nam utrumque genus decretorum hoc loco requiritur tam urbanum quam imperatorium, et obstat praeterea ordo verborum.

αὐτοκράτορες τ[ε] (³⁷) ἡμέτεροι καταλογίς θεῶν ἀθανάτων
 ἱερῶν τεμενῶν τε φυλακῆς [ἐνεκεν¹] (³⁸) καρπιῖσθαι ἔδωκαν
 κατέλιπον, ∼ ἐκτός τε τούτων, ὁ Λεύκιος (³⁹) Κορνήλιος
 Σύλλας αὐτοκράτωρ ἀπὸ συνβουλίου γνώμης θεῶν (⁴⁰) ἀθα-
 νάτων ἱερῶν τεμενῶν τε² φυλακῆς ἐνεκεν καρπιῖσθαι ἔδω-
 κεν, (⁴¹) ὁ τὸ αὐτὸ ἢ σύνκλητος ἐπεκύρωσεν οὔτε μετὰ ταῦτα
 δόγματι (⁴²) συνκλήτου ἄκυρον ἐγενήθη. ∼

(II.) Λεύκιος Κορνήλιος Σύλλας ἀπὸ συν(⁴³)βουλίου γνώμης γνώ-
 μην εἰρηκέναι δοκεῖ³. ∼

τῆς εὐχῆς ἀποδόσεως (⁴⁴) ἐνεκεν τῷ ἱερῷ Ἀμφιαράου χώ-
 ραν προστίθῃμι πάντη πάντοθεν πόδας (⁴⁵) χιλίους, ἵνα καὶ
 αὕτη ἡ χώρα ὑπάρχῃ ἄσυλος·

ὡσαύτως τῷ θεῷ Ἀμφιαράῳ (⁴⁶) καθιερωκέναι

τῆς πόλεως καὶ τῆς χώρας λιμένων τε τῶν Ὠρωπίων (⁴⁷)
 τὰς προσόδους ἀπάσας εἰς τοὺς ἀγῶνας καὶ τὰς θυσίας, ὡς
 Ὠρώπιοι (⁴⁸) συντελοῦσιν θεῷ Ἀμφιαράῳ ὁμοίως δὲ καὶ ὡς
 ἂν μετὰ ταῦτα ὑπὲρ τῆς (⁴⁹) νίκης καὶ τῆς ἡγεμονίας τοῦ
 δήμου τοῦ Ῥωμαίων συντελέσουσιν, ∼ (⁵⁰) ἐκτός ἀγρῶν τῶν

*ratoresque nostri honoris deorum immortalium aediumque sa-
 crarum tuendarum [causa]¹ fruendum dederunt reliquerunt,
 extraque ea quae L. Cornelius Sulla imperator de consilii
 sententia deorum immortalium aediumque sacrarum tuenda-
 rum causa fruenda dedit, quod idem senatus confirmavit ne-
 que postea senatus consulto irritum factum est.*

(II.) L. Cornelius Sulla de consilii sententia sententiam videtur³
 dixisse:

*coti reddendi causa aedi Amphiarai agrum tribuo undequa-
 que pedum mille, ut hic quoque ager sacer sit.*

item deo Amphiarao consecrasse

*urbis et agri portuumque Oropiorum reditus omnes in ludos
 et sacrificia, quae Oropii deo Amphiarao faciunt, item quae
 posthac ob victoriam imperiumque populi Romani facient,*

1) ἐνεκεν addidit Pick. — 2) τε v. 21 et 26 omissum videtur irrepsisse
 ex v. 37; cf. lex Julia munic. v. 8: aedium sacrarum deorum immortalium
 caussa aedificandarum. — 3) Cf. p. 174 n. 6.

Ἑρμοδώρου Ὀλυμπίχου υἱοῦ ἱερέως Ἀμφιαράου τοῦ ⁽⁵¹⁾ διὰ τέλους ἐν τῇ φιλίᾳ τοῦ δήμου τοῦ Ῥωμαίων μεμενηκότος.

Περὶ τοῦ⁽⁵²⁾ τοῦ πράγματος δόγμα συνκλήτου ὡς ἐπὶ Λευκίου Σύλλας Ἐπαφροδίτου¹, ⁽⁵³⁾ Κοῖντου Μετέλλου Εὐσεβοῦς ὑπάτων² ὡς ἐπιτεκυρωμένον δοκεῖ³ εἶναι, ὡς ⁽⁵⁴⁾ ὅπερ ἡ σύνκλητος ἐδογματίσεν καὶ⁴ εἰς τούτους τοὺς λόγους·

ὅσα τε θεῶι ⁽⁵⁵⁾ Ἀμφιαράω καὶ τῷ ἱερῷ αὐτοῦ ὡς Λεύκιος Κορνήλιος Σύλλας ἀπὸ συνβουλίου⁵ ⁽⁵⁶⁾ γνώμης προσώρισεν συνεχώρησεν, τὰ αὐτὰ ἡ σύνκλητος τούτῳ τῷ θεῶι ⁽⁵⁷⁾ δοθῆναι συγχωρηθῆναι ἡγήσατο.

Ἐν τῷ συμβουλίῳ παρήσαν ⁽⁵⁸⁾ οἱ αὐτοὶ οἱ ἐμὲ πραγμάτων συμβουλευμένον δέλτῳ πρώτῃ ⁽⁵⁹⁾ κηρώματι τεσσαρεσκαίδεκάτῳ·.

(C. SC. confirmans decretum consulum a. 681.)

Δόγμα συνκλήτου τοῦτο γενόμενόν ⁽⁶⁰⁾ ἐστίν·

Ἰπὸ ἡμερῶν δεκαεπτὰ καλανδῶν Νοεμβρίων ἐν κομετίῳ.

extra agros Hermodori Olympichi f. sacerdotis Amphiarai. qui perpetuo in amicitia populi Romani mansit.

De ea re senatus consultum L. Sulla Epaphrodito, Q. Metello Pio cos. factum videtur esse, quod senatus decrevit et in haec verba: quaeque deo Amphiarao et aedi eius L. Cornelius Sulla de consilii sententia attribuit concessit, eadem senatus ei data concessa esse existimavit.

In consilio fuerunt iidem qui in rerum consultarum tabula prima, cera quarta decima.

(C.) *Senatus consultum hoc factum est:*

A. d. XVII kal. Nov. in comitio.

1) Sulla eodem tempore a senatu appellatus est et Felix et Epaphroditus, ut in actis publicis populi Romani Graece conceptis hoc vocabulo uteretur pariter ut illo in Latinis. — 2) a. 674. — 3) Cf. p. 174 n. 6. — 4) καὶ Bases delendum censet, recte ut videtur. — 5) συμβουλίου. — 6) Verba ἐν τῷ συμβ. — τεσσαρεσκαίδεκάτῳ extrema sunt decreti consulum (nam instrumenta quae proxime praecedunt partem eius decreti efficiunt) et ad id ipsum referenda. Nomina eorum qui in consilio sunt cum praescribuntur in sententia de Adramytenis (Staatsr. 3,967 n. 3), subscribuntur in decreto Sardo (infra cap. VI), plenaria forma huiusce decreti bis ea exhibet tam in principio quam in fine, quamquam hic non indicantur nisi remissione. Antiquissima igitur est consuetudo actorum synhodalium aetatis Christianae, quae item ubi plene servata sunt incipiunt a recensu praesentium, finiunt in subscriptionibus eorundem.

(⁶¹) Γραφομένου παρήσαν ~ Τίτος Μαίνιος Τίτου υἱὸς Λεμωνία (et duo alii). (⁶². ⁶³).

Περὶ ὧν Μάρακος Λεύκολλος, Γάιος Κάσιος ὕπατοι (⁶⁴) ἐπιγνόντες ἀπὴνγειλαν·

περὶ Ὠρωπίας χώρας καὶ τῶν (⁶⁵) δημοσιωνῶν ἑαυτοὺς ἐπεγνωκέναι· ὥσαύτως τὴν Ὠρωπίων (⁶⁶) χώραν ὑπεξειρημένην δοκεῖν εἶναι κατὰ τὸν τῆς μισθώσεως νόμον, (⁶⁷) μὴ δοκεῖν τοὺς δημοσιώνας ταῦτα καρπίζεσθαι,

οὕτως, ~ (⁶⁸) καθὼς αὐτοῖς ἐκ τῶν δημοσίων πραγμάτων πίστεώς τε τῆς (⁶⁹) ἰδίας ἐφαίνετο, ἔδοξεν¹.

Scribendo adfuerunt T. Maenius T. f. Lem(onia) (et duo alii). Quod M. Lucullus C. Cassius cos. causa cognita rettulerunt de agro Oropio et publicanis cognovisse se: Oropiorum quoque agrum exceptum videri esse ex lege locationis, non videri publicanos eis frui, ita, ut eis e re publica fideque sua visum esset, consuere¹.

†41. SC. de Aphrodisiensibus c. a. 712.

C. I. Gr. 2,493 n. 2737 inde; Viereck sermo Graecus cet. p. 5. — Aphrodisias, Cariae oppidum, vel ut plene dicuntur in nummis Ἀφροδισίαις Πλαρασεῖς sive, ut in hoc marmore, Πλαρασεῖς καὶ Ἀφροδισίαις, libertatem accepit non tam a Caesare dictatore quam ex actis eius quae dicebantur a M. Antonio a. 710 una cum confirmatione iuris asyli, quam memorat Tacitus ann. 3,62: Aphrodisienses posthac et Stratonicensis dictatoris Caesaris ob vetusta in partes merita et recens divi Augusti decretum attulere . . . Aphrodisiensium civitas Veneris, Stratonicensium Iovis et Triviae religionem tuebantur. Eius decreti in lapide non superest nisi inscriptio γράμματα Καίσαρος et argumentum relatum in senatus consulto; ex decreto III-virum r. p. c., quo id confirmabatur, quod videtur esse ἐπίκριμα adlegatum in epistula Antonii, non superest nisi argumentum solum in idem senatusconsultum receptum. Quod secundo loco in epistula nominatur δέγμα, eius bona pars superest; tertium iusiurandum quarta lex, quibus foedus sancie batur, perierunt. Tempore extrema, in ordine solito more prima est epistula M. Antonii triumviri r. p. c. et eos, des. II et III, id est scripta inter

1) *Extrema pars decreti perturbata omissis formulis tralaticiiis qualis esse debuerit, intellegitur ex senatusconsulto de Asclepiade; scilicet post relationem magistratuum, quae finit v. καρπίζεσθαι, ponendum fuit περὶ τοῦτου τοῦ πράγματος οὕτως ἔδοξεν· τὴν σύνκλητον θέλειν ταῦτα οὕτως γίνεσθαι ὥς ἂν αὐτοῖς ἐκ τῶν δημοσίων πραγμάτων πίστεώς τε τῆς ἰδίας φαίνηται. Ἔδοξεν.*

a. 715 et 719, per quam haec instrumenta omnia Aphrodisiensibus misit; ea integra superest. — Lapidem semel tantum descriptum a Sherardo edidit primus Chishull in antiquitatibus Asiaticis (1738); nos repetivimus ex recensione Boeckhiana C. I. Gr. l. l. Supplementa eo minus certa sunt, quod de hiatus ambitu parum constat; sunt autem alia priorum, alia mea, alia Viereckiana.

[Μάρκος Ἀντώνιος Μάρκου υἱὸς αὐτοκράτωρ, ὑπατος ἀποδε-
δει](¹)γμένος τὸ β' καὶ [τὸ γ'], (²) τριῶν ἀνδρῶν τῆς¹ (³) τῶν
δημοσίων πρα(⁴)γμάτων διατάξεως (⁵) Πλαρασέων καὶ Ἀφρο(⁶)-
δαισιέων ἄρχουσιν (⁷) βουλῇ δῆμψ χαίρειν.

(⁸) Εἰ ἐῤῥωσθε, εὖ ἂν ἔ(⁹)χοι· ὑγιαίνω δὲ καὶ (¹⁰) αὐτὸς
μετὰ τοῦ στρα(¹¹)τεύματος. — Σόλων (¹²) Δημητρίου ὑμέτερος²
(¹³) πρεσβευτῆς ἐπι(¹⁴)μελέστατα πεφρον(¹⁵)τικῶς³ τῶν τῆς πό-
(¹⁶)λεως ὑμῶν πραγ(¹⁷)μάτων οὐ μόνον (¹⁸) ἠρκέσθη ἐπὶ τοῖς
(¹⁹) γεγονόσιν οἰκονο(²⁰)[μή]μασιν, ἀλλὰ καὶ (²¹) ἡμᾶς παρεκ-
λεσ(²²)εν εἰς τὸ τοῦ γεγο(²³)νότος ὑμεῖν ἐπι(²⁴)κρίματος καὶ δόγ-
μα(²⁵)τος καὶ ὀρκίου καὶ νό(²⁶)μου ἀντιπεφωνημέ(²⁷)να ἐκ τῶν
δημοσίων (²⁸) δέλτων ἐξαποστεῖ(²⁹)λαι ὑμεῖν τὰ ἀντίγραφα(³⁰)φα·
ἐφ' οἷς ἐπαινέ(³¹)σας τὸν Σόλωνα μᾶλ(³²)λον ἀπεδεξάμην ἔς(³³)χον
τε ἐν τοῖς ὑπ' ἑμοῦ (³⁴) γεινωσκομένοις, (³⁵) ᾧ καὶ τὰ καθή-
κοντα (³⁶) ἀπεμέρισα φιλάν(³⁷)θρωπα, ἄξιον ἡγή(³⁸)σάμενος τὸν
ἄν(³⁹)δρα τῆς ἐξ ἡμῶν τει(⁴⁰)μῆς. Ὑμεῖν τε συ(⁴¹)νήδομαι ἐπὶ
τῷ ἔχειν (⁴²) τοιοῦτον πολείτην. (⁴³) Ἔστιν δὲ ἀντίγραφα (⁴⁴)
τῶν γεγονότων ὑ(⁴⁵)μεῖν φιλανθρωπῶν (⁴⁶) τὰ ὑπογεγραμμένα·

*M. Antonius M. f. imperator, cos.] designatus iterum et [ter-
tium], trium virum rei publicae constituendae Plarosensium et
Aphrodisiensium magistratibus ordini populo salutem.*

*Si valetis bene est; valeo equidem cum exercitu. Solo De-
metrii f. legatus vester, qui diligentissime res publicas vestras
curavit, non solum factas constitutiones comprobavit, sed etiam
nos hortatus est, ut decreti vobis redditi et senatus consulti et
iuris iurandi et legis expressa e tabulis publicis vobis mittere-
mus exempla; ideo laudatus Solo acceptior mihi factus est eum-
que in notis mihi habui, eidemque beneficia quae par erat tri-
bui, dignum iudicans virum qui a nobis honoraretur. Vobis
autem gratulor quod talem habetis civem. Sunt autem exempla*

1) τηδ. — 2) ημετερος. — 3) πεφροντηκως

(⁴⁷) ἃ ὑμεῖς βούλομαι (⁴⁸) ἐν τοῖς δημοσίοις (⁴⁹) τοῖς παρ' ὑμῖν
(⁵⁰) γράμμασιν ἐντάξαι.

(⁵¹) Γράμματα Καίσαρος¹.

[Περὶ ὧν λόγους ἐποιήσαντο

περὶ τούτου τοῦ πράγματος οὕτως ἔδοξεν· ἀρέσκειν τῇ συγ-
κλήτῃ Πλαρασεῖς καὶ Ἀφροδισιεῖς, ὥς ἔκρινε Γάιος Καῖσαρ αὐτο-
κράτωρ, κατὰ τὰ (¹) δι']καια ἐσθλά τε [μετὰ ταῦτ]α (?) ἐλευθέ-
ρους εἶναι, τῷ [τε] δικαίῳ καὶ ταῖς [κρίσεσιν ἰδίαις τὴν πό(²)λιν]
τὴν Πλαρασέων καὶ Ἀφροδισιέων χρῆσθαι, μῆτε ἐγγύην ε[ἰς Ῥώ-
μην αὐτοὺς κατὰ δόγμα τι (³) καὶ κέλευσιν ὁμολογεῖν². ἃ τέ
τινα ἔπαθλα τειμαῖς φιλόνθρω[πα τρεῖς ἄνδρες (⁴) οἱ τῆς
τῶν δημοσίων πραγμάτων διατάξεως τῷ ἰδίῳ ἐπικρίματι Πλ[αρα-
σεῦσι καὶ Ἀφροδισιεῦ(⁵)σι] προσεμέρισαν προσμεριούσιν συνεχώ-
ρησαν συνχωρήσουσιν, τα[ῦτα πάντα κύρια εἶναι (⁶) γ]ενέσθαι·

ὁμοίως τε ἀρέσκειν τῇ συγκλήτῃ τὸν δῆμον τὸν Πλα[ρασεῶν

*beneficiorum vobis tributorum infra scripta: quae vos in tabulas
vestras publicas referre volo.*

Epistula Caesaris.

[Quod verba fecerunt

de ea re ita censuerunt: placere senatui Plarasenses et
Aphrodisienses, sicut decrevit C. Caesar imp., ex] aequo et
bono posthac liberos esse, et iure [iudiciiisque (?) suis civitatem]
Plarasensium et Aphrodisiensium uti, neque vadimonium [Ro-
mam eos ad decretum quodvis] et iussum promittere²; quae-
que praemia honores beneficia [. tresviri] rei publicae
constituendae suo decreto Pl[arasensibus et Aphrodisiensibus]
attribuerunt attribuerint concesserunt concesserint, ea [omnia
rata esse] fieri;

item placere senatui populum Plarasensium [et Aphrodi-

1) Epistula Caesaris ipsu et quae sequebantur perierunt. — 2) Supple-
menta Chishulliana a Boeckhio fere retenta μῆτε ἐγγύην ε[ἰς Ῥώμην αὐτοὺς
κατὰ τὸδε τὸ δόγμα καὶ κέλευσιν ὁμολογεῖν cum defendi nequeant, magis
crediderim hoc loco caveri, Aphrodisiensis civis ne iussu magistratus Romani
Romam evocetur et propterea vadimonium facere cogatur. Similiter (quem
locum debemus Kaibelio) Dionysius 11,32: τὴν ἐγγύην ὁμολογεῖτε εἰς τὴν
αὔριον ἡμέραν.

καὶ Ἀφροδισιέ] (7) ὡν τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν ἀτέλειαν αὐτοῦς πάντων τῶν πραγ[μάτων ἔχειν (8) καθ' ἅπερ καὶ τις πολιτεία τῷ καλλίστῳ δικαίῳ καλλίστῳ τε νόμῳ ἐστίν, [ἥτις παρὰ τοῦ (9) δήμου] τοῦ Ῥωμαίων τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν ἀτέλειαν ἔχει, φίλη τε καὶ σύ[μμαχος γεγέ] (10) νηται.

τὸ δὲ] τέμενος θεᾶς Ἀφροδίτης ἐν πόλει Πλαρασέων καὶ Ἀφροδισιέων [ν ἄσυλον (11) ἔ]στω ταῦτῳ τῷ¹ δικαίῳ ταύτῃ τε δεισιδαιμονία, ᾧ δικαίῳ καὶ ἡ δεισι[ιδαιμονία τὸ ἱερὸν θε] (12) ᾧς Ἐφεσίας ἐστίν ἐν Ἐφέσῳ· κύκλῳ τε ἐκείνου τοῦ ἱεροῦ εἴτε τέμενος εἴτε [ε ἱερὸν ἐστίν, οὗ] (13) τος ὁ] τόπος ἄσυλος ἔστω².

ὅπως τε ἡ πόλις καὶ οἱ πολεῖται οἱ Πλαρασέων [καὶ Ἀφροδισιέων] (14) μεθ' ᾧ] ν κωμῶν χωρίων ὀχυρωμάτων ὀρῶν προσόδων πρὸς τὴν φιλίαν τοῦ δήμου προσήλθον³, ταῦτα (15) ἔχουσιν κρατῶσιν χρῶνται καρπίζωνται τε πάντων πραγμάτων ἀτε[λείς ὄντες· μηδὲ τινα (16) φέρον δ]ιὰ τινα αἰτίαν ἐκείνων⁴ διδόναι μηδὲ [ἔ] (17) νυεισφέρειν ὀφείλωσιν, [ἀλλ' αὐτοὶ πᾶσι (17) τούτοις, κατ' οὐ-

siensi]um libertatem et immunitatem ipsos omnium rerum [habere] uti quae civitas optimo iure optimaque lege est, [quae civitas a] populo Romano libertatem et immunitatem habet, amica et socia [eius facta est];

templum autem deae Veneris in civitate Plarasensium et Aphrodisiensium [ἄσυλον] esto eodem iure eademque religione, quo iure quaque religione [templum deae] Ephesiae est Ephesi. et in ambitu eius sacrarii si quod templum sive [sacrum est, is] locus ἄσυλος esto:

utique civitas et cives Plarasenses [et Aphrodisienses cum quibus] vicis agris castellis saltibus redditibus in amicitiam [populi Romani venerunt, ea habeant] possideant utantur fruuntur omnium rerum immunes, [neve quod tributum] ex quacumque causa illarum rerum dare inferre debeant, [sed ipsi]

1) τῷ delet Boeckhius. — 2) Cf. Tacitus ann. 3,62: non modo templum, sed duobus milibus passuum eandem sanctitatem tribuerunt; decretum de Oropiis (p. 162) v. 44. Spatium omitti potuit, quoniam agitur non de loco consecrando, sed de loci sacrati iure asyli confirmando. — 3) Supplementa suggestit Pickius sumpta ex SC. Narthaciensi (Bull. de corr. hell. 6,356) v. 21. — 4) ἰνυγε φέρον ἐκείνων. — 5) ἔ.

σαν μετὰ ταῦτα ἐν ἑαυτοῖς κύρωσιν, χρῶν[ται καρπίζονται κρα-
τῶσιν. *Ἐδοξεν.]

*omnibus in rebus secundum] futuram posthac de suis rebus
potestatem utantur [fruantur habeant. Censuere.]*

42. Edicta et senatus consulta de campo Esquilino.

†A. Edictum praetoris.

Cippi duo lapidis Tiburtini idem edictum continentes reperti Romae locis antiquis, scilicet extra muros Servianos, alter metr. 176 = ped. Rom. c. 600 ab aggere, quo is proximus est, ante portam Viminalem prope castra praetoria; alter metr. 185 = ped. Rom. c. 625 ab aggere ante portam Esquilinam prope S. Eusebii; inscriptiones ita collocatae sunt, ut ad urbem respiciant. Terminant cippi hi (itemque decretum edictumve quod sequitur eodem fere quo alter ex his cippis loco eruderatum) eam partem campi Esquilini, quo aetate liberae rei publicae licebat conicere et alia omnia et ipsa cadavera (cf. Becker, *Topogr. der Stadt Rom* p. 554). Edidit eos Lanciani, *bull. della comm. arch. comun.* 1882 p. 159 et 1884 p. 58. — Praetor potest esse aut is cuius extant denarii inscripti L. Senti C. f. cusi aetate Sullana (*röm. Münzwesen* p. 579) aut potius filius eius praeterea ignotus. — Edictum praetoris urbani hoc esse verisimile est cum propter praescriptionem tum propter verba Tertulliani de pudic. 1: o edictum cui adscribi non poterit: bonum factum, imitanturque edicta magistratuum ludicra popularia relata apud Suetonium Caes. 80 et Vitell. 14. Retinui tamen hoc loco, ne separarem a titulo eo qui sequitur, cum praesertim edictum magistratus et senatus consultum saepe ita sibi respondeant, ut vilimus fieri in tabula de Bacchanalibus (p. 160 in exordio).

L. Senti C. f. pr(aetor) ⁽²⁾ de sen(atus) sent(entia) loca ⁽³⁾ terminanda coer(avit).

⁽⁴⁾ B(onum) f(actum). — Nei quis intra ⁽⁵⁾ terminos propius ⁽⁶⁾ urbem ustrinam ⁽⁷⁾ fecisse velit neve ⁽⁸⁾ stercus cadaver ⁽⁹⁾ iniecisse velit.

In altero cippo subscriptum est litteris non incisis, sed pictis tantum: Stercus longe ⁽²⁾ aufer ⁽³⁾, ne malum habeas.

B. SC. de pago Montano.

C. I. L. 6,848 n. 3823. *E cippo opisthographo (a. 1,54, l. 0,74) Romae a. 1875 reperto, qui est in aedibus conservatorum. SCti, non legis esse reliquias inde efficitur, quod decreta enuntiantur non imperativo, sed coniunctivo modo. De decretis ipsis v. Mommseni commentarium in C. I. L. Cf. infra legem Lucerinam.*

- I. . . . eisque curarent tu[erenturque ⁽²⁾ ar]bitratu aedilium pleibeium, [quei]⁽³⁾ comque essent, neve ustrinae in ⁽⁴⁾ eis locis regionibusve nive foci ustri⁽⁵⁾ nae¹ caussa fierent, nive stercus terra[m]ve intra ea loca fecisse coniecisseve veli[t] ⁽⁶⁾ quei haec
- II. loca ab paago Montano ⁽¹⁾ [redempta habebit; et uti, si qui stercus in eis locis fecerit terramve ⁽²⁾ in ea] loca iecerit, in [eum HS . . . ma]nus inectio pignorisq(ue) ca[pio siet].

43. Senatus auctoritas a. 703.

Ad illustrandam formam senatus consulti vel potius senatus auctoritatis cum intercessione subscripta unam elegi ex notis illis, quae pr. kal. Oct. a. 703 factae initium quodammodo erant belli inter Pompeium et Caesarem. Cf. Cic. l. c. Mo. röm. Gesch. 3,365.

(Caelius apud Cic. ad fam. 8,8,6: saepe re dilata et graviter acta — SC., quod tibi misi, factum est, auctoritatesque perscriptae:²⁾ Prid. kal. Octobr. in aede Apollinis.

Scrib. adfuerunt L. Domitius Cn. f. Fab. Ahenobarbus (et sex alii).

Quod M. Marcellus cos. v(erba) f(ecit) de provinciis, d(e) e(a) r(e) i(ta) c(ensuerunt): senatum existimare, neminem eorum, qui potestatem habent intercedendi impediendi, moram adferre oportere, quominus de r(e) p(ublica) p(opuli) R(omani) q(uam) p(rimum)³ ad senatum referri senatique consultum fieri possit⁴; qui impedierit prohibuerit, eum senatum existimare⁵ contra rem publicam fecisse.

Si quis huic SC. intercesserit, senatui placere auctoritatem perscribi et de ea re ad senatum populumque⁶ referri⁷.

Huic SC. intercessit C. Caelius, L. Vinicius, P. Cornelius, C. Vibius Pansa [tribuni plebis⁸].

1) ustrinae. — 2) Cf. Cic. ad fam. 1,2,4: De his rebus — senatus auctoritas gravissima intercessit, cui cum Cato et Caninius intercessissent, tamen est perscripta. Dio 55,3,4: ἡ γνώμη συνεγράφετο, οὐ μέντοι καὶ τέλος τι ὥς κεκυρωμένη ἐλάβανεν, ἀλλὰ ἀουκτώρις ἐγίγνετο. — ἐλληγνίσαι αὐτὸ καθάπαξ ἀδύνατόν ἐστι — 3) [de republ. q. p. quod traditur ita solvendum est. Tr. M.] — 4) posse traditur. — 5) tum s. existimari traditur. — 6) Del. Mo. Forsch. 1,77 n. 2. — 7) referre traditur. — 8) tr. pl. hic deest, adest in auctoritatibus simul relatis.

††44. SCC. de ludis saecularibus a. 737 et 800.

XVcirum sacris faciendis commentarium ludorum saecularium quinto-
rum editorum a. u. c. 737, cuius pars non exigua nuper Romae cruderata
est edita cura mea primum iussu academiae Romanae regiae Lynceorum
in eius monumentis antiquis vol. 1 (1891) p. 617 seq., deinde Eph. epigr.
8, 225 seq., inter alia (v. 50—64 partis recuperatae) continet senatuscon-
sulta duo ad eos ludos pertinentia facta a. 737 Mai. 23, ea quae infra
sequuntur sub numeris I. II. Eorundem senatus consultorum pars iam
saec. XVI Romae inventa et ab Ursino primum edita, servata autem hodie
in museo Vaticano (C. I. L. VI, 877 b) acta nuper inventa aliquatenus
explet. — Praeterea ex actis ludorum saecularium aut Claudianorum aut
Domitianorum fragmentum ad nos pervenit inventum saec. XVI cum eo
quod modo memoravimus, hodie deperditum (C. I. L. VI, 877a), continens
senatus consultum anni incerti, cui insertum est principium senatuscon-
sulti facti de ludis saecularibus a. 737 Febr. 17, quod in actis eius anni
cum eorum parte priora desideratur neque in decreto hoc posteriore pro-
greditur ultra exordium. Nos haec duo senatusconsultorum fragmenta
rettulimus sub n. III. IV.

(I.) ⁽⁵⁰⁾ A. d. X k. Iun. in saeptis [*Iulis* scribundo
adjuerunt] . . . ⁽⁵¹⁾ Aemilius Lep[id]us, L. Cestius, L. Pe-
tronius Rufus.

⁽⁵²⁾ Quod C. Silanus [*co(n)s*(ul) v(erba) f(ecit) ludos saecularis post complur[es] annos eo qui nunc est facientibus (?) imp. Caesar] ⁽⁵³⁾ August(o) et M. A[gripp]a¹ tribunic(ia) potestate futuros, quos [*quod spectare quam plurimos convenit*] ⁽⁵⁴⁾ propter rel[igione]m atque² etiam quod tali spectaculo³ [*nemo iterum intererit, permittendum videri* . . . lu]dorum eo[ru]m [*diebu*]s qui nondum sunt maritati⁴, sin[e fraude sua ut adsint, ⁽⁵⁵⁾ q(uid) d(e) c(a) r(e) f(ieri) p(laceret), d(e) c(a) r(e) i(ta) c(en-suerant), ut quoniam ludi iei] ⁽⁵⁶⁾ religio[nis] causa sun[t in]-stituti neque ultra quam semel ulli mor[talium] eos spectare licet, . . . , ludos] ⁽⁵⁷⁾ quos [m]ag(istri) XVvir(um) s(acris) f(aciundis)

1) Censorinus de d. nat. 17,11: Quintos ludos (saeculares) C. Furnio C. Iunio Silano cos. a. 737 Caesar Augustus et Agrippa fecerunt. Cf. Monum. Ancy. 436. — 2) atqui. — 3) Horat. carm. saec. 23: ludos ter die claro totiesque grata nocte frequentes. — 4) Suet. Oct. 31: saecularibus ludis iuvenes utriusque sexus prohibuit ullum nocturnum spectaculum frequentare nisi cum aliquo maiore natu propinquorum.

[ed]ent, s(ine) f(raude) s(ua) spectare liceat iis qui lege de marita[ndis ordinibus¹ tenentur.

(II.) (⁵⁸) Eodemque die ibidem sc(ribundo) [id]em adfuer(unt) et senatusconsultum factum est.

(⁵⁹) Quod C. Silanus co(n)s(ul) (verba) f(ecit) pe[r]ti[n]ere ad conservandam memoriam tantae b[enevolentiae deorum commentarium ludorum] (⁶⁰) saecularium in colum[n]am aheneam et marmoream inscribi st[atuique ad futuram rei memoriam utramque] (⁶¹) eo loco, ubi ludi futu[ri s]int, q(uid) d(e) e(a) r(e) f(ieri) p(laceret), d(e) e(a) r(e) i(ta) c(ensuerunt).

uti co(n)s(ules) a(lter) a(mbo)ve ad fu[turam rei memoriam columnam] (⁶²) aheneam et alteram [m]armoream, in quibus commentari[um ludorum eorum inscriptum sit, eo loco statuunt et id opus eidem] (⁶³) locent praetoribusque, q(ui) [acrario] p(raesunt), inperent, uti redemptoribus ea[m summam qua locaverint solvant].

(III.) (*Praescriptio deest.*)

[Quod] . . . cos. v(erba) f(ecerunt) de lucari² ludorum sa[ecularium]³, qui senatus (²) decrevit . . . uti] fierent, q(uid) d(e) e(a) r(e) f(ieri) p(laceret), d(e) e(a) r(e) i(ta) c(ensuere): uti, quoniam ant[e . . . annos, (³) cum item decreti essent ludi] saeculares, XVir(is) sacr(is) faciund(is)⁴ in summa constitu[enda senatus] (⁴) secutus est sacerdotibus pro ludis], quos pro salute Caesaris fecerunt⁵, lucaris nomine cons[titutam, (⁵) co(n)s(ules) iis qui aerario praesun]t inperent, uti eam pecuniam dandam adtribuendam [ludorum (⁶) redemptoribus curent, qua eo] anno C. Silano C. Furnio cos.⁶ a. d. XIII k. Mart. senat[us decrevit] (⁷) uti ludi tum edendi propter sac[rificium] saeculare locarentur in ea verba, q[uae i(n)fra s(c)ripta sunt:]

(IV.) (⁸) [A. d. XIII k. Mart. in curia I]ulia. Scribundo

1) *Lex Iulia de maritandis ordinibus rogata est a. 736.* — 2) *Fest.*: Lucar appellatur aes, quod ex lucis captatur. *Plut. qu. Rom.* 88: Λοῦ-καρ καλοῦσιν, — ὅτι πολλά ἔστιν ἄλση (luci) περὶ τὴν πόλιν ἀνεμένα θεοῖς, — καὶ τὴν ἀπὸ τούτων πρόσθεον εἰς τὰς θείας ἀνήλυσον. — 3) *De notione saeculi v. Mo. Chronol.* 172—194, de ludis saecularibus Marquardt, *röm. Staatsverw.* 3,385 seq. — 4) *De his v. Marquardt, n. 3 cit.* 3,379—397. *Decretum eorum habemus infra cap. VI.* — 5) *Cf. Monum. Ancyranum* 2,15. — 6) *a. u. c.* 737.

adfuerunt M. Iunius M. f. Si[lanus], (⁹) . . . rinus, C. Asinius Cn. f. [Pollio].

45. SC. de aquaeductibus a. 743.

(Frontinus, *de aquis urbis Romae*¹ c. 127: Quae omnia SCto, quod subieci, provisa sunt:)

Quod Q. Aelius Tubero, Paulus Fabius Maximus cos. v(erba) f(ecerunt), aquarum quae in urbem venirent itinera occupari monumentis et aedificiis et arboribus conseri, q(uid) f(ieri) p(laceret),

d(e) e(a) r(e) i(ta) c(ensuerunt): cum ad reficiendos rivos specusque per[tineat, ut spatium circa eos pateat neve quicquam ad eos ponatur, quo impediuntur a]quae² et opera publica corumpantur, placere, circa fontes et fornices et muros³ utraque ex parte quinos denos pedes patere, et circa rivos qui sub terra essent et specus intra urbem et urbi⁴ continentia aedificia utraque ex parte quinos pedes vacuos relinqui ita, ut neque monumentum in is locis neque aedificium post hoc tempus ponere neque conserere arbores liceret: si quae nunc essent arbores intra id spatium, exciderentur, praeterquam si quae villae continentes et inclusae aedificiis essent. Si quis adversus ea commiserit, in singulas res poena HS dena milia essent, ex quibus pars dimidia praemium accusatori daretur, cuius opera maxime convictus esset qui adversus hoc S.C. commisisset, pars autem dimidia in aerarium redigeretur; deque ea re iudicaret cognoscerentque curatores aquarum.

46. SC. de mense Augusto a. 746.

(Macrobius, *Sat. 1,12,35*: Augustus deinde (mensis) est, qui Sextilis antea vocabatur, donec honori Augusti daretur ex SC.⁵, cuius verba subieci:)

Cum imperator Caesar Augustus mense Sextili et primum consulatum inierit et triumphos tres in urbem intulerit et ex Ianiculo legiones deductae secutaeque sint eius auspicia ac fidem,

1) Frontinus (ed. Buecheler 1858) c. 100.104.106.108.125.127 sex SCC. a. 743 (11 a. C.) de aquaeductibus refert, quorum unum recepi. — 2) [In codice ommissa ad sententiam expleri. Tn. M.] — 3) extra urbem excidissee credit Buech. — 4) Ita Buech. pro: et extra urbem. — 5) Anni 746 esse SC. Cens. de d. nat. 22 dicit. Cf. Suet. Oct. 31, Dio 55,6,6,7.

sed et Aegyptus hoc mense in potestatem populi Romani re-
 ducta sit finisque hoc mense bellis civilibus inpositus sit, at-
 que ob has causas hic mensis huic imperio felicissimus sit ac
 fuerit, placere senatui, ut hic mensis Augustus appelletur¹.

47. SC. de collegiis.

(Caput ex SC. de collegiis titulo collegii Lanuvini insertum est,
 quem integrum v. inter Negotia cap. XIII. Augusto hoc SC. adtri-
 buit Mo. de collegiis p. 81.)

48. SC. Vellaeorum a. 46.

(Ulpianus XXIX ad edictum:² Postea factum est SC., — cuius
 SCTi verba haec sunt:)

Quod M. Silanus et Vell(a)eus Tutor cos.³ verba fecerunt
 de obligationibus feminarum, quae pro aliis reae fierent, quid
 de ea re fieri oportet,

de ea re ita censuere: quod ad fideiussiones et mutui da-
 tiones pro aliis, quibus intercesserint feminae, pertinet: tametsi
 ante videtur ita ius dictum esse, ne eo nomine ab his petitio [sit]
 neve in eas actio detur, cum eas virilibus officiis fungi et eius
 generis obligationibus obstringi non sit aequum, arbitrari sena-
 tum, recte atque ordine facturos, ad quos de ea re in iure aditum
 erit, si dederint operam, ut in ea re senatus voluntas servetur.

49. SC. Ostorianum (ante a. 47).

[Consulum, sub quibus consultum factum est, prior quo nomine fuerit,
 parum liquet. Cum in I. 3,8,3 scriptum sit: SCTo, quod Claudianis tem-
 poribus factum est Suillo Rufo et Ostorio Scapula cos., dubium est, utro
 loco erratum sit. Solet praeferrī quo institutiones ducunt Suillii nomen
 crediturque esse is qui saepius commemoratur apud Tacitum sub nomine P.
 Suillii, Suillius Rufus appellatus apud Plinium h. n. 7,5,39, P. Suillius
 Rufus consul loco secundo (prior deficit lapide rupto) in titulo urbano Mur.
 304,4 = C. I. L. VI, n. 24729. Sed res prorsus incerta. TH. M.] Contra Osto-

1) Macr. addit: Item plebiscitum factum ob eandem rem Sex. Pa-
 cuvius tr. pl. rogante. — 2) D. 16,1,2,1. — 3) Valerium Asiaticum, qui
 cum M. Silano a. 46 consul fuit, mox se abdicasse Dio 60,27 narrat. Cui
 suffectum esse Q. Sulpicium Camerinum apparet ex edicto Claudii infra
 cap. VII relato. Huius in locum kal. Iulius successisse videtur Vellaeus
 (ita enim hoc nomen scribendum est) is, a quo derivatum est vocabulum se-
 natusconsulti ab auctoribus receptum.

rius Scapula sine dubio is est qui Britanniam rexit a. 47 saepe commemoratus apud Tacitum; itaque SC. ad certum alterius consulis nomen appellare malui, cum etiam alia SCta a secundo consule nomen traxerint, ut Vell. Trebell. Invent. Quo anno consules ii fasces gesserint, ignoratur, nisi quod ex supra dictis intellegitur factos esse ante a. 47.

(Ulpianus l. XIV ad Sabinum': SCto, quod factum est Claudianis temporibus Vell(a)eo Rufo et Osterio Scapula cos. de adsignandis libertis in haec verba cavetur:)

Si², qui duos pluresve liberos iustis nuptiis quaesitos in potestate haberet, de liberto libertave sua significasset, cuius ex liberis suis eum libertum eamve libertam esse vellet, is eave, quandoque is, qui eum eamve manumisit inter vivos vel testamento, in civitate esse desisset, solus ei patronus solave patrona esset, perinde atque si ab eo eave libertatem consecutus consecutave esset³. Utique, si ex liberis quis in civitate esse desisset neque ei liberi ulli essent, ceteris eius liberis, qui manumisit, perinde omnia iura servarentur⁴, ac si nihil de eo liberto eave liberta is parens significasset.

50. SC. Claudianum (oratio Claudii) de iure honorum Gallis dando a. 48. *101 1018* *Mommsen 10*

E tabula aenea, a. 1528 Lugduni reperta, ubi in museo urbano adservatur. Tabula tam alta quam lata est 1,95 m.: pars superior periit, inferior servata est fracta media ita, ut paucae tantum perierint litterae. Inscripta est duabus columnis, capita distincta sunt ut supra (p. 90.121 d). Continet orationem Claudii in senatu de iure honorum Gallis dando habitam, qua de re v. Tac. Ann. 11,23—25. Editu est a multis, in his secundum ipsam tabulam ab A. Boissieu, inscriptions de Lyon, 1846—54, pag. 136; nos damus recognitam ad aes ab Ottone Hirschfeld.

. . . (1) mae rerum no[straru]m sit u . . (26)

(2) Equidem primam omnium illam cogitationem hominum, quam (3) maxime primam occurruram mihi provideo, deprecor, ne (4) quasi novam istam rem introduci exhorrescatis, sed illa (5) potius cogitetis, quam multa in hac civitate novata sint, et (6) quidem statim ab origine urbis nostrae in quot⁵ formas (7) statusque res p(ublica) nostra diducta sit.

(8) Quondam reges hanc tenuere urbem, nec tamen domesticis succes⁽⁹⁾oribus eam tradere contigit. Supervenere alieni

1) D. 38,4,1 pr. — 2) Uti si scr. — 3) est ms. — 4) servantur ms. — 5) quod.

I. et quidam exter⁽¹⁰⁾ni, [ut Numa Romulo successerit ex Sabinis
veniens, vicinus qui⁽¹¹⁾dem sed tunc externus; ut Anco Marcio
Priscus Tarquinius. [Is] ⁽¹²⁾ propter temeratum sanguinem,
quod patre Demaratho C[o]⁽¹³⁾rinthio natus erat et Tarquiniensi
matre generosa sed inopi, ⁽¹⁴⁾ ut quae tali marito necesse ha-
buerit succumbere, cum domi re⁽¹⁵⁾pelleretur a gerendis hono-
ribus, postquam Romam migravit, ⁽¹⁶⁾ regnum adeptus est.
Huic quoque et filio nepotive eius, nam et ⁽¹⁷⁾ hoc inter auc-
tores discrepat, insertus Servius Tullius, si nostros ⁽¹⁸⁾ sequimur,
captiva natus Oeresia, si Tuscos, Caeli quondam Vi⁽¹⁹⁾vennae
sodalis fidelissimus omnisque eius casus comes, post⁽²⁰⁾quam
varia fortuna exactus cum omnibus reliquis Caeliani ⁽²¹⁾ exer-
citus Etruria excessit, montem Caelium occupavit et a duce suo
⁽²²⁾ Caelio ita appellitavit¹, mutatoque nomine, nam Tusce Ma-
starna ⁽²³⁾ ei nomen erat, ita appellatus est, ut dixi, et reg-
num summa cum rei ⁽²⁴⁾ p(ublicae) utilitate optinuit. Deinde
postquam Tarquini Superbi mores in⁽²⁵⁾visi civitati nostrae esse
coeperunt, qua ipsius qua filiorum ei[us], ⁽²⁶⁾ nempe pertaesum
est mentes regni et ad consules, annuos magis⁽²⁷⁾tratus, admi-
nistratio rei p(ublicae) translata est.

⁽²⁸⁾ Quid nunc commemorem dictaturae hoc ipso consulari
impe⁽²⁹⁾rium valentius repertum apud maiores nostros, quo in
a[s]⁽³⁰⁾terioribus bellis aut in civili motu difficiliore uterentur?
⁽³¹⁾ aut in auxilium plebis creatos tribunos plebei? quid a con-
su⁽³²⁾libus ad decemviros translatum imperium, solutoque postea
⁽³³⁾ decemvirali regno ad consules rursus reditum? quid in [p]u-
⁽³⁴⁾ris distributum consulare imperium tribunosque mil[itu]m
⁽³⁵⁾ consulari imperio appellatos, qui seni et saepe octoni crea-
ren⁽³⁶⁾tur? quid communicatos postremo cum plebe honores,
non imperi ⁽³⁷⁾ solum sed sacerdotiorum quoque? Iam si nar-
rem bella, a quibus ⁽³⁸⁾ coeperint maiores nostri, et quo pro-
cesserimus, vereor ne nimio ⁽³⁹⁾ insolentior esse videar et quae-
sisse iactationem gloriae pro⁽⁴⁰⁾lati imperi ultra oceanum. Sed
illoc potius revertar. // Civitatem . . .

II. ⁽¹⁾ . . (40) . . [po]test. Sane ⁽²⁾ novo m[ore] et divus Au-
g[ustus av]on[ulus m]eus² et patruus Ti. ⁽³⁾ Caesar omnem

1) appellitatus. — 2) Explevit Otto Hirschfeld, Wiener Studien 1881
p. 268.

florem ubique coloniarum ac municipiorum, bo⁽⁴⁾ norum scilicet II. virorum et locupletium, in hac curia esse voluit. ⁽⁵⁾ Quid ergo? non Italicus senator provinciali potior est? Iam ⁽⁶⁾ vobis, cum hanc partem censurae meae adprobare coepero, quid ⁽⁷⁾ de ea re sentiam, rebus ostendam. Sed ne provinciales quidem, ⁽⁸⁾ si modo ornare curiam poterint, reiciendos puto.

⁽⁹⁾ Ornatissima ecce colonia valentissimaque Viennensium, quam ⁽¹⁰⁾ longo iam tempore senatores huic curiae confert! Ex qua colonia inter paucos equestris ordinis ornamentum L. Vestinum fa⁽¹²⁾ miliarissime diligo et hodieque in rebus meis detineo, cuius libe⁽¹³⁾ ri fruantur quaeso primo sacerdotiorum gradu, postmodo cum ⁽¹⁴⁾ annis promoturi dignitatis suae incrementa; ut dirum nomen la⁽¹⁵⁾ tronis taceam, et odi illud palaesticum prodigium, quod ante in do⁽¹⁶⁾ mum consulatum intulit, quam colonia sua solidum civitatis Roma⁽¹⁷⁾ nae beneficium consecuta est¹. Idem de fratre eius possum dicere, ⁽¹⁸⁾ miserabili quidem indignissimoque hoc casu, ut vobis utilis ⁽¹⁹⁾ senator esse non possit.

⁽²⁰⁾ 'Tempus est iam, Ti. Caesar Germanice, detegere te 'patribus conscriptis, ⁽²¹⁾ quo tendat oratio tua; iam enim ad 'extremos fines Galliae Nar⁽²²⁾ bonensis venisti'².

⁽²³⁾ Tot ecce insignes iuvenes, quot intueor, non magis sunt paenitendi ⁽²⁴⁾ senatores, quam paenitet Persicum nobilissimum virum, ami⁽²⁵⁾ cum meum, inter imagines maiorum suorum Allobrogici no⁽²⁶⁾ men legere. Quod si haec ita esse consentitis, quid ultra desidera⁽²⁶⁾ tis, quam ut vobis digito demonstrem, solum ipsum ultra fines ⁽²⁸⁾ provinciae Narbonensis iam vobis senatores mittere, quando ⁽²⁹⁾ ex Luguduno habere nos nostri ordinis viros non paenitet. ⁽³⁰⁾ Timide quidem, p(atres) c(onscripti), egressus adsuetos familiaresque vobis pro- ⁽³¹⁾ vinciarum terminos sum, sed destrictae iam Comatae Galliae ⁽³²⁾ causa agenda est, in qua si quis hoc intuetur, quod bello per de⁽³³⁾ cem annos exercuerunt divom Iulium, idem opponat centum ⁽³⁴⁾ annorum immobilem fidem obsequiumque multis trepidis

1) De Valerio Asiatico dicit, de quo v. Tac. ann. 11,2,3. — 2) 'Haec verba non sunt imperatoris qui ipse se interpellat, sed senatorum acclamantium et simul oratorem prolixum irradientium, perscripta, ut fit in acclamationibus, loquentium nominibus nullis adiectis.' Mo. Eph. ep. 7,394.

re⁽³⁵⁾bus nostris plus quam expertum. Illi patri meo Druso Germaniam ⁽³⁶⁾ subigenti tutam quiete sua securamque a tergo pacem praes⁽³⁷⁾titerunt, et quidem cum a¹ census novo tum opere² et inadsue⁽³⁸⁾to Gallis ad bellum avocatus esset; quod opus quam ar⁽³⁹⁾duum sit nobis, nunc cum maxime, quamvis nihil ultra, quam ⁽⁴⁰⁾ ut publice notae sint facultates nostrae, exquiratur, nimis ⁽⁴¹⁾ magno experimento cognoscimus.

51. SCC. de aedificiis non diruendis, a. 44—56.

C. I. L. 10,158 n. 1401. Haec SCC., quorum alterum intra a. 44—46, alterum a. 56 factum est, uni tabulae inscripta Herculanei circa a. 1600 reperta sunt. Tabula ipsa periit, edita autem est a. 1607 a Capaccio (hist. Neap. 2,9); alterum exemplar idque diligentius descriptum a Mommseno Parisiis investigatum a. 1850 editum est Leipz. Berichte 4,272; tertium est in epistulario Reinesii (Lips. 1660) p. 202; sed pendent exempla tria ab eodem archetypo habentque mendas communes non paucas. Utriusque SC. interpretationem dedit: Bachofen, ausgew. Lehren des röm. Civ.R. p. 187, textu Capaccii usus. [Hadrianus in epistula scripta a. 127 ad Hadrianopolitis Stratonicensis nuper in civitatis formam redactos (Bulletin de corr. hell. 11 a. 1887 p. 111) quod scribit: τὴν οἰκίαν Τι[β.] Κλαυδίου Σωκράτους τὴν οὖσαν ἐν τῇ [τέ]λει ἢ ἐπισκευαζέτω Σωκράτης ἢ ἀποδό[τ]ω τινὶ τῶν ἐπιχωρίων, ὥς μὴ χρόνῳ θαμελίῳ (sic) καταρριφθεῖν, ostendit eatenus imperatores curam aedificiorum extendisse, ut etiam in provinciis domini aedes suas collabentes cogerentur aut reficere aut vendere. Тн. М.]

I. Cn. Hosidio Geta, L. Vagellio cos. ⁽²⁾ X k. Octobr. SC.

⁽³⁾ Cum providentia optumi principis tectis quoque ⁽⁴⁾ urbis nostrae et totius Italiae aeternitati prospexerit, quibus ⁽⁵⁾ ipse non solum praecepto augustissimo sed etiam exemplo ⁽⁶⁾ suo prodesset, conveniretq(ue) felicitati saeculi instantis ⁽⁷⁾ pro portione publicorum operum etiam privatorum custodire³, ⁽⁸⁾ deberentque apstinere se omnes cruentissimo genere ⁽⁹⁾ negotiationis, ne[que]⁴ inimicissimam pace faciem inducere ⁽¹⁰⁾ ruinis domum villarumque, placere; si quis negotiandi causa ⁽¹¹⁾ emisset quod⁵ aedificium, ut diruendo plus acquireret quam ⁽¹²⁾ quanti emisset, tum duplam pecuniam, qua mercatus eam rem ⁽¹³⁾ esset, in aerarium inferri, utique de eo nihilo minus

1) ad. — 2) Cf. Livius ep. 139 ad a. 742: civitates Germaniae . . . oppugnantur a Druso et tumultus qui ob censum exortus in Galliis erat componitur. — 3) custodiae vel custodia. — 4) ne. — 5) quodquod proposuit Mo.

ad senatum ⁽¹⁴⁾ referretur. Cumque aequè non oportere¹ malo exemplo vendere quam ⁽¹⁵⁾ emere, ut² venditores quoque coercerentur, qui scientes dolo malo ⁽¹⁶⁾ contra³ hanc senatus voluntatem vendidissent, placere: tales ⁽¹⁷⁾ venditiones inritas fieri. Ceterum testari senatum, domini[s *nihil*]⁴ ⁽¹⁸⁾ constitui, qui rerum suarum possessores futuri aliquas [partes] ⁽¹⁹⁾ earum mutaverint, dum non negotiationis causa id factum [sit]⁵.

⁽²⁰⁾ Censuere. In senatu fuerunt CCCLXXIII.

II. ⁽²¹⁾ [Q.] Volusio, P. Cornelio cos. VI non. Mart. SC.

⁽²²⁾ Quod Q. Volusius, P. Cornelius verba fecerunt de postulatione necessari[orum] ⁽²³⁾ Alliatoriae Celsil[l]ae, q. d. e. r. f. p.,

d. e. r. i. c.:

⁽²⁴⁾ Cum SC., quod factum est Hosidio Geta et L. Vagellio cos. clarissimis viris, ante d[iem X.⁶] k. ⁽²⁵⁾ Oct. auctore divo Claudio, cautum esset, ne⁷ quis domum villamve dirueret, quo plus⁸ ⁽²⁶⁾ sibi acquireret, neve quis negotiandi causa eorum quid emeret venderetve. ⁽²⁷⁾ poenae(ue) in emptorem, qui adversus id S.C. fecisset, constituta esset, [ut] ⁽²⁸⁾ qui quid emisset duplum eius quanti emisset in aerarium inferre cogere⁽²⁹⁾-tur et eius qui vendidisset inrita fieret venditio, de iis autem, qui rerum ⁽³⁰⁾ suarum possessores futuri aliquas partes earum mutassent, dum modo ⁽³¹⁾ non negotiationis causa mutassent, nihil esset novatum; et necessari ⁽³²⁾ Alliatoriae Celsil[l]ae, uxoris Atilii Luperci ornatissimi viri, exposuis⁽³³⁾sent huic ordini, patrem eius Alliatorium Celsum emisse fundos cum aedificis in ⁽³⁴⁾ regione Mutinensi⁹, qui vocarentur campi Macri, in quibus locis mercatus agi¹⁰ supe⁽³⁵⁾rioribus solitus esset temporibus, iam per aliquod annos desisset haberi, eaque ⁽³⁶⁾ aedificia longa vetustate dilaberentur neque refecta usui essent futura, quia neque ⁽³⁷⁾ habitaret in iis quisquam nec vellet in deserta ac¹¹ ruentia commigrare: ne quid ⁽³⁸⁾ fraudi multae poenae(ue) esset Celsil[l]ae, si ea aedificia, de quibus in hoc ordine actum ⁽³⁹⁾ esset, aut demolita fuissent, aut ea condi-

1) oportere. — 2) emerint. — 3) intra. — 4) dominio. — 5) om. — 6) ante decim — 7) Ab hoc verbo usque ad vocem venditio (v. 29) SC. ad verbum fere relatum est a Paulo in D. 18,1,52. — 8) quam vel quod exempla, quo plus Dig. — 9) Muliniensi. — 10) aci. — 11) desertac.

cione¹ sive per se sive cum agris vendi⁽⁴⁰⁾ disset, ut emptori sine fraude sua ea destruere tollereque liceret; ⁽⁴¹⁾ in futurum autem admonendos ceteros esse, ut apstinerent se a tam foedo genere negotiation[is], ⁽⁴²⁾ hoc praecipue saeculo, quo excitari nova et ornari² universa, quibus felicitas orbis terra⁽⁴³⁾rum splenderet, magis conveniret, quam ruinis aedificiorum ullam partem deform[are]³ ⁽⁴⁴⁾ Italiae et adhuc retinere priorum temporum [*incuriam quae universa affecisset*] ⁽⁴⁵⁾, ita ut diceretur senectute ac tum[ulo iam rem Romanam perire⁴].

⁽⁴⁶⁾ Censuere. In senatu [*fuerunt*] . . .

52. SC. Trebellianum a. 56.

(D. 36,1,1,1.2. Consules qui nominantur suspecti sunt anni ut videtur 56. Ulpianus l. III fideicommissorum: Factum est SC. temporibus Neronis, VIII. kal. Sept., Annaeo Seneca et Trebellio Maximo cos., cuius verba haec sunt:)

Cum esset aequissimum in omnibus fideicommissariis hereditatibus si qua de his bonis iudicia penderent, ex his⁵ eos subire, in quos ius fructusque transferretur, potius quam cuique periculosam⁶ esse fidem suam: placet, ut actiones, quae in heredem heredibusque dari solent, eas neque in eos neque his dari, qui fidei suae commissum sic, uti rogati essent, restituissent, sed his et in eos, quibus ex testamento fideicommissum restitutum fuisset: quo magis in reliquum confirmetur supremae defunctorum voluntates.

53. SC. de imperio Vespasiani a. 69.

C. I. L. 6,167 n. 930. E tabula aenea Romae saec. XIII reperta, hodie in museo Capitolino adservata. Capita more solito distincta sunt. De quaestione, utrum lex haec fuerit an SC., v. Mo. Staatsr. 2³, 876—9.

. . . . ⁽¹⁾ foedusve cum quibus volet facere liceat ita, uti licuit divo Aug(usto), ⁽²⁾ Ti. Iulio Caesari Aug(usto), Tiberioque Claudio Caesari Aug(usto) Germanico; ∞

⁽³⁾ utique ei senatum habere, relationem facere, remittere. senatus ⁽⁴⁾ consulta per relationem discessionemque facere liceat

1) conditione. — 2) ornari in. — 3) deformem. — 4) Suppl. Mo. — 5) Mo. con. eas lites. — 6) periculosum cod.

(⁵) ita, uti licuit divo Aug(usto), Ti. Iulio Caesari Aug(usto), Ti. Claudio Caesari (⁶) Augusto Germanico; ∞

(⁷) utique cum ex voluntate auctoritateve iussu mandatuve eius (⁸) praesentevē eo senatus habebitur, omnium rerum ius perinde (⁹) habeatur servetur, ac si e lege senatus edictus esset habereturque; ∞

(¹⁰) utique quos magistratum potestatem imperium curationemve (¹¹) cuius rei petentes senatui populoque Romano commendaverit (¹²) quibusque suffragationem suam dederit promiserit, eorum (¹³) comitis quibusque extra ordinem ratio habeatur; ∞

(¹⁴) utique ei fines pomerii proferre promovere cum ex re publica (¹⁵) censebit esse, liceat ita, uti licuit Ti. Claudio Caesari Aug(usto) (¹⁶) Germanico; ∞

(¹⁷) utique quaecunque ex usu rei publicae maiestateque¹ divinarum (¹⁸) humanarum² publicarum privatarumque rerum esse (¹⁹) censebit³, ei agere facere ius potestasque sit, ita uti divo Aug(usto), (²⁰) Tiberioque Iulio Caesari Aug(usto), Tiberioque Claudio Caesari (²¹) Aug(usto) Germanico fuit; ∞

(²²) utique quibus legibus plebeive scitis scriptum fuit, ne divus Aug(ustus), (²³) Tiberiusve Iulius Caesar Aug(ustus), Tiberiusque Claudius Caesar Aug(ustus) (²⁴) Germanicus tenerentur, iis legibus plebisque scitis imp(erator) Caesar (²⁵) Vespasianus solutus sit; quaeque ex quaque lege rogatione (²⁶) divum Aug(ustum), Tiberiumve Iulium Caesarem Aug(ustum), Tiberiumve (²⁷) Claudium Caesarem Aug(ustum) Germanicum facere oportuit, (²⁸) ea omnia imp(eratori) Caesari Vespasiano Aug(usto) facere liceat; —

(²⁹) utique quae ante hanc legem rogatam acta gesta (³⁰) decreta imperata ab imperatore Caesare Vespasiano Aug(usto) (³¹) iussu mandatuve eius a quoque sunt, ea perinde iusta rataque (³²) sint, ac si populi plebisve iussu acta essent. ∞

(³³) ∞ Sanctio. ∞

(³⁴) Si quis huiusce legis ergo adversus leges rogationes plebisve scita (³⁵) senatusve consulta fecit fecerit, sive quod eum ex lege rogatione (³⁶) plebisve scito s(enatus)ve c(onsulto)

1) que om. — 2) humarum. — 3) esse e censebit.

facere oportebit, non fecerit huius legis (³⁷) ergo, id ei ne fraudi esto, neve quit ob eam rem populo dare debeto, (³⁸) neve cui de ea re actio neve iudicatio esto, neve quis de ea re apud (³⁹) [s]e agi sinito. ∞ ||

54. SC. Macedonianum a. 69—79.

(D. 14,6,1. *De aetate SCti hoc loco nil dictum est: sed quod ait Suetonius Vesp. 11: Auctor senatui fuit (Vesp.) decernendi, ne filiorum familiarum feneratoribus exigendi crediti ius unquam esset, videtur de hoc SC. intellegendum esse, quamquam similia iam antea auctore Claudio decreta sunt (Tacitus ann. 11,13). Ulp. l. XXIX ad ed.: Verba SCti Macedoniani haec sunt:*)

Cum inter ceteras sceleris causas Macedo, quas illi natura administrabat, etiam aes alienum adhibuisset et saepe materiam peccandi malis moribus praestaret, qui pecuniam ne quid amplius diceretur incertis nominibus crederet: placere, ne cui, qui filio familias mutuam pecuniam dedisset, etiam post mortem parentis eius, cuius in potestate fuisset, actio petitioque daretur: ut sci- rent qui pessimo exemplo faenerarent, nullius posse filii familias bonum nomen exspectata patris morte fieri.

55. SC. Rubrianum a. 103(?).

(D. 40,5,26,7. *Annus incertus est, cum consules nominati suffixi sint; a. 103 proposuit Mo. Forsch. 1,51. Ulpianus l. V fideicommissorum: Subventum libertatibus est SCto, quod factum est temporibus divi Traiani Rubrio Gallo et Caelio Hispone¹ cos. in haec verba:*)

Si hi, a quibus libertatem praestari oportet, evocati a praetore adesse nolissent, si causa cognita praetor pronuntiasset libertatem his deberi, eodem iure statum servari, ac si directo manumissi essent.

56. SC. Iuncianum a. 127.

(D. 40,5,28,4. *Ulpianus l. V fideicommissorum: Factum est SC., Aemilio Iunco et Iulio Severo cos., in haec verba:*)

Placere, [ut] si quis ex his, qui fideicommissam libertatem ex quacumque causa deberent servo, qui mortis tempore eius,

1) *Plin. ep. 4,9: Caepio Hispo. Or. 3670: Caepioni Hisponi cos. Cf. Mo. l. l.*

qui rogavit, non fuerit¹, adesse negabitur: praetor cognoscat: et si in ea causa esse videbitur, ut, si praesens esset, manumittere cogi deberet: id ita esse pronuntiet. Cumque ita pronuntiasset, idem iuris erit, quod esset, si ita, ut ex fideicommisso manumitti debuisset, manumissus esset.

57. SC. Iuventianum a. 129.

(D. 5.3.20,6. *Ulpianus l. XV ad edictum*: — de petitione hereditatis — cum forma SCTo sit data, optimum est ipsius SCTi interpretationem facere, verbis eius relatis:)

Pridie idus Martias Q. Iulius Balbus et P. Iuventius Celsus Titius Aufidius Oenus Severianus consules verba fecerunt de his, quae imperator Caesar Traiani Parthici filius divi Nervae nepos Hadrianus Augustus imperator maximusque princeps proposuit² quinto nonas Martias quae proximae fuerunt libello³ complexus esset, quid fieri placeat;

de qua⁴ re ita censuerunt: cum, antequam partes caducae ex bonis Rustici fisco peterentur, hi qui se heredes esse existimant⁵, hereditatem distraxerint, placere: redactae ex pretio rerum venditarum pecuniae usuras non esse exigendas; idemque in similibus causis servandum. Item placere: a quibus hereditas petita fuisset, si adversus eos iudicatum esset, pretia, quae ad eos rerum ex hereditate venditarum pervenissent, etsi eae ante petitam hereditatem deperissent diminutaeve fuissent, restituere debere. Item: eos, qui bona invasissent, cum⁶ scirent ad se non pertinere, etiamsi ante litem contestatam fecerint, quo minus possiderent, perinde condemnandos, quasi possiderent; eos autem, qui iustas causas habuissent, quare bona ad se pertinere existimassent, usque eo duntaxat, quo locupletiores ex ea re

1) isque *ins. Dig.*, *delevit Mo.* — 2) *Exordium restituendum est ita*: Pridie idus Martias. Quod Q. Iulius Balbus, P. Iuventius Celsus Titus Aufidius Hoenius Severianus cos. v. f. de his quae imp. Caesar, divi Traiani Parthici f. divi Nervae n., Traianus Hadrianus Augustus optimus maximusque princeps p(ater) p(atriae) (*pro* proposuit *Pithoeus*). *Consules duo sunt, non quattuor, id quod putavit Rud. RG. 1,117; alter πολυώνυμος est sicut infra in SC. Beg. M. Nonius Mucianus (cf. Mo. Hermes 3,75).* — 3) oratio, l. 22 et 40 h. t. — 4) *corr. ea.* — 5) L. 20 § 12: ita senatus locutus est: 'eos qui — existimassent'. — 6) L. 25 § 2: ait senatus: — bona — quae scirent.

facti essent. Petitam autem fisco hereditatem ex eo tempore existimandum esse, quo primum scierit quisque eam a se peti, id est, cum primum aut denuntiatum esset ei, aut litteris vel edicto evocatus esset.

Censuerunt.

58. SC. de nundinis saltus Beguensis a. 138.

C. I. L. 8,46 n. 270 = 8 S., 1193 n. 11451. Duo lapides eundem hunc titulum continentes reperti sunt in loco dicto Henschir Begar in regno Tunetano, alter a. 1860 a V. Guérin (voy. arch. 1,391), alter a G. Wilmanns a. 1873, qui coniunctos eos edidit Eph. epigr. 2,271 commentario cum Mommseni notis adiecto. Illustrantur hoc titulo loci iam dudum noti de nundinarum iure privatis concesso: D. 50,11. C. 4,60. Plin. ep. 5,4. Suet. Claud. 12. Cf. C. I. L. 3,523 n. 4121: Imp. — Constantinus — nundinas die solis perpeti anno constituit.

(1) SC. de nundinis saltus¹ Beguensis in t(erritorio) (2) Causensi, descriptum et recognitum ex libro sen(3)tentiarum in senatu die[ta]rum k(apite) VI T. Iuni Nigri, C. Pompo(4)ni Cammerini co(n)s(ulum), in quo scripta erant A[f]rica[ni]² iura³ et id (5) quod i(nfra) s(criptum) est.

In comitio in curia⁴

[Scri]bundo (6) adfuerunt Q. Sa[l]onius Q. f. Ouf. [Lo]ngus, . . . [A]ni Quar[t]inus, (7) C. Oppius C. f. Vel. Severus, C. For(?) . . C. f. . . [Sex. Eru]ciu[s], (8) M. f. Quir. Clarus, P. Cassius L. f. Aem. Dexter q(uaestor)⁴, P. Nonius M. f. Ou[f]. Mac(9)rinus q(uaestor)⁵. In senatu fuerunt C.

(10) SC. per discessionem factum.

Quod P. Cassius Se(11)cundus, P. Delphius Peregrinus Aleius Alennius Maxi(12)mus Curtius Valerianus Proculus M. Nonius Mucianus⁶ (13) coss. verba fecerunt de desiderio amicorum Lucili Afri(14)cani c(larissimi) v(iri), qui petunt: ut ei permittatur in provincia Afric(a), regione (15) Beguensi, territorio

1) Front. prom. 53: in Africa saltus non minores habent privati, quam res publica territoria, immo — longe maiores. — 2) i. e. Lucilii Africani infra nominati. — 3) i. e. possessiones et latifundia, in quibus ut nundinas habere sibi permetteretur petierat. — 4) i. e. in curia Iulia aedificata eodem loco quo fuerat Hostilia, scilicet in comitio; cf. supra SCC. 2.5.6: ἐν κομητίῳ. Deinde in hiatu intercidit dies. — 5) De quaestoris quaestorumve adscriptione v. Mo., Eph. epigr. 2,283 ad v. 8. — 6) Consul πολυώνυμος, sicut Iuventius Celsus supra p. 195 n. 2.

Musulamiorum¹, ad Casas, nundinas (¹⁶) IIII nonas Novemb. et XII k. Dec., ex eo omnibus mensibus IIII non. (¹⁷) et XII k. sui cuiusq(ue) mensis instituere habere, quid fieri (¹⁸) placeret,

de ea re ita censuerunt: permittendum Lu(¹⁹)cilio Africano, c. v., in provincia Afric(a), regione Beguensi, (²⁰) territorio Musulamiorum, ad Casas, nundinas IIII non. (²¹) Novemb. et XII k. Decembr. et ex eo omnibus mensibus IIII non. et XII k. (²²) sui cuiusq(ue) mensis instituere et habere, eoque vicinis (²³) advenisq(ue) nundinandi dumtaxat causa coire conve(²⁴)nire sine iniuria et incommodo cuiusquam liceat.

(²⁵) Actum idibus Octobr. P. Cassio Secundo, M. Nonio Muciano. (²⁶) Eodem exemplo de eadem re duae tabellae signatae sunt. (²⁷) Signatores: T. Fl. Comini scrib(ae), C. Iuli Fortunati scrib(ae), (²⁸) M. Caesi Helvi Enhelpisti (*sequuntur nomina quattuor*).

59. SC. de Cyzicenis a. 138—160.

C. I. L. 3 S., 1274 n. 7060. *Eph. epigr.* 3,156. *E lapide in Cyzici ruinis a. 1876 reperto, deinde Londinium in museum Britannicum translato. Ed., suppl., illustr. Mo.*

[SC. de p]ostulatione Kyzicenor(um) ex Asia, (²) qui dicunt, ut corpus, quod appellatur Ne(³)on² et habent in civitate sua, auctoritate (⁴) [*amplissimi o*]rdinis confirmetur³.

Scri(⁵)[*bendo adfue*]runt M. Aelius imp(eratoris) Titi Aeli (⁶) [*Hadriani Au*]tonini f. Pap. Aurelius Ve(⁷)[*rus*], ... s M. f. Gal. Verus, M. Hosidius (⁸) M. f. A . . . [*Get*]a, M. Annius M. f. Gal. Libo, Q. (⁹) Pompe[*ius*] Q. f. Hor. Bassianus, L. Fl(avius) L. f. (¹⁰) Quir. Iulianus, L. Gellius L. f. Ter. Severus, (¹¹) quaestor⁴.

Sententia⁵ dicta ab Appio Gallo (¹²) co(n)s(ule) desig(nato)

1) *Tac. Ann.* 2,52: Musulamiorum — valida — gens, et solitudinibus Africae propinqua nullo etiam tum urbium cultu. *Ptolem.* 4,3,24: Μουσάμοι cf. *Wilm.* 278—9. — 2) *Mo. intellegit νέων, i. e. iuvenum.* — Cf. quae saec. tertio Callistratus *D.* 48,19,28,3 scripsit: Solent quidam, qui volgo se iuvenes appellant, in quibusdam civitatibus turbulentis se adclamationibus popularium accommodare. qui — fustibus caesi dimittuntur. — 3) *De hac confirmatione v. Mo. St.R.* 2³,886 n. 5. — 4) *Vel q(uaestores), cum non constet quot testes quaestores fuerint; cf. Mo. l. l. p. 157.* — 5) *Refertur sententia eius senatoris, qui primus censuit cuique probabile est reliquos adsensisse Recedit hoc a forma consueta: Quod cos. verba fecerunt cet.*

relatione IIII¹ concedente (¹³) imp(eratore) Caes[are Tito A]elio Hadriano An(¹⁴)to[mino Aug. Pio] IIII relatione sua (¹⁵) [Kyzicen]os ex Asia, (¹⁶) [quos neos a]ppellant

††60. Senatus consultum de sumptibus ludorum gladiatorum minuendis (a. 176/7.)

C. I. L. II S., 1032 n. 6278. E tabula aenea a. 1888 prope Italicam Hispaniae Baeticae urbem primariam eruderata. Descr. Huebner et Berlanga. Tractavit Mo. in Eph. ep. 7, 388 demonstravitque (l. l. p. 394) sententiam dictam a senatore quodam hac tabula contineri; cf. p. 197 n. 5.

. . . (¹) tantam illam pestem nulla medicina sanari posse. Nec poterat: verum nostri principes quibus omne studium est quantoli(²)bet morbo salutem publicam mersam et enectam refovere et integrae valetudini reddere, in primis anima adverte-runt quae (³) causa illi morbo vires daret, unde foeda et inlicita vectigalia ius haberent, quis auctor et patronus esset usurpandis quasi (⁴) legitimis, quae omnibus legibus et divinis et humanis prohibentur.

(⁵) Fiscus dicebatur: fiscus non sibi, set qui lanienae aliorum praetexeretur, tertia vel quarta parte ad licentiam foedae rapinae invi(⁶)tatus. Itaque fiscum removerunt a tota harena. Quid enim Marci Antonini et [Luci Commodi]² cavendum fisco cum hare-(⁷)na? omnis pecunia horum principum [p]ura³ est, nulla cruoris humani adspergine contaminata, nullis sordibus foedi quae(⁸)stus inquinata, et quae tam sanctae paratur quam insumitur. Itaque facessat sive illud ducentiens annu[u]m⁴ seu trecenties (⁹) est; satis amplum patr[imo]nium⁵ imperio parat [l]ex⁶ parsimonia vestra. Quin etiam ex reliquis lanistarum, quae (sestertium) quingenties su(¹⁰)pra sunt, pars lanistis condonetur. Ob quae, oro vos, merita? Nulla sane, inquit, merita, sed prohibiti talibus grassaturis sola(¹¹)cium ferant et in posterum tanto pretio invitentur ad opsequium humanitatis.

(¹²) O magni impp., qui scitis altius fundari remedia, quae etiam malis consulunt, qui se etiam necessarios fecerint! Et

1) De iure IIII relationum v. Mo. St.R. 2⁸, 898 n. 4. — 2) erasum, ita tamen ut cernatur in aere. — 3) sic Buecheler, cura aes. — 4) annum. — 5) patrocinium, — 6) parati ex.

iam fructus tan⁽¹³⁾tae vestrae providentiae emerget. Legebatur etiam nunc apud nos oratio; sed ubi rumore delatu[m] *e*st¹ questus lanistarum recisos, fis⁽¹⁴⁾cum omnem illam pecuniam quasi contaminatam reliquisse, statim sacerdotes fidelissimarum Galliarum vestrarum ⁽¹⁵⁾ concursare, gaudere, inter se loqui.

⁽¹⁶⁾ Erat aliquis, qui diploraverat fortunas suas creatus sacerdos, qui auxilium sibi in provocatione ad principes facta constituerat. Sed ⁽¹⁷⁾ ibidem ipse primus et de consilio amicorum: 'quid mihi iam cum appellatione? Omne onus, quod 'patrimonium meum opprimebat, sanc⁽¹⁸⁾tissimi imp. remiserunt; iam sacerdos esse et cupio et opto et editionem muneris 'quam olim detestabamur, amplector'.

⁽¹⁹⁾ Itaque gratiae appellationis non solum ab illo, verum et a ceteris petita; et quanto plures petentur! Iam hoc genus causarum diversam formam ⁽²⁰⁾ habebit, ut appellet qui non sunt creati sacerdotes, im[m]o² populus.

⁽²¹⁾ Quae igitur tantis tam salutarium rerum consilis vestris alia prima esse sententia³ potest, quam ut, quod singuli sentiunt, quod universi ⁽²²⁾ de pectore intimo claman[t]⁴, ego censeam?

⁽²³⁾ Censeo igitur in primis agendas maximis imp. gratias, qui salutaribus remedis, fisci ratione post habita, labentem civitatum statum et prae⁽²⁴⁾cipitantes iam in ruinas principum virorum fortuna[s]⁵ restituerunt: tanto quidem magnificentius, quod, cum excusatum esset reti⁽²⁵⁾nerent quae ali instituisent et quae longa consuetudo confirmasset, tamen olli peraeque nequaquam sectae suae congruere arbitra⁽²⁶⁾ti sunt male instituta servare et quae turpiter servanda essent instituer[e]⁶.

⁽²⁷⁾ Quamquam autem non nulli arbitrentur de omnibus, quae ad nos maximi principes rettulerunt, una et succincta sententia censendum, ⁽²⁸⁾ tamen, si vos probatis, singula specialiter persequar, verbis ipsis ex oratione sanctissima ad lucem sententiae translatis, ne qua ex parte pravis in⁽²⁹⁾terpretationibus sit loc[u]s⁷.

Itaque censeo, uti munera, quae assiforana⁸ appellantur,

1) delatu[m]st in ectypo cernitur videturque fuisse aut delatu[m] est aut delatumst. — 2) ex im postea factum videtur esse imo. — 3) sententia fuit, sed emendatum est. — 4) clamante factum ex clamans; clamant Buecheler. — 5) fortuna. — 6) institueret. — 7) locis. — 8) fortasse quae edebat

in sua forma mane[a]nt¹ nec egrediantur sump⁽³⁰⁾tu (sestertium) XXX (milia). Qui autem supra (sestertium) XXX (milia) ad LX (milia) usque munus edent, is gladiatores tripertito praebeantur numero pari. Summum pre⁽³¹⁾tium sit — (*v. 31—34 sequuntur pretia gladiatorum*). —

Et haec sit summo ac formonso² gladiatori defi⁽³⁵⁾nita quantitas. Utique in omnibus muneribus quae generatim distincta sunt, lanista dimidiam copiam universi numeri promisque multitu⁽³⁶⁾dinis praebeat exque his qui gregari appellantur, qui melior [l]acerat[u]s³ erit, duobus milibus sub signo pugnet, nec quisquam ex eo numero (³⁷) mille nummum minore. Lanistas etiam promovendos vili studio questus: [sibi] copiam dimidiae partis praebenda[e] *negantes*⁴ esse ex nu⁽³⁸⁾mero gregariorum uti sciant inpositam sibi necessitatem de ceteris quos meliores opinabuntur transferre tantisper plendi nu⁽³⁹⁾meri gregariorum gratia. Itaque is numerus universae familiae aequis partibus in singulos dies dispartiat, [ne]que⁵ ullo die minus quam (⁴⁰) dimidia pars gregariorum sit ibi qui eo die dimicabunt. Utque ea opservat[i]o⁶ a lanistis quam diligentissime exigatur, iniungendum (⁴¹) his qui provinciae praesidebunt et legatis vel quaestoribus vel legatis legionum vel iis qui ius dicunt c(larissimis) v(iris) aut procurator[ibus]⁷ maximorum. (⁴²) principum quibus provinciae rector mandaverit; is etiam procurator[ibus]⁸ qui provinciis praesidebunt. Trans Padum autem perque omnes Italiae (⁴³) regiones arbitrium iniungendum praefectis aliment[orum]⁹, si aderunt, vel viae curatori aut, si nec is praesens erit. iuridico vel (⁴⁴) tum classis praetoriae praefecto.

(⁴⁵) Item censeo de exceptis ita opservandum, ut praecipuum mercedis gladiator sibi quisque¹⁰ paciscatur, eius pecuniae quae ob hanc causam excipi(⁴⁶)ebatur, quartam portionem liber, ser[v]us¹¹ autem quintam excipiat. De pretis autem gladiatorum opservari paulo ante censui secundum praescrip(⁴⁷)-

lanista qui vellet per oppidorum fora asses a spectatoribus pro locis exigens; cfr. Sueton. Vitell. 12: circumforaneus lanista.

1) manent. — 2) famoso Hirschfeld. — 3) sic Buecheler, meliori acceratis aes. — 4) negem sibi copiam dimidiae partis praebeendas esse. — 5) atque. — 6) opservato. — 7) procuratores. — 8) procurator. — 9) praefectis alimentorum dandis. — 10) quisquis *em.* Buecheler. — 11) servus.

tum divinae orationis, sed ut ea pretia ad eas civitates pertineat^[n]t¹, in quibus ampliora gladiatorum pretia flagrabant. Quod si quibus civitatibus (⁴⁸) res publica tenuior est, non eadem servantur, quae aput fortiores civitates scripta sunt, nec supra modum virium onerent, sed hactenus in eundem, (⁴⁹) ut qu^[a]e² in publicis privatisque rationibus repperientur pretia summa ac media ac postrema, si quidem provinciarum eae civitates sunt, ab eo (⁵⁰) qui praesidebit provinciae opserventur, ceterarum autem iuridico vel curatori provinciae³ vel classis praetoriae praefecto vel procuratori (⁵¹) maxumorum principum, uti cuiusque civitatis potestasque ibi prima erit. Atque ita rationibus decem retroversum annorum inspectis, exemplis (⁵²) munerum in quaque civitate edito^[rum]⁴ consideratis, conserventur ab eo, cuius arbitrium erit de tribus pretis: vel si melius ei videbitur (⁵³) ex eo modo quem persequitur effici^[a]t⁵ et trifariam pretia deducantur eaque forma etiam in posterum servetur. Sciantque v(iri) c(larissimi), qui procon(⁵⁴)sules paulo ante profecti sunt, intra suum quisque annum it negotium exsequi se oportebit, ii⁶ etiam, qui non sortito provincias (⁵⁵) regant, intra annum.

(⁵⁶) Ad Galliam sed et princeps, qui⁷ in civitatibus splendidissimarum Galliarum veteri more et sacro ritu expectantur, ne ampliore pretio (⁵⁷) lanistae praebeant, quam binis milibus. Cum maximi principes oratione sua praedixerint fore, ut damnatum ad gladium (⁵⁸) procurator eorum ⁸ nisi plure quam sex aureis et nisi iuraverit.

(⁵⁹) Sacerdotes quoque provinciarum quibus nullu^[m] cu^[m] lanistis nego^[tium] eri^[t]⁹, gladiatores a prioribus sacerdotibus sus(⁶⁰)ceptos vel sibimet auctoratos recipiunt, at post editi^[o]-ne^[m] eod^[e]^[m] p^[re]tio¹⁰ in succedentes tra^[mi]t^[t]unt¹¹; neque singulatim aliquem (⁶¹) rei gladiatoriae causa vendat plure quam lanistis est pretium persolutum.

(⁶²) Is autem qui aput tribunum plebei c(larissimum) v(i-

1) pertineat. — 2) sic Buecheler, utque aes. — 3) immo curatori viae. — 4) edito erunt. — 5) efficit. — 6) oportere eos requiritur. — 7) princeps qui ectypa: sed hiat oratio. — 8) exidisse quaedam videntur. — 9) nego t ectypa. — 10) editi(t5) in ectypa. — 11) tra . . . tiunt ectypa.

rum) sponte ad dimicandum profitebitur, cum habeat ex lege pretium duo milia, liberatus si discri⁽⁶³⁾men instauraverit, aestimatio eius post hac (sestertium) XII (milia) non excedat. Is quoque qui senior atque inabilior operam suam denuo⁽⁶⁴⁾

61. SC. Orfitianum, a. 178.

(D. 38,17,1 pr. 9.12. Cf. I. 3,4 pr.: ut liberi ad bona matrum intestatarum admittantur, SCto Orfitiano effectum est, quod latum est Orfito et Rufo cos. divi Marci temporibus. *Codicem Flor. constanter scribere Orphitiano monet Mo.* — *Ulpianus l. XII ad Sabianum*: Sive ingenua sive libertina mater est, admitti possunt liberi ad hereditatem eius ex SCto Orphitiano. —)

. . . Si nemo filiorum eorumve, quibus simul legitima hereditas defertur, volet ad se eam hereditatem pertinere, ius antiquum esto.

(Ait senatus:)

. . . quae iudicata transacta finitave sunt, rata maneant . . .

CAPUT VI.

EDICTA.

62. Edictum perpetuum praetoris urbani.

Recognovit O. LENEL.

'Edicta praetorum, quae supersunt, fere omnia Iustiniani libris digestorum tradita sunt; perpauca tantum Cicerone Festo aliis. Inscriptionibus nihil ad nos pervenit. In Digestis autem quae sunt edicta plurima ex Ulpiani ad edictum libris recepta sunt, quem constat non genuina vetera sed perpetuum illud edictum esse secutum iussu Hadriani a Salvio Iuliano Icto compositum Deperditorum argumenta magna quidem ex parte e digestis aliisque libris concludi possunt; atque summopere hac de re meruit Rudorffius (ed. perp. quae reliqua sunt. 1869). Cuius tamen docta conamina nolui hic repetere ipsas tantum edictorum reliquias propositurus. Tantummodo certa perditorum argumenta breviter indicavi simulque actionum formulas, si quas habemus, in notis adieci. Uncis inclusi quae ad intelligentia verba edictalia e commentariis addenda erant.' BRUNS. In hac nova edicti recensione fines terminosque a Cl. Viro operi constitutos nolui egredi.

Edictorum verba e libro meo (das Edictum Perpetuum [E. P.], 1883) repeti, perpauca immutavi. Quae autem non ad verbum expressa traduntur sed e commentariis restituenda erant, praetermisi nisi ad cetera melius intellegenda aliquid conferre videbantur. Titulorum seriem praecipue ad Ulpiani Paulique libros in margine adnotatos restituui, qua de re cf. E. P. p. 3 sqq. Controversias hoc loco esse omittendas censi.

(Pars prima. De litis exordio.)

‘Neque in partes neque in libros divisum fuisse edictum perpetuum inter omnes constat; titulis autem singula edicta, quae ad eandem rem pertinent, comprehensa fuisse tam Ulpianus quam alii dicunt; titulis rubricae inscriptae erant, quae magna ex parte in digestis repetitae sunt, veluti ‘de in ius vocando’, ‘de i. i. restitut.’, ‘de reb. creditis’ etc. Gai. 4,46. D. 3,1,1; 4,1,1; 12,1,1; 43,1,2,3; 50,16,195,3. Titulorum series ex Ulpiani aliorumque libris ad ed. facile cognoscitur; quaenam fuerit disponendi ratio, vehementer adhuc disceptatur. Erat autem edictum (ut dicam quid sentiam) neque co-dex iuris neque ordo iudiciarius neque liber actionum. Nimirum natura eius non potest recte iudicari nisi ex officio praetoris ius dicentis. Haec enim praecipue illi erant observanda: 1. ut litis exordium ordinaret; 2. ut actiones quibus litigare possent constitueret; 3. ut in fine litis opem ferret adversus reum vel condemnatum vel confessum vel non defensum, actoribus tam singulis quam pluribus, qui in bona eius concurrerent. Quo ordine in disponendis edictis sercato effectum est, ut tres principales possint distingui partes, quibus quarta accedit nova iurisdictionis praetoriae instituta continens: interdicta, exceptiones, stipulationes praetorias. Difficilior est explicatu ratio ordinis titulorum secundae partis, qua de re videas Rudorffii commentationem in ZRG. 3,53, licet summam quam ille proposuit divisionem in edicta de iure et de possessione equidem non comprobaverim.’ BRENS. In his omnibus doctissimi viri sententiae libenter subscribo. Secundae autem edicti partis titulorum ordinem eum esse arbitror, ut primum locum teneant quae e mera iurisdictione pendent actiones, deinde ea sequantur iuris auxilia quae continentur imperio, cf. E. P. p. VIII, 16. Qua ratione totum edictum in quinque partes divisi.

I. De iurisdictione¹.

1. Ad legem municipalem². a. Si quis ius dicenti non obtemperaverit³, (quanti ea res erit, iudicium dabo).

b. Si quis in ius vocatus non ierit sive quis eum vocaverit, quem ex edicto non debuerit⁴, ... (iudicium dabo).

c. (De damno infecto.) . . . eius rei . . . dum ei, qui aberit,

1) Rubr. D. 2,1. — 2) Rubr. D. (50,1): ad municipalem et de incolis. Cf. Lenel, ZRG. 15, p. 16 sqq. — 3) Sunt verba Rub. D. 2,3; persaepe enim edictorum verba initialia digestorum titulis ut rubricae inscripta esse videntur. — 4) Rubr. D. 2,5.

prius domum denuntiari iubeam In eum qui quid eorum, quae supra scripta sunt, non curaverit, quanti ea res est, cuius damni infecti nomine cautum non erit, iudicium (*dabo*)¹.

d. De fugitivis².

U. 2.

P. 2.

e. De *vadimonio Romam faciendo*³.

U. 3.

P. 3.

2. De albo corrupto⁴.

3. Quod quisque iuris in alterum statuerit, ut ipse eodem iure utatur⁵. Qui magistratum potestatemve habebit, si quid in aliquem novi iuris statuerit sive quis apud eum, qui magistratum potestatemve habebit, aliquid novi iuris obtinuerit, quandoque postea adversario eius postulante ipsum eodem iure uti oportebit⁶, praeterquam si quis eorum *quid* contra eum fecerit, qui ipse eorum quid fecisset⁷.

U. 4.

P. 3.

II. De edendo. ⁸. Argentariae mensae exercitores *ei, qui iuraverit non calumniæ causa postulare edi sibi rationem quae ad se pertinet, edent adiecto die et consule*⁹. . . . Argentario eive, qui iterum edi postulabit, causa cognita edi iubebo¹⁰.

U. 4.

P. 3.

III. De pactis et conventionibus. Pacta conventa, quae neque dolo malo neque adversus leges plebis scita senatus consulta edicta *decreta* principum neque quo fraus cui eorum fiat facta erunt, servabo¹¹.

U. 5.

P. 4.

IV. De in ius vocando¹². 1. In ius vocati, ut eant aut *vindicem* dent¹³.

2. Parentem, patronum patronam, liberos parentes patroni patronae in ius sine permissu meo ne quis vocet¹⁴.

3. Si quis parentem, patronum patronam, liberos aut parentes patroni patronae, liberosve suos eumve, quem in potestate habebit, vel uxorem, vel nurum in *ius*¹⁵ vocabit: qualiscumque *vindex*¹⁶ accipietur¹⁷.

1) *D.* 39,2,4,1,5.7. — 2) *D.* 11,4,1,4—8. — 3) *D.* 2,11,1; 50,16,3 *pr.* — 4) *D.* 2,1,7 *pr.* — 5) *Rubr. D.* 2,2. — 6) *D.* 50,16,8 *pr.* — 7) *D.* 2,2,1,1; 4. *E. P. p.* 47. — 8) *E. P. p.* 48. — 9) *D.* 2,13,4 *pr. ict.* 6,2; 9,3. — 10) *D.* 2,13,6,8. — 11) *D.* 2,14,7,7. — 12) *Rubr. D.* 2,4. — 13) *Rubr. D.* 2,6: 'in ius vocati ut eant aut satis vel cautum dent'. Cf. *Gai. IV.* 46. — 14) *D.* 2,4,4,1. *Formulam huic edicto adiectam refert Gai. IV.* 46. — 15) *Dig.*: iudicium. — 16) *Dig.*: fideiussor iudicio sistendi causa. — 17) *D.* 2,8,2,2.

4. In bona eius, qui *vindicem*¹ dedit, si neque potestatem sui faciet neque defendetur, iri iubebo².

5. Ne quis eum, qui in ius vocabitur, vi eximat neve faciat dolo malo quo magis eximeretur³.

V. De postulando⁴. 1. *Qui omnino ne postulent. Minor annis decem et septem, surdus qui prorsus non audit si non habebunt advocatum, ego dabo*⁵.

U. 6.
P. 5.

2. *Qui pro aliis ne postulent. Mulieres. caecus utrisque luminibus orbat, qui corpore sua muliebria passus erit, qui capitali crimine damnatus erit. qui operas suas, ut cum bestiis depugnaret, locaverit*⁶

3. *Qui nisi pro certis personis ne postulent.* Qui lege plebis scito senatus consulto edicto decreto principum nisi pro certis personis postulare prohibentur, hi pro alio, quam pro quo licebit, in iure apud me ne postulent⁷. Qui ab exercitu ignominiae causa ab imperatore eove, cui de ea re statuendi potestas fuerit, dimissus erit: qui artis ludicrae pronuntiandive causa in scaenam prodierit: qui lenocinium fecerit: qui in iudicio publico calumniae praevaricationisve causa quid fecisse iudicatus erit: qui furti, vi bonorum raptorum, iniuriarum, de dolo malo et fraude suo nomine damnatus pactusve erit: qui pro socio, *fiduciae*⁸, tutelae, mandati, depositi suo nomine non contrario iudicio damnatus erit: qui eam, quae in potestate eius esset, genero mortuo, cum eum mortuum esse sciret, intra id tempus, quo elugere virum moris est, antequam virum elugeret, in matrimonium collocaverit eamve sciens [quis]⁹ uxorem duxerit non iussu eius, in cuius potestate est: et qui eum, quem in potestate haberet, eam, de qua supra comprehensum est, uxorem ducere passus fuerit: quive suo nomine non iussu eius, in cuius potestate esset, eiusve nomine quem quamve in potestate haberet bina sponsalia binasve nuptias in eodem tempore constitutas habuerit: qui ex his omnibus qui supra scripti sunt, in integrum restitutus non erit: pro alio ne postulent, praeterquam pro parente, patrono patrona, liberis parentibusque patroni pa-

1) *Dig.*: iudicio sistendi causa fideiussorem. — 2) *D.* 42,4,2 *pr.* cf. *D.* 2,8,2,5. *E. P.* p. 57 sq. — 3) *Rubr. D.* 2,7 *ict. eod.* 3,2; 4,2. — 4) *Rubr. D.* (3,1). — 5) *D.* 3,1,1,3,4. — 6) *D.* 3,1,1,5,6. — 7) *D.* 3,1,1,8. — 8) *Gai.* 4,182. — 9) quis *del.*

trona, liberisve suis, fratre sorore, uxore, socero socru, genero nuru, vitrico noverca, privigno privigna, pupillo pupilla, furioso furiosa, cui eorum a parente aut de maioris partis tutorum¹ sententia aut ab eo, cuius de ea re iurisdictio fuit, ea tutela curatiove data erit².

U. 7.
P. 6. 7.

VI. *De vadimoniis*³. 1. Qui satisfacere cogantur vel iurato promittant vel suae promissioni committantur⁴.

2. Si ex noxali causa agatur, quemadmodum caveatur⁵. in eadem causa eum exhibere in qua tunc est, donec iudicium accipiat⁶.

3. De eo per quem factum erit, quo minus quis *vadimonium* sistat⁷.

U. 8-10.
P. 8. 9.

VII. *De cognitoribus et procuratoribus et defensoribus*⁸. 1. *Qui ne dent cognitorem*. et qui eam, quam in potestate habet, genero mortuo, cum eum mortuum esse sciret, in matrimonium collocaverit eamve sciens uxorem duxerit, et qui eum, quem in potestate haberet, earum quam uxorem ducere passus fuerit: quaeve virum parentem liberosve suos uti moris est, non eluxerit: quaeve cum in parentis sui potestate non esset, viro mortuo, cum eum mortuum esse sciret, intra id tempus, quo elugere virum moris est, nupserit⁹. . . .

2. *Qui ne dentur cognitores*¹⁰.

3. *Cognitorem*¹¹ ad litem suscipiendam datum, pro quo consentiente dominus iudicatum solvi exposuit, iudicium accipere cogam¹².

4. *Ei qui cognitorem (dederit, causa cognita permittam eum abdicare vel mutare)*¹³.

5. *Ut alieno nomine sine mandatu agere non liceat. Quibus municipum nomine agere liceat*¹⁴.

1) *Cave quid mutes*: arg. D. 46,7,3,5, cf. 26,7,3,17. Cf. I. C. Naber, *Mnemos.* NS. 17,388. — 2) D. 3,2,1 ict. 3,1,1,9,11; 3 pr. *De huius edicti restitutione* cf. ZRG. 15, p. 56 sq. ict. Gai. 4,182. — 3) *De variis edictis sub hoc titulo propositis* v. E. P. p. 65. — 4) Rubr. D. 2,8; cf. Gai. 4,185. — 5) Rubr. D. 2,9. — 6) D. 2,9,1 pr. — 7) Rubr. D. 2,10: quo minus quis in iudicio sistat. — 8) Rubr. D. 3,3 rubr. fr. Vat. 317. — 9) Fr. Vat. 320. *Quod fr. ad titulum de cognitoribus pertinere docuit Karlowa*, ZRG. 9, p. 220 sq. Cf. D. 3,2,15,17,19. — 10) Cf. Fr. Vat. 322. — 11) *Dig. procuratorem*. Cf. Gai. 4,101. — 12) D. 3,3,8,3. — 13) Fr. Vat. 341. — 14) Cf. E. P. § 29, 31; D. 3,4,3; cf. 7 pr.

6. Alieno nomine, item *per* alios agendi potestatem non faciam in his causis, in quibus ne dent cognitorem neve dentur edictum comprehendit¹.

7. Cuius nomine quis actionem dari sibi postulabit, is eum viri boni arbitrato defendat: et ei *quocum aget* quo nomine aget id ratum habere eum, ad quem ea res pertinet, boni viri arbitrato satisdet².

8. *Quod adversus municipes agatur*³.

9. Quod cuiuscumque universitatis nomine vel contra eam agatur⁴.

10. Si quis negotia alterius sive quis negotia, quae cuiusque cum is moritur fuerint, gesserit, iudicium eo nomine dabo⁵.

VIII. De calumniatoribus. In eum qui, ut calumniae causa negotium faceret vel non faceret, pecuniam accepisse dicetur, intra annum in quadruplum eius pecuniae quam accepisse dicetur, post annum simpli (*iudicium dabo*).

U. 10,
P. 10.

IX. De in integrum restitutionibus⁷. 1. Quod <sup>U. 11-13,
P. 11. 12.</sup> metus causa gestum erit, ratum non habebo⁸.

2. Quae dolo malo facta esse dicentur, si de his rebus alia actio non erit et iusta causa esse videbitur, *intra annum* iudicium dabo⁹.

3. Quod cum minore quam viginti quinque annis natu gestum esse dicetur, uti quaeque res erit, animadvertam¹⁰.

4. Qui quaeve, posteaquam quid cum his actum contrariumve sit, capite deminuti deminutae esse dicentur, in eos easve, perinde quasi id factum non sit, iudicium dabo¹¹.

5. Quod eo auctore, qui tutor non fuerit, ...¹², si id actor ignoravit, dabo in integrum restitutionem¹³. In eum, qui cum tutor non esset, dolo malo auctor factus esse dicetur, iudicium dabo, ut, quanti ea res erit, tantam pecuniam condemnetur¹⁴.

6. Si cuius quid de bonis, cum is metus aut sine dolo

1) *Fr. Vat.* 322. — 2) *D.* 3,3,33,3. — 3) *D.* 3,4,7 *pr.* — 4) *Rubr. D.* 3,4. — 5) *D.* 3,5,3 *pr.* — 6) *D.* 3,6,1 *pr.* De ceteris huius tituli edictis cf. *E. P. p.* 87 *sqq.* — 7) *Rubr. D.* 4,1. — 8) *D.* 4,2,1. — 9) *D.* 4,3,1,1. — 10) *D.* 4,4,1,1. — 11) *D.* 4,5,2,1. — 12) *Rubr. D.* 27,6: quod falso tutore auctore gestum esse dicetur. Nec tamen de quovis negotio, sed de lite contestata hic egisse praetorem arbitror. Cf. *D.* 27,6,3,6. — 13) dabo i. i. rest.] non videntur haec praetoris esse. — 14) *D.* 27,6,1,2,6; 7 *pr.*

malo rei publicae causa abesset inve vinculis servitute hostium-
que potestate esset, posteave (*non utendo deminutum esse*)¹ sive
cuius actionis eorum cui dies exisse dicitur: item si quis quid
usu suum fecisset aut, quod non utendo amissum sit², conse-
cutus actione qua solutus ob id, quod dies eius exierit, cum
absens non defenderetur inve vinculis esset secumve agendi po-
testatem non faceret aut cum eum invitum in ius vocari non
liceret neque defenderetur, cumve magistratus de ea re appel-
latus esset, sive cui per magistratus³ sine dolo ipsius actio
exempta esse dicitur: earum rerum actionem intra annum, quo
primum de ea re experiundi potestas erit, item, si qua alia
mili iusta causa esse videbitur, in integrum restituam, quod
eius per leges plebis scita senatus consulta edicta decreta prin-
cipum licebit⁴.

7. Quae alienatio iudicii mutandi causa facta erit (*dolo malo, in integrum restituam*)⁵.

U. 15.14,
P. 13.

X. De receptis. 1. Qui arbitrium pecunia compromissa
repperit, (*eum sententiam dicere cogam*)⁶.

2. Nautae caupones stabularii quod cuiusque salvum fore
receperint nisi restituent, in eos iudicium dabo⁷.

3. *Argentarii quod pro alio solvi receperint ut solvant*⁸.

U. 14,
P. 14.

XI. *De satisdando*⁹.

U. 14,
P. 15.16.

XII. *Quibus causis praeiudicium fieri non oportet*¹⁰.

(*Pars secunda. De iuris auxiliis, quae iurisdictione continentur.*)

U. 22.23,
P. 17.18.

XIII. De iudiciis omnibus¹¹. 1. De interrogationi-
bus in iure faciendis¹². Qui in iure interrogatus (*an heres vel
quota ex parte sit*) responderit, (*in eum ex sua responsione iudi-
cium dabo*)¹³ omnino non respondisse¹⁴

2. De iureiurando¹⁵. Si is cum quo agetur condicione
delata iuraverit (*sive id iusiurandum ei remissum fuerit*)¹⁶, eius

1) Haec e Bas. 10,35,1 ins. Mo. — 2) Cf. D. 4,6,21 pr. — 3) Dig. pro magistratu. Cf. D. 4,6,26,4. — 4) D. 4,6,1,1. — 5) D. 4,7,8,1; 4,3; 3,4. — 6) D. 4,8,3,2; 15. — 7) D. 4,9,1 pr. — 8) Cf. ZRG. 15, p. 62 sq. — 9) E. P. p. 105 sqq. — 10) E. P. p. 110 sqq. — 11) Rubr. D. 5,1. Paul. sent. 1,12. Cf. E. P. p. 8,25,112 sqq. — 12) Rubr. D. 11,1. — 13) D. 11,1,4,1; 11,1,2. — 14) D. 11,1,11,5 ict. 11,4. — 15) Rubr. D. 12,2. — 16) D. 12,2,6; 9,1.

rei, de qua iusiurandum delatum fuerit¹, neque in ipsum neque in eum ad quem ea res pertinet actionem dabo²

3. *Quando cum praescriptione agere oporteat*³.

4. De noxalibus actionibus⁴ Si is, in cuius potestate esse dicetur, negabit se in sua potestate servum habere: utrum actor volet, vel deierare iubebo in sua potestate non esse neque se dolo malo fecisse, quo minus esset, vel iudicium dabo sine noxae deditio⁵.

5. De vacationibus⁶. Si iudex litem suam fecerit⁷.

XIV. *De his quae cuiusque in bonis sunt*. 1. De Publiciana in rem actione. Si quis id, quod traditur ex iusta causa non a domino et nondum usucaptum petet, iudicium dabo⁸. U. 16,
P. 19.

2. De his qui deiecerint vel effuderint. a. Unde in eum U. 23,
P. 19. locum, quo volgo iter fiet vel in quo consistetur, deiectum vel effusum quid erit, quantum ex ea re damnum datum factumve erit, in eum, qui ibi habitaverit, in duplum iudicium dabo. Si eo ictu homo liber perisse dicetur, *sestertium* quinquaginta *milium nummorum*⁹ iudicium dabo. si vivet nocitumque ei esse dicetur, quantum ob eam rem aequum iudici videbitur eum cum quo agetur condemnari, tanti iudicium dabo. si servus insciente domino fecisse dicetur, in iudicio adiciam: aut noxae¹⁰ dedere¹¹.

b. Ne quis in suggrunda protectove supra eum locum quo volgo iter fiet inve quo consistetur id positum habeat, cuius

1) de qua fuerit] *haud sine ratione praetori haec abiudicat Gradenwitz, ZRG. 21, p. 275.* — 2) *D. 12,2,3 pr., 7 pr. Sequebatur edictum de actione, quae ex causa iusiurandi accommodatur. D. 12,2,9,1.* — 3) *Cf. E. P. § 55.56.* — 4) *Rubr. D. 9,4.* — 5) *D. 9,4,21,2.* — 6) *D. 50,5,13; 5,1,18 pr., Cic. Brut. c. 31 § 117.* — 7) *D. 50,16,36. E. P. § 64.* — 8) *D. 6,2,1 pr. Sed haec non esse genuina praetoris verba ostendit Lenel, Beitr. z. K. d. prät. Ed. 1878. De variis ad h. l. coniecturis cf. Erman, ZRG. 24, p. 225 sqq. Equidem iam crediderim praetorem haec habuisse: 'si quis id quod mancipatur traditum ex iusta causa et nondum et rel.' Formulam actionis v. Gai. 4,36. Ad formulam ea quoque pertinere suspicor, quae ut praetoris verba referuntur D. 6,2,7,11: 'qui (quem Aulus Agerius scr.?) bona fide emit'. — 9) *Dig. (n. 11): quinquaginta aureorum.* — 10) *D. (n. 11): noxam.* — 11) *D. 9,3,1 pr.**

casus nocere cui possit. qui adversus ea fecerit, in eum *sestertium decem milium nummorum*¹ in factum iudicium dabo. si servus insciente domino fecisse dicetur², ...

U. 23,
P. 19.

3. De servo corrupto. Qui servum servam alienum alienam recepissee persuasisseve quid ei dicetur dolo malo, quo eum eam deterioorem faceret, in eum quanti ea res erit in duplum iudicium dabo³. si servus servave fecisse dicetur⁴, ...

U. 23,
P. 19.

4. De aleatoribus. Si quis eum, apud quem alea lusum esse dicetur, verberaverit damnumve ei dederit sive quid eo tempore *e domo*⁵ eius subtractum erit, iudicium non dabo. in eum, qui aleae ludendae causa vim intulerit, uti quaeque res erit, animadvertam⁶

U. 15,
P. 20.

5. Si *hereditas petatur*⁷. Si pars hereditatis petatur⁸. (*De possessoria her. pet. De fideicommissaria her. pet.*)⁹.

U. 16,17,
P. 21.

6. Si *singulae res petantur*¹⁰.

U. 17,
P. 21.

7. Si *ager vectigalis*¹¹ petatur¹².

U. 17,
P. 21.

8. Si *usus fructus petatur vel ad alium pertinere negetur*¹³.

U. 17,
P. 21.

9. Si *servitus vindicetur vel ad alium pertinere negetur*¹⁴.

U. 18,
P. 21.

10. *De modo agri*¹⁵.

U. 18,
P. 22.

11. Si *quadrupes pauperiem fecisse dicetur*¹⁶. (*De pastu pecoris*)¹⁷.

U. 18,
P. 22.

12. *Ad legem Aquiliam*¹⁸. a. Si *fatebitur iniuria occisum esse: in simplum*¹⁹

1) *D. (n. 2): solidorum decem.* — 2) *D. 9,3,5,6. In D. sequuntur verba aperte mendosa: 'aut noxae dedi iubebo'. D. 9,3,1 pr. extr.* — 3) *D. 11,3,1 pr.* — 4) *D. 11,3,5,3.* — 5) *Fl. 'dolo'.* — 6) *D. 11,5,1 pr. 3.* — 7) *Paul. sent. 1,3^b. D. 5,3.* — 8) *Rubr. D. 5,4.* — 9) *Rubr. D. 5,5; 5,6. Erant hoc loco formulae propositae et actionum, quibus de universitate certatur, et utilium, quae bonorum possessori fideicommissarioque de singulis rebus accommodantur.* — 10) *D. 6,1: de rei vindicatione. Formulam vindicationis v. Gai. 4,41,51. Cic. in Verr. 2,2,12.* — 11) *Tribon. adi.: 'id est emphyteuticarius'.* — 12) *Rubr. D. 6,3.* — 13) *Rubr. D. 7,6.* — 14) *Rubr. D. 8,5.* — 15) *Pauli sent. 2,17,4. ZRG. 17, p. 190 sq.* — 16) *Rubr. D. 9,1. Cf. Coll. 7,3.* — 17) *E. P. § 76, D. 50,16,31.* — 18) *Rubr. D. 9,2.* — 19) *Coll. 2,4; 12,7. Utroque loco scriptum est: 'in simplum et cum [al. eum] diceret (al. dicere, doceret, docere)'.* Cf. *Mommsen in collationis ed. ad h. l. Hu. (ZRG. 13,32) conl.: 'ut condiceret'. Equidem de hac corruptela tollenda iam desperaverim.*

b. *In factum adversus nautas caupones stabularios*¹.

13. *Finium regundorum. Familiae erciscundae. Communi* U. 19,20,
P. 23,24.
dividundo².

14. *De fideiussore et sponsore*³. U. 20—22,
P. 24, 25.

15. *Si mensor falsum modum dixerit*⁴. U. 24,
P. 25.

16. *Ad exhibendum*⁵. U. 24,
P. 26.

XV. *De religiosis et sumptibus funerum*⁶. 1. U. 25,
P. 27.
Sive homo mortuus ossave hominis mortui in locum purum al-
terius aut in id sepulchrum, in quo ius non fuerit, illata esse
*dicentur*⁷, ...

2. *De sepulchro violato*⁸. *Cuius dolo malo sepulchrum*
violatum esse dicetur, in eum in factum iudicium dabo, ut ei,
ad quem pertineat, quanti ob eam rem aequum videbitur, con-
demnetur. si nemo erit, ad quem pertineat, sive agere nolet:
*quicumque agere volet, ei sestertium centum milium nummorum*⁹
actionem dabo. si plures agere volent, cuius iustissima causa
esse videbitur, ei agendi potestatem faciam. si quis in sepulchro
dolo malo habitaverit aedificiumve aliud quam quod sepulchri
causa factum sit, habuerit, in eum, si quis eo nomine agere
*volet, sestertium ducentorum milium nummorum*¹⁰ *iudicium dabo.*

3. *Quod funeris causa sumptus factus erit, eius recipiendi*
*nomine in eum, ad quem ea res pertinet, iudicium dabo*¹¹.

XVI. *De rebus creditis*¹². 1. *Si certum petetur*¹³. — U. 26—28,
P. 28, 29.
. eum a quo iusiurandum petetur, solvere aut
*iurare cogam*¹⁴. . . . *Sacerdotem Vestalem et flaminem Dialem*
*in omni mea iurisdictione iurare non cogam*¹⁵.

1) *D. 4,9,6,7.* — 2) *Rubr. D. 10,1—3.* — 3) *Paul. sent. 1,20. E. P. p. 167 sqq.* — 4) *Rubr. D. 11,6.* — 5) *Rubr. D. 10,4.* — 6) *Rubr. D. 11,7.* — 7) *D. 11,7,2,2. Sequuntur verba (interpolata scilicet):* qui hoc fecit, in factum actione tenetur et poena pecuniaria subicietur. — 8) *D. 47,12.* — 9) *D. centum aureorum.* — 10) *D.: ducentorum aureorum.* — 11) *D. 11,7,12,2.* — 12) *D. 12,1,1,1:* 'quoniam multa ad contractus varios pertinentia iura sub hoc titulo praetor inseruit, ideo rerum creditarum titulum praemisit: — sub hoc titulo praetor et de commodato et de pignore edixit'. — 13) *Rubr. D. 12,1:* de R.C., si certum petetur . . . *Formulam conductionis v. Gai. 4,41,50.* — 14) *D. 12,2,34,6. Edictum habuisse 'eum a quo certum petetur' merito suspicatur Gradenwitz, ZRG. 21, p. 275. De alio edicto ad referendi facultatem pertinente v. D. 12,2,34,7.* — 15) *Gell. 10,15,31.*

2. De eo quod certo loco dari oportet¹.

3. De pecunia constituta. Qui pecuniam debitam constituit² (*se soluturum eove nomine se satisfacturum esse, in eum iudicium dabo*³)

4. Commodati vel contra⁴. Quod quis commodasse dicetur, de eo iudicium dabo⁵.

5. De pigneraticia actione vel contra⁶.

6. De compensationibus⁷.

U. 28. 29.
P. 29. 30.

XVII. *Quod cum magistro navis, institore eove qui in aliena potestate est, negotium gestum esse dicetur.* 1. De exercitoria actione⁸. *Quod cum magistro navis gestum erit eius rei nomine, cui ibi praepositus fuerit, in eum, qui eam navem exercuerit, iudicium dabo*⁹. Si is, qui navem exercuerit, in aliena potestate erit eiusque voluntate navem exercuerit, quod cum magistro eius gestum erit, in eum, in cuius potestate is erit qui navem exercuerit, iudicium (*dabo*)¹⁰.

2. De institoria actione¹¹.

3. De tributoria actione¹².

4. Quod cum eo, qui in aliena potestate est, negotium gestum esse dicetur¹³. a. (*De peculio, de in rem verso, quod iussu*)¹⁴. Quod cum eo, qui in alterius potestate esset, negotium gestum erit¹⁵, ...

b. Post mortem eius qui in alterius potestate fuerit, posteaquam is emancipatus manumissus alienatusve fuerit, dumtaxat de peculio et si quid dolo malo eius, in cuius potestate fuerit¹⁶, factum erit, quo minus peculii esset, in anno, quo primum de ea re experiundi potestas erit, iudicium dabo¹⁷.

c. In eum qui emancipatus aut exheredatus erit quive abstinuit se hereditate eius, cuius in potestate cum moritur fuerit, eius rei nomine, quae cum eo contracta erit, cum is in pote-

1) Rubr. D. 13,4. — 2) D. 13,5 rubr. et 1,1. — 3) Cf. E. P. § 97. Quae in D. 13,5,16,2,4; 18 pr. 1 referuntur, ea non edicti sed formulae verba esse l. l. docui. — 4) Rubr. D. 13,6. — 5) D. 13,6,1 pr. — 6) Rubr. D. 13,7. — 7) Rubr. D. 16,2. Formulam, qua argentarius experitur, exhibet Gai. 4,64. — 8) Rubr. D. 14,1. — 9) D. 14,1,1,1—18. — 10) D. 14,1,1,19. — 11) Rubr. D. 14,3. — 12) Rubr. D. 14,4. — 13) Rubr. D. 14,5. — 14) Triplex edictum: D. 15,1,1,1. — 15) D. 15,1,1,2. — 16) Dig. 'est'. — 17) D. 15,2,1 pr.

state esset, sive sua voluntate sive iussu eius, in cuius potestate erit, contraxerit, sive in peculium ipsius sive in patrimonium eius, cuius in potestate fuerit, ea res redacta fuerit, actionem causa cognita dabo in quod facere potest¹.

5. Ad senatus consultum Vellaeianum².

XVIII. *De bonae fidei contractibus*. 1. Depositum^{U. 30-32. P. 31-34.} vel contra³. Quod neque tumultus neque incendii neque ruinae neque naufragii causa depositum sit, in simplum, earum autem rerum, quae supra comprehensae sunt, in ipsum in duplum, in heredem eius, quod dolo malo eius factum esse dicetur qui mortuus sit, in simplum, quod ipsius, in duplum iudicium dabo⁴.

2—7. *Fiduciae vel contra*⁵, mandati vel contra⁶, pro socio⁷, empti venditi⁸, locati conducti⁹, *de aestimato*¹⁰.

XIX. *De re uxoria*¹¹. 1. Soluta matrimonio dos quem-^{U. 33, 34. P. 35-37.} admodum petatur¹²; 2. *de alterutro*¹³; 3. *de rebus amotis*¹⁴.

XX. *De liberis et de ventre*. 1. De agnoscendis li-^{U. 34.} beris¹⁵.

2. De inspiciendo ventre custodiendoque partu¹⁶. Si mu-^{U. 34.} lier mortuo marito praegnatem se esse dicet, his ad quos ea res pertinebit procuratoribusve eorum bis in mense denun-
tandum curet, ut mittant, si velint, quae ventrem inspicient.
mittantur autem mulieres liberae dumtaxat quinque haeque si-
mul omnes inspiciant, dum ne qua earum dum inspicit invita
muliere ventrem tangat. mulier in domu honestissimae feminae
pariat, quam ego constituam. mulier ante dies triginta quam
parituram se putat, denuntiet his ad quos ea res pertinet, pro-

1) D. 14,5,2 pr. — 2) Rubr. D. 16,1. Cf. ibid. 8,7—15. — 3) Rubr. D. 16,3. Haud scio an praetor etiam de contrario iudicio edixerit, v. D. (16,2) 5 pr. — 4) D. 16,3,1,1. Duplicem actionis formulam, tam in ius quam in factum conceptam exhibet Gai. 4,47. — 5) Cf. ZRG. 16,104 sqq., 177 sqq. — 6) Rubr. D. 17,1. — 7) Rubr. D. 17,2. — 8) Cf. Rubr. D. 19,1. Formulam v. Gai. 4,40.59.131a, Cic. de off. 3,16,66. — 9) Rubr. D. 19,2. — 10) Cf. Rubr. D. 19,3 'de aestimatoria'. Ibid. 1 pr.: 'actio de aestimato proponitur tollendae dubitationis gratia'. De loco huius formulae v. Lenel, Palingenesia II, p. 1250 n. 4. Praescriptis verbis actionis formulam generalem praetor non proposuerat. — 11) Cf. Rubr. fr. Vat 94—122. — 12) Rubr. D. 24,3. — 13) C. 5,13,1,3a: 'edictum praetoris, quod de alterutro introductum est'. — 14) Cf. Rubr. D. 25,2. — 15) Rubr. D. 25,3. — 16) Rubr. D. 25,4.

curatoribusve eorum, ut mittant, si velint, qui ventrem custodiant. in quo conclavi mulier paritura erit, ibi ne plures aditus sint quam unus: si erunt, ex utraque parte tabulis praefigantur. ante ostium eius conclavis liberi tres et tres liberae cum binis comitibus custodiant. quotienscumque ea mulier in id conclave aliudve quod sive in balineum ibit, custodes, si volent, id ante prospiciant et eos qui introierint excutiant. custodes, qui ante conclave positi erunt, si volent, omnes, qui conclave aut domum introierint, excutiant. mulier, cum parturire incipiat, his ad quos ea res pertinet procuratoribusve eorum denuntiet, ut mittant, quibus praesentibus pariat. mittantur mulieres liberae dumtaxat quinque, ita ut praeter obstetrices duas in eo conclavi ne plures mulieres liberae sint quam decem, ancillae quam sex. hae, quae intus futurae erunt, excutiantur omnes in eo conclavi, ne qua praegnas sit. tria lumina, ne minus, ibi sint. quod natum erit, his ad quos ea res pertinet procuratoribusve eorum, si inspicere volent, ostendatur. apud eum educetur, apud quem parens iusserit. si autem nihil parens iusserit aut is, apud quem voluerit educari, curam non recipiet, apud quem educetur, causa cognita constituam. is apud quem educabitur quod natum erit, quoad trium mensum sit, bis in mense, ex eo tempore quoad sex mensum sit, semel in mense, a sex mensibus quoad anniculus fiat, alternis mensibus, ab anniculo quoad fari possit, semel in sex mensibus, ubi volet, ostendat. si cui ventrem inspicere custodirive adesse partui licitum non erit factumve quid erit, quominus ea ita fiant, uti supra comprehensum est: ei, quod natum erit, possessionem causa cognita non dabo. sive quod natum erit, ut supra cautum est, inspicere non licuerit, quas utique actiones me daturum polliceor his, quibus ex edicto meo bonorum possessio data sit, eas, si mihi iusta causa videbitur esse, ei non dabo¹.

U. 34.
P. 37.

3. Si ventris nomine muliere in possessionem missa eadem possessio dolo malo ad alium translata esse dicetur².

U. 34.

4. Si mulier ventris nomine in possessione calumniae causa fuisse dicetur³.

1) *D. 25,4,1,10*. — 2) *Rubr. D. 25,5*. — 3) *Rubr. D. 25,6*: 'esse dicetur'. *Index Flor.*: 'fuisse dicatur'.

XXI. De tutelis¹. 1—7. *De administratione tutorum*; <sup>U. 35,36,
P. 38.</sup> *de falso tutore*²; de suspectis tutoribus; tutelae vel contra; rationibus distrahendis; de eo, qui pro tutore negotia gessit; de magistratibus conveniendis³.

XXII. De furtis⁴. 1. de tigno iuncto⁵. <sup>U. 37,38,
P. 39.</sup>

2. ⁶. a. Si is, qui testamento liber esse iussus erit, post mortem domini ante aditam hereditatem subripuisse aut corrupisse quid dicetur⁷.

b. Furti adversus nautas caupones stabularios⁸.

c. Si familia furtum fecisse dicetur⁹.

d. Quod familia publicanorum furtum fecisse dicetur¹⁰.

e. Arborum furtim caesarum¹¹.

XXIII. De iure patronatus¹². 1. De operis libertorum¹³. 2. Si ingenuus esse dicetur¹⁴. <sup>U. 38.
P. 40.</sup>

(*Pars tertia. De iuris auxiliis, quae imperio continentur.*)

XXIV. De bonorum possessionibus¹⁵. <sup>U. 39—45,
P. 41—43. 24</sup>

A. Si tabulae testamenti extabunt¹⁶ (*non minus quam septem testium signis signatae*)¹⁷. 1. De bonorum possessione contra tabulas¹⁸. 2. De legatis praestandis c. t. bonorum possessione petita¹⁹. 3. De collatione bonorum²⁰. 4. De dotis collatione²¹. 5. De coniungendis cum emancipato liberis eius²².

6. De ventre in possessionem mittendo et curatore eius²³. Ventrem cum liberis in possessionem esse iubebo²⁴

1) Rubr. D. 26,1. — 2) E. P. § 121.122. — 3) Cf. Rubr. D. 26,10; 27,3—5.8. — 4) Rubr. D. 47,2, cf. D. 50,16,195,3. Initio huius tituli earum actionum, quae iure civili ex furto oriuntur, formulae propositae erant. Formulae, qua cum peregrino de furto nec manifesto agitur, partem exhibet Gai. 4,37. — 5) Rubr. D. 47,3. — 6) Sequuntur actiones, quas ipse praetor ex causa furti introduxit. — 7) Rubr. D. 47,4. — 8) Rubr. D. 47,5. — 9) Rubr. D. 47,6. — 10) D. 39,4,12,1. Quae in Dig. hoc loco leguntur: 'item si damnum iniuria fecerit et id ad quos ea res pertinet non exhibetur, in dominum sine noxae deditione iudicium dabo' a Triboniano inserta esse suspicor, v. infra sub tit. XXXI. — 11) Rubr. D. 47,7. — 12) Rubr. D. 37,14. — 13) Rubr. D. 38,1. — 14) Rubr. D. 40,14. — 15) Rubr. D. 37,1. — 16) Rubr. D. 37,2. — 17) Cf. Gai. 2,119.147. Ulp. 28,6. — 18) Rubr. D. 37,4. — 19) Rubr. D. 37,5. — 20) Rubr. D. 37,6. — 21) Rubr. D. 37,7. — 22) Rubr. D. 37,8. Hoc edictum in D. 37,8,1 pr. ict. 38,6,5 pr. ad verbum fere transcriptum est. — 23) Rubr. D. 37,9. — 24) D. 40,4,13,3.

7. *Edictum Carbonianum*¹.

8. De bonorum possessione secundum tabulas².

9. De bonis libertorum³ a. Si quis manumissus manumissa moritur⁴ b. Si donum munus operas redemerit⁵ (*libertus, patrono bonorum possessionem non dabo*).

10. Si quid in fraudem patroni factum sit⁶.

11. *De liberis patroni*⁷.

12. *Quibus bonorum possessio liberti non datur*⁸.

13. In eo qui a patre avove paterno proavove paterni avi patre (*manumissus moritur, idem ius servabo atque si ex servitute manumissus esset*)⁹.

14. De bonorum possessione ex testamento militis¹⁰.

U. 46.47.
P. 42.

B. Si tabulae testamenti nullae extabunt¹¹.

1. *Unde liberi*¹².

2. Tum quem ei heredem esse oporteret, si intestatus mortuus esset¹³.

3. *Unde cognati*¹⁴. 4. *Unde familia patroni*¹⁵. 5. *Unde patronus patroni*¹⁶. 6. *Unde vir et uxor*¹⁷. 7. *Unde cognati manumissoris*¹⁸.

U. 48.49,
P. 44.

C. *Clausulae generales*. 1. Quibus non competit bonorum possessio¹⁹.

2. Ut ex legibus senatusve consultis bonorum possessio detur. Uti me quaque lege senatusve consulto bonorum possessionem dare oportebit, ita dabo²⁰.

1) Cf. Rubr. D. 37,10. — 2) Rubr. D. 37,11. Quod veteres praetores de b. p. s. t. edicebant, exhibet Cic. in Verr. 1,45,117: Si de hereditate ambigitur et tabulae testamenti obsignata non minus multis signis quam e lege oportet ad me proferentur, secundum tabulas testamenti potissimum possessionem dabo. Quae verba a posterioribus praetoribus paulo commutata sunt. E. P. § 149. — 3) Rubr. D. 38,2. — 4) Prob. Einsidl. 51. — 5) D. 50,16,53 pr. 194. — 6) Rubr. D. 38,5. — 7) E. P. § 152. — 8) E. P. § 153. — 9) D. 37,12,1,1.2. — 10) Rubr. D. 37,13. — 11) D. 38,6 rubr. et 1,1. Diversa erat conceptio 'veteris edicti tralaticii', quam exhibet Cic. in Verr. 2,144: 'si tabulae testamenti non proferentur, tum uti quemque potissimum heredem esse oporteret, si is intestatus mortuus esset, ita secundum eum possessio daretur'. Cf. Leist, Forts. v. Glück Pand. 1,76—82. — 12) Rubr. D. 38,6: 'Si tab. test. nullae extabunt: unde liberi. — 13) D. 38,7,1. — 14) Rubr. D. 38,8. — 15) E. P. § 159. D. 50,16,195.196. — 16) E. P. § 160. — 17) Rubr. D. 38,11. — 18) E. P. § 162. Ulp. 28,7. — 19) Rubr. D. 38,13. — 20) D. 38,14,1 pr.

3. *Successorium edictum*¹. *Quis ordo in bonorum possessionibus servetur*².

XXV. De testamentis³. 1. De condicionibus institutionum⁴. U. 50,
P. 45.46.

2. Testamenta quemadmodum aperiantur inspiciantur et describantur⁵.

3. Si quis omissa causa testamenti ab intestato vel alio modo⁶ possideat hereditatem⁷.

4. Quorum testamenta ne aperiantur⁸.

XXVI. De legatis⁹. 1. Ut legatorum servandorum causa caveatur¹⁰. U. 51.52,
P. 47.38, 2. Ut in possessionem legatorum servandorum causa esse liceat¹¹.

XXVII. De operis novi nuntiatio ne¹². U. 52,
P. 48.

XXVIII. De damno infecto¹³. Damni infecti suo nomine promitti, alieno satisfdari iubebo ei, qui iuraverit non calumniae causa id se postulare eumve cuius nomine aget postulaturn fuisse, in eam diem, quam causa cognita statuero. si controversia erit, dominus sit necne qui cavebit, sub exceptione satisfdari iubebo. de eo opere, quod in flumine publico ripave eius fiet, in annos decem satisfdari iubebo. eum, cui ita non cavebitur, in possessionem eius rei, cuius nomine, ut caveatur, postulabitur, ire et, cum iusta causa esse videbitur, etiam possidere iubebo. in eum, qui neque caverit neque in possessione esse neque possidere passus erit, iudicium dabo, ut tantum praestet, quantum praestare eum oporteret, si de ea re ex decreto meo eiusve, cuius de ea re iurisdictio fuit quae mea est, cautum fuisset. eius rei nomine, in cuius possessionem misero, si ab eo, qui in possessione erit, damni infecti nomine non satisfdabitur, eum, cui non satisfdabitur, simul in possessione esse iubebo¹⁴. U. 53,
P. 48.

1) Cf. *Rubr. D. 38,9*. — 2) *Rubr. D. 38,15*. — 3) *D. 28,5,32,33*: 'Gai. lib. I. II. de testam. ad ed. pr. urb.' — 4) *Rubr. D. 28,7*. — 5) *Rubr. D. 29,3*. — 6) vel alio modo | *Iustinianorum esse videntur*. — 7) *Rubr. D. 29,4*. — 8) *Rubr. D. 29,5*. — 9) *D. 30,65,69,73*: 'Gai. l. I. II. III de legatis ad ed. praet.' *E. P. p. 293 sqq.* — 10) *Rubr. D. 36,3*. — 11) *Rubr. D. 36,4*. — 12) *D. 39,1,9*: 'Gai. ad ed. urb. tit. de operis novi nuntiatione'. — 13) *D. 39,2,8,19*: 'Gai. ad ed. pr. urb. tit. de damno inf.' — 14) *D. 39,2,7 pr.*

U. 53.

P. 49.

XXIX. De aqua et aquae pluviae arcendae¹.

U. 54, 55.

P. 50, 51.

XXX. De liberali causa². 1. Si ex servitute in libertatem petatur. 2. Si ex libertate in servitutum petatur³. 3. Si controversia erit, utrum ex servitute in libertatem petatur an ex libertate in servitutum⁴.....

U. 55.

P. 52.

XXXI. De publicanis⁵. Quod publicanus eius publici nomine vi ademerit quodve familia publicanorum, si id restitutum non erit, in duplum aut, si post annum agetur, in simplum iudicium dabo. item si damnum iniuria furtumve factum esse dicetur, iudicium dabo. si hi ad quos ea res pertinebit non exhibebuntur⁷, in dominos sine noxae deditione iudicium dabo⁸.

U. 56.

P. 53.

XXXII. De praedicatoribus⁹.

U. 56.

P. 54.

XXXIII. De vi turba incendio rel.

1. Vi bonorum raptorum et de turba¹⁰. Si cui dolo malo hominibus coactis damni quid factum esse dicetur sive cuius bona rapta esse dicentur, in eum, qui id fecisse dicetur, iudicium dabo. item si servus fecisse dicetur, in dominum iudicium noxale dabo¹¹. Cuius dolo malo in turba damni¹² quid factum esse dicetur, in eum in anno, quo primum de ea re experiundi potestas fuerit, in duplum, post annum in simplum iudicium dabo¹³.

U. 56.

P. 54.

2. De incendio ruina naufragio rate nave expugnata¹⁴. In eum, qui ex incendio ruina naufragio rate nave expugnata quid rapuisse recepissee dolo malo damnum quid in his rebus dedisse dicetur: in quadruplum in anno, quo primum de ea re experiundi potestas fuerit, post annum in simplum iudicium dabo. item in servum et in familiam iudicium dabo¹⁵.

1) Rubr. D. 39,3. Ibid. 13: 'Gai. ad ed. pr. urb. tit. de aquae pluviae arcendae'. — 2) Rubricam exhibet Gai. D. 40,12,2.4.6.9.11. — 3) E. P. § 178. 179. — 4) C. 7,16,21. Cf. D. 40,12,7,5. Thalel. in schol. Bas. 48,20,21. — 5) D. 39,4,5: 'Gai. ad ed. pr. urb. tit. de publicanis.' — 6) Flor.: 'publicani'. Basil. 56,1,1: ὀνόματι τοῦ τέλους. — 7) D. 39,4,1,6. — 8) D. 39,4,1 pr. — 9) Rubr. exhibet Gai. D. 23,3,54. Cf. D. 50,16,39,40. — 10) Rubr. D. 47,8. — 11) D. 47,8,2 pr. Si iuris consultorum commentarios accuratius inspexeris, Tribonianum complura genuini edicti verba omisisse facile intelleges. Cf. E. P. § 187. Formulam familiae nomine propositam exhibet Cic. pro Tull. 3,7; 13,31. — 12) Flor.: 'damnum'. Cf. D. 47,8,4,4.6 ict. 2 pr. — 13) D. 47,8,4 pr. — 14) Rubr. D. 47,9. — 15) D. 47,9,1 pr.

XXXIV. De iniuriis¹. 1.....² Qui autem iniuriarum agit, certum dicat, quid iniuriae factum sit³, et taxationem ponat non maiorem quam quanti vadimonium fuerit⁴.

2. Qui adversus bonos mores convicium cui fecisse cuiusve opera factum esse dicetur, quo adversus bonos mores convicium fieret: in eum iudicium dabo⁵.

3. Ne quid infamandi causa fiat. si quis adversus ea fecerit, prout quaeque res erit, animadvertam⁶.

4. Qui servum alienum adversus bonos mores verberavisse deve eo iniussu domini quaestionem habuisse dicetur, in eum iudicium dabo. item si quid aliud factum esse dicetur, causa cognita iudicium dabo⁷.

5. Si ei, qui in alterius potestate erit, iniuria facta esse dicetur et neque is, cuius in potestate est, praesens erit neque procurator quisquam existat, qui eo nomine agat: causa cognita ipsi, qui iniuriam accepisse dicetur, iudicium dabo⁸.

(Pars quarta. De extremis iurisdictionis)⁹.

XXXV. Qui, nisi sequantur, ducantur. 1. Condemnatus, ut pecuniam solvat¹⁰

U. 58,59,
P. 56.

2. .. cuius de ea re iurisdictionis est¹¹.

U. 59.

U. 59-61,
P. 57,58.

XXXVI. Qui neque sequantur neque ducantur¹².

XXXVII. Quibus ex causis in possessionem eatur¹³ 1. Quod cum pupillo contractum erit, si eo nomine non defendetur, eius rei servandae causa bona eius consideri iubebo. si is pupillus in suam tutelam venerit eave pu-

1) Rubr. D. 47,10. — 2) Gell. 20,1,13: 'praetores ... iniuriis ... aestumandis recuperatores se daturos edixerunt'. — 3) D. 47,10,7 pr. Verba, quae sequuntur, in dig. ommissa, leguntur in Coll. 2,6,1. — 4) Coll. 2,6,4: 'formula proposita est: quod Auli Agerii pugno mala percussa est.' — 5) D. 47,10,15,2. — 6) D. 47,10,15,25. Formulae partem exhibet Coll. 2,6,5: 'quod N^sN^s finium (illum Cdd.) immisit (libellum misit Mo.) A^oA^o infamandi causa.' — 7) D. 47,10,15,34. — 8) D. 47,10,17,10. — 9) In hac parte praetor edixit: 1. de iure ductionis; 2. de bonis possidendis et vendendis; 3. de re iudicata, i. e. de actione iudicati et sententiis in duplum revocandis. E. P. p. 34 sqq. — 10) D. 42,1,4,3. — 11) D. 42,1,5 pr. Edictum, cuius verba hoc loco referuntur, quo pertineat pro certo non dixerim. — 12) Rubr. exhibet Gai. D. 50,14,48. Cf. E. P. § 201. — 13) Rubr. D. 42,4.

pilla viri potens fuerit et recte defendetur: eos, qui bona possident, de possessione decedere iubebo¹.

2. Qui fraudationis causa latitabit, si boni viri arbitrato non defendetur, eius bona possideri vendique² iubebo³.

3. Qui absens iudicio defensus non fuerit⁴, (*eius bona possideri iubebo*), et eius, cuius bona possessa sunt a creditoribus, veneant, praeterquam pupilli et eius, qui rei publicae causa sine dolo malo afuit⁵.

4. a. Cui heres non extabit⁶

b. De iure deliberandi. Si tempus ad deliberandum petet, dabo⁷

c. Si pupilli pupillae nomine postulabitur tempus ad deliberandum, an expediat eum hereditatem retinere, et hoc datum sit, si iusta causa esse videbitur, bona interea deminui nisi [si] causa cognita boni viri arbitrato vetabo⁸.

d. Si per eum eamve factum erit, quo quid ex ea hereditate amoveretur⁹, (*abstinendi potestatem non faciam*).

5. *Qui capitali crimine damnatus erit*¹⁰.

U. 61.62.
P. 58.59.

XXXVIII. *De bonis possidendis proscribendis vendundis*¹¹. 1. Qui ex edicto meo in possessionem venerint, eos ita videtur in possessione esse oportere. quod ibidem recte custodire poterunt, id ibidem custodiant. quod non poterunt, id auferre et abducere licebit. dominum invitum detrudere non placet¹².

2. Si quis, cum in possessione bonorum esset, quod eo nomine fructus ceperit, ei, ad quem ea res pertinet, non restituat: sive, quod impensae sine dolo malo fecerit, ei non praestabitur: sive dolo malo eius deterior causa possessionis facta esse dicetur, de ea re iudicium in factum dabo¹³.

3. Si quis dolo malo fecerit, quo minus quis permissu

1) D. 42,4,5,2. — 2) vendique] edictum habuit: proscribi veniri-que, cf. n. 11. — 3) D. 42,4,7,1. Cic. pro Quintio 19,60: edictum 'qui fraudationis causa latitarit.' — 4) Cic. pro Quintio 19,60. — 5) D. 42,4,6,1. — 6) Cic. pro Quintio 19,60. — 7) D. 28,8,1,1. — 8) D. 28,8,7 pr. — 9) D. 29,2,71,3. — 10) Vetustam illam clausulam 'qui exsilii causa solum verterit' (Cic. p. Quintio 19,60) in edictum perpetuum transisse veri dissimile est. — 11) Cf. Prob. 5,24: b. e. e. p. v. q. i. = bona ex edicto possideri proscribi veniri-que iubebo. Gai. 3,79. — 12) Cic. p. Quintio 27,84. — 13) D. 42,5,9 pr.

meo eiusve cuius ea iurisdictio fuit, *quae mea est*¹, in possessionem bonorum sit, in eum in factum iudicium, quanti ea res erit², ob quam in possessionem missus erit, dabo³.

XXXIX. *Quemadmodum a bonorum emptore vel* U. 65,66,
P. 60,61.
*contra eum agatur. 1. De Rutiliana actione*⁴.

2. *De privilegiariis creditoribus*⁵

3. Quod postea contractum erit, quam is, cuius bona venierint, consilium *fraudandorum creditorum*⁶ ceperit, fraudare sciente eo qui contraxerit, ne actio eo nomine detur⁷.

4. *De Serviana actione*⁸.

5. *De separationibus*⁹.

XL. *De curatore bonis dando*¹⁰. 1. *De admini-* U. 66,
P. 62.
*stratione curatoris*¹¹.

2. Quae fraudationis causa gesta erunt cum eo, qui fraudem non ignoraverit, de his curatori bonorum vel ei, cui de ea re actionem dare oportebit, intra annum, quo experiundi potestas fuerit, actionem dabo. idque etiam adversus ipsum, qui fraudem fecit, servabo¹².

XLI. *De re iudicata*¹³.

U. 66,
P. 62.

(*Pars quinta. Additamenta: interdictorum exceptionum stipulationum formulae.*)

XLII. *Interdicta.*

1. a. Quorum bonorum ex edicto meo illi possessio data est, quod de his bonis pro herede aut pro possessore possides possideresve, si nihil usucaptum esset, quodque¹⁴ dolo malo fecisti, uti desineres possidere, id illi restituas¹⁵.

b. Quod de his bonis (*quorum possessio ex edicto meo illi data est*), legatorum nomine non voluntate (*illius*) possides quodque dolo malo fecisti quo minus possideres, (*id*), si (*eo*

1) Cf. D. 39,2,7 pr. — 2) D. 43,4,1 pr.: fuit. Cf. eod. 1,5. — 3) D. 43,4,1 pr. De huius fragmenti inscriptione v. E. P. p. 216 n. 8. — 4) E. P. § 218. Gai. 4,35. — 5) E. P. § 219. — 6) Ita coni. Mo., Dig.: receperit. — 7) D. 42,5,25. — 8) E. P. § 222. Gai. 4,35. — 9) Rubr. D. 42,6. — 10) Rubr. D. 42,7. — 11) E. P. § 224. — 12) D. 42,8,1 pr. — 13) Rubr. D. 42,1. Cf. eod. 7; 25,2,2: 'Gai. ad ed. pr. urb. tit. de re iudicata'. — 14) Flor.: 'quod quidem'. — 15) D. 43,2,1 pr.

nomine) satisdatum est si(ve) per (illum) non stat ut satisdetur, (illi restituas)¹.

c. Quam hereditatem²....

d. Ne vis fiat ei, qui (legatorum servandorum causa) in possessionem missus erit. Ne vis fiat ei, quae (ventris nomine) in possessionem missa erit³.

e. De tabulis exhibendis. Quas tabulas Lucius Titius ad causam testamenti sui pertinentes reliquisse dicetur, si hae penes te sunt aut dolo malo tuo factum est, ut desinerent esse, ita eas illi exhibeas. item si libellus aliudve quid relictum esse dicetur, decreto comprehendam⁴.

(f. *Interdictum possessorium*. g. *Interd. sectorium*)⁵.

U. 68.
P. 64.

2. Ne quid in loco sacro (religioso sancto) fiat⁶.

a. In loco sacro facere inve eum immittere quid veto⁷.....

b. De mortuo inferendo. Quo quave illi mortuum inferre invito te ius est, quo minus illi eo eave mortuum inferre et ibi sepelire liceat, vim fieri veto⁸.

c. De sepulchro aedificando. Quo illi ius est invito te mortuum inferre, quo minus illi in eo loco sepulchrum sine dolo malo aedificare liceat, vim fieri veto⁹.

U. 68.
P. 64.

3. De locis et itineribus publicis¹⁰. Ne quid in loco publico vel itinere fiat. a. Ne quid in loco publico facias inve eum locum immittas, qua ex re quid illi damni detur, praeterquam quod lege senatus consulto edicto decretove principum tibi concessum est. de eo, quod factum erit, interdictum non dabo¹¹.

b. In via publica itinereve publico facere immittere quid, quo ea via idve iter deterius sit fiat, veto¹².

c. Quod in via publica itinereve publico factum immissum habes, quo ea via idve iter deterius sit fiat, restituas¹³.

d. Quo minus illi via publica itinereve publico ire agere liceat, vim fieri veto¹⁴.

1) D. 43,3 ict. fr. Vat. 90, ubi utile Qu. leg. hac formula: 'Quod de his bonis legati nomine possides quodque uteris frueris quodque dolo malo fecisti, quominus possideres uteris frueris.' E. P. § 288. — 2) Ulp. instit. fr. Vindob. 4. — 3) Rubr. D. 43,4 ict. eod. 3; 36,4,5,27. — 4) D. 43,5 rubr. et 1 pr. — 5) Gai. 4,145.146. — 6) Rubr. D. 43,6. — 7) D. 43,6,1 pr. — 8) D. 11,8 rubr. et 1 pr. — 9) D. 11,8 rubr. et 1,5. — 10) Rubr. D. 43,7. — 11) D. 43,8,2 pr. — 12) Ibid. 2,20. — 13) Ibid. 2,35. — 14) Ibid. 2,45.

e. De loco publico fruendo. Quo minus loco publico, quem is, cui locandi ius fuerit, fruendum alicui locavit, ei qui conduxit sociove eius e lege locationis frui liceat, vim fieri veto¹.

f. De via publica et itinere publico reficiendo. Quo minus illi viam publicam iterve publicum aperire reficere liceat, dum ne ea via idve iter deterius fiat, vim fieri veto².

4. De fluminibus. a. Ne quid in flumine publico ripave eius fiat, quo peius navigetur. Ne quid in flumine publico ripave eius facias neve quid in flumine publico neve in ripa eius immittas, quo statio iterve navigio deterior sit fiat³. U. 63.

b. Quod in flumine publico ripave eius factum⁴ sive quid in id flumen ripamve eius immissum habes, quo statio iterve navigio deterior sit fiat, restituas⁵.

c. Ne quid in flumine publico fiat, quo aliter aqua fluat atque uti priore aestate fluxit. In flumine publico inve ripa eius facere aut in id flumen ripamve eius immittere, quo aliter aqua fluat, quam priore aestate fluxit, veto⁶.

d. Quod in flumine publico ripave eius factum sive quid in id flumen ripamve eius immissum habes, si ob id aliter aqua fluit, atque uti priore aestate fluxit, restituas⁷.

e. Ut in flumine publico navigare liceat. Quo minus illi in flumine publico navem ratem agere quove minus per ripam eius onerare exonerare liceat, vim fieri veto. item, ut per lacum fossam stagnum publicum navigare liceat, interdica⁸.

f. De ripa munienda. Quo minus illi in flumine publico ripave eius opus facere ripae agrive qui circa ripam est tuendi causa liceat, dum ne ob id navigatio deterior fiat, si tibi damni infecti in annos decem viri boni arbitrato vel cautum vel satisfactum est aut per illum non stat, quo minus viri boni arbitrato caveatur vel satisfidetur, vim fieri veto⁹.

5. De vi et de vi armata¹⁰. a. Unde in hoc anno tu illum vi deiecasti aut familia tua deiecit¹¹, cum ille possideret, quod nec vi nec clam nec precario a te possideret¹², eo illum

1) D. 43,9 rubr. et 1 pr. — 2) D. 43,11 rubr. et 1 pr. — 3) D. 43,12 rubr. et 1 pr. — 4) Flor. fiat; cf. D. 43,12,1,22. — 5) Ibid. 1,19. — 6) D. 43,13 rubr. et 1 pr. — 7) Ibid. 1,11. — 8) D. 43,14 rubr. et 1 pr. — 9) D. 43,15 rubr. et 1 pr. — 10) Rubr. D. 43,16. — 11) D. 43,16,1 pr. Veterem huius clausulae conceptionem exhibet Cic. p. Tullio 19,44. — 12) Cic. l. c., v. E. P. p. 371 sqq.

quaeque ille tunc ibi habuit restituas¹. post annum de eo, quod ad eum qui vi deiecit pervenerit, iudicium dabo².

b. Unde tu illum vi hominibus coactis armatisve deiecisti aut familia tua deiecit, eo illum quaeque ille tunc ibi habuit restituas³.

c. Si uti frui prohibitus esse dicetur⁴.

d. *Ne vis fiat ei, qui damni infecti in possessionem missus erit*⁵.

U. 69,70,
P. 65.

6. a. Ut i nunc possidetis eum fundum, quo de agitur, quod nec vi nec clam nec precario alter ab altero possidetis, ita possideatis. adversus ea vim fieri veto⁶.

b. Ut i eas aedes, q. d. a., n. v. n. cl. n. pr. alter ab altero possidetis, quo minus ita possideatis, vim fieri veto⁷.

c. neque pluris, quam quanti res erit, intra annum, quo primum experiundi potestas fuerit, *sponsionem restipulationemque facere*⁸ permittam.

d. *Ut i eo fundo utimini fruimini*⁹

7. a. A quo fundus petetur, si rem nolit defendere¹⁰. *Quem fundum*¹¹

b. A quo usus fructus petetur, si rem nolit defendere. *Quem usumfructum vindicare vult, (si rem nolis defendere eoque nomine tibi satisdatum est aut per te stat quo minus satisdatur, restituas)*¹².

U. 70.

8. De superficiebus. Ut i ex lege locationis sive conductionis superficie q. d. a. nec vi n. cl. n. pr. alter ab altero fruimini, quo minus ita fruamini, v. f. v. Si qua alia actio de superficie postulabitur, causa cognita dabo¹³.

U. 70,
P. 66.

9. De itinere actuque privato¹⁴. a. Quo itinere actu-

1) Cic. p. Caec. 30,88 ict. D. 43,16,1 pr. Cf. E. P. p. 372 sqq. — 2) Haec clausula ad in factum actionem pertinet, de qua v. fr. Vat. 312. In Dig. interdicti verba et edicti, quo praetor hanc in factum actionem promisit, immutata et in unum conglutinata sunt. — 3) E. P. p. 375. Vetus interdictum: 'Unde tu aut familia aut procurator tuus illum vi hominibus coactis armatisve deiecisti, eo restituas.' Cic. pro Caec. passim, ad famul. 15,16,3. — 4) Cf. fr. Vat. 91. — 5) D. 43,4,4 pr. 4. — 6) Fest. v. possessio. — 7) D. 43,17,1 pr. — 8) Dig. 'agere'. Ad sponsionem pertinere hanc clausulam con. E. P. p. 379. — 9) Cf. fr. Vat. 90 ict. D. 43,18,1 pr. — 10) D. 39,2,45 inscr. — 11) Ulp. institut. fr. Vindob. 4. — 12) Fr. Vat. 92, ict. arg. Paul. sent. 1,11,1. — 13) D. 43, 18 rubr. et 1 pr. — 14) Rubr. D. 43,19.

que [privato]¹, q. d. a. [vel via]¹ hoc anno nec v. n. c. n. p. ab illo usus es, quo minus ita utaris, v. f. v.²

b. Quo itinere actuque q. d. a. is, a quo emisti, hoc anno n. v. n. c. n. p. ab illo usus est, quo minus ita utaris, v. f. v.³

c. Quo itinere actuque hoc anno non v. n. c. n. p. ab illo usus es, quo minus id iter actumque, ut tibi ius est, reficias, v. f. v. Qui hoc interdicto uti volet, is adversario damni infecti, quod per eius operis⁴ vitium datum sit, caveat⁵.

10. De aqua cottidiana et aestiva. a. Uti hoc anno aquam, q. d. a., non v. n. cl. n. p. ab illo duxisti, quo minus ita ducas, v. f. v.⁶

b. Uti priore aestate aquam, q. d. a., nec v. n. cl. n. p. ab illo duxisti, quo minus ita ducas, v. f. v.⁷

c. Item inter heredes emptores et bonorum possessores interdicam⁸.

d. Quo ex castello illi aquam ducere ab eo, cui eius rei ius fuit, permissum est, quo minus ita uti permissum est ducat, v. f. v. Quandoque de opere faciendo interdictum erit, damni infecti caveri iubebo⁹.

e. De rivis. Rivos specus septa reficere purgare aquae ducendae causa quominus liceat illi, dum ne aliter aquam ducat, quam uti hoc anno aut priore aestate non v. n. c. n. p. a te duxit, v. f. v.⁹

f. De fonte. Uti de eo fonte, q. d. a., hoc anno nec v. n. cl. n. p. ab illo usus es, quo minus ita utaris, v. f. v. De lacu puteo piscina item interdicam¹⁰.

g. Quo minus fontem, q. d. a., purges reficias, ut aquam coercere utique ea possis, dum ne aliter utaris atque uti hoc anno non v. n. c. n. p. ab illo usus es, v. f. v.¹¹

11. De cloacis. a. Quo minus illi cloacam, quae ex aedibus eius in tuas pertinet, q. d. a., purgare reficere liceat, v. f. v. Damni infecti, quod operis vitio factum sit, caveri iubebo¹².

b. Quod in cloaca publica factum sive [ea] immissum ha-

1) Delenda. — 2) D. 43,19,1 pr. — 3) Cf. D. 43,1,2,3; 43,20,1,37. — 4) Cf. D. 43,19,5 i. f. — 5) D. 43,19,3,11. — 6) D. 43,20,1 pr. — 7) D. 43,20,1,29. — 8) D. 43,20,1,37,38. Cf. autem Lenel, palingen. II, 829 n. 4. — 9) D. 43,21,1 pr. — 10) D. 43,22,1 pr. — 11) D. 43,22,1,6. — 12) D. 43,23,1 pr.

bes, quo usus eius deterior sit fiat, restituas. item ne quid fiat immittaturve, interdica¹.

U. 69.
P. 67.

12. Quod vi aut clam factum est, qua de re agitur, id, si non plus quam annus est² cum experiundi potestas est restituas³.

U. 71.

13. a. De remissionibus. Quod ius sit illi prohibere, ne se invito fiat, in eo nuntiatio teneat. ceterum nuntiationem missam facio⁴.

b. Quem in locum nuntiatum est, ne quid operis novi fieret, q. d. r. a., quod in eo loco, antequam nuntiatio missa fieret aut in ea causa esset, ut remitti deberet, factum est, id restituas⁵.

c. Quem in locum nuntiatum est, ne quid operis novi fieret, q. d. r. a., si de ea re satisdatum est, quod eius cautum sit, aut per te stat quo minus satisdetur: quo minus illi in eo loco opus facere liceat, v. f. v.⁶

U. 71.

14. De precario. Quod precario ab illo habes aut dolo malo fecisti, ut desineres habere, q. d. r. a., id illi restituas⁷.

U. 71.

15. a. De arboribus caedendis. Quae arbor ex aedibus tuis in aedes illius impendet, si per te stat, quo minus eam adimas tunc, quo minus illi eam arborem adimere sibi que habere liceat, v. f. v.⁸

b. Quae arbor ex agro tuo in agrum illius impendet, si per te stat, quo minus pedes quindecim a terra eam altius coerceas, tunc, quo minus illi ita coercere lignaque sibi habere liceat, v. f. v.⁹

U. 71.

16. De glande legenda. Glandem, quae ex illius agro in tuum cadat, quo minus illi tertio quoque die legere auferre liceat, v. f. v.¹⁰

17. a. De homine libero exhibendo. Quem liberum dolo malo retines, exhibeas¹¹.

b. De liberis exhibendis, item ducendis. Qui quaeve in potestate Lucii Titii est, si is eave apud te est dolo malo tuo factum est, quo minus apud te esset, ita eum eamve exhibeas¹². Si Lucius Titius in potestate Lucii Titii est, quo minus eum Lucio Titio ducere liceat, v. f. v.¹³

1) D. 43,23,1,15. — 2) Cf. D. 43,24,15,4—6. — 3) D. 43,24,1 pr. — 4) D. 43,25,1 pr. — 5) D. 39,1,20 pr. — 6) D. 39,1,20,9. — 7) D. 43,26,2 pr. — 8) D. 43,27,1 pr. — 9) D. 43,27,1,7. — 10) D. 43,28,1 pr. — 11) D. 43,29,1 pr. — 12) D. 43,30,1 pr. — 13) D. 43,30,3 pr.

c. *De liberto exhibendo*¹.

18. Utrubi hic homo q. d. a. maiore parte huiusce anni nec v. n. c. n. p. ab altero fuit, quo minus is eum ducat, v. f. v.²

19. a. *De migrando*. Si is homo, q. d. a., non est ex his rebus, de quibus inter te et actorem convenit, ut, quae in eam habitationem, q. d. a., introducta importata ibi nata factave essent, ea pignori tibi pro mercede eius habitationis essent, sive ex his rebus est et ea merces tibi soluta eove nomine satisfactum est aut per te stat, quo minus solvatur: ita, quo minus ei, qui eum pignoris nomine induxit, inde abducere liceat, v. f. v.³

(b. *Salvianum interdictum*⁴. *Formulae actionis Servianae et quasi Servianae*)⁵.

20. Quae Lucius Titius fraudandi causa sciente te in bonis, quibus de [ea re]⁶ agitur, fecit: ea illis, si eo nomine, q. d. a., actio ei ex edicto meo competere esseve oportet⁷ [ei]⁶, si non plus quam annus est cum de ea re, q. d. a., experiundi potestas est, restituas. Interdum causa cognita, et si scientia non sit, in factum actionem permittam⁸.

(XLIII. *Exceptiones*.)

1. Si quis *vadimoniis*⁹ non obtemperaverit¹⁰.
a. *E. pacti conventi*: si inter A^m A^m et N^m N^m non convenit, ne ea pecunia peteretur¹¹.

b.—f. *E^{es} quod N^s N^s sine dolo malo rei publicae causa afuerit, quod valetudine vel tempestate vel vi fluminis prohibitus, quod sine dolo malo ipsius a magistratu retentus, quod rei capitalis antea condemnatus fuerit, quod dolo malo Aⁱ Aⁱ factum sit, quo minus vadimonium sisteret*¹².

2. *E. litis dividuae et rei residuae*¹³.

3. *Si alieno nomine agatur: e^{es} cognitoriae, procuratoriae, tutoriae, curatoriae*¹⁴.

1) Cf. Gai. 4,162. — 2) Cf. D. 43,31,1 pr. Gai. 4,160.150. — 3) D. 43,32,1 pr. — 4) D. 43,33. — 5) E. P. § 267. — 6) Delenda. — 7) si eo nomine . . . oportet (cf. Gradenwitz, ZRG. 21,255 sq.) praetorem haec habuisse suspicor: quos eo nomine q. d. a. ex edicto meo in possessionem ire esseve oportet. — 8) i. f. act. permittam] haec quoque suspicionem movent. — 9) Dig.: 'cautionibus in iudicio sistendi causa factis'. — 10) Rubr. D. 2,11. — 11) Gai. 4,119, cf. D. 2,11,2 pr. — 12) D. 2,11,2,1. 4—9; 4 pr. 1; 5 pr.; cf. D. 22,3,19,1. — 13) Gai. 4,122. — 14) E. P. § 271.

- U. 74.
P. 69. 4. a. *E. mercis non traditae*: Si ea pecunia, q. d. a., non pro ea re petitur, quae venit neque tradita est¹.
b. *E. redhibitionis*².
5. *E. temporis*³.
- U. 75. 6. Quod praeiudicium hereditati (fundo partive eius) non fiat⁴.
- U. 76.
P. 70. 7. *E. rei iudicatae vel in iudicium deductae*: si ea res, q. d. a., iudicata (non est vel in iudicium deducta) non est⁵.
- U. 76. 8. *E. rei venditae et traditae*⁶.
- U. 76.
P. 71. 9. a. *E. doli mali*: si in ea re nihil dolo malo Aⁱ Aⁱ factum est neque fit⁷.
b. *E. metus*: si in ea re nihil metus causa factum est⁸.
- U. 76.
P. 71. 10. Quarum rerum actio non datur⁹. (a. *E. iuris-iurandi*; b. *negotii in alea gesti*; c. *onerandae libertatis causa*)¹⁰.
- U. 76.
P. 71. 11. Si quid contra legem senatusve consultum factum esse dicetur¹¹.

(XLIV. *Stipulationes praetoriae*.)

- U. 77. 1. *Vadimonium sisti*¹².
- U. 77.
P. 74. 2. Pro praede litis et vindiciarum¹³.
- U. 78. 3. Indicatum solvi¹⁴.
- U. 79. 4. *De conferendis bonis et dotibus*¹⁵.
- U. 79.
P. 75. 5. Si cui plus quam per legem Falcidiam licuerit legatum esse dicetur¹⁶.
- U. 79.
P. 75. 6. Evicta hereditate legata reddi¹⁷.
- U. 79.
P. 75. 7. Usufructuarius quemadmodum caveat¹⁸.
- U. 79.
P. 75. 8. Legatorum servandorum causa¹⁹.
- U. 79.
P. 76. 9. Rem pupilli salvam fore²⁰.

1) D. 50,16,66; 19,1,25. Gai. 4,126^a. — 2) D. 21,1,59; 44,1,14. — 3) D. 44,3,1. — 4) D. 44,1,13.16.18; 10,2,1,1. — 5) Cf. D. 44,2,9,2. Praetorem non duas exceptiones alteram rei iud. alteram rei in iud. ded. propositas habuisse, sed utramque speciem una in albo formula comprehendisse et Gai. 4,121 et commentarii docent. — 6) Rubr. D. 21,3. — 7) Gai. 4,119. D. 44,4,2,1.3—5. — 8) D. 44,4,4,33. — 9) Rubr. D. 44,5. Sub hoc titulo propositae erant exceptiones ex iis causis descendentes, ex quibus actionem se denegaturum esse praetor superioribus edicti partibus edixerat. — 10) D. 44,5,1,2. — 11) Gai. 4,121. E. P. § 279. — 12) E. P. § 280. — 13) E. P. § 281. — 14) Rubr. D. 46,7. — 15) E. P. § 283. — 16) Rubr. D. 35,3. — 17) D. 5,3,17; 29,4,1,9. — 18) Rubr. D. 7,9. — 19) Cf. Rubr. D. 36,3. — 20) Rubr. D. 46,6.

10. Ratam rem haberi¹.

11. *De auctoritate*².

12. *Ex operis novi nuntiatione*³.

13. Damni infecti⁴.

U. 80,
P. 76.

U. 80,81,
P. 76,77.

U. 81.

U. 81,
P. 78.

63. Edicta aedilium curulium⁵.

1. De mancipiis vendundis⁶. Qui mancipia vendunt, certiores faciant emptores, quid morbi vitiiue cuique sit, quis fugitivus errove sit noxave solutus non sit: eademque omnia, cum ea mancipia venibunt, palam recte pronuntianto. quod si mancipium adversus ea venisset sive adversus quod dictum promissumve fuerit, cum veniret, fuisset, quod eius praestari oportere dicitur: emptori omnibusque, ad quos ea res pertinet, (*in sex mensibus, quibus primum de ea re experiundi potestas fuerit.*) iudicium dabimus, ut id mancipium redhibeatur, si quid autem post venditionem traditionemque deterius emptoris opera familiae procuratorisve eius factum erit, sive quid ex eo post venditionem natum acquisitum fuerit, et si quid aliud in venditione ei accesserit, sive quid ex ea re fructus pervenerit ad emptorem, ut ea omnia restituat, item, si quas accessiones ipse praestiterit, ut recipiat. Item si quod mancipium capitalem fraudem admiserit, mortis consciscendae sibi causa quid fecerit, inve harenam depugnandi causa ad bestias intromissus fuerit, ea omnia in venditione pronuntianto: ex his enim causis iudicium dabimus. Hoc amplius, si quis adversus ea sciens dolo malo vendidisse dicitur, iudicium dabimus⁷.

2. *De iumentis vendundis*. Qui iumenta vendunt, palam recte dicunt, quid in quoque eorum morbi vitiiue sit,

U. 1,
P. 1, 2.

U. 2,
P. 2.

1) Rubr. D. 46,8. — 2) Formulam actionis, quae dicitur auctoritatis, hoc loco propositam fuisse ostendi E. P. p. 424 sq. Cui actioni satisfactionis secundum mancipium formulam fuisse adiunctam suspicari licet. —

3) D. 39,1,13,1; 45,1,4,2. — 4) D. 45,1,4,2. — 5) D. 21,1, ubi ex Ulpiani libris II ad ed. aed. cur. recepta sunt. — 6) Gell. 4,2,1: 'in edicto aedilium curulium, qua parte de mancipiis vendundis cautum est'. — 7) D. 21,1,1 pr. *Exordium veteris edicti apud Gell. 4,2 ita refertur: 'titulus servorum singulorum scriptus sit curato ita, ut intellegi recte possit, quid rel.' Formulæ redhibitoriae partem exhib. D. 21,1,25,9. (cf. E. P. p. 437.*

utique optime ornata vendendi causa fuerint, ita emptoribus tradantur¹. si quid ita factum non erit, de ornamentis restituendis iumentisve ornamentorum nomine redhibendis in diebus sexaginta, morbi autem vitii causa inemptis faciendis in sex mensibus, vel quo minoris cum venirent fuerint, in anno iudicium dabimus. si iumenta paria simul venierint et alterum in ea causa fuerit, ut redhiberi debeat, iudicium dabimus, quo utrumque redhibeatur². Quae de iumentorum sanitate diximus, de cetero quoque pecore omni venditores faciunt³.

U. 2.
P. 2.

3. *De feris*. Ne quis canem, verrem vel *maialem*⁴, aprum, lupum, ursum, pantheram, leonem, qua volgo iter fiet, ita habuisse velit, ut cuiquam nocere damnumve dare possit⁵. si adversus ea factum erit et homo liber ex ea re perierit, *sestertium ducentorum milium nummorum*⁶, si nocitum homini libero esse dicetur, quanti bonum aequum iudici videbitur, (*iudicium dabimus*). ceterarum rerum, quanti damnum datum factumve sit, dupli (*iudicium dabimus*)⁷.

U. 2.
P. 2.

4. *Duplae stipulatio*⁸.

64. Edictum censorum a. 662.

(*Suet. de rhet. c. 1*⁹: Cn. Domitius Ahenobarbus L. Licinius Crassus censores ita edixerunt:)

Renuntiatum est nobis esse homines, qui novum genus disciplinae instituerunt, ad quos iuventus in ludum conveniat; eos sibi nomen imposuisse Latinos rhetoras; ibi homines adulescentulos dies totos desiderare. Maiores nostri, quae liberos suos discere et quos in ludos itare vellent, instituerunt. Haec nova, quae praeter consuetudinem ac morum maiorum fiunt, neque placent neque recta videntur. Quapropter et iis¹⁰, qui eos ludos habent, et iis¹⁰, qui eo venire consuerunt, videtur¹¹ faciundum, ut ostenderemus nostram sententiam, nobis non placere.

1) Praetorem etiam de servorum vestimentis et ornamentis edixisse verisimile est, cf. *Lenel, paligen. II* p. 1177 n. 6. — 2) *D. 21,1,38 pr.* — 3) *D. 21,1,38,5.* — 4) *D. minorem*; 'maialem' con. *Hu., z. Pandektenkrit. p. 52.* — 5) *D. 21,1,40,1*; 42. Quae ibid. 41 leguntur, verba edicti non esse primus perspexit *Bruns* (in prioribus huius collectionis edd.) — 6) *D.:* 'solidi ducenti'. — 7) Cf. *D. 21,1,42.* — 8) *E. P. § 296.* — 9) *Idem refert Gell. 15,11,2*; cf. *supra p. 166 n. 2.* — 10) *his Gell.* — 11) *visum est Gell.*

††65. Edictum M. Antonii triumviri a. 720.

Ex collectaneis gromaticis p. 246 Lachm.

M. Antonius IIIvir r. p. constituendae cos. II des. III dicit¹:

Redditum suum quibus est, uti finibus antiquis sic teneant, neve si qui minus multa iugera professus est capiat²ur neve si nimis² multa iugera professus est teneat.

66. Decretum proconsulis Hispaniae ulterioris a. 565. a. 189

C. I. L. 2,699 n. 5041. *E lamina aenea (a. 0,15 m., l. 0,22 m.), hodie Parisiis servata, reperta a. 1866 in Hispania a Gadibus orientem versus in rico Alcalá de los Gazules, ubi probabile est fuisse Lascutam antiquam nominatam a Plinio 3,1,15 inter oppida stipendiaria Baeticae. Hasta Regia sita est a Gadibus ad septentrionem. L. Aemilius L. f. is ipse, qui postea Persen devicit, praetorio iure Hispaniam administravit a vere a. 563 ad aetatem a. 565. imperator acclamatus, ut videtur, aestate a. 564. Lascutanos eo fere iure servos fuisse, ut Helotae servi fuerunt Spartanorum, agrum colentes suum, sed Hastensibus vectigalem Mo. ostendit Herm. 3,265—267.*

L. Aemilius L. f. inpeirator decrevit, ⁽²⁾ utei quei Hastensium servi ⁽³⁾ in turri Lascutana habitarent, ⁽⁴⁾ leiberei essent; agrum oppidumqu(e), ⁽⁵⁾ quod ea tempestate posedisent, ⁽⁶⁾ item possidere habereque ⁽⁷⁾ iousit, dum populus senatusque ⁽⁸⁾ Romanus vellet. Act(um) in castreis ⁽⁹⁾ a. d. XII k. Febr.

67. Decretum proconsulis Sardiniae a. 69 p. C.

C. I. L. 10,2812 n. 7852. — *E tabula aenea (a. 0,40, l. 0,55) a. 1866 in Sardinia reperta ibique edita, tum a Mommseno repetita et explicata: Hermes 2,102; 3,157. ZRG. 8,159.*

Imp. Othone Caesare Aug. cos. XV k. Apriles ⁽²⁾ descriptum et recognitum ex codice ansato³ L. Helvi Agrippae procons(ulis), quem protulit Cn. Egnatius ⁽³⁾ Fuscus scriba quaestorius, in quo scriptum fuit it quod infra scriptum est tabula V c ⁴ VIII ⁽⁴⁾ et VIII et X:

1) Sic Mo.; 1 Antonio p. constituende cons. ss. II designatus et tertio traditur. — 2) nimis Mo., quis traditur. — 3) i. e. codice tabularum colligatarum ansa adiuncta. — [4] Nota ζ quod vocabulum significet a c littera incipiens, parum constat. Caput quominus interpretemur, obstat quod in decreto Oropio supra p. 176 legitur (c. 59) ἐν δέλτῳ πρώτῃ, κηρώματι τεσσαρεσκαίδεκάτῃ; cera quominus legatur, impedit quod quomodo plures cerae una tabula contineantur non perspicitur. Apud Iosephum ant. 14,10,10

III idus Mart. L. Helvius Agrippa proco(n)s(ul) caussa cognita pronuntiavit:

(⁵) Cum pro utilitate publica rebus iudicatis stare conveniat et de caussa Patulcensi(⁶)um M. Iuventus Rixa vir ornatis-
simus procurator Aug(usti) saepius pronuntiaverit

fi(⁷)nes Patulcensium ita servandos esse, ut in tabula ahe-
nea a. M. Metello ordinati (⁸) essent,

ultimoque pronuntiaverit:

Galillenses frequenter retractantes controver(⁹)siam¹ nec
parentes decreto suo se castigare voluisse, sed respectu
clementiae optumi (¹⁰) maximique principis contentum esse
edicto admonere, ut quiescerent et rebus (¹¹) iudicatis sta-
rent et intra k. Octobr. primas de praedis Patulcensium
recederent vacuum(¹²)que possessionem traderent; quod si
in contumacia perseverassent, se in auctores (¹³) seditionis
severe animadversurum²;

et postea Caecilius Simplex vir clarissi(¹⁴)mus ex eadem caussa
aditus a Galillensibus dicentibus:

tabulam se ad eam rem (¹⁵) pertinentem ex tabulario prin-
cipis adlaturos,

pronuntiaverit:

humanum esse (¹⁶) dilationem probationi dari,

et in k. Decembres trium mensum spatium dedit,

in(¹⁷)tra quam diem nisi forma allata esset, se eam, quae
in provincia esset, secuturum;

(¹⁸) ego quoque aditus a Galillensibus excusantibus, quod non-
dum forma allata esset, in (¹⁹) k. Februarias quae p(roximae)
f(uerunt) spatium dederim, et moram³ illis possessoribus intel-
legam esse incun(²⁰)dam:

Galilenses ex finibus Patulcensium Campanorum, quos per
vim occupaverant, intra k. (²¹) Apriles primas decedant.
Quodsi huic pronuntiationi non optemperaverint, sciant
(²²) se longae contumaciae et iam saepe denuntiatae ani-
madversioni obnoxios (²³) futuros.

legitur similiter δέλτω δευτέρα καὶ ἐκ τῶν πρώτων. *In senatusconsulto*
Lebas-Waddington n. 1627 . . . [π]ρίμῳ ἔκτῳ ἐβδόμῳ ὀγδόῳ ἐνάτῳ
δέλτῳ πρώτῳ, ipsum vocabulum desideratur. Th. M.]

1). controversiae. — 2) anima adversurum. — 3) moras.

In consilio fuerunt: M. Iulius Romulus, leg(atus) pro pr(aetore). T. Atilius Sabinus, q(uaestor) ⁽²⁴⁾ pro pr(aetore). M. Stertinius Rufus f(ilius) (et quinque alii). . . ⁽²⁵⁾. . . Signatores: Cn. Pompei Ferocis, Aureli ⁽²⁶⁾ Galli (et novem aliorum) . . . ⁽²⁷⁾ . . .

†68. Epistula praefectorum praetorio c. a. 168.

C. I. L. 9, 228 n. 2438; Wi. 2841. — *Lapis exesus et squalens extat Saepini antiquo loco ad portam Borianum ducentem, per quam ad hunc diem callis ovium (cf. r. 15) ducit; post alios titulum edidi l.l. descriptum diligenter a Dresselio.*

(1) Bassaeus Rufus et Macrinus¹ Vindex mag(istratibus)² ⁽²⁾ Saepinat(ibus) salutem. — ⁽³⁾ Exemplum epistulae scriptae nobis a Cosmo Aug(usti) lib(erto) ⁽⁴⁾ a rationibus cum his quae iuncta erant subiecimus, et admonem⁽⁵⁾us abstineatis iniuris faciendis conductoribus gregum oviarico⁽⁶⁾rum cum magna fisci iniuria, ne necesse sit recognosci de hoc ⁽⁷⁾ et in factum, si ita res fuerit³, vindicari. ∞

(2) ⁽⁸⁾ Cosmi Aug(usti) lib(erti) a rationibus scriptae ad Basseum Rufum et ad ⁽⁹⁾ Macrinium¹ Vindic(em) pr(aefectos) pr(aetorio) eminentissimos) v(iros)³. — Exemplum epistul(ae) scriptae mihi ⁽¹⁰⁾ a Septimiano colliberto et adiutore meo subieci, et peto tanti ⁽¹¹⁾ faciatis scribere⁴ mag(istratibus) Saepin(atibus) et Bovian(ensibus), uti desinant iniuriam ⁽¹²⁾ conductoribus gregum oviaricorum qui sunt⁵ sub cura mea facere, ⁽¹³⁾ ut beneficio⁶ vestro ratio fisci indemnitas sit. ∞

(3) Script(ae) a Septimiano ad Co⁽¹⁴⁾smum. — [*Cum*⁷] conductores gregum oviaricorum, qui sunt sub cura tua, in presenti ⁽¹⁵⁾ subinde mihi quererentur per itinera callium frequenter iniuriam⁸ ⁽¹⁶⁾ se accipere a stationaris et mag(istratibus) Saepino et Boviano eo, quod in transitu⁹ ⁽¹⁷⁾ iumenta et pastores, quos conductos habent [*retineant*⁷] dicentes fugitivos esse et ⁽¹⁸⁾ iumenta abactia habere et sub hac specie oves quoque dominicae ⁽¹⁹⁾ [*sibi pe]reant*¹¹ in illo tumultu: necesse habe-

1) Macrinus lapis plerumque; sed requiritur Macrinus. — 2) magg. lapis et hic et rr. 11.16.23. — 3) Caput hoc loco significatur non spatio vacuo relicto, ut alibi, sed interposito signo >. — 4) scibere. — 5) sunt scribitur bis. — 6) befcio. — 7) om. — 8) iniuria. — 9) trasitu. — 10) bipi cideant videtur esse in lapide.

h^{ab}emus¹ etiam [*et etiam*²] scribere, quietius ag⁽²⁰⁾erent, ne res dominica detrimentum pateretur; et cum in eadem contumacia⁽²¹⁾ perseverent, dicentes non curaturos se neque meas litteras neque si tu eis⁽²²⁾ scrips[eris ha]ut fieri re[m], rogo, domine³, si tibi videbitur, indices Basseo Rufo⁽²³⁾ et Macrinio⁴ Vindici pr(aefectis) pr(aetorio) e(minentissimis) v(iris), ut epistulas emitant ad eosdem mag(istratus) et stati⁽²⁴⁾onarios ⁵ [t]andiu t[eme]re (?) [ir]ritum (?) factum est. ~

69. Edictum praefecti Aegypti a. 68 p. C.

C. I. Gr. 3,445 n. 4957. Hoc edictum a 1818 in Aegypti superioris oasi maiore in primo propyllo templi muro incisum a F. Cailliaud Franco-gallo inventum primum editum est in itineris descriptione: *Voyage à l'oasis de Thèbes* p. 115 tab. 24. Cum commentario repetivit Rudorff, Rh. Phil. 2,64.138. — Edicti emissi ad tollendas pravas consuetudines, quibus in vectigalibus aliisque rebus fiscalibus Aegyptii a magistratibus vexabantur, admodum longi eam tantum partem, quae ad ius privatum pertinet, fere textam totius recepi, de qua praeter Rud. cit. cf. ZRG. 1,127. Bachofen, röm. Pfandr. 241. Beckmann, röm. Dotalr 1,112. Schrader, Tübinger kr. Z. 1,2,129 sq. Czychharz, röm. Dotalr. 411.

(1.) Ἰούλιος Δημήτριος, στρατηγὸς Ὀάσεως Θ[ηβ]αῖδος⁷, τοῦ πεμφθέντος μοι διατάγματος ὑπὸ τοῦ κυρίου ἡγεμόνος⁽²⁾ Τιβερίου Ἰουλίου Ἀλεξάνδρου τὸ ἀντίγραφον ὑμῖν ὑπέταξα, ἵν' εἰδότες ἀπολαύητε τῶν εὐεργεσιῶν. | ⁸β' Λουκίου Αἰβίου Σεβαστοῦ Σουλπικίου⁽³⁾ Γάλβα αὐτοκράτορος, Φαωφί α' ⁹, Ἰουλίᾳ Σεβαστῇ¹⁰.

(2.) Τιβέριος Ἰούλιος Ἀλέξανδρος λέγει. — (4—15)

(4.) Ἐπειδὴ ἔνιοι προφάσει τῶν δημοσίων καὶ ἀλλότρια δά-

(1.) *Iulius Demetrius, strategus*⁶ *Oasis Thebaidis edicti a domino praefecto Ti. Iulio Alexandro mihi transmissi exemplar vobis subieci ut cognito eo beneficiis fruamini. Anno II L. Iulii Augusti Sulpicii Galbae imperatoris, Phaophi I^o Iulia Augusta*¹⁰.

(2.) *Tiberius Iulius Alexander dicit: — —*

(4.) *Cum quidam praetextu publicorum etiam propter debita*

1) habeamus. — 2) om. — 3) domini. — 4) Cf. p. 233 n. 1. — 5) u. quam a apdiutia . re . . litteris incertis. — 6) στρατηγοὶ Αἰγυπτιακοῦ nomorum praefecti sunt. — 7) θηλαῖδος. — 8) | nota in monumentis Αἰγυπτιακῶν annum significat. — 9) Dies 28 mensis Sept. De mensibus Αἰγυπτ. v. Ideler, Chronol. 1,97.143. — 10) Diei designatio eponymica.

νεια παραχωρούμενοι εἷς τε τὸ πρακτέρεϊόν¹ τινας παρέδωσαν καὶ εἰς ἄλλας φυλακάς, ἃς καὶ δι' αὐτὸ τοῦτο (¹⁶) ἔγνωσαν ἀναιρεθεῖσας, ἵνα αἱ πράξεις τῶν δανείων ἐκ τῶν ὑπαρχόντων ὧσι καὶ μὴ, ἐκ τῶν σωμάτων, ἐπόμενος τῇ τοῦ θεοῦ Σεβαστοῦ βουλήσῃ, κελεύω μηδένα τῶν δημοσίων προφά(¹⁷)σει παραχωρεῖσθαι παρ' ἄλλων δάνεια, ἃ μὴ αὐτὸς ἐξ ἀρχῆς ἐδάνεισεν, μηδ' ὅλως κατακλείεσθαι τινας ἐλευθέρους εἰς φυλακὴν ἡντινοῦν, εἰ μὴ κακοῦργον, μηδ' εἰς τὸ πρακ(¹⁸)τέρειον, ἔξω τῶν ὀφειλόντων εἰς τὸν κυριακὸν λόγον.

(5.) Ἴνα δὲ μηδαμὲν βαρύνῃ τὰς πρὸς ἀλλήλους συναλλαγὰς τὸ τῶν δημοσίων ὄνομα, μηδὲ συνέχῃσι τὴν κοινὴν πίστιν (¹⁹) οἱ τῇ πρωτοπραξίᾳ πρὸς ἃ μὴ δεῖ καταχρῶμενοι, καὶ περὶ ταύτης ἀναγκαιῶς προέγραψα. Ἐδηλώθη γάρ μοι πολλάκις, ὅτι ἤδη τινὲς καὶ ὑποθήκας ἐπείρασαν ἀφελέσθαι νομίμως (²⁰) γεγυνοίας, καὶ ἀποδοδεδομένα δάνεια παρὰ τῶν ἀπολαβόντων ἀναπράσσειν πρὸς βίαν, καὶ ἀγορασμοὺς ἀναδάστους ποιεῖν, ἀποσπῶντες τὰ κτήματα τῶν ὠνησαμένων, ὥς (²¹) συμβεβληκότων τισὶν ἀναβολικὰ εἰληφόσ[ι]² ἐκ τοῦ φόσκου, ἢ στρατηγοῖς, ἢ πραγματικοῖς³, ἢ ἄλλοις τῶν προσ-

aliena sibi cessa in pignorarium¹ quosdam coniecerint et in alias custodias, quas vel ob id ipsum sublatas novi, ut debitorum exactiones e bonis, non e corporibus fierent, divi Augusti voluntati obtemperans inbeo. ne quis sub praetextu publicorum aliis debita sibi cedere faciat, quae non ipse ab initio crediderit, neve omnino homines liberos in custodiam qualemcumque includat, nisi maleficum, neve in pignorarium nisi qui dominicae rationi obnoxii sunt.

(5.) *Ne autem unquam publicorum nomen privatorum contractibus molestiam afferat, neve communem fidem infringant privilegium exigendi ubi non licet usurpantes, etiam de hoc proscribere necessarium fuit. Saepe enim mihi denuntiatus est, quod quidam hypothecas legitime constitutas tollere conati sint, nec non debita soluta ab iis qui acceperint per vim reposcere, et emptiones irritas facere emptoribusque res emptas eripere, quippe qui contraxissent cum iis qui species derchendas a fisco accepissent² vel cum strategis vel cum tabellionibus³ vel cum aliis publicae rationi*

1) i. e. Schuldgefängniss (πράσσειν = exigere.) — [2] Intellegi videntur qui ex Aegypto Romam decerunt anabolicas species (ita Aureliani 45. anabolicarii (Vat. fr. 137). Th. M.] — [3] Cf. Dig. 48, 19, 4. Th. M.]

οφειλικότων τῷ δημοσίῳ λόγῳ. Κελεύω οὖν ὅστις ἂν ἐνθάδε ⁽²²⁾ ἐπίτροπος τοῦ κυρίου ἢ οἰκονόμος ὑποπτόν τινα ἔχῃ τῶν ἐν τοῖς δημοσίοις πράγμασι ὄντων, κατέχεσθαι αὐτοῦ τὸ ὄνομα ἢ προγράφειν, ἵνα μηδ]εῖς τῷ τοιούτῳ συνβάλλῃ, ⁽²³⁾ ἢ μέρη τῶν ὑπαρχόντων αὐτοῦ κατέχειν ἐν τοῖς δημοσίοις γραμματοφυλακίαις πρὸς ὀφείλημα. Ἐὰν δὲ τις, μήτε ὀνόματος κατεσχημένου, μήτε τῶν ὑπαρχόντων κρατου⁽²⁴⁾ μένων, δαν[ε]ίσῃ νομίμως λαβὼν ὑποθήκην, ἢ φθάσῃ ἂ ἐδάν[ε]ισεν κομίσασθαι, ἢ καὶ ὠνήσῃται τι, μὴ κατεχομένου τοῦ ὀνόματος μηδὲ τοῦ ὑπάρχοντος, οὐδὲν πρᾶγμα ἔξει· ⁽²⁵⁾ τὰς μὲν γὰρ προίκας, ἀλλοτρίας οὔσας καὶ οὐ τῶν ἐιληφότων ἀνδρῶν, καὶ ὁ θεὸς Σεβαστὸς ἐκέλευσεν καὶ οἱ ἑπαρχοὶ ἐκ τοῦ φίσκου ταῖς γυναῖξι ἀποδίδοσθαι, ὧν βεβίαν δεῖ ⁽²⁶⁾ τὴν πρωτοπραξίαν φυλάσσειν. — —

obnoxiiis. Iubeo igitur, si quis posthac procurator Caesaris aut dispensator suspectum aliquem eorum habeat, qui in publicis negotiis versantur, aut nomen eius detineri aut proscribi, ne quis cum eo contrahat, aut partes honorum eius pro debitis retineri in publicis tabulariis. Si quis autem alicui cuius neque nomen detentum est neque bona possessa, crediderit hypotheca legitime accepta, aut quae crediderit antea ab eo receperit, aut ab eo emerit aliquid, neque nomine neque bonis detentis, nihil negotii ei fiet. Dotes enim, cum alienae sint neque virorum qui eas acceperant, etiam divus Augustus iussit et praefecti a fisco mulieribus reddi, quarum privilegium exigendi firmum servari oportet.

††70. Edictum XVvirum sacris faciundis de luctu feminarum minuendo per ludos saeculares a. 737.

Ex commentario XVvirum, de quo supra p. 183 in exordio diximus, inter alia eorum edicta ad ludos saeculares pertinentia hoc visum est recipere; est ibi v. 110—114.

⁽¹¹⁰⁾ XVvir(i) s(acris) f(aciundis) dic(unt). ⁽¹¹¹⁾ Cum bono more et proind[e c]elebrato frequentibus exemplis quando-cumq[ue i]usta laetitiae publicae causa fuit, ⁽¹¹²⁾ minui luctus matrona[r]um placuerit, idque tam sollemnium sacroru[m l]udorumque tempore referri ⁽¹¹³⁾ diligenterque observa[r]i pertinere videatur et ad honorem deorum et ad [m]emoriā cultus eorum: statuimus ⁽¹¹⁴⁾ officii nostri esse per edictum denunciare feminis, uti luctum minuant.

†71. Decretum XVvirum sacris faciundis a. 289.

C. I. L. 10,353 n. 3698; Or. 2263. E tabula marmorea Cumis prope castellum Baianum reperta a. 1785. edita post alios a me l. l. Continet decretum decurionum Cumanorum factum die 23 m. Maii a. 289, quo sacerdos Matris Deum creatur (v. 1—15), et epistolam XVvirum Romanorum datam die 17. Aug. eiusdem anni, quo sacerdos creatus confirmatur.

(I.) M. Magrio Basso, L. Ragonio ⁽²⁾ Quintiano cos.¹ k. Iunis. ∞ I ⁽³⁾ Cumis in templo divi Vespa⁽⁴⁾siani, in ordine decurionum, ⁽⁵⁾ quem M. Mallonius Undanus ⁽⁶⁾ et Q. Claudius Acilianus praet(ores) ⁽⁷⁾ coegerant. Scribundo sorte ⁽⁸⁾ ducti adfuerunt Caelius Pan⁽⁹⁾nychus, Curtius Votivos, Considi⁽¹⁰⁾us Felicianus.

Referentibus pr(aetoribus) ⁽¹¹⁾ de sacerdote faciendo Matris ⁽¹²⁾ Deae Baianae in locum Restituti ⁽¹³⁾ sacerdotis defuncti placuit uni⁽¹⁴⁾versis Licinium Secundum ⁽¹⁵⁾ sacerdotem fieri. ∞

(II.) ⁽¹⁶⁾ XV(viri) sac(ris) fac(iundis) pr(aetoribus) ⁽¹⁷⁾ et magistratibus Cuman(is) sal(utem).

⁽¹⁸⁾ Cum ex epistula vestra cognove⁽¹⁹⁾rimus creasse vos sacerdotem ⁽²⁰⁾ Matris Deum Licinium Secundum ⁽²¹⁾ in locum Claudi Restituti defunc⁽²²⁾ti², secundum voluntatem vestra(m) ⁽²³⁾ permisimus ei occavo et ⁽²⁴⁾ corona dum taxat intra ⁽²⁵⁾ fines coloniae vestrae uti. ⁽²⁶⁾ Optamus vos bene valere.

⁽²⁷⁾ Pontius Gavius Maximus ⁽²⁸⁾ pro magistro suscripsi XVI kal. ⁽²⁹⁾ Septembres M. Umbrio Primo, ⁽³⁰⁾ T. Fl(avio) Coeliano cos.

72. Decretum pontificum.

C. I. L. 10,2,985 n. 8259. Prope Tarracinam nuper repertum loco antiquo in pilis duabus collocatis hinc inde ad ingressum sepulcri. — Cf. titulus urbanus Orell. 794: reliquiae traiectae (scilicet ex Selimunte Ciliciae Romae) ex permissu collegii pontificum piaculo facto.

[D(is)] M(anibus). ⁽²⁾ [C]ollegi⁽³⁾[u]m pon[ti⁽⁴⁾]ficum d[e]- I. ⁽⁵⁾ crevit, si e⁽⁶⁾a ita sunt ⁽⁷⁾ que libelo ⁽⁸⁾ [c]ontene⁽⁹⁾ntur, pla⁽¹⁰⁾cere per ⁽¹¹⁾ [mitte]re³ puella⁽¹²⁾[m, d[e] q(ua) agatu⁽¹³⁾[r, s]acelo ⁽¹⁾ [eximere et i]ter⁽²⁾[um ex] pra⁽³⁾[escri]pto II.

1) Consules ordinarii a. 289 sunt v. 12, eiusdem anni suffecti in fine v. 29.30. — 2) defunc[e]ui. — 3) Spatium quod vacat cum non plus duas litteras capiat, quadratarius erravit necesse est quibusdam omissis: notio

(⁴) [d]eponer(⁵)e et script(⁶)uram titu(⁷)li at prist(⁸)inam for-
 (⁹)mam rest(¹⁰)ituere pia(¹¹)culo prius (¹²) dato operi(¹³)s
 faciend(¹⁴)i ove atra.

CAPUT VII.

CONSTITUTIONES IMPERATORUM.

73. Edictum Augusti de aquaeductu Venafrano.

C. I. L. 10,479 n. 4842. Hoc edictum Mommsenus e lapide marmoreo, quem muro insertum Venafri invenit, primus edidit (ZGR. 15,287); postea ab Henzeno ex gypseo lapidis ectypo suppletum prodit in annalibus instit. archeol. Rom. 1854 p. 6 (imagine photographica adiuncta) et Or. 6428; a. 1876 lapis Mommseno rogante e pariete extractus est et adservatur hodie Venafri in aedibus Ianuarii Nola. — Venafrum oppidum fuit Samniticum, quo ab Augusto colonia deducta est. Aquaeductum ibi ab eo esse exstructum eique ius hoc edicto constitutum ex aliis inscriptionibus Venafri repertis Mo. probavit. Capita quae distinxi in lapide versibus in marginem una littera prominentibus notata sunt.

[Ed]ict[um im]p. Ca[esaris Augusti] (desunt versus sex) (⁸)
 Venafranorum nomin[e ius sit lice]atque.

(⁹) Qui rivi specus saepta fon[tēs] que aquae [du-
 cend]ae reficiundae (¹⁰) causa supra infrave libram [facti aedi]-
 ficati structi sunt, sive quod (¹¹) aliut opus eius aquae ducen-
 dae ref[ici]undae causa supra infrave libram (¹²) factum est,
 uti quidquid earum r[er]um factum est, ita esse habere itaque
 (¹³) reficere reponere restituere resarcire semel saepius, fistulas
 canales (¹⁴) tubos ponere, aperturam committere, sive quid aliut
 eius aquae ducen(¹⁵)dae causa opus [er]it, facere placet: dum
 qui locus ager in fundo, qui (¹⁶) Q. Sirini (?) L. f. Ter. [est
 esseve] dicitur, et in fundo, qui L. Pompei M. f. Ter. Sullae
 (¹⁷) est esseve dicitur, m[acer]ia saeptus est, per quem locum
 subve quo loco (¹⁸) specus eius aquae p[er]venit, ne ea maceria
 parsve quae eius maceriae (¹⁹) aliter diruatu[r tollat]ur, quam

permittendi ita requiritur, ut ea sublata decreti tenor solvatur: neque enim
 eximunt corpus et deponunt pontifices, sed permittunt, ut eximatur et de-
 ponatur. Itaque non recte pro eo vocabulum amicus quidam commendavit
 spatio sane aptum peregre.

specus reficiendi aut inspiciendi cau⁽²⁰⁾sa: [*neve quid ibi pri-*
vati sit, quominus ea aqua ire fluere ducive poss[it]⁽²¹⁾ .. (20)
.. Dextra sinistraque circa eum rivom circaque ⁽²²⁾ ea o[*pera,*
quae eius aqua]ae ducendae causa facta sunt, octonos pedes agrum
⁽²³⁾ [i]acu[m] esse placet; p[e]r quem locum Venafran⁽²⁴⁾is eive,
qui Venafranorum ⁽²⁴⁾ [i]n nomine opus su[m]met?, iter facere eius
aquae ducendae operumve eius aquae ⁽²⁵⁾ [i]n ductus faciendor[um]u[m]
reficiendorum [*causa*¹], quod eius s(ine) d(olo) m(alo) fiat, ius
sit liceatque, ⁽²⁶⁾ quaeque ea[rum] rer[um] cuius faciendae re-
ficiendae causa opus erunt, quo ⁽²⁷⁾ proxume poterit advehere
adferre adportare, quaeque inde exempta erunt, ⁽²⁸⁾ quam ma-
xime aequaliter dextra sinistraque p(edes) VIII iacere, dum ob
eas res damn[i]⁽²⁹⁾ infecti iurato promittatur. Earumque re-
rum omnium ita habendarum ⁽³⁰⁾ colon(is) (?) Ven[et]ra[n]is ius
potestatemque esse placet, dum ne ob id opus domi⁽³¹⁾nus eo-
rum cuius agri locive, per quem agrum locumve ea aqua ire
fluere ⁽³²⁾ ducive solet, invius fiat; neve ob id opus minus ex
agro suo in partem agri ⁽³³⁾ quam transire transferre trans-
vertere recte possit; neve cui¹ eorum per quo⁽³⁴⁾rum agros ea
aqua ducitur, eum aquae ductum corrumpere abducere aver-
⁽³⁵⁾tere facereve, quominus ea aqua in oppidum Venafranorum
recte duci ⁽³⁶⁾ fluere possit, liceat. ~

⁽³⁷⁾ Quaeque aqua in oppidum Venafranorum it fluit du-
citur, eam aquam ⁽³⁸⁾ distribuere describere vendundi causa,
aut ei rei vectigal inponere consti⁽³⁹⁾tuere Ilviro Ilviris prae-
fec(to) praefectis eius coloniae ex maioris partis decuri⁽⁴⁰⁾onum
decreto, quod decretum ita factum erit, cum in decurionibus
non ⁽⁴¹⁾ minus quam duae partes decurionum adfuerint, legem-
que ei dicere ex ⁽⁴²⁾ decreto decurionum, quod ita ut supra
scriptum est decretum erit, ius po⁽⁴³⁾testatemve³ esse placet;
dum ne ea aqua, quae ita distributa discripta deve qua ⁽⁴⁴⁾ ita
decretum erit, aliter quam fistulis plumbeis d(um) t(axat) ab rivo
p(edes) L ducatur; neve ⁽⁴⁵⁾ eae fistulae aut rivos nisi sub terra,
quae terra itineris viae publicae limi⁽⁴⁶⁾tisve erit. ponantur con-
locentur; neve ea aqua per locum privatum in⁽⁴⁷⁾vito eo, cuius
is locus erit, ducatur. Quamque legem ei aquae tuendae op[c]-

1) excidit in lapide, ins. Mo. — 2) qui. — 3) immo potestatemque.

(⁴⁸)ribusve, quae eius aquae ductus ususve causa facta sunt erunt, tuendis (⁴⁹) [*II*viri *praefect*i [*e*]x decurion(um) decreto, quod ita ut s(upra) s(criptum) e(st) factum erit, dixerin[t (⁵⁰) *eam* *fir*]mam (?) ratamque esse placet ~ . . (*desunt versus undecim*) . . (⁵¹—⁶²) (30) . . Venafranae s . . . (8) (⁶³) (20) . . atio quam colono aut incola[*e aut*] . . . (⁶⁴) da . . i is cui ex decreto decurionum ita ut supra comprehensum est ne(⁶⁵)gotium datum erit, agenti, tum, qui inter civis et peregrinos ius dicet, iudicium (⁶⁶) reciperatorium in singulas res HS X reddere, testibusque dumtaxat X denun(⁶⁷)tiand[*o q*]uaeri placet; dum reciperatorum reiectio inter eum qui aget et (⁶⁸) eum quocum agetur ita fi[*et ut ex lege, q*]uae de iudicis privatis lata est, (⁶⁹) licebit oportebit. ~

74. Edictum Claudii de civitate Anaunorum
a. 46 p. C.

C. I. L. 5,538 n. 5050. *E tabula aenea, quae a. 1869 prope Tridentum in vico 'Cles' vallis 'di Non' effusa est (a. 0,5 m., l. 0,38), primum edita a Mo. Herm. 4,99 (indeque in ZRG. 9,179), post eum a. F. Kenner, Edict d. Kais. Claud. 1869, cum tabula ad archetypum depicta et commentario.*

M. Iunio Silano Q. Sulpicio Camerino cos. (²) idibus Martis ~ Bais in praetorio edictum (³) Ti. Claudii Caesaris Augusti Germanici propositum fuit id (⁴) quod infra scriptum est: ~
(⁵) Ti. Claudius Caesar Augustus Germanicus, pont(ifex) (⁶) maxim(us), trib(unicia) potest(ate) VI, imp(erator) XI, p(a-ter) p(atriciae), co(n)s(ul) designatus IIII, dicit:

(1.) (⁷) Cum ex veteribus controversis pendentibus¹ aliquamdiu etiam (⁸) temporibus Ti. Caesaris patrum mei, ad quas ordinandas (⁹) Pinarium Apollinarem miserat, quae tantum modo (¹⁰) inter Comenses essent, quantum memoria refero, et (¹¹) Bergaleos², isque³ primum apsentia pertinaci patrum mei, (¹²) deinde etiam Gai principatu quod ab eo non exigebatur (¹³) referre, non stulte quidem, neglexerit, et postea (¹⁴) detulerit Camurius Statutus ad me, agros plerosque (¹⁵) et saltus mei iuris esse: in rem praesentem misi (¹⁶) Plantam Iulium amicum et comitem meum, qui (¹⁷) cum adhibitis procura-

1) petentibus. — 2) Hodie 'Bergell' sive, 'Val di Bregaglia'. — 3) que delendum.

toribus meis quique¹ in alia (¹⁸) regione quique in vicinia erant, summa cura inqui(¹⁹)sierit et cognoverit, cetera quidem, ut mihi demons(²⁰)trata commentario facto ab ipso sunt, statuat pronun(²¹)tietque ipsi permitto. ~

(2.) (²²) Quod ad condicionem Anaunorum et Tulliassium et Sinduno(²³)rum² pertinet, quorum partem delator adtributam Triden(²⁴)tinis, partem ne adtributam quidem arguisse dicitur, (²⁵) tametsi animadverto non nimium firmam id genus homi- (²⁶)num habere civitatis Romanae originem: tamen cum longa (²⁷) usurpatione in possessionem³ eius fuisse dicatur et ita permix(²⁸)tum cum Tridentinis, ut diduci ab is sine gravi splendidi⁴ municipi (²⁹) iniuria non possit, patior eos in eo iure, in quo esse se existima(³⁰)verunt, permanere beneficio meo, eo quidem libentius, quod (³¹) plerique⁵ ex eo genere hominum etiam militare in praetorio (³²) meo dicuntur, quidam vero ordines quoque duxisse, (³³) nonnulli allecti⁶ in decurias Romae res iudicare. ~

(3.) (³⁴) Quod beneficium is ita tribuo, ut quaecumque tanquam (³⁵) cives Romani gesserunt egeruntque, aut inter se aut cum (³⁶) Tridentinis alisve, rata⁷ esse iubeam⁸, nominaque ea, (³⁷) quae habuerunt antea tanquam cives Romani, ita habere is permittam.

75. Epistula Vespasiani ad Vanacinos c. a. 72.

C. I. L. 10,840 n. 8038; Or. 4031. E lamina aerea, reperta in vico quodam Corsicae.

Imp. Caesar Vespasianus Augustus (²) magistratibus et senatoribus (³) Vanacinorum salutem dicit.

(⁴) Otacilium Sagittam, amicum et procu(⁵)ratorem meum, ita vobis praefuisse, (⁶) ut testimonium vestrum mereretur, (⁷) delector.

(⁸) De controversia finium, quam ha(⁹)betis cum Marianis⁹, pendenti ex (¹⁰) is agris, quos a procuratore meo (¹¹) Publio

1) quisque. — 2) Hodie 'Non, Dolas, Saone', in pago 'Giudicaria' prope Tridentum. — 3) Animadvertas possessionem civitatis, ut infra p. 247 n. 4 possessionem privilegii. — 4) splendi. — 5) plerisque. — 6) collecti. — 7) ratam. — 8) iubeat. — 9) Οἰκιστῆς (apud Ptolemaeum) et Mariani populi erant in parte septentrionali Corsicae insulae.

Memoriale emistis, ut ⁽¹²⁾ finiret Claudius Clemens procu⁽¹³⁾-rator meus, scripsi ei et mensorem ⁽¹⁴⁾ misi.

⁽¹⁵⁾ Beneficia tributa vobis ab divo ⁽¹⁶⁾ Augusto post septimum consula⁽¹⁷⁾tum, quae in tempora Galbae reti⁽¹⁸⁾nuistis, confirmo.

⁽¹⁹⁾ Egerunt legati ⁽²⁰⁾ Lasemo Leucani f. sacerdos Aug(usti), ⁽²¹⁾ Eunus Tomasi f. sacerdos Aug(usti) ⁽²²⁾ C. Arruntio Catellio Celere, M. ⁽²³⁾ Arruntio Aquila cos. III. idus Octobr.

76. Epistula Vespasiani ad Saborenses a. 78.

*C. I. L. 2,195 n. 1423. E lamina aenea, in oppido Cañete (intra Ma-
lagam et Sevilam) saec. XVI reperta, quae nunc ubi sit ignoratur.*

Imp. Cae. Vespasianus Aug. pon⁽²⁾tifex maximus tribuni-
ciae ⁽³⁾ potestatis VIII, imp. XIIX, consul ⁽⁴⁾ VIII, p(ater)
p(atriae), salutem dicit IIIviris et ⁽⁵⁾ decurionibus Saborensium.

⁽⁶⁾ Cum multis difficultatibus infirmita⁽⁷⁾tem vestram premi
indicetis, per⁽⁸⁾mitto vobis oppidum sub nomine meo, ut ⁽⁹⁾
voltis, in planum extruere. Vecti⁽¹⁰⁾galia, quae ab divo Aug.
accepiisse dici⁽¹¹⁾tis, custodio; si qua nova adicere vol⁽¹²⁾tis, de
his proco(n)s(ulem) adire debebitis; ego ⁽¹³⁾ enim nullo respon-
dente constitu⁽¹⁴⁾ere nil possum. Decretum vestrum ⁽¹⁵⁾ accepi
VIII. ka. August.; legatos dimi⁽¹⁶⁾si III. ka. easdem. Valete.

⁽¹⁷⁾ IIvir C. Cornelius Severus et M. Septimi⁽¹⁸⁾us Se-
verus publica pecunia in aere inciderunt.

77. Epistula Domitiani a. 82.

*C. I. L. 9,518 n. 5420; Or. 3118. E tabula aenea Falerione in Pi-
ceno effossa a. 1595.*

Imp. Caesar divi Vespasiani f. ⁽²⁾ Domitianus¹ Augustus
⁽³⁾ pontifex max., trib. potest., imp. II, ⁽⁴⁾ cos. VIII designat.
VIII, p. p., salutem dicit ⁽⁵⁾ IIIviris et decurionibus Fale-
riensium ex Piceno.

⁽⁶⁾ Quid constituerim de subsicivis cognita causa ⁽⁷⁾ inter
vos et Firmanos, ut notum haberetis, ⁽⁸⁾ huic epistulae subici
iussi. ~

⁽⁹⁾ P. Valerio Patruino !!!!!² cos. ⁽¹⁰⁾ XIII k. Augustas.

⁽¹¹⁾ Imp. Caesar divi Vespasiani f. Domitianus¹ ⁽¹²⁾ Aug.

1) Domitianus voc. erasum est. — 2) Alterius consulis nomen erasum.

adhibitis utriusque ordinis splen⁽¹³⁾didis viris cognita causa inter Fale⁽¹⁴⁾rienses et Firmanos pronuntiavi quod ⁽¹⁵⁾ suscriptum est. ~

(¹⁶) Et vetustas litis, quae post tot annos (¹⁷) retractatur a Firmanis adversus (¹⁸) Falerienses, vehementer me movet, (¹⁹) cum possessorum securitati vel mi⁽²⁰⁾nus multi anni sufficere possint, (²¹) et divi Augusti, diligentissimi et in⁽²²⁾dulgentissimi erga quartanos¹ suos (²³) principis, epistula, qua admonuit (²⁴) eos, ut omnia subsiciva sua collige⁽²⁵⁾rent et venderent, quos tam salubri (²⁶) admonitioni paruisse non dubito; (²⁷) propter quae possessorum ius confirmo². (²⁸) Valete.

D(atum) XI k. Aug. in Albano, (²⁹) agente curam T. Bovio Vero, (³⁰) legatis P. Bovio Sabino, (³¹) P. Petronio Achille. — D(ecreto) d(ecurionum) p(ublice).

78. Epistula Traiani vel Hadriani.

C. I. L. II S, 839 n. 5368. *E lamina aenea, quae in Hispania prope Sevillam in parietinis antiqui oppidi Italicae (la Talca), de quo v. Huebnerum C. I. L. 2, 145, a. 1868 effossa nunc Sevilleae adservatur. Lamina, l. m. 0,22, a. 0,16, paene undique fracta est. Litterarum forma ei similis est, quam prior tabula Ursonensis (supra p. 123) exhibet, quare ipsa quoque videtur saeculi esse primi exeuntis vel ineuntis secundi. Videtur continere aut Traiani aut Hadriani epistulam; nam e Plin. paneg. 35—6 constat a Traiano demum ordinem iudiciorum privatorum ad causas fiscales translatum esse, licet praetor, qui inter fiscum et privatos ius diceret, iam a Nerva introductus sit (v. D. 1, 2, 32). Plinius dicit: tribunal excogitatum principatui est, par ceteris. — Sors et urna fisco iudicem adsignat, licet reicere, licet exclamare: 'hunc nolo'. — Lamina edita est primum a Berlanga in ed. legis Urson. adlita laminae imagine, postea a Mo. (Eph. ep. 2, 149) qui dubitanter supplevit. Cf. ZRG. 12, 126.*

. fi]eri
. cog]nitio — |
. i.

[Ad fiscum meum si quae cuiuscumque rei] nuntiationes³

[posthac fient, in iudice uno eadem] observari debe-

5.

1) i. e. milites legiones IV. — 2) Hygin. de gen. contr. (ed. Lachm.) 133, 9—13: cum divus Vespasianus subsiciva omnia, quae non venissent, — sibi vindicasset, — Domitianus per totam Italiam subsiciva possidentibus donavit. Cf. Front. de contr. agr. 53—54. Rudorff, röm. Feldmesser 2, 456. — 3) De nuntiationibus, quae ad fiscum fiunt, v. D. 49, 14, 1.

[bunt, quae cum inter privatos ad unu]m iudicem ibitur;
 [recipitatores autem ubi de ea re sortie]ntur, eodem modo
 [ut in causa fisci sortiantur fieri d]ebet, quo ut recipi-
 [tatores de rebus privatorum sortiant]ur, lege, quam vobis
 10. [dedit,] fit.

79. Decretum M. Aurelii et Commodi a. 176—180.

C. I. L. 6, 191 n. 1016 (cf. *Ephem. epigr.* 4 n. 787). *Huius decreti exemplaria singula videntur proposita fuisse ante singulas portas urbis Romae, quorum ad nos pervenerunt quattuor, in his unum adhuc superstes integrum repertum ante portam Salariam.*

Imp. Caesar M. Aurelius ⁽²⁾ Antoninus Aug. ⁽³⁾ Germanicus Sarmat., et ⁽⁴⁾ imp. Caesar L. Aurelius ⁽⁵⁾ Commodus Aug. ⁽⁶⁾ Germanicus Sarmatic.¹ ⁽⁷⁾ hos lapides constitui iusserunt² ⁽⁸⁾ propter controversias, quae ⁽⁹⁾ inter mercatores et mancipēs ⁽¹⁰⁾ ortae erant, uti finem ⁽¹¹⁾ demonstrarent vectigali foriculiari(i) et ansarii³ ⁽¹²⁾ promercialium secundum ⁽¹³⁾ veterem legem semel dum⁽¹⁴⁾taxat exigundo,

†80. Decretum Commodi de salto Burunitano a. 180—183.

C. I. L. 8, 2, 933 n. 10570 et 8 S, 1409 n. 14464; cf. *Ephem. epigr.* 5 n. 470. *Lapis altus 0,7 m., latus 0,9 m. repertus a. fere 1879 in Africa in loco qui vocatur Suk el-Khmīs hodie, a Romanis saltus Burunitanus. Non longe inde in vico Gasr-Mezuar prodiit similis querela cum adiecto simili decreto imp. Commodi a. 181, edita Ephem. epigr. 5 n. 465 et C. I. L. 8 S, 1402 n. 14428; sed ex ea quae supersunt frustula parum intelleguntur. De Burunitano decreto commentatus sum Hermae vol. 15, 386 seq.*

col. 1. . . (Paucae tantum litterae supersunt.)

col. 2. [Procuratoris tui intellegis praevaricationem], ⁽¹⁾ quam non modo cum⁴ Allio Maximo adv[er]sario nostro, set cum omnibus fere [con]ductori(b)us contra fas atq(ue) in perniciem ⁽⁴⁾ rationum tuarum sine modo exercuit, ⁽⁵⁾ ut non solum cognoscere per tot retro ⁽⁶⁾ annos instantibus ac supli-

1) Commodi nomen remansit in uno exemplari, erasum est in tribus, substituto pro eo in uno nomine Alexandri. — 2) In uno exemplo inseritur maxime. — 3) Quod genus vectigalium intellegendum sit, non liquet. — Cf. titulum in ripa Tiberis repertum, C. I. L. 6, 2, 1143 n. 8594 = Or. 3348: Quidquid usuarium (i. e. usui ipsius emptoris destinatum) invehitur, ansarium non debet. — 4) modicum.

cantib(us) ⁽⁷⁾ vestramq(ue) divinam subscriptionem ⁽⁸⁾ adleganti-
bus nobis supersederit, ve⁽⁹⁾rum etiam hoc eiusdem Alli Maximi
⁽¹⁰⁾ [c]onductoris artibus gratiosissimi ⁽¹¹⁾ [an?]imo indulse-
rit, ut missis militib(us) ⁽¹²⁾ [in c]undem saltum Burunitanum
ali⁽¹³⁾[os nos]trum adprehendi et vexari, ali⁽¹⁴⁾[os vine]liri, non-
nullos cives etiam Ro⁽¹⁵⁾[manos] . . . virgis et fustibus effligi
iusse⁽¹⁶⁾[rit, scilic]et eo solo merito nostro, qu⁽¹⁷⁾[od, cun]tes]
in tam gravi pro modulo me⁽¹⁸⁾[diocritat]is nostrae tamq(ue)
manifesta ⁽¹⁹⁾ [iniuria in]ploratum maiestatem tu⁽²⁰⁾[am, im-
modesta] epistula usi fuissimus. Cu⁽²¹⁾[ius nostrae in]iuriæ
evidentia, Caes(ar), ⁽²²⁾ [inde profec]to potest aestimari qu⁽²³⁾[od
. quidem, quem maiesta ⁽²⁴⁾ [ex]sistimamus vel
pro ⁽²⁵⁾ t omnino cognos ⁽²⁶⁾ plane gratificati
⁽²⁷⁾ mum invenerit ⁽²⁸⁾ nostris, quibus ⁽²⁹⁾
. bamus cogni ⁽³⁰⁾ beret inte ⁽³¹⁾ tare
operas ⁽³²⁾ . . . ret ita tot pe ⁽³³⁾ ieri

(deficiunt quaedam).

. . . . [Idque co]mpulit nos miserrimos homi⁽²⁾[nes iam rur- col. 3.
sum divinae providentiae ⁽³⁾ [tuæ suppl]icare. Et ideo roga-
mus, sa⁽⁴⁾cratissime imp(erator), subvenias. Ut kapite le⁽⁵⁾gis
Hadriane, quod supra scriptum est, ad⁽⁶⁾emptum est, ademptum
sit ius etiam pro(curatoribus)¹, ⁽⁷⁾ nedum conductori, adversus
colonos am⁽⁸⁾pliandi partes agrarias aut operar(um) prae⁽⁹⁾bi-
tionem iugorumve: et ut se habent littere ⁽¹⁰⁾ proc(uratorum),
quæ sunt in tabulario² tuo tractus Kar⁽¹¹⁾thag(iniensis), non
amplius annuas quam binas ⁽¹²⁾ aratorias, binas sartorias, binas
messo⁽¹³⁾rias operas debeamus³ itq(ue) sine ulla contro⁽¹⁴⁾versia
sit, utpote cum in aere inciso et ab ⁽¹⁵⁾ omnib(us) omnino undi-
q(ue) versum vicinis nost[r]is lecto legis capite ita sit⁴ ⁽¹⁶⁾
perpetua in hodiernum forma pra[c]st[itu]t⁽¹⁷⁾um et proc(urato-
rum) litteris, quas supra scripsimus, ⁽¹⁸⁾ ita conf[ir]matum.
Subvenias, et cum homi⁽¹⁹⁾nes rustici tennes manuum⁵ nostrarum

1) proc(uratoribus) tabula, errore quadratarii; littera b abundat; forma proc(.,
geminata littera c pluralis significandi causa, per totum instrumentum ad-
hibita est. — 2) tabulario. — 3) In lapide Mezuarensi lucero toto leguntur
haec: ut aratorias IIII, sartorias IIII, messicias IIII. — 4) Verba lecto
legis capite ita sit culpa quadratarii ommissa post nost[ri] inseruit Mo. —
5) manum.

ope⁽²⁰⁾ris victum tolerantantes conductori profusis ⁽²¹⁾ largitioni-
b(us) gratiosissimo¹ impares aput ⁽²²⁾ proc(uratores) tuos si-
mu[s], quib(us) [p]e[r] vices successi⁽²³⁾on(is) per condicionem
conductionis notus est, ⁽²⁴⁾ miser^{caris} ac sacro rescripto tuo
non ampli⁽²⁵⁾us praestare nos, quam ex lege Hadriana et ⁽²⁶⁾
ex litteras proc(uratorum) tuor(um) debemus, id est ter ⁽²⁷⁾ bi-
nas operas, praecipere digneris, ut bene⁽²⁸⁾ficio maiestatis tuae
rustici tui vernulae ⁽²⁹⁾ et alumni saltuum³ tuorum n(on) ultr(a)
a conduc⁽³⁰⁾torib(us) agror(um) fiscalium inquietem[ur]

(deficiunt quaedam).

col. 4. [Imp. Ca]es. M. Aurelius Commodus An⁽²⁾[toni]nus Au-
g(ustus) Sarmat(icus) Germanicus ⁽³⁾ maximus Lurio Lucullo
et nomine a⁽⁴⁾liorum. Proc(uratores) contemplatione dis⁽⁵⁾ci-
pulinae et instituti mei ne plus ⁽⁶⁾ quam ter binas operas⁴ cu-
rabunt, ⁽⁷⁾ ne quit per iniuriam contra perpe⁽⁸⁾tuam formam
a vobis exigatur. ⁽⁹⁾ Et alia manu: Scripsi. Recognovi.

⁽¹⁰⁾ Exemplum epistulae proc(uratoris) e(gregii) v(iri). ⁽¹¹⁾
Tussanius Aristo et Chrysanthus ⁽¹²⁾ Andronico suo salutem.
Secundum ⁽¹³⁾ sacram subscriptionem domini n(ostri) ⁽¹⁴⁾ sanc-
tissimi imp(eratoris), quam ad libellum ⁽¹⁵⁾ suum datam Lurius
Lucullus [misit] (erasi versus sex).

[Et ali]⁽²²⁾a manu: [Opt]amus te feli⁽²³⁾cissimum be[ne
vive]re. Vale. Dat(a) ⁽²⁴⁾ pr(idie) idus Sept. Karthagine.

⁽²⁵⁾ Feliciter ⁽²⁶⁾ consummata et dedicata ⁽²⁷⁾ idibus M[a]lis
Aureliano et Corne⁽²⁸⁾lian[o c]os[s]., cura agente ⁽²⁹⁾ C. Iulio
... ope Salaputi mag(istro).

81. Epistula Severi et Caracallae ad Tyranos a. 201.

C. I. L. 3,147 n. 781 cf. p. 1009. *E tabula marmorea, a. 1847 in
ripa fluminis Tyrae (hodie Dniestr) in Bessarabia prope urbem Ak-Kerman
effossa, primum edita in actis soc. hist. Odessitanae. Initium supplevit Mo.
In tabula extat extrema pars rescripti imp. Severi et Caracallae, quod,
adiecta epistula ad alium scripta, praesidi provinciae transmiserunt Tyranis
edendum. Promulgatur hoc lapide addito epilogo graeco.*

[Misimus tibi epistulam ad Heracitum, unde intelleges, quid

1) gratiosismo. — 2) miserinus vel miserianus. — 3) saltum. — 4)
Comma ne — operas insiticism videtur.

statuerimus de immunitate, quam Tyrani sibi concessam esse contendunt. Quam licet admittere non soleamus nisi privilegii auctoritate perpensa et origine immunitatis inspecta, quod usurpatum esse diu quaque ratione videbatur, cum iusta moderatissime servavimus, ut neque ipsi consuetudine diuturna pellerentur, et in posterum decreta civium adsumendorum consiliis praesidis provinciae clarissimi viri perpenderentur. ∞

(⁸) Exemplum epistolae ad Heraclitum. ∞ (⁹) Quamquam Tyranorum civitas originem (¹⁰) dati beneficii non ostendat, nec facile, quae (¹¹) per errorem aut licentiam usurpata sunt, praescriptione temporis confirmentur¹, tamen, (¹³) quoniam divi Antonini parentis nostri² litteras, sed et fratrum imperatorum³ cogitamus, item (¹⁵) Antonii Hiberi gravissimi praesidis, quod attinet (¹⁶) ad ipsos Tyranos quique ab iis secundum leges (¹⁷) eorum in numerum civium adsumpti sunt, ex pristino more nihil mutari volumus. Retineant (¹⁹) igitur quaque ratione quaesitam sive possessam⁴ (²⁰) privilegii causam in promeritis quoque rebus, quas tamen pristino more professionibus (²²) ad discernenda munifica mercimoniorum edendas esse meminerint. Sed cum Illyrici fructum⁵ (²⁴) per ambitionem deminui non oporteat, sciant (²⁵) eos, qui posthac fuerint adsumpti, fructum (²⁶) immunitatis ita demum habituros, si eos legatus (²⁷) et amicus noster vir clarissimus iure civitatis dignos esse decreto pronuntiaverit. Quos credimus satis abunde quae sibi consultum, si grati fuerint, existimatos, quod origine beneficii non quaesita dignos honore cives fieri praeceperimus.

(³²) Ὁσυνίως Τέρτυλλος⁶ ἀρχοῦσι βουλῇ δὴ⁽³³⁾ μὲν Τυρανῶν χαίρειν. ∞ (³⁴) Ἀντίγραφον τῶν θεῶν γραμμάτων, περ⁽³⁵⁾ -

Ovinus Tertullus magistratibus ordini populo Tyranorum salutem. — Exemplar divinae epistolae, missae mihi a dominis

1) Cf. D. 1,3,39: Quod — introductum — errore primum, deinde consuetudine obtentum est in aliis non obtinet. — 2) i. e. divi Pii. — 3) i. e. M. Aurelii et L. Veri. — 4) Nota possessionem privilegii, ut supra p. 241 n. 3 poss. civitatis. — 5) i. e. vectigalis regionum a Danuvii fontibus usque ad mare Ponticum; v. App. Illyr. 6. — 6) D. 49,15,9: Ovinium Tertullum, praesidem provinciae Mysiae (i. e. Moesiae) inferioris.

φθέντων μοι ὑπὸ τῶν κυρίων ἡμῶν ἀνει⁽³⁶⁾ κήτων καὶ εὐτυχαστά-
των αὐτοκρατόρων, ⁽³⁷⁾ τούτοις· μοι τοῖς γράμμασιν προέταξα,
ἔ⁽³⁸⁾πως γνόντες τὴν θείαν εἰς ὑμᾶς μεγάλ⁽³⁹⁾δωρίαν τῇ μεγάλῃ
αὐτῶν τύχῃ εὐχαριστή⁽⁴⁰⁾σητε. Ἐρῶσθαι ὑμᾶς καὶ εὐτυχεῖν
πολ⁽⁴¹⁾λοῖς ἔτεσιν εὐχομαι.

Ἀπεδόθη πρὸ ⁽⁴²⁾ γ' καλανδῶν Μαρτίων Ληνεῶνος¹ ἡ'. ⁽⁴³⁾
Ἀνεστάθη ἐπὶ Μουκιανοῦ καὶ Φαβιανοῦ ⁽⁴⁴⁾ ὑπᾶτων ἐν τῷ εμπ'
ἔτει², ⁽⁴⁵⁾ ἀρχῆς Π. Αἰλίου Καλπουρνίου³.

*nostris invictis felicissimis imperatoribus, meis litteris his prae-
misi, ut cognita divina erga vos munificentia Genio eorum gratias
agatis. Valere vos cupio et multis annis felicitate gaudere.*

*Accepta ante diem XIII kal. Mart. Lenaeone VIII¹. Pro-
posita Muciano et Fabiano cos. anno CXLV², archonte P. Aelio
Calpurnio.*

††82. Decretum Gordiani ad Scaptoparenos a. 238.

*Petitio vicanorum Scaptoparenorum (qui vicus fuit in territorio Pauta-
liensi prope eum qui nunc est Dschumaja in Bulgaria) directa ad impera-
torem Gordianum propter exactiones militum per agros eorum transeuntium
tractata est in ZSSSt. 12,244. Hoc loco inde non repetimus nisi (I) prae-
scriptionem apographi et (II) precibus praemissam adnotationem, adiectam
videlicet ab iis qui epistulis principis praefuerunt, (III) deinde decretum im-
peratoris; ipsas preces Graece scriptas collocatas inter adnotationem et de-
cretum neque integras servatas omisimus.*

(I) Bona fortuna. Fulvio Pio et [P]o[n]tio⁴ Proculo cons.
XVII kal. Ian. descriptum [e]t reco[g]nitum⁵ factum [e]x [l]ibro
[l]ibellorum rescript[o]rum⁶ a domino n[ost]ro imp. Ca[e]s.⁷ M.
Antonio Gordiano Pio Felice Aug. [e]t propositorum⁸ [R]oma[r]⁹
in portic[u] th[e]rmarum Tr[a]ianarum in ve[r]ba [q(uae)] i(nfra)
s(cripta) s(unt)¹⁰.

1) Mensis anni Milesiaci. — 2) i. e. a. 145 postquam a Romanis a. 57
p. C. Romanae ditionis facta est Tyra. — 3) i. e. magistratus municipalis
Tyran, qui adscripsit et diem quo accepit epistolam (ἀπεδόθη), et annum,
quo publice proposita est (ἀνεστάθη). — 4) rotio. — 5) it recoenitum. —
6) fxii bro ubellorum rescripturum. — 7) Docuit nuper demum inventus
lapis hic etiam rescripta proponere in usu fuisse imperatoribus, nec iam du-
bitatur, quid velit propositio in subscriptionibus constitutionum saepissime
adscripta. Cfr. Karlowa Röm. Rechtsgesch. 1,651, Mo. l. c. p. 258 sq. —
8) cais. — 9) it propociturum fomai. — 10) portico. iprmarum tr. iana-
rum in vebaiss;

(II) Dat(um) per Aur(elium) Purrum mil(item) coh(ortis) X [pr(aetoriae) p(iac) f(idelis) (†)ordiana[c] [centuria]¹ Proculi con[vi]canu[m]² et con[p]ossess[o]rem³.

(Sequuntur preces.)

(III.) Imp. Caesar M. Antonius Gordianus Pius Felix Aug. vikanis per Pyrrum mil. conpossessore[m]. Id genus qu[ae]rellae praecibus intentum an[te] iustitia pr[aesi]dis potius super his quae adlegabuntur instructa discinge [q]uam rescripto principali certam formam reportare debeas. Rescripsi. Recognovi⁴. Signa.

††83. Edictum Constantini de accusationibus.

Edicti Constantini de accusationibus praeter epitomam, quam servarunt codices constitutionum duo Theodosianus 9,5,1 et Iustinianus 9,8,3 tria exemplaria lapidi incisa ad nos pervenerunt, primum sine dubio in Asiae civitate aliqua olim propositum indeque saec. XVI delatum Patavium, editum autem cum Patavinis C. I. L. 5,269 n. 2781; secundum nuper repertum Lytti in Creta a Friderico Halbherr, editum in Eph. epigr. 7,416, tertium nuper permine a Benndorff repertum in oppido Lyciae Tlo. — Danus, minoribus praetermissis, secundum fragmentum Cretense ad id etiam versibus numeratis, in quo deficientia quae a Patavino adsumuntur, uncis quadratis, quae ex Lycio, linea subducta notavimus, scilicet expressa omnia litteris rectis: inclinatis quae dantur, suppleta sunt coniectura.

[E]xemplum sacri edicti⁵.

(²) (4) ips (5) probatum est plurimos non [s]o[lum] (³) fortunis (22) accusationis (5) (4) [n]onnum[quam] (8) eiusmodi causis tam e[os] qui accus[an]tur (⁵) quam qui [ad test]imonium voc[an]tur gravissimis vexatio[ni] (⁶)bus adfici. Un[de c]ons[ul]tantes se[cur]itati provinciarum nos (⁷)strarum eiusmodi remedi[a] prospeximus, ut accusator quidem (⁸) non omnimodo⁶ de iudicio repellatur, verum quicumque (⁹) intentionibus suis probationes ad[der]e confidit, habeat (¹⁰) adeundi iudicis liberam potestate[m] ac ma[n]ifestis indici(¹¹)is commissi⁷ reum detegat, ut pro qua[litate] factorum conpe(¹²)tenter in eum qui convictus fuerit

1) recordianaic. — 2) concanun. — 3) conpossess rem. — 4) Rescripsi, scil. imperator Recognovi, scil. ab actis qui hoc exemplar cum descripsisset et recognovisset (cfr. Decretum proconsulis Sardiniae v. 2) Scaptoparenis misit; cfr. Diploma militis peregrini II, 5 et decretum Commodi 4,9. — 5) sic Cret.: in epitome est imp. Constantinus Aug. ad Maximum praef. praet. — 6) ab odo incipit Pat. — 7) a ommissi incipit Lyc.

vindic[et]ur. Quod si minime po⁽¹³⁾tuerit ea quae intentaverit conprobare, scire debet severiori ⁽¹⁴⁾ [se] sententiae subiugandum. Sane si quis alic[ui] maiestatis crimen ⁽¹⁵⁾ intenderit, cum eiusmodi obiectus minime quemquam privile⁽¹⁶⁾gio dignitatis alicuius a strictiori inquisiti[o]ne tueatur, scia[t] ⁽¹⁷⁾ se quoque tormentis esse subdendum, si al[iis m]anifestis in⁽¹⁸⁾-diciis atque argumentis accusationem [su]am non potuerit ⁽¹⁹⁾ conprobare, cum in eo, qui huius esse temeritatis deprehen⁽²⁰⁾-detur, illud quoque tormentis erui oporteat, cuius consilio at⁽²¹⁾que instinctu ad accusationem accessisse v[ide]atur, ut ab omni⁽²²⁾bus tanti comm[issi] consciis vindicta possit r[epo]rtari.

⁽²³⁾ Delatoribus autem quod adeundi quoque iudici[s] tam statutis pa⁽²⁴⁾rentum nostrorum quam etiam nostris sanc[tio]nibus inter⁽²⁵⁾clusa sit facultas, omnibus cognitum est, cum eiusmodi homini⁽²⁶⁾bus¹ audienti[a non] debeat commodari, qua[n]do quidem eos ⁽²⁷⁾ pro tanti sceleris audacia poenae conveni[at] subiugari.

⁽²⁸⁾ In servis quoque sive libertis, qui dominos vel [p]atronos ac⁽²⁹⁾cusare aut deferre temptant, eiusmodi legem iuxta [a]n⁽³⁰⁾tiqui quoque iuris statutum observandam esse censuimus², ut [s]cilicet professio tam atrocis audaciae statim in admissi ipsius exor⁽³²⁾dio per sententiam iudicis conprimatur ac de[ne]gata audientia³ pa⁽³³⁾tibulo adfixus qui ad [e]iusmodi desperationem processerit, exem⁽³⁴⁾plum ceteris praestet, ne quis in posterum aud[ac]iae similis exis⁽³⁵⁾tat.

⁽³⁶⁾ Sane ut undique versum securitati inn[o]centium consulatur pla⁽³⁷⁾cet etiam famosos libellos non admitti. Q[u]os sine nomine ⁽³⁸⁾ propositos si qui invenerit, statim det[rah]ere atque scin⁽³⁹⁾dere vel igni debebit exurere. In quibus [eti]am iudicum ei⁽⁴⁰⁾usmodi observantiam esse oportebit, ut, si forte ad se ta⁽⁴¹⁾lis libellus perlatus fuerit, igni eum praecipiat concremar[e], ⁽⁴²⁾ cum eiusmodi scripturam ab audientia iudicis penitus o⁽⁴³⁾porteat [submov]eri; manen[te] contra eos inquisitione ⁽⁴⁴⁾ qui libell[os eiusmodi] proponere ausi fuerint, ut [re]pert[i] ⁽⁴⁵⁾ debitis t[emeri][t]atis suae poenis subiciantur.

1) omnibus *Cret.* — 2) censemus *Lyc.* — 3) in denegatur (*sic*) audien finit *Lyc.*

(⁴⁶) [S]uper i[taque o]mnibus tam ad praefectos nostros¹
 (⁴⁷) quam [etiam et p]raesides et rationalem et magistrum
 (⁴⁸) privat[ae script]a direximus², quorum exempl[ar]i alio
 [e]dic(⁴⁹)to no[stro] [pr[o]dit[o] cuiusmodi lege[m s]tatutumque
 (⁵⁰) cont[ineat, pl]enissime declaratur³.

P. P. kal. Ian. Volusiano et Anniano cos.⁴

††84. Fragmentum constitutionis contra Caesarianos¹.

C. I. L. 5,269 n. 2781 l. 31–34. ‘*Extremum caput textus Patavini cum absit ab exemplo Cretensi et caput id quod in Cretensi ultimum est contineat quae leges omnes fere claudit clausulam de forma promulgationis, sine dubio pars est constitutionis diversae. Argumentum quoque ei coniecturae favet; nam extremum caput textus Patavini speciem prae se fert exordii legis contra Caesarianorum delicta emissae.*’ Mo. Eph. epigr. 7,417.

(³¹) [Fidem, ut no]stis, conscientia vestra, quae testis est, praebet, eam summam clementiae (³²) [nostrae res]pectibus et fuisse senper et esse curarum, ut beatitudo urbis Romanae, [quae nutibus] nostris obtemperat, adversus omnes omnino calumnias, quas in universum [ibi genu]s Caesarianorum desperatio porrigebat, firmissimis munita securitatibus (³⁴) [tuta sit].

85. Privilegia veteranorum de civitate vel conubio.

Civitas vel conubium aetate liberae rei publicae lege tantum dari potuit a populo. Quod ius sumpserunt quidem sibi postea imperatores, semper tamen beneficia illa legis vicem habebant aerique incisa in loco publico proponebantur. Donabantur autem ita post impleta stipendia legitima milites, sive militantes sive dimissi honesta missione, peregrini civitate, cives conubio cum peregrinis, atque solebant imperatores una constitutione complecti exercitus provinciarum singulos singulasve classes. Quae constitutio, adscriptis omnium nominibus, in Capitolio affigebatur, unde honorato ita

1) praetorio praefectos intellege. — 2) Imperator epistulas, quas ante ad magistratus direxerit, ait promulgare se edicto ad populum emisso. — 3) sequitur in textu Patavino caput quod subiungitur sub n. 84. — 4) Ut inscriptio plena ita subscriptio adest in epitoma sola. Errata autem sit necesse est altera utra; nam a. 314 Ian. 1 praefectus urbi fuit Rufius Volusianus item consul; contra Valerius Maximus praefectus urbi fuit a. 319 Sept. 1 — a. 323 Sept. 1.

exemplum descriptum et in formam diptychi redactum dabatur, quo ius sum probaret. E magna eiusmodi diplomatum copia per omnes imperii provincias dispersa hodie extant ad centum in diversis regionibus reperta. Quae etsi imperatorum sunt a Claudio usque ad Diocletianum, cum et argumento et formulis simillima sint inter se, sufficit duorum generum, scilicet civibus datorum et datorum peregrinis, singula exempla proponere; in notis adieci, si quae occurrunt minores differentiae. — Collectionem edidit post alios plenissimam et accuratissimam, commentario totam rem illustrante adiecto, Mo. in C. I. L. 3, 2, 843–919; quae diplomata postea in lucem prodierunt, edita sunt ab eodem in Ephem. epigr. vol. 2.4.5.

I. Diploma militis peregrini, a. 71 p. C.

E duabus tabellis aeneis in formam diptychi redactis, quae Saloniae saec. XVI repertae hodie Berolini in bibliotheca regia [iam in antiquario musei regii Тн. М.] adservantur, ubi ipse eas descripsi. Cf. Mo. p. 853. Aequales sunt et forma et magnitudine, a. 0,167, l. 0,128. [De forma et magnitudine vide exemplaria diptychi et triptychi: quae huic editioni accedunt]: Orbiculi, quibus litterae a, b, c, d adscriptae sunt, locos indicant, quibus tabulae perforatae sunt. Per foramina b et d fila aenea (e et f) ducta sunt, quibus tabulae ita coniungebantur, ut libelli duorum foliorum sive quattuor paginarum instar essent; continent autem paginae 2 et 3 scripturam primariam eandemque interiorem, pagina 4 scripturam externam accurate ex interiore repetitam, pagina 1 signa et signatorum nomina. Clauso scilicet libello per foramina a et c triplex (i. e. tripliciter tortum) filum aeneum ducebatur, cui colligato in pagina 1 signa a septem testibus imponebantur nominibus bipertito adscriptis. Cum similem formam etiam in contractuum et testamentorum tabulis ligneis ceratis veteres observaverint, nisi quod filis linteis in iis utebantur, illustratur inde locus Paul. sent. 5, 25, 6: ordo decrevit — tabulas — ita signari, ut in summa marginis ad mediam partem perforatae triplici lino constringantur, atque impositae supra linum cerae signa imprimantur, ut exteriori scripturae fidem interior servet. Cf. Suet. Ner. 17.

Imp. Caesar Vespasianus Aug., pont. (2) max., tr. pot. II, imperator VI, p. p., cos. III, desig. (3) IIII, veteranis¹, qui militaverunt² in (4) classe Ravennate sub Sex. Lucilio Basso, (5) qui sena et vicena³ stipendia aut plura (6) meruerunt et sunt deducti in Panno⁷niam⁴, quorum nomina subscripta (8) sunt,

1) *In aliis dipl.:* equitibus et peditibus vel trierarchis et remigibus, vel classicis. — 2) *In aliis:* qui militant. — 3) *In classicis nominantur stipendia XXVI (posteriore aetate XXVIII), in militibus auxiliaribus XXV, in legionariis XX, in praetorianis XVI.* — 4) *In aliis:* et sunt dimissi honesta missione, vel emeritis et dimissis hon. miss., vel coniunctim cum sequentibus: honestam missionem et civitatem dedit; in aliis autem: qui militant, — item dimissis hon. miss.

ipsis liberis posterisque eorum¹ (⁹) civitatem² dedit et conubium cum (¹⁰) uxoribus, quas tunc habuissent, cum (¹¹) est civitas is data, aut si qui caelibes (¹²) essent cum iis, quas postea duxissent, (¹³) dumtaxat singuli³ singulas. Non. April. (¹⁴) Caesare Aug(usti) f(ilio) Domitiano, Cn. Pedio Casco cos.

(¹⁵) Platori Veneti f(ilio), centurioni, Maezeio⁴.

(¹⁶) Descriptum et recognitum ex tabula (¹⁷) aenea, quae fixa est Romae in Capitolio ad (¹⁸) aram gentis Iuliae⁵, de foras podio sinisteriore, (¹⁹) tab. I pag. II loc. XXXXIII⁶.

2. Diploma militis civis Romani a. 76 p. C.

E lamina reperta in litore maris nigri prope oppidum Bulgaricum Kustendje; iuncta ei altera desideratur, C. I. L. 3,2,853. Undecim tantum diplomata civium hucusque reperta sunt: Mo. n. 10.47.48.49.52.54.57.58. 62.66.73.

Imp. Caesar Vespasianus Augustus, (²) pontifex maximus, tribunic(ia) potestat(e) (³) VIII, imp. XVIII, p(ater) p(atriciae), censor, cos. VII, design(atus) VIII.

(⁴) Nomina speculatorum qui in praetorio (⁵) meo militaverunt, item⁷ militum qui (⁶) in cohortibus novem praetoriis et quat(⁷)tuor urbanis subieci⁸, quibus fortiter (⁸) et pie militia functis ius tribuo⁹ conu(⁹)bi⁹, dum taxat cum singulis et

1) *In aliis liberi posterique omissi sunt, in aliis additum est: ipsis filiisque eorum, quos susceperint ex mulieribus, quas secum concessa consuetudine vixisse probaverint.* — 2) *In al. additum: Romanam, qui eorum non haberent.* — 3) *singulis exemplum utrumque.* — 4) *Dio 55,32,4: Μαζαίοις, Δαλματικὸν ἔθνος. Verba: non. Apr. — Maezeio, itemque infra in Capitolio usque ad finem, in utraque tabula litteris tenuioribus postea adiecta esse monet Mo. (p. 850), scilicet, ut observat idem (p. 904), post recognitionem a testibus factam. In tabula adiecta verba illa litteris inclinatis scripsi.* — 5) *In aliis alia loca sunt scripta, post Domitianum vero semper: in muro post templum divi Aug(usti) ad Minervam.* — 6) *Nomina testium in tabula adiecta videas; omnes sunt Dalmatae ex oppidis Dalmaticis Salona, Epitauro, Iadere, Risinio.* — 7) *In ceteris dipl. praetorianorum speculatores hic primum locum tenentes non nominantur.* — 8) *Ubi duo Augusti loquuntur: subiecimus, tribuimus.* — 9) *(quae sequuntur verba usque ad finem v. 13 in omnibus dipl. eadem sunt illustranturque loco Gai. 1,57: veteranis quibusdam concedi solet principalibus constitutionibus conubium cum his Latinis peregrinisve, quas primas post missionem uxores duxerint, et qui ex eo matrimonio nascuntur, et cives Romani et in potestatem parentum fiunt.*

primis ⁽¹⁰⁾ uxoribus, ut etiamsi peregrini iu⁽¹¹⁾ris feminas matrimonio suo iunxe⁽¹²⁾rint, proinde liberos tollant, ac si ex ⁽¹³⁾ duobus civibus Romanis natos. ⁽¹⁴⁾ A. d. IV non. Decembr., ⁽¹⁵⁾ Galeone Tettieno Petroniano, ⁽¹⁶⁾ M. Fulvio Gillone cos.

⁽¹⁷⁾ Coh(ortis) VI pr(aetoriae) ⁽¹⁸⁾ L. Ennio L. f. Tro(mentina) Feroci, Aquis Statellis ¹.

⁽¹⁹⁾ Descriptum et recognitum ex tabula ⁽²⁰⁾ aenea, quae fixa est Romae in Capitolio ⁽²¹⁾ in basi Iovis Africi.

CAPUT VIII.

†86. IURIS IURANDI IN PRINCIPEM FORMULAE.

Iuris iurandi Gaio principi praestiti in ipso regni exordio (nam obiit Tiberius a. d. XVII k. Apr., praestiterunt id Aritienses Lusitani post dies duo et quinquaginta), ex consensu ut videtur universorum nuntio ab urbe Roma per provincias sparso, duo exemplaria quae supersunt coniuncta edidi in Ephem. epigr. 5,154.

I.

C. I. L. 2,22 n. 172. *Tabella aenea reperta a. 1659 in Lusitania ad Tagum amnem inter rudera oppidi raro memorati Aritii, hodie deperdita.*

C. Ummidio Durmio Quadrato, leg(ato) C. Caesaris Germanici imp(eratoris) pro pr(aetore).

Ius iurandum Aritiensium.

Ex mei animi sententia, ut ego iis inimicus ero, quos C. Caesari Germanico inimicos esse cognovero, et si quis periculum ei salutiq(ue) eius infert inferetque² armis bello internicivo *internicivo* terra mariq(ue) persequi non desinam, quoad poenas ei persolverit: neq(ue) me [*neque*³] liberos meos eius salute cariores habebo, eosq(ue), qui in eum hostili animo fuerint, mihi hostes esse ducam: si sciens fallo fefellerove, tum me liberosq(ue) meos Iuppiter optimus maximus ac divus Augustus ceteriq(ue) omnes di immortales expertem patria incolumitate fortunisque omnibus faxint.

1) *Oppidum Liguria hodie Acqui.* — 2) *inperii in inperiique similiterve exempla.* — 3) *om.*

[A. d.] V idus Mai[as] in Aritiense oppido veteri Cn. Aceronio Proculo, C. Petronio Pontio Nigrino cos., mag(istris) Vegeto Tallici, . . . ibio . . . arioni.

II.

Tabella athenea reperta a. 1881 Assi in Troade, edita a Lawtono Americano, Papers of the arch. Institute of America, classical series I, Boston. 1882, p. 133.

Ἐπὶ ὑπάτων Γναίου Ἀκερρωνίου ⁽²⁾ Πρόκλου καὶ Γαῖου Πεντίου Πετρῶ⁽³⁾νίου Νιγρίνου.

(4) Ψήφισμα Ἀσσιῶν γνώμη τοῦ δήμου.

(5) Ἐπεὶ ἡ κατ' εὐχὴν πᾶσιν ἀνθρώποις ἐλπισθεῖσα Γαῖου

(6) Καίσαρος Γερμανικοῦ Σεβαστοῦ ἡγεμονία κατήγγελλται, ⁽⁷⁾ οὐδὲν δὲ μέτρον χαρᾶς εὐρηκεν⁸ ὁ κόσμος, πᾶσα δὲ πόλις ⁽⁸⁾ καὶ πᾶν ἔθνος ἐπὶ τὴν τοῦ θεοῦ ὄψιν ἔσπευκεν, ὥς ἂν τοῦ ⁽⁹⁾ ἡδίστου ἀνθρώποις αἰῶνος¹ νῦν ἐνεστῶτος,

(10) ἔδοξεν τῇ βουλῇ καὶ τοῖς πραγματευομένοις παρ' ἡμῖν ⁽¹¹⁾ Ῥωμαίοις καὶ τῷ δήμῳ τῷ Ἀσσιῶν κατασταθῆναι πρεσ⁽¹²⁾-βεῖαν ἐκ τῶν πρώτων καὶ ἀρίστων Ῥωμαίων τε καὶ Ἑλλή⁽¹³⁾νων τὴν ἐντευξομένην καὶ συνησθησομένην αὐτῷ ⁽¹⁴⁾ δεηθσομένην τε ἔχειν διὰ μνήμης καὶ κηδεμονίας ⁽¹⁵⁾ τὴν πόλιν, καθὼς καὶ αὐτὸς μετὰ τοῦ πατρὸς Γερμανικοῦ ⁽¹⁶⁾ ἐπιβὰς πρώτως τῇ ἐπαρχείᾳ τῆς ἡμετέρας πόλεως, ⁽¹⁷⁾ ὑπέσχετο.

Cn. Acerronio Proculo et C. Pontio Petronio Nigrino cos.
Decretum Assiorum de populi consensu.

Cum ex voto omnibus hominibus speratus C. Caesaris Germanici Augusti principatus nuntiatus sit nullumque modum laticitiae inveniat mundus. omnis autem civitas omnisque gens ad dei adspectum festinaverit, quasi gratissimo hominibus sacculo iam coepto,

placuit ordini et negotiantibus apud nos Romanis et populo Assiorum decerni legationem ex primis et optimis Romanis et Graecis adituram et gratulaturam ei petituramque, ut in memoria et cura civitatem habeat, sicut et ipse. cum primum cum Germanico patre advenit in provinciam civitatis nostrae, promisit.

1) ευρηκην. — 2) αἰωνου.

(¹⁸) Ὅρκος Ἀσσίων.

(¹⁹) Ὅμνυμεν Δία σωτῆρα καὶ θεὸν Καίσαρα Σεβαστὸν καὶ τὴν (²⁰) πάτριαν ἀγνὴν παρθένον εὐνοήσειν Γαίῳ Καίσαρι Σεβασ- (²¹)τῇ καὶ τῇ σύμπαντι οἴκῳ αὐτοῦ, καὶ φίλους τε κρίνειν, (²²) οὓς ἂν αὐτὸς προαιρήται, καὶ ἐχθροὺς οὓς ἂν αὐτὸς προβά[λ] (²³)- ληται. Ἐδορκοῦσιν μὲν ἡμῖν εὖ εἶη, ἐφιορκοῦσιν δὲ τὰ ἐναν (²⁴)τία.

(²⁵) Πρεσβεύται ἐπηγγείλαντο ἐκ τῶν ἰδίων·

(²⁶) Γάιος Οὐάριος Γαίου υἱὸς Οὐολτινία Κάστος,

(²⁷) Ἑρμοφάνης Ζωίλου,

(²⁸) Κτήτος Πισιστράτου,

(²⁹) Αἰσχυρίων Καλλιφάνους,

(³⁰) Ἀρτεμίδωρος Φιλομούσου,

(³¹) οἵτινες καὶ ὑπὲρ τῆς Γαίου Καίσαρος Σεβαστοῦ Γερμανικοῦ

(³²) σωτηρίας εὐξάμενοι διὰ Καπιτωλίου ἔθυσαν τῇ τῆς πόλε (³³)ως ὀνόματι.

Iusiurandum Assiorum.

Iuramus per Iovem conservatorem et diuum Caesarem Augustum et patriam virginem sanctam benevolos nos futuros esse erga C. Caesarem Augustum et universam domum eius, et amicos iudicatueros, quos ipse elegerit, et hostes, quos ipse censuerit. Vere iurantibus autem nobis bene eveniat, periurantibus vero contra.

Legati professi sunt suis impensis:

C. Varius C. f. Vol. Castus,

Hermophanes Zoili f.,

Ctetus Pisistrati f.,

Aeschrio Calliphanis f.,

Artemidorus Philomusi f.,

qui etiam ob salutem C. Caesaris Augusti Germanici supplicantes Iovi Capitolino sacrum fecerunt nomine civitatis.

CAPUT IX.

†87. ORDO SALUTATIONIS SPORTULARUMQUE
PROVNICIAE NUMIDIAE

a. 361—363.

Prodibit in C. I. L. VIII N, p. 1703 n. 17896 recognitum a Dessavio. — E lapide alto m 1,17, lato m 0,53 reperto in oppido Numidiaie Thamugadi in foro. Titulum primus edidit Poulle, recueil de Constantine 22 (1882) p. 401 sq.; deinde Ioh. Schmidt in Ephem. epigr. 5,386; postea re cognovi ipse ad ectypum et inscriptionem cum commentario edidi Eph. ep. 5,629. Continet inscriptio ordinem salutationis (v. 1—12) et sportularum (12—fin.) constitutum a consulari Numidiaie imperante Iuliano (a. 361—363).

Ex au[ctori]tate Ulpi Mariscia⁽²⁾ni v(iri) c(larissimi) consularis sexfascalis, ⁽³⁾ promoti primo a domino nostro ⁽⁴⁾ invicto ⁽⁴⁾ principe Iuliano, ordo sa⁽⁵⁾lutationis factus et ita at perpetui⁽⁶⁾[t]atis memoriam aere incisus:

Primo ⁽⁷⁾ senatores et comites et ex comitibus ⁽⁸⁾ et admin[ist]ratores.

Secundo prin⁽⁹⁾ceps, cornic[u]lar[ius, Pa]latini.

Ter[t]io co⁽¹⁰⁾ronati [provi]nc[ia]e].

[Quart]o promoti of⁽¹¹⁾ficiales, . . . tus cum ordi⁽¹²⁾ . . . ni.

[Quinto? offi]ciales ex ordine.

Item ⁽¹³⁾ quant[um] a com]moda consequi debeat prin⁽¹⁴⁾ceps:
Ad off[icia]lem intra civitatem dan⁽¹⁵⁾dum Italic[os] tritici modios quinque ⁽¹⁶⁾ aut pretium frumenti; intra p[ro]vi[nci]a⁽¹⁷⁾m modios septem aut pretium mo⁽¹⁸⁾diorum septem; etiam per dena mi⁽¹⁹⁾lia bini modi vel eorum praetia ⁽²⁰⁾ subcrescant; s[i] mitte[n]dus sit tra⁽²¹⁾ns mare, centum modi vel modio⁽²²⁾-rum centum praetium sufficiet.

⁽²³⁾ Cornicularius et commentarien⁽²⁴⁾sis medietatem huius summae com⁽²⁵⁾modi nomine consequentur.

Sco⁽²⁶⁾lastici in postulatione simplici ⁽²⁷⁾ quincue modios tritici vel quin⁽²⁸⁾que modiorum praetia consequen⁽²⁹⁾tur; in contradictione decem modi⁽³⁰⁾os tritici vel decem modiorum prae⁽³¹⁾tium consequantur; in urgenti ⁽³²⁾ quae¹ finienda sit,

1) qui.

quindecim modios vel ⁽³³⁾ quindecim modiorum praetia consequan⁽³⁴⁾tur.

Exceptores in postulatio⁽³⁵⁾ne quinque modios tritici vel quin⁽³⁶⁾que modiorum praetium consequan⁽³⁷⁾tur; in contradictione duodecim mo⁽³⁸⁾dios¹ tritici vel duodecim modiorum ⁽³⁹⁾ praetium consequantur; in² definita cau⁽⁴⁰⁾sa viginti modios tritici vel viginti ⁽⁴¹⁾ modiorum praetia consequantur.

Car⁽⁴²⁾ta in postulatione singuli tumi³ suffici⁽⁴³⁾unt maiores; in contradictionibus ⁽⁴⁴⁾ quaterni⁴ maiores; in definito nego⁽⁴⁵⁾tio numquam amplius sex a liti⁽⁴⁶⁾gatore exigi oportebit.

Libellensis in li⁽⁴⁷⁾bello uno duos modios tritici vel duorum ⁽⁴⁸⁾ modiorum pretium debet accipere.

Of⁽⁴⁹⁾ficialis missus intra civitate duos mo⁽⁵⁰⁾dios tritici vel duorum modiorum ⁽⁵¹⁾ pretium consequatur.

1) duodecim dios. — 2) n. — 3) 'id est tomi' Schmidt. — 4) quaternos.

PARS SECUNDA.

NEGOTIA.

CAPUT I.

LEGES DICTAE REBUS COMMUNI SACROVE USUI DESTINATIS.

[Legem ut suae rei quis recte dicit (*Dig. 23,4,20,1*), ita populus quoque vel quaevis res publica ad populi similitudinem constituta, neque fere dictio ea a privata recedit nisi in rebus communi sacrove usui destinatis. Nam quae populi sunt vel collegii corporisve cuiuscumque, iis saepissime secundum certas leges aut omnes utuntur aut aliquod hominum genus; id quod iuris privati fines excedit. Supersunt autem non pauca eius generis instrumenta, quae cum ad hanc syllogem omnino pertineant, quo loco potissimum collocentur dubitari potest; sed magis placuit, ut inter privata instrumenta referrentur, cum ea quoque quae populi sunt esse videntur non tam a publico iure pendeant quam a rei dominio. Id luculenter ostendit inter alia lex infra edita vici Furfonensis; nam vicus cum iure publico collegiis aequiparetur neque rem publicam habeat nisi ea ratione, qua item corpori cuicumque tribuitur, hanc legem privatam esse dubitari non potest. Ea autem lex re non differt a lege quam populus Romanus dixit viae Appiae et Appiae aquae. Accedit quod haec legum dictio quamquam iure ad populum spectat neque dubium est 'leges de singulis aquis latas' Frontini (de aquis 94) intellegi publicas populi Romani, saepenumero perficitur edictis magistratum sive populi de ea re iussu sive sua potestate rem ordinantium. Denique multoties eius generis instrumenta quae ad nos pervenerunt a quonam profiscantur parum apparet, id quod cadit inter alias in leges antiquissimas duas Lucerinam Spoletinamque. Itaque haec omnia re certe coniuncta hoc capite proposui. Potuerunt addi edicta Augusti de aqueductu Venafrano (supra n. 73) et ipsum conditoris magis iure propositum quam principis et L. Sentii praetoris de campo Esquilino (supra n. 42^a); sed ea magis visum est aliis capitibus relinquere. TH. M.]

88. Lex luci Lucerini.

C. I. L. 9,75 n. 782 cf. p. 667. *E lapide, in Apuliae oppido Lucera (antiqua Luceria colonia Latina) reperto, primum edito a. 1861 in: d'Amelis, storia di Lucera, postea a Mo. Ephem. epigr. 2,198, indeque in ZRG. 12,127. Lapis periiit.*

In hoc loucarid¹ stircus⁽²⁾ ne [qu]is fundatid², neve cadaver⁽³⁾ proiecitad, neve parentatid³.⁽⁴⁾ Sei quis arvorsu⁴ hac faxit, [in] ium⁽⁵⁾ quis volet pro ioudicatod n(umum) I⁵ manum inieci[i]o estod. Seive⁽⁶⁾ mac[i]steratus volet moltare,⁽⁷⁾ [li]cetod.

89. Lex luci Spoletini.

Cf. supra n. 42^a. *E lapide a. 1876 prope Spoletium reperto (alto m. 0,57, lato 0,54, crasso 0,24) ab utroque latere inscripto, Spoletii in pinacotheca publica adservato. Titulum edidit E. Bormann in miscellaneis Capitolinis, quibus 'Instituto archaeologico C semestria feliciter peracta gratulati sunt iuvenes Capitolini Bormann Duhn alique,' Romae 1879.*

Honce loucom⁶ ⁽²⁾ ne quis⁷ violatod, ⁽³⁾ neque exvehito neque ⁽⁴⁾ exferito quod louci ⁽⁵⁾ siet, neque cedito⁸ ⁽⁶⁾ nesei⁹ quo die res deina¹⁰ ⁽⁷⁾ annua fiet; eod die, ⁽⁸⁾ quod rei dinai¹¹ causa ⁽⁹⁾ [f]iat, sine dolo cedre¹² [l]icetod. Sei quis ⁽¹⁰⁾ violasit, Iove bovid¹³ ⁽¹¹⁾ piaculum datod; ⁽¹²⁾ sei quis scies¹⁴ ⁽¹³⁾ violasit dolo malo, ⁽¹⁴⁾ Iovei bovid piaculum ⁽¹⁵⁾ datod et a(s-ses) CCC ⁽¹⁶⁾ moltai suntod; eius piacli ⁽¹⁷⁾ moltaique dicator[ei]¹⁵ exactio est[od].

90. Lex a vicanis Furfensibus templo dicta (a. u. c. 696.)

C. I. L. 9,333 n. 3513 = 1,166 n. 603. *Ri. tab. 82. E lapide in ruinis Furfonis antiqui reperto. Furfo vicus ad rem publicam Peltuinatium, civitatis Sabinae, pertinebat. — Difficultates, quas titulus praebet, Mo. corruptelis tribuit, Hu. (Jahrb. f. cl. Phil. 5,857) e lingua Sabina, rectius Jordan (Hermes 7,201) e rustico sermone explicandas esse censet.*

1) = luo. — 2) = fundito. — 3) = parentato. — 4) = adversus. — 5) Mo. comicit L, scilicet quinquaginta, non quinquaginta milia. — 6) = hunc lucum. — 7) qus lapis. — 8) = caedito. — 9) nisi. = 10) = divina. — 11) = divinae. — 12) = caedere. — 13) = Iovi bove. — 14) = sciens. — 15) Dicator est, qui dicat rem sacram.

L. Aienus L. f., Q. Baebatius Sex. f. aedem dedicarunt ⁽²⁾ Iovis liberi Furfone a. d. III idus Quinctileis, L. Pisone A. Gabinio cos., mense Flusare¹, ⁽³⁾ comulateis² olleis legibus illeis regionibus, utei extremae undaequae³ lapide ⁽⁴⁾ facta hoiusque aedis ergo, uteique ad eam aedem⁴ scalasque lapide stauctuendo⁵ ⁽⁵⁾ columnae stant citra scalas ad aedem versus stipitesque aedis, huius⁶ tabula⁽⁶⁾ mentaque, utei tangere sarcire tegere devehere defigere mandare⁷ ferro oeti ⁽⁷⁾ promovere referre [*liceat*⁸] fasque esto. Sei quod ad eam aedem donum datum donatum dedicatum⁽⁸⁾que erit, utei liceat oeti, venum dare. Ubei venum datum erit, id profanum esto. Venditio ⁽⁹⁾ locatio aedilis esto, quemquomque veicus Furfens(is) fecerit, quod se sentiat⁹ eam rem ⁽¹⁰⁾ sine scelere sine piaculo [*condere locare*⁸], alis ne potesto. Quae pecunia recepta erit, ea pecunia emere ⁽¹¹⁾ conducere locare dare, quo id templum melius honestius seit, liceto. Quae pecunia ad eas ⁽¹²⁾ res data erit, profana esto, quod d(olo) m(alo) non erit factum. Quod emptum erit aere aut argento, ⁽¹³⁾ ea pecunia, quae pecunia ad id templum¹⁰ data erit, quod emptum erit, eis rebus eadem ⁽¹⁴⁾ lex esto, quasei sei dedicatum sit.

Sei qui heic sacrum surupuerit, aedilis multatio esto, ⁽¹⁵⁾ quanti volet; idque veicus Furf(ensis) m[a|i[or] pars fifeltares¹¹ sei apsolvere volent sive condemnare, ⁽¹⁶⁾ liceto.

Sei quei ad hoc¹² templum rem divinam fecerit Iovi libero aut Iovis genio, pelleis ⁽¹⁷⁾ coria fanei sunt.

†91. Leges arae Augusti Narbonensis a. p. Chr. 11 et 12/13.

C. I. L. 12,530 n. 4333; Or. 2489, Wi. 104. Ara marmorea a. 1566 Narbone effossa, ubi ectat in museo. Scriptam esse non Augusti ipsius, sed Antoninorum aetate ostendunt et scriptura et orthographia; itaque aram Pio imperante incendio deletam mox restitutam esse recte coniecisse videtur

1) i. e. Florali = Iulio. Mo. Chron. 219. — 2) comula. teis lapis, in quo diei feriati quandam indicationem vetustam latere conicit Mo. — 3) Quid significetur, parum constat. Cf. legem Narbonensem (n. 91). — 4) aede. — 5) STAVCTVENDO lapis; structa endo Jordan, structas struendas Mo. dubitans. — 6) humus. — 7) Or. mundare, Hu. emendare. — 8) om. — 9) sentiunt. — 10) Mo.: emendum. — 11) Vox corrupta, Hu. fingit vocem Sabinam fiffa = fibula, fifeltares = fibulati, i. e. patricii Furfenses! — 12) huc.

Herzog. — *Votum susceptum est die 22. Sept. a. p. Chr. 11 (I v. 1—3), cui anno convenit Augusti tribunicia potestas XXXIII (v. 9); ara ipsa dedicata est per Augusti trib. potestatem XXXV, id est a. 12/13.*

I. In antica.

T. Statilio Taur[o] ⁽²⁾ L. Cassio Longino ⁽³⁾ cos. X k. Octobr. ⁽⁴⁾ Numini Augusti votum ⁽⁵⁾ susceptum a plebe Narbo⁽⁶⁾nensium in perpetuum.

⁽⁷⁾ Quod bonum faustum felixque sit imp(eratori) Caesari ⁽⁸⁾ divi f(ilio) Augusto p(atr) p(atriciae) pontifici maximo trib(unicia) potest(ate) ⁽⁹⁾ XXXIII coniugi liberis gentique eius, senatui ⁽¹⁰⁾ populoque Romano et colonis incolisque ⁽¹¹⁾ c(oloniae) I(uliae) P(aternae) N(arbonis) M(artii), qui se Numini eius in perpetuum ⁽¹²⁾ colendo obligaverunt!

Plebs Narbonen⁽¹³⁾sium aram Narbone in foro posuit, ad ⁽¹⁴⁾ quam quot annis VIII k. Octobr., qua die ⁽¹⁵⁾ eum saeculi felicitas orbi terrarum ⁽¹⁶⁾ rectorem edidit, tres equites Romani ⁽¹⁷⁾ a plebe et tres libertini hostias singu⁽¹⁸⁾las inmolent et colonis et incolis ad ⁽¹⁹⁾ supplicandum Numini eius thus et vinum ⁽²⁰⁾ de suo ea die praestent; et VIII k. Octobr. ⁽²¹⁾ thus vinum colonis et incolis item prae⁽²²⁾stent: k. quoque Ianuar. thus et vinum ⁽²³⁾ colonis et incolis praestent; VII quoq(ue) ⁽²⁴⁾ idus Ianuar.. qua die primum imperium ⁽²⁵⁾ orbis terrarum auspicatus est, thure ⁽²⁶⁾ vino supplicent et hostias singul(as) in⁽²⁷⁾molent et colonis incolisque thus vi⁽²⁸⁾num ea die praestent. ~ ⁽²⁹⁾ Et pridie k. Iunias, quod ea die T. Statilio ⁽³⁰⁾ Tauro M.' Aemilio Lepido cos.² iudicia ⁽³¹⁾ plebis decurionibus coniunxit¹, hostias ⁽³²⁾ singul(as) inmolent et thus et vinum ad ⁽³³⁾ supplicandum Numini eius colonis et ⁽³⁴⁾ incolis praestent. ~ ⁽³⁵⁾ Exque iis tribus equitibus Roman⁽³⁶⁾is tribusve] ⁽³⁶⁾ libertinis unu[s]

II. In latere.

[Ple]p[s] Narbonensis a[ram] ⁽²⁾ Numinis Augusti de[di]⁽³⁾-cavit !!⁽⁴⁾ !!!⁽⁵⁾ !!³ legibus iis q(uae) i(nfra) s(criptae) s(unt):

1) Iudicia sunt eorum qui comprobant et adsentiantur solentque ubi similiter usurpantur referri ad magistratus creandos: itaque hoc significatur Augustum effecisse, ut decuriones, in quorum potestate tum videtur fuisse magistratum creatio, eos facerent quos creari vellet populus. — 2) a. p.

(⁶) Numen Caesaris Aug(usti) p(atris) p(atriae), quando tibi (⁷) hodie hanc aram dabo dedicabo(⁸)que, his legibus hisque regionibus(⁹) dabo dedicaboque, quas hic (¹⁰) hodie palam dixero, uti infimum (¹¹) solum huiusque arae titulorum(¹²)que est¹:

si quis tergēre ornare (¹³) reficere volet, quod beneficii (¹⁴) causa fiat, ius fasque esto;

sive (¹⁵) quis hostiā sacrum faxit. qui² (¹⁶) magmentum nec protollat, id(¹⁷)circo tamen probe factum esto;

si (¹⁸) quis huic arae donum dare au(¹⁹)gereque volet, liceto, eademq(ue) (²⁰) lex ei dono esto, quae arae est;

(²¹) ceterae leges huic arae titulisq(ue) (²²) eaedem sunt, quae sunt arae (²³) Dianae in Aventino³.

Hisce legi(²⁴)bus hisque regionibus, sic uti (²⁵) dixi, hanc tibi aram pro imp(eratore) (²⁶) Caesare Aug(usto) p(atre) p(atriae) pontifice maxi(²⁷)mo tribunicia potestate XXXV, (²⁸) coniuge liberis genteque eius, (²⁹) senatu populoque R(omano), colonis (³⁰) incolisque col(oniae) Iul(iae) Patern(ae) Narb(onis) (³¹) Mart(ii), qui se Numini eius in per(³²)petuum colendo obligaverunt, (³³) doque dedicoque, uti sies volens (³⁴) propitium.

†92. Lex arae Iovis Salonitanae a. 137.

C. I. L. 3,306 n. 1933; Wi. 103. *Ex epistyllo magno Salonis in Dalmatia reperto, quod bipertitum descripsit Petrus quidam Tragurinus (c. a. 1435) et post eum alii; pars posterior hodie extat Patavii in porta prope pontem S. Benedicti — Quae hodie non exstant, inclusimus uncis quadratis.*

[L. Aelio Caesare II P. Coelio B]albino Vibullio Pio cos. (²) [VII idus] Octobres.

(³) (C. Domitius Valens Ilvir i(ure) d(icundo), prae[eunte] C. Iulio Severo pontif(ice), (⁴)]legem dixit in ea verba quae infra scripta sunt ~:

(⁵) [Iuppiter optime maxime, quandoque tibi] [h]odie hanc aram dabo dedicaboque, ollis legib(us) (⁶) ollisque regionibus dabo dedicaboque, quas hic] [h]odie palam dixero, uti infimum solum huius arae est⁴:

Chr. 11 Mai 31. — 3) Versus 3 fin., 45 init. in lapide erasi sunt; quae verba ibi fuerint, non perspicitur.

1) Cf. n. 4. — 2) immo quod; cf. infra p. 264 n. 1. — 3) Scilicet ea ara aedesque prima videtur fuisse quam Romani dedicarint scripta lege proposita. — 4) Intellege sic: illis legibus dedicabo, quas hic hodie palam

(⁷) [si quis hic hostia sacrum faxit, quod magmentum n]ec protollat¹, it circo tamen probe factum esto;

ceterae (⁸) [leges huic arae eaedem² sunt, quae arae Dianae sunt] [i]n Aventino monte dictae³.

Hisce legibus hisce regionib(us) (⁹) [sic, uti dixi, hanc tibi aram, Iuppiter optime maxime, do] dico dedicoque, uti sis volens propitius mihi collegisqu[e] (¹⁰) [meis decurionibus colonis incolis coloniae Martiae] [I]uliae⁴ Salonae, coniugibus liberisque nostri[s].

†93. Lex dedicationis Brixiana.

Corporis inscr. Latinarum vol. V supplementum Italicum n. 1273. E tabula marmorea litteris optimis scripta compluribus paginis, quarum unius quinque versus integri, sequentis quinque versuum initia servata sunt; descripsi in museo Brixiano.

. I.⁵
itque eadem lege sacrum esto.

Si quot (²) donum pecuniave aut stipes huic (³) signo dono datae erunt⁶ itq(ue) si Ilvi(⁴)ri decurionēsq(ue) coloni coloniae (⁵) Civicae Aug(ustae) Brixiae vendere volue[rint]

. (⁶) [fu?]neris c[ausa?] . . . (⁷) fieri iu[sserit] . . . (⁸) . . . facito

Si hosti⁷ (⁹) caeder (¹⁰) secun

94. Lex arae urbanae a. 84—96.

C. I. L. 6, 115 n. 826; Or. 736 Tituli duo exemplaria videntur prodisse Romae, alterum in Quirinali ex fundamentis ecclesiae S. Andreae, alterum loco incerto; recte descriptum habemus neutrum.

Haec area, intra hanc (²) definitionem cipporum (³) clausa veribus, et ara, quae (⁴) est inferius, dedicata est ab (⁵) imp. Caesare Domitiano Aug. (⁶) Germanico⁸ ex voto suscepto, (⁷) quod diu erat neglectum nec (⁸) redditum, incendiorum (⁹) ar-dixero; illis regionibus dedicabo, uti infimum solum huius arae est. Nam ibi arae termini sunt, ubi solum incipit planum esse.

1) Intell.: quamvis exta non deponat. — 2) eadem tradunt auctores meliores. — 3) Cf. supra p. 262 n. 3. — 4) Martia | c. Iuliae Tragurinus. — 5) Haec littera sola e praescriptione superest. — 6) Similia sunt in lege Furfonensi v. 8. — 7) Agitur de hostiis caedendis; cf. leges Furfonensem v. 15, Narbonensem v. 15, Salonitanam v. 7. — 8) Verba ab imp. Caesare Domitiano Aug. in exemplo prius invento erasa fuerunt.

cendorum causa, ⁽¹⁰⁾ quando urbs per novem¹ dies ⁽¹¹⁾ arsit Neronianis temporibus. ⁽¹²⁾ Hac² lege dedicata est, ne cui ⁽¹³⁾ liceat intra hos terminos ⁽¹⁴⁾ aedificium exstruere, manere, ⁽¹⁵⁾ negotiari, arborem ponere ⁽¹⁶⁾ aliudve quid serere, ⁽¹⁷⁾ et ut praetor, cui haec regio ⁽¹⁸⁾ sorti obvenerit, sacrum faciat³ ⁽¹⁹⁾ aliusve quis magistratus ⁽²⁰⁾ Volcanalibus X. k. Septembres ⁽²¹⁾ omnibus annis vitulo robeo ⁽²²⁾ et verre⁴ . . r. ac. precautionibus ⁽²³⁾ infra scriptam aedi . . . k. Sept. ⁽²⁴⁾ ianist ⁽²⁵⁾ . . . dari quaes . . ⁽²⁶⁾ quod imp. Caesar Domitianus ⁽²⁷⁾ Aug. Germanicus pont. max. ⁽²⁸⁾ constituit q ⁽²⁹⁾ fieri.

95. Lex rivi incerta.

C. I. L. 12,301 n. 2426. E lapide in Savoia prope oppidum Echelles ad flumen Gayer a. 1787 reperto. Wilm. 2730. Mo. Hermes 4,283.

Lex rivi Ul. . . . ⁽²⁾ Si quis in eo m⁽³⁾ixserit spurciti(am) ⁽⁴⁾ fecerit⁵, in tem(plum) ⁽⁵⁾ Iovis d(omestici?) X⁶ l d(ato). De⁽⁶⁾l(atoris) pars dim(idia) esto⁷. ⁽⁷⁾ Nesi L. P. V.⁸.

96. Ex legibus incertis de aquaeductibus urbis Romae.

(*Frontinus de aquis urbis Romae c. 94: dum altius repeto leges de singulis aquis latas⁹, quaedam apud veteres aliter observata inveni, apud quos cautum ita fuit:*)

Ne quis privatus aliam aquam¹⁰ ducat quam quae ex lacu humum accidit¹¹.

(haec enim sunt verba legis. — c. 97: in iisdem legibus adiectum est ita:)

1) *Scilicet cum sexto die incendio, quod accidit a. 64, finis factus esset, mox denuo erupit teste Tacito ann. 15,40.* — 2) et hac ex. I. — 3) sacrum faciat ex. II, litaturum se sciat ex. I. — 4) *Hic finit ex. I; quae sequuntur in ex. II, lacera sunt et parum bene lecta.* — 5) Cf. No. 88 et infra cap. XI, 23 squ. — 6) i. e. denarium. — 7) *Praemium delationis in titulis sepulchralibus saepius additur; cf. infra cap. XI, 38; Wilm. 298: qui detulerit, accipere debebit sum(mae) s. s. quartas; C. I. L. 3,125 n. 684: delatori den. cc n.* — 8) *Notae quid significant, non liquet.* — 9) aquis latas Buecheler, qui lata cod. — 10) aquam] Buecheler, om. cod. — 11) *Posteriore tempore ne hoc quidem licebat. In capite mandatorum, quod servavit Frontinus c. 111, sic est: caducam neminem volo ducere nisi qui meo (sic cod., non nostro) beneficio aut priorum principum habent. Cf. supra leg. Urson. c. 100.*

[γράφαι] φα[ίνετ]α[ι] (²⁷) [κληρονόμον] διαθήκη[ς] ἐξουσία[ν] μὴ ἐσ[χη]κῶς τ[οῦ] πατρ[ὸς] αὐ[τοῦ] (²⁸) [ζ]ῶν[τ]ος· [καὶ τοῦ] μὲν Ἀμμωνί[ου] εἰπόντος ἐξ ἐν[γ]ράφων γά(²⁹)μων γεγο[νέ]ναι τὸν Ὠ[ρι]γένην, τοῦ δὲ Ἀφροδισίου διαβεβαιω(³⁰)σαμένου ἐξ [ἀ]γράφων αὐτὸν γάμων γεγεννησθαι, Βλαΐσιος (³¹) Μαριανὸς [ἐπ]αρ[χο]ς σπείρης πρώ[της] Φλαυίας Κιλίκων ἱππικῆς· (³²) αὐτ[ὸ] τοῦ[το] δ' Ἀ]φροδείσιος ἀποδείξει ἐν ἡμέραι[ς] ἐξήκοντα.

(³³) [Τ]οῦ Ἀφροδείσι[ου] ἀξιώσαντος ἐ[ν] το[σο]ύτῳ ἐπ' ἀν[ά]γρ[αφ]ῆς γενέσθ[α]ι (³⁴) τὰ ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ ἀπολειφ[θ]έντα Βλαΐσιος Μαριανός· ἐνέ(³⁵)τειλα Εἰ[σι]δῶρῳ ἡγεμονικῶ ὑπηρε[τ]ῇ ποι[ή]σασθαι αὐτὴν (³⁶) τὴν ἀνα[γρ]αφ[ῆ]ν καὶ ἀναδοῦν[αι] ἀντίγραφα τοῖς ἐμφερο(³⁷)μένοις, τῆς κλειδὸς τῆς οἰκίας μενούσης παρὰ τῇ Ἀμμωνίῳ (³⁸) [ἐνεσ]φραγ[ι]σμέν[η]ς· καὶ μετ' ὀλίγον τοῦ Ἰσιδώρου ἀπαγγείλαν(³⁹)[τος γε]γονέναι [τ]ὸ κελευσθὲν Βλαΐσ[ι]ος Μαριανός· ἐκέλευ(⁴⁰)[σα τήνδε τ]ὴν προ[φ]ορὰν ὑπομνηματισθῆναι.

Κλαύδιος (⁴¹) ν βυβλιοφύλαξ ὑπάρχει ἔτους ὀγδόου (⁴²) [αὐτοκρά]τορος Καίσαρος Τραιανοῦ Ἀδριανοῦ (⁴³) [Σεβαστο]ῦ. Ἐπειφ μιᾷ καὶ εἰκάδι.¹

procreatus contra leges scripsisse videtur (²⁷) *heredem cum testamenti factionem non habuerit patre* (²⁸) *superstite. Et Ammonio dicente ex nuptiis scriptura interveniente con*(²⁹)*tractis progenitum esse Origenem, Aphrodisio autem confir*(³⁰)*mante ex nuptiis sine scriptis habitis eum progenitum esse Blaesus* (³¹) *Marianus praefectus cohortis primae Flaviae Cilicum equitatae: (*³²*) id ipsum Aphrodisius ostendet intra diem sexagesimum.*

(³³) *Aphrodisio desiderante rebus sic stantibus inventarium fieri* (³⁴) *eorum quae idem reliquisset, Blaesus Marianus: ius*(³⁵)*si Isidorum praefectorium officialem facere id* (³⁶) *inventarium et tradere exemplaria eis ad quos ea res* (³⁷) *pertinet, clavi domus manente apud Ammonium* (³⁸) *obsignata. Et paulo post Isidoro nuntian*(³⁹)*te facta esse quae essent iussa Blaesus Marianus: ius*(⁴⁰)*si hanc prolationem in acta referri.*

Claudius (⁴¹) *n bibliophylax. Extat. Anno octavo* (⁴²) *imperatoris Caesaris Traiani Hadriani* (⁴³) *Augusti Epeiph vicesimo primo.*¹

1) i. e. a. 124. Jul. 15.

b. Hereditatis petitio ab intestato. (a. 135).

Publ. Musei Berolin. 1892, fasc. 1 no. 19, pag. 30. — E papyro duabus paginis scripta. — Ed. Mo. Z.S.St. 14,1, cum commentario, denuo collata papyro, docuitque quaestionem qua de agatur, eam esse, an quod saepius citatur (I, 7.21. II, 1.16) rescriptum Hadriani de nepotum neptiumque in aviae intestatae bona successione non solum ad Alexandrinos sed etiam ad Aegyptios pertineat.

(1) Ἀντίγραφον.

I.

(2) Ἐξ ἀναπομπῆς Πετρωνίου Μαμ[ερ]τείνου ἐπάρχου Αἰγύπτου. (3) [ἢ] Ἀδριανοῦ Καίσαρος τοῦ κυρίου Μεχείρ ιζ'¹ ἐπὶ τῶν κατὰ Χεναλεξάν πρὸς (4) Πετεςουχὸν καὶ Διονύσιον. Μένανδρος ὁ κριτὴς τοῖς διαδικαζομένοις (5) εἶπεν· Ὑπερεθέμεγν τὸ νῦν π[ρᾶ]γμα, ἐπὶ καθολικόν² ἦν, ἄχρι οὗ γράψω (6) τῷ κρατίστῳ ἡγεμόνι, εἰ καὶ Αἰγυπτίῳν υἱωνοῖς καὶ υἰδ[αί]ς δέδοται (7) τὰ μαμμῶα [δι:]ὰ τῆς τοῦ κυρίου Ἀδριανοῦ Καίσαρος χάριτος. Ἀναγνωστῆ(8)σεται· οὐν ἡ ὑπ' ἐμοῦ τῷ κρατ[ίστῳ] ἡγεμόνι γραφεῖσα ἐπιστολὴ καὶ ἡ (9) ὑπὸ αὐτοῦ ἀντιγραφείσα μοι· ἃς³ [κ]ελεύσας ἀμφοτέρως ἀναγνωσθῆναι (10) τοῖς τε ὑπομνήμασι ἀναλ[η]φθῆναι περιέχων κατὰ λέξιν οὕτως· (11) Πετρωνίῳ Μαμερτείνῳ τ[ῷ] κρ[α]τίστῳ ἡγεμόνι Μένανδρος γενό(12)μενος βασιλικῆς γραμ[μα]τ[ε]ῦς Ἀρσινοεῖτου χαίρειν· (13) Χεναλεξᾶς Ἀλεξάνδρου Αἰγ[υ]π[τ]ία τῷ διεληλυθότι διαλογισμῷ (14) ἐδικάσατο ἐπὶ Ἡρακλείδου κρ[ι]τοῦ

(1) Exemplar:

I.

(2) Ex delegatione Petronii Mamertini praefecti Aegypti (3) anno XIX. Hadriani Caesaris domini Mecheir XVII¹. In causa Chenalexae contra (4) Petesuchum et Dionysium. Menander iudex litigantibus (5) dixit: Distuli praesens negotium, quippe quod generale² sit, donec scripsissem (6) optimo praefecto, an etiam Aegyptiorum nepotibus neptibusque data sint (7) bona aviae beneficio domini Hadriani Caesaris. Recita(8)bitur igitur epistola a me scripta optimo praefecto et (9) ea quam ille mihi rescripsit. Quam iussit utramque recitari (10) et commentariis inseri, habentes ad verbum sic: (11) Petronio Mamertino optimo praefecto Menander quon(12)dam regius scriba Arsinoiti nomi salutem: (13) Chenalexas Alexandri filia Aegyptia in praeterita actione (14) litigabat sub Heraclide iudice

1) i. e. a. 135. Febr. 12. — 2) i. e. cum iuris non facti quaestio vertatur. — 3) dubiae hae duae litterae.

tam¹ mulieribus quam viris profluentem recte praestare debeto. Conductor a viris sing(ulis) ⁽²³⁾ aeris semisses et a mulieribus singulis aeris asses exigit. Excipiuntur liberti et servi [*Caes(aris) qui proc(uratori)*] in officiis² erunt vel ⁽²⁴⁾ commoda percipient, item inpuberes et milites. Conductor socius actorve eius [*instrumentum balinei et e*] a omnia quae ⁽²⁵⁾ ei adsignata erunt integra conductione peracta reddere debeto nisi si qua vetustate c[orrupta erunt]. Aena quibus ⁽²⁶⁾ utetur lavare tergere unguereque adipe e recenti tricensima quaque die recte debeto. [*Si qua necessaria refectio impedi*]⁽²⁷⁾erit³, quo minus lavare recte possit, eius temporis pro rata pensionem conductor reputare deb[eto]. Praeter⁴ haec et siquid ⁽²⁸⁾ aliut eiusdem balinei exercendi causa fecerit reputare nihil debebit. Conductor ve[ndere ligna] nisi ex recisamini⁽²⁹⁾bus ramorum quae ostili idonea non erunt ne liceto. Si adversus hoc quid fecerit, in singul[as venditiones HS] centenos n(ummos) fisco d(are) d(ebeto). ⁽³⁰⁾ Si id balineum recte praebitum non erit, tum proc(uratori) metallorum multam conductori quo[ti]ens recte praebitum non erit usque ⁽³¹⁾ ad HS CC dicere liceto. Lignum conductor repositum omni tempore habeto, quod diebus [*satis sit*].

⁽³²⁾ Sutrini. Qui calciamentorum quid loramentorumve, quae sutores tractare so[lent, fecerit clavomve cali]ga⁽³³⁾rem fixerit venditaveritve sive quid aliut, quod sutores vendere debent, vendidis[se intra fines convictus erit, is] ⁽³⁴⁾ conductori socio actorive eius duplum d(are) d(ebeto). Conductor clavom ex lege ferrariar[um vendito. Conductor soci]o ⁽³⁵⁾ actorive eius pignus capere liceto. Reficere calciamenta nulli licebit nisi cu[m sua dominico] quis curaverit refecerit⁽³⁶⁾ve. Conductor omne genus calciamentorum praestare debeto: ni ita fecer[it unicuique ubi volet emendi] ius ⁽³⁷⁾ esto.

Tonstrini. Conductor frui debeto ita, ne alius in v[ico metalli Vipascensis inre] ⁽³⁸⁾ territoris eius tonstrinum quaestus causa faciat. Qui ita tonstrinum fecerit, in sin[gulos ferramentorum usus X . .] ⁽³⁹⁾ conductori socio actorive eius d(are) d(ebeto) et ea ferramenta commissa conductori sunt. [*Exci-*

1) tan. — 2) offiois. — 3) Ita Flach, Mo.: Si non per conductorem factum erit. Illud praeferendum videtur propter sequens aliut. — 4) Hueb. et Wilm.: propter, relata voce ad v. 25: Aena cet., non recte. — 5) Cf. v. 40.

piuntur servi] qui ⁽⁴⁰⁾ dominos aut conservos suos curaverint. Circitoribus, quos conductor [*non miserit, tundendi ius ne es*]to. Con⁽⁴¹⁾ductori socio actorive eius pignoris captio esto. Qui pignus capientem prohibuerit, [*in singulas prohi*]bitiones X V d(are) ⁽⁴²⁾ debeto. Conductor unum pluresve artifices idoneos in portionem recipito.

⁽⁴³⁾ Tabernarum fulloniarum. Vestimenta rudia vel recurata nemini m[ercede polire nisi cui conductor so]⁽⁴⁴⁾-cius actorive eius locaverit permiseritve liceto. Qui convictus fuerit adversus ea qui[d fecisse. in singulas la]cinias ⁽⁴⁵⁾ X III conductori socio actorive eius d(are) d(ebeto). Pignus conductori socio actoriv[e eius capere liceto].

⁽⁴⁶⁾ Scripturae scaurariorum et testariorum. Qui in finibus met[alli Vipascensis . . . scau]ri⁽⁴⁷⁾as argentarias aerarias pulveremve ex scaureis rutramina[ve]¹ ad mesuram pondu[sve purgare tundere ure]re² expe⁽⁴⁸⁾dire frangere cernere lavare volet quive lapicaedinis opus quoquo modo facien[dum suscipiet, quos ad id] faciendum ⁽⁴⁹⁾ servos mercennariosque mittent, in triduo proximo profiteantur et solvan[t X . . . conductori quo]que mense ⁽⁵⁰⁾ intra pr[idie] k(alendas) quasque: ni ita fecerint, duplum d(are) d(ebento). Qui ex alis locis ubertumbis ae[r]is argentine ru[tramina in] ⁽⁵¹⁾ fines metallorum inferet, in p(ondo) C X I conductori socio actorive eius d(are) d(ebeto). Qu[od ex hoc capite] legis condu⁽⁵²⁾ctori socio actorive eius debebitur neque ea die, qua deberi coeptum erit, solu[tum satisve factum erit], d(uplum) d(are) d(ebeto). ⁽⁵³⁾ Conductor socio actorive eius pignus capere liceto et quod eius scauriae pu³[rgatum tunsum ustum expeditum frac]⁽⁵⁴⁾tum cretum lavatumque erit quive lapides lausiae expeditae in lapicaedi[nis erunt, commissa ei sunt. nisi quid]⁽⁵⁵⁾quid debitum erit conductori socio actorive eius solutum erit; ex[cipiuntur servi et liberti]⁴ ⁽⁵⁶⁾ flatorum argentariorum aerariorum qui flaturis dominorum patron[orumque operam dant.]

⁽⁵⁷⁾ Ludi magistri. Ludi magistros a pro(curatore) metallorum immunes es[se placet].

1) om. — 2) *Plin. n. h. 33,4,69: Quod effossum est, tunditur, lavatur, uritur, molitur. Cf. Flach p. 53.* — 3) *Hic finit exemplum secundum.* — 4) *Cf. v. 39.*

(⁵⁸) Usurpationes puteorum sive pittaciarium. Qui intra fi[nes metalli Vipascensis puteum locum](⁵⁹)que putei iuris retinendi causa usurpabit occupabitve e lege metallis dicta, b[ifiduo proximo quod usurpaverit occupa](⁶⁰)verit apud conductorem socium actoremve huius vectigalis profiteatu[r]

CAPUT II.

TESTAMENTA ET LAUDATIONES FUNEBRES.

98. Testamentum Dasumii (a. 108 p. C.)

C. I. L. 6,2,1349 n. 10229; Wilm. 314. Magnae tabulae marmoreae, cui inscriptum erat hoc testamentum (a. 3 m., l. 1 m.), frustula quaedam a. 1820 et 1830 prope Romam reperta servantur in horto Instituti archaeologici Germanici; quibus totius tabulae altitudo fere integra conficitur, latitudinis vix septima pars. Reliquiae media e tabula effractae sunt; initio minor numerus litterarum deesse videtur quam in fine; omnino singulos versus octogenas litteras continuisse intellegitur ex versuum 61/2 et 63/4 supplementis certis. Supplementa temptaverunt Ambrosch, annali 1831 p. 388, plenius paulloque audacius Rud. ZGR. 12,301; novissime ea retractavit Mo. in C. I. L. l. l., unde hic repetuntur. Annum indicaverunt consulum nomina v. 124 servata. Testatorem fuisse Dasumium quendam probabile est; quinum fuerit auctor SC. Dasumiani, cuius in D. 40,5,36.51,4 mentio fit, non constat. [Notus est L. Dasumius Tullius Tuscus (C. I. L. 6,331 n. 1526) filius naturalis P. Tullii Varronis, adoptatus sine dubio a nescio quo L. Dasumio Tusco; eius Tusci hoc esse testamentum et Varronis filium heredem primo loco in eo institutum sub nominis ferendi condicione, cum Borghesio putaverim, quamquam ipse Borghesius postea reiecit; initium formari, quasi haec certa essent. TH. M.]

(¹) [Test]amentu[m] L. Dasumi Tusci?

(²) [Quod post vitae cursum con]fectum praest[antissimum est, rem cum nomine filio relinquere, (³) quoniam mihi natura negavit,] amicus rarissim[us P. Tullius Varro quem genuit filium (⁴) natu primum, si cum pater nome]n meum laturum po[ssu]llicitus erit, .. (⁵) .. mearum fortu]narum ex uncia [heres esto. (⁶) cernitque in diebus C prox]imis quibus scie[rit poterit]que. .. Item (⁷) Dasumiu .. filia mea p]ientissima mihi [heres esto ex .. cernitque eadem condicione. (⁸) Item f]ilia Serviani

ex [. . . mihi heres esto cernitoque eadem condicione. ⁽⁹⁾ Item . . .]us meus mihi heres [esto ex . . . cernitoque eadem condicione. ⁽¹⁰⁾ Item . . . et . . . m]ihi heredes sunt [ex . . . cernuntoque eadem condicione. Denique . . . ⁽¹¹⁾ eadem condicione ex . . . m]ihi heres esto¹.

Si Da[sumia filia non creverit. . . ex . . . mihi heres esto, item ⁽¹²⁾ . . . ex . . . mihi heres e]sto, iique cernunto [in diebus C proximis quibus scierunt poteruntque. ⁽¹³⁾ Si nec eorum quisquam] creverit, tunc Sy² [. . . mihi heres esto . . .]

⁽¹⁴⁾ [. . . Amicis] infra scriptis qu[isquis mihi heres erit ⁽¹⁵⁾ dare damnas esto singul]is auri p(ondo) libras: Iuli[o . . . ⁽¹⁶⁾ . . .]no, Volusio Iuliano, [. . . ⁽¹⁷⁾ . . . Plinio(?)] Secundo, Cornelio [Tacito(?) . . . ⁽¹⁸⁾ . . . A]uspicato; singulis [argenti p(ondo) . . . ⁽¹⁹⁾ . . . Mi]nicio Iusto, Fabul . . . (multisque aliis)³ ^(19—26)

⁽²⁷⁾ [. . . Pro(?)]culo iuriconsulto, Ateio M[. . . ⁽²⁸⁾ . . .]no, Cornelio Seni, Iulis Threp[to et . . . ⁽²⁹⁾ . . .]oro adfini meo X CXXV co[. . . ⁽³⁰⁾ . . . fideiq]ue eius eorumque comitto u[t . . . ⁽³¹⁾ . . . sub inscriptione nominis m]ei consecrent; Cordubae it[em . . . ⁽³²⁾ . . . sub inscrip]tione nominis mei consec[rent . . . ⁽³³⁾ . . . Volo] opera supra scripta fiant ei[us eorumque arbitrato . . . ⁽³⁴⁾ . . . fidei]que eius eorumque commit[to ut perficiantur . . . ⁽³⁵⁾ . . . ita ut supra scriptum] est.

Dasumiae Syche nutric[i do lego . . . ⁽³⁶⁾ . . . Venugum Arrum piscator[es . . . ⁽³⁷⁾ . . . item . . . quae] elegerit praeterquam X C[. . . ⁽³⁸⁾ . . . item argenti es]cari et potor[i] ex meo quod e[legerit . . . ⁽³⁹⁾ . . . item chartam si]ve philuram calculatorem . . .

⁽⁴⁰⁾ [. . . e]t Sabinum notarium et My[. . . ⁽⁴¹⁾ . . . rationibus redditis cum cont[ubernalibus suis liberos esse volo. ⁽⁴²⁾ Item . . .]m cocum et Crammicum c[. . . ⁽⁴³⁾ . . .] et Diadumenum notarium [. . . ⁽⁴⁴⁾ . . . item . . .]onem sumptuarium ration[ibus redditis cum contubernali sua ⁽⁴⁵⁾ ita ut eam in m]atrimonio habeat fidele. Iu[beo . . . ⁽⁴⁶⁾ . . . in a]rculis pusillis componi. Tu . . .

1) Sequitur virgula capitis indicandi causa, hic et v. 55. — 2) Recte fortasse editores priores nomen Syches nutricis hic suppleverunt e v. 35. —

3) Fieri potest ut etiam vv. 27 et 28 ad hoc caput trahendi sint.

(⁴⁷) ... [C]olono lib(erto) X cIō; Dasumiae Sy[che li-
bertae X ... (⁴⁸) ... li]b(erto) X cIc; Heliopaedi l(iberto) X
cIō; Ca[... (⁴⁹) ... singulis X cIō; Eurotae lib(erto) X [...
(⁵⁰) ... volo dur]i.

Eros vestiarius ratione u[t oportet reddita ... (⁵¹) ...
paeda]gogus ratione reddita, Pho[ebus ... liberi sunt. (⁵²)
Si que]m ex his alio scripto liberum [esse veturo. is liber ne
esto. ...

(⁵³) ... Quodcum]que vicensimae nomine e[*x lege publica*
debetur ... (⁵⁴) ... propter eos omn]es quos liberos esse iussi,
eo s[oluto iis qui solverunt heredes meos (⁵⁵) reddere volo fidei-
que it]em eorum committo.

Quis[quis mihi heres erit dato .. et ... (⁵⁶) ... denarios
.. ita ut ii dent tri]buant concedant sine ull[a controversia ..
liberto fundum ... (⁵⁷) ... preti denariorum .. et ho]c amplius
X V. et hoc ampli[us ...; item ut supra nominati ... (⁵⁸) ...
ancillae] cum primum manumissa [fuerit, dent tribuant conce-
dant ... (⁵⁹) ... a]rculam, Thal[l]um ornato[rem ... (⁶⁰) ...
item ut supra nomin]ati dent tribuant concedan[t sine ulla con-
troversia ... (⁶¹) ... Thau]masto Anatellonti liberti[s in singu-
los annos quandiu quis eorum (⁶²) vivet, initio cuiusque an]ni
vestiari nomine singul[is denarios ... (⁶³) ... item Te]rpno
Achilli Heliopaedi lib[ertis initio cuiusque anni vestiari (⁶⁴)
nomine singulis in sing]ulos annos quandiu quis eo[rum vivet
denarios ...; item ... (⁶⁵) ... libertis quandi]u quis eorum
vivet initio c[uiusque anni vestiari nomine denarios ... idque
(⁶⁶) ita ii danto cura]ntove dare.

Infra scriptis c[ondicionibus do lego Septumae Secundini
(⁶⁷) materterae meae patera]m auream meam maxima[m ... (⁶⁸)
... es]t et Diadumenum cubicul[arium ... (⁶⁹) ... e]t Ste-
phanum dropacatorem [... (⁷⁰) ...]orem et Faustum sutorem
e[t ... (⁷¹) ... paria m]ularum quae elegerit cum [carrucis.
Do lego Septumae (⁷²) materterae meae pienti]ssimae hoc amplius
Epaphro[ditum ... (⁷³) ...]tum medicum, Philocyrium [... (⁷⁴)
... item signa mea aure]a et argentea omnia et ima[gines argenteas
meas omnes ... (⁷⁵) ... Rogo autem, Septuma, pie]tatem tuam,

1) Sequitur virgula capitis indicandi causa ut v. 11.

ut cures in pub[lico proponi signa ⁽⁷⁶⁾ deorum imperatorum-
que,] quae ubique habeo, in amp[liorem nominis nostri honorem.
⁽⁷⁷⁾ *Rogo item ut . . . d[ispensatorem rationibus [redditis . . .
⁽⁷⁸⁾ . . . et . . .]em et Eutychem cubicul(arium) maio[rem (?)
manumittas . . . Hoc ⁽⁷⁹⁾ amplius do lego mat[erterae Septumae
Secundin[i . . . ⁽⁸⁰⁾ . . . Menecraten Paede]rotem. Menecraten
et Paedero[tem rogo ne manumittas, ⁽⁸¹⁾ sed in eodem o]pere
illos habeas donec viv[ent, quo habui ego, . . . ⁽⁸²⁾ . . . quoniam
n]ullo merito meo tam valde [offenderunt . . . ⁽⁸³⁾ . . . gestione
improba et ini]qua. Septumae materterae m[cae hoc amplius
do lego . . . ⁽⁸⁴⁾ . . .]us meis habuit fideique eius n[. . . ⁽⁸⁵⁾
. . . committo. Hoc a]mplius Septumae matertera[c meae do
lego . . . ⁽⁸⁶⁾ . . . cu]rsorem, Encolpium actorem [. . . ⁽⁸⁷⁾ . . .
denique sestertiu]m sexagies quod beneficio . . .*

[Memoriae ⁽⁸⁸⁾ meae colendae caus]a intra biennium quam
mo[r]tuus ero, quisquis mihi heres heredesve erit eruntve, ⁽⁸⁹⁾
eorum fidei com]mitto, uti praedium, in quo[d per eos, quorum
curae mandavi ut secundum ⁽⁹⁰⁾ verba testamenti hui]us reli-
[quias] meas cond[erent, . . . ⁽⁹¹⁾ . . . reliquiae] meae inlatae
fuerint, cui[cumque sive antea sive testamento hoc libertatem ⁽⁹²⁾
dedi sive codicillis ded]ero, prae[t]erquam Hymno pess[ime de
me merito, . . . ⁽⁹³⁾ . . . iis cum adiacen]tibus silvis instructum
ma[ncipio det ita, ut ne de nomine eorum exeat, neve . . . ⁽⁹⁴⁾
. . . vendant, pig]nore dent, cedant, condonen[t; eius autem qui
ex his decesserit portionem ⁽⁹⁵⁾ reliquis volo adcreescere, done]c
in rerum natura esset un[us eorum. Quodsi liberti libertaeque in
rerum . . . ⁽⁹⁶⁾ . . . natura omnes esse de]sierin[t, t]unc ad libertorum
[meorum posteros, donec in rerum natura sit ⁽⁹⁷⁾ unus eorum,
idem volo perti]nere; quod si esse desierit, [ultimus eorum] . . .

. . . ⁽⁹⁸⁾ [Cum a]utem in tam multas partes [id praedium
distribuerim . . . ⁽⁹⁹⁾ . . . nec pariter om]nes un[i]versa possi-
dere rel[icta sibi possint, . . . ex iis . . . ⁽¹⁰⁰⁾ . . . curatores
praedii eius A]chillen, Heliopaeden, Cym[acum (?)] constituo,
omnium autem, quibus in id . . . ⁽¹⁰¹⁾ . . . ius est, suffragio
cur]atorem substitui curatori [qui decesserit iubeo, et ab eorum
uno, quem ipsi ⁽¹⁰²⁾ curatores elegerint,] alimenta omnia com-
putar[i et redditus distribui volo. Sic ⁽¹⁰³⁾ enim effectum iri
exist]imo, ut ab uno omnia percip[iant omnes] . . .

.... (104) [*Fidei omnium her*]edum meorum committo, t[uae autem maxime, carissima filia, ... (105) ... *ne pati*]aris post me quemquam ill[o loco sepeliri neque eorum quos ipse manumisi ... (106) ... *neque in post*]erum libertorum tuorum.

P[orro monimentum meum colere volo ex libertis ... (107) ... *meis praeci*]pue Thaumastum et Anat[ellontem, aditum autem et ambitum ... (108) ... *eo volo habere omn*]es, quos s[i]ve ante testamen[tum sive testamento postea]ve manumisi, praeter (109) *te, Hymne, qui quamvis*] plurimum tibi praestitiss[em ... (110) ... *ipse recordaris qua*]e a te passus sim aut timue[rim.] ...

(111) [*Corpus meum*] Ursi Serviani domini mei et [. *curae commendo* ... (112) ... *lectu*]m ferri volo per Serviani mei li[beros. Monimentum volo .. *liberti cura* ... (113) ... *intra dies .. postquam defu*]nctus ero consummari, in q[uod impendantur denariorum milia ... (114) ... *Sumptuum rationem eu*]m reddere volo Serviano me[o. Item cura eius volo lapidi incidi ... (115) ... *testamenti huius exemplu*]m et poni ad latus monimen[ti mei].

[*Quisquis heres heredesve* ... (116) ... *mihi erit eruntve*, e]um eosque rogo fideique eiu[s eorumque committo, ut quae cui hoc ... (117) ... *testamento dedi l*]egavi, ea vicensimis omni-b[us non deductis persolvantur, et aut reddant (118) quod solutum erit vicensimae] nomine aut vicensimae n[omine cum eo ad quem ea res pertinebit ... (119) ... *pacis*]cantur aut decidunt aut in [*arbitrum compromittant.*] ...

... (120) [*Si quid codicillis alio*]ve quo ge[ner]e scriptum sig[natumque reliquero, valere volo, quasi testamento ... (121) ... *scriptum signatu*]mque reli[quisse]m.

Liturae [*inductionesque quae in hoc* ... (122) ... *testamento inveniuntur, i*]am testam[ent]i fac[i]undi [et signandi tempore ibi fuerunt].

[*Testamentum* (123) *scribendum curavi per* ...]ntidiu[m C]ampanum testa[mentarium] ... (124) ... Ael[io] H[adria]no et Trebatio Pr[isco] cos.]

(125) [*Quisquis mihi heres erit*], do lego damnasq[ue esto dare ... (126) ... *imp. Caesari Nervae Traia*]no Aug. Germanic[o Dacico, ... (127) ... Sos]io Senecioni singu[lis]

... (128) ... *arge*]nti p. V; Otacilio Or[... (129) ...]-
medico HS X. I[tem ... (130) ...]s HS CCCĀ, ex qu[orum
reditu ... (131) ...] Eurota lib[... (132) ...]tione di[...
(133) ...]c ex

99. Testamentum Galli cuiusdam civis Romani.
(Saec. I p. C.)

Hoc testamenti fragmentum folio membranaceo (cuius marginibus imminutis paginae prioris versuum quorundam litterae primae, posterioris extremae perierunt) saec. X servatum in bibliotheca Basileensi a W. Wackernagel repertum ab Ad. Kießling (Anecdota Basileensia, 1863) primum editum est; denuo cum notis criticis et exegeticis ab E. Huebner, annali 36, 200; Wi. 315. Id apparet descriptum esse de monumento Lingonis cuiusdam in Gallia Lugdunensi (II, 6). Bene igitur Hu. testamentum cum iure civili conceptum sit, factum esse conicit post Lingones ab imperatore Othone civitate Romana donatos (Tac. hist. 1,78), neque vero multo post, cum stricta iuris observatio et genus dicendi saec. I indident. [Id etiam nepotis nominibus comprobari mihi videtur, cum ipse vel potius pater eius nomina quae sunt Sex. Iulius (II, 3) ab eo a quo in civitatem, receptus sit, accepisse censendus sit; is autem, nisi egregie fallor, Sex. Iulius Frontinus fuit, qui strategem. IV 3,14 ipse de se refert, Lingonum civitatem, quae ad Civilem desciverat, cum adveniente exercitu Caesaris [Domitiani] populatio-nem timeret, a se [scilicet a. 70] ad obsequium redactam septuaginta milia armatorum sibi tradidisse. Si igitur Sex. Iulius Aquilinus pater illo tempore fortasse pro meritis nescio quibus erga Romanos Romana nomina cum civitate accepit, testamentum nostrum circa Traiani fere aetatem incisum esse conicere licet.] Hirschfeld, cuius causa Duemmler professor Basileensis locos nonnullos dubios inspexit.] Textum mendose descriptum emendarunt cum Kießling et Huebner tum Mo. et Henzenus in notis apud Huebnerum. Novissime tractavit Hu. Multa 305—7.

... [cellam, quam (1) a]edificavi, memoriae, perfici volo ad exemplar quod dedi ita, ut exe(2)[d]ra sit eo [loco¹], in quo statua sedens ponatur marmorea ex lapide (3) quam optumo transmarino, vel² aenea ex aere tabulari quam optumo, (4) alta³ ne minus p(edes) V. | lectica⁴ fiat sub exedra et II subsellia ad (5) duo latera ex lapide transmarino. Stratui ibi sit quod sternatur (6) per eos dies quibus cella memoriae aperietur, et II lodices et cervi(7)calia duo par(ia) cenator(ia) et abollae II et⁵ tunica. Araq(ue) ponatur ante (8) id aedific(ium) ex lapide Lunensi quam optimo, sculpta quam optume, (9) in qua ossa

1) om. — 2) ubi. — 3) altam. — 4) legtica. — 5) abollet II.

mea reponantur. Cludaturq(ue)¹ id aedifi(cium) lapide Lu⁽¹⁰⁾-nensi ita, ut facile aperiri et denuo cludi possit.

Colaturq(ue) id ae⁽¹¹⁾dificium et ea pomaria et lacus arbitratu Philadelphi et Veri liber⁽¹²⁾torum meorum, impensaq(ue) praestetur [ad] reficiendum² restituend(um), si quid ⁽¹³⁾ ex iis vitiatum corruptumq(ue)³ fuerit; colaturq(ue) a trib(us) topiariis et ⁽¹⁴⁾ discentib(us) eorum, et si qui⁴ ex iis decesserit decesserintve subtra⁽¹⁵⁾[c]tusve erit in vicem eius eorumve alius alive⁵ substituant(ur); accipi⁽¹⁶⁾ant[g]ue⁶ singuli ex trib(us) tritici modios LX in ann(os) sing(ulos) et vesti⁽¹⁷⁾ar(i) nomine XXX⁷. Aquila autem nepos meus et h(eredes) eius haec prae⁽¹⁸⁾stare debeto debento. Inscribanturq(ue)⁸ in aedificio extrinsecus ⁽¹⁹⁾ nomina mag(istratum), quib(us) coeptum erit id aedificium et quot annis vixero.

Si ⁽²⁰⁾ quis alius aliave unquam in iis pomariis, quemadmodum eos ⁽²¹⁾ . . (12) . . eri . (5) . ac umii . . (20) . . indussi⁹, combustus ⁽²²⁾ sepultusve confossusve conditusve consitusve propiusve iis po⁽²³⁾maris [erit sive aliquis] aliquid¹⁰ adversus ea facturum fuerit, quae s(upra) s(cripta) s(unt), id h(eres) ⁽²⁴⁾ h(eredes)q(ue) mei [heredis ne sinito sinunto idemque quae s(upra) s(cripta) s(unt) d(amnas)¹¹] d(amnates) esto sunt ea omnia ita fieri neq(ue) aliter fieri.

Loco ⁽²⁵⁾ autem huic lex haec in perpetum dicitur neq(ue) quisquam post me do⁽²⁶⁾minium potestatemve eorum locorum habeto nisi in hoc, [ut¹²] melius co⁽²⁷⁾lantur et conserantur perficianturq(ue). Aditum [itum actum ad id aedific(ium)] ⁽²⁸⁾ (18) habeant quicumque ad id colendum¹³ pedib(us) et vehiculis et staticulis ⁽²⁹⁾ [adibunt . . . Si quis]¹⁴ ⁽¹⁾ combustus

in Tan 2?

1) claudatur mutatum in cludatur. — 6) p̄stetur // reficientium. — 3) corrutumque. — 4) quid. — 5) alioque. — 6) accipiantue. — 7) Mo. dari triticum putat, ne monetae depravatio libertis noceat, unde post Neronem conditum esse testamentum colligit. Hen. coni. X XX. — 8) III (corr. fortasse ex IIII) scribanturq.; em. Hu. — 9) Hu.: [locos coli, cons]eri, [per]fici, a[dit]um [ad eos fieri i]ussi. Mo.: [hortos det]er[mini]avi et l[acum] [margin]e in[cl]ussi. Hirschfeld: [hortos cippis t]er[mini]avi ac [t]um[u]lum . . . in[cl]ussi. — 10) pomeris aliquid. [Supplevi ego. Th. M.] — 11) Hu. coni.: heredesque mei heredis propter I, 17. II, 3.5.9. [Reliqua addidi ego. Th. M.] — 12) om. — 13) colentium. — 14) Hu. recte: Si vero, quae s. s., facta non fuerint, sive quis alius unquam.

suffossusve monimentumve¹ factum illatave ossa propiusve iis II. posita⁽²⁾ quidre a² quibus factum fuerit i[n³] iis pomariis et locis et saeptis⁴ eorum, que[m]⁽³⁾ ad modum supra scripsi, Sex. Iul(ius), Sex. Iuli Aquilini fil(ius), Aquila et h(eres) h(eredes)q(ue) eius s(upra) s(criptus) s(cripti)⁽⁴⁾ [si per eum eosve steterit, quod⁵] ita factum non fuerit adversusve aliquit factum fuerit, aut non caver[int]⁽⁵⁾ ab herede heredibusque suis, ut ita omnia servantur, quem ad modum s(upra) [scripsi], d(are) d(amnas)]⁽⁶⁾ d(amnates) e(sto) s(unto) rei public(ae)⁶ civitatis Ling(onum) HS n(ummum) C⁷. Haec poena⁸ omnibus domini[s]⁽⁷⁾ huius possessionis in perpetum⁹ inferatur.

Om(ne)s autem liberti mei et liber[tae],⁽⁸⁾ quos et vivos et quos hoc testamento manumisi, stipem conferant⁽⁹⁾ quotannis singul[i nummos sing(ulos)]. Et Aquila nepos meus et [h(eres) eius¹⁰] pr[ae]estet quotanni[s n(ummos)].⁽¹⁰⁾ ex quibus edulia [quisq(ue) sibi¹¹] paret et potui, quod profanetur¹² infra ante ce[l]⁽¹¹⁾ lam memoriae quae est Litavicrari¹³, et ibi consumant — — —¹⁴ ⁽¹²⁾ morenturque ibidoneceam summam consumant.

Vicibus ex se cura⁽¹³⁾tores ad hoc officium nominent, qui id officium annuum¹⁵ habeant, habe⁽¹⁴⁾antque potestatem exigendi hos nummos; mandoque hanc curam⁽¹⁵⁾ Prisco Phoebo Philadelpho [I]ero¹⁶ posteris[q(ue)] eorum¹⁷, curatoresque¹⁸ ita nom[i]⁽¹⁶⁾nati s(acra) f(aciant)¹⁹ quotannis in ara quae s(upra) s(cripta) est kalendis Aprilibus Maiis Iu⁽¹⁷⁾niis Iuliis August(is) Octobrib(us)²⁰.

Mando autem curam funeris mei [et¹⁰] exequi⁽¹⁸⁾arum et rerum omnium et aedificiorum monumentorumque meorum Sex. ⁽¹⁹⁾ Iulio Aquilae nepoti meo et Macrino Regini f(ilio) et Sa-

1) monimentive. — 2) propius imponi | queant. [Emendavi ego. Th. M.] — 3) ibi. — 4) septis. — 5) [Addidi ego. Th. M.] — 6) modum desiit public.; explevit Mo. — 7) Intellege c, i. e. centum milia. — 8) [Inserendum ab. Th. M.] — 9) perpetua. — 10) om. — 11) Erasaelitterae quinque — 12) profaneitur. — 13) Utrum loci an personae hoc sit nomen, non liquet. In mentem revocat Kiessling Litavicum Haedum e Caes. bell. gall. 7, 37. — 14) Spatium vacat in codice. — 15) annua. — 16) ex vel ero Kiessling; ero, ante e videtur fuisse V fragmentatum Duemmler. Cf. I, 11. — 17) teris eorū dubitanter legit Kiessling, pos ū Duemmler. — 18) qui. — 19) s(acra) f(aciant) Hu. sacrificent Kiessling, qui cod. — 20) octobris.

II. bino Dumnedor . . .¹ (²⁰) f(ilio) et Prisco l(iberto) m(eo) et procuratori, et eos rogo agant curam harum reru[m] (²¹) omnium, eorumq(ue) probatio sit earum rerum, quas iussi post mortem (²²) meam fieri.

Volo autem omne instrumentum meum, quod ad ve(²³)-nandum et aucupandum paravi², mecum cremari cum lanceis, gladei[s], (²⁴) cultris, retibus, plagis, laqueis, thalamis³, tabernaculis, formidinibus, (²⁵) balnearibus, lecticis, — —⁴ sella gestatoria et omni medicamento [et] (²⁶) instrumento illius studi, Liburnam⁵ e[x] scirpo⁶, ita [ut⁷] in(²⁷)de nihil subtrahatur, et et navem vestis polymit(ae) et plumariae⁸ (²⁸) quidquid⁹ reliquero, et stellas¹⁰ omnes ex¹¹ cornibus alcinis ||. . .

†100. Kaput ex testamento.

C I. L. 3 S, 1265 n. 6998. *E titulo reperto in oppido Phrygiae Nacolia, quem descriptum a Sterrettio Americano edidi Ephem. epigr. 5,585; finis deest.*

Kaput ex testamento P. Aeli Onesimi Aug(usti) li[berti].

(²) Civitati Nacolensium patriae meae amantissimae quamvis p[er]lu(³)rimum debeam, pro mediocritate tamen peculioli mei dari volo (⁴) HS CC n(ummum) ea condicione, uti arbitrato Corneli . . . ini et Corneli [He](⁵)syci faeneretur ea pecunia et ex usuris q[uod] conf[ectum] fuerit, p[er]ro(⁶)ximo triennio in sitonico¹² tribuant, ut q[uo]d q[uod] annis possit e[o] (⁷) frumentum comparari. Et peracto triennio volo eius omnis pe(⁸)cuniae usuras quodquod annis civibus meis dividi politograp[hia]¹³ (⁹) facta, die felicissimo natali domini n(ostri) Traiani Hadriani. Sport[u](¹⁰)li[s] autem partem dimidiam eius usurae tribui volo

1) In memoriam revocat Kiessling *Dumnorigem*, principem Haedunorum, Lingonibus confinium, e Caes. b. g. 1,9. — 2) Venatum et aucupium a Romanorum moribus aliena fuisse constat. Cf. Tac. ann. 2,56: venatu et quae alia barbari celebrant. — 3) pro hoc v. in margine adiecto calamis, scilicet aucupatoriis, e Mart. 14,218 coniecit Hercher. — 4) Spatium vacat in codice. — 5) Ibis Liburnis inter alta navium. Hor. epod. 1,1. — 6) et scurfo Kiessling emendavit e Plin. h. n. 7,206: naves in Nilo ex Papyro ac scirpo. — 7) om. — 8) plumari quod, cui locutioni fortasse subesse aliud ad equorum ornatum pertinens monet Hirschfeld. — 9) corr. alia manu ex quicquid. — 10) Kiessling commendat sellas. — 11) corr. ex et. — 12) Vocabulo αἰωνίων Graeci pro pecunia frumentaria utuntur. — 13) Politographia hic est civium recensensus ante divisionem faciendus.

sic, ut [p]ar[s] (¹¹) dimidia die festo eoru[m, quae . . .]idia appellantur, er[ogetu]r . . .

†101. Kaput ex testamento a. 385.

C. I. L. 14,312 n. 2934; Orelli 4360. Praeneste in basi statuae deductae:

(²) Postumio Iuliano¹ c(larissimae) m(emoriae) v(iro) ob meritum amorem et religi(³)onem, quam erga cibes universus habere satis dig(⁴)natus est.

(¹⁴) . . . Ex(em)pl(um) tes(ta)m(enti) partis:

(¹⁵) 'Pos(tumius) Iulianus v(ir) c(larissimus), sanus, salbus, sana quoq(ue) mente in(¹⁶)tegrog(ue) consilio, memor conditionis omane² testamentu(m) (¹⁷) feci.'

Inter cetera:

'Civibus Prae(nestinis) omnibus dari bolo ex (¹⁸) massa Prae(nestina) kasam cui vocabulum est Fulgerita, (¹⁹) regione Camp(ania) terr(itorio) Prae(nestino), ita ut ad memoriam³ (²⁰) meam per singulos annos sine dubio colant (²¹) spiritum meum, ita tam(en) ut conlocent statua(m) nomin(is) (²²) mei in foro et hoc ipsu(m) ex(em)pl(um) testam(enti) ascribant ibi, et non (²³) hab(ean)t potest(atem) dextraendi⁴, ut si qua(n)do alienare⁵ boluerint, (²⁴) fiscus possideat.

†102. Codicilli (a. 175).

C. I. L. 10,2768 n. 7457; Or. 4359. E lapide magno Cephaloedii in Sicilia reperto, quem post alios descripsi et edidi ego l. l.

Exemplum codicillorum.

(²) Have mihi, domine pater; (³) vale mihi, domine pater.

(⁴) Cum ad te haec dictarem, infelici(⁵)simum te aestimavi, ut eras, cum me (⁶) hoc mitteres. Peto, ut monumentum (⁷) mihi facias dignum iuventuti meae. (⁸) A te peto Eutychianum alumnus (⁹) meum manumittas vindictaque (¹⁰) liberes; item Aprilem servum meum, (¹¹) qui solus ex ministerio meo superavit.

(¹²) Scripsit XV kal. April. Sirmi (¹³) L. Calpurnio Pissone, P. Salvio Iuliano cos.⁶

1) *Defunctus est Iulianus* XVI kal. Dec. d. n. Arcadio Aug. et Bautoni v. c. cons. (a. 385). — 2) *Intell. humanae*. — 3) *memorim*. — 4) *Intell. distrahendi*. — 5) *alienari*. — 6) *Consules sunt ordinarii a. p. C. 175*.

103. Gesta de aperiundo testamento a. 474.

Servatur Parisiis in bibliotheca nationali n. 8842 papyrus scripta Ravennae saec. (secundum Mariniū) sexto incunte, continens in paginis quae supersunt octo gesta quina de aperiendis testamentis quinque diversae aetatis nec temporum ordine relata. Horum testamentorum id quod exhibemus scriptum paginis tertia quartaque antiquissimum est. Omnia ediderunt Maurini a. 1757 in operis Nouveau traité de diplomatique vol. 3 extr. (cf. p. 629), unde repetiverunt Marinius papiri diplomatici 1805 p. 110; Spang. 90; Savigny verm. Schriften 3, 122. [Ad archetypum nostra causa recognovit E. Hauler Vindobonensis; qui quae emendavit eorum non adnotavimus nisi potiora. Th. M.]

III, 8 Leone iun. p(er)p(etuo) Aug(usto) s(ub) d(ie) prid. nonar. Novembr. Rav(ennae) apud Pompuliu[m] Preiecticiū iun. et Fl. Proiectum, ⁽⁹⁾ et iterum¹ mag(istratus), praesentib[us] Aelio Marino Commodiano Constantio² iun., Ocremodio³ Victore, Popilio Calomnioso et Melminio Cassiano principalibus⁴, Pascasia h(onesta) f(emina) d(i)x(it):

10. 'Offero carta(m) testamenti, q(uo)d [Constantius maritus meus fecit. Peto ut] eam⁵ suscipi iubeatis. Testibus praesentibus ostendi, ut, si signacula vel superscriptiones suas recognoscunt, dignentur edicere; eam resignari praecipiat, linum in[cidi, aperiri et per ordinem recitari faciatis, quo voluntas defuncti possit agnosci.]

Pom[pulius] Preiecticius⁶ iun. et Fl. Proiectus mag(istratus) d(i)x(erunt)⁷:

'Suscipiatur carta testamenti, quae offertur; testibus praesentibus ostendatur, ut, si signacula vel superscriptiones [suas recognoscunt, singuli edicere non morentur].

12. Cumque ca[rta] testamenti suscepta f(uisset) et testibus praesen-

1) Formula et iterum sic solet inseri in his testamentis inter nomen nominave eorum apud quos res agitur et vocabulum mag. [Significat, pariter atque in fastis consularibus, magistratus eos de quibus agitur locum tenere anno tertio. Th. M.] — 2) constantio om. Marinius quique eum compilarunt, non Maurini. — 3) ocremodio parum certum est; videtur quiddam emendatum esse, fortasse ore mutatum in cre. — 4) i. e. primatibus inter curiales; cf. C. Th. 12, 1, 151: Municipalia gesta non aliter fieri volumus, quam trium principalium praesentia. (396 p. C.) — 5) eam Maurini; in codice ante suscipi cernitur eū, quod potest esse eam vel eum vel eas. — 6) sic cod. — 7) dxx cod.

tibus¹ ostensa, Fl. Bonifacius², v(ir) d(evotus), apparitur³ inl(us- *Heracleus*
tris) [p(raefecti)] p(raetori)o⁴ d(i)x(it):

‘In hoc testamento interfui. Agnosco signaculum et superscriptionem meam.’

[... *Heracius* ... dixit:

‘E]go in hoc testamento interfui, agnosco anuli mei signaculum, superscriptionem⁵ meam; sed et infra⁶ subscribi.’

Fl. Probacius v(ir) d(evotus) app(aritor) sedis s(upra) s(criptae) d(i)x(it):

‘In hac voluntate interfui. Agnosco⁷ [signaculum et superscriptionem meam; sed et]⁸ intrinsicus subscribi.’

Et iterum mag(istratus) d(ixerunt):

14.

‘Quid [et de aliis testibus. quorum] signaculum hoc testamento infixa [vidimus?]

Fl. Bonifacius, Proba[cius], Heraclius vvv. ddd.⁶ d(ixerunt): IV, 1.

‘Constat una nobiscum Simplicium . . ., ⁽¹⁾ qui mortuus est, Exuperium v(irum) h(onestum)⁹, Pamonium v(irum) d(evotum) et Georgio viro devoto, qui absentes sunt, in hoc testamento interfuisse, quorum signacula et superscriptiones recognoscimus.’

(²) Mag(istratus) d(ixerunt):

‘Quoniam de agnitis signaculis vel superscriptionibus testium responsio patefecit, nunc carta testamenti resignetur, linum incida[tur], aperia[tur], et per ordinem reci[tetur]¹⁰;

et inciso lino ex offi(cio) reci(tatum) est:

‘Fl. Constantius v(ir) h(onestus), tinct(or) publicus, procedens sanus sana mente integroque consilio, cogitans condiciones humanas et repentini casus, praesenti(⁴)bus testibus numero competenti, in hac cartula testamentum feci, idque

1) praesentibus om. edd. — 2) sic cod., non Bonifatius. — 3) id est apparitor. [Sed recte fortasse Pick commendat apparit(or) v(i)r(i). TH. M.] — 4) [inl (vel ini) po cod., non inbpo, ut est in edd.; esse debuit opinor inl. ppo. TH. M.] — 5) erscriptionem fere evanuit. — 6) et infra fere evanuit. [Fuit opinor intra. TH. M.] — 7) sco fere evanuit. — 8) Quae sunt in edd. inde arv. intrinsicus subscribi (v. 13 in f.) usque ad Heraclius vvv. ddd. hodie ita desiderantur, ut in mediis apices elementorum quidam supersint, in fine litterae liu |||| dd. — 9) h. potius quam quod est in edd. d. — 10) post reci spatium vacat.

scribendum dictavi Domitio¹ Iohanni for(ensi), cuique ipse², litteras ignorans, subter manu propria signum feci; (⁵) quod testamentum meum, si quo casu iure civili seu praetorio³ vel alia quaelibet iuris ratione valere non potuerit, etiam ab intestato vice codicellorum meorum valere illud (⁶) volo, hac valeat, ratamque hanc voluntatem meam esse cupio et iubeo: Pascasia, h(onesta) f(emina), iugali[s mea heres mihi esto⁴].

104. Laudationes funebres.

Laudationum funebrium habitatum mulieribus (id quod inde ab a. 364 usu venisse refert Liv. 5,50,7) duarum marmori incisarum ad nos pervenerunt reliquiae, cfr. Vollemer, laudationum funebrium historia, 1891.

a. Laudatio Turiae. (746—752 a. u.)

C. I. L. 6,332 n. 1527. Tabulae, cui laudatio haec inscripta fuit, inferior pars adhuc exstat Romae, superioris tria frusta saec. XVI descripta (duo ab I. M. Suarez, tertium ab Iacobo Sirmond), hodie latent; latuit etiam Sirmondianum apographum usque ad a. 1860, quo a G. B. de Rossi in bibliotheca Parisiensi inventum est. Totius tabulae reliquias edidit commentario adiecto Mo. Zwei Sepulchralreden, 1864. (Berl. ak. Abh. 1863 p. 455). Textus repetitus est in: ZRG. 5,161, disputatione addita Huschkei de iis, quae ad ius in laudatione spectant. — Maritus, qui ipse hanc laudationem uxori defunctae scripsit, cum (II, 1—20) proscriptum se ab ea servatum et deinde a Caesare restitutum esse dicat, Mo. vidit esse Q. Lucretium Vespillonem eum, quem proscriptum ab uxore Turia morti ereptum esse Val. Max. 6,7,2 narrat. Turia defuncta esse videtur inter annos u. c. 746 et 757. Capita in tabula ipsa eminentibus in marginem litteris distincta sunt.

. mo]rum prohib[ate
(²) rum permansisti prob

(³) Orbata es re[pente ante nuptiar]um diem utroque pa-
[rente a nefaria multi](⁴)tudine⁵ una o[ccisis]. Per te maxi]me
cum ego in Macedo[niam abissem], (⁵) vir sororis tua[e C. Clu-
vius in A]fricam provinciam, [non remansit inulta] (⁶) mors
parentum.

(⁷) Tanta cum industria m[unere es p]ietatis perfuncta ef-
[flagitando et] (⁸) vindicando, ut, si praes[to fu]iss[e]mus⁶, non

[1] domino malim. Th. M.] — 2) ipse om. Marinius cum seqq. — 3) casu vel civili vel praetorio Marinius (cum seqq.), recte Maurini. — 4) Charta aperturae ipsa integra est, sed non recepit nisi principium testamenti. — 5) sic Hirschfeld, [in rustica soli]tudine Mo. — 6) [fu]lissimus traditur.

ampliu[s] *praestitissimus*. At] ⁽⁹⁾ haec habes communia cum [s]anctissima femina s[orore tua].

⁽¹⁰⁾ Quae dum agitabas, ex patria domo propter custodia[m] *pudicitiae, sumpto*] ⁽¹¹⁾ de nocentibus supplicio, e vest[i]-gio te in domum ma[tris meae¹ contulisti, ubi] ⁽¹²⁾ adventum meum expectast[i].

⁽¹³⁾ Temptatae deinde estis, ut testamen[tum patris], quo nos eramus heredes, rupt[um diceretur] ⁽¹⁴⁾ coemptione facta cum uxore: ita necessario te cum universis pat[ris bonis in] ⁽¹⁵⁾ tutelam eorum, qui rem agitabant, reccidisse: sororem omni[um rerum] ⁽¹⁶⁾ fore expertem, quod emancupata esset Cluvio. Qua mente ista acc[eperis, qua is prae]⁽¹⁷⁾sentia animi restiteris, etsi afui, conpertum habeo.

⁽¹⁸⁾ Veritate caussam communem [t]utata es: testamentum ruptum non esse, ut [uterque potius] ⁽¹⁹⁾ hereditatem teneremus, quam omnia bona sola possideres, certa qui[dem sententia] ⁽²⁰⁾ te ita patris acta defensuram, ut si non optinuisses, partituram cum s[orore te adfir]⁽²¹⁾mares: nec sub condicionem tutelae legitimae venturam, quous per [legem in te ius non] ⁽²²⁾ esset, neque enim familia[e] gens ulla probari poterat, quae te id facere [cogeret:] ⁽²³⁾ nam etsi patris testamentum ruptum esset, tamen iis, qui intenderen[t, non esse id] ⁽²⁴⁾ ius, quia gentis eiusdem non essent.

⁽²⁵⁾ Cesserunt constantiae tuae neque amplius rem sollicitarunt: quo facto [reverentiae in patrem,] ⁽²⁶⁾ pietatis in sororem, fide[i] in nos patrociniū susceptum sola peregisti.

⁽²⁷⁾ Rara sunt tam diuturna matrimonia, finita morte, non divertio in[terrupta: nam contigit] ⁽²⁸⁾ nobis ut ad annum XXXXI sine offensa perduceretur. Utinam vetust[um ita extremam sub]-⁽²⁹⁾jisset mutationem vice m[e]a, qua iustius erat cedere fato maiorem. ⁽³⁰⁾ Domestica bona pudici[t]iae, opsequi, comitatis, facilitatis, lanificiis tuis [adsiduitatis, religionis] ⁽³¹⁾ sine superstitione, o[r]natus non conspiciendi, cultus modici cur [memo-rem? cur dicam de tuorum cari]⁽³²⁾tate, familiae pietate, [c]um aequae matrem meam ac tuos parentes col[ueris eandemque quietem] ⁽³³⁾ illi quam tuis curaveris, cetera innumerabilia ha-

1) sic Duerr, materterae Mo., mariti Hu.

bueris commun[ia cum omnibus] (³⁴) matronis dignam f[a]mam co[l]entibus? propria sunt tua, quae vindico, ac [quorum pauci in] (³⁵) similia inciderunt, ut talia paterentur et praestarent: quae rara ut essent [hominum] (³⁶) fortuna cavit.

(³⁷) Omne tuom patrimonium acceptum ab parentibus communi diligentia cons[ervavimus:] (³⁸) neque enim erat adquirendi tibi cura, quod totum mihi tradidisti. Officia [ita par]-(³⁹)titi sumus, ut ego tu[t]elam tuae fortunae gererem, tu meae custodiam sus[tineres. Multa] (⁴⁰) de hac parte omittam, ne tua propria mecum communicem: satis sit [hoc] mi[hi tuis] (⁴¹) de sensibus [ind]icasse.

(⁴²) [Liberali]tatem tuam c[u]m plurimis necessariis tum praecipue pietati praesti[tisti] (⁴³) domesticae. *Feminas egregias licet facile quis ex tu]is* alias nominaverit, unam duntaxat simillimam [tui] (⁴⁴) . . h[ab]uisti sororem tuam: nam propinquas vestras d[ignas eiusmodi] (⁴⁵) . . of[ficiis] domibus vestris apud nos educavistis. Eaedem u[t condicio] (⁴⁶)nem dignam famili]ae nostrae consequi possent, dotes parastis: quas quid[em a vobis] (⁴⁷) consti[tutas comm]uni consilio ego et C. Clavius excepimus et probantes [liberalitatem,] (⁴⁸) ne vestro patrimo[nio] vos multaretis, nostram rem familiarem sub[didimus] (⁴⁹) nostraque praedia] in dotes dedimus. Quod non venditandi nostri c[ausa rettuli,] (⁵⁰) sed ut illa consi]lia vestra concepta pia liberalitate honori no[s duxisse] consta[ret] (⁵¹)ret exequi de nos]tris.

(⁵²) Complura alia benefici]a tua praetermittenda [duxi] . . .

II. [Iure Caesar dixit tibi acceptum esse referendum] (¹) me patriae redditum a se, [na]m nisi parasses quod servar[et, etiam Caesar] (²) inaniter opes suas pollice[ret]ur; ita non minus pietati tu[ae quam clementiae illius] (³) me debeo. (⁴) Quid ego nunc interiora [no]stra et recognita consilia s[ecreto pectoris] (⁵) eruam, ut repentinis nu[ntiis] ad praesentia et imminen[tia vitanda excita] (⁶)tus tuis consiliis cons[er]vatus sim? Ut neque audaci[a abripi me] (⁷)temere passa sis et mod[es]tiora cogitanti fida rece[ptacula pararis] (⁸) sociosque consilioru[m t]uorum ad me servandum d[ederis sororem] (⁹) tuam et virum eius C. Clu[vium], coniuncto omnium per[iculo? non finiam] (¹⁰) si attingere coner; sat [es]t mihi tibique salutariter m[e latuisse].

(¹¹) Acerbissimum tamen in vi[tu] mihi accidisse tua vice

fatebo[r reddito iam non inutil]i ⁽¹²⁾ cive patriae beneficio et i[ud]icio apsentis Caesaris Augusti [quom per te] ⁽¹³⁾ de restitutione mea M. L[epi]dus conlega praesens interp[ellaretur et ad eius] ⁽¹⁴⁾ pedes prostrata humi, n[on] modo non adlevata, sed tra[cta et servilem in] ⁽¹⁵⁾ modum rapsata livori[bus c]orporis repleta firmissimo [animo eum admone]⁽¹⁶⁾res edicti Caesaris cum g[r]atulatione restitutionis me[ae, et iniuri]⁽¹⁷⁾am contumeliosis et cr[ud]elibus exceptis vulneribus pa[lam praeferres,] ⁽¹⁸⁾ ut auctor meorum peric[ul]orum notesceret, quoi noc[uit mox quod fecit].

⁽¹⁹⁾ Quid hac virtute efficaciu[s]? Praebere Caesari clementia[e locum et cum eu]⁽²⁰⁾stodia spiritus mei not[a]re inportunam crudelitatem [egregia tua] ⁽²¹⁾ patientia?

⁽²²⁾ Sed quid plura? parcamu[s] orationi, quae debet et potest e[xire. ne viliter maxi]⁽²³⁾ma opera tractando pa[r]um digne peragamus, quom pr[o documento] ⁽²⁴⁾ meritorum tuorum oc[ulis] omnium praeferam titulum [vitae servatae].¹

⁽²⁵⁾ Pacato orbe terrarum, res[titut]a re publica quieta deinde n[obis et felicia] ⁽²⁶⁾ tempora contigerunt; fue[ru]nt optati liberi, quos aliqua[m]diu sors invi]⁽²⁷⁾derat; si fortuna procedere[re e]sset passa sollemnis inservie[ns, quid utrique no]⁽²⁸⁾-strum defuit? Procedens a[l]ias spem [f]iniebat. Quid agita- v[eris propter hoc quae]⁽²⁹⁾que ingredi conata sis, f[or]sitan in quibusdam feminis [conspicua et admirabi]⁽³⁰⁾lia, in te quidem minime a[dmi]randa conlata virtutib[us tuis reliquis, praetereo].

⁽³¹⁾ Diffidens fecunditati tuae [et d]olens orbitate mea, ne tenen[do in matrimonio] ⁽³²⁾ te spem habendi liberos [dep]onerem atque eius caussa ess[em infelix, de divertio]^{2 (33)} elocuta es, vocuamque [do]mum alterius fecunditati t[er]e tradituram, non alia] ⁽³⁴⁾ mente nisi ut nota con[co]rdia nostra tu ipsa mihi di[gnam con]⁽³⁵⁾dicionem quaereres p[ara]resque, ac futuros liberos t[er]e communes pro]⁽³⁶⁾que tuis habituram adf[irm]ares, neque patrimonii nos[tri quod adhuc] ⁽³⁷⁾ fuerat commune, separa[ti]onem facturam, sed in eodem [arbitrio meo id] ⁽³⁸⁾ et si vellem, tuo ministerio [fu]turum; nihil seiunctum, n[ihil se- paratum te] ⁽³⁹⁾ habituram, sororis so[crusve] officia pietatem- que mihi d[einceps praestituram].

1) civis servati Vollemer. — 2) esses, consilium diverti Vollemer.

(⁴⁰) Fatear necessest adeo me exa[rsi]sse, ut excesserim mente, adeo ex[horruisse ac](⁴¹)tus tuos, ut vix redderer [mi]hi; agitari divertia inter nos [ante quam (⁴²) f]ato dicta lex esset, poss[e te a]liquid concipere mente, qua[re viva desineres] (⁴³) esse mihi uxor, cum paene [e]xule me vita fidissima perman[ssisses].

(⁴⁴) Quae tanta mihi fuerit cu[pid]itas aut necessitas habendi l[iberos, ut propterea] (⁴⁵) fidem exuerem, mutare[m c]erta dubiis? sed quid plura? [permansisti] (⁴⁶) aput me; neque enim ced[er]e tibi sine dedecore meo et co[m]muni infelici](⁴⁷)tate poteram.

(⁴⁸) Tibi vero quid memorabi[lius] quam inserviando mihi o[peram dedisse te] (⁴⁹) ut, quom ex te liberos ha[b]ere non possem, per te tamen [haberem et diffi](⁵⁰)dentia partus tui alteriu[s c]oniugio parares fecunditat[em?]

(⁵¹) Utinam patiente utriusq[ue] a]etate procedere coniugium [potuisset, donec e](⁵²)lato me maiore, quod iu[sti]us erat, suprema mihi praesta[tes, antea vero super](⁵³)stite te excederem orbitat[e f]ilia mihi superstite.

(⁵⁴) Praecucurristi fato; delegast[i] mihi luctum desiderio tui nec libe[ros habentem solum vi](⁵⁵)rum reliquisti; flectam ego || quoque sensus meos ad iudicia tu[a, a te destinata[m adoptans]. (⁵⁶) Omnia tua cogitata praescri[p]ta cedant laudibus tuis, ut sint mi[hi documento, quantopere ego] (⁵⁷) desiderem, quod inmort[ali]tati ad memoriam consecrat[am tradidi]. (⁵⁸) Fructus vitae tuae non derunt [m]ihi; occurrente fama tua firm[atus animo et] (⁵⁹) doctus actis tuis resistam fo[rt]unae, quae mihi non omnia erip[uit, cum laudi](⁶⁰)bus crescere tui memoriam [pas]sa est; sed quod tranquill[i] status e[rat, tecum] (⁶¹) amisi, quam speculatricem e[t p]ropugnatricem meorum pericul[orum cogitans calamit](⁶²)tate frangor nec permanere in promisso possum.

(⁶³) Naturalis dolor extorquet const[an]tiae vires: maerore mersor et quibu[s angor luctu taedioque] (⁶⁴) in nec utro mihi consto: repeten[s p]ristinos casus meos futurosque eve[ntus ab omni spe de](⁶⁵)cido: mihi tantis talibusque pr[aesi]diis orbatus, intuens famam tuam n[on tam fortiter pa](⁶⁶)tiendo haec quam ad desider[ium] luctumque reservatus videor.

(⁶⁷) Ultimum huius orationis erit omn[ia] meruisse te neque omnia contigisse mihi[ut ut praestarem] (⁶⁸) tibi; legem habui mandata tu[a]: quod extra mihi liberum fuerit, pr[aestabo].

(⁶⁹) Te di manes tui ut quietam pat[ia]ntur atque ita tueantur opto.

b. Laudatio Murdiae. (Saec. I p. C.)

C. I. L. 6,2,1354 n. 10230. *Oratio subscripta dedicationi lapidi duabus paginis inscripta fuit, quarum altera a Winckelmanno reperta a C. Fea a. 1784 edita est (Storia delle arti — di Winckelm. 3,202), indeque a Rudorffio denuo edita commentarioque illustrata (Berl. ak. Abh. 1868, 217; ZRG. 9,287). Extat adhuc Romae. Murdiae matri filius habuit vel scripsit hanc laudationem, quam orthographia et scriptura aetati Augusti addidit Mo. C. I. L. l. l.*

[∞ Dis Manibus] . . (¹) Murdiae L. f. matris. ∞
 . . . (²) sed propriis viribus adlevent cetera, quo firmiora (³) probabilioraque sint.

(⁴) Omnes filios aequae fecit heredes, partitione filiae data. Amor (⁵) maternus caritate liberum, aequalitate partium constat.

(⁶) Viro certam pecuniam legavit, ut ius dotis honore iudici augeretur.

(⁷) Mihi, revocata memoria patris eaque in consilium et fide sua ad(⁸)hibita, aestumatione facta, certas res testamento praelegavit, (⁹) neque ea mente, quo me fratribus meis quom eorum¹ aliqua (¹⁰) contumelia praeferret, sed memor liberalitatis patris mei (¹¹) reddenda mihi statuit, quae iudicio viri sui ex patrimonio (¹²) meo cepisset, ut ea, assu suo custodita, proprietati meae resti(¹³)tuerentur².

CAPUT III.

MANCIPATIONES.

a. Emptionis causa pretio accepto.

Mancipationes quae sequuntur quattuor priores et octo alia instrumenta infra relata sumpta sunt e tabellis ceratis in formam triptychorum conscriptis, in

1) forum. — 2) Qui sequuntur vv. septendecim omisi.

metallis aurariis Transsileanicis prope oppidum Verespatak inde ab a. 1786 usque 1855 repertis. De forma eorum diptychis aeneis supra (p. 252) descriptis simillima pauca addam. Lignae nimirum adhibebantur in privatis negotiis tabulae, tenuissima cera inductae, cui scriptura stilo incidebatur. Quae ne laederetur, ita coniungebantur tabulae, ut sex fierent paginae, quarum quattuor interiores inscriberentur, binae exteriores, cera non inductae, pro operculo scripturam interiorem tuerentur. Cf. exemplar huic libro adiunctum. Magnitudine diptychis aeneis pares fere erant, longae m. 0,14—16, latae m. 0,06—0,13. Perforatae ut diptycha filo linteo colligabantur, obsignatio autem ita perficiebatur, ut pagina secunda et tertia interiorem scripturam continerent signis clausam, quarta cum signa et signatorum nomina tum initium exterioris exempli, quinta eius finem. — Plus XL tabellae repertae sunt, integra triptycha IV, ceterorum nonnisi tabulae singulares valdeque mutilae, ita ut multarum argumentum dubium sit. Servantur pleraeque Pestini in museo nationali. Scriptae sunt omnes litteris cursivis lectu tam difficilibus, ut a. 1840 demum primum explicandi et edendi periculum faceret F. Massmann (libellus aurarius). Post eum alii alias ediderunt, omnes Mo. in C. I. L. 3,921—959, adiutus a Zangemeistero. Habemus nunc viginti quinque cautionum reliquias, quarum tredecim admodum mutilas omisi. Scriptae sunt ab anno 131 p. C. usque ad annum 167 (initium belli Marcomannici), pleraeque in vico Alburno maiore, prope quem repertae sunt, nonnullae in vicis vicinis, una in canabis vel in castris legionis XIII gem., quae postea facta sunt municipium Apulum (Mo. l. c. p. 182). Ad ius Romanum pertinent omnes, sed qui contrahunt magna ex parte peregrini sunt ex gente Dalmatica Pirustarum (cf. Caes. b. g. 5,1), quos ex aurifodinis Dalmaticis in Dacicis a Traiano imp. deductos esse verisimile est (Mo l. c. p. 214).

105. Emptio pueri a. 142 p. C.

C. I. L. 3,940.

Dasius Breucus emit mancipioque accepit ⁽²⁾ puerum Apa-
laustum, sive is quo alio nomine ⁽³⁾ est, n(atione) Grecum, apo-
catum¹ pro uncis duabus, ⁽⁴⁾ X DC de Bellico Alexandri, f(ide)
r(ogato) M. Vibio Longo. ⁽⁵⁾ Eum puerum sanum traditum
esse², furtis noxaeque ⁽⁶⁾ solutum, erronem, fugitivum³, caducum
non esse, ⁽⁷⁾ prestari, et si quis eum puerum q(uo) d(e) a(gitur)
⁽⁸⁾ partenvē⁴ quam quis ex eo evicerit, q(uo) m(inus) ⁽⁹⁾ emp-
torem s(upra) s(criptum), eunve ad q(uem) ea res pertinebit, ⁽¹⁰⁾
uti frui habere possidereq(ue) recte liceat, ⁽¹¹⁾ tunc quantum

1) i. e. apochatum, ut infra n. 3 v. 3. Mo. intellegit eum, de cuius pretio is, qui eum Bellico vendiderat, pretii auri unciarum duarum auri emptori apocham dedit. — 2) esse supra lineam additum. — 3) Exterior fugitivum. — 4) Ext. partenvē.

id erit, quod ita ex eo evic⁽¹²⁾tum fuerit, (¹³ = II¹) t(antam) II. p(ecuniam) duplam¹ p(robam) r(ecte) d(ari) f(ide) r(ogavit) Dasius Breucus, d(ari) f(ide) p(romisit) (¹⁴) Bellicus Alexandri, id[em] fide sua esse (¹⁵) iussit Vibius Longus; (¹⁶) proque eo puero, q(ui) s(upra) s(criptus) est, pretium (¹⁷) eius X DC accepisse et habere se dixit (¹⁸) Bellicus Alexandri ab Dasio Breuco.

(¹⁹) Act(um) kanab(is) leg(ionis) XIII g(eminae), XVII kal.

Junias (²⁰) Rufino et Quadrato cos.

(Signatores septem v. exemplar².)

106. Emptio puellae a. 139 p. C.

C. I. L. 3,937. *E. tript. Transs. tab. I et II; perit III.*

Maximus Batonis puellam nomine (²) Passiam, sive ea quo alio nomine est, an(³)norum circiter p(lus) m(inus) sex, emptasportellaria³, emit mancipioque accepit (⁴) de Dasio Verzonis, Pirusta ex Kavieretio, (⁵) X ducentis quinque. ~ (⁶) Iam⁴ puellam sanam esse, a⁵ furtis noxisque⁶ (⁷) solutam, fugitium⁷ erroronem non esse, (⁸) praestari: quot si quis eam⁸ puellam, (⁹) partemve quam ex eo⁹ quis evicerit, (¹⁰) quominus Maximum Batonis, quo(¹¹)ve ea res pertinebit, habere possi(¹²)dereque recte liceat, tum quanti (¹³) ea puella emptas est, [tan]tam¹⁰ pecuniam¹¹ (¹⁴ = II,¹) et alterum tantum dari, fide rogavit (¹⁵) II. Maximus Batonis, fide promisit Dasius (¹⁶) Verzonis, Pirusta ex Kavieretio¹²; (¹⁷) proque ea puella, quae s(upra) s(cripta) est, X ducen(¹⁸)tos quinque accepisse et habere (¹⁹) se dixit Dasius Verzonis a Maximo Batonis.

1) duplam supra lineam additum. — 2) Inter signatores sunt ipse venditor eiusque fideiussor, ita ut quinque tantum reliqui haberi possint testes. Idem est in ceteris triptychis, nisi quod in VII, 1 praeter debitorem duo tantum testes adsunt, et in V, 2 tres vel quattuor praeter debitorem fideiussoremque. Qua de re v. Mo. p. 922. Bruns, d. sieben Zeugen d. röm. Rechts. — 3) Vox ignota. Mo. puellam intellegit non suo pretio emptam, sed in emptione matris sportulae causa quasi munusculum adiectam. — 4) Ext. eam. — 5) Ext. om. — 6) Ext. noxaeque. — 7) Ext. fugitivam. — 8) em int., eam ext. — 9) Sic etiam ext, certe quia generali contractuum forma utebantur, in qua scriptum erat: hominem partemve ex eo. Mo. p. 923; eodem modo explicari poterit vocabulum fugitium v. 7. — 10) tam. — 11) pecunim. — 12) Kaviereti.

(²⁰) Actum Karto XVI k. Apriles, (²¹) Tito Aelio Caesare Antonino Pio II et Bruttio (²²) Praesente II cos.

(*Nomina signatorum*.) Maximi Veneti principis. Masuri Messi dec(urionis). Anneses Andunocnetis. Plani Verzonis Sclaietis. Liccai Epicadi Marciniesi. Epicadi Plarentis, qui et Mico. Dasi Verzonis ipsius venditoris.

107. Emptio ancillae a. 160 p. C.

E tript. Transsilv. integro. C. I. L. 3,959. Emendationes quasdam, tabella ab Hirschfeldio collata, ed. Mo. Eph. ep. 2,467.

Cl(audius) Iulianus mil(es) leg(ionis) XIII g(eminae) ɔ¹
Cl(audii) Mari, emit mancipio(²)que accepit mulierem nomine Theudotem, sive ea (³) quo alio nomine est, n(atione) Creticam, apochatam² pro uncis (⁴) duabus, X quadringentis viginti de³
Cl(audio) Phileto (⁵) f(ide) a(ccepto) Alexandro Antipatri. (⁶) Eam mulierem sanam traditam esse emptori s(upra) s(cripto), et si (⁷) quis eam mulierem, q(ua) d(e) a(gitur), partemve quam quis ex ea⁴ quid (⁸) evicerit, q(uo) m(inus) emptorem s(upra) s(criptum) eumve, at⁵ quem (⁹) ea res pertinebit, uti frui habere possidereque recte (¹⁰) liceat, tunc quantum id erit, quot ita
II. ex ea quit¹ (¹¹ = II,¹) evictum ablatumve fuerit, sive quot ita licitum (¹²) non erit, tantam pecuniam probam recte dari f(ide) r(ogavit) (¹³) Cl(audius) Iulianus mil(es) s(upra) s(criptus), d(ari) f(ide) p(romisit) Cl(audius) Philetus. (¹⁴) Id fide sua esse iussit Alexander Antipatri. (¹⁵) Inque ea(m) mulierem, quae s(upra) s(cripta) est, pretium eius X CCCCXX (¹⁶) accepisse et habere se dixit Cl(audius)⁶ Philetus a Claudio (¹⁷) Iuliano mil(ite) s(upra) s(cripto).

(¹⁸) Act(um) canab(is) leg(ionis) XIII g(eminae) IIII nonas Octobres Bradua (¹⁹) et Varo cos.

(*Nom. sign.*.) Val(eri) Valentis leg(ionis) XIII g(eminae). Cn. Vari A. ae. Ael(i) Dionysi vet(erani) leg(ionis). Paulini s. . . ris. Iul(i) Victorini. Αλεξανδρει Αντιπατρι σεκοδο αυκτωρ σεγναί.³
Cl(audii) Phileti venditoris ibsius.

1) *i. e.* centuria. — 2) *cf.* p. 288 v. 1--13. — 3) *Int.* de de, *ext.* de. — 4) quis *ext.* — 5) *Ext.* ad. — 6) *Ext.* om. — 7) *g tabula.* — 8) *i. e.* Alexander Antipatri secundus auctor signavi. *D. 21,2,4 pr. : fideiusso-*
rem, — quem vulgo auctorem secundum vocant.

108. *Emptio domus* a. 159 p. C.

C. I. L. 3,944. *E tript. Transs. integro. Repetivi ut semper, exemplum interius; cum vero exemplum exterius melius servatum sit, supplementa inde deprompta litteris rectis expressi uncis quadratis inclusa.*

Andueia Batonis emit manci[pioque] accepit ⁽²⁾ domus partem dimidiam, interantibus partem [dex]⁽³⁾tram, que est Alb(urno) maiori vico Pirustar[um in]t[er] ad[fin]es Platorem Accep[er]⁽⁴⁾tianum et Ingenum Callisti¹ X trecentis de Veturi[o Valente]. ⁽⁵⁾ Eam domus partem dimidiam², q(ua) d(e) a(gitur), cum su[is] saepibus, sae⁽⁶⁾pimentis, finibus, aditibus, claustris, fenestris, ita uti ⁽⁷⁾ clao fixsa et optima maximaque est³, h(abere) r(ecte) l(iceat); ⁽⁸⁾ [e]t si quis eam domum partemve quam quis [e]x [ea] ⁽⁹⁾ evicerit, q(uo) m(inus) Andueia Batonis e(ive), a(d) q(uem) e(a) r(es) p(ertinebit), h(abere) p(ossidere) ⁽¹⁰⁾ u(suque) c(apere)⁴ r(ecte) l(iceat); qu[o]d ita licitum n[o]n erit⁵, t(antam) ⁽¹¹⁾ p(ecuniam) r(ecte) d(ari), f(ide) r(ogavit) Andueia Batonis⁶, fide promisit, ⁽¹²⁾ Veturius Valens. Proque ea do[mu] partem ⁽¹³⁾ dim[id]iam⁷ pretium X CCC Vetur[ius] V[ales]⁸ (¹⁴ = II,¹) a[b] A[n]du[e]i[a] Ba[tonis] accepiss[e] et] ab[ere] II. se dixit]. ⁽¹⁵⁾ Convenitq(ue) int[er] eos, [uti] Veturius Va[lens], pro ea] ⁽¹⁶⁾ domo tributa usque ad recensum dep[e]n[dat].

⁽¹⁷⁾ Act(um) Alb(urno) maiori prid. nonas Maias ⁽¹⁸⁾ Qui[n]tillo et Prisco cos.

(Nom. sign.) L. Vasidius V[i]ctor sig(navit). T. Fl. Felicis. M. Lucani Melioris. Platoris Carpi. T. Aureli Prisci. Batonis Annaei. Veturi Valentis venditoris.

(*Emptiones sine mancipatione peractas domus Cap. VIII.*)

b. *Fiduciae causa.*109. *Emptio servorum* a. 61.

E tabulis ceratis mutilis Pompeiis a. 1887 rep., ass. in museo Neapolitano. Transscr. de Petra et Mau, edd. de Petra Notizie degli scavi di antichità 1887 p. 415—420, Rendiconti (cett.) della Società reale di Napoli 1888, p. 48 sq.;

- 1) *Ext. addit:* filium et si qui ali adfines sunt et viam publicam. — 2) *Ext.* eam domum. — 3) *Ext. ins:* Andueia Batonis. — 4) *Ext.* usque capere. — 5) *Ext. ins.* tum quantum id erit quod ita habere possidere licitum non erit]. — 6) *Ext. ins.* dari. — 7) *Ext.* proque ea [do]mu dimidia. — 8) *Ext.* [Va]lens.

Mo. Herm. 23,157—159; *Scialoja Bull. dell' ist. di dir. Rom.* 1,5—15.205—227; *Alibrandi ibid.* 16—20; *Eck ZSSSt.* 9,60—97, cf. 151; *Tardif, Nouvelle Revue historique de droit français et étranger* 1888, 472 sq. — *A et B diptychi, C D E triptychi partes fuisse cum ex eis quae tabulis continentur, tum inde apparet, quod et illae duae eiusdem magnitudinis sunt et hae tres. Emptionem Mancipiorum, de qua agitur in diptycho, non veram esse sed imaginariam fiduciae causa contractam animadvertit Gradenwitz (Bull. dell' ist. di dir. Rom. p. 164), demonstravit Eck (l. l. p. 72 sq.); refragantibus Alibrandio, qui de lege commissoria cogitat et Karlowa, röm. Rechtsgesch. 2,378.573. Eam opinionem commendat inter alia quod v. 4 Mancipia negantur 'ali' ulli obligata esse, item particula 'ob' in pignorum instrumentis saepissime pecuniae creditae anteposita, denique venditrix (tab. A.) eadem debitor (tab. C.). Obligationis eius, quae hoc fiduciae pacto confirmatur, reliquias simul inventas proponit triptychon simul inventum.*

A. Poppaea Prisci liberta Note iuravit pueros Simplicem et Petrinum, sive ea Mancipia alis nominib[us] sunt, sua esse seque possidere, neque ea Mancipia . . . ali ulli obligata esse neque sibi cum ulo com[munia] esse, eaque Mancipia singula sestertis nu[m]mis singulis Dicia Margaritae emit ob sestertios¹⁾ . . . et Mancipio accepit de Poppaea Prisc[i] liberta Note tutore auctore A. Caprasio A.

Libripende in singula P. C. [an-]
10. testata est in singula
Poppaea Prisci lib[erta] Note]
uti ea Mancipia

B. didu
mit ea . pro duobus
15. mnis m[i]hi ere[dive] meo
atusve // nt . Si ea pecun[ia]
k. Novem . primis solu[ta non erit]
ea Mancipia i]dibus D[ecem]bribus
Pompeis in foro luce palam
20. tibi egi, neve heres mi[hi]
a si mi de dolo malo eave
tatur.

Si quo minoris e[a] Mancipia did venie[rint]

1) L D e v. 34 suppl.

cem d[e]bebun[t]u[r] mih[i h]erediv[e]
 ea mancipia ada veni[erint] 25.
 ered[ive]
 ea pecunia
 Utique ea mancipia suntu inpu
 id mihi tecum convenit u [Dici-]
 a Margaris Poppea [P]risci lib(erta) Note tuto? . . . nsa perse. 30.
 Supra hec inter [e]as conveneru[nt]
 inter se sunt. Ac[t(um)] Pompeis IX k. [.] cos.
 L. Iunio Caesennio . . P. Calvi[s]io Rusone.

C. HS. n. ∞ LD argentum
 probum recte dari 35.
 stipulata est Digid[ia]
 Margaris, spopond[it Poppea]
 Prisci liberta N[ote]

 (desunt *plura*)

D. 40.
 Actum Pompeis VIII . .
 L. Iunio Caesennio Paeto
 P. Calvisio Rusone cos.
 (desunt *plura*)

E. 45.
 . . . m . . .
 re
 Actum Pompeis

In margine tabulae, uti apud nos indices libris inscribuntur:
 Firmata (?) foenorum scriptio.

110. Formula Baetica. (Saec. I—II p. C.)

C. I. L. 2,700 n. 5042, cf. 2 S, 844 n. 5406. *E tabula aenea* (a. 0,156 m., l. 0,26 m.), in Hispania a. 1867 ad ostia Baetis fluminis reperta, nunc Se-villae iure privato servata. Ediderunt eam cum commentario: Degenkolb, ZRG. 9,117.407. Krüger, krit. Versuche, p. 41—58. Rud. ZRG. 11,52. Saeculo I propter formam litterarum tabulam adtribuit Huelner, dubitantibus Kruegero et Mo. Cum partem tantum instrumenti tabula exhibeat, altera ad-iuncta fuerit necesse est, sed neque diptychi pars est tabula, deest enim scrip-tura exterior, neque negotium de quo agitur unquam vere contractum est:

videtur formula tantum fuisse, secundum quam talia negotia concipienda essent, ut docuit Rud. p. 76.

Dama L. Titi ser(vus) fundum Baianum, qui est in agro, qui ⁽²⁾ Veneriensis vocatur, pago Olbensi, uti optumus maximusq(ue) ⁽³⁾ esset, HS n(ummo) I et hominem Midam HS n(ummo) I fidi fiduciae causa man⁽⁴⁾cipio accepit ab L. Baiano, lipripende¹ —, antest(ato) —². Adfines fundo³ ⁽⁵⁾ dixit L. Baianus L. Titium et C. Seium et populum et si quos dicere oportet.

⁽⁶⁾ Pactum conventum factum est inter Damam L. Titi ser(vum) et L. Baianum, [uti⁴] ⁽⁷⁾ quam pecuniam L. [Titius L.⁴] Baiano⁵ dedit dederit, credidit crediderit, ex⁽⁸⁾pensumve tulit tulerit, sive quid pro eo promisit promiserit, ⁽⁹⁾ spopondit [spo-ponderit⁴], fideve quid sua esse iussit iusserit, usque eo is fundus ⁽¹⁰⁾ eaque mancipia fiduciae⁶ essent, donec ea omnis pecunia fides⁽¹¹⁾ve persoluta⁷ L. Titi soluta liberataque esset; si pecunia sua qua⁽¹²⁾que die L. Titio h(eredi)ve eius data soluta non esset, tum uti eum ⁽¹³⁾ fundum eaque mancipia, sive quae mancipia ex is vellet⁸ L. Titi⁽¹⁴⁾us h(eres)ve eius vellet, ubi et quo die vellet, pecunia praesenti ⁽¹⁵⁾ venderet. Mancipio pluris HS n(ummo) I invitus ne daret, neve sa⁽¹⁶⁾tis secundum mancipium daret, neve ut in ea verba, quae in ver⁽¹⁷⁾ba satis s(e-cundum) m(ancipium) dari solet, repromitteret, neve simplam neve ⁽¹⁸⁾ [duplam] . . .

c. Donationis causa.

111. Donatio Fl. Artemidori. (Saec. II p. C.)

C. I. L. 6,2,1360 n. 10241. E cippo marmoreo, qui prope Romam repertus postea in Angliam translatus est. Or. 4358, Wi. 310, cf. Huschke, Syntr. don. p. 7 — v. 1—3 litteris permagnis incisi sunt.

D(is) m(anibus) ⁽²⁾ M. Herenni ⁽³⁾ Proti; v(ixit) a(nnos) XXII ⁽⁴⁾ m(enses) II d(ies) V. Fecerunt parentes ⁽⁵⁾ M. Herennius Agricola et ⁽⁶⁾ Herennia Lacena filio.

1) libripendl. — 2) Nomina libripendis et antestati omissa sunt, quia forma tantum contrahendi, non verus contractus fuit. Cf. n. 112 v. 11.12. — 3) eundo. — 4) om. — 5) Baiano. — 6) fiducia. — 7) Transpositis verbis legendum esse censet Deg. pecunia persoluta fidesve. [Si quid mutandum est, delendum persoluta, ut iungantur pecunia soluta, fides liberata. Th. M.] — 8) [vellet del. Th. M.]

(⁷) Chirographum: Ollaria n(umero) IIII, (⁸) cineraria n(umero) IIII, intransibibus par(⁹)te laeva, que sunt in monumento (¹⁰) T. Flavii Artemidori, quod est via (¹¹) Salaria in agro Volusi Basilidis¹ (¹²) ientibus ab urbe parte sinistra, do(¹³)nationis causa mancipio accepit (¹⁴) M. Herennius Agricola de T. Flavio (¹⁵) Artemidoro HS n(ummo) I, libripende M. (¹⁶) Herennio Iusto; antestatus est Ti. (¹⁷) Iulium Erotem, inque vacuum (¹⁸) possessionem earum ollarum (¹⁹) et cinerariorum T. Flavius Arte(²⁰)midorus Herennio Agricole ire (²¹) aut mittere ossaque inferre per(²²)misit, sacrumque quotiens face(²³)revellit Herennius Agricola (²⁴) heredesve eius, permisit, clavisve (²⁵) eius monumenti potestatem factu(²⁶)rum se dixit, dolumque malum (²⁷) huic rei abesse afuturumque (²⁸) esse². Haec recte dari fieri praestari(²⁹)que stipulatus est M. Herennius (³⁰) Agricola, spepondit T. Flavius (³¹) Artemidorus.

Act(um) XVIII k. Ianuar. (³²) C. Calpurnio Flacco, L. Trebio (³³) Germano cos.³

112. Donatio Statiae Irenes. (252 p. C.)

C. I. L. 6,2,1363 n. 10247. *E tabula marmorea, quae Romae a. 1554 effossa postea periit. Huschke, Syntr. don. 7, Wi. 311, cf. Brummer, ad leg. Cinciam, (a. 1668) c. 14.*

Monumentum, quot est via triumphale (²) inter miliarium secundum et tertium (³) euntibus ab urbe parte laeva, in clivo (⁴) Cinnae, et est in agro Aureli Primiani (⁵) fictoris pontificum cc. vv.⁴ et appella(⁶)tur Terentianorum, iuxta monumentum (⁷) Claudii quondam Proculi et si qui ali atfine(⁸)s sunt et qua quemque tangit et populum, (⁹) Statia Irene, ius⁵ liberorum habens, M. Licinio (¹⁰) Timotheo donationis mancipationisque cau(¹¹)sa HS n(ummo) I⁶ mancipio dedit, libripende Claudio (¹²) Dativo, antestato⁷ Cornelio Victore; inque (¹³) vacuum⁸ possessionem monumenti s(upra) s(cripti) cessit, (¹⁴) et ad id monumentum itum aditum ambitum a(¹⁵)quae⁹ haustum, coronare, vesci, mortuum mort(¹⁶)uas mortuosve ossa inferre uti liceat.

1) Basilides. — 2) se. — 3) *Consules Hadriani temporibus adscripsit Borghesius opp. 3 p. 386.* — 4) *i. e. clarissimorum virorum.* — 5) *Stati Airenelus.* — 6) *N. L. traditur.* — 7) *antetestato.* — 8) *vacua cuam.* — 9) *adque.*

Quot ⁽¹⁷⁾ mihi Licinnio Timotheo tu Statia Irene i(us) l(iberorum) h(abens) ⁽¹⁸⁾ monumentum s(upra) s(criptum) S-S n(ummo) I² mancipio dedisti, ⁽¹⁹⁾ de ea re dolum abesse afuturumque esse ⁽²⁰⁾ a te, herede tuo et ab his omnibus, ad quos ⁽²¹⁾ ea res pertinebit, haec sic recte dari fie⁽²²⁾ri praestarique stipulatus est Licinius Ti⁽²³⁾moteus, spopondit Statia Irene i(us) l(iberorum) h(abens).

Ac⁽²⁴⁾tum pr. kal. Aug. impp. dd. nñ.¹ Gallo Aug. II ⁽²⁵⁾ et Volusiano Aug. coss.

Idem coss. eadem ⁽²⁶⁾ die Statia Irene i(us) lib(eratorum) h(abens), donationi monumenti ⁽²⁷⁾ s(upra) s(cripti) sicut supra scriptum est, consensi, sub⁽²⁸⁾scripsi . . . et atsignavi. ∞ Actum

113. Donatio Iuliae Monimes. (Saec. II—III p. C.)

C. I. L. 6,2,1355 n. 10231. E cippo Romae reperto a. 1773. Or. 4947.

Locus², sive is ager ⁽²⁾ est, qui est via Appia inter ⁽³⁾ miliarium secundum et III ⁽⁴⁾ euntibus ab Roma e parte dexteriori, ⁽⁵⁾ in agro Curtiano Talarchiano in ⁽⁶⁾ praedis Iuliaes Monimes et sociorum, ⁽⁷⁾ locus², in quo aedificata est schola sub por(ticu) ⁽⁸⁾ consacrata Silvano et collegio eius sodalic(i), ⁽⁹⁾ mancipio acceperunt immunes et curator ⁽¹⁰⁾ et pleps universa collegi eius de Iulia Monime ⁽¹¹⁾ et socis eius sestertio nummo uno donationis ⁽¹²⁾ causa, tutore C. Memio Orione Iuliaes Monimes, ⁽¹³⁾ et ad eum locum itum actum aditum ambitum ⁽¹⁴⁾ sacrificia³ facere vesci epulari ita liceat⁴, ⁽¹⁵⁾ quandiu is collegius steterit; quod si aliter ⁽¹⁶⁾ factum fuerit, quod ad collegium pertinet ⁽¹⁷⁾ [Si]lvani, is locus sacratus restituetur ⁽¹⁸⁾ [s]ibi sine ulla controversia. Haec ⁽¹⁹⁾ . . . ti sunt.

114. Donatio Flavii Syntrophii. (Saec. II—III p. C.)

C. I. L. 6,2,1359 n. 10239. E lapide, cuius exigua tantum pars Romae adhuc exstat, duo vero apographa saeculi XVII, quorum alterum a Ritschelio Romae in bibl. Vallicellina repertum ab Hu. (Fl. Syntrophii instrum. donat. 1838) editum est, alterius (a Z. Castellino descripti) a Mo.

1) i. e. dominis nostris. — 2) Scribendum initio fuisse locum idemque vocabulum omittendum versu 7, adnotat Mo. C. I. L. l. l. — 3) sacrificia — 4) liclat.

in bibl. Parisina reperti varia lectio edita est Leipz. Ber. 1,288, unde Or. 7321, Wi. 313. Tabula iam saec. XVII mutila erat, ut in apographis desint litterae finales omnium versuum 20—40. Supplementa sunt Hu., passim emendata a Mo. Quattuor capita, quae distinxi, in apographo Vallie. distincta sunt magnis interpositis virgulis, quae in Cast. desunt.

T. Flavius Syntrophus, priusquam hortulos Epagathianos Dadu[chianos . . 10 . . ianosque] ⁽²⁾ cum aedificio et vineis maceria clusis, ita uti instructi sunt, qui sunt via Labie[ana inter miliarium II et III] ⁽³⁾ euntibus ab urbe parte laeva ad viam, Aithale liberto suo mancipio daret, test[atatus est se in hanc condi] ⁽⁴⁾cionem mancipare, ut infra scriptum est¹.

Si tibi hortos Epagathianos Dad[uchianos . . 10 . . ianosque] ⁽⁵⁾ q(uibus) d(e) a(gitur), q(ui) s(upra) s(cripti) s(unt), mancipio dederō vacuumque possessionem tradiderō, tum per te no[n fieri factumve iri neque] ⁽⁶⁾ per heredem tuum, eumve ad quem ea res q(ua) d(e) a(gitur) pertinet pertinebit, quominus ii ho[r]ti aedificiumve sit com] ⁽⁷⁾mune tibi cum conlibertis tuis utriusque sexus, qui a me testamento codicillisv[e honorati erunt, cumque is fru] ⁽⁸⁾aris, parique portione inter eos² redditum eius custodiatis ita, ut die parentali [meo, item XI.(?) k. Apr. die viola] ⁽⁹⁾tionis⁵, item XII k. Iunias die rosationis³, item III k. Ianuar. die natali meo, cu[m mortuus ero, tum ut] ⁽¹⁰⁾ quisque vestrum vivet, quive ex vobis geniti erunt, aut a quo vestrum quis ma[n]missus erit, ad quem unum] ⁽¹¹⁾ pluresve portio similiter huius loci aedificiive pertinebit, id ex formula su[pra scripta dividatis: et si quis] ⁽¹²⁾ ibi inhabitare voluerit ex communi omnium consensu maiorisve partis [eorum qui vivet, id ei liceat]; ⁽¹³⁾ quae autem membra aedificii vacabunt, in redditu sint ita, ut huic volunta[ti parentes, deducta summa] ⁽¹⁴⁾ impensae et quod ad tutelam aedifici opus erit, quod reliquom erit, inter v[os dividatis; et sic horti cum aedi] ⁽¹⁵⁾ficis instrumentoque omni, quod die mortis meae ibi habuero, usui vestro [deserviant, quamdiu vivetis]. ⁽¹⁶⁾ Quive ex vobis novissimus morietur, eodem modo testamento suo [caveat, ut horti s(upra) s(cripti) per eos q(ui) s(upra) s(cripti) s(unt). quive] ⁽¹⁷⁾ ex

1) Hu p. 22 recte monet, non simplicem donationem hanc esse, ut superiores, sed potius dationem ob causam ut in D. 39,5,19,5,6. — 4) vos mavult Mo. — 3) i. e. die violarum — rosarum.

iis prognati erint, aequaliter in familiam nominis mei permanea[nt, eodemque semper iure sint. Et] ⁽¹⁸⁾ ab hac re promissioneque dolus malus cuius vestrum, de quibus agitur, [absit. Si adversus ea f(actum) erit, q(uantum) e(a) r(es) e(rit),] ⁽¹⁹⁾ tantam pecuniam dari, et amplius poenae nomine HS L m(ilia) n(ummum) stipulatu[s est T. Flavius Syntrophus,] ⁽²⁰⁾ spondit T. Flavius Aithales libertus.

Tum hortulos cum aedificio e[t vineis maceria clusis, ita ut] ⁽²¹⁾ empti sunt et quae postea iis accesserunt, mancipio accepit T. Flavius Aitha[les de T. Flavio Syntropho HS n(umm)o I,] ⁽²²⁾ libripende Ti. Claudio Phileto.

Antestatus est T. Flavium Theopom[pum; et in vacuum possessionem horto] ⁽²³⁾ rum, q(ui) s(upra) s(cripti) s(unt), ex causa supra scripta ire aut mittere iussit T. Flavius Sy[ntrophus T. Flavium Aithalem, seque] ⁽²⁴⁾ inde excessisse desisseque possidere¹ dixit, salva volun[tate si qua ossa deinceps supra dictis] ⁽²⁵⁾ hortis inferri consacrare voluerit.

Act(um) III . . . s M[artias? . . . cos.]. — ⁽²⁶⁾ M. Clodi Saturnini, A. Cascelli Doryphori, T. Flavi Pii, T. St. . . . , ⁽²⁷⁾ ~ Ti. Claudi Phile[ti].

115. Aliae mancipationes donationis causa.

1. Romae. C. I. L. 6,4,27988. Or. 4567; Wi. 266.

— Hoc monumentu(m) L. Titurius Sabinus se viv⁽²⁾o donavit L. Salvio Symphoro mancu⁽³⁾pavitque sestertio nummo uno.

2. Romae. C. I. L. 6,3,20278. Or. 4571.

D(is) M(anibus) ⁽²⁾ Sex Iulio Stratonico amico ⁽³⁾ optimo M. Aur. Fortunatus ⁽⁴⁾ et M. Aur. Alexander daede⁽⁵⁾-runt donaveruntque, cui ⁽⁶⁾ et fruendum mancipatio⁽⁷⁾nem¹ fecerunt SS n(ummo) I. Tunc post ⁽⁸⁾ Iul. Stratonicus fecit sibi ⁽⁹⁾ et Clodiae Mercurine coiugi ⁽¹⁰⁾ suae et X libertis libertabusque ⁽¹¹⁾ posteris quae aeorum. ⁽¹²⁾ H(oc) m(onumentum) s(ine) d(olo) m(alo) concessum est.

3. Romae. C. I. L. 6,611 n. 2211. Or. 2984.

Cosmus, aedituus matris d[eum . . .] ⁽²⁾ Antiocho sacerdote annis XII, eiusd[em rogatu] ⁽³⁾ ab imp. Augusto gratis

1) possidereque. — 2) Intellege mancipatione.

manumissus, ol[*las . . quae*] ⁽⁴⁾ supra sunt, HS n. I donationis causa mancip[*avit*].

4. *Romae. C. I. L. 6,2,10240. Fabretti, inscr. 50,283.*

D(is) M(anibus). ⁽²⁾ Hoc monumentum sive ⁽³⁾ sepulchrum cum aria sua ⁽⁴⁾ T. Fuficius Felix de ⁽⁵⁾ Iulia Rufina donationis ⁽⁶⁾ causa mancipio accepit ⁽⁷⁾ HS. n. uno, quod comparavit ⁽⁸⁾ Fuficiae Ampliatae ⁽⁹⁾ coniugi karissimae et ⁽¹⁰⁾ liberis suis, item libertis liber⁽¹¹⁾ tabusque posterisque eorum et ⁽¹²⁾ P. Aelio Natali amico karissimo et ⁽¹³⁾ Aeliae Restitutae libertae eius ⁽¹⁴⁾ locum ponendi corporis utrorumque.

5. *Romae. C. I. L. 6,2,1575 n. 12905. Or 4544.*

C. Avillio Lescho ⁽²⁾ Ti. Claudius Buccio ⁽³⁾ columbaria IIII, oll(aria) VIII ⁽⁴⁾ se vivo a solo ad ⁽⁵⁾ fastigium mancipio ⁽⁶⁾ dedit.

CAPUT IV.

116. IURA PRAEDIORUM.

1. *Pompeis. C. I. L. 10,95 n. 787 = 1,248 n. 1252. Ri. tab. 94 f.*

M. Holconius Rufus d(uum)v(ir) i(ure) d(icundo) tert(ium), ⁽²⁾ C. Egnatius Postumus d. v. i. d. iter(um), ⁽³⁾ ex d(ecreto) d(ecurionum) ius luminum ⁽⁴⁾ opstruendorum HS cIo cIo cIo ⁽⁵⁾ redemerunt, parietemque ⁽⁶⁾ privatum col(oniae) Ven(eriae) Cor(neliae)¹ ⁽⁷⁾ usque at tegulas ⁽⁸⁾ faciundum coerarunt.

2. *Coppiti in dioecesi Aquilana. C. I. L. 9,412 n. 4321 = 1,253 n. 1291; Ri. tab. 62b.*

Itus actusque est ⁽²⁾ in hoc delubrum ⁽³⁾ Feroniai ex hoc loco ⁽⁴⁾ in via poplicam ⁽⁵⁾ Campanam qua ⁽⁶⁾ proximum est ⁽⁷⁾ p. cIcccx

3. *In termino reperto in medio alveo Tiberis, edito a Lanciano bull. della comm. arch. comun. 1885 p. 99 n. 107.¹*

M. Agrippa ⁽²⁾ privat(um) ⁽³⁾ iter.

1) *i e. coloniae a Cornelio Sulla Pompeios deductae.*

4. *Romae*. C. I. L. 6,2,1177 n. 8862; Or. 4391, Wi. 277.

Iter privatum a via publica ⁽²⁾ per hortum, pertinens ad monumentum ⁽³⁾ sive sepulchrum, quod ⁽⁴⁾ Agathopus Aug(usti) lib(ertus), invitator, ⁽⁵⁾ vivus et Iunia Epictesis fecerunt¹. ⁽⁶⁾ Ab iis omnibus dolus malus abesto et ius civile².

5. *Ateste*. C. I. L. 5,248 n. 2548.

Via priva⁽²⁾ta C. Q. Lar⁽³⁾gis L. f. et C. ⁽⁴⁾ Oli Salvi. ⁽⁵⁾ Iter debet⁽⁶⁾ur fundo ⁽⁷⁾ Eniano et . .

6. *Ateste*. C. I. L. 5,248 n. 2547.

[It]er³ Q. Critonii. ⁽²⁾ Iter debetur ⁽³⁾ [Q.] Critonio Q. f. et ⁽⁴⁾ . . . Pomponio Siloni, ⁽⁵⁾ [ali] nulli.

7. *Lorii*. C. I. L. 11,552 n. 3743. Or. 5069.

Iter privat(um) ⁽²⁾ Anni Largi. ⁽³⁾ Precario utitur ⁽⁴⁾ Antonius ⁽⁵⁾ Astralis.

8. *Veronae*. C. I. L. 5,355 n. 3472. Cf. 3473: Iter T. Vibi T. lib(erti) Eronis p(edes) II S l(atum).

Iter ⁽²⁾ precar(ium) ⁽³⁾ Q. Gavi ⁽⁴⁾ Phari.

9. *Tergeste*. C. I. L. 5,76 n. 700 = 1,270 n. 1464.

Vieam ⁽²⁾ precaream.

10. *Neapoli*. C. I. L. 10,435 n. 4480 = 1,245 n. 1215; Ri. 69 d; Or. 4339; Wi. 2726.

Privatum ⁽²⁾ precario ⁽³⁾ adeitur.

11. *Veronae*. C. I. L. 5,388 n. 3849.

Huius monument(i) ⁽²⁾ emptioni accessit ⁽³⁾ iter actus ad pu⁽⁴⁾teum haustus ⁽⁵⁾ aquae ex subur⁽⁶⁾bano Rutiliano.

12. *Nolae*. C. I. L. 10,149 n. 1285.

Precario aqua recipitur ⁽²⁾ tegul(is) LXXXX.

Fori Novi (hodie Vescovio prope Torri) in agro Sabino. C. I. L. 9,455 n. 4786 integra; pars posterior est apud Grut. 180,6.

P. Faianius P[le]beius Ilvir iter(um) ⁽²⁾ aquam ex ag[ro] suo in municipium ⁽³⁾ Forum Novom [pe]cunia sua adduxit ⁽⁴⁾ et lacus om[n]e[s] fecit⁴ et in piscinam, ⁽⁵⁾ quae in campo

1) Etiam tituli, qui ad ipsum Agathopi et Epictesis monumentum pertinent, reperti sunt, C. I. L. 6 l. l. n. 8859—61. — 2) Cf. C. I. L. 6,12133 = Or. 4374: huius monu(menti) dolus mal(us) abesto est iurisconsult(us). — 3) Ex con(i). H. Erman, stud. iur. Cf. n. 5 et 7. C. I. L. habet: [P]er Q. Critonii iter debetur cet. — 4) iecit traditur.

est, saliendam ⁽⁶⁾ curavit idemque probavit. ⁽⁷⁾ Et cum venditor soli, in quo balneum est, ⁽⁸⁾ parum cavisset emptori de aqua ⁽⁹⁾ ut posset in balneo fluere, aquam ⁽¹⁰⁾ suam in id balneum, ne carerent ⁽¹¹⁾ commodo municipales, ⁽¹²⁾ P. Faianius Plebeius dedit.

14. *Alby, quod Albinnum fuit, non longe a Genava, tribus exemplis. C. I. L. 12,2493—2495. Orelli 199. De tubis et tubulis v. D. 8,2,13; 43,23,1,6.*

C. Sennius C. f. Vol(tinia) Sabinus¹ praef(ectus) fabr(um) ⁽²⁾ balineum campum porticus aq[ua]s iusque ⁽³⁾ earum aquarum tubo ducendarum, [ita ut recte] ⁽⁴⁾ praefluere possint, vicinis Albinnens[ibus d(e) suo d(edit)].

15. *C. I. L. 11,456 n. 3003 Viterbii in specu aquaeductus antiqui. Or. 6634. Bull. 1864 p. 106.*

Mummius Niger ⁽²⁾ Valerius Vegetus consular(is) ⁽³⁾ aquam suam Vegetianam, quae ⁽⁴⁾ nascitur in fundo Antoniano ⁽⁵⁾ maiore P. Tulli Varronis, cum² eo loco, ⁽⁶⁾ in quo is fons est emancipatus, duxit ⁽⁷⁾ per millia passuum V̄DCCCCL in vil⁽⁸⁾-lam suam Calvisianam, quae est ⁽⁹⁾ ad aquas Passerianas suas, compara⁽¹⁰⁾tis et emancipatis sibi locis itineri⁽¹¹⁾busque eius aquae a possessoribus ⁽¹²⁾ sui cuiusque fundi, per quae aqua ⁽¹³⁾ s(upra) s(cripta) ducta est per latitudinem structa⁽¹⁴⁾ris pedes decem, fistulis per latitudi⁽¹⁵⁾nem pedes sex, per fundos Antonian(um) ⁽¹⁶⁾ maiorem et Antonianum minor(em) ⁽¹⁷⁾ P. Tulli Varronis et Baebianum et ⁽¹⁸⁾ Philinianum Avilei Commodi ⁽¹⁹⁾ et Petronianum P. Tulli Varronis ⁽²⁰⁾ et Volsonianum Herenni Polybi ⁽²¹⁾ et Fundanianum Caetenni Proculi ⁽²²⁾ et Cuttolonianum³ Corneli Latini ⁽²³⁾ et Serranum inferiorem Quintini ⁽²⁴⁾ Verecundi et Capitonianum Pistrani ⁽²⁵⁾ Celsi, et per crepidinem sinisterior(em) ⁽²⁶⁾ viae publicae Ferentiensis⁴, et Scirpi⁽²⁷⁾anum Pistraniae Lepidae, et per viam ⁽²⁸⁾ Cassiam in villam Calvisianam suam, ⁽²⁹⁾ item per vias limitesque publicos ⁽³⁰⁾ ex permissu s(enatus) c(onsulti).

16. *Hunc titulum saec. XVI Sabionetae prope Mantuam in domo ducali a P. Manutio descriptum hucusque nondum publici iuris factum edendum*

1) *Eiusdem nominis hominem inveniemus apud Ulp. D. 48,18,1. — 2) Henz. conl. c(larissimi) v(iri) ex; sed cum in lapide esse adfirmavit Bormann. — 3) Nomen hoc incertum esse monet Borm. C. I. L. l. l. — 4) Ferentenses.*

Mo mihi concessit. Origine autem urbanum esse Sabionetamque transvectum idem adnotavit in C. I. L. 5,43 n. 463,3*.*

Dis M(anibus). ⁽²⁾ Ab ostio introitus partem dex⁽³⁾terio-rem, porticum, ⁽⁴⁾ sub solarium¹, aediclam ⁽⁵⁾ et ollaria fruc-tuario⁽⁶⁾rum².

17. Titulus Romae detectus a. 1819, editus Hafniae a. 1820 a B. Thorlacio Dano; inde Or. 4331.

In his praediis insula Sertoriana bolo esse Aur. Cyria-cetis, filie meae, cinacula n(umero) VI, tabernas n. XI, et re-possone subiscalire³. Feliciter.

†18. C. I. L. 10,350 n. 3678. Miseni.

T. Fl. Avito ⁽²⁾ Forensi, II⁽³⁾vir(o) iter(um), q(uin)q(uen-nali) omnib(us) ⁽⁴⁾ muneribus functo.

.. Hic ⁽⁵⁾ idem ad lavacrum bal⁽⁶⁾near(um) publicar(um) ligni ⁽⁷⁾ duri vehes n(umero) CCCC en⁽⁸⁾thecae⁴ nomine in per⁽⁹⁾petuum obtulit, ita ⁽¹⁰⁾ tamen ut magistratuus ⁽¹¹⁾ quod-annis successorib(us) ⁽¹²⁾ suis tradant cet.

†19. C. I. L. 8,591 n. 6357. Lapidem repertum in castello Mastarensi (prov. Numidia) descripsit Wilmanns. Conferendum est SC. de nundinis saltus Beguensis, supra n. 58.

Nundinae [habe]ntur hic in ⁽²⁾ castello Mastarensi die ⁽³⁾ III kal(endarum) Septemb(rium) primarum ⁽⁴⁾ et die III idum Septembrium ⁽⁵⁾ [s]ubsequentium et deinceps ⁽⁶⁾ suo quo-que mense ex per⁽⁷⁾missu ⁽⁸⁾ M. Aureli Comini Cas⁽⁹⁾siani le(gati) Aug(ustorum) pr(o) pr(aetore) ⁽¹⁰⁾ c(larissimi) v(iri).

1) [Videtur significari porticus facta sub horologio solario. Th. M.]

— 2) Ollaria (i. e. loculi, in quibus ollae mortuorum cinere impletae ponuntur) fructuariorum esse posse mirum est, cum ususfructus morte finiatur neque usufructuarius ipsum locum religiosum facere possit. D. 11,7,2,7. —

3) Intellege repositiones subscalares, i. e. repositoria sub scalis parieti inserta.

— 4) Entheca est dos vel peculium praedii, id est praestatio quaedam cum praedio in perpetuum coniuncta. Cf. Gothofredus ad C. Th. 15,1,12.

CAPUT V.

SUPERFICIES.

117. Aedificium Puteolanum. (Saec. II. p. C.)

C. I. L. 10,221 n. 1783. *Lapidem a. 1861 Puteolis repertum, hodie Neapoli adservatum, edidit post alios Degenkolb, ZRG. 4,474.*

III non. Septembr. in curia templi basilicae Augusti Annianae. Scribundo adfuerunt: ⁽²⁾ Q. Granius Atticus, M. Stlaccius Albinus, A. Clodius Maximus, M. Amullius Lupus, M. Fabius Firmus. ∞

⁽³⁾ Quod T. Aufdus Thrasea, Ti. Claudius Quartinus IIviri v(erba) f(e)cerunt de desiderio Laeli Atimeti optimi civis, q(uid) d(e) e(a) r(e) f(ieri) p(laceret), d(e) e(a) r(e) i(ta) c(ensuerunt):

⁽⁴⁾ Cum M. Laelius Atimetus, vir probissimus et singulis et universis karus, petierit in ordine nostro, uti solarium ⁽⁵⁾ aedifici, quod extruit in transitorio, remitteretur sibi ea conditione, ut ad diem vitae eius usus et fructus ⁽⁶⁾ potestasque aedifici sui ad se pertineret, postea autem rei p(ublicae) nostrae esset, placere huic ordini: tam gratam voluntatem optimi civis ⁽⁷⁾ admitti remittique ei solarium, cum plus ex pietate promissi eius res publica nostra postea consecutura sit.

In curia f(uerunt) n(umero) LXXXXII.

118. Aedificium post columnam divi Marci. (193 p. C.)

C. I. L. 6,344 n. 1585 a. b. *Duos lapides, muro aedificii de quo agitur insertos, a. 1777 repertos ediderunt C. Fea, fasti 77. Rud., ZRG. 11,219. Mo., ibid. 15,335. Or. 39, quem lapide altero inspecto correxit Henzen, Or. 3,1 ad n. 39.*

Libellus L. [Septimii Aug(ustorum) l(iberti) Adrasti, ex officio] ⁽²⁾ operum publ[icorum in verba haec], ⁽³⁾ scripta Severo [Augusto:]

⁽⁴⁾ Domine permitta[s rogo, ut rectius jungar of]⁽⁵⁾ficio meo, pos colu[mnam centenariam divorum] ⁽⁶⁾ Marci et Faustinae pecunia mea loco publi⁽⁷⁾co] pedibus plus min[us . . aedificium me exs⁽⁸⁾tru]ere et in matri[culam referri, quod ⁽⁹⁾ sine in]juria cuiusqua[m fiat; et reliqua fieri] ⁽¹⁰⁾ secundum litte-

r[as Aeli Achillis, Cl. Perpetui] ⁽¹¹⁾ rationalium [tuorum, quas huic libello] ⁽¹²⁾ subieci. Da[tum . . Romae Falcone et Claro cos.]

Exemplaria litte⁽²⁾rarum rationali⁽³⁾um dominorum nn(ostro-II. rum) ⁽⁴⁾ scriptarum, pertinen⁽⁵⁾tes ad Adrastum ⁽⁶⁾ Augg. nn. lib(ertum) quibus aei ⁽⁷⁾ permissum sit aedifi⁽⁸⁾care loco canabae ⁽⁹⁾ a solo¹ iuris sui pecunia ⁽¹⁰⁾ sua, prestaturus solari⁽¹¹⁾um sicut caeteri.

⁽¹²⁾ Aelius Achilles, Cl. Perpetu⁽¹³⁾us Flavianus Eutychus ⁽¹⁴⁾ Epaphrodito suo salutem. ⁽¹⁵⁾ Tegulas omnes et inpensam ⁽¹⁶⁾ de casulis, item cannabis ⁽¹⁷⁾ et aedificiis idoneis adsigna ⁽¹⁸⁾ Adrasto, procuratori ⁽¹⁹⁾ columnae divi Marci, ut ⁽²⁰⁾ ad voluptatem suam hospi⁽²¹⁾tium sibi exstruat, quod ut² ⁽²²⁾ habeat sui iuris et ad he⁽²³⁾redes transmittat. — ⁽²⁴⁾ Litterae datae VIII idus ⁽²⁵⁾ Aug. Romae Falcone et ⁽²⁶⁾ Claro cos.

⁽²⁷⁾ Aelius Achilles, Cl. Perpetu⁽²⁸⁾us Flavianus Eutychus Aqui⁽²⁹⁾lio Felici. — Hadrasto Aug(usti) lib(erto) ⁽³⁰⁾ ad aedificium quod custodi⁽³¹⁾ae causa columnae cente⁽³²⁾nariae pecunia sua extruc⁽³³⁾turus est, tignorum vehes ⁽³⁴⁾ decem, quanti fisco consti⁽³⁵⁾terunt, cum pontem neces⁽³⁶⁾se fuit compingi, petimus ⁽³⁷⁾ dari iubeas. — Litterae datae ⁽³⁸⁾ XIII kal. Sept. Romae ⁽³⁹⁾ Falcone et Claro cos.

⁽⁴⁰⁾ Rationales Seio Superstiti ⁽⁴¹⁾ et Fabio Magno. — Procura⁽⁴²⁾tor columnae³ centenariae ⁽⁴³⁾ divi Marci, exstruere habi⁽⁴⁴⁾tationem in conterminis ⁽⁴⁵⁾ locis iussus, opus adgre-di⁽⁴⁶⁾etur, si auctoritatem ves⁽⁴⁷⁾tram acceperit. Petimus ⁽⁴⁸⁾ igitur aream, quam demo⁽⁴⁹⁾nstraverit Adrastus lib(ertus) ⁽⁵⁰⁾ domini n(ostri), adsignari ei iube⁽⁵¹⁾atis, praestaturum secundum ⁽⁵²⁾ exemplum ceterorum so⁽⁵³⁾larium. — Litterae datae ⁽⁵⁴⁾ VII idus Sept. Romae; red⁽⁵⁵⁾itae III idus Sept. Romae ⁽⁵⁶⁾ isdem cos.

1) aedificium aut cogitatione supplendum est aut inserendum. — 2) [malim et. ТН. М.] — 3) columna.

CAPUT VI.

OBLIGATIONES ALIMENTARIAE MUNICIPALES ALIAE-
QUE SIMILES.

119. Ex institutione alimentaria Traiani.

Iam Nervam imperatorem puellas puerosque natos parentibus egestosis sumptu publico per Italiae oppida ali iussisse Aur. Vict. ep. 12,4 narrat. Quod incohaverat Nerua, perfecit Traianus tam solida stabilique ratione, ut usque ad Diocletianum permanserit eius institutio. Certas ad hunc usum pecunias singulis oppidis adtribuit, quarum ex reditu alimenta per certos magistratus praestarentur. Adtributionem autem neque ita instituit, ut nostro more pia corpora, quae personarum vice fungerentur, constitueret, neque ita, ut pecunias ipsis civitatibus administrandas concederet, sed privatis hominibus, fundos possidentibus, pecunias fenori dedit, qui praedia sua tam pro sorte quam pro usuris imperatori vel reipublicae obligarent. Errore Savigny (verm. Schr. 5,57) et Puchta (Inst. § 118) privato fiduciarum vel hypothecarum iure eam obligationem factam esse putaverunt; immo colligitur e lege Malac. c. 60.63 sola praediorum subsignatione in tabulas publicas relata eam peractam esse, ut mos erat in omnibus privatorum adversus rem publicam obligationibus. Ita opus non erat longo mancipationum et remancipationum circuitu, quo Plinius simili in re usum se esse dicit (infra VI, 2), id quod putaverunt Bachofen (röm. Pfandr. 1,226) et Henzen (tab. alim. Baeb. 25,26). — Ex omnibus per universam Italiam tunc conscriptis praediorum obligationibus duo tantum ad nos pervenerunt professionum indices, alter Veleiatium, alter Ligurum Italiae inferioris, quorum satis habui recipere quibus summa rei illustraretur. Neque enim ipsam obligationem vel subsignationem praediorum iis contineri, sed eius perficiendae causa factum indicem quendam verba sollemnia: professus est — accipere debet et obligare, declarant. — Totius institutionis alimentariae historiam conscripsit Henzen l. c. 7—57, cui adde Mo. Berl. Ber. 1861 p. 87, C. I. L. 2,157 n. 1174, Hermes 3,101.124.

a. Tabula Veleias. (a. 103—112 p. C.)

C. I. L. 11,208 n. 1147. Tabula permagna (a. 1,35 m., l. 3 m.) septem columnis (772 versibus) inscripta, quibus praescriptio litteris maioribus superscripta est, reperta a. 1747 in ruinis Veleiae antiquae, hodie Parmae adservata. Edita est a F. A. Wolf, Stiftung Traians, 1808, P. de Lama, tav. alim. Vellej. 1819, Desjardins, de tabulis alim. 1854, quocum cf. eiusdem libellum: Velleia. Romae 1858.

Obligatio praediorum ob HS deciens quadraginta quattuor *Praescr.* milia (1044000), ut ex indulgentia optimi maximique principis

imp. Caes. Nervae ⁽²⁾ Traiani Aug. Germanici Dacici pueri puel-
laeque alimenta accipiant: legitimi n(umero) CCXLV in singulos
HS XVI n(ummum)¹,

	f(iunt)	HS	$\overline{\text{XLVII}}\text{XL}^2$	(47040)	n(umm.)
legitimae n(umero)	XXXIV	sing(ulae)	HS XII	n(umm.),	
	f(iunt)	HS	$\overline{\text{IVDCCCXCVI}}$	(4896)	n(umm.)
spurius	I	HS	CXLIV	(144)	
spuria	I	HS	CXX	(120)	
	(³) summa	HS	$\overline{\text{LIIIC}}$	(52200)	

quae fit usura $\text{---}=\text{---}^3$ sortis supra scribitae.

- I, 1. (1.) C. Volumnius Memor et Volumnia Alce per Volum-
(nium) Diadumenum libertum suum professi sunt ⁽²⁾ fundum
Quintiacum, Aurelianum, collem Muletatem cum silvis, qui est
in Veleiate ⁽³⁾ pago Ambitreblo, adfinibus M. Mommeio Per-
sico, Satrio Severo et pop(ulo), HS $\overline{\text{CVI}}\overline{\text{II}}$ (108000); ⁽⁴⁾ acciper(e)
debet HS $\overline{\text{VIN}}\overline{\text{DCLXXXII}}$ (8692) n(ummum) et fundum (su-
pra) s(criptum) obligare.
- I, 5. (2.) M. Virius Nepos professus est praedia rustica, deducto
vectigali, HS $\overline{\text{CCX}}\overline{\text{DXXXV}}$ (310545) n.; ⁽⁶⁾ accipere debet
HS $\overline{\text{XXV}}\overline{\text{CCCLIII}}$ (25353) n., et obligare fundum Planianum,
qui est in ⁽⁷⁾ Veleiate pago Iunonib *cet.*
- II, 12. (10.) M. Vibius Q. f. per M. Vibium Verum f(ilium) suum
professus est praedia rustica ⁽¹³⁾ HS $\overline{\text{XXC}}$ (80000), accipere
debet HS $\overline{\text{VICCCCXXXVIII}}$ (6438) n. et obligare fund(um)
Mucian(um) ⁽¹⁴⁻¹⁵⁾, quem professus est HS $\overline{\text{LVI}}$ (56000), in
HS V (5000), ⁽¹⁶⁾ item fund. Gellianum — ⁽¹⁷⁾, quem pro-
fessus est HS $\overline{\text{XXIII}}$ (24000), in HS $\overline{\text{ICDXXXVIII}}$ (1438) n.
- II, 36. (13.) M. Mommeius Persicus professus est praed(ia) rustica
in Veleiate et ⁽³⁷⁾ Placenteno, deducto vectigali et eo quod Cor-
nelius Gallicanus ⁽³⁸⁾ obligavit $|\overline{\text{X}}|$ $\overline{\text{CLXXDC}}$ (1180600) n.,
accip(ere) debet HS $\overline{\text{XCIII}}\overline{\text{DCCLXV}}$ (94765) n. et oblig(are) ⁽³⁹⁾
fund. Attianum *cet.*
- III, 11. (16.) C. Coelius Verus per Onesimum ser(vum) suum pro-
f(essus) est praed(ia) rustica in Plac(entino) ⁽¹²⁾ —, deducto

1) In legitimis menstrua, in spuriis annua alimenta computata sunt. —

2) Numerorum notae, quibus lineae superscriptae sunt, milia significant,
quae lineis inclusae sunt (n. 13.17.43), centena milia. — 3) Significantur
usurae quincunces.

vectigali et is, quae ante Corne⁽¹³⁾lius Gallicanus et Pomponius Bassus obligaverunt, HS DCCCXLIII DCCCLXXXVIII (843879) n., accipere debet *cet.*

(17.) L. Annius Rufinus nomine suo et C. Anni Veri fra-III,52. t(ris) professus est praed(ia) rustica, ⁽⁵³⁾ deducto vectigali et quod Pomponius Bassus obligavit, HS [X] XIII⁹XC (1014090) n., ⁽⁵⁴⁾ accipere debent *cet.*

(43.) Coloni Lucenses publice professi sunt saltus praedia- VI,60. que Bitunias, sive quo ⁽⁶¹⁾ alio vocabulo sunt, pro indiviso pro parte tertia, quae pars fuit C. Atti Nepotis, ⁽⁶²⁻⁷¹⁾ et saltus praediaque Velianum vectigal(es) et non vectigal(es), ⁽⁷²⁾ sive alis nominib(us) vocabulisque sunt, qui sunt in Lucensi et in Veleiate ⁽⁷³⁾ et in Parmense et in Placentino et montibus ⁽⁷⁴⁻⁷⁵⁾, deductis reliquis colonorum et ⁽⁷⁶⁾ usuris pecuniae et pretis mancipiorum, quae in inemptione (*sic*) eis cesserunt, ⁽⁷⁷⁾ habita ratione etiam vectigalium, HS XVI (1600000); accipere debent HS CXXVIII DCC⁽⁷⁸⁾ LXXX (128780) n., et obligare saltus sive praedia, quae s(upra) s(cripta) s(unt), deducta parte quarta.

Item¹ obligatio praediorum facta per Cornelium Gallicanum VII,31. ⁽³²⁾ ob HS LXXII (72000), ut ex indulgentia optimi maximique principis ⁽³³⁾ imp. Caes. Nervae Traiani Augusti Germanici¹, pueri puellaeq(ue) ⁽³⁴⁾ alimenta accipiant; legitimi n(umero) XIIIX in singulos Hs XVI n(ummum), ⁽³⁵⁾ fiunt HS III CCCCLVI (3456), legitima HS XII; fit summa utraque ⁽³⁶⁾ HS III DC (3600), quae fit usura == —² summae s(upra) s(criptae).

(1.) C. Coelius Verus professus est saltus Avegam — ⁽³⁸⁾ VII,37. — qui sunt in Ve⁽³⁹⁾leiate pag(is) Albense et Velleio, adf(ini-bus) rep(ublica) Lucensium et rep(ublica) Ve⁽⁴⁰⁾veleiatium (*sic*) HS XC (90000); accipere debet HS IX (9000) *cet.*

b. Tabula Baebianorum. (101 p. C.)

C. I. L. 9,126 n. 1455. Haec tabula a. 1831 prope Beneventum effossa, deinde adservata Campolattari, iam Romae est in museo publico. Tribus columnis inscripta est, quarum primae pars dimidia deest. Edita est cum

1) Hic in tabula ipsa addita est obligatio altera iam antea per Gallianum praefectum alimentorum facta (i. e. accepta), cum Traianus nondum Dacicus cognominabatur, id est ante a. 102. Cf. supra n. 13.16.17. — 2) Cf. p. 306 n. 3.

commentario ab Henzeno, tab. al. Baeb. 1843, postea tabula denuo excussa a Mo., Inscr. Neap. 1354; inde a Desjardins, p. 198 n. 3 cit., Or. 6664.

Praescr. [Imp(eratore) Caes(are)] Nerva Traiano Aug. G[ermanic]o III, (2) [Q.] Articuleio Paeto [cos.]

(3) Qui i(nfra) s(cripti) s(unt), ex praecepto optimi maximi-
q(ue) principis obligarunt prae[d]ia, ut ex em]pto Ligures Bae-
biani¹ (4) [usuras semestres i(nfra) s(criptas) percipiant e]t ex
indulgentia eius pueri puellaeq(ue) al[imenta a]ccipiant.

[Debentur a²:]

II, 5. (18.) Crispia Restituta fund(i) Pomponiani, pertica (6) Benevent(ana), pago Aequano in Ligustino, adf(ine) (7) Nasidio Vitale, aest(imati) HS L (50000), in HS III DXX (3520): HS LXXXIIX (88).

III, 17. (42.) C. Valerio Pietate, fund(i) Herculeiani, adf(ine) Caes(are) n(ostro), aest(imati) HS XXV (25000), in HS II (2000); item oblig(atione) VIII³ fund(i) Vibiani, pago s(upra) s(cripto), adf(ine) Marcio Rufino, aest(imati) HS XV (15000), in HS MD (1500); f(iunt) HS XXXX (40000), in HS III D (3500): HS LXXXVIIS (87¹/₂).

120. Institutio alimentaria Pliniana. (97—100 p. C.)

Plinius epist. 7, 18. De tempore, quo facta sit haec institutio, v. Mo., Hermes 3, 101.

C. Plinius Caninio suo s. Deliberas mecum, quemadmodum pecunia, quam municipibus nostris in epulum obtulisti, post te quoque salva sit. — Numeres reipublicae summam? Verendum est ne dilabatur. Des agros? Ut publici neglegentur. Equi-
5. dem nihil commodius invenio, quam quod ipse feci. Nam pro quingentis milibus nummum, quae in alimenta ingenuorum ingenuarumque promiseram, agrum ex meis longe pluris actori publico mancipavi, eundem vectigali inposito recepi, tricena milia annua daturus. Per hoc enim et rei publicae sors in tuto

1) Intelleguntur Ligures ad XL milia victi a. 572 et publico sumptu a Cornelio et Baebio consulibus traducti in agrum publicum, qui erat in Samnitibus prope Beneventum. Liv. 40, 37, 38. — 2) Priorum septendecim obligationum nonnisi fragmenta in tabula extant. — 3) Haec verba, tribus tabulae locis repetita, indicare videntur novem imperatoris largitiones praediorumque obligationes huic decimae praecessisse; cf. Henzen l. c. p. 14—15

nec reditus incertus, et ager ipse propter id, quod vectigal large 10. supercurrit, semper dominum, a quo exerceatur, inveniet.

†121. Obligatio Atinas!

C. I. L. 10,501 n. 5056 Atinae.

[T.] Helvio T. f. Basilae ⁽²⁾ aed(ili), pr(aetori), pro co(n)-s(ule), ⁽³⁾ legato Caesaris Augus(ti),

⁽⁴⁾ qui Atinatibus HS cccIōō cccIōō cccIōō cccIōō (400000) ⁽⁵⁾ legavit, ut liberis eorum ⁽⁶⁾ ex reditu, dum in aetate[m] ⁽⁷⁾ pervenirent, frumentu[m] ⁽⁸⁾ et postea sesterti[a] ⁽⁹⁾ singula millia darentur;

⁽¹⁰⁾ Procula filia posuit.

†122. Obligatio Tarricinensis.

C. I. L. 10,628 n. 6328 Tarracinae.

Caelia C. f. Ma[c]rin[a] ex [test]amento cet. ⁽²⁾ . .

Eadem in memoria[m] Macri fili sui Tarricinensibus ⁽³⁾ HS 3 r[eli]quid, ut ex reditu eius pecuniae darentur cen[t]um pueris alimentor[u]m nomine sing(ulis) ⁽⁴⁾ mensib[us si]ng(ulis) pueris colonis X V, puellis colonis s[i]ng(ulis) in mens(es) sing(ulos) X IIII, pueris usq(ue) ad annos XVI, puellis ⁽⁵⁾ [us-que ad] annos XIII, ita ut semper C pueri, C puellae per successiones accipiant.

†123. Obligatio Hispalensis.

C. I. L. 2,157 n. 1174 Hispali. Restitui ego, ad sententiam scilicet, in actis Berol. a. 1861 p. 87. Fabia non instituit nova alimenta, sed auget instituta antea a Iunco quodam (fortasse cos. a. 127), unde pueri appellati sunt Iuncini; puellarum nomen excidit.

Fabiae Q. f. H[adrianil]⁽²⁾ lae, consularis [f(iliae), senatoris uxori], ⁽³⁾ senatoris sorori, senatoris matri.

[Qui sunt in r(e) p(ublica) n(ostra) pueri] ⁽⁴⁾ ingenui Iuncini, item puellae i[ngenuae, eis] ⁽⁵⁾ quodannis in annos singulos HS L mili[um usuras semisses] ⁽⁶⁾ dari volo, quam summam bis in ann[o, natali C. Seii viri mei] ⁽⁷⁾ k. Mais et meo VII k. Maias, in aliment[orum ampliacionem] ⁽⁸⁾ accipiant, pueri ingenui HS XXX nummos, pu[ellae ingenuae HS XL n(un)mos]. Quam⁽⁹⁾ quam summam sufficere credo, si tamen

numerus [puerorum puellarumque s(upra) s(criptorum) (scriptarum)que] ⁽¹⁰⁾ maior erit, pro portione¹, qua inter masculos [ut distribuatur cavi], ⁽¹¹⁾ distribui omnibus volo. Quod si amplius er[it in legato, item aequabili](¹²)terque² inter eosdem distribuunt[ur qui supererunt nummi].

†124. Obligatio Siccensis.

C. I. L. 8,200 n. 1641. Siccae Veneriae in titulo dedicato:

P. Licinio M. f. Quir(in)a ⁽²⁾ Papiriano, procur(atori) ⁽³⁾ Augg. imp. Caes. M. Aureli ⁽⁴⁾ Antonini Aug. Germanici ⁽⁵⁾ Sarmatici maximi p(atris) p(atriciae) et ⁽⁶⁾ [di]vi Veri a rationibus cet.

Municipibus meis Cirthensibus ⁽²⁾ Siccensibus carissimis mihi dare ⁽³⁾ volo HS [XIII]³. Vestrae fidei committo ⁽⁴⁾ municipes carissimi, ut ex usuris ⁽⁵⁾ eius summae quincuncibus quodan⁽⁶⁾is alantur pueri CCC et puellae CC⁴, pueri⁵ ⁽⁷⁾ ab annis tribus ad annos XV et accipiant ⁽⁸⁾ singuli pueri X IIS⁶ menstrosos, puellae ⁽⁹⁾ ab annis tribus ad annos XIII X II⁷. Legi ⁽¹⁰⁾ autem debebunt municipes, item in⁽¹¹⁾colae, dumtaxat incolae, qui intra ⁽¹²⁾ continentia coloniae nostrae ae⁽¹³⁾dificia morabuntur, quos si vo⁽¹⁴⁾bis videbitur, optimum erit per ⁽¹⁵⁾ lli viros cuiusque anni legi; cura⁽¹⁶⁾ri autem oportet, ut in locum ad⁽¹⁷⁾ulti vel demortui cuiusque sta⁽¹⁸⁾tim substituat, ut semper ple⁽¹⁹⁾nus numerus alatur.

125. Obligatio Ferentinās.

C. I. L. 10,580 n. 5853. Ex inscr. Ferentinate illustrata a Mo. Herm. 12,123. Cf. inst. Plin. supra p. 308 et apocham n. 130, P. 125. (pag. 320).

A. Quintilio A. f. ⁽²⁾ Pal(atina) Prisco ^(3—6) ob eximiam munificent(iam) quam in munic(ipes) ⁽⁷⁾ suos contulit, senat(us) statuam publice ponend(am) in foro, ubi ipse ⁽⁸⁾ vellet, censuere. H(onore) a(ccepto) i(mpensam) r(emisit).

Hic ex s(enatus) c(onsulto) fundos Ceponian(um) ⁽⁹⁾ et

1) porcione. — 2) phove traditur. — 3) i. e. ter decies = 1300000. — 4) Adnotat Wilmanns pro CC scribendum esse CCC; aliter enim usurarum denarii II CCCCL quotannis superessent. — 5) pueris. — 6) i. e. denarios binos semissem. — 7) i. e. denarios binos.

Roianum et Mamian(um) et pratum Exosco ab r(e) p(ublica) redem(it) ⁽¹⁰⁾ HS LXX m(ilibus) n(ummum), et in avit(um) r(ei) p(ublicae) reddid(it), ex quor(um) reditu de HS IV m(ilibus) CC ⁽¹¹⁾ quodannis VI id. Mai. die natal(i) suo perpet(uo) daretur praesent(ibus) ⁽¹²⁾ municipib(us) et incol(is) et mulieri- b(us) nuptis crustul(i) p(ondo) I, mulsi *cet.*

126. Obligatio Ariminensis.

Ex inscr. Ariminensi C. I. L. 11,93 n. 419; Or. 3116, cf. 3,270; Wi. 2121.

L. Septimio ⁽²⁾ Liberali ⁽³⁾ v̄Ivir(o) Aug(ustali), ⁽⁴⁾ vicani vici Cermalī ob ⁽⁵⁾ merita eius, quot decurion(ibus) ⁽⁶⁾ et vicanis vicor(um) v̄II singulos ⁽⁷⁾ in annos X III in perpet(uum) re[l*(i)quit*]¹⁾ ⁽⁸⁾ et in eam rem fundos XXI ⁽⁹⁾ obligari iussit, quorum ⁽¹⁰⁾ partem v̄I legis Falc(idiae) nomin(e) ⁽¹¹⁾ deductam ab tutoribus ⁽¹²⁾ Septimiae Priscae, matris ⁽¹³⁾ suae, Lepidia² Septimina ⁽¹⁴⁾ populo concessit.

CAPUT VII.

PECUNIA CERTA.

127. A. Credita.

E. Atript. Transs. integro. C. I. L. 3,930. — a. 162.

1. X centum quadraginta sortis et eorum ⁽²⁾ usuras ex ea die sing(ulas) centesimas³, quamdiu ⁽³⁾ abstinnerit⁴, id utrumque probos recte dari ⁽⁴⁾ f(ide) r(ogavit) Anduenna Batonis, d(ari) f(ide) sua promisit ⁽⁵⁾ Iulius Alexander; quos eae red- dere debe⁽⁶⁾bit, qua die petierit, cum usuris s(upra) s(criptis). ⁽⁷⁾ Id utrumque sorte(m)⁵ et usuras probos rec⁽⁸⁾te dari fide

1) rei traditur. — 2) lepidie traditur. — 3) i. e. in XXX dies, ut scriptum infra n. 2 v. 4. Ita usurae centesimae in iure semper intelleguntur. Centesimae singulae dicuntur, quia etiam binae centesimae deberi potuerunt, ut C. 4,32,2. Recte igitur Mo. suppleri vetat sing(ulis) sc. diebus. — 4) Magis significatur, quamdiu eos nummos abstinnerit debitor ab ea ad quam iure pertinent quam 'quamdiu creditor abstinnerit a petendo', nam etiam post petitionem currunt usurae. — 5) Int. sorte, ext. sortem.

rogavit Anduenna s(upra) s(cripta), ⁽⁹⁾ dari fide sua promisit
II. Iulius ^(10 = II¹) Alexander.

⁽¹¹⁾ Actum Deusare XII kal. Iulias ⁽¹²⁾ Rustico II et Aquilino cos.¹

C. I. L. 3,934. *E tript. Transs tabb. I et II; periit III. — a. 162.*

2. X LX q(ua) d(ie) p(etierit), p(robos) r(ecte) d(ari) f(ide)² rogavit Iul(ius) Alexander, dari f(ide) p(romisit) ⁽²⁾ Alexander Cari(cci)³, et se eos X LX, q(ui) s(upra) s(cripti) s(unt), mutuos ⁽³⁾ numeratos accepisse et debere se dixit; ⁽⁴⁾ et eorum usuras ex hac die in dies XXX⁴ o I^b ⁽⁵⁾ dari Iul(io) Alexandro e(ive) a(d) q(uem) e(a) r(es) p(ertinebit), f(ide) r(ogavit) Iul(ius)
II. Alexander, ⁽⁶⁾ dari f(ide) p(romisit) Alexander Caricci. ^(7 = II¹) Id fide sua esse iussit Titius Primitius, d(ie) s(upra) s(cripta) s(ortem) ⁽⁸⁾ cum u(suris) r(ecte) p(robe) s(olvi).

⁽⁹⁾ Act(um) Alb(urno) maiori, XIII k. Novembr. ⁽¹⁰⁾ Rustic(o) II et Aquilino c[o]s.

(*Nom. sign.:*) L. Vasidii Vi[c]toris . . . etati . as. Batonis Pr . . . vi. Tovetis. Titius Primitius. Alexandri Caricci i[p]sius debitori[s].

128. B. Constituta.

C. I. L. 3,933. *E tript. Transs. tab. III; perierunt I et II. Primus Detlefsen, Wien. Ber. 27,89, tabulam legit ediditque, perperam vero ad emptionem eam rettulit.*

. ⁽¹⁾ καὶ τῶν λοιπῶν κ' . . ⁽⁵⁾ . . γων X κγ' κ[αὶ] ⁽²⁾ τοῦτων ἑκατοστῇ[ν τίσει]ν ἀπὸ τῆς ⁽³⁾ προγεγραμμένης ἡμέρας εἰς [τὴν δ'] κ. Ὁκ[τω](⁴)βρίας· ἐὰν δὲ μὴ ἀποδῶ σ[οι εἰς] τὴν ἡ(⁵)μέραν ὠρισμένη[ν], ἀποδώσω ὧ[ς] ⁽⁶⁾ παρὶόν ἐτι X κς'. Ἐγέ-
νετο εἰς [᾿Αλ]β[ουρ](⁷)νον μεγάλην.

Reliquorum XX . . . X XXIII et horum centesimam me soluturum ex die supra scripta in diem IV k. Oct.; si vero tibi non reddidero in diem constitutam, reddam pro accessione amplius X XXV: Act. Alb. mai.

1) Nomina signatorum plene legi non possunt. — 2) Omnia haec verba in scr. ext. perscripta sunt — 3) Caricci ext. — 4) Similiter in D. 45,1,135 pr. — 5) i. e. centesimas singulas. Cf. supra not. 1.

129. C. Commendata.

a. 167.

C. I. L. 3,949, XII. E tript. Transs. tab. I; II et III perierunt.

Verò III Quadrato cons. IIII kal. Iunias ⁽²⁾ X quinquaginta L commendatos¹ Lupus Ca⁽³⁾rentis dixit se accepisse et accepit a Iulio ⁽⁴⁾ [Al]exandro, quos ei reddere deb[e]t ⁽⁵⁾ sine ulla contraversia.

(⁶) Actum Albur[no] maiori

†130. D. Transscripta.

C. I. L. 14,357 n. 3471. Titulum repertum in agro Tiburtino primus edidit qui descripsit Zdekauer: bull. dell' inst. di corr. arch. 1882 p. 252. Nuper contulit Huelsen. Restituta per eum vera tituli lectione, de interpretatione iam dubitari non potest. Praedia, scilicet ea ipsa in quibus titulus inventus est, subsignata ostendunt agi de debitis publicis, sive populo Romano duo nomina haec debebantur sive Praenestino alicui municipali. Debitor fuit C. Caes[sius] Bassus (quem nihil impedit quominus habeamus pro amico Persii); praedia eius debiti causa subsignata fuerunt A. Furii Rufi. Eorum nominum cum dies venisset, debitor autem absens, ut ait titulus, non solveret, aerario qui praeerant cum praedia illa vendere possent, eo iure non uti sunt, sed transcripserunt nomina illa a debitore in dominum praediorum, secundum praeceptum Gaii 3.130: a persona in personam transcriptio fit veluti si id quod mihi Titius debet, tibi id expensum tulero, id est si Titius te delegaverit mihi, nisi quod Rufus debitor factus est non ex delegatione, sed sola creditoris transcriptione, id quod iure praediatrico creditori licuisse iam apparet. Rufus cum nomina illa solvisset itaque praedia liberavisset, ne postea de iis lis sibi moveretur id ipsum in iis perscribi iussit, adscripto ad solutiones earum anno. Eorum annorum de altero dubitari non potest: priorem rix. licebit referre ad a. 46, cum quod ad collegam M. Iunii Silani D. (ut ridetur Valerium Asiaticum vestigia secundi nominis (N) deficientibus deinde litteris circiter quinque, parum quadrant, tum propter intervallum decenniis in tali re nimium: magis crediderim suffectos esse anni alicuius a secundo non longe remoti. V. 5.6 cum litteratura declaret post tempus adiectos esse, duo nomina in priore tituli parte perscripta ostendunt eam eo consilio incisam esse, ut ei posterior adderetur soluta summa altera. — 5 fin. et 6 quid fuerit, non apparet: agebatur fortasse de solutione usurarum

1) D. 16,3,24 pr.: centum — commendasti —. Respondi depositi actionem locum habere; quid est enim aliud commendare, quam deponere?

A. Furius R[ufu]s, quod in eum transcriptum ⁽²⁾ est a C. Cae[sio] Basso, ap[sen]te [de]bitore ⁽³⁾ nominibus [du]obus, subsignatis praedis ⁽⁴⁾ solvit: M. Iunio Silano A . . . cos.¹ X̄I m(ilia) n(ummum); ⁽⁵⁾ HS LVIII m(ilia) n(ummum) solvit [Sa- turnin]o et Scipione². . . . [a]diect . . . ⁽⁶⁾ onii . . .³

131. E. Apochata. (Apochae Pompeianae.)

Pompeis a. 1875 cista lignea ceratas tabulas continens effossa est in cubiculo quodam domus, quae fuisse videtur L. Caecili Iucundi. In ea fuerunt diptycha sex, triptycha CXXI, valde mutila ea fere omnia ceraque sublata in plerisque, ita tamen ut litterae tam stilo cerae impressae quam atramento inscriptae ligno non prorsus perierint. Et ex sexaginta quidem triptychis non supersunt nisi nomina signatorum, reliquae autem tabulae plus minus lectae sunt. De ratione conficiendorum diptychorum et triptychorum egimus p. 252 in exordio. Continent omnes hae tabulae apochas pecuniae solutae a Iucundo aut propter auctiones pro aliis institutas aut ex conductionibus rerum ad coloniam Pompeianorum pertinentium. — Edita sunt a Iulio de Petra, le tavolette cerate di Pompei, Romae 1876. Commentarium scripsit Mo., Hermes 12,88—141, quem repetitum et auctum publicavit in Giornale degli scavi di Pompei, 1879, p. 70—115. Addidit XX triptycha emendata ab ipso et ab A. Mau et C. Zangemeister. [Brunner, zur Rechtsgeschichte der römischen und germanischen Urkunden I a. 1880 p. 44; Erman, zur Geschichte der römischen Quittungen und Solutionsacte, Berlin 1883; Hruza in Gruenhutiana ephemeride 12,249. Huius editionis causa Zangemeister noster editor earum futurus quae nos recepimus omnia diligenter recognovit. Th. M.]

a. Apochae privatae.

Professiones in scripturam collatae.

Diversa occurrunt privatarum apocharum genera: aut enim creditor dixisse dicitur se accepisse, aut ipse scribit: scripsi me accepisse, aut interiore scriptura dixisse eum legitur, exteriore ipse loquitur: scripsi me accepisse. Apochae quas ipse scripsit chirographa appellatae sunt, ceterae propria carent appellatione. Differentiae causa dubia est. Mo. eas tabulas quibus formula dixit se accepisse inest, acceptiones continere putat. Contra ego disputavi in ZRG. 13,362 seqq. Videtur mihi formula illa id negotium significare, quod in C. 8,42,14 describitur: Pecuniae solutae professio [i. e. coram testibus facta confessio] collata instrumento, quae gestae rei probationem continere dicitur; idem igitur est, quod saepe in tabulis Transsylvanicis occurrit verbis: dixit se accepisse, fatetur se locasse

1) Cfr. Exordium. — 2) p. Chr. 56. — 3) v. 5 et 6 Huelseno videntur post intervallum temporis incisa esse.

cet. Cf. supra n. 105—108. 127, 2. 129. 137, 1. 2. — Numeri praemissi ad editionem Iulii de Petra spectant.

P. 1. Diptychon a. 15 p. C. *Scriptura interior*¹.

(¹) HS. n. DXX ob mulum (²) venditum [M.] Pomponio (³) M. l(iberto) Niconi, quam pecuniam (⁴) in stipulatum [L.] Caecili (⁵) Felicis redegissee dicitur (⁶) M. Cerrinius Euprates, (⁷) eam pecuniam omnem, (⁸) quae supra scripta est, (⁹) [n]umeratam dixit se (¹⁰) [a]ccepsisse M. Cerrinius M. l. (¹¹) [E]uphrates ab Philadelpho (¹²) [C]aecili Felicis ser(vo). — (¹³) Actum Pompeis V k. Iunias (¹⁴) Druso Caesare (¹⁵) C. Norbano Flacco cos.

P. 2. Tript. a. 27. *Script. exterior*².

Rubr.:³ Per[scriptio M. Alleio Carpo].

(¹) HS. n. ∞ CCC . . . quae [p]ecu[nia in stipulatum] (²) L. Caecili Iucundi [venit ob auctionem] (³) M. Allei Carpi in idus D[ec]embr(es) p[rimas] (⁴), mercede minus, n[um]er[ata habere se] (⁵) dixit M. Alleius Carpus ab L. Caeci[lio Iucundo]. — (⁶) Act(um) Pomp(eis) V k. Dec. (⁷) [L.] Calpurnio M. Licin[i]o cos.]

P. 3. Tript. a. 54⁴. *Scr. ext.*⁵

(¹) HS. n. ∞C∞ LXXXV, quae pecuniae in stipulatu venit L. (²) Caeci(li) Iucundi ob auctionem buxiaria(m) C. Iuli Onesimi (³) in idus Iulias primas, mercede minus, numeratos accepisse⁶ dixit C. Iulius Onesimus ab M. Façio Agathino (⁴) nomine L. Caecili Iucundi. — (⁵) Actum Pompeis VI idus Maias (⁶) M'. Acilio Aviola M. Asinio Marcello cos. (octo signatores.)

P. 39. Tript. a. inc. *Scr. ext.*⁷

Rubr. Perscriptio [L. Cornel]io Maxs.

(¹) HS. n. VCCC, quae pecunia in stipulatum (²) L. Caecili Iucundi venit ob mancipia⁸ (³) duo veterana vendita r(atione) hereditaria L. Corneli Terti, soluta habere se(⁴)[se diæ]sit L.

1) *Paginae externae neque scripturae neque signorum vestigia habent.* —

2) *Atramento scripta. Scr. int. penitus extincta est.* — 3) *Rubrica in hac ut in aliis apochis in margine tab. II atramento est scripta. Perscriptio idem est ac solutio in n. 114 et 121. Cf. Mo. Herm. p. 111.* — 4) *Imaginem huius tabulae dedit de Petra Tav. IVa.* — 5) *Atramento scripta, int. extincta.* — 6) *'Fortasse iss[et] correctum est in ise | se.'* Zangemeister. — 7) *Atr. scr., int. extincta.* — 8) *mancipia.*

Cornelius Maximus ⁽⁵⁾ ab L. Caecilio Iucundo . . . (*novem sign., inter quos L. Corn. Maxs.*)

Chiographa.

Scripta sunt aut a creditore ipso (115.128) aut a servo eius (19.112) aut a tertio quodam rogatu creditoris (14.27).

P. 115. Tript. a. inc. Scr. int.¹

(1) . . . L. Iunio² cos. (2) VI k. Septembres P. Alfe⁽³⁾nus Varus, trecena⁽⁴⁾rius Augussti scripsi ⁽⁵⁾ me accepisse ab L. Caecilio Iucundo HS viginti quinque quadringentos triginta nove(m) ⁽⁹⁾ nummo[s] ex auctione ve⁽¹⁰⁾naliciaria P. Alfeni Pollionis de. (?) N. Epri Niciae ⁽¹¹⁾ pro parte eius, quam ⁽¹²⁾ stipulatus est ex ⁽¹³⁾ delegatu eorum. — ⁽¹⁴⁾ Actum . . . ⁽¹⁵⁾ statione Nucherina. ⁽¹⁶⁾ (*quinque signa, bina utriusque Alfeni.*)

P. 20/21. Tript. a. 56.

Rubr. [Persc]ription [M. Al]leio Carpo.

(1) Q. Volusio Saturnino (2) P. Cornelio Scipione cos. (3) [VIII] k. Iulias (4) [M. Al]leiu[s] Carpus scripsi ⁽⁵⁾ me a[cc]episse ab L. Caecilio (6) [Iucundo HS m]ille trecen⁽⁷⁾[tos octoginta se]xs nummo[s] e mensa venalic[?]iaria.

Q. Volusio Saturnino P. Cor⁽⁸⁾nelio cos. VIII k. Iul. (9) M. Al]leius Carpus scripsi me ⁽¹⁰⁾ accepisse ab L. Caecilio Iucundo HS ∞ CCCXXCVI ⁽¹¹⁾ ob auctione me(a) sup sti⁽¹²⁾pulatu eius. -- ⁽¹³⁾ Actum Pomp. (*quattuor signa, cuncta Al]lei Carpi ipsius.*)

P. 40. Dipt. a. inc. Scr. int.

(1) . . . u . . cos . . (2) non. Dece. (3) C. Novellius Fortunatus [scripsi me accepisse] (4) HS n. MCC ab L. [Caec. Iuc. ob auctione mea] (5) sub stipula[tu eius] . . . (*quinque signa, quorum duo Fortunati.*)

P. 19. Tript. a. 56.

Rubr.: Perscriptio — [Vesta]lis.

Scr. int.: (1) Q. Volusio Saturnin[o P. Cornelio cos.] (2) XIV k. Iulias. Vestalis P[opidiae] (3) servos scripsi me [accepisse ab] (4) L. Caecilio Iuc[undo, merce](5)de minus, persoluta

1) Ext. in parte servata non differt. — 2) 'Intellegitur, ut ostendit exemplum exterius, L. Iunius Gallio Senecae philosophi frater, consul anni incerti, sed post a. 52.' Zangemeister.

[*HS* n. .], . . . ⁽⁶⁾ qu[ae . . . in stipulatu] ⁽⁷⁾ eius venit [ob auctionem] ⁽⁸⁾ domina[e meae] . . ⁽⁹⁾ Actum Po[mp.]

Scr. ext.: Chirograpum [*Vestalis*] ⁽¹⁰⁾ Popidia[ae] . . . ⁽¹¹⁾ ab L. C[aecilio Lucundo] ⁽¹²⁾ ob mancipia . . ⁽¹³⁾ stipula(tu) ven(it) [ob auctionem] Popid[iae] . .

P. 113. Tript. a. 56¹. *Scr. int.*²

⁽¹⁾ [Q. Volusio S]aturnin[o P. Cor⁽²⁾nelio Scip]ione [cos.] ⁽³⁾ III idus Novembr. ⁽⁴⁾ s Umbriciae Antiochidis ser[vos] ⁽⁵⁾ scripsi ea]m accepisse ab L. Caec[ilio] ⁽⁶⁾ Lucundo] sestertios nummos sescentos ⁽⁷⁾ [quadragi]nta quinque [ob au]ctionem ⁽⁸⁾ [. cum] ⁽⁹⁾ rebus inpositicis ve[n]ditarum] . . . ⁽¹⁰⁾ ex qua summa [accepit ante hanc diem] ⁽¹¹⁾ sestertios ducentos, [in] arbitria s[esterti]os ⁽¹²⁾ viginti et access[ione]s HS XIII et minus ⁽¹³⁾ HS LII³ et hac d[ie reli]quos ego ⁽¹⁴⁾ sestertios trec[entos] sexsaginta ⁽¹⁵⁾ nummos. — ⁽¹⁶⁾ Actum Pompeis.

P. 112. Tript. a. 54. *Scr. int.*⁴

Rubr.: [Ch]irograpum.

⁽¹⁾ M'. Acilio Aviola M. Asinio cos. ⁽²⁾ IIII k. Iunias ⁽³⁾ Salvius heredum N. Nasenni ⁽⁴⁾ Nigidi Vacculae servos ⁽⁵⁾ scripsi me accepisse ab ⁽⁶⁾ L. Caecilio Lucundo sestertia ⁽⁷⁾ nummum tria milia ⁽⁸⁾ quinquaginta nove ⁽⁹⁾ nummos ⁽¹⁰⁾ ob auctione mea, [qu?]em ⁽¹¹⁾ in stipulatu eius redegei, ⁽¹²⁾ quae minu[s a]nte ⁽²⁾ quem ⁽¹³⁾ admodum volui, ab eo ⁽¹⁴⁾ accepi in hanc diem. — ⁽¹⁵⁾ Actum Pompeis. (*quattuor signa, quorum duo Salvii.*)

P. 14. Tript. a. 55. *Scr. int.*⁵

Rubr.: [Perse]riptio Trophimo.

⁽¹⁾ L. Duvio Avito P. Clodio cos. ⁽²⁾ IIII idus Decembr. ⁽³⁾ M. Helvius Catullus scripsi rogatu ⁽⁴⁾ Umbriciae Antiochidis eam ⁽⁵⁾ accepisse ab L. Caecilio Lucundo ⁽⁶⁾ HS VI CCLII nummos ob ⁽⁷⁾ auctionem Trophimi servi ⁽⁸⁾ eius, mercede minus, ⁽⁹⁾ [persolutos?]. ⁽¹⁰⁾ Act. Pompeis.

P. 27. Tript. a. 57. *Scr. int.*⁴

⁽¹⁾ [Nero]ne Cae[sare] ⁽²⁾ L. C[alpurn]io cos.] ⁽³⁾ VII k. Iu[nias?] ⁽⁴⁾ Ti. Claudius S . . . ⁽⁵⁾ scripsi rogat[ur et] ⁽⁶⁾ mandatu Abasc[anti] ⁽⁷⁾ Caesaris Au[g. Phi]⁽⁸⁾lippiani eu[m] acce-

1) *Imaginem huius tabulae dedit de Petra Tav. I. — 2) Ext. periit cum signis. — 3) LI tabella. — 4) Ext. periit. — 5) Exterior servata non differt.*

(⁹)pisse ab [L. Cae]cilio [Iucundo] (¹⁰) sestertia duo [milia] (¹¹) septingentos [tri](¹²)ginta duos numm[os] (¹³) ob] res quas in st[i(¹⁴)pula]tu eius ... (¹⁵) Act. ...

Professiones cum chirographo coniunctae.

P. 34. Tript. a. 57.

Scr. int.: (¹) HS n. Ioo ∞ ∞ ∞ DLXII (²) quae pecunia in stipu(³)latum L. Caecili Iucundi (⁴) venit ob auctionem (⁵) Tulliae Lampuridis, (⁶) mercede minus, (⁷) persoluta habere (⁸) se dixit Tullia (⁹) Lampyris ab L. Caecili(o) (¹⁰) Iucundo. — (¹¹) Act. Pomp. X k. Ianuar. (¹²) Nerone Caesare II (¹³) L. Caesio Marti(ale) cos.

Scr. ext.: (¹) Nerone Caesare II (²) L. Caesio Martia(ale) cos. (³) X k. Ianuarias Sex. Pompeius (⁴) Axiochus scripsi rogatu (⁵) Tulliae Lampyridis eam (⁶) accepisse ab L. Caec. Iuc. (⁷) sestertia¹ n. octo [milia] (⁸) quingenti sexages dupun(⁹)dus ob auctionem eius (¹⁰) ex interrogatione facta (¹¹) tabellarum signatarum². — (octo signatores, inter quos Sext. Pomp. Axiochus.)

P. 15. Tript. a. 56.

Rubr.: [Perscriptio] Umbriciae.

Scr. int.: (¹) HS n. ccIoo ∞ XXXVIII, (²) quae pecunia in (³) stipulatum L. Caeci(⁴)li Iucundi venit (⁵) ob auctionem (⁶) Umbriciae Ianuariae (⁷), mercede minus, (⁸) persoluta habere se (⁹) dixit Umbricia Ianua(¹⁰)ria ab L. Caecilio (¹¹) Iucundo. — (¹²) Act. Pom[p.] pr. id. Dec. (¹³) L. Duvio P. Clodio cos.

Scr. ext.: (¹) L. Duvio cet. (²⁻³) D. Volcius Tha[llus] scripsi rogatu Um(⁴)briciae Ia[nua]riae eam accepisse (⁵) ab L. Caec. Iuc. HS. n. XXXIX (⁶) ex auction[e eius], mercede minus, (⁷) ex inter[rogati]one fac[ta] (⁸) tabellarum signatarum] ... (⁹) A[ct.?] [Pompe?]is. (novem signatores, inter quos Volc. Thallus.)

P. 23. Tript. a. 57.

Scr. int.: (¹) HS n. ccIoo CCCV, quae (²) pecunia in stipula- (³)tum L. Caecili Iucu(⁴)ndi venit ob aucti(⁵)onem M. Fabi Secundi (⁶), mercede minus, (⁷) persoluta habere se (⁸) dixit M. Fabius Secundus (⁹) ab L. Caecilio Iucundo. — (¹⁰) Act. Pomp. idib. Ianuar. (¹¹) Nerone Caesa. II (¹²) L. Calpurnio cos.

1) sestia. — 2) In P. 30 scriptum est: facta interrogatione tabellarum.

Scr. ext.: [Nerone cet. M. F]abius Secundus [scrip]si m[*e* accepisse] ab L. Caec. Iuc. sest. [de]ce milia trecentos quinque [nu]mmos ob auctione mea ex [inter]rogatione facta tabellaru[m] signa]tarum. (*octo signatores, inter quos Fab. Secundus.*)

b. Apochae rei publicae.

P. 119. Tript. a. 59.

Scr. int.: ⁽¹⁾ Cn. Pompeio Grospho, Grospho ⁽²⁾ Pompeio Gaviano Ilvir. iur. dic. ⁽³⁾ VI idus Iulias ⁽⁴⁾ Privatus colonorum coloniae ⁽⁵⁾ Veneriae Corneliae Pompei⁽⁶⁾anorum ser(vus) scripsi me ⁽⁷⁾ accepisse ab L. Caecilio Iucundo ⁽⁸⁾ sestertios mille sescentos ⁽⁹⁾ quinquaginta nummos numm. I ⁽¹⁰⁾ libellas quinque ex reliquis ⁽¹¹⁾ ob fullonicam¹ anni L. Verani ⁽¹²⁾ Hupsaei et Albuci Iusti d. v. i. d. solut(os). — ⁽¹³⁾ Act. Pom. ⁽¹⁴⁾ M. Ostorio Scapula T. Sextio Africano cos. ⁽¹⁵⁾ (*quinque signa, quorum duo Privati sunt.*)

Scr. ext.: Duobus Grosphis d. i. d. ⁽²⁾ VI idus Iuli. ⁽³⁾ chirograpum Privati c. c. V. C. s. ⁽⁴⁾ HS ∞ DCLI[S] ob fullonic(am) anni terti T. Sextio M. Ostor. c.

Rubr. Chirographum Privati c. c. [V. C. s.] ⁽²⁾ HS. DCLIS ob fullonic[a] ⁽³⁾ anni terti ⁽⁴⁾ duobus Grosphis d. v. i. d. ⁽⁵⁾ M. Ostorio T. Sextio cos. ⁽⁶⁾ VI idus Iulias.

P. 117. Tript. a. 58. *Scr. int.*².

⁽¹⁾ Sex. Pompeio Proculo ⁽²⁾ C. Cornelio Macro Ilvir. i. d. ⁽³⁾ XI k. Mart. ⁽⁴⁾ Privatus coloniae ser(vus) ⁽⁵⁾ scripsi me accepisse ab ⁽⁶⁾ L. Caecilio Iucundo sestertios mille sescentos ⁽⁷⁾ quinquaginta duo nummos ob fullonicam¹ ⁽⁸⁾ ex reliquis anni unius. — ⁽⁹⁾ Act. Pom. ⁽¹⁰⁾ Nerone Aug. III ⁽¹¹⁾ M. Messala cos. ⁽¹²⁾ (*quinque signa, quorum duo Privati ipsius.*)

P. 121. Tript. a. 57. *Scr. int.*³

⁽¹⁾ C. Cornelio Macro Sex. [Pompeio] ⁽²⁾ Proculo duumviris i. d. ⁽³⁾ nonis Ianuaris ⁽⁴⁾ Privatus coloniae Pompeianor. ⁽⁵⁾ ser. scripsi me accepisse ab ⁽⁶⁾ L. Caecilio Iucundo sestertia ⁽⁷⁾ duo millia sescentos ⁽⁸⁾ septuaginta quin[que] ⁽⁹⁾ nummos ex reliquis ob ⁽¹⁰⁾ pasquam⁴ Anni Modesti ⁽¹¹⁾ et Vibi Secundi

1) *Ad fullonicam pertinent etiam P. 118, 120.* — 2) *Scr. int. et rubr. similes sunt atque in P. 119.* — 3) *Scr. ect. perit.* — 4) *Etiam P. 122, 124 pertinent ad pasquam vel vectigal publicorum pasquorum, iisdem fere verbis.*

IIvir. i. d. — (1²) Act. Pom. (1³) Nerone Caesare III (1⁴) M. Mesalla Corvino cos. (*quinque signa, quorum duo Privati sunt.*)

Rubrica atramento scripta in latere exteriori tab. III.: Solutio ob pasqua (2) anni primi Privato (3) duumviris Pompeio et Cornelio. (4) Debuera anni superioris (5) HS ∞ ∞ DCLXXV.

P. 125. Dipt. a. 53.¹

Scr. int.: (1) Q. Coelio Caltilio Iusto L. H[el]vio (2) Blaesio Proculo IIvir. i. d. (3) pr. idus Martias (4) Secundus [colono-ru]m coloniae (5) [Vener]iae Corneliae servos (6) accepi [a]² Terentio Primo (7) HS DCCLXXVI reliquos ob avitum [et] patritum¹ fundi Audiani³ nomine Stali Inventi (8) iussu Caltili Iusti et (9) Helvi Procu[li]. (10) Act. Pompeis D. Iunio Torq[uato] Silano (11) Q. Haterio Antonino cos. (12) (*quinque signa, quorum unum deperiit.*)

Scr. ext.: Q. Coelio cet. c. c. V. C. ser. scripsi me accepisse ab P. Ter. Primo HS. DCCLXXVI reliquos ob avitum fundi Audiani et accepi ante hanc diem HS V̄CCXXIII. Act. cet.

132. F. Indicii nomine promissa.

1 *Pompeis, inscr. pariet. picta. C. I. L. 4,6 n. 64 (cum add. p. 191) et tab. II, 1.*

Urna aenia pereit de taberna. (2) Sei quis rettulerit, dabuntur (3) HS 1 XV; sei furem (4) dabit, unde [rem] servar[e possim] (5) XX . . .⁴.

2. *E lamella aenea quadrata m. 0,055, per anulum ad collum servi adligata. Extat Romae in museo Kircheriano, ubi ipse eam descripsi. Ed. a Maffeo in mus. Veron. 262,4. Or. 4319 Similes denuntiationes, at sine promissione, v. Mur. 1,479.*

Fugi; tene me; cum revocaveris⁵ me d(omino) m(eo) Zonino, accipis solidum.

3. *E papyro Aegyptiaca a. 146 a. C., ed. a Letronne, Récompense promise cet. 1833. Brunet de Presle, in: Notices des manuscrits de la bibl. imp. 18,178. 1865. Locum adtulit ad hanc quaestionem Tzschirner, D. de indole promiss. pop. 1869. p. 25.*

1) *Hoc explicavit Mo. Herm. 12,123. Cf. supra n. 124 v. 10 et l. agr. v. 28. Cic. Tusc. 1,19: 'patritam illam et avitam, ut ait Theophrastus, philosophiam'. Varro ap. Non. 161: avito et patrito more precabamur.* — 2) *p pro a tabella.* — 3) *Etiam p. 126: ex reliquis ob avitum fundi Aud.* — 4) *Sic Zangem. in Addit. Mo. C. I. L. 1,249 n. 1254 legerat: dabitur duplum a Vario.* — 5) *revocaveris.*

— παῖς ἀνακεχώρηκεν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ᾧ ὄνομα Ἑρμῶν, — ὥς ἐτῶν ιη', — ἔχων — περὶ τὸ σῶμα χλαμύδα καὶ περίζωμα. τοῦτον ὃς ἂν ἀναγάγῃ, λήψεται χαλκοῦ τ(ά)λ(αντα) β, γ, ἐφ' ἱεροῦ¹ δεῖξας τλ. α, β, παρ' ἀνδρὶ ἀξιόχρεω καὶ δωσιδίκῳ, τλ. γ' ε. Μηνύειν δὲ τὸν βουλόμενον τοῖς παρὰ τοῦ στρατηγοῦ.

Ἔστιν δὲ καὶ ὁ συναποδεδρακὼς αὐτῷ Βίῳν, δοῦλος —, τοῦτον ὃς ἂν ἀναγ(άγ)ῃ, λήψεται ὅσα καὶ ὑπὲρ τοῦ προγεγραμμένου. Μηνύειν δὲ καὶ ὑπὲρ τούτου τοῖς παρὰ τοῦ στρατηγοῦ.

Puer aufugit Alexandriae, cui nomen Hermo — annorum circa duodeciginti — habens circa corpus tunicam et subligaculum. Eum qui reduxerit, accipiet aeris talenta duo tria milia drachmarum, in templo¹ indicans talentum unum drachmarum duo milia, apud hominem idoneum et iudicio responsuarum, talenta tria drachmarum quinque milia. — Indicato autem qui volet officio strategii.

Est etiam qui simul cum illo fugit Bio, servus — hunc qui reduxerit eadem accipiet quae etiam pro supra scripto. — Indicato autem etiam hunc officio strategii.

4. (Petron. sat. 97:) praeco cum servo publico — haec proclamavit: 'Puer — aberravit annorum circa XVI, — nomine Giton. Si quis eum reddere aut commonstrare voluerit, accipiet nummos mille.'

5. (Iulius Victor, ars rhet. 4,4:)² Is cuius filius non comparebat, edixit se certam pecuniam daturum ei, qui filium sibi exhibuisset: quidam mortuum ostendit, petet indicivam. Contra dicitur. — An cum promiserit, exsolvere debeat; an non debeat, quod mortuum ostendit?

6. (Chirius Fortunatianus, ars rhet. 1,18:)³ Cuiusdam servus fugerat; libello proposito vel per praeconem nuntians dixit daturum se denarios mille ei, qui ad se servum perduxisset. Quidam perduxit; perductus in libertatem adsertus est et liber pronuntiatus. Petit ille mille denarios; contra dicit qui dominus fuerat.

1) sc. in quod refugerit. — 2) Rhet. lat. min. ed. Halm. p. 390. —

3) Ibidem p. 95. Alia exempla v. Tzschirner in exordio prom. 3.

CAPUT VIII.

EMPTIONES SINE MANCIPATIONE PERACTAE¹.

†133. Emptio areae scalis sepulcri faciendis a. 211 p. C.

C. I. L. 6,2,1355 n. 10233. *Prope Romam*. — *Ad apographum saec. XV Orell.* 4570.

P. Aelius Chrestus et Cornelia Paula ⁽²⁾ hoc scalare adplicitum huic sepulchro ⁽³⁾ quod² emerunt a fisco, agente Agathonico ⁽⁴⁾ proc(uratore) Augustorum nostrorum, quod habet ⁽⁵⁾ scriptura infra scripta.

Gentiano ⁽⁶⁾ et Basso cons. VII kal. April. ⁽⁷⁾ Martialis Augg. lib(ertus) prox(imus) tab(ulariorum)⁸ scripsi me ⁽⁸⁾ accepisse ab Ael(io) Chresto pro podismo stru⁽⁹⁾ctionis scalaris, quod est via Ostiensi ⁽¹⁰⁾ parte leva inter mil(iaria) I et II, quod conductum ⁽¹¹⁾ habet Sulpicianus ex bonis Aeliorum Ones(i)⁽¹²⁾mi et Fortis⁴, in praedis Amarantianis secun⁽¹³⁾dum renuntiationem mensor(um) pro are(a) ped(um) . . n(ummos) C.⁵

†134. Emptio praedii a. 153/54.

E papyro Aegyptiaca in insula Elephantine reperta quam edidit cum tabula Letronne Notices et extraits des manuscrits de la bibl. imp. 18,2 n. 17 pl. XXI; quaedam correxit K. Wessely, Wiener Studien 7 (1885) p. 70 sq., plura qui nostra causa instrumentum ad tabulam recognovit U. Wilcken.

[Π_ις' αὐτοκρ]άτορος Καίσαρος Τίτου Αἰλίου Ἀδριανοῦ Ἀντωνίνου Σεβαστοῦ Εὐσεβοῦς, Φαρμουθί λ.⁶ ⁽²⁾ [. . . ἐπὶ τῆς Θ]ηβαΐδος [τ]οῦ περὶ Ἐλεφαντίνην νομοῦ, ἐπὶ Ρουφίλλου Νίγρου ἀγορανόμου. Ἀπέδετο ⁽³⁾ [Πάρις Παρίου] μητρὸς Ταναπῶτις τῶν ἀπὸ

[Anno XVI] imp. Caes. T. Aelii Hadriani Antonini Aug. Pii, Pharmuthi XXX⁶ . . [in] Thebaide, nomi Elephantine, sub Rufillo Nigri f. Aedile.

Vendidit [Paris Pariu], matris Tanapotis, ex Elephantine

1) Mancipationes v. cap. III. — 2) quod abundat. — 3) Scilicet cum vendit fiscus, venditionem ipsam perficit procurator puta praediorum Amarantianorum, pecunia solvitur proximo tabulariorum. — 4) Hi fortasse domini fuerunt praediorum antequam fisci facta sunt. — 5) Quod traditur pedes . n . c sic fere emendandum ped(um) L s(estertios) n(ummos) C. — 6) i. e. a. 153 Apr. 25.

Ἐλεφαντίνης τῆς μητροπόλεως κληρονόμος ⁽⁴⁾ [...] ἐρ
 τοῦ μετῆλλαχότος αὐτοῦ πατρὸς Πάριδος ὡ(ς) (?) [— κγ μέσος
 λευκίχ(ρους) οὐλῇ ⁽⁵⁾ [. τ] ὁ ὑπάρχων αὐτῷ μέρος ἡμίσου
 κελλ(ῶν) δύο, οὐσῶν ἐν τῇ μέσῃ μέριδι Ἐλεφαντίνης ⁽⁶⁾ [ἐπ'
 ἀμφόδου] Ἑρμωνος, ἀκολούθως τῇ ἐπενεχθείσῃ αὐτοῦ κατὰ χειρό-
 γραφον διαίρεσει, γενομέ⁽⁷⁾[νῇ τῷ ἐνεστ(ῶτι)] μηνὶ Φαρμουθί —
 γείτονες τῆς ἑλῆς οἰκίας· νότου οἰκία Ταχόμτα Ἑρμωνος, βορρᾶ
⁽⁸⁾ [. . . .] λιβὸς τόπος καλούμενος Φανκαλατῆς, ἀπηλιώτη
 οἰκία Πετορζμήθου Ζμεν ⁽⁹⁾ [. . . . ἦ] οἱ ἐὰν (sic) ὧσιν γείτονες
 πάντοθεν, καθὼς ἐπηγόρευσεν ὁ ἀποδόμενος — ἐφ' ἣ ⁽¹⁰⁾ [.]
 τὴν συνπεφωνημένην τιμὴν ἀργ(υρίου) Σεβαστῶν νομίσματος δραχ-
 μῶν ⁽¹¹⁾ [εἴκοσι ὀκτὼ] 3 κγ, ἃς καὶ ἀπέσχεεν παρὰ τῆς πριαμέ-
 νης διὰ χειρὸς ἐξ' οἴκου. — Ἐπρίατο Θινσεν⁽¹²⁾ [πῶς Σαραπαμ-
 μ]ῶνος μητρὸς Θινσενπῶτος τῶν ἀπὸ τῆς αὐτῆς Ἐλεφαντίνης, μετὰ
 κυρίου οὐπα ⁽¹³⁾ [τ]οῦ ἑαυτῆς κατὰ πατέρα ἀδελφοῦ
 Παχνοῦμις Σαραπαμμῶνος τῶν ἀπὸ τῆς αὐτῆς ⁽¹⁴⁾ [Ἐλεφαντί-
 νης.] προπωλητῆς καὶ βεβαιωτῆς τῶν κατὰ τὴν ὥνῃν ταύτην πάν-
 των ⁽¹⁵⁾ [Πάρις Παρίου ὁ ἀπ]οδόμενος, ὃν ἐδέξατο Θινσενπῶς
 Σαραπαμμῶνος ἢ πριαμένη, ἣ καὶ ἀνέ⁽¹⁶⁾ [δω]κεν τὴν γενομένην
 κατὰ χειρόγραφον διαίρεσιν.

metropoli, heres defuncti patris sui Paridis, annorum
 circiter (?) XXIII, mediae staturae, albus colore, cicatrice . . . ,
 partem suam dimidiam cellarum duarum, quae sunt in media
 regione Elephantines [in via] Hermonis, secundum inlatam suam
 ad chirographum divisionem, quae facta est [praesenti] mense
 Pharmuthi. Vicini totius casae: meridie casa Tachomta Her-
 monis, septentrione , occasu locus dictus Phancalate is,
 oriente casa Petorzmethu Zmen . . . [sive] qui circumquaque
 adfines sunt, ut explicavit venditor. Pro qua e[mptrix] solvit]
 pretium de quo convenit argenti Augustorum nummos drachmas
 [duodetriginta] = XXVIII, quas et habuit ab emptrice de manu
 ex arca. Emit Thinsen[pos Sarapamm]onis, matris Thinsenpo-
 tis, cum tutore , suo consanguineo fratre Pachnumis Sara-
 pammonis ex eadem Elephantine. Fideiussor et confirmator eorum
 quae ad emptionem hanc pertinent omnium Paris Pariu venditor,
 quem accepit Thinsenpos Sarapammonis emptrix, quae etiam red-
 didit factam ad chirographum divisionem.

Πάρις Παρίου μητρὸς Ταναπῶτις τῶν ἀπὸ Ἑλεφαντίνης (17) [ὁ π]ρογεγραμμένος τίθιμαι τὴν προκειμένην ὥνῃν τοῦ ὑπάρχοντός μοι μέρος ἡμύσους κελλῶν δύο οὐσῶν ἐν τῇ μέσῃ μέριδι Ἑλε- (18) [φα]ντίνης καὶ ἀπέχω τὴν τειμὴν τὰς τοῦ ἀργυρίου δραχ(μάς) [εἰ]κοσι ὅκτὸ διὰ χειρὸς ἐξ οἴκου καὶ βεβαιώσω καθὼς πρόκειται. Κοῖντος Κ ιος ἔγραψα ὑπὲρ (19) [αὐτο]ῦ μὴ εἰδότος γράμματα [] ἰς' αὐτοκράτορος Καίσαρος Τίτου Αἰλίου Ἀντωνείνου Σεβαστοῦ Εὐσεβοῦς Φαρμουθὶ λ.¹

Θινσμεμπῶς Σαρα(20) [παμ]ῶνος μητρὸς Θισμεμπῶτος ἡ προγεγραμμένη μετὰ κυρ[ι]ου τοῦ ὁμοπατρίου μ[ο]υ ἀδελφοῦ Πα- χνούβις Σεραπαμ(21) [μῶ]νος ἐώνημαι καθὼς πρόκειται. Σωκράτης Ἀμμωνίου ἔγραψα ὑπὲρ αὐτῆς ἐρωτηθεὶς διὰ τὸ μὴ εἰδέναι (22) [αὐ]τὴν γράμματα.

Ἑρμογένης Καικιλίου μισθωτῆς εἰδους ἐγκυκλίου καὶ ὑποκει- μένων βασιλικῇ γραμματεία (23) [καὶ] Ἀμμώνιος Σωκράτους κλη- ρονόμος τοῦ μετηλλαχότος αὐτοῦ πατρὸς κοινωνοῦ μου γεναμένου (24) [Θ]ινσμεμπῶτι Σερωπίωνος χα(ίρειν). Ἔσχαμεν παρὰ σοῦ τὸ γαινόμενον τέλος τῆς προκειμένης ὥνῆς. [] ἰς' (25) [αὐ]τοκράτο- ρος Καίσαρος Τίτου Αἰλίου Ἀδριανοῦ Ἀντωνίου Σεβαστοῦ Εὐ- σεβοῦς Θῶτ ἰς.²

Paris Pariu, matris Tanapotis, ex Elephantine, supra scriptus trado propositam emptionem partis quae mea est dimidia cellarum duarum quae sunt in media regione Elephantines et habeo pretium drachmarum argenti duodeviginti de manu ex arca et firmabo sicut proponitur. Quintus C . . ius scripsi pro eo litteras nesciente anno XVI imp. Caes. T. Aelii Antonini Aug. Pii Pharmuthi XXX.¹

Thinsmempos Sarapammonis, matris Thismempotis, supra scripta cum tutore fratre consanguineo meo Pachnubis Serapammonis emi sicut proponitur. Socrates Ammonii scripsi pro ea rogatus propterea quod litteras ignorat.

Hermogenes Caecilii conductor tributi (?) annui eorumque quae sunt sub scribatu regio et Ammonius Socratis heres patris sui defuncti, qui mihi socius fuit, Thinsempoti Seropionis salutem. Habuimus a te tributum emptionis propositae. A. XVI imp. Caes. T. Aelii Hadriani Antonini Aug. Pii, Thot XVI.²

1) i. e. a. 153 Apr. 25. — 2) i. e. a. 154 Aug. 13.

Ἀμμωνίης συνεπίσθην.

Ammonius adsensi.

†135. *Emptio servi a. 359.*

E papyro reperta Arsinoe in Aegypto, servata Berolini in museo antiquitatum Aegyptiacarum. Edidit eam et illustravit U. Wilcken, Hermes 19, 417. — Papyrus continet instrumentum emptionis factae a. 359 Ascalone in Phoenicia; annus indicatus est nominibus consulum et aera Ascalonitana, cuius annus 462 incipit a. d. V kal. Nov. a. 358.

Ἰπατεῖα Φλ(αοῦ) Εὐσεβίου καὶ Φλ(αοῦ) Ἰπατείου τῶν λαμποροτάτων [τῇ πρὸ τεσσάρ⁽²⁾ων εἰδῶν Ὀκτωβρίων, ἀγαθῇ τύχῃ, ἐν κολωνίᾳ Ἀσκ[άλων], ⁽³⁾ τῇ πιστῇ καὶ ἐλευθέρᾳ, ἔτους δευτέρου ἐξηκστοῦ τετρακκισιοστοῦ [τοῦ] ⁽⁴⁾ μηνὸς Γορπιαίου δι¹.

⁽⁵⁾ Ἐπρίατο καλῇ αἰρέσει Φλ(αοῦ) Βιταλιανὸς βίαρχος οὐξελλ[ατίωνος] ⁽⁶⁾ ἰππέων καταφρακταρίων, εἰδρυμένων τὰ νῦν ἐν [τῇ Ἀρσι]⁽⁷⁾νοειτῶν πόλει τῆς Αἰγύπτου, ὑπὸ Δωρόθεον τριβού[νον], ⁽⁸⁾ παρὰ Φλ(αοῦ) Ἀγεμόνδ[ου] σινάτορος νουμέρου αὐσιλ[ιαρίων] ⁽⁹⁾ Κωνσταντιακῶν, ὑπὸ Βάριον τριβούνον — νῦν ἐξ . . . ⁽¹⁰⁾ τῇ ἐνταῦθα διατριβούσῃ φαμιλίᾳ τῶν γεννητ[άτων] ⁽¹¹⁾ Κωνσταντιακῶν στρατεωτῶν, δοῦλον αὐτοῦ [ὀνόματι] ⁽¹²⁾ Ἀργουτιν, εἰ καὶ εἴ τι ἐτέρῳ ὀνόματι καλῖτε ἢ κληθ[ήσεται], ⁽¹³⁾ γένι Γάλλον, ὄντα ὡς ἐτῶν δέκα τεσσάρων μικ[ρό]⁽¹⁴⁾πλεον, λευκόχρουν, ὑπέσιμον, εὐόφθαλμον. εὐθύ[τριχα?], ⁽¹⁵⁾ τειμῆς τῆς συν-

Consulatu Flavii Eusebii et Flavii Hypatii virorum clarissimorum ante diem IV id. Oct., bonum factum, in colonia Ascalone fida et libera anno quadringentesimo sexagesimo secundo mensis Gorpiae die XIV¹.

Emit bona condicione Flavius Vitalianus biarchus vexillationis equitum cataphractariorum consistentium nunc in civitate Arsinoe Aegypti sub Dorotheo tribuno a Flavio Agemundo senatore numeri auxiliarium Constantiacorum sub Vario tribuno nunc [praeposito?] ibidem commoranti familiae fortissimorum militum Constantiacorum, servum eius nomine Argutem, sive quo is alio nomine appellatur appellabiturce, natione Gallum, annorum circiter quattuordecim plus minus, albi coloris, subsimum, bene oculatum, rectis [crinibus?], pretio de quo inter eos convenit

1) i. e. a. 359 Oct. 12.

φωνηθείσης μεταξὺ αὐτῶν χρυσ[ινῶν] ⁽¹⁶⁾ δεσποτικῶν τετραγραμμιαίων διζῶδων δέκ[α ὀκτῶ], ⁽¹⁷⁾ οὕσπερ τῆς τειμῆς χρυσινοῦς δέκα ὀκτῶ ἀπέσχεν κ[αὶ ἐπλη]⁽¹⁸⁾ ρώθη ὁ πεπρακῶς παρὰ τοῦ πριαμένου κατὰ τῇ[ν προκειμ(ένην)] ⁽¹⁹⁾ ὦνῃν καὶ διὰ χιρὸς, καὶ παρέδωκεν αὐτῷ τὸν [προγεγρι(αμμένον)] ⁽²⁰⁾ δοῦλον, κυρίως ἔχειν καὶ δεσποτικῶς κτᾶσθ[αι καὶ] ⁽²¹⁾ πωλεῖν διοικεῖν ὃν ἂν αἵρῃτε τρόπον ἀπὸ τῆς σ[ήμερον] ⁽²²⁾ ἡμέρας καὶ εἰς αἰεί.

Κἄν τις τοῦ πεπραμένου δ[ούλου] ⁽²³⁾ ἀντιποιηθῇ ἢ ἐπενεχθῇ τι κατ' αὐτοῦ τρόπῳ ⁽²⁴⁾ οἷψ δὴ τι, ὁ πεπρακῶς καὶ διά[δοχοι αὐτοῦ] ¹ τοῖς ἰδίοις ἀναλώμασιν ⁽²⁵⁾ βεβαιώσῃ τῷ πριαμένῳ ἢ ἐκτείσῃ αὐτῷ παραχρῆμ(α) ⁽²⁶⁾ τὴν τειμὴν καὶ τὸ βλάβος καὶ ὅσον ἂν αὐτῷ δια⁽²⁷⁾δόχοις τε αὐτοῦ διαφέρῃ.

Ἐρὰν δὲ νόσον καὶ σίνος ⁽²⁸⁾ παλεὸν καὶ κρυπτὸν πάθος μέχρις μηνῶν ἕξ, καὶ ⁽²⁹⁾ δρασμὸν μέχρις μηνῶν δέκα δύο, ὁμοίως ὁ ⁽³⁰⁾ πεπρακῶς καὶ διάδοχοι αὐτοῦ βεβαιώσουσιν τῷ ⁽³¹⁾ πριαμένῳ καὶ διαδόχοις αὐτοῦ, ἢ ἐκτίσουσιν αὐτῷ ⁽³²⁾ τὴν τειμὴν καὶ τὸ βλάβος καὶ ὅσον ἂν αὐτῷ ⁽³³⁾ διαδόχοις τε αὐτοῦ διαφέρῃ, τῆς πράξεως πάν⁽³⁴⁾των γεινομένης τῷ πριαμένῳ ἕκ τε τοῦ ⁽³⁵⁾ πεπρακῶτος καὶ ὑπαρχόντων αὐτοῦ, ὧν τε νῦν ἔχει καὶ ὧν ἂν μετὰ ταῦτα ἐπικτήσῃ[τ]ε, ἐν ⁽³⁶⁾ παντὶ εἶδι καὶ γένει οὕτως ὥσει

solidorum domini nostri, scripulorum quaternorum, imaginum binarum, duodeviginti, quos pretii solidos duodeviginti accepit et plenos habuit qui vendidit ab emptore secundum [praesens] instrumentum et de manu et tradidit ei [supra scriptum] servum pro suo habendum et domini iure possidendum vendendum habendum quo modo volet ab hoc die et in omne tempus.

Et si quis venditum servum sibi vindicet vel quicquam contra eum obiciatur qualicumque ratione, venditor successoresque eius suis impensis satisfaciet emptori vel solvet ei statim pretium et damnum et quidquid ipsius successorumque eius intersit.

De comitali morbo et ulcere vetere et vitio latente per menses sex et de fuga per menses duodecim, similiter venditor successoresque eius cavebunt emptori successoribusque eius vel ei pretium solvent et damnum et quidquid ipsius successorumque eius intererit, ut exactio omnium permittatur emptori de venditore bonisque eius quae nunc habet postea habiturus est in omni specie

1) Verba καὶ διά[δοχοι αὐτοῦ] ¹ postea inserta sunt inter versus 23 et 24.

ἐκασ[το]ν αὐτῶν ⁽³⁷⁾ κατ' εἶδος καὶ κατὰ γένος καὶ ὀνομαστὶ
 ὁ[πο]θήκη[ς] ⁽³⁸⁾ ἐνεχύρου τε δικαίῳ [ὑπόκειται ὥστε] ἐξουσίαν
 ἔχειν τὸν πριάμενον .. του ... ⁽³⁹⁾ αἰσθαι κ ... ατῶν ... ⁽⁴⁰⁾
 ... πρ ... κα ...

*vel genere, ita ut quidquid eorum secundum speciem et secundum
 genus et nominatim hypothecae pignoris iure [tenetur], ut liceat
 emptori ...*

††136. Instrumentum venditionis Bavaricum
 (saeculi VII vel VIII).

*Editum in monumentorum Boicorum vol. 28b p. 5 et accuratius a
 Brunnero (Zur Rechtsgeschichte der römischen und germanischen Urkunde
 p. 254). — Instrumentum venditionis quod sequitur repertum in codice tra-
 ditionum Passariensi f. 2 inter instrumenta pagi Rottachiensis, originis
 tamen incertae (vicus enim Fonalva alibi non memoratur), manu scriptum
 saec. IX et interpositum inter chartas duas saec. VIII exeuntis; quam-
 quam sic ut legimus sine dubio a Brunnero recte relatum est ad saeculum
 septimum vel incipiens octavum, propter formulas vere Romanae aetatis
 (maxime quod venditores dicuntur fide spondere) et ab illorum temporum
 instrumentis plane abhorrentes dignum visum est, quod in hac sylloge, licet
 extra ordinem, collocaretur. Principium quod deficit, ita fere fuisse putat
 Brunnerus: escripsi ego Quartinus rogitus a Maiorano Dominico et Do-
 minicante eos vindidisse runcum in vico ... Idem adendum est propter
 formularum originem et interpretationem.*

... quantum praecium vinditoris ad emtoris de presente
 acceperunt et rememoratum runcum tradiderunt emptori de-
 menio¹ in perpetuo possidendi. emptor fidem querit, vinditoris
 fide spondiderunt et sic dixerunt: sed de proximis aut de ex-
 traneis personis contra hunc strumentum refregare voluerit, tunc
 se spondiderunt vinditores emptori dupla pecunia esse reddi-
 turi et pagina vero strumenti in suam permaneat firmitatem
 stipulatione interposita. Actum in vico Fonalvae die consule;
 et testes de presente rogaverunt. sign. manus Mairani, Do-
 minici et Dominicantes que strumentum fecerunt. sign. manus
 Floriti praepositi² testes. sign. manus Vigili milites testes. ego
 Quartinus qui escripsi.

1) *id est dominio.* — 2) *de praepositis v. Brunner, Rechtsgeschichte*
 2,177, n. 20.

CAPUT IX.

LOCATIONES.

137. Locationes operarum.

1. C. I. L. 3,948, X. *E tript. Transs. tab. I; perierunt II et III. — a. 164.*

[Macri]no et Celso cos. XIII kal. Iunias Flavius Secundinus scripsi rogatus a Mem⁽²⁾mio Asclepi, quia se lit[ter]as scire negavit, it quod dixit se locas[se] et locavit ⁽³⁾ operas s[ua]s opere aurario Aurelio Adiutori ex ha[c] die [in] idus Novembres ⁽⁴⁾ proximas [X se]ptaginta liberisque. [Mercede]m per [te]mpora accipere ⁽⁵⁾ debebit. S[ua]s operas sanas va[le]ntes [ede]re debebit conductori [s(upra) s(cripto).] ⁽⁶⁾ Quod si invito condu[c]tore recedere aut cessare voluer[it, da]re ⁽⁷⁾ debebit in dies singulos HS V numeratos [. . . Quodsi] ⁽⁸⁾ fluor inpedierit, pro rata computare debebi[t]. Conductor si tem[po]⁽⁹⁾re peracto mercedem sol[v]endi moram fecerit, ead[em] p[oena] ⁽¹⁰⁾ tenebitur exceptis cessatis tribus.

⁽¹¹⁾ Actum Immenoso maiori. ^(12. 13) Titus Beusantis, qui et Bradua. Socratio Socratonis. [M]emmius Asclepi.

2. C. I. L. 3,948, IX. *E tript. Transs. tab. II; perierunt I et III. — a. 163.*

Laelia[no] et [Pa]store cos. X k[a]l. Novembr. Adiutor Macari scripsi rogatus ⁽²⁾ [co]ram ipso pra[e]senti L. Ulpio Valerio, quia s[e] litteras scire negavit, id q[uod] di⁽³⁾xit se loca[sse] et locavit Socratonis S[o]catis (sic) [op]eras suas ex [ha]c [d]ie in i[dus] ⁽⁴⁾ sequentes anno uno X [sept(?)]aginta. Mer[c]edes suis tem[poribus] solv[en]tu[r]. ⁽⁵⁾ Quas operas sanas valentes [ede]re debebit [. . . con]ductor . . . ⁽⁶⁾ inpedierit . . . [d]ebe[bit] . . . dis⁽⁷⁾[cedere] vel cessare . . . ⁽⁸⁾ cessatis . . . ⁽⁹⁾ . . .

⁽¹⁰⁾ A[ct. A]l[b] ma[iori.] ?

3. C. I. L. 3,949, XI. *E tript. Transs. tab. I; perierunt II et III.*

. . . . ⁽¹⁾ cus scripsi rogatus per . . . m Restitutum agno-
⁽²⁾[m(ine)] ⁽³⁾ Senioris, quia se litter[a]s scire negavit: fatetu[r]
⁽⁴⁾ se locasse et [lo]ca[v]it oper[as] suas opere aur[ar]⁽⁵⁾io ius¹
. . . . ⁽⁶⁾ quidquit opus fuerit ex hac die in id[us] ⁽⁷⁾ Novemb.

1) auri oius legitur.

proximas venturas Tito Beusantis qui et Bradua X centum quinque. Ex qua mer^(s)cede a[d]huc in cesso accepit X viginti quin⁽⁹⁾qu[e]. Reliqua(m) mercedem per tempora (¹⁰) acci[pe]re debebit. Quas operas sanas valen⁽¹¹⁾tes edere debebit conductori s(upra) s(cripto). (¹²) Quod si (¹³) in[ci]to conductore a re cessa[b]it, in dies (¹⁴) . . .

†138. Lex horreorum.

Tabulae marmoreae pars dimidia sinistra (l. m. 0,98, a. m. 0,88) reperta a. 1885 Romae extra portam Salariam. Edidit et supplevit eam Ios. Gatti, bull. della commiss. arch. commun. 1885 p. 110—129; tractavit item V. Scialoia, rivista ital. per le scienze giuridiche I. — Quamquam ad Caesaris horreum pertinet, legem posui inter negotia privata; vere enim non est nisi communis forma locationibus futuris ad id horreum pertinentibus in universum a domino stabilita ideoque publice proscripta, pariter atque tabernae cuiusvis dominus similia cavere potest et proscribere. Scilicet dominus tabernae si negotiis ibi ab eo quem ei proposuit contrahendis certam formam dare vult neque aliter teneri, legem praepositionis palam proscribat necesse est, ut ait Ulpianus Dig. 14,3,11,3: proscribere palam sic accipimus claris litteris unde de plano recte legi possit, ante tabernam scilicet vel ante eum locum, in quo negotiatio exercetur, non in evidenti . . . Prosriptum . . in perpetuum esse oportet: ceterum si per id temporis, quo propositum non erat, vel obscurata proscriptione contractum sit, institoria locum habebit. Hoc solo opinor haec nostra proscriptio a vulgaribus recedit, quod hae atramento miniove fieri solebant (unde etiam Ulpianus l. c. de abolitione per pluviam loquitur), in Caesaris horreis propter causam perpetuam eae in marmore incidebantur. — Supplementa vv. 1.8 fere Gatti sunt, v. 4 Alibrandii, reliqua mea. — Admonuit Gattius (Mitth. d. röm. Instituts 1886 p. 76) tituli alterius urbani servati in codice Barberinae bibliothecae XXX, 92 f. 162 et inde editi a Prellero (Regionen Roms p. 104), quo licet male corrupto continetur lex nostrae similis ad hanc fere formam proscripta: In his horreis privatis (²) Q. [T]inei [S]acerdotis cl. m. [v.] (³) loc(antur) (⁴) [h]orrea, apothecae, compendiaria, armaria, (⁵) intercolumnia et loca armaris ex (⁶) hac die et ex k. Iuli[s]. Significatur in codice, errore opinor, hiatus 1 fin. post privatis, 3 ante et post loc.; praeterea pro q̄ in eis sacerdotis reposui monente Huelsenio nomen consulis a. 158; denique pro orrea posui horrea. Edocemur hoc programmata in eiusmodi locationibus solitum fuisse proscribi locari loca aut a praesenti die aut ab ea, quae sollemnis est rebus locandis (Sueton. Tib. 35; C. I. L. IV, 138 quaeque ibi adnotavit Zangemeister), scilicet a kal. Iuliis.

[In h]orreis (²) [imp. ¹ C]aesaris Aug(usti) lo-

1) Hadriani suppl. Gatti, non recte, cum eius aetate Caesar iam non

c(abuntur) ⁽³⁾ [mercatoribus frument]ar(iis) armaria et loca ⁽⁴⁾ [cum operis cella]rar(iorum) ex hac die et ex ⁽⁵⁾ [k. Iulis].¹

Lex horreorum.

⁽⁶⁾ Quisquis in annum futurum retinere volet quod conduxit armarium aliud]ve quid, ante idus Dec(embres) pensione soluta renuntiet. Qui non ⁽⁷⁾ [renuntiaverit, si volet retinere et cum horreario aliter pro i]nsequente anno non transegerit, tanti habebit, quanti eius gener(is) ⁽⁸⁾ [armarium eo anno ibi locari solebit, si modo alii locatum n]on erit.

Quisquis in his horreis conductum habet, elocandi et ⁽⁹⁾ [substituendi ius non habebit. Invectorum in haec horrea cust]odia non praestabitur. Quae in his horreis invecta inlata ⁽¹⁰⁾ [erunt, pignori erunt horreario, si quis pro pensionib]us satis ei [non fece]rit.

Quisquis in his horreis conductum habet et sua ⁽¹¹⁾
..... fuer(it) venia.

[Qui]squis in his horreis conduct(um) habet, pensione soluta chirogr(apho) ⁽¹²⁾ [liberabitur (?)]

Quisquis habens conductu]m horreum su[a ibi] reliquer(it) et custodi non adsignaver(it), horrearius sine culpa erit.

139. Locationes rerum minores.

1. C. I. L. 4,15 n. 138. Ex inscr. in pila aedificii in tectorio atramento scripta intra quadratum, Romanellii apographo parum accurato tradita.

Insula Arriana ⁽²⁾ Polliana Cn. Allei² Nigidi Maii ⁽³⁾ locantur ex i(dibus)³ Iulis primis tabernae ⁽⁴⁾ cum pergulis suis et cenacula⁴ ⁽⁵⁾ equestria et domus. Conductor ⁽⁶⁾ convenito Primum Cn. Allei² ⁽⁷⁾ Nigidi Mai ser(vum).

2. C. I. L. 4,66 n. 1136, Wi. 1959. Inscr. picta colore nigro in tectorio. Extat Neap. in museo.

In praedis I[ul]i[ae] Sp(urii) f(iliae) Felicis ⁽²⁾ locantur ⁽³⁾ balneum Venerium et nongentum^{5,2} tabernae, pergulae, ⁽⁴⁾ cessaleat collocari post cognomen primarium; litterarum forma cum credatur prioribus Caesaribus parum convenire, potest fuisse Nervae.

1) Suppl. ex titulo supra (in exordio) laudato. — 2) Gn. Alifi traditur; corrigitur e multis titulis, qui Cn. Alleium Nigidium Maium nominant. C. I. L. 4,499. 504. 1177—80. 1483. — 3) Sic traditur; Za. cum Or. 4324 proponit k(al.) propter Suet. Tib. 35, sed cf. tit. praeced. et sequ. — 4) coenacula traditur. — 5) Za. proponit equil(ia) tria. Mo. et vestibula. [Sed

macula ex idibus Aug. primis in idus Aug. sextas anno[s co]n-
tinuo[s qu]inque. ⁽⁵⁾ S. q. d. l. e. n. e.¹

3. C. I. L. 4,49 n. 807.

Hospitium hic locatur ⁽²⁾ triclinium cum tribus lectis.

††140. Libellus Geminii Eutychetis coloni (a. 227).

E lapide a. m. 0,57, l. m. 0,86. Edidit Barnabei, Notizie degli scavi 1887, p. 115. Repetiverunt inde Mo. qui illustravit ZSSSt. 8,248 et Scialoja Bull. dell' ist. di dir. Rom. 1.21. — Ad libellum coloni (I) de praedio collegii Faustiniani quinquennales eius collegii ita respondent, ut epistulam (II) ad collegii scribas dirigant.

(I) Cum sim colonus hortorum olitoriorum, qui sunt via Ostiensi, iuris ⁽²⁾ collegi magni arkarum divarum Faustinarum matris et Piae², colens in ⁽³⁾ asse³ annuis SS XXVI et quod excurrit⁴, per aliquod annos in ho⁽⁴⁾diernum pariator⁵, deprecor tuam quoq(ue) iustitiam, domine Salvi, sic⁽⁵⁾ut Euphrata v(ir) o(ptimus) collega tuus q(uin)q(uennalis) Faustinae matris aditus a me permis(it) ⁽⁶⁾ consentias extruere me sub monte memorio- lam per ped(es) XX in quadra⁽⁷⁾to; acturus genio vestro gratias, si memoria mea in perpetuo const⁽⁸⁾[a]bit [habitura?] itum⁶ ambitum. —

Dat(a) a Geminio Eutychete colono. —

(II) ⁽⁹⁾ Euphrata et Salvius Chrysopedi, Pudentiano, Yacintho, Sophronio ⁽¹⁰⁾ et Basilio et Hypurgo scrib(is) salutem. Exemplum libelli dati nobis a Geminio ⁽¹¹⁾ Eutychete colono litteris nostris adplicuimus; et cum adl[e]get⁷ aliis quoq(ue) ⁽¹²⁾ colonis permissum, curabitis observare, ne ampliorem locum memoriae ⁽¹³⁾ extruat, quam quod libello suo professus est.

Dat(a) VIII kal. Aug. ⁽¹⁴⁾ Albino et Maximo cos.

fortasse vulgari locutione lauta cenacula, quae vel equiti Romano convenirent, equestria dicta sunt; possisque simili ratione nongentum tabernas explicare in titulo sequenti; nam eo vocabulo equites equitumve genus significari Plinius ait h. n. 33,2,31. Th. M.]

1) Notae nondum explicatae. [Possis talia proponere: si quis desiderabit, locatricem eo nomine convenito. Th. M.] — 2) de hoc collegio vide Mo. l. c. p. 249 sq. — 3) cfr. Dig. 19,2,25,6; 20,6,9 pr.; 47,2,26,1. — 4) cfr. Dig. 16,3,26,2. — 5) id est, qui reliquator nunquam fuit. — 6) const[itu]t habitus itum lapis. — 7) adliget.

††141. Tabula deae Hludanae sacra.

Rep. Beetgum, prope Leeuwarden, ubi in museo provinciali adservatur. Edd. Pleyte in Verslagen der kgl. Akad., letterkunde 3,6,58; Boissevain in Mnemosyne, 1888, p. 439; deinde Zangemeister Korrespondenzblatt der West-deutschen Zeitschrift für Geschichte und Kunst 8, nr. 1, col. 2—12 cum commentario ipsius et Mo.; Mo. etiam Bull. dell' ist. di dir. Rom. 1,129, de hoc titulo disseruit.

Deae Hludanae ⁽²⁾ conductores ⁽³⁾ piscatus mancip[e]¹ ⁽⁴⁾
Q. Valerio Secu⁽⁵⁾ndo v(otum) s(olverunt) l(ibentes) m(erito).

142. Locatio operis.

Lex parieti faciendo Puteolana a. u. c. 649.

C. I. L. 10,218 n. 1781 = 1,163 n. 577. Ri. tab. 66; Or. 3697; Wi. 697. *E tabula marmorea (a. 0,48, l. 1, 32), tribus columnis scripta, Puteolis reperta, hodie Neapoli adservata. Ipsam inscriptionem aetate demum imperatoria incisam esse e scribendi dicendique genere ostendit Mo.*

Ab colonia deducta anno XC, ⁽²⁾ N. Fufidio N. f. M. Pullio duovir(eis), ⁽³⁾ P. Rutilio Cn. Mallio cos., ⁽⁴⁾ operum lex II. ∞

⁽⁵⁾ Lex parieti faciendo in area, quae est ante ⁽⁶⁾ aedem Serapi trans viam: qui redemerit, ⁽⁷⁾ praedes dato praediaque subsignato ⁽⁸⁾ duumvirum arbitratu.

⁽⁹⁾ In area trans viam paries, qui est propter ⁽¹⁰⁾ viam, in eo pariete medio ostiei lumen ⁽¹¹⁾ aperito, latum p(edes) VI, altum p. VII facto. Ex eo ⁽¹²⁾ pariete antas duas ad mare vorsum proicito ⁽¹³⁾ longas p. II, crassas p. I —². Insuper id³ limen ⁽¹⁴⁾ robustum, long(um) p. VIII, latum p. I —², altum p(edis)⁴ s(emissem) —² ⁽¹⁵⁾ inponito; insuper id et antas mutulos robustos ⁽¹⁶⁾ II, crassos s(emissem) —², altos p. I proicito extra pariete ⁽¹⁷⁾ in utramq(ue) partem p. IV. Insuper simas pictas ⁽¹⁸⁾ ferro figito⁵. Insuper mutulos trabi- culas ⁽¹⁹⁾ abiegineas II, crassas quoque versus s(emissem) in- II. ponito⁶ ⁽¹⁾ ferroque figito; inasserato asseribus abiegneis, ⁽²⁾ sectilibus, crasseis quoque versus —²; disponito ni plus s(e- misse) —²; ⁽³⁾ operculaque abiegnea inponito; ex tigno pe- dario ⁽⁴⁾ facito. Antepagmenta abiegnea lata s. —², crassa ⁶ ⁷,

1) mancipi tabula. — 2) i. e. III vel II vel IV uncias. — 3) id delendum videtur. — 4) p(edis) del. — 5) offigito. — 6) inponito. — 7) i. e. semiunciam.

(⁵) cumatiumque inponito, ferroque plano figito, (⁶) portulaque tegito, tegularum ordinibus seneis (⁷) quoque versus. Tegulas primores omnes in ante(⁸)pagmento ferro figito, marginemque inponito. (⁹) Eisdem fores clatratas II cum postibus aesculnieis (¹⁰) facito statuito ocludito picatoque ita, utei ad aedem (¹¹) Honorus facta sunt. Eisdem maceria extrema paries (¹²) qui est, eum parietem cum margine altum facito p. X. (¹³) Eisdem ostium, introitu in area quod nunc est, et (¹⁴) fenestras, quae in pariete propter eam aream sunt, (¹⁵) pariete¹ opstruito; et parieti, qui nunc est propter (¹⁶) viam, marginem perpetuom inponito; eosq(ue) parietes (¹⁷) marginesque omnes, quae lita non erunt, calce (¹⁸) harenato lita politaque et calce uda dealbata recte (¹⁹) facito. Quod opus structile fiet, in terra calcis (²⁰) restinctai partem quartam indito; nive maiorem (²¹) caementa struito, quam quae caementa arda (²²) pendat

III. p(ondo) XV, nive angularia altiore $\overline{\overline{\text{g}}}$ ² facito³. (¹) Locumque purum pro eo opere reddito. (²) Eidem sacella aras signaque, quae in (³) campo sunt, quae demonstrata erunt, (⁴) ea omnia tollito deferto composito (⁵) statuitoque, ubei locus demonstratus (⁶) erit, duumvirum arbitrato.

(⁷) Hoc opus omne facito arbitrato duovir(um) (⁸) et duoviralium⁴, qui in consilio esse (⁹) solent Puteoleis, dum ni minus viginti (¹⁰) adsient, cum ea res consuletur. Quod (¹¹) eorum viginti iurati probaverint, probum (¹²) esto; quod ieis improbarint, improbum esto. (¹³) Dies operis: k. Novembr. primeis. Dies pequn(iae): (¹⁴) pars dimidia dabitur, ubei praeidia satis (¹⁵) subsignata erunt; altera pars dimidia solvetur (¹⁶) opere effecto probatoque.

C. Blossius Q. f. (¹⁷) HS clo D, idem praes; Q. Fuficius Q. f., (¹⁸) Cn. Tetteius Q. f., C. Granius C. f., Ti. Crassicius.

1) parietem. — 2) *cfr. p. 332 adnot. 7.* — 3) *Explicavit hunc locum Jahnius, bullet. archeol. 1841 p. 11.* — 4) duoviratum.

CAPUT X.

143. SOCIETAS.

a. 167.

C. I. L. 3,950. *E tript. Transs. tab. I et II ass. Berolini in antiquario musei regii; periit III.*

Inter Cassium Frontinum et Iulium ⁽²⁾ Alexandrum societas dani[st]ariae¹ ex ⁽³⁾ X kal. Ianuarias, q(uae) p(roxima) f(ue)runt) Pudente e[t] Polione cos.², in ⁽⁴⁾ prid[i]e idus Apriles proximas venturas ita conve⁽⁵⁾n[i]t, ut quidq[ui]d in ea societati ab re ⁽⁶⁾ natum³ fuerit lucrum damnumve acciderit, ⁽⁷⁾ aequis portionibus s[uscip]ere debebunt. ⁽⁸⁾ In qua societate intuli[t] Iuli]us Alexander nume⁽⁹⁾ratos sive in fructo X [qu]ingentos, et Secundus ⁽¹⁰⁾ Cassi Palumbi servus a[ctor] intulit X ducentos II. ⁽¹¹⁾ sexaginta septem pr tin ^(12 = II 1) II sum Alburno d[ebe]bit. ⁽¹³⁾ In qua societ[ate] si quis d[olo ma]lo fraudem fec[isse de]⁽¹⁴⁾prehensus fue[rit], in a[sse] uno X unum ⁽¹⁵⁾ [denarium] unum X XX alio inferre deb[ebi]t, ⁽¹⁶⁾ et tempore perac[t]o de[duc]to aere alieno sive ⁽¹⁷⁾ summam s(upra) s(criptam) s[ibi recipere sive], si quod superfuerit, ⁽¹⁸⁾ dividere d[ebebunt(?)]. Id d(ari) f(ieri) p(raestari)que stipulatus est ⁽¹⁹⁾ Cassius Frontin[us, spo]pon[dit] Iul(ius) Alexander. ⁽²⁰⁾ De qua re dua paria [ta]bularum signatae sunt⁴. ⁽²¹⁾ [Item] debentur Lossae X L, quos a socis s(upra) s(criptis) accipere debebit. ⁽²²⁾ [Act(um) Deusa]re v kal. April. Vero iiii et Quadrato cos.

CAPUT XI.

144. IURA SEPULCRORUM.

A. Prohibitiones alienandi.

Omnes fere qui sequuntur tituli aut liberis aut libertis aut utrisque

1) i. e. negotium mensae argentariae, α δανεστής. — 2) a. 166. — 3) Sic Hirschfeld denuo collata tabella. Antea cum legeretur arrenatum, indicabatur vox ignota significans fortasse, 'sub arra mutuo datum', nam pro pignore etiam arra dicebatur. Cf. Muther, *Sequestration*, 369. — 4) Cf. supra n. 58 v. 26.

posterisque eorum scripti sunt; sed notandum est liberos ius sepeliendi habere, sive heredes patri exstiterint sive se abstinerint, libertos autem non aliter, nisi heredes exstiterint patrono, quamvis quidam inscripserint monumentum sibi libertisque suis fecisse. D. 11,7,6.

1. *Romae. C. I. L. 6,3,2210 n. 21096. Or. 4388. Integer hic titulus est.*

D(is) M(anibus). A. Larcus ⁽²⁾ Adiutor fecit ⁽³⁾ monumentum ⁽⁴⁾ sibi et suis libe⁽⁵⁾rtis libertabus⁽⁶⁾que posterisque ⁽⁷⁾ eorum. Hoc m(onumentum) ⁽⁸⁾ veto veniri, veto donari.

2. *Romae. C. I. L. 6, 2,1598 n. 13203; Or. 4386.*

— ⁽⁸⁾ hoc autem monumentum cum aedificio ⁽⁹⁾ neque veniet neque donabitur neque ⁽¹⁰⁾ pignori obligabitur, sed nec ullo modo ⁽¹¹⁾ alienabitur, ne de nomine exeat familiae suae.

3. *Romae C. I. L. 6,3,2283 n. 22083; 765,2; Or. 4403.*

— ⁽³⁾ fecerunt sibi et suis libertis ⁽⁴⁾ libertabusq(ue) posterisq(ue) eorum, ⁽⁵⁾ ut usque ad unum ex domo eorum ⁽⁶⁾ qui extiterit possideat, ne at exterum ⁽⁷⁾ perveniat.

4. *Romae. C. I. L. VI, 4,2660 n. 26940. Or. 4387.*

— fecit — et sibi et suis posterisque eorum ita, ne de nomine libertorum libertarumve meorum posterisq(ue) eorum exeat.

5. *Cordubae. C. I. L. 2,583 n. 4332.*

— ⁽²⁾ ux(ori) ⁽³⁾ f(ecit) et s(ibi) viv(us), inq(ue) memoriam perpetuam ⁽⁴⁾ hortos coherentes sive suburbanum tradidit ⁽⁵⁾ lib(ertis) libertabusq(ue) ex familia ux(oris), — ⁽⁶⁾ excepit-q(ue), ne quis eos ⁽⁷⁾ venderet, set per genus ipsorum possessio decurreret ⁽⁸⁾ vel per atnatos vel manumissos.

6. *Montisferrati. C. I. L. 5,843 n. 7454, cfr. 10, n. 504; Or. 4417.*

— ⁽⁷⁾ hi horti ita uti o(ptimi) m(aximi)⁽⁸⁾que sunt, cine-ribus ⁽⁹⁾ servite meis, nam cu⁽¹⁰⁾ratores substitutam ⁽¹¹⁾, uti vescantur ex ho⁽¹²⁾rum hortorum redi⁽¹³⁾tu natale meo et per ⁽¹⁴⁾ rosam in perpetuo. ⁽¹⁵⁾ Hos hortos neque divi⁽¹⁶⁾di volo neq(ue) abalienare.

7. *Romae. Or. 7331.*

— ne veneat, ne fiduciare liceat, nec de nomine exire liceat secundum sententias pontificum *cet.*

8. *Romae. C. I. L. 6,2,1122 n. 8456.*

— ⁽¹¹⁾ ea condicione, ne fiducient, ne vendant, neve alio ⁽¹²⁾ quo genere id sepulchrum, sive monumentum est, ⁽¹³⁾ alienare ulli potestas sit *cet.*

B. Multae alienationum prohibitarum.

9. *Puteolis* C. I. L. 10,362 n. 3750; Or. 4430.

— (7) si qui — hunc monumentum (8) — vendere volent, (9) tunc ad rem publicam coloniae Puteolanae pertinebit.

10. *Brundisii*. C. I. L. 9,15 n. 136; Or. 4431.

— (5) neque ulli¹ liquebit locationi[s (6) causa in] annis centum quan[(7)doq(ue) tr]ansvendere; quo[d(8)si qui adversus it fecerint, (9) eorum bona pertinere (10) debebunt ad rem publicam (11) Brundisinorum].

11. *Romae*. C. I. L. 6,2,1344 n. 10219; Or. 4425.

— (7) ne de (8) nomine meo exiat; quod si quis id monimentum partenve eius vendere quis vo⁽¹⁰⁾let, vel donationis causa cui mancipare (11) voluerit, aliove quo nomine eius monimenti (12) partem alienare temptaverit, dare damnas esto (13) aerario populi Romani HS XV m(ilia) n(ummum) et collegio (14) pontificum HS XV m. n. et emptor et venditor *cet.*

12. *Romae*. C. I. L. 6,2,1593 n. 13152; Or. 4427.

— (6) si quis hoc sepulchrum vel monumentum — (7. 8) vendere vel donare voluerit (9) vel corpus alienum invehere vellit, (10) dabit poenae nomine ark(ae) pontif(icum) HS C n., (11) et ei cui donatum vel venditum fuerit, (12) eadem poena tenebitur.

13. *Romae*. C. I. L. 6,2,1368 n. 10284. Cf. *Mo. Staatsr.* 2³ p. 71.

(2) Hoc monumentum — (5) ne quis a nomine nostro alienare audeat (6) neve in eo corpus extraneum inferri patiatur: (7) alioquin sit facultas cuicumque ex familia (8) nostra² ad eundi per querellam pontifices (9) cc. vv., quorum de ea re notio est, (10) et poenam HS L m. n. arcae (11) collegii eorum (12) inferendorum exsequendi.

14. *Romae* C. I. L. 6,2,1421 n. 10848; Or. 4428.

— (13) — quod (14) si quis hunc monumentum vel aedificium donationis (15) causam vel alioque nomine temptaverit

1) *Uncis quadratis quae inclusimus hodie deperierunt.* — 2) *In alio tit. dictum est: [ei]us rei persecutio cuilibet de populo datur, C. I. L. 5,1033 n. 8305.*

facere, dare damnas esto aerario po⁽¹⁶⁾puli Romani HS L m. n., item v(irginibus) V(estalibus) HS L m. n.

15. *Romae. C. I. L. 6,3,2127 n. 20661; Or. 4421.*

— (4) ita ut ne quis ex hoc agro aedificis⁽⁵⁾ve, quibus donationis causa eman⁽⁶⁾cipatum erit, de nomine alienasse⁽⁷⁾ velit, nisi in persona filiorum⁽⁸⁾ aut libertorum suorum, ne simili (?) ⁽⁹⁾ poena sepulchri teneatur.

16. *Veronae, sed eo delatus ex urbe. C. I. L. VI, 4,2622 n. 26445; Maffei, museum Ver. p. 320.*

— huic munimento intercedet lex, ne donatio fiat; quodsi quis admiserit, inferet aerario p(opuli) R(omani) HS XXX n.

17. *Aquileiae. C. I. L. 5,106 n. 952; Or. 7337. Similiter C. I. L. 5,109 n. 979: si quis hanc arcam — vendere aut emere aut exacisciare volet . . . ; et 5,120 n. 1102: arcam aperuerit aut exaciscaverit et aliut corpus posuerit.*

— (10) si q(uis) hanc ar(cam) vender(e) ⁽¹¹⁾ aut emere aut exacis⁽¹²⁾claver(it), tunc poen(ae) nom(ine) ⁽¹³⁾ dabit rei p(ublicae) Aquil(eiensium) HS XX n. ⁽¹⁴⁾ Delator quart(am) accip(iet).

18. *In via Appia. C. I. L. 6,3,2202 n. 20989.*

— (9) quisq(uis) h]unc mun(imentum) — ⁽¹¹⁾ [immutare] alioque quo genere vender⁽¹²⁾[e aut donar]e voluerit, tunc dare debet⁽¹³⁾[it HS L m. n.] aerario p(opuli) R(omani).

19. *Romae. C. I. L. 6,2,1631 n. 13618. Similiter Grut. 881,9. Or. 2415. 4509. 4549. 4610.*

— (5) hoc monumen]tum sive locum si ⁽⁶⁾ quis vendere] vel donare voluerit, ⁽⁷⁾ [inferet virgini]b(us) Vestalibus HS XX ⁽⁸⁾ n. aut aerario populi Romani cet.

20. *Romae. Grut. 827,2 = C. I. L. 6,4,26128.*

— si quis autem istam memoriam ex numero filiorum sibe libertorum distrahere voluerit, inf(eret) aer(ario) p(ublico) p(o-puli) R(omani) HS I (L?) m. n.

21. *Romae. Grut. 835,8 = C. I. L. 6,4,27627.*

— si quis autem hoc vendere voluerit, arcae pontificum HS X m. n. inferet, vel si quis alienum corpus hic intulerit, poenam supra scriptam inferet.

22. *Romae. Fabretti, inscr. p. 49 n. 281 = C. I. L. 6,4,28567.*

— hoc monumentum si quis donationis vel emancipationis causa ali tradere voluerit, prius inferet arce pontificum SS C m. denari *cet.*

C. De sepulcro violato et de mortuo inferendo.

23. *Romae. Or. 4423 = C. I. L. 6,4,26488.*

— huic monumento manus qui intulerit, dabit sestertios XX.

24. *Romae. C. I. L. 6,2,939 n. 5175; Or. 7339; Wi. 291.*

— ⁽⁴⁾ hui si qui manus ⁽⁵⁾ intulerit, virginebus Vestalibus ⁽⁶⁾ solvet poena HS n. V. $\overline{\text{XX}}^1$.

25. *Romae. Grut. 928,1.*

— si quis titulum meum violaverit, inferat aerario HS IX n.

26. *Salonis. C. I. L. 3,321 n. 2107; Or. 4429.*

— ⁽⁴⁾ si quis aeam arcam ⁽⁵⁾ [po]st mortem eorum aperire vo⁽⁶⁾[lu]eri[t, inferet] decuriae meae² X XXV . . .

†27. *Ravennae. Mur. 1131,3. C. I. L. 11,31 n. 136.*

— ⁽⁵⁾ si qui vero post mortem ⁽⁶⁾ nostram eandem arcam aperire ⁽⁷⁾ voluerit, inferet ⁽⁸⁾ convivio veteranorum sive ⁽⁹⁾ Martensium X $\overline{\text{C}}$.

28. *Oxonii, originis Romanae. Or. 4393 = C. I. L. 6,4,27593.*

— sibi — libertabusque suis, ita ne quis ubi ego con-
quiesco, comburat aut cineres suas ponat; quae adversus fecerit,
virginibus damnas esto d(are) HS m(ilia) *cet.*

29. *Romae. C. I. L. 6,907 n. 4410.*

Huic ⁽²⁾ monumento ⁽³⁾ ustrinum apli⁽⁴⁾cari non licet.

C. I. L. 6,797 n. 3413: ne quis hic urina(m) faciat.

Or. 7302: duodecim deos et Deanam et Iovem opt. max. habeat iratos quisquis hic mixerit aut cacarit.

30. *Canusii. C. I. L. 9,42 n. 405; Or. 7332.*

— ⁽⁶⁾ in hoc monumento ali inuri licet ⁽⁷⁾ nulli, nisi quorum nomina s(cripta) s(unt).

31. *Ostiae. C. I. L. 14,128 n. 1153; Or. 7338.*

— quisquis hunc titulum — deasciaverit atviolaverit venderit, HS CC milia n. aerario populi Romani damnas esto dare *cet.*

1) Fortasse scr. V m(ilia). — 2) Scil. collegii fabrum et centonariorum.

32. *Romae. C. I. L. 6,2,1075 n. 7788; Or. 2691.*

— (1³) si quis huic monumento post me (1⁴) aliquam controversiam facere volu(1⁵)erit aut de nomine auferre, inferet aera(1⁶)rio p(opuli) R(omani) HS V m. n. *cet.*

33. 11. *Prope Romam. C. I. L. 6,3,2352 n. 22915. Or. 5048.*

(8) — si quis (9) eum titul(um) adulteraverit, alienigenum corp(us) aut ossa aut cineres (1⁰) in hoc monum(entum) inferre volens, aditum non habere et¹ dare debeat a(erario) p(opuli) R(omani) HS Lm. n. (1¹) Huic mon(umento) dol(us) mal(us) abesto.

34. *Puteolis. C. I. L. 10,241 n. 2039; Or. 4422.*

Dis Manibus (2) P. Alfeni Anterotis. Locus exc(eptus) (3) sepulcri et itineris, in front(e) p(edes) XI, in agr(o) (4) p. XXXIII, et poena excepta HS XX *cet.*

35. *Sassinæ Umbriae. C. I. L. 1,265 n. 1418; Wi. 316. Integra dum fuit, descripta est: hodie quae non supersunt, rectis litteris expressimus inclusa uncis quadratis.*

... [Hora[tius] . . . f.] Balb[us] (2) municipibus [su]eis incolisq(ue) (3) [loca sepulturae d(e) s(ua)] p(ecunia) dat, (4) [extra auctor]ateis et (5) [quei sibi laque]o manus (6) [attulissent²] et quei (7) [quaestum] spurcum (8) [professi es]sent, singuleis (9) [in fron]te p. X, in agrum p. X (1⁰) [inter po]n-tem Sapis *cet.* — (1³) [In quib]us locis nemo huma(1⁴)[tus] erit, qui volet sibi (1⁵) [vi]vous monumentum faci(1⁶)et; in quibus locis hu(1⁷)mati erunt, ei d(um) t(axat) quei (1⁸) [h]u-matus erit postereis(1⁹)[qu]e eius monumentum (2⁰) [fier]i licebit.

†36. *Puteolis. C. I. L. 10,240 n. 2015.*

Aelia Decorata in me(2)moriam Isionis b(ene) m(erentis) mariti una (3) cum Sextilia Laurina nuru sua cubi(4)culum superiorem ad confrequen(5)tandam memoriam quiescentium sibi (6) suisque et posteris eorum extruxerunt. (7) Tabernula autem cum suis superioribus (8) nullo modo ab hoc loco sacro et religio(9)so ob tutelam obitorum separari poterit; quod (1⁰) si adversus ea aliqui inrumpere temptaverint, (1¹) inferent singuli rei p(ublicae) Puteolanorum HS LL m(ilia) n(ummum), (1²) sic ut et foris in titulo scriptum³ continetur (1³) in no-

1) adhuc non haberet. — 2) *Serv. in Verg. Aen. 12,603*: cautum fuerat in pontificum libris, ut qui laqueo vitam finisset, insepultus abiceretur. — 3) scriptum.

mine Eucherior(um) nepotor(um); reditum autem ⁽¹⁴⁾ terrulae et aedificii in refectionibus cubi⁽¹⁵⁾culorum sacrorum et aedificii s(upra) s(cripti) super⁽¹⁶⁾stites erogare curabunt.

†37. Ostiae. C. I. L. 14,34 n. 166; Wi. 293.

T. Flavio T. f. Pal(atina) Vero ⁽²⁾ equiti Romano aedem fecit ⁽³⁾ Vibussia L. f. Sabina mater ⁽⁴⁾ quae iubet se quando in ea aede poni et Gn. Ost(iensem) Hermete(m) ⁽⁵⁾ maritum suum; neque heres meus neque heredive meor(um)¹ neque ⁽⁶⁾ cuiquam licevit in ea aede ponere neque corpus neque ossa; quod ⁽⁷⁾ si quis adversus ea fecerit, inferet aerario p(opuli) R(omani) HS L m. n., item rei pub(licae) ⁽⁸⁾ Ost(iensium) HS L m. n.; is autem qui detulerit accipere debebit sum(marum) s(upra) s(criptarum) quartas. — ⁽⁹⁾ (H)ypogaeu(m) et cetera libertis libertab(us)q(ue) meis post(erisque) eor(um). ⁽¹⁰⁾ Hic monumentus exteru(m) herede(m) non sequitur, set nec donatione(m) facere. ⁽¹¹⁾ In f(rontem) p(edes) XXVI, in a(grum) p(edes) XXXV.

†38. Ostiae. C. I. L. 14,110 n. 850.

L. Cocceius Adiutor fecit ⁽²⁾ sibi; idem denuntiat, ne quis velit ⁽³⁾ in parte sinisteriore intransibus neque ⁽⁴⁾ commurare neq(ue) obruere cadaver; sin autem, ⁽⁵⁾ dabit rei p(ublicae) Ostiensium HS L m. n. ⁽⁶⁾ Delator quartas accipiet.

39. Compsae. C. I. L. 9,90 n. 984.

In [qu]em induxi sarcophagum ⁽²⁾ in quem dum receptus fuerit cor⁽³⁾pus meum, numquam ullo liceat acced⁽⁴⁾ere neque aperire et vexare ossa mea, ⁽⁵⁾ neque filius neque nepotes neque de ad⁽⁶⁾finitate ullus; si quis autem ausus fuerit ⁽⁷⁾ infringere vel aperire, inferet poene n[om]i⁽⁸⁾ne rei pub(licae) C(ompsanorum) folles mille; sane Nevia ⁽⁹⁾ Prisca, si permanserit usque in diem fi⁽¹⁰⁾nitiois sues, recipietur ibi iuxta maritum suu[m].

40. Ostiae in urnula. C. I. L. 14,170 n. 1872.

Quicumque violaverit ⁽²⁾ sive inmutaverit, ⁽³⁾ sentiat iratos ⁽⁴⁾ semper sibi.

1) debuit esse neque heredi meo heredive heredum meorum.

D. De aditu ad sepulcrum.¹

41. *Romae. C. I. L. 6,2,1235 n. 9404; Or. 4085; Wi. 2556.*

— (8) sibi et — (9) uxori et (10) libertis libertabus (11) posterisque eorum omnibus. (12) Taberna cum aedificio et cisterna (13) monumento custodia cedit. (14) Lege publica uti liceat itum, aditum, ambit(um), (15) haustum aquae, ligna sumere.

42. *Romae. C. I. L. 6,2,1237 n. 10235; Or. 4379; Wi. 287.*

(2) — Iobacchus fecit — (3-7) excipit itus, actus, (8) aditus, ambitus, item aquae, aeram(enta), (9) funem, pistrini, furni, virgar(um), ligni (10) sacrificiis faciundis et cetera, quae in lege publica continentur *cet.*²

43. *Romae. C. I. L. 6,2,1646 n. 13823; Or. 4373.*

— (5) praecepit, ut ad it (6) sepulchrum hortus, qui est cinctus (7) maceria, et dieta aiuncta ianuae (8) custodiae causa sepulchro cedat, (9) et itum aditum ambitum sacrifici(10)cique faciundi causa proximis (11) eius recte liceat.

44. *Romae. C. I. L. 6,2,1516 n. 12133; Or. 4374.*

— (15) in hoc monumento itus ad[it]us ambitus libertis libertabusque meis omnib(us) (16) pateat, heres clavem dato ad sacrificia facienda quotiens quomque opus erit.

45. *Romae. C. I. L. 6,3,2088 n. 19562; Or. 4392.*

L. Hostilius — (4) libertus libertabusque suis (5) posterisque eorum fecit; (6) exterarum familiae aditus non datur, (7) nec iure quis in hoc monumento (8) ollas emet.

46. *Ostiae. C. I. L. 14,147 n. 1473; Or. 4511.*

C. Plarius Privatus sen(ex) se vibo cessit Pla(2)riae Privatae libertae suae — (3) adcumbitorium cum conditi(4)bum — (5) — ita, ut liceat ei itum aditum (6) ambitum humandumve sacrificandum caussa (7) habere *cet.*

47. *Romae. C. I. L. 6,2,1399 n. 10562 = Or. 4382. Similiter C. I. L. 6,826 n. 3626. 6,2,1424 n. 10876. 6,3,1943 n. 17652. 53. 6,4,2606 n. 26229. Or. 4830. 4500. 4509. 4513.*

— (5) et in eo mon(umento) (6) itu(m), act(um), amb(i)tum, in(7)lat(ionem), mor(tnum) mort(uam) (8) inferre³, coron(are), (9) sacrific(icare), sacrifici(cium)⁴ fac(ere) (10) ei, a(d) q(uem)

1) Cf. *supra* n. 112 r. 14; n. 113 r. 13. — 2) *Est anni 149 p. C.* — 3) *Mo. in C. I. L. compendia sic solvit: inlat(ionem) mort(ui habere) mort(uum) inferre.* — 4) sacrific(icia) *Mo. l. 1.*

e(a) r(es) p(ertinet) p(ertinebit), r(ecte) l(iceto) ⁽¹¹⁾ fil(iae) pien-
tissimae.

48. *Prope Romam. C. I. L. 6,2,1711 n. 14672; Or. 1175.*

— ⁽⁴⁾ et posteris excepto¹ M. Antonio Athenione, quem veto ⁽⁵⁾ in eo monumento aditum habere, neque iter ambitum ⁽⁶⁾ introitum ullum in eo habere, neque sepulturae causa ⁽⁷⁾ reliquias eius posterorumque eius inferri. Quod si quis ad⁽⁸⁾-versus hoc quid² fecerit, tunc is qui fecerit poenae nomine ⁽⁹⁾ pontificibus aut antescolaris³ virginum HS L m. n. inferre de-
⁽¹⁰⁾bebit; ideo quia me pos multas iniurias parentem sibi am-
negaverit *cet.*

†49. *Ostiae. C. I. L. 14,157 n. 1636.*

I. M. Statilius Mercuri⁽²⁾us fecit sibi et — ⁽³⁻⁹⁾ introitum exitum omnem⁽¹⁰⁾que rem possidere quod mihi ⁽¹¹⁾ concessum est a T. Flavio Rufino, ⁽¹²⁾ in parte dimidia, intrantibus ⁽¹³⁾ parte sinisteriore, in fronte ⁽¹⁴⁾ pedes XXXIII, in agro ped(es) XXX.

II. Euphrosyno ⁽²⁾ et Hercliano ⁽³⁾ ser(vis) C(aesaris) n(ostri) concessum ⁽⁴⁾ eis ab Flavio Rufino ⁽⁵⁾ in monumento ⁽⁶⁾ Iuniano, quod est ⁽⁷⁾ iuris mei, intran⁽⁸⁾tibus parte dexte⁽⁹⁾ra, in triclinio ⁽¹⁰⁾ in quo pariete⁴ sunt ⁽¹¹⁾ ollae ossuaria ⁽¹²⁾ numero XIII, ⁽¹³⁾ et in trichia sar⁽¹⁴⁾cophaga n(umero) III, ⁽¹⁵⁾ quot cessi ego⁵ ⁽¹⁶⁾ ambas partes et ⁽¹⁷⁾ Statilio Mercurio ⁽¹⁸⁾ et nominibus s(upra) s(criptis).

E. Cognitio de sepulcris.

50. *Romae. C. I. L. 6,2,1407 n. 10675; Or. 4515; Wi. 258.*

— ⁽²⁾ Aelius Dignus, ⁽³⁾ Paccius Charito et socii ⁽⁴⁾ hoc cepotaphium muro cinctum ⁽⁵⁾ cum suo iure omni ex auctoritate ⁽⁶⁾ et iudicio pontificum possederunt.

51. *Romae. C. I. L. 6,742 n. 2993; Or. 4406. Cf. D. 47,12,7: lapsum monumentum corporibus non contactis licet reficere. D. 11,8,5,1: sed si religiosus locus iam factus sit. pontifices explorare debent, quatenus salva religione desiderio reficiendi operis medendum sit.*

— ⁽⁴⁾ petit a ponti⁽⁵⁾lices, ut sibi permitterent ⁽⁶⁾ refi-

1) Similiter C. I. L. 6,2,1436 n. 11027. 10,278 n. 2649. — 2) quis lapis. — 3) Cf. Petron. sat. 81: antescholanus. — 4) parite traditur. — 5) eco traditur.

cere n(ostrum?) monumentum ⁽⁷⁾ iuris sui, lib(ertis) libertabusque ⁽⁸⁾ sibi et suis posterisque ⁽⁹⁾ eorum.

52. *Beneventi. C. I. L. 9,164 n. 1729.*

— ⁽²⁾ hoc vas disomum sibi et ⁽³⁾ Felicitati suae posuit, et ⁽⁴⁾ tribunal ex permissu pontificum perfecit.

53. *Romae. C. I. L. 6,2,1535 n. 12389; Or. 4355.*

— ⁽⁹⁾ in hoc monumento sive ⁽¹⁰⁾ sepulc(ro) corp(us) per aedil(es) inferri licebit.

54. *Romae. C. I. L. 6,422 n. 1884; Or. 794, emend. 3,78; Wi. 257; cf. Paul. sent. 1,21,1. D. 11,7,8.44.*

— ⁽⁶⁾ abscessit Selinunte, pri. idus Augus. ⁽⁷⁾ Nigro et Aproniano cos.¹; ⁽⁸⁾ reliquiae treiectae eius ⁽⁹⁾ III nonas Febr. ex permissu ⁽¹⁰⁾ collegii pontific(um), piaculo facto, ⁽¹¹⁾ Catullino et Apro cos.² cet.

55. *Romae. C. I. L. 6,3,2192 n. 20683.*

— ⁽⁷⁾ isdem corporibus tralatis perm(issu) trib(unorum) pl(ebis).

+56. *Ostiae. C. I. L. 14,127 n. 1135. Fragmenta quattuor eiusdem lapidis, continentia titulos tres praeter nomina pares.*

D(is) m(anibus). ⁽²⁾ Ti. Iulius Ama⁽³⁾ranthus ob ⁽⁴⁾ cessionem ⁽⁵⁾ donationemq(ue) ⁽⁶⁾ monumenti ex ⁽⁷⁾ parte tota³ ab Iun⁽⁸⁾ia Anthide et Plo⁽⁹⁾tio Herma lib(ertis) ⁽¹⁰⁾ libertabusq(ue) et ⁽¹¹⁾ posterisq(ue) eor(um).

CAPUT XII.

145. IUS HOSPITII ET CLIENTELAE.

(cf. Mommsen, d. röm. Gastrecht u. d. röm. Clientel, in libro: *Röm. Forschungen* 1,319. *Antiquissimas tantum recepi tesseras hospitales, alias v. apud Or. 3056—63. [C. I. L. 2,181 n. 1343.]*

1. *C. I. L. 8,17 n. 68. E lamina aeneae per Borgiam ex Africa in Italiam adrecta et Cortonae adsercata. Primus edidit Marinus, atti de' frat. arv. (1795) 2,782. Or. 3693.*

1) a. 117 p. C. — 2) a. 130 p. C. — 3) ex parte tōta (non tōta) legendum, collato loco Ulpiani *Dig.* 28,5,1,5: ille ex parte tota, ille ex tota . . . heres esto.

P. Sulpicio Quirinio, C. Valgio cos.¹ (2) senatus populusque civitatum stipendiariorum (3) pago Gurzenses² hospitium fecerunt quom L. Domitio (4) Cn. f. L. n. Ahenobarbo³ procos., eumque et postereis⁴ (5) eius sibi posterisque sueis patronum coptaverunt, (6) isque eos posterosque eorum in fidem clientelam⁽⁷⁾que suam recepit.

(8) Faciundum coeraverunt: Ammicar Milchatonis f., (9) Cynasyn(ensis); Boncar Azzrubalis f., Aethogursensis, (10) Muthunbal Saphonis f., Cui. Nas. Uzitensis⁵.

2. C. I. L. 2,366 n. 2633. *E tabula aenea, quae hodie in museo Berolinensis antiquario adservatur, a. 0,32, l. 0,20.*

M. Licinio Crasso, (2) L. Calpurnio Pisone cos.⁶ (3) IIII k. Maias (4) gentilitas Desoncorum ex gente Zoelarum⁷ (5) et gentilitas Tridiavorum ex gente idem (6) Zoelarum hospitium vetustum antiquom (7) renovaverunt, eique omnes alis alium in fi⁽⁸⁾dem clientelamque suam suorumque libero⁽⁹⁾rum posterorumque receperunt.

Egerunt (10) Arausa Blecaeni et Turaius Clouti, Docius Elaesi, (11) Magilo Clouti, Bodecius Burrali, Elaesus Clutami, (12) per Abienum Pentili magistratum Zoelarum. (13) Actum Curunda.

(14) Glabrione et Homullo cos.⁸ V idus Iulias (15) idem gentilitas Desoncorum et gentilitas (16) Tridiavorum in eandem clientelam, eadem (17) foedera receperunt: ex gente Avolgigorum (18) Sempronium Perpetuum Orniacum, et ex gente (19) Visaligorum Antonium Arquium, et ex gente (20) Cabruagenigorum Flavium Frontonem Zoelas. (21) Egerunt (22) L. Domitius Silo et (23) L. Flavius Severus, (24) Asturicae.

1) a. u. c. 742. — 2) Gorza, oppidum Africae Zeugitanae prope Uticam, Polyb. 1,74. In alia tessera (l. c. n. 69): civitas Gurzensis ex Africa. — 3) Avo imp. Neronis; cf. Suet. Nero 1—6. Tac. ann. 4,44. — 4) debuit esse posteros. — 5) Hirt., b. Afr. 41,51: oppidum Uzitta, in Africa Byzacena. — 6) a. 27 p. C. — 7) Zoelas Plin. h. n. 3,3,28 inter Asturum populos enumerat, alio loco (19,2,10) eam civitatem Callaeciae et oceano propinquam appellat; cf. Huebn. l. c. p. 363. — 8) a. 152 p. C.

CAPUT XIII.

COLLEGIA.

146. Collegium symphoniacorum.

C. I. L. 6,2,908 n. 4416. *Unus de quadringentis titulis columbarii a. 1847 prope Romam eruderati. Cf. Mo. ZGR. 15,353.*

Dis manibus. ⁽²⁾ Collegio symphonia⁽³⁾corum, qui sacris publi⁽⁴⁾cis praestu sunt¹, quibus ⁽⁵⁾ senatus c(oire) c(onvocari) c(ogi) permisit² e ⁽⁶⁾ lege Iulia³ ex auctoritate ⁽⁷⁾ Aug(usti) ludorum causa.

147. Collegium funeraticium Lanuvinum (a. 133).

C. I. L. 14,196 n. 2112. *E tabula marmorea, quae exstat in oppido Civita Lavinia edita a N. Ratti, atti d. accad. pont. 2,462. Inde eam repetiit et illustravit Mo., de collegiis (1843) p. 98—116 (cf. Huschke, ZGR. 12,207); postea lapide ipso excusso titulum correxit ZGR. 15,357; cf. Or. 6086, Wi. 319 Est tabula duabus columnis inscripta praescriptione per utramque perscripta; capita sunt distincta.*

[*L. Ceionio*] Commodo, Sex. Vetuleno Civica Pompeiano Praeser. cos.⁴ a(nte) d(iem) v̄ idus Iun(ias).

⁽¹⁾ [*Lanucii in*] templo Antinoi, in quo L. Caesennius Rufus, ⁽²⁾ [*patroni*]s municipi, conventum haberi iusserat per L. Pompeium ⁽³⁾ um, q(uin)q(uennalem) cultorum Dianae et Antinoi, pollicitus est se ⁽⁴⁾ [con]jaturum eis ex liberalitate sua HS xlv⁵ m(ilium) n(ummum) usum, die ⁽⁵⁾ [natal]is Dianae,

1) Cf. *C. I. L.* 6,608 n. 2191; *Or.* 2448: Collegio tibicinum et fidicinum Romanorum, qui s. p. p. s(unt) (111 p. C.). Similiter *C. I. L.* 6,46 n. 240 = *Or.* 1803. 6,198 n. 1054 = *Grut.* 269,2. Tibicinum secessionem Tiburtinam enarrat *Liv.* 9,30,5 sq. — 2) Illustrantur haec verba loco *Dig.* 3,4,1: neque collegium neque — corpus passim omnibus habere conceditur. — collegia — certa sunt, quorum corpus senatusconsultis atque constitutionibus principum confirmatum est. Inde passim in collegiorum titulis additur: quibus ex SC. coire permissum est vel licet, *Or.* 1567. 2787. 4075. 4115. 4235; in uno: quibus ex permiss(u) div(i) Piiarcam habere permiss(um) *C. I. L.* 5,468 n. 4428 = *Or.* 3913. In aliis appellantur corpora licite coeuntia, *Grut.* 399,4. 331,1. Cf. *Mo.*, de collegiis 80. — 3) Caesaris videtur esse. *Suet. Caes.* 42: cuncta collegia praeter antiquitus constituta distraxit. *Oct.* 34: collegia praeter antiqua et 'legitima' dissolvit. — 4) a. 136. — [5] XVI emendat

idib. Aug., HS CCCC n., et die natalis Antinoi V k. ⁽⁶⁾ [Dec.], HS CCCC n., et praecepit legem ab ipsis constitutam sub tetra-
⁽⁷⁾ [stylo A]ntinoi parte interiori perscribi in verba infra scripta:

⁽⁸⁾ [M. Antonio Hiber]o, P. Mummio Sisenna cos.¹ kal. Ian. collegium salutare Dianae ⁽⁹⁾ . . . et Antinoi constitutum, L. Caesennio L. f. Quir(ina) Rufo dict(atore) III idemq(ue) patr(ono).

⁽¹⁰⁾ ∞ Kaput ex SC. p(opuli) R(omani). ∞

⁽¹¹⁾ Quib[us coire co]nvenire collegiumq(ue) habere liceat. Qui stipem menstruam conferre vo⁽¹²⁾len[t in fune]ra, in it collegium coeant, neq(ue) sub specie eius collegi nisi semel in men⁽¹³⁾se c[oeant co]nferendi causa, unde defuncti sepeliantur.

⁽¹⁴⁾ [Quod fa]ust[um fe]lix salutareq(ue) sit imp. Caesari Traiano Hadriano Aug., totiusque ⁽¹⁵⁾ [do]mus [Aug(ustae)], nobis [n]ostris collegioq(ue) nostro; et bene adque industrie contraxerimus, ut ⁽¹⁶⁾ [e]xitus d[e]f[u]nctorum honeste prosequamur, itaq(ue) bene conferendo universi consentire ⁽¹⁷⁾ debemus, u[t long]o tempore inveterescere possimus.

Tu, qui novos in hoc collegio ⁽¹⁸⁾ intrare vole[s, p]rius legem perlege et sic intra, ne postmodum queraris aut heredi tuo ⁽¹⁹⁾ controver[s]am relinquas.

∞ Lexs collegi. ∞

⁽²⁰⁾ [Plac]uit universis, ut, quisquis in hoc collegium intrare voluerit, dabit kapitulari nomine ⁽²¹⁾ HS C n. et vi[ni] boni amphoram, item in menses sing(ulos) a(sses) V. ²

Item placuit, ut quisquis mensib(us) ⁽²²⁾ contin[uis se]x [?] non pariaverit et ei humanitus acciderit, eius ratio funeris non habebitur, ⁽²³⁾ etiamsi [tes]tamentum factum habuerit.

Item placuit: quisquis ex hoc corpo⁽²⁴⁾re n(ostro) pariatu[s] decesserit, eum sequentur ex arca HS CCC n(ummi), ex qua summa decedent exe⁽²⁵⁾quiari nomine HS L n., qui ad ro-gus dividuntur; exequiae autem pedibus fungentur.

⁽²⁶⁾ Item placuit: quisquis³ a municipio ultra milliar(ium)

Eck probabiliter, cum ad efficiendum redditum annuum sestertium DCCC usuris computatis quincuncibus requiratur sors sestertium XVI m. n. Th. M.]

1) a. 133. — 2) Ita qui collegio adscriptus est numerat annuos asses LX sive sestertios XV, recipiuntur funeraticii nomine sestertii CCC. — 3) [excidit non. Th. M.]

XX decesserit et nuntiatum fuerit, eo exire debebunt ⁽²⁷⁾ electi ex corpore n(ostro) homines tres, qui funeris eius curam agant, et rationem populo reddere debebunt ⁽²⁸⁾ sine dolo m[alo]; et si quit in eis fraudis causa inventum fuerit, eis multa esto quadruplum. Quibus ⁽²⁹⁾ [funeraticium] eius dabitur, hoc amplius viatici nomine ultro citro sing(ulis) HS XX n. Quodsi longius ⁽³⁰⁾ [a municipio su]pra mill(iarium) XX decesserit et nuntiarum non potuerit, tum is qui eum funeraverit testa⁽³¹⁾ [torrem tabu]lis signatis sigillis civium Romanor(um) VII, et probata causa funeraticium eius, sa⁽³²⁾ [tisdato ampli]us neminem petiturum, deductis commodis et exequiario, e lege collegi dari ⁽³³⁾ [sibi petito a co]llegio; dolus malus abesto. Neque patrono neque patronae neque d[omino] ⁽¹⁾ neque dominae neque II. creditori ex hoc collegio ulla petitio esto, nisi si quis testamento heres ⁽²⁾ nomina[tu]s erit. Si quis intestatus decesserit, is arbitrio quinq(uennalis) et populi funerabitur.

⁽³⁾ Item placuit: q[ui]squis ex hoc collegio servus defunctus fuerit, et corpus eius a domino dominav[e] ⁽⁴⁾ iniquitatae¹ sepulturae datum non fuerit, neque tabellas fecerit. ei funus imago[ina]rium fiet.

⁽⁵⁾ Item placuit: quisquis ex quacumque causa mortem sibi adsciveri[t], ⁽⁶⁾ eius ratio funeris non habebitur.

⁽⁷⁾ Item placuit, ut quisquis servus ex hoc collegio liber factus fuerit, is dare debebit vin[i bo]⁽⁸⁾ni amphoram.

Item placuit: quisquis magister suo anno erit ex ordine al[bi] ⁽⁹⁾ ad cenam faciendam et non observaverit neque fecerit, is arcae inferet HS XXX n.; ⁽¹⁰⁾ insequens eius dare debebit, et is eius loco restituere debebit.

⁽¹¹⁾ Ordo cenarum: VIII id. Mar. natali Caesenni . . patris: V k. Dec. nat. Ant[inoi]; ⁽¹²⁾ idib. Aug. natali Dianae et collegi; XIII k. Sept. na[t. Caes]enni Silvani fratris; pr. n[onas . .] ⁽¹³⁾ natali Corneliae Proculae matris; XIX k. Ian. na[tal. Caes]enni Rufi, patr(oni) munic[ipi].

⁽¹⁴⁾ Magistri cenarum ex ordine albi facti qu[oqu]o ordine homines quaterni² ponere debeb[unt] ⁽¹⁵⁾ vini boni amphoras singulas et panes a(ssium) II, qui numerus collegi fuerit, et sar-

1) pro iniquitate. — 2) Cf. n. 153 v. 18.

das n[u]⁽¹⁶⁾mero quattuor, strationem, caldam cum ministerio. *per se de mero* *Getchiro.*

(¹⁷) Item placuit, ut quisquis quinquennalis in hoc collegio factus fuerit, is a sigillis eius temporis, (¹⁸) quo quinquennalis erit, immunis esse debebit; et ei ex omnibus divisionibus partes dup[las] (¹⁹) dari; item scribe et viatori a sigillis vacantibus partes ex omni divisione sesquip[las] (²⁰) dari placuit.

(²¹) Item placuit, ut quisquis quinquennalitatem gesserit integre, ei ob honorem partes se[squi] (²²) plas ex omni re dari, ut et reliqui recte faciendo idem sperent.

(²³) Item placuit: si quis quid queri aut referre volet, in conventu referat, ut quieti et (²⁴) hilares diebus sollemnibus epulemur.

(²⁵) Item placuit, ut quisquis seditionis causa de loco in alium locum transierit, ei multa es(²⁶)to HS III n. ∞ Si quis autem in obprobrium alter alterius dixerit aut tu[mul] (²⁷) tuatus fuerit, ei multa esto HS XII n. ∞ Si quis quinquennali inter epul[as] (²⁸) obprobrium aut quit contumeliose dixerit, ei multa esto HS XX n. ∞

(²⁹) Item placuit, ut quinquennalis sui cuiusque temporis diebus sollemn[ibus ture] (³⁰) et vino supplicet et ceteris officiis albus fungatur, et die[bus natalibus] (³¹) Dianae et Antinoi oleum collegio in balinio publico pon[at, antequam] (³²) epulentur.

148. Collegium Aesculapii et Hygiae (a. 153).

C. I. L. 6,2,1356 n. 10234. *E tabula marmorea Romae in aedibus Barberinis adservata. Primum ed. in Sponii miscell. p. 52, inde Or. 2417, Wi. 320.*

Lex collegi Aesculapi et Hygiae.

(²) Salvia C. f. Marcellina ob memoriam Fl. Apolloni pro-
c(uratoris) Aug. qui fuit a pinacothecis et Capitonis Aug. l(i-
berti) adiutoris (³) eius mariti sui optimi piissimi donum dedit
collegio Aesculapi et Hygiae locum aediculae cum pergula et
signum marmoreum Aesculapi et solarium tectum iunctum, in
(⁴) quo populus collegi s(upra) s(crupti) epuletur; quod est via
Appia ad Martis intra milliarium I et II ab urbe euntibus parte
laeva inter adfines Vibium Calocaerum et populum; item (⁵)
eadem Marcellina collegio s(upra) scripto) dedit donavitque HS
L m(ilia) n(ummum) hominibus n(umero) LX sub hac condicione,

ut ne plures adlegantur, quam numerus s(upra) s(criptus), et ut in locum ⁽⁶⁾ defunctorum loca veniant et liberi adlegantur, vel si quis locum suum legare volet filio vel fratri vel liberto dumtaxat, ut inferat arcae n(ostrae) partem ⁽⁷⁾ dimidiam funeratici¹; et ne eam pecuniam s(upra) s(criptam) velint in alios usus convertere, sed ut ex usuris eius summae diebus infra scriptis locum confrequentarent²; ⁽⁸⁾ ex reditu eius summae si quod comparaverint. sportulas hominib(us) n. LX ex decreto universorum quod gestum est in templo divorum in aede divi Titi con⁽⁹⁾ventu pleno, qui dies fuit V id(us) Mart(ias) Bruttio Praesente et Iunio Rufino cos., uti XIII k. Oct. die felicissimo n(atali) Antonini Aug. n(ostri) Pii p(atris) p(atriciae) sportulas dividerent³: in ⁽¹⁰⁾ templo divorum in aede divi Titi C. Ofilio Hermeti q(uin)q(uennali) p(er)p(etuo) vel qui tunc erit, X III, Aelio Zenoni patri collegi X III, Salviae Marcellinae matri collegi X III, imm(unibus) ⁽¹¹⁾ sing(ulis) X II, cur(atoribus) sing(ulis) X II, populo sing(ulis) X I. Item pl(acuit) pr(idie) non(as) Nov(em-bres) n(atali) collegi dividerent ex reditu s(upra) s(cripto) ad Martis in scholam n(ostram) praesentibus q(uin)q(uennali) X VI, patr(i) colleg(i) X VI, ⁽¹²⁾ matri collegi X VI, imm(unibus) sing(ulis) X IV, cur(atoribus) sing(ulis) X IV, panem [*a(ssium)*] III; vinum mensuras q(uin)q(uennali) S⁴ VIII, patr(i) coll(egi) S VIII, imm(unibus) sing(ulis) S VI, cur(atoribus) sing(ulis) S VI, populo sing(ulis) S III. Idem pr(idie) non. Ian. ⁽¹³⁾ strenuas dividerent, sicut s(upra) s(criptum) est XIII k. Oct. Item VIII k. Mart(ias) die karae cognationis ad Martis eodem loco dividerent sportulas pane(m) et vinum, sicut s(upra) s(criptum) est ⁽¹⁴⁾ pr(idie) non. Nov. Item pr. id. Mart. eodem loco cenam, quam Ofilius Hermes q(uin)q(uennalis) omnibus annis dandam praesentibus promisit, vel sportulas, sicut solitus est dare. Item ⁽¹⁵⁾ XI k. Apr. die violari eodem loco praesentibus dividerentur sportulae vinu pane, sicut diebus s(upra) s(criptis). Item V id. Mai. die rosae eodem loco praesentib(us) dividerentur spor⁽¹⁶⁾tulae vinu et pane sicut diebus s(upra) s(criptis), ea

1) De hoc capite scripserunt Mo. de colleg. 93. Hu. ZGR. 12.185. — 2) nt infra lineam additum. — 3) condiciones quas Marcellina ipsa dixit, decretumque de ea re postea factum hoc loco male contaminata esse monet Mo. C. I. L. l. l. — 4) sextariorum.

condicione qua ⁽¹⁶⁾ in conventu placuit universis, ut diebus s(upra) s(criptis) ii qui ad epulandum non convenissent, sportulae et pane et vin[u] ⁽¹⁷⁾ eorum venirent et praesentibus divideretur, excepto eorum, qui trans mare erunt vel qui perpetua valetudine detinetur.

Item P. Aelius Aug. lib(ertus) Zenon ⁽¹⁸⁾ eidem collegio s(upra) s(cripto) ob memoriam M. Ulpī Aug. lib(erti) Capitonis fratris sui piissimi dedit donavitque HS X m(ilia) n(ummum), uti ex reditu eius summae in contri⁽¹⁹⁾butione sportularum dividerentur. ∞ ¹Quod si ea pecunia omnis, quae s(upra) s(cripta) est, quam dedit donavit collegio s(upra) s(cripto) ⁽²⁰⁾ Salvia C. f. Marcellina et P. Aelius Aug. lib(ertus) Zeno, in alios usus convertere voluerint, quam in eos usus, qui s(upra) s(cripti) s(unt), quos ordo collegi n(ostri) decrevit, et uti ⁽²¹⁾ haec omnia, q(uae) s(upra) s(cripta) s(unt), suis diebus ut ita fiant dividantque, quod si adversus ea quid fecerint sive quid ita non fecerint, tunc q(uin)q(uennalis) vel curato⁽²²⁾res eiusdem collegi, qui tunc erunt, si adversus ea quid fecerint, q(uin)q(uennalis) et curatores s(upra) s(cripti) uti poenae nomine arcae n(ostrae) inferant HS XX m. n.²

⁽²³⁾ Hoc decretum ordini n(ostro) placuit in conventu pleno, quod gestum est in templo divorum in aede divi Titi, v̄ id. Mart., G. Bruttio Prae⁽²⁴⁾sente A. Iunio Rufino cos., q(uin)q(uennali) C. Ofilio Hermete, curatorib(us) P. Aelio Aug. lib(erto) Onesimo et C. Salvio Seleuco.

149. Collegium funeraticium Alburnense (a. 167).

C. I. L. 3,2,924. E tript. Transsilv. integro; v. supra p. 287. 288 in exordio; item Mo. de coll. 94. Hu. ZGR. 12,173.

Descriptum et recognitum factum ex libello, qui propositus ⁽²⁾ erat Alb(urno) maiori ad statione³ Resculi, in quo scriptum erat ⁽³⁾ id quod i(nfra) s(criptum) est:

⁽⁴⁾ Artemidorus Apolloni, magister collegi Iovis Cerneni, et ⁽⁵⁾ Valerius Niconis et Offas Menofili questores collegi eius-
⁽⁶⁾dem posito hoc libello publice testantur:

1) spatium triginta fere litterarum. — 2) 'Haec quoque perturbata sunt a scriptore parum perito.' Mo. l. l. — 3) Ext. stationem.

(⁷) Ex collegio¹ s(upra) s(cripto), ubi erant ho[m(n)ines] LIIII, ex eis non plus (⁸) remasisse ad Alb(urnum)², quam quot h(omines) XVII; Iulium Iuli quoque, (⁹) commagistrum suum, ex die magisteri sui non accessisse (¹⁰) ad Alburnum, neq(ue) in collegio; seque eis, qui pre(¹¹)sentes fuerunt, rationem reddidisse, et si quit (¹²) eorum (h)abuerat, reddidisset sive funeribus, (II¹ = ¹³) et cautionem suam, in qua eis caverat, rece- II. pisset; (¹⁴) modoque autem neque funeraticis sufficerent (¹⁵) neque loculum (h)aberet, neque quisquam tam magno (¹⁶) tempore diebus, quibus legi continetur, convenire (¹⁷) voluerint aut conferre funeraticia sive munera. (¹⁸) Seque i[d]circo per hunc libellum publice testantur, (¹⁹) ut, si quis defunctus fuerit, ne putet se colle(²⁰)gium abere aut ab eis aliquem petitio(²¹)nem funeris (h)abiturum.

(²²) Propositus Alb(urno) maiori, V idus Febr. imp. L. Aur(elio) Vero III (²³) et Quadrato cos. (²⁴) Act(um) Alb(urno) maiori.

150. Collegium aquae. (Saec. I p. C.)

C. I. L. 6,2,1372 n. 10298. *Ex inscriptionibus a card. F. Barberini saec. XVII collectis ed. Marinus, Arcali (1795) 1,70; inde Dirksen, Beitr. (1825) p. 216, Haub. 177; denuo collato apographo Rudorff, ZGR. 15,203, cui quaedam adiecit Mo. ibid. p. 345; novissime Hu., Multa 533. Quo loco prostiterit, ignoratur. Prima postremaque desunt et tota pars laeva, quam coniectura supplere conati sunt Rud. et Hu.; supplementa a me recepta Mo. sunt, cuius cf. excursus infra adiectum. Numeri uncis inclusi capita a Mo. distincta indicant.*

. . . [mult]a esto a(ssium) D.

(1.) (²) [Cui magisteriu]m ex h(ac) l(ege) capere gerere licebit, s[i] is magister (³) factus erit, ei, nisi luci pal]am in conlegio aquae intra paticabulum, quo die mag(isterio) (⁴) [abit, iuraverit se hoc conlegium re]mque³ huiusce conlegi, quod quidquid penus sese venit, (⁵) [recte administravisse, neque se adversus h.] l. fecisse scientem d(olo) m(al)o in suo magisterio, suosque prohibuisse, (⁶) [quominus adversus h. l. facerent, quod eius sat]is sit, a(ssium) D multa esto. ∞

(2.) (⁷) [Qui magister ita non iuraverit, is deinde ma]g(ister) ni¹ esto nive suffragium inito; si quis adversus ea faxit, multa

1) Ext. collegis. — 2) Ext. remasisse Albur(ni). — 3) . . . m. qui.

(8.) [esto a(ssium) C. *Ei, qui excusabitur, necesse sibi esse, i*]re peregre longius p. CXX reip. et litis² causa, magistrorum (9) [de ea re iudicium esto. *Qui ita post tempus excusabitur, ei multa*] esto a(ssium) L. Idcirco nihilominus deieratio esto apud magistros (10) [ita uti s(upra) s(criptum) e(st): si non deieraverit ita,] uti s(upra) s(criptum) e(st), assium C multa esto.

(3.) (11) [Nuntius, per quem quis ita se excusavit, tempore ius]to si non denuntiavit, ipsius multam sufferto, (12) [aut cum eo tantae pecuniae, quantae quis ita multatus erit, ex hac] lege actio esto.

(4.) (13) [Magister si cui fulloni ex h. l. multam dicere volet,] liceto, si semel si saepius volet; dictio esto a(ssis) I.

(5.) (14) [Pro collegio ni quis fulloniam fecisse] nive cretulentum exegisse velit, nisi in duabus lacunis p(opuli) R(omani) ius emet; (15) [qui contra fecerit, adversus eum qui volet rem collegii] gerere, liceto, magistrisve denuntiamino in biduo continuo; ni nuntiar(it) (16) [ei, qui quem impedierit qui ad fonte]m venerit, multa a(ssium) V esto.

(6.) (17) [In eum, qui contra h. l. fulloniam fecerit cretulentumque exeg]erit, ex h. l. magister magistrive iudicium danto. Qui ni iuraverit³ (18) [paratum se esse excipere iudicium praeto]ris, recuperatorem unum communem adeunto simulque iuranto: (19) [se non calumniae causa fecisse facturumve esse.] Ni ita iurassit, multa esto a(ssium) D.

(7.) (20) [Quem magister ex h. l. iudicare iusserit, is ni] indicassit ita uti s(upra) s(criptum) e(st), multa esto recuperatore uno quotque [in consilio ei erunt in singulos a(ssium) V.]

(8.) (21) [Praeterquam si cui non liquebit, qua de re mag. fac]ito uti iuret, isque sibi testium causa esse dicet magis quam (22) [iuris rem dubiam, qui s. s. s. ex magistrorum edictis perpe]ltuis rem iudicanto; ni ita iudicarint, ita multa esto recuperatore] [uno quotque ei in consilio erunt, uti s. s. e.]

(9.) (23) [Praeterquam si qui iuraverit corporis vitium sibi impedi]mento esse, ita gnatum esse, ni iudicassit, a(ssium) V multa esto. Id (24) [vitium si . . . , multa] esto a(ssium) V ∞.

1) nl. — 2) Ita Hu. pro: rei peritis. — 3) Tab. qui iniuraverit.

Excursus Mommseni. Capitis primi argumentum evidenter apparet; agitur nimirum de iure iurando magistratus abeuntis, quod imitatur eiurationem publicam (*Staatsrecht* I³, 625 n. 4). Locutio 'quod quidquid penus sese venit', ut *quidquid* relativa vi careat, cum formula *quoquo modo* similiter passim usurpetur, et ipsa admitti poterit (cf. *Lachm. ad Lucr. p. 286. Madvig de fin. p. 645*). *Huschkiana* restitutio ut in aliis peccat, ita concinnitatem enuntiati, quod unum est omnino, perperam solvit. *Paticabulum* vocabulum hoc solo loco repertum fortasse significat locum qui patet, ut latibulum eum quo latemus, nam paticare a patendo derivari potuit sicut morsicare a mordendo. — Capite secundo quo *Hu.* credit caveri, cur quis magister creari nequeat, nec per se recte excogitatum est (nam ab eiuratione ita reioimur ad comitia, i. e. a calce ad caput) et omnino eo refutatur, quod v. 9 deierationis vocabulum legitur, ut certum sit totum hoc caput et ipsum ad eiurationem spectare. Etiam quae sequuntur apud *Hu.* multa continent parum apta, ut illud *profectus pereger*, quod tam est Latinum quam futurum paullo ante ab *Hu.* restitutum abiet, et quod sequitur *longius pedum centum milia*, quasi pro passu etiam pes in eiusmodi mensura locum obtineat, et *centum milia* quasi notari possint ab hac aetate abhorrentibus notis C. M., quas temere substituit plane sanae lectioni CXX, i. e. *centum et viginti milia*, ut certissimae quaeque numerorum notarumque leges eadem qua grammaticae ruina pereant. Sed satis sit de istis. Mihi videtur tractatus de eiuratione ita continuari, ut primum qui eiurationem omiserit, praeter multam honore et suffragio deinceps careat, multa quoque contra eam legem facienti adiecta, deinde pergatur ad excusationem eiurationis et iudicium de excusatione ea instituendum. Quod reposui, ut nequaquam certum est, ita opinor per se probabile; nempe iudicium penes magistros esse, excusationem autem admitti magistri, qui quo die magisterio ei abeundum sit, rei publicae aut litis causa consistat in loco dierum sex pluriumve itinere ab urbe Roma remoto; eum, qui non ante diem eiurationis excusationem adleget, multam, exiguan tamen assium L, sufferre debere; denique ab eiuratione recte excusatum nihilo minus quo tempore poterit eiurare oportere, ut multa quoque, quamquam non gravissima, non eiuranti ita imponatur. Quae emendatio mihi admittenda fuit, ut haec ita ordinarentur, REIP · ET · LITIS pro REIPERITIS, ea *Huschkio* accepta ferenda est. — Capite tertio quod posui, simplicitate opinor praestat invento *Huschkiano* et recte aptatur prioribus. Nempe absens si per alium se excusavit neque is iusto tempore nuntiavit, multa quidem eadem est, sed multam eam aut nuntius statim inferat necesse est, aut eam, si magister solvit, a nuntio repetere potest. Pro *tantae pecuniae* cui magis placebit, quod *Hu.* posuit, *dupla pecunia*, ei non contra dico. — Capitis quarti sententiam recte opinor perspexit *Rudorffius*: scilicet ut praeter multas ex lege descendentes maiores praetori publico populi Romani permissum est civi cuivis multam dicere quam vocant maximam, id est non maiorem assium IIIIX (*Staatsrecht* I³, 158—160), ita magistro collegii fullonum simile ius adversus fullones tribuitur, modo asses singulos singulae multae ne excedunt. — Capite quinto ante omnia ineptum illud PRIUS ita tollendum est, ut substituatür iusta interpunctione P · R · IUS. Quo posito probabiliter inde efficietur in collegium hoc eum admissum esse, qui duas lacunas, id est fontes publicos populi Romani utendos sibi ab eo comparasset, vectigal inde

aerario solvens; ei conditioni qui satis fecisset, ius fuisse fulloniae exercendae exigendaeque pecuniae pro creta, id est opinor pro usu fontis ad lavanda et perpolianda vestimenta. Sequuntur cauta de eo qui conditione illa non impleta pro fullone se gerat. Primum eum qui vult manu impedire potest, sed ut denuntiet eum magistris (*denuntiamino* = *denuntiator*) intra biduum quod sequitur; nuntiationem si omiserit, multa ei imponitur, sed, ut consentaneum est, perparva. — Sequitur capite sexto iudicium contra eum qui sic ut diximus denuntiatus est vel deprehensus. Quae ibi posui, posse eum revocare ad iudicium praetoris eaque fori declinatione iureiurando firmata liberari a magistris; id autem qui non faciat, una cum actore rem collegii gerente ad exemplum actionis popularis ad recuperatorem unum adire; utrumque autem calumniam iurare oportere multa non iuranti proposita, ea ut non omnia certa sunt, ita non habent opinor in rebus verbisve quod offendant. — Caput septimum aperte vertitur in quaestione, quomodo iudex ex hac lege factus cogi possit iudicium reddere; sed pleraque incerta sunt. In principio in universum videtur perscriptum fuisse, recuperatorem illum unum quique ei in consilio essent (ita enim suppleo propter pluralem v. 22 *'iudicanto'* et *'iudicarint'*), ni iudicarent, multam sufferre oportere; restitui ita, ut inter v. 20 et 21 interposuerim non perscriptum in parte nobis servata. — Sequuntur cap. octavo et nono exceptiones, quarum primam *Hu.* vidit agere de iis, qui sibi non liquere iurent. Secunda ni fallor eos complectitur, quibus morbus causae sonica est. Edicta perpetua horum magistrorum si qui non probabunt, quidvis aliud substituant; nec magis nego mire omnino vitium corporis quocum natus sis, nominari v. 24. Sed manum de tabula, ne ut fit in talibus a certis ad probabilia, a probabilibus ad lusus perveniat. — Ad aetatem quod attinet, lex ante Tiberium scripta est, cum *conlegium*, non *collegium* in ea scribatur (v. Ephem. epigr. 1,79).

151. Collegium militum (a. 203).

C. I. L. 8,295 n. 2557. *Templo Aesculapii inscriptum, cuius parietinae adhuc Lambaese in Numidia exstant. Ed. Renier, inscr. rom. de l'Algérie (1858) p. 15 n. 70. Inde Henzen, Or. 3,517 n. 7420a^{vv}; Wi. 1482. Cohn, röm. Vereinsr. 129. Postremus Wilmanns C. I. L. l. l. Explicatio compendiorum valde dubia; recepi in Corpore propositam.*

Pro felicitate et inco⁽²⁾lunitatem saeculi do⁽³⁾minorum n.n. Augg.¹ (4) L. Sep(timii) Severi Pii Pertinacis (5) Aug. et M. Aureli Antonini (6) Aug. [Part. Brit. Germ. (7) Max.]² Aug. et Iuliae Aug. (8) matri Aug. [n(ostri)³] et castr(or)um (9) [et senatus et patriae³], (10) Antonini Aug. nostri [invicti³].

(11) Cor(nicines) leg(ionis)⁴ III Aug(ustae) p(iae) v(indicis):

1) *tertium G. erasum.* — 2) *Quod fuit:* et L. Septimi Getae Caes(aris) erasum est. — 3) *Erasum:* l. 8 duorum et l. 9 Fulviae Plautillae Aug(ustae) et l. 10 coniugis. — 4) *Cf. D. 47,22,1:* ne — milites collegia in castris habeant.

(¹²) Clodius Secundus opt(io): C. Iulius Felix (*et XXXIV alii*) (^{13—29}).

(³⁰) Scamnari n(omine)¹ dabunt col(legae) qui fac(ti) fuer(int) (³¹) X DCCL. Si qui d(e) col(legis) tram(are) proficiscetur, cum (³²) pr(omotus) s(it), acc(ipiet) viat(icum) pro(cessus) m(iles)² X CC, eq(ues) a(utem) [X] D³. (³³) Item⁴ vetranis anularium⁵ nom(ine) X D. (³⁴) Item si qui ex coll(egio) amplio(re) grad(u) proficiscetur, accip(iet) X D. (³⁵) Item si qui obitum naturae red(diderit), acc(ipiet) her(es) ips(ius) sive proc(urator) X D. (³⁶) Item, quod abom(inamur), si q(ui) locu(m) suu(m)⁶ amis(erit), accipiet X CCL. (³⁷) Item⁷, qui arc(a) solut(i) sunt, et si quis de tironib(us) ab hac die satis (³⁸) arcae fec(erit), accipiet quitquit debet(ur).

Lex fact(a) XI kal. Sep. [Plautiano]⁸ (³⁹) II et [Geta]⁹ II cos. (*Sequuntur nomina quattuor*).

†152. Collegium Silvani.

C. I. L. 10,48 n. 444; Or. 6085. *E lapide magno in valle Silari fluvii superiore a. 1834 reperto.*

Silvano sacrum voto (²) suscepto pro salute Domitian[i] (³) Aug(usti) n(ostri).

L. Domitius Phaon ad cultum (⁴) tutelamque et sacrificia¹⁰ in omne (⁵) tempus posteru(m) iis, qui in collegio (⁶) Silvani hodie essent quique postea (⁷) subissent, fundum Iunianum et (⁸) Lollianum et Percennianum et (⁹) Statuleianum suos cum suis villis (¹⁰) finibusque attribuit, sanxitque uti (¹¹) ex reditu eorum fundoru(m), q(ui) s(upra) s(cripti) s(unt), k. Ianu(ariis), (¹²) III idus Febr(uarias) Domitiae Aug(usti) n(ostri) natale, et (¹³) V k. Iulias dedicatione Silvani, et XII k. (¹⁴) Iulias rosalibus, et IX k. Novembr. natal(e) (¹⁵) Domitiani Aug(usti) n(ostri), sacrum in re praesenti (¹⁶) fieret, convenirentque ii

1) i. e. pro introitu, pro sedendo in scamnis collegii. — 2) Interpretatio incerta est. — 3) EQ. A. R. D. lapis; emendatio dubia. — 4) itim. — 5) Cf. C. I. L. 8,293 n. 2554: (⁶) veter(ani) quoque missi accipiant kal. Ian. anularium, singuli HS VI mil. n., (⁷) quae anularia sua die quaestor sine dilatione adnumerare curabit; *ibidem* n. 2553: (⁸) anulari n(omine) sing[ul]i accipiant] cel. Cf. Or. 6790. Cohn p. 133. — 6) sun — 7) eistm lapis. — 8) erasum. — 9) errore erasum nomen Getae consulis, fratris imp. Severi. — 10) sacrificia.

qui in ⁽¹⁷⁾ collegio essent ad epulandum cura⁽¹⁸⁾ntibus sui cuiusque anni magistris. Huic ⁽¹⁹⁾ rei dolum malum afuturum quominus ⁽²⁰⁾ ea quae supr(a) scripta sunt fiant, ⁽²¹⁾ manifestum est, cum pro salute optum[*i*] ⁽²²⁾ principis et domini i(nfra) s(cripti)¹ fundi consecrat[*i*] ⁽²³⁾ sint diesque sacrificiorum conpre⁽²⁴⁾hensi. Praet[*e*]rea locus, sive ea pars ⁽²⁵⁾ agri² silvaequ[*e*] est, in vivario, quae cippis ⁽²⁶⁾ positis circa Silvanum determinata ⁽²⁷⁾ est, Silvano cedet, et via aditus ad Silvanu(m) ⁽²⁸⁾ per fundum Quaesicianum³ omnibus patebit. ⁽²⁹⁾ Lignis quoque et ex fundo Galliciano ⁽³⁰⁾ et aqua sacrifici causa et de vivario ⁽³¹⁾ promiscue licebit uti.

Haec sic dari ⁽³²⁾ fieri praestari sine dolo malo iussit ⁽³³⁾ permisitque [L.] Domitius Phaon ⁽³⁴⁾ cuius omnis⁴ locus fuit.

††153. Collegium eborariorum. (Aetatis Hadrianae.)

E tabula marmorea, rep. a. 1887 Trastevere, ass. Romae. Desideratur pars sinistra. Descr. Borsari (et ed. bull. della comm. arch. comunale di Roma 1887 p. 3), et Huelsen, unde rep. Gradenwitz Z.S.St. 11,72; deinde iterum legit Huelsen et ed. Bull. dell' istituto arch. Germ. 1890 p. 287, cuius novam lectionem dedit etiam Z.S.St. 12,138. — Posteriorem tabulam hanc nostram fuisse cum ex praescriptione tum ex eo colligitur, quod lex collegii ab eis quae v. 4 sq. habemus, initium capere non potuit. — Suppl. sunt Mo., Hirschfeld, Huelsen.

⁽¹⁾ Iulius] Aelianus ius scholae tetrastyli ⁽²⁾ Aug. quo conveniretur a negotiantibus ⁽³⁾ eboraris dedit. ∞

⁽⁴⁾ [Item] placere, ut si alius quam negotiator eborarius aut citriarius [p]er ⁽⁵⁾ [fr]audem curatorum in hoc collegium adlectus esset, uti curatores eius ⁽⁶⁾ [cau]sa ex albo ra[d]e[r]en-
tur ab ordine. Debebunt utique curatores de eo ⁽⁷⁾ [que]m ad-
lecturi fuerint, ad quinq(uennalem) referre. ∞

⁽⁸⁾ [Placere] item uti k(alendis) Ian(uariis) strenuam (denarii quinque) ex arca n(ostra) a curatoribus n(umero quattuor) sui cuiusq(ue) ⁽⁹⁾ [anni et m]ustacium et palma et carica et pir . . . osch . . . Item VIII[I kal.] Febr. ⁽¹⁰⁾ [natali Ha]driani Aug(usti) sportulae darentur (denarii quinque), et a curatorib(us) praestari plac(uit) ⁽¹¹⁾ [vini S I⁵] caldam passive iis, qui ad

1) [Respicitur fortasse ad fundorum indicem ipsi cautioni subiunctum hic ita omissum, ut exordio nomina breviter inserentur. Th. M.] — 2) agpi. — 3) Quaesicianum — 4) omnes. — 5) = sextarios singulos; suppl. Mo.

tetrastylum epulati fuerint ⁽¹²⁾. [*Item natali I*]uli Aeliani sportulae ex arca darentur (denarii tres) et a cur(atoribus) ⁽¹³⁾ [*. pas*]sive praestari placuit iis qui ad tetrastylum epulati ⁽¹⁴⁾ [*fuerint. Item natali I*]uli Flacci fili sportulae ex arc(a) darentur (denarii tres) et a curatorib(us) ⁽¹⁵⁾ [*. passiv*]e praestari placuit iis qui ad tetrastylum epulati fuerint. ⁽¹⁶⁾ [*Item*] sport(ulae) ex arc(a) darentur et cald(a) passive iis ⁽¹⁷⁾ [*qui ad tetrastylum epulati f*]uerint. Item placere ut cena [*recta*¹] III Idus Aug. die imperi ⁽¹⁸⁾ [*Hadriani Aug*] sport(ulae) dare[*n*]tur a curat(oribus) n(umero quattuor)² sui cuiusq(ue) anni. ⁽¹⁹⁾ [*Item placere*] omnibus annis divideretur. Item ⁽²⁰⁾ [*curatores quaterni omnibus*]² annis fierent [*ex al*]bo per ordinem. Item placere ⁽²¹⁾ [*.*] t sui anni commoda cuncta acciperent. ∞

⁽²²⁾ [*Singulis annis k quod super e*]sset in arca corporis, curatores dividerent aequis ⁽²³⁾ [*portionibus aut si quid tardius*] inferrent centesim(is) datis a curatorib(us) sing(ulis) ⁽²⁴⁾ [*mensibus*]. Item placere uti adlect[*i om*]ne eod(em) anno praestarent ⁽²⁵⁾ [*et pariter sumpt*]us ab utrisq(ue) erogentur Item placere uti ⁽²⁶⁾ [*quisquis adlectus e*]sset, inferret arcae (denarios)

154. Institutiones duae in Augustales collatae.

1. C. I. L. 14,80 n. 431 Ostiae; principium deficit.

. HS. L m. n. arcae eorum³ [*intulit*] ⁽²⁾ excepta stipulatione, ut ex usuris . . m II⁴ s(ummae) s(upra) s(criptae)⁵ ⁽³⁾ quodannis idibus Iunis natali suo in [c]onventu inter praesentes hora II ⁽⁴⁾ usque ad asse dividatur, deducta ornatone statucae HS. C n(ummis). Quodsi ita ⁽⁵⁾ factum non erit, tunc ea HS. L m. n. dari rei p(ublicae) Ostiens(ium) sub eadem condicionem stipulatus est *cet*.

2. C. I. L. 14,68 n. 367 Ostiae.

⁽¹⁰⁾ . . . excepta stipulatione [ut] ex usuris ⁽¹¹⁾ semissibus et m. II⁴

1) Hirschfeld, cfr. Marquardt, *Privatleben* p. 208. 210. — 2) Mo. ex v.v. 8,18 et restituit v. 20 et interpretatus est coll. Lanuv. (n. 147) II, 14. — 3) Scil. Augustalium Ostiensium. — 4) Haec non intelleguntur, sed simillima inter se sunt 1,2 et 2,10. — 5) s. s.; tertium s omisum est.

s(ummae) s(upra) (scriptae) quod annis idib(us) Martis (¹²) natali suo inter praesentes hora II usque (¹³) ad asse dividiatur, deducta orationee statue, (¹⁴) et familiae Augustal(ium) Hs C n.: quotsi ita (¹⁵) factum non erit, tumea HS XL m. n. (¹⁶) dari rei p. Ost. sub eadem condicione (¹⁷) qua s(upra) s(criptum) est.

CAPUT XIV.

CAUSAE FORENSES.

155. Sententia Minuciorum (a. u. c. 637).

C. I. L. 1,72 n. 190 = 5,886 n. 7749; *Wi.* 872. *Ri. tab.* 20. *E tabula aenea*, a. 0,37, l. 0,47, a. 1506 prope Genuam reperta, hodie ibidem in curia adservata. Capita distincta non sunt, nisi quod v. 37 vocis prata littera P in marginem prominet. De editionibus prioribus v. *C. I. L.* Addo Rudorffium commentationem suam a. 1861 repetisse in: *ZRG.* 1,168 (cf. ib. 2,473 et *Rh. Mus.* 18,452). Genuatium civitas libera ricos castellaque vicina ita regebat, ut si quae cum illis exoriebantur lites, arbitri petendi essent a senatu Romani. Dati ita a. 637 Q. et M. Minucii Rufi fratres, nepotes fortasse eius Minucii qui Ligures a. 557 subegerat, Genuam profecti controversiam composuerunt et agros terminaverunt sententia Romae data coram utriusque partis legatis.

Q. M. Minucieis Q. F. Rufeis¹ de controversiis inter (²) Genuateis et Veiturios in re praesente conoverunt; et coram inter eos controversias composeiverunt, (³) et qua lege agrum possiderent et qua fineis fierent, dixerunt. Eos fineis facere terminosque statui iuserunt; (⁴) ubi ea facta essent, Romam venire iouserunt. Romae coram sententiam ex senatu consulto dixerunt eidib(us) (⁵) Decemb(ribus) L. Caecilio Q. f., Q. Muucio Q. f. cos.:

Qua ager privatus casteli Vituriorum est, quem agrum eos vendere heredemque (⁶) sequi licet, is ager vectigal nei siet. ~

Langatium fineis agri privati: Ab rivo infimo, qui oritur ab fontei in Mannicelo ad flovium (⁷) Edem; ibi terminus stat. Inde flovio suo vorsum in flovium Lemurim. Inde flovio Lemuri susum usque ad rivom Comberane(am). (⁸) Inde *cet.*² (—¹³)

1) *i. e.* Q. et M. Minucii, Q. filii, Rufi. Nam eis antiqua forma est nom. plur., vide supra p. 161 n. 2. — 2) *Finium descriptionem reliquam omisi.*

Agri poplici quod Langenses possident hisce finis videntur esse. Ubi confluent ⁽¹⁴⁾ Edus et Procobera, ibei terminus stat. Inde Ede fluvio sursuorsum in montem Lemurino infumo; ibei terminus ⁽¹⁵⁾ stat. Inde sursum vorsum iugo recto monte Lemurino; ibei terminus¹ stat. Inde *cet.*² (²³)

Quem agrum poplicum ⁽²⁴⁾ iudicamus esse, eum agrum castelanos Langenses Veituros po[si]dere fruique videtur oportere. Pro eo agro vectigal Langenses ⁽²⁵⁾ Veituris in poplicum Genuam dent in anos singulos vic(toriatos)³ n(ummos) CCCC. Sei Langenses eam pecuniam non dabunt neque satis ⁽²⁶⁾ facient arbitratuu Genuatium, quod per Genuenses mo[r]a non fiat, quo setius eam pecuniam accipiant: tum quod in eo agro ⁽²⁷⁾ natum erit frumenti partem vicensumam, vini partem sextam Langenses in poplicum Genuam dare debent ⁽²⁸⁾ in annos singulos.

Qui intra eos finis agrum possidet Genuas aut Viturius, qui eorum possedit k. Sextil(ibus) L. Caicilio ⁽²⁹⁾ Q. Muucio cos., eos ita possidere colereque liceat. Eis⁴ qui possidebunt, vectigal Langensibus pro portione dent ita, ut ceteri ⁽³⁰⁾ Langenses, qui eorum in eo agro agrum possidebunt fruenturque. Praeter ea in eo agro ni quis possidet nisi de maiore parte ⁽³¹⁾ Langensium Veiturius sententia, dum ne alium intro mitat nisi Genuatem aut Veiturium colendi causa. Qui eorum ⁽³²⁾ de maiore parte Langensium Veiturium sententia ita non parebit, is eum agrum nei habeto nive fruimino.

Qui ⁽³³⁾ ager compascuos erit, in eo agro quominus pecus [p]ascere Genuates Veiturosque liceat ita, ut ei in cetero agro ⁽³⁴⁾ Genuati compascuo, ni quis prohibeto, nive quis vim facito, neve prohibeto quo minus ex eo agro ligna materiamque ⁽³⁵⁾ sumant utanturque.

Vectigal anni primi k. Ianuaris secundis Veturis Langenses in poplicum Genuam dare ⁽³⁶⁾ debent. Quod ante k. Ianuar. primas Langenses fructi sunt eruntque, vectigal invitei dare nei debent. ∞

1) terminus. — 2) *Finium descriptionem reliquam omisi.* — 3) *Nummus illa aetate in Gallia Cisalpina vulgaris; victoriati quattuor idem valent quod denarii tres; cf. Mo., Münzwesen p. 389 et notam ad Fest. v. sesterti.* — 4) eus.

(³⁷) Prata quae fuerunt proxuma faenisicei C. Caecilio Q. Muucio cos. in agro poplico, quem Vituries Langenses (³⁸) possident et quem Odiates et quem Dectunines et quem Cavaturinens et quem Mentovines possident, ea prata, (³⁹) invitis Langensibus et Odiatibus et Dectuninebus et Cavaturines et Mentovines, quem quisque eorum agrum (⁴⁰) possidebit, inviteis eis ni quis sicut nive pascat nive fruatur. Sei Langueses aut Odiates aut Dectunines aut Cavaturines (⁴¹) aut Mentovines malent in eo agro alia prata inmittere defendere sicare, id uti facere liceat, dum ne ampliorem (⁴²) modum pratorum habeant, quam proxuma aestate habuerunt fructique sunt. ∞

Vituries, quei controversias (⁴³) Genuensium ob iniurias iudicati aut damnati sunt, sei quis in vinculeis ob eas res est, eos omnes (⁴⁴) solvi mittei leiberareque¹ Genuenses videtur oportere ante eidus Sextilis primas.

Sei quoi de ea re (⁴⁵) iniquom videbitur esse, ad nos adeant primo quoque die et ab omnibus controversis et hono. publ. li².

(⁴⁶) Leg(ati) Moco Meticanio Meticoni f., Plaucus Peliani(o) Pelioni f.

156. Sententia arbitri ex compromisso. (Saec. I p. C.)

C. I. L. 9,264 n 2827. *E lapide in agro Histoniensi ad litus maris Hadriatici reperto, edito a Mo., Stadtrechte p. 484, Wi. 873.*

C. Helvidius Priscus, arbiter (²) ex compromisso inter Q. (³) Tillium Eryllum, procurato(⁴)rem Tilli Sassi, et M. Paquium Aulanum, (⁵) actorem municipi Histoniensium, (⁶) utrisque praesentibus iuratus sententiam (⁷) dixit in ea verba, q(uae) inf(ra) s(cripta) s(unt):

(⁸) 'Cum libellus vetus ab actoribus Histoniensium (⁹) prolatus sit, quem desideraverat Tillius (¹⁰) Sassius exhiberi, et in eo scriptum fuerit, (¹¹) eorum locorum, de quibus agitur, fa(¹²)ctam definitionem per Q. Coelium Gal(¹³)lum: M. Iunio Silano L. Norbano Balbo (¹⁴) cos.³ VIII k. Maias inter P. Vaccium Vitulum, (¹⁵) auctorem Histoniensium fundi Heriani(¹⁶)ci,

1) leiberique. — 2) *Ita Ri. tabula; Or. conicit: et one(ribus) publ(i-cis) li(beri) [sint]. At neque onerum publicorum mentio apta videtur et scribendum erat popl.; requiritur fere: et ab omnibus controversis abstant.* — 3) *a. p. Chr. 19.*

et Titiam Flaccillam, proauctorem Til⁽¹⁷⁾li Sassi fundi Vellani, a(ctum) e(sse) in re praesenti ⁽¹⁸⁾ de controversia finium, ita ut utrisq(ue) ⁽¹⁹⁾ dominis tum fundorum praesentibus ⁽²⁰⁾ Gallus terminaret, ut primum palum ⁽²¹⁾ figeret a quercu pedes circa undec⁽²²⁾im, abesset autem palus a fossa (neque ⁽²³⁾ apparet, quod pedes scripti essent, ⁽²⁴⁾ propter vetustatem libelli interrupti ⁽²⁵⁾ in ea parte, in qua numerus pedum ⁽²⁶⁾ scriptus¹ videtur fuisse), inter fos⁽²⁷⁾sam autem et palum iter commune² ⁽²⁸⁾ esset, cuius proprietas³ soli Vacci Vituli esset; ⁽²⁹⁾ ex eo palo e regione ad fraxinum notatam pal⁽³⁰⁾um fixum esse a Gallo, et ab eo palo e regione ad ⁽³¹⁾ superciliu(m) ultimi lacus Serrani in partem sinisterio⁽³²⁾[rem d]erectam finem ab eodem Gallo.

††157. Decretum L. Novii Rufi. (193 p. C.)

C. I. L. 2,555 n. 4125. *Tarraconae rep., in hortis Ant. Augustini ad-servat.* — *Post alios ed. Mo. Stadtrechte p. 487.*

Imp(eratore) Caes(are) P. Helvio ⁽²⁾ Pertinace princip(e) ⁽³⁾ senatus patre patriae ⁽⁴⁾ Q. Sosio Falcone C. Iulio Eru-ci⁽⁵⁾o Claro cos. III idus Febr. ⁽⁶⁾ sententiam quam tulit ⁽⁷⁾ L. Novius Rufus leg(atus) Aug(usti) pr(o) ⁽⁸⁾ pr(aetore) v(ir) c(la-rissimus) inter compaganos ri⁽⁹⁾vi Larensis et Val(eriam) Fa-ventinam ⁽¹⁰⁾ descriptam et propositam pr. non. ⁽¹¹⁾ Novembr. in v(erba) i(nfra) s(cripta): Rufus leg(atus) c(um) c(onsilio) c(ollocutus) ⁽¹²⁾ decretum ex tilia recitavit: ⁽¹³⁾ 'Congruens est intentio mea qua ⁽¹⁴⁾ tus proximae argumentis ⁽¹⁵⁾ . . . parte prolatis rei ⁽¹⁶⁾ . . p . . . Aput me actu[m] est d ⁽¹⁷⁾ inspectio itaq[ue] ⁽¹⁸⁾ . . . [q]ui in priva ⁽¹⁹⁾ amox

158. Sententia de sepulcris. (Saec. II—III p. C.)

C. I. L. 10,318 n. 3334. *Titulum Miseni repertum, hodie autem deper-ditum descripsit primus Accursius loco antiquo, cuius unius exemplum fidum est; ceteri titulum interpolant; partem posteriorem totam confictam ab-iecimus.*

[In his] aedificis et locis ⁽²⁾ [adi]acentibus aedificis, sive is locus ager est, ⁽³⁾ [P.] Aeli Rufini militis, ⁽⁴⁾ [omni]bus se

1) scritus. — 2) communem. — 3) propietas.

possessorem esse ex causa emptionis P. ⁽⁵⁾ Aeli Abascanti, patris sui, Alfenio Senecioni subpraef(ecto) ⁽⁶⁾ class(is) pr(aetoriae) Mis(enatis) probavit et meruit sententiam, quam ius⁽⁷⁾ su eiusdem Senecionis subpraef(ecti) huic titulo proscripsit.

⁽⁸⁾ 'Senecio c(um) c(onsilio) c(ollocutus) dixit: ⁽⁹⁾ 'Necessariam fuisse inspectionem aedificiorum et ⁽¹⁰⁾ loci, de quibus apu[t] me actum est, re ipsa manifestatur. ⁽¹¹⁾ Cum igitur aedificia solo puro posita deprehende⁽¹²⁾ rim neque ullo sepulchro superposita vel coniuncta, ap⁽¹³⁾ paret venditionem eorum iure factam, ideoque ad Aelium ⁽¹⁴⁾ Rufinum militem ex causa emptionis pertinere videntur. ⁽¹⁵⁾ Loci vero sive agri, quem adiacentem aedificis Aelius Abas⁽¹⁶⁾ cantus, pater Rufini, ab heredibus Patulci Diocletis aequae ⁽¹⁷⁾ mercatus est, cum habeat plurima et dispersis locis sepul⁽¹⁸⁾ chra, ius per venditionem transferri ad emptorem ⁽¹⁹⁾ non potuit; set, cum pater Rufini et postea Rufinus, quam⁽²⁰⁾ qum non iure facta emptione, semper in possessionem ⁽²¹⁾ fuerint, nullo iure eum locum vindicare sibi Patulci pos⁽²²⁾ sunt. Plane cum in re praesenti inspexerim. [cippum, ubi nomen] ⁽²³⁾ erasum Patulci dicunt, reman[ere tamen vestigia scripturae] ⁽²⁴⁾ exprimentia haec verb[a]...

159. Lis fullonum de pensione solvenda (a. 244).

C. I. L. 6,50 n. 266. *E tabula marmorea, quae Romae in Esquilino a. 1701 reperta postea in duas partes dissecta parieti affixa est musei Capitolini. Pars dextra, cui extrema pars tituli inde a v. 29 inscripta est, nunc quidem mutila dextro caret latere, integram vero descriptam exhibet Fabretti, inscr. 278; quae hodie desunt, proponuntur inclusa uncis quadratis. Alterius eiusdem tituli exempli partem servavit Fabr. p. 279. De re ipsa cf. Bremer, Rh. Mus. 1886 p. 10, et Mo. l. c.*

Herculi sacrum posuit ⁽²⁾ P. Clodius Fortunatus q(uin)-q(uennalis)¹ perpetuus huius loci.

⁽³⁾ Interlocutiones ⁽⁴⁾ Aeli Floriani, Herenni Modestini et Faltoni ⁽⁵⁾ Restutiani, praeff. vigil. p. p. v. v.²

Florianus d(ixit): 'Quantum ad formam a me datam per-
ti⁽⁷⁾net, quoniam me convenis³, de hoc inprimis tractan⁽⁸⁾ dum

1) Scilicet collegii fullonum sive fontanorum. — 2) i. e. praefectorum vigilum perfectissimorum virorum. — 3) Adloquitur praefectus eum qui apud eum a fullonibus pensionem petebat, fortasse curatorem aquarum operum publicorum vel advocatum fisci pro eo verba facientem.

est. Ita interlocutum me scio esse hesternā⁽⁹⁾ die: 'docere partem diversam¹ oportere hoc⁽¹⁰⁾ ex sacra auctoritate descendere, ut pensiones² ⁽¹¹⁾ non dependerentur'; et respondit³: 'se quibus⁽¹²⁾ cumque rationibus posse ostendere, hoc⁽¹³⁾ ex sacra auctoritate observari'; et hodie hoc⁽¹⁴⁾ dicit³: 'ex eo tempore', inquit, 'ex quo Augustus⁽¹⁵⁾ rem publicam obtinere coepit, usque in hodiernum⁽¹⁶⁾ numquam⁴ haec loca pensiones pensitasse'.

⁽¹⁷⁾ Et infra. Florianus d(ixit): 'Vidi locum dedicatum ⁽¹⁸⁾ imaginibus sacris'⁵.

Et alio capite. ⁽¹⁹⁾ Modestinus d(ixit): 'Si quid est iudicatum, habet ⁽²⁰⁾ suam auctoritatem, si est, ut dixi, iudicatum; ⁽²¹⁾ interim aput me nullae probationes exhi⁽²²⁾[be]ntur, quibus doceantur fullones in pen⁽²³⁾[sione]m iu[r]e conveniri'.

Et alio capite. ⁽²⁴⁾ R[est]it[utia]nus c(um) c(onsilio) c(ollocutus) d(ixit): 'Manifestum est, quid ⁽²⁵⁾ indicav[erint] pp. vv.; nam Florianus partibus ⁽²⁶⁾ suis diligentissime functus est, qui, cum in ⁽²⁷⁾ rem praesentem venisset, locum inspexit ⁽²⁸⁾ et universis indiciis examinatis senten⁽²⁹⁾tiam de eo loco, d[e quo cum maxime] ⁽³⁰⁾ quaeritur⁷, protulit, a qua provocatum] ⁽³¹⁾ non est.⁶

Et in[fra]. Restitutianus d(ixit): ⁽³²⁾ 'Modestinus quo[que] secutus res] a Floriano [iu]di[catas] pensiones] ⁽³³⁾ exigi prohibu[it].'

Et infra.] ⁽³⁴⁾ Restitutia[nus] d(ixit): 'Illud servabitur ⁽³⁵⁾ fontanis, quo[d] obtinuerunt] ⁽³⁶⁾ aput suos iudic[es] et quod habue]⁽³⁷⁾runt in hodie[rum sine pensione].

Actum IIII idus Mar(tias) ann(i), q[uo] victoriam percepimus⁸.

⁽³⁸⁾ Ex Alexandro Au[g. II et Marcello II cos.] ⁽³⁹⁾ litigatum est [in] ⁽⁴⁰⁾ Peregrino et Aemiliano cos.⁹

1) i. e. fullones, contra quos actum est. — 2) i. e. a fullonibus pro usu aquae publicae aerario solvendae. — 3) Scil. pars diversa, i. e. fullones. — 4) hodie[rum] quam. — 5) Fullones docuisse videntur locum, de quo agatur, sacrum esse. — 6) Hic incipit exemplum alterum mutilum. — 7) queritur ex. utrumque. — 8) actum — percepimus habet ex. alterum solum. — 9) Exemplum alterum habet: Litigatum est ex Alexandri Aug. II et Marcelli II cos. in Peregrini et Aemiliani cos. dies (numerus dierum, qui addi debuit, non est additus). — Consules sunt annorum 226 et 244.

††160. Hereditatis petitiones Arsinoiticae duae.

a. Querela de testamento nullo. (a. 124.)

E papyro 1492 Erzherzog Rainer, descripta a Wesselio Vindobonensi, edita cum commentario a Mo. Z.S.St. 12,284 sq. — Quae in margine superiore leguntur et subscriptio inde a v. 40 atramento rubro scripta sunt, quo et in corrigendo βιβλιοφύλαξ ille Claudius utebatur, qui exemplar hoc nostrum stratego nomī Arsinoitici missurus erat.

In margine superiori: Σ / / / υτς στρα[τ]η^Υ 'Αρσι—

(¹) 'Εκ τέμου [ύπο]μνηματισμῶν [Β]λασιίου Μα[ρ]ιανοῦ ἐπάρ-
χου² σπείρης (²) [π]ρώ[τ]ης Φλαουίας Κιλί[κ]ων [ί]πτικῆς. 'Εξ
ἀναπομπῆς³ 'Ατερίου (³) [Νέπ]ω[τ]ος τοῦ κρατίστο[υ ἡγ]ε[μ]όνος
ἔτους [ὁ] γδίου αὐτοκράτορος (⁴) [Καίσαρ]ος [Τ]ραιανοῦ 'Αδρια-
[νο]ῦ Σεβ[α]στοῦ Φαρμουθί δακτωκαδεκάτη⁴, (⁵) π[α]ρ[ι]ν[ο]ς
Κλαυδίου 'Α[ρ]τεμ[ι]δίου νομι[κ]οῦ⁵ 'Αφροδείσιος 'Απολλω⁽⁶⁾ν[ι]οῦ
πρὸς 'Αμμόνιον 'Α[π]ίωνος. Τοῦ 'Α[φ]ροδείσιου διὰ Σωτηρί⁽⁷⁾ου
ρήτορος⁶ εἰπόντος [σ]υνελθόντα ἑαυτὸν ἀγράφως Σαραποῦτι⁽⁸⁾
τι[ν]ι: ἐσχηκέναι ἐξ α[ὐ]τῆς 'Ωριγένην, ὃς ἐτελεύτησεν, καὶ (⁹) ἄλ-
λους· τοῦ νόμου καλ[ο]ύντος τοὺς πατέρας ἐπ[ι] τὰς κληρονο-
μίας (¹⁰) τῶν ἐξ ἀγράφων⁷ παίδων τὸν ἀντίδικον θέλειν κατὰ

In margine: stratego¹ Arsi(noites).

(¹) *Ex codice actorum Blaesii Mariani praefecti² cohortis*
(²) *primae Flaviae Cilicum equitatae. Ex delegatione³ Haterii*
(³) *Nepotis optimi praefecti anno octavo imperatoris* (⁴) *Caesaris*
Traiani Hadriani Augusti Pharmuthi XVIII⁴, (⁵) *prae-*
sente Claudio Artemidoro iuris perito⁵. Aphrodisius Apollo⁽⁶⁾nii
contra Ammonium Apionis filium. Aphrodisio per Soteri⁽⁷⁾-
chum advocatum⁶ dicente coisse in matrimonium se sine scriptis
Saraputi⁽⁸⁾ cuidam mulieri et habuisse ex ea Origenem defunc-
tum et ⁽⁶⁾ alios; cum lex vocet patres ad hereditates ⁽¹⁰⁾ libe-
rorum quaesitorum ex [nuptiis]⁷ sine scriptis habitis, adversarium

1) Cfr. p. 234 n. 6. — 2) επρχου supra lineam addidit manus secunda.
— 3) Hanc vocem usurpatam plerumque ubi a minore ad maiorem potesta-
tem mittitur, hic (cfr. b. I v. 20) delegationem significare, probavit Mo.
l. l. p. 292. — 4) id est a. 124. April. 13. — 5) adessorem intellige: cfr.
v. 24. — 6) De rhetoribus cfr. Mitteis, Reichsrecht und Volksrecht p. 191 ff.
— 7) om. γάμων.

δια⁽¹¹⁾θή[κ]ην κληρονόμον ε[ί]ναι τοῦ Ὠριγένους· οὐκ ἔχοντος ἐκεῖ⁽¹²⁾νου ἀπὸ τῶν νόμων ἐξουσίαν περιόντος πατρὸς εἰς ἄλλον τινὰ ⁽¹³⁾ γράφειν [δια]θήκην παραξίου¹ [πα]ρ[α]νόμο[υ] οὐσης [τ]ῆς εἰς τὸν ἀντί⁽¹⁴⁾δι[κ]ον δι[α]θήκης ἀντιποιεῖσθ[α]·² τῶν ὑπὸ τοῦ υἱοῦ καταλειφθέν⁽¹⁵⁾[των κ]αὶ τοῦ Ἀμμωνί[ου διὰ] Μαρκιανοῦ ῥήτορος ἀποκρινάμε⁽¹⁶⁾[ν]ου [τ]ῷ τῶν Αἰγυπτί[ων] νόμον διδόναι ἐξουσίαν πᾶσι τοῖς διατι⁽¹⁷⁾θεμένοις καταλείπειν [ο]ἷς βούλο[ν]ται τὰ ἴδια· ἑαυτὸν μέντοι ἀνε⁽¹⁸⁾ψιδὸν ὄντα τοῦ τετε[λε]υτηγέτ[ο]ς καταλ[ε]λειφθαι σὺν ἐτέρῳ ⁽¹⁹⁾ ὑφ' τοῦ ἀντιδίκου κλη[ρο]νόμον [κ]αὶ τὴν δι[α]θήκην πλήρη ἔχειν ⁽²⁰⁾ τὸν τῶν μαρ[τύ]ρων ἀριθμόν. ~

Βλαΐσιος Μαρριανός· ἀναγνώσθ⁽²¹⁾τω ἡ τοῦ Ὠ[ριγέ]νους δ[ια]θήκη. Ἀναγνώσθεις ἐπὶ τοῦ ὀγδό⁽²²⁾ου ἔτους Ἀ[δριαν]οῦ [τ]οῦ κ[υ]ρίου Χοιὰκ τριακάδος³. Βλαΐσιος Μαρριανός ⁽²³⁾ ἔπαρχος σπ[εί]ρης π[ρ]ώτης Φλα[υ]ία[ς Κι]λίκων ἱππικῆς συλλαλήσας ⁽²⁴⁾ Ἀρτε[μι]δ[ώ]ρῳ τῷ νομ[ι]κῷ [π]ε[ρ]ὶ τοῦ πράγματος ὑ[π]ηγόρευσεν ἀπὸ ⁽²⁵⁾ [ν]όμου [ν] δι[ε]γ[ν]ώσθαι κατὰ λέξιν ο[υ]τως· ὁ τελευτήσας Ὠρι⁽²⁶⁾[γένης ὢν ἐξ ἀγρά]φ[ων] [γ]άμων κ[ατὰ] νόμ[ω]ν

velle ex testa⁽¹¹⁾mento heredem esse Originis; iam cum non habeat il⁽¹²⁾le secundum leges licentiam patre superstite in alius cuiusquam favorem ⁽¹³⁾ scribere testamentum cumque inofficiosum¹ et iniustum testamentum esset scriptum in favorem ad⁽¹⁴⁾versarii, petere se bona a filio relic⁽¹⁵⁾ta; et Ammonio per Marcianum advocatum responden⁽¹⁶⁾te Aegyptiorum leges dare licentiam omnibus quicumque ⁽¹⁷⁾ testarentur relinquere quibus vellent bona sua, at semet utpote fratris ⁽¹⁸⁾ defuncti filium, relictum esse cum alio ⁽¹⁹⁾ filio adversarii heredem et testamentum plenum habere ⁽²⁰⁾ testium numerum:

Blaesius Marianus: Recite⁽²¹⁾tur Origenis testamentum. Quo recitato octa⁽²²⁾vo anno Hadriani domini die trigesimo Choiak³ Blaesius Marianus ⁽²³⁾ praefectus cohortis primae Flaviae Cilicum equitatae ⁽²⁴⁾ cum Artemidoro iurisperito collocutus de ea re pronuntiavit secundum ⁽²⁵⁾ leges decretum esse ad verbum sic: Origenes de⁽²⁶⁾functus ex nuptiis sine scriptis

1) ἑπαρχίου ignotum nec tamen mendose compositum (per ὑπέστιαν ex παρ' ἀξίαν) si recte legitur, καὶ sequens omissum est. Diels. — 2) i. e. desiderare mitti in bona eius. — 3) i. e. testamentum factum est a. 123. Dec. 26.

[γράφαι] φα[ίνετ]α[ι] (²⁷) [κληρονόμον] διαθήκη[ς] ἐξουσία[ν] μὴ ἐσ[χ]η[κ]ῶς τ[οῦ] πατρ[ὸς] αὐ[τοῦ] (²⁸) [ζ]ῶν[τ]ος· [καὶ τοῦ] μὲν Ἀμμωνί[ου] εἰπόντος ἐξ ἐν[γ]ράφων γὰ(²⁹) μων γεγο[νέ]ναι τὸν Ὡ[ρι]γένην, τοῦ δὲ Ἀφροδείσιου διαβεβαιω(³⁰) σαμένου ἐξ [ἀ]γράφων αὐτὸν γάμων γεγεννήσθαι, Βλαΐσιος (³¹) Μαριανὸς [ἐπ]αρ[χο]ς σπείρης πρῶ[της] Φλαυίας Κιλίκων ἱππικῆς· (³²) αὐτ[ὸ] τοῦ[το] δ' Ἀ]φροδείσιος ἀποδείξει ἐν ἡμέραι[ς] ἐξήκοντα.

(³³) [Τ]οῦ Ἀφροδείσιου ἀξιώσαντος ἐ[ν] το[σο]ύτῳ ἐπ' ἀν[ά]γρ[αφ]ῆς γενέσθ[αι]· (³⁴) τὰ ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ ἀπολειφ[θ]έντα Βλαΐσιος Μαριανός· ἐνέ(³⁵) τεῖλα Εἰ[σι]δῶρῳ ἡγεμονικῶ ὑπὲρ[τῇ] ποι[ή]σασθαι αὐτὴν (³⁶) τὴν ἀνα[γρ]αφ[ῆ]ν καὶ ἀναδοῦν[αι] ἀντίγραφα τοῖς ἐμφερο(³⁷) μένοις, τῆς κλειδὸς τῆς οἰκίας μενούσης παρὰ τῷ Ἀμμωνίῳ (³⁸) [ἐνεσ]φραγ[ι]σμέν[η]ς· καὶ μετ' ὀλίγον τοῦ Ἰσιδώρου ἀπαγγείλαν(³⁹) [τος γε]γονέναι [τ]ὸ κελευσθὲν Βλαΐσ[ι]ος Μαριανός· ἐκέλευ(⁴⁰) [σα τήνδε τ]ὴν προ[φ]ορὰν ὑπομνηματισθῆναι.

Κλαύδιος (⁴¹) ν βιβλιοφύλαξ ὑπάρχει ἔτους ὀγδόου (⁴²) [αὐτοκρά]τορος Καίσαρος Τραιανοῦ Ἀδριανοῦ (⁴³) [Σεβαστο]ῦ. Ἐπειφ μιᾷ καὶ εἰκάδι.¹

procreatus contra leges scripsisse videtur (²⁷) *heredem cum testamenti factionem non habuerit patre* (²⁸) *superstite. Et Ammonio dicente ex nuptiis scriptura interveniente con*(²⁹)*tractis progenitum esse Origenem, Aphrodisio autem confir*(³⁰)*mante ex nuptiis sine scriptis habitis eum progenitum esse Blaesus* (³¹) *Marianus praefectus cohortis primae Flaviae Cilicum equitatae: (*³²*) id ipsum Aphrodisius ostendit intra diem sexagesimum.*

(³³) *Aphrodisio desiderante rebus sic stantibus inventarium fieri* (³⁴) *eorum quae idem reliquisset, Blaesus Marianus: ius*(³⁵)*si Isidorum praefectorium officialem facere id* (³⁶) *inventarium et tradere exemplaria eis ad quos ea res* (³⁷) *pertinet, clavi domus manente apud Ammonium* (³⁸) *obsignata. Et paulo post Isidoro nuntian*(³⁹)*te facta esse quae essent iussa Blaesus Marianus: ius*(⁴⁰)*si hanc prolationem in acta referri.*

Claudius (⁴¹) *n bibliophylax. Extat. Anno octavo* (⁴²) *imperatoris Caesaris Traiani Hadriani* (⁴³) *Augusti Epeiph vicesimo primo.*¹

1) i. e. a. 124. Jul. 15.

b. Hereditatis petitio ab intestato (a. 135).

Publ. Musei Berolin. 1892, fasc. 1 no. 19, pag. 30. — E papyro duabus paginis scripta. — Ed. Mo. Z.S.St. 14,1, cum commentario, denuo collata papyro, docuitque quaestionem qua de agatur, eam esse, an quod saepius citatur (I, 7.21. II, 1.16) rescriptum Hadriani de nepotum neptiumque in aviae intestatae bona successione non solum ad Alexandrinos sed etiam ad Aegyptios pertineat.

(1) Ἀντίγραφον.

I.

(2) Ἐξ ἀναπομπῆς Πετρωνίου Μαμ[ερτ]εῖνου ἐπάρχου Αἰγύπτου. (3) []ἰθ' Ἀδριανοῦ Καίσαρος τοῦ κυρίου Μεχεῖρ ἱζ' ¹ ἐπὶ τῶν κατὰ Χεναλεξᾶν πρὸς (4) Πετεςουχὸν καὶ Διονύσιον. Μένανδρος ὁ κριτῆς τοῖς διαδικαζομένοις (5) εἶπεν· Ὑπερεθέμεγν τὸ νῦν π[ρᾶγ]μα, ἐπὶ καθολικὸν ² ἦν, ἄχρι οὗ γράψω (6) τῷ κρατίστῳ ἡγεμόνι, εἰ καὶ Αἰγυπτίῳ υἱωνοῖς καὶ υἱδ[αί]ς δέδοται (7) τὰ μαμμῶα [δ:]ᾶ τῆς τοῦ κυρίου Ἀδριανοῦ Καίσαρος χάριτος. Ἀναγνωσθή(8)σεται· οὐν ἡ ὑπ' ἐμοῦ τῷ κρατ[ίστῳ] ἡγεμόνι γραφεῖσα ἐπιστολὴ καὶ ἡ (9) ὑπὸ αὐτοῦ ἀντιγραφείσα μοι· ἄς ³ [κ]ελεύσας ἀμφοτέρως ἀναγνωσθῆναι (10) τοῖς τε ὑπομνήμασι ἀναλ[ήμ]φθῆναι περιέχων κατὰ λέξιν οὕτως· (11) Πετρωνίῳ Μαμερτεῖνῳ τ[ῷ] κρ[α]τίστῳ ἡγεμόνι Μένανδρος γενό(12)μενος βασιλικῆς γραμ[ματ]εὺς Ἀρσινόεϊτου χαίρειν· (13) Χεναλεξᾶς Ἀλεξάνδρου Αἰγ[υπ]τία τῷ διεληλυθότι διαλογισμῷ (14) ἐδικάσατο ἐπὶ Ἡρακλείδου κρ[ιτο]ῦ

(1) Exemplar:

I.

(2) Ex delegatione Petronii Mamertini praefecti Aegypti (3) anno XIX. Hadriani Caesaris domini Mecheir XVII¹. In causa Chenalexae contra (4) Petesuchum et Dionysium. Menander iudex litigantibus (5) dixit: Distuli praesens negotium, quippe quod generale² sit, donec scripsissem (6) optimo praefecto, an etiam Aegyptiorum nepotibus neptibusque data sint (7) bona aviae beneficio domini Hadriani Caesaris. Recita(8)bitur igitur epistola a me scripta optimo praefecto et (9) eam quam ille mihi rescripsit. Quam iussit utramque recitari (10) et commentariis inseri, habentes ad verbum sic: (11) Petronio Mamertino optimo praefecto Menander quon(12)dam regius scriba Arsinoiti nomi salutem: (13) Chenalexus Alexandri filia Aegyptia in praeterita actione (14) litigabat sub Heraclide iudice

1) i. e. a. 135. Febr. 12. — 2) i. e. cum iuris non facti quaestio vertatur. — 3) dubiae hae duae litterae.

πρὸς Πετεςουχὸν θεῖον ἑαυτῆς ⁽¹⁵⁾ πρὸς πατρὸς καὶ Διονύσιον
[ἀνε]ψὶν περὶ μαμμῶν ὑπαρχόντων ⁽¹⁶⁾ ὧν ἔλεγον¹ εἰς τὸν πα-
τέρα ἐ[αυ]τῆς ἀπὸ τῆς μητρὸς αὐτοῦ ἐλγλυθέ⁽¹⁷⁾ναι. Ἐπεὶ δὲ οἱ
περὶ τὸν Πετες[ου]χὸν διεβεβαίωσαντο ἐκείν[ου]² πρὸ⁽¹⁸⁾ τετελευ-
τηκέναι τῆς μητρὸς τῇ α' ³ Ἀδριανοῦ Καίσαρος τοῦ κυρίου, ⁽¹⁹⁾
αὐτῇ⁴ δὲ τῇ ιε' ⁵, τοῦτο ἀποδείξει διὰ γραμμάτων ὑπέσχετο, ὑπερ-
ετέθη ⁽²⁰⁾ ἢ διάγνωσις εἰς τὴν ἀπόδειξιν. Νῦν ἀναπεμφθέντες⁵ ἐπ'
ἐμὲ πρὸς τοὺς ⁽²¹⁾ αὐτοὺς ἡξίου⁵ προσφυγεῖν τῇ χάριτι τοῦ θεοῦ
ἐπιφανεστάτου αὐτοκράτορος ⁽¹⁾ καὶ Αἰγυπτίσις συνκεχωρημένους⁶ Π.
τὰ μαμμῶα κληρονομεῖν, καὶ ἐπήνεγκ[ε] ⁽²⁾ Γελλίου Βάσσου τοῦ
κρατίστου ἐπιστρατήγου ἀπόφασιν κεκρικότος καὶ τοὺς τῶ[ν] ⁽³⁾
παίδων παιδας μετουσίαν ἔχειν τῆς τῶν μαμμῶν κληρονομίας.
ἐγ[έ] ⁽⁴⁾ γραπτο δὲ διὰ τῆς ἀποφάσεως αὐτοῦ μετ' ἄλλα οὕτως. 'ὅσα
προσέγγαντο⁷ πα[τρι] ⁽⁵⁾ κῶν περὶ τὸν προκείμενον ἀπὸ τῆς Εὐ-
[δ]αιμονίδος διαθήκης ἢ καθ' ὅν[τινα] ⁽⁶⁾ τ[ρ]όπον, ταῦτα μετεῖ-
ναι τοῖς ἐκείνου τέκνοις'. ζητουμένου οὖν καὶ τού[του, εἰ], ⁽⁷⁾ τε-
τελευτηκυίας τῆς μάμμης αὐτῆς ἀδιαθέτου πρὸ θ' ⁸ τῆς τοῦ αὐτο-

*contra Petesuchum patrum suum ⁽¹⁵⁾ et Dionysium consobri-
num de aviae bonis ⁽¹⁶⁾ quae dixit¹ ad patrem suum de matre
eius pervenis⁽¹⁷⁾se. Iam cum Petesuchiani confirmassent illos²
ante ⁽¹⁸⁾ matrem decessisse anno I Hadriani Caesaris domini³,
⁽¹⁹⁾ ipsa autem anno XV⁴, idque ipsum probare scriptis pro-
misisset, dilata est ⁽²⁰⁾ sententia in probationem. Nunc dele-
gati⁵ ad me contra eos⁽²¹⁾dem petiit⁵ ut confugeret ad beneficium
dei praesentissimi imperatoris ⁽¹⁾ qui etiam Aegyptiis concesserit⁶ Π.
aviae hereditates, attulitque ⁽²⁾ Gellii Bassi optimi epistrategi
decretum, quo iudicavit, etiam ⁽³⁾ filiorum filios participes esse
aviae hereditatis; est ⁽⁴⁾ autem scriptum in eius decreto post alia
sic: 'quaecunque deferebantur⁷ rerum filii ⁽⁵⁾ ad eum de quo
agitur ex Eudaemonidis testamento sive quae alia ⁽⁶⁾ causa est,
ea pertinere ad eius liberos'. Iam cum quaesitum esset etiam
id: ⁽⁷⁾ avia defuncta intestata ante annum IX imperatoris⁸ ⁽⁸⁾*

1) ἔλεγεν requiritur. — 2) ἐκείνον expectes. — 3) a. 117. — 4) Che-
nalexam intellege adfirmare patrem suum, utpote a. 131 mortuum, aviae
supervivisse. — 5) ἀναπεμφθέντες ad duas portas spectat, ἡξίου ad Che-
nalexam. — 6) συνκεχωρη(χοτος) fuisse coni. Wilcken. — 7) προσέγγοντο re-
quiritur. — 8) a. 125.

κ[ράτορος] ⁽⁸⁾ χάριτος, λήμψεται ἡ υἱδῆς τὴν τοῦ πατρὸς μοῖραν, γράφω σοι, ἡγεμ[ὼν μου], ⁽⁹⁾ ἵνα τὸ δόξαν κελεύσης γενέσθαι. Ἐρρωσθαί σε εὐχομαι, ἡγεμῶν κύ[ρις]. ⁽¹⁰⁾ |_ιθ' αὐτοκράτορος Καίσαρος Τραιανοῦ Ἀδριανοῦ Σεβαστοῦ Μεχεῖρ ιδ'.

(¹¹) Πρὸς ἣν ἀντεγράφη.

(¹²) Πετρώνιος Μαμερτεῖνος Μενάνδρῳ γενομένῳ βασιλ(ικῇ) γρ(αμματεῖ) Πολέμ[ωνος] ⁽¹³⁾ μερίδος χαίρειν. (¹⁴) Εἰ μὴδὲν ἐκρίθη μέχρι τούτου Χεναλεξάτος καὶ Πε[τ]εσούχου δι (¹⁵) πρὸς πατρὸς θείου καὶ Διονυσίου ἀνεψιῦ περὶ τῶν μαμμῶν α[ὐτῆς] (¹⁶) ὑπαρχόντων, προσήκει σε ἀκολούθως τοῖς τοῦ κυρίου γράμμ[ασιν] (¹⁷) Χεναλεξά τῶν πατρῶν² μέρος, ὃ περιὼν ἂν ὁ πατήρ αὐτῆς ἔλαβ[εν, προσκρίνειν]. (¹⁸) Ἐρρωσο. |_ιθ' Μεχεῖρ ιδ'.³

Ἀπαφίγατο· Θεναλεξά τὸ πατρῶν μέρος, ὃ περιὼν ἂν ὁ πατήρ αὐτ[ῆς] ἔλαβ[εν].⁴ (¹⁹) προσήκειν δοκεῖ ἀκολούθως τοῖς ὑπὸ τοῦ κρατίστου ἡγεμόνος γραφ[εῖσι].

*beneficii, capiatne ueritas patris portionem? scribo tibi, prae-fecte mi, (9) ut quod videbitur iubeas fieri. Valere te opto, domine praefecto. (10) Anno XIX imperatoris Caesaris Traiani Hadriani Augusti Mecheir XIV.*¹

(¹¹) *Ad quam rescriptum est.*

(¹²) *Petronius Mamertinus Menandro quondam regio scribae Polemonis (13) partis salutem: (14) Si nihil adhuc iudicatum est inter Chenalexam et Petesuchum (15) patrum et Dionysium consobrinam de aviae eius (16) bonis, oportet te secundum domini epistolam (17) Chenalexae bonorum paternorum² portionem, quam pater eius cepisset, si superstes esset, adiudicare. (18) Vale. Anno XIX Mecheir XIV.*³

Pronuntiavit: Thenalexae paternam portionem quam pater eius cepisset si superstes esset, (19) competere videtur secundum ea quae optimus praefectus scripsit.

1) a. 135. Febr. 19. — 2) μαμμῶν requiritur vel πατρῶν cfr. v. 18. — 3) nota eodem die rescribi a praefecto. — 4) v. 18 a manu secunda additus est intra lineas ordinarias, προσήκειν inductum in principio v. 19 utpote errore comprehensum illo additamento.

(²⁰) ¹Ἀσκληπιάδης ῥήτωρ· Τὰς προσόδους ταύτη τῶν χρόνων, ὧν ἐπ[εκρά](²¹)τησαν², οὗτοι ἀποδότωσαν. Τῶν περὶ Πετεςσοῦχον λεγόντων ἑαυτο[ὺς] . . .

(²⁰) ¹*Asclepiades advocatus: Reditus nostrae temporum per quae posse*(²¹)*derunt*², *adversarii reddant. Petesuchianis dicentibus, se . . .*

1) *decisa lite ipsa iam de fructibus contentio incipit.* — 2) *Suppl.* τοῦ μέρους, ὃ τῇ συνηγορουμένῃ προσήκειν ἀπεφάνητο ὁ κριτής.

○(d)

○(c)

SALONIT · EQ · R ·
 EPITAVR · EQ · R
 IADESTIN · DEC
 IADESTIN · DEC
 ENTIS · SALON
 TI · RISINITAN ·
 CENTIS IADEST

(Filius cum VII signis)

○(a)

○(b)

T · IVLI · RUF1
 P · VIRI · MAXIMI
 T · FANI · CELERIS
 C · MARCI · PROCVLI
 P · CAETENNI CLEM
 P · LVRI · MODERA
 Q · POBLICI CRES

○
(a)

IMP CAESAR VESPASIANVS AVG PONT
 MAX TR POT II IMP VI P P COS III DESIG
 IIII VETERANIS QVI MILITAVERVNT IN
 CLASSE RAVENNATE SVB SEX LVCIPIO BASSO
 QVI SENA ET VICENA STIPENDIA AVT PLVRA
 MERVERVNT ET SVNT DEDVCTI IN PANNO
 NIAM QVORVM NOMINA SVBSCRIPTA
 SVNT IPSIS LIBERIS POSTERISQVE EORUM
 CIVITATEM DEDIT ET CONVIVIVM CVM

(b) ○

(c) ○

(d) ○

(b)

(c)

(d)

VXORIBVS QVAS TVNC HABVISSENT CVM
 EST CIVITAS IS DATA AVT SIQVI CAELIBES
 ESSENT · CVM IIS QVAS POSTEA DVXISSENT
 DVM TAXAT SINGVLIS SINGVLAS NON · APRIL
 CAESARE · AVG · F · DOMITIANO · CN · PEDIO · CASCO COS ·
 PLATORI · VENETI · F · CENTVRIONI · MAEZEIO
 DESCRIPTVM · EF · RECOGNITVM EX TABVLA
 AENEA QVAE FIXA EST ROMAE · IN CAPITOLIO · AD
 ARAM GENTIS · IVLIAE · DE · FORAS · PODIO · SINISTERIORE
 TAB · I · PAG · II · LOC · XXXXIII

(a)

IMP · CAESAR · VESPASIANVS · AVG · PONT
 MAX · TR · POT · II IMP · VI · P · P · COS · III DESIG
 III · VETERANI · QVI · MILITAVERVNT · IN
 CLASSE · RAVENNATE · SVB · SEX · LVCILIO
 BASSO · QVI · SENA · ET · VICENA · STIPENDIA
 AVT · PLVRA · MERVERVNT · ET · SVNT · DE
 DVCTI IN · PANNONIAM · QVORVM · NO
 MINA · SVBSCRIPTA · SVNT · IPSIS · LIBE
 RIS · POSTERISQVE · EORVM · CIVITATEM
 DEDIT · ET · CONVBIVM · CVM · VXORIBVS
 QVAS · TVNC · HABVSSSENT · CVM · EST · CIVI
 TAS · IIS · DATA · AVT · SIQVI · CAELIBES · ESSENT
 CVM · IIS · QVAS · POSTEA · DVXISSENT · DVM
 TAXAT · SINGVLIS · SINGVLAS · NON · APRIL
 CAESARE · AVG · F · DOMITIANO · CN · PEDIO · CASCO · COS
 PLATORI · VENETI · F · OENTVRIONI

MAEZEIO

DESCRIPTVM · ET · RECOGNITVM · EX · TABVLA
 AENEA QVAE FIXA · EST · ROMAE · IN
 CAPITOLIO · AD · ARAM · GENTIS · IVLIAE · DE
 FORAS · PODIO · SINISTERIORE · TAB · I
 PAG · II · LOCO · XXXXIII ·

30

30

(a) 30

20

○
(a)

DASIUS BREUCUS EMIT MANCIPIOQUE ACCEPIT
 PUERUM APOLAUSTUM, SIVĒ IS QUO ALIO NOMINE
 EST, N. GRECUM, APOCATUM PRO UNCIS DUABUS
 X DC DE BELLICO ALEXANDRI, F. R. M. VIBIO LONGO.
 EUM PUERUM SANUM TRADITUM, FURTIS NOXAQUE
 SOLUTUM, ERRONEM FUGITIUM CADUCUM NON ESSE
 PRESTARI: ET SI QUIS EUM PUERUM, Q. D. A.,
 PARTENVE QUAM QUIS EX EO EVICERIT, Q. M.
 EMPTOREM S. S., EUNVE AD Q. EA RES PERTINEBIT,
 UTI FRUI HABERE POSSIDERE Q. RECTE LICEAT:
 TUNC, QUARTUM ID ERIT, QUOD ITA EX EO EVIC-
 TUM FUERIT.

○
(b)

○
(c)

○
(d)

(b) ○

○ (c)

(d) ○

DUPLAM

T. P. P. R. D. F. R. DASIVS BREVCUS, D. F:
 BELVICUS ALAXANDRI. ID .. FIDE SUA ESSE
 IUSSIT VIBIVS LONGVS.

PROQVE EO PVERO, Q. S. S. EST, PRETIUM
 EIVS X DC ACCEPISSE ET HABERE SE DIXIT
 BELVICUS ALEXANDRI AB DASIO BREVCO.

ACT. KANAB. LEG. XIII G. XVII KAL. IUNIAS
 RUFINO ET QUADRATO COS.

(a) ○

DASSIUS BREUCUS

CIPIOQUE ACCEPIT . . E

APOLAUSTUM, SIVE IS QUO ALIO

NOMINE EST, N. GRECUM, A . .

CITATVM PRO UNCIS DUABUS

X DC DE BELLICO ALEXANDRI.

F. R. M. VIBIO LONGO

EU UM SANUM TRADITUM

. . . . FURTIS NOXAQUE SO-

. . . . M, ERRONEM FUGITI-

VUM KADUCUM NON ESSE

PRAESTARI; ET SI QUIS EUM PU-

ERUM, Q. D. A., PARTEMVE

QUAM QUIS EX EO EVICERIT,

(b)

APPI PROCLI VET.

LEG. XIII G.

ANTONI CELERIS

IUL. VIATORIS

ULP. SEVERI-

NI

L. FIRMI PRIMITI-

VI

M. VIBI LONGI

FIDEIUSSOR.

BELLICI ALEXAN-

DRI VENDIT.

(d)

(a)

(*Titulum cum signis*)

(c)

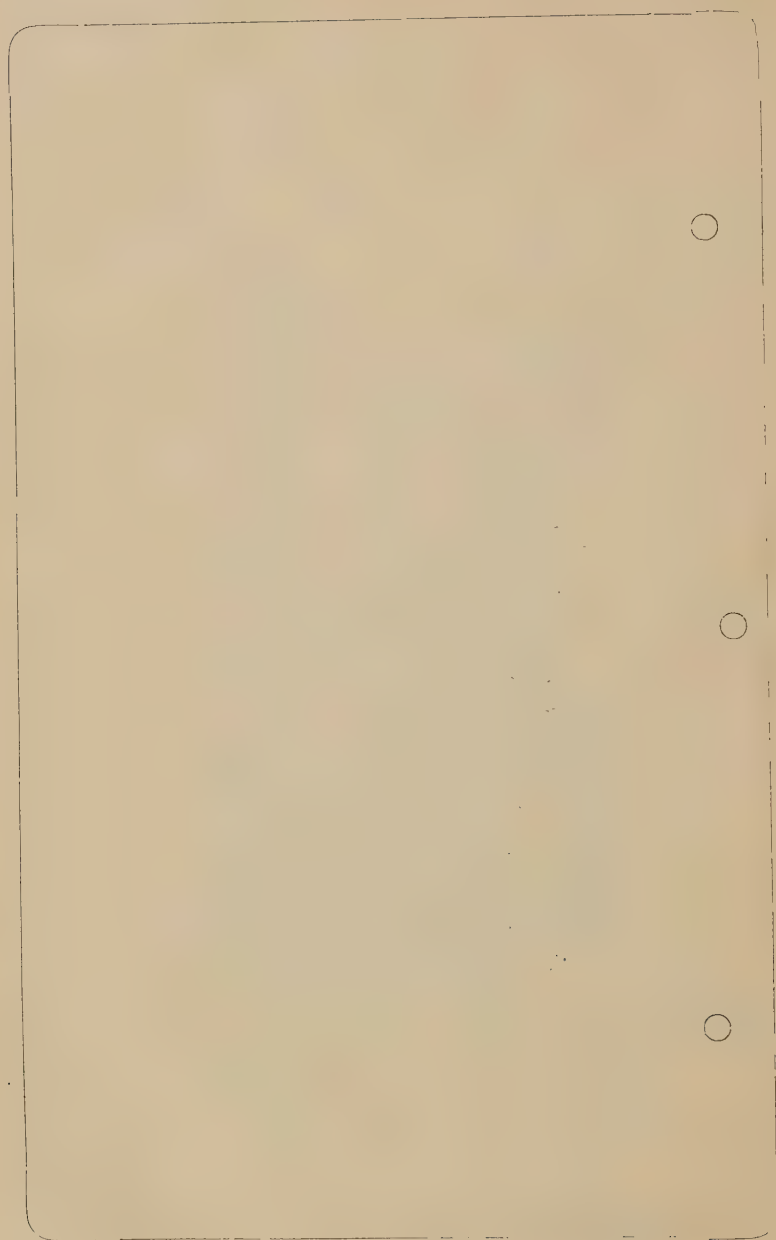
(d) ○

○
(c)

QUOMINUS EMPTOREM S. S. EVMUE, AD QUEM EA RES
 PERTINEBIT, UTI FRUI HABERE POSSIDERETQUE REC-
 TE LICEAT; TUM QUANTUM ID ERIT, QUOD ITA EX EO E-
 VICTUM FUERIT, TANTAM PECUNIAM DUPLAM
 PROBAM RECTE F. R. DASSIUS BREUCL, D. F. P. BEL-
 LICUS ALEXANDRI. IDEM FIDE SUA ESSE IUSSIT M.
 VIBIUS LONGUS.

PROQUE EO PUERO, QUI S. S. ETIVM EIVS X DC ACCE-
 PISSE ET HABERE SE DIXIT BELLICUS ALEXANDR. . .
 AB DASSIO BREUCI

(d) ○

ADDITAMENTA.

††161. Epistula Traiani de liberis militum.

Aegyptische Urkunden aus den Museen von Berlin (1892) n. 140. — Suppl. sunt Wilckenii.

Ἄν[τί]γγρ(αφον) ἐπιστ[ολ]ῆς τοῦ κυρίου μεθ[ηρ]μηνευ[ς]⁽²⁾-
μένης⁽¹⁰⁾ ω(?)⁽³⁾ [| _ .] Τραι[α]νοῦ Καίσαρος τοῦ κυρίου⁽⁴⁾
πλίου Λ⁽¹¹⁾ στικου⁽⁵⁾ ὑπάρ[χοι]ς προε[τέθ]η ἥδε ἡ ἐπι-
στολ[ή] ἐν τῇ π[α]ρεμβολῇ⁽⁶⁾ τῇ⁽⁷⁾ χειμασία⁽⁸⁾ λεγιῶνος⁽⁹⁾ τρίτης⁽¹⁰⁾
Κυ[ρ]ηναικῆς⁽¹¹⁾ καὶ λεγιῶνος⁽¹²⁾ [β] καὶ εἰκοστῆς⁽¹³⁾ Δηιοτεριανῆς⁽¹⁴⁾
πρίδιε νό[ν]ας Ἀουγοῦστας, ὅ ἐστιν¹ Μεσορῇ⁽¹⁵⁾ ια, ἐν πρι-
ν[κ]ε[π]τοῖς⁽¹⁶⁾.

⁽¹⁰⁾ Ἐπι[σ]ταμα(ι), Σίμμιέ μου, τ[ο]ύτους, οἵ⁽¹¹⁾ γονεῖς
αὐτῶν τῷ τῆς στρατείας ἀνεί⁽¹²⁾ λα[ν]το χρόνῳ, τὴν πρὸς τὰ πα-
τρικὰ⁽¹³⁾ ὑπάρ[χο]ντα πρόσθοον κεκωλύσθαι, ⁽¹⁴⁾ [καὶ τ]οῦτο
οὐκ ἐδόκει σκληρὸν εἶναι⁽¹⁵⁾ [τοῦν]αντίου αὐτῶν τῇ⁽¹⁶⁾ στρα-
τιῳ[τ]ικῇ⁽¹⁷⁾ [δι]δα[λ]χῆς πεποιηκότων. Ἡδιστα δὲ ⁽¹⁸⁾ αὐτὸς
προαιέναι² τὰς ἀφορμὰς, δι' ὧν ⁽¹⁹⁾ τὸ αὐστηρότερον ὑπὸ τῶν πρὸ
ἡμῶν⁽²⁰⁾ αὐτοκρατόρων σταθὲν φιλανθρωπῶς⁽²¹⁾ τερ[ο]ν ἐρμηνεύω.
Ὅνπερ τοιγαροῦν ⁽²²⁾ τ[ρ]ίτον οὐκ εἰσιν νόμιμοι κληρο⁽²³⁾ [νό-
μ]οι τῶν ἐαυτῶν πατέρων οἱ τῷ ⁽²⁴⁾ [τ]ῆς στρατείας χρόνῳ

*Exemplar epistulae domini transla⁽²⁾tæ . . . ⁽³⁾ [Anno ..]
Traiani Cæsaris domini ⁽⁴⁾ [nomina] ⁽⁵⁾ [consulibus?] propo-
sita est hæc epistula in castris ⁽⁶⁾ hibernis legionis tertiæ
Cyrenicae ⁽⁷⁾ et legionis vicesimæ secundæ Deiotarianæ ⁽⁸⁾
pridie nonas Augustas, quod est Mesore ⁽⁹⁾ XI, in principiis.*

⁽¹⁰⁾ Scio, mi Simmi, eis quos ⁽¹¹⁾ patres eorum militiae sus-
cepe⁽¹²⁾runt temporibus, ad paterna ⁽¹³⁾ bona aditum denegari,
⁽¹⁴⁾ neque id videbatur durum esse, ⁽¹⁵⁾ si quidem illi adversus
militarem ⁽¹⁶⁾ disciplinam fecerunt. At libentissime ⁽¹⁷⁾ ego
largior occasiones, ob quas ⁽¹⁸⁾ durius a retro ⁽¹⁹⁾ principibus
statutum huma⁽²⁰⁾nus interpretor. Quemadmodum igitur ⁽²¹⁾
non sunt legitimi he⁽²²⁾redes patrum suorum ii qui ⁽²³⁾ militiae

1) ἐστιν *dubium*. — 2) [scr. προίεμαι. TH. M.]

ἀναλ[η]μφθέν⁽²⁴⁾τες, ὁμῶς κατ[ο]χῆ[ν] ὑ[πα]ρχόντων ⁽²⁵⁾ ἐξ ἐκείνου τοῦ μέ[ρ]ους τοῦ διατάγμα⁽²⁶⁾τος, οὗ καὶ τοῖς πρὸς [γ]ένους συγγενέσι ⁽²⁷⁾ δίδοται, αἰτεῖσθαι δύνασθαι καὶ αὐτοὺς ⁽²⁸⁾ κρε[ῖν]ω. Ταύτην μου τὴν δωρεάν ⁽²⁹⁾ καὶ τοῖς στρατιώταις ἐμοῦ καὶ τοῖς οὐε⁽³⁰⁾τρανοῖς εὐγνωστόν σε ποιῆσαι δεή⁽³¹⁾σει, οὐχ ἕνεκα τοῦ δοκεῖν με αὐτοῖς ⁽³²⁾ ἐνλογεῖν, ἀλλὰ ἵνα τούτῳ χρῶνται, ⁽³³⁾ ἐὰν ἀγνοῶσι.

temporibus suscep⁽²⁴⁾ti sunt, sic possessionem bonorum ⁽²⁵⁾ ex illa parte edic⁽²⁶⁾ti, ex qua etiam genere cognatis ⁽²⁷⁾ datur, petere posse etiam illos ⁽²⁸⁾ decerno. Hoc meum beneficium ⁽²⁹⁾ et militibus meis et ve⁽³⁰⁾teranis palam facere te oport⁽³¹⁾tebit, non ut id iis imputare videar ⁽³²⁾, sed ut eo utantur, ⁽³³⁾ si ignorant.

††162. Ara legis Hadrianae.

Lapis inscriptus tribus lateribus (alta est pars scripta in pagina prima m. 0,57, in secunda tertiaque m. 0,60), rep. a. 1892 in Africa ad Ain Wassel, ubi fuit. Uci maius (cf. C. I. L. 8 S. p. 1487). Ed. Carton qui repperit Revue archéologique ser. 3 vol. 19 (1892) p. 214 et vol. 21 (1893) p. 21; deinde Cagnat, ibid. vol. 19 (1892) p. 399, vol. 20 (1892) p. 148; Mispoulet, Nouvelle Revue historique du droit français et étranger 1892 p. 117; Scialoja bull. dell' ist. di dir. Rom. 5,31. — Titulum hiantem obscurumque et a fabro passim pessum datum (emendationes contra lapidem receptas distincti asterisco praeposito) cum propter eas causas omittere constituissem, iam licet sero recepi, cum videam auctores iuris per hos annos proximos passim de eo disputavisse. Quod aiunt editores in singulis paginis summis non deesse nisi versus singulos, eo nititur, quod in ipso principio sibi persuaserunt non deficere nisi formulam solitam pro salute imp. Caes. L. Septimi Severi, temere omnino, cum et alia praemitti potuerint et ipsa illa supplementa admodum dubia sint.

I.
(1) [imp. Caes. L. Septi]mi Severi Pi[i] ⁽²⁾ . . . ¹ [et Iuliae D]omnae Aug(ustae) matr(is) ⁽³⁾ [castr]orum aram legis divi Ha⁽⁴⁾driani ¹ Patroclus Auggg.² lib(ertus) ⁽⁵⁾ proc(urator) instituit et legem infra ⁽⁶⁾ * sc[r]iptam³ intulit. ∞

1) Exordium quomodo expleatur, non perspicio; nam. 1,2 cum non deficiant nisi litterae c. 10, quod requiritur Pii Pertinacis Aug(usti) spatium excedit; praeterea propter 1,4 aegre desideramus hoc quoque loco nomina Antonini et Getae. — 2) tertia g erasa. — 3) scriptam.

(7) Exemplum legis Hadrianae (8) in ara proposita¹.

Sermo proc[u](9)ratorum:

Quid Caesar n(oster?)? pro in(10)fatigabili* cur[a]², per qu(11)am
adsidue pro humanis uti(12)litatibus excubat, omnes par(13)tes
agrorum, *qua[s]³ tam oleis

(1) quae in centu(2)[riis] is⁴ saltus Blan- II.
diani (3) Uden[sisque et i]n illis⁵ partibus *su[nt]⁶, (4) quae
ex saltu Lamiano et *Dom(5)itian[o]⁷ *iuncta[e]⁸ Thusdritano
(6) sunt nec a conductoribus ex[er](7)centur⁹ isque¹⁰ qui occu-
paverint 'pos(s)idendi ac *fru[en]d[i h]eredique¹¹ su(9)o relin-
quendi id ius datur, (10) quod *e[s]t¹² lege *Ha[dria]na¹³ com-
pre(11)hensum de rudibus agris (12) et iis, qui per X *an[n]os¹⁴
conti(13)nuos inculti sunt. Nec ex (29) Blandiano et Udensi
*sal(30)tu¹⁵ maiores *[p]artes¹⁶ fruc[tuum]

. (1) ioribus¹⁷ occupave[rit] co] (2) lent, III.
tercias part[es] du](3)bit. De his quoque re[gionibus],
quae] (4) ex Lamiano et Domi[tiano saltu iun](5)ctae¹⁸ Thus-
dritano sun[t, tantundem da](6)bit. De oleis, quas quis q . . .
. (7) ribus posuerit aut oleastris [inse](8)ruerit,
captorum fructuum nu[illos] (9) decem proximis annis exiget,
(10) set nec de pomis septem annis proxim(is). (11) Nec alia
poma in divisione umquam (12) cadent *qu[am]m¹⁹ quae veni-
bunt a posses(13)soribus. Quas partes aridas *fruct[u](14)um²⁰

1) expectes propositum; sed fortasse poterit defendi legem Hadrianam scriptam fuisse in ipsa ara a Patroclo dedicata, legem infra scriptam eius tamquam praefationem habendam remittere propter eam ad aram simul expositum. — 2) curator vel curaior lapis: faber quod repperit cur (ut agr est 3,16) male videtur solvisse. — 3) quam. — 4) deficiunt praeter suppletas litterae c. 5. — 5) uden in ectypo deprehenderunt editores, item n illis satis certo legitur in eodem. — 6) post su non fuit nt, sed spatium vacat. — 7) domitiand. — 8) iuncta, cfr. 3,5. — 9) non legendum esse ex | centuris, sed ex[er]centur isque monuit per litteras A. Schulten. — 10) quae . . . sunt . . . isque qui occupaverint . . . id ius datur videtur posse ferri. — 11) fruidiheredique. — 12) et. — 13) hana. — 14) anos. — 15) sal | saltus. — 16) dartes. — 17) prima littera i vel t. — 18) etae, non cta lapis. — 19) qum. — 20) fruct|um.

quisque debebit dare, eas pro⁽¹⁵⁾ximo quinquennio ei dabit, in
(¹⁶) cuius conductione agr(um) occupa⁽¹⁷⁾verit: post it tempus
rationi[*bus . . . inferentur*].

FONTES
IURIS ROMANI ANTIQUL.

FONTES IURIS ROMANI ANTIQUI

EDIDIT

CAROLUS GEORGIUS BRUNS.

EDITIO SEXTA

CUR A

THEODORI MOMMSENI ET OTTONIS GRADENWITZ.

PARS POSTERIOR
SCRIPTORES.

FRIBURGI IN BRISGAVIA ET LIPSIAE
IN LIBRARIA ACADEMICA I. C. B. MOHRII
(P. SIEBECK)
MDCCCLXXXIII.

FONTES IURIS ROMANI ANTIQUI

EDIDIT

CAROLUS GEORGIUS BRUNS.

SCRIPTORES.

EDITIO SEXTA

CUR A

THEODORI MOMMSENI ET OTTONIS GRADENWITZ.

FRIBURGI IN BRISGAVIA ET LIPSIAE
IN LIBRARIA ACADEMICA I. C. B. MOHRII
(P. SIEBECK)
MDCCCLXXXIII.

EX OFFICINA H. LAUPPII. TUBINGÆ.

Ad fontium iuris Romani antiqui partem posteriorem in hac eorum editione sexta a priore separatam pariter perveniunt praemonita partis prioris adeunda ei qui de consilio et ratione operis universi certior fieri volet.

Berolini, m. Iulio a. 1893.

TH. MOMMSEN. O. GRADENWITZ.

CONSPECTUS OPERIS.

(Duabus crucibus quae signantur accesserunt in editione sexta.)

	Pag.
I. Sextus Pompeius Festus: E libris de verborum signifi- catu	1
††II. M. Porcius Cato: E libro de agri cultura	49
III. M. Terentius Varro.	
1. E libris de lingua Latina	53
2. E libris rerum rusticarum	63
IV. Nonius Marcellus: E libris de compendiosa doctrina	66
V. Asconius in Ciceronis orationes.	
A. In Pisonianam	69
B. In Scaurianam	70
C. In Cornelianam	70
D. In orationem in toga candida	71
VI. Scholia Asconio errore tributa in Ciceronis Verrinas.	
A. In divinationem	72
B. In act. II lib. I	73
VII. Boëthius in Ciceronis topica	75
VIII. Servius in Vergilium.	
A. In Aeneidem	78
B. In Georgica	81
C. In Bucolica	81
IX. Isidorus Hispalensis: E libris originum s. etymologiarum	82
X. Agrimensores.	
1. De agrorum qualitate et condicionibus.	
Frontinus liber I	88
Frontinus liber II	89
Hyginus	89
2. De controversiis agrorum.	
Frontinus liber I	91
Frontinus liber II	94

EXPLICATIO

SIGNORUM ET NOTARUM.

Litterae cursivae in textu inscriptionum distinguunt quae a traditis aut differunt aut absunt, item Latina versa e Graecis; in adnotatione ea quae sunt editoris.

[Uncis quadratis] in scriptorum locis distinguuntur a traditis quae differunt aut desiderantur scilicet potiora; in textu inscriptionum, ubi haec expressa sunt litteris cursivis, uncas eos supplementis omnibus, emendationibus paucis apposuimus.

(Uncis rotundis) in textu comprehensa sunt compendia ita soluta, in adnotatione Latina versa e Graecis.

Lineolis subductis signavimus quae in traditis delenda videntur.

Puncta . . . significant verba vel litteras in traditis aut deesse aut legi non posse neque satis certo posse suppleri.

Lineola — significat quaedam ex traditis omissa esse.

Signum $\sim$ in textu inscriptionum indicat in archetypo partem versus vacuum esse.

Numeri uncis rotundis inclusi in textu inscriptionum archetypi versus indicant.

Ak. Abh. = akademische Abhandlungen:

Berl. ak. Abh. = Abh. d. Berliner Akad. d. Wissensch., phil.-hist. Classe.

Münch. ak. Abh. = Abh. d. Münch. Ak. d. W., philos.-philol. Cl.

Annali = annali dell' istituto di corrispondenza archeologica.

Ber. = Berichte:

Berl. Ber. = Monatsber. d. Berl. Akad. d. Wissensch.

Leipz. Ber. = Ber. üb. d. Verhdl. d. Sächs. Ges. d. W., phil.-hist. Cl.

Wien. Ber. = Sitzungsber. d. Wiener Ak. d. W.

C. I. L. = Corpus inscriptionum Latinarum consilio acad. litter. Boruss. ed.

Grut. = Gruteri thesaurus inscr. ed. I. 1602, ed. II. 1707.

Haenel, Corpus legum ab imp. Rom. ante Iustin. latarum. 1857.

Haub. = Haubold, antiquitatis Rom. monumenta legalia, ed. Spangenberg. 1830.

Hermes, Zeitschr. f. klass. Philologie, inde ab a. 1866.

Hu. = Huschke.

Jahrb. = Jahrbuch d. gem. deut. R. ed. Bekker et Muther. 1857—1863.

VIII

Kr. Z. = Tübinger krit. Zeitschr. f. Rechtsw. 1826—29.

Mo. = Mommsen.

Or. = Orellii inscript. Latin. collectio. 1828. Vol. III. ed. Henzen. 1856.

Phil. = Philologus, Zeitschr. f. d. klass. Alterthum, inde ab a. 1846.

Rh. Iur. = Rheinisches Museum f. Iurisprud. 1827—1835.

Rh. Ph. = Rhein. Mus. f. Philologie, inde ab a. 1827.

Ri. = Ritschl, priscæ latinitatis monumenta epigraphica, ad archetypon
repraesentata. 1862. (tab. lithogr. ad C. I. L.)

Rud. R. G. = Rudorff, röm. Rechtsgeschichte. 1857.

Spang. = Spangenberg, iur. Rom. tabulae negotiorum sollemnium. 1822.

Wi. = Wilmanns, exempla inscript. latin., 2 vol. 1873.

ZGR. = Zeitschr. f. geschichtl. Rechtsw., edd. Savigny aliique. 1815—1848.

ZRG. = Zeitschr. f. Rechtsgeschichte, edd. Bruns aliique inde ab a. 1862.

ZSSt. = Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, edd. Bruns
aliique inde ab a. 1880.

I. SEXTUS POMPEIUS FESTUS.

†*M. Verrius Flaccus* quos imperante *Augusto* ex *Varronianis* potissimum composuit libros de verborum significatu ad ordinem litterarum (sed primarum tantummodo) digestos, eos *Pompeius Festus* (nobis *F*) secundo tertiove nostrae aerae saeculo in compendium redegit, cuius compendii partem servavit unicus codex olim *Pomponii Laeti*, hodie *Neapolitanae bibliothecae*, scriptus saec. *X* (nobis cod., quatenus hodie superest, *L* in parte adservata olim apud *Laetum* hodie deperdita). Deficit eius libri pars prior tota sive quaterniones septem primi et pars octavi ad mediam litteram *M*; partis posterioris quaternionum novem quae supersunt folia praeter minores hiatus ambusta sunt omnia, ut singulorum rectorum pagina posterior, versorum pagina prior aut tota aut maiore ex parte perierit. Praeterea ex quaternionibus his novem, qui etsi mutili superfuerunt tamen saeculo *XV*, cum hodie desiderentur tres *VIII. X. XVI*, eorum vices facit aliquatenus exemplar descriptum inde ea aetate parum curiose neque servatum ipsum, cuius nos adhibuimus apographa tria. scilicet libros *Vaticanos* 1549 (nobis *R*), 2731 (nobis *S*), 3369 (nobis *Q*). Ad quaternionem decimum sextum (p. 359—376 ed. *Mue.*) accedit exemplar alterum idque longe maiore cura exceptum, ut vel hiatus diligenter repraesentet in altero exemplari plerumque obcaecatos, *Angeli Politiani* ab *Huelsenio* investigatum in cod. *Vaticano* 3368 (nobis *A*), quo factum est, ut carere possimus adnotationibus eiusdem *Politiani* adservatis in bibliotheca *Monacensi* adhibitisque a me in quaternionis eius recognitione edita in actis academiae *Berolinensis* maioribus anni 1864. — *Festi* epitomen etiamtum integram denuo abbreviavit aetate *Caroli Magni* *Paulus* (nobis *P*) diaconus is ipse qui scripsit de rebus gestis *Longobardorum*, cuius epitomae inter multa quae supersunt exemplaria adhibuimus tria primaria *Guelferbytanum* (nobis *G*) saec. *X*, *Trecense* (nobis *T*) saec. *XI*, *Monacense* (nobis *M*) saeculi *XII/XII*. Factum autem est singulari beneficio *Christiani Huelseni*, ut in hac editione quae ex *Festo Paulove* deprompsimus digesta ad ordinem alphabeticum hodie usitatum, omnia proponantur recognita ad exemplaria supra citata ab eo aut denuo aut primum diligenter collata. Paginae quae *F(esti)* vel *P(auli)* nomen sequuntur, vel, ubi *Festi* quae supersunt ex epitome *Pauli* supplentur, utriusque coniuncti, editionis sunt curatae a. 1839 ab *Odofredo Mueller* (nobis *Mue.*).

E libris de verborum significatu.

*Ab acti magistratus*¹ dicebantur, qui coacti deposuerant imperium. *P. 23.*

1) [scr. magistratu. *Th. M.*]

Abemito significat demito vel auferto; emere enim antiqui dicebant pro accipere. *P. 4.*

Abgregare —, adgregare —, segregare —. Quorum verborum frequens usus non mirum, si ex pecoribus pendet, cum apud antiquos opes et patrimonia ex his praecipue constiterint, ut adhuc etiam pecunias et peculia dicimus¹. *P. 23.*

Aborigines appellati sunt, quod errantes convenerint² in agrum, qui nunc est populi Romani; fuit enim gens antiquissima Italiae. *P. 19.*

Accensi dicebantur, qui in locum mortuorum militum subito subrogabantur, dicti ita, quia ad censum adiciebantur. *P. 18.*

Actus modo significant — iter inter vicinos quattuor pedum latum; modo in geometrica minorem partem iugeri, id est centum viginti pedum. *P. 17.*

Adlecti dicebantur apud Romanos, qui propter inopiam ex equestri ordine in senatorum sunt numero adsumpti. Nam patres dicuntur, qui sunt patricii generis; conscripti, qui in senatu³ sunt scriptis adnotati. *P. 7.*

Adorare apud antiquos significabat agere, unde et legati oratores dicuntur, quia mandata populi agunt. *P. 19.*

Adpromissor est, qui, quod⁴ suo nomine promisit, idem pro altero quoque promittit. *P. 15.*

Adscripti dicebantur, qui in colonias nomina dedissent, ut essent coloni. *P. 14.*

Adscripticii veluti quidam scripti⁵ dicebantur, qui suppledis legionibus adscribebantur; hos et accensos dicebant, quod ad legionum censum essent adscripti; quidam velatos, quia vestiti inermes sequerentur exercitum *cett.* *P. 14.*

Adsiduus dicitur, qui in ea re, quam frequenter agit, quasi consedissee videatur; alii assiduum locupletem, quasi multorum assium, dictum putarunt; alii eum, qui sumptu proprio militabat, ab asse dando⁶ vocatum existimarunt⁷. *P. 9.*

1) *Plin. h. n. 18,3,11*: Pecunia ipsa a pecore appellabatur; et etiam nunc in tabulis censoriis pascua dicuntur omnia, ex quibus populus redditus habet, quia diu hoc solum vectigal fuerat. — 2) convenerunt *G.* — 3) senatus *G.* — 4) [*Cave inseras quis; adpromittit is qui suo nomine ita promittit, ut ea summa pro altero quoque promittatur eumque soluta liberet.* *Th. M.*] — 5) vel, uti quidam, adscriptivi *Walch, ad Tac. Agric. 265; cf. Varro, l. l. 7,56.* — 6) assedendo *T.* — 7) aestimarunt *libri.*

Aedilis initio dictus est, quia¹ aedium non tantum sacrarum, sed etiam privatarum curam gerebat; postea hoc nomen et ad magistratus translatus est. Dictus² est autem aedilis, quod facilis ad eum plebi aditus esset. *P. 13.*

Aerarii tribuni a tribuendo aere sunt appellati. Aerarium sane populus Romanus in aede Saturni habuit. *P. 2.*

Aestimata poena ab antiquis ab aere dicta est, qui eam aestimaverunt aere, ovem decussis, bovem centussis, hoc est decem vel centum assibus. *P. 24. (Cf. Maxima.)*

Aliuta *cet. v. tom. I p. 11, 15. P. 6.*

Ambitus proprie dicitur circuitus³ aedificiorum patens in latitudinem pedes duos et semissem, in longitudinem idem quod aedificium *ceff. P. 5.*

Ambitus proprie dicitur inter vicinorum aedificia locus duorum pedum et semipedis ad circumeundi facultatem relictus. Ex quo etiam honoris ambitus dici coeptus est a circumeundo supplicandoque. *P. 16.*

Amsegetes dicuntur, quorum ager viam tangit. *P. 21.⁴*

Annaria lex dicebatur ab antiquis ea, qua finiuntur anni magistratus capiendi. *P. 27.*

Aqua et igni tam interdici solet damnatis, quam accipiuntur nuptae, videlicet quia hae duae res humanam vitam maxime continent. *P. 2.⁵*

Arbiter dicitur iudex, quod totius rei habeat arbitrium et facultatem. — Arbitrium dicitur sententia, quae ab arbitro statuitur. — Arbitrarium, cum adhuc res apud arbitrum⁶ geritur. *P. 15.*

Armita dicebatur virgo sacrificans, cui lacinia togae in humerum erat reiecta⁷. Legibus etiam Laurentum sanctum est, ne pomum ex alieno legatur in armum, id est quod umeri onus sit. *P. 4.⁸*

Ast significat at, sed, autem⁹. *P. 6.*

1) qui *Mue.* — 2) dictum *M.* — 3) circumitus *G.* — 4) *Bergk (ZRG. 14, 143): amsegetes, quia veteres an pro circum ponere consueverunt, teste Macr. sat. 1,14.* — 5) *Cf. D. 24,1,66,1.* — 6) arbitrium *M.* — 7) relecta *M.* — 8) *Cf. Grimm, deutsche R.-Alterth. 554.* — 9) *Sic cod., vel ante autem male ins. Mue. cum vulg. — Charis. gramm. 229,30: ast apud veteres variam vim contulit vocibus pro atque, pro ac, pro ergo, sed, tamen, tum, cum, ut in glossis antiquitatum legimus scriptum. Cf. Schoell, XII tab. 110.*

Aurichalcum vel orichalcum quidam putant compositum ex aere et auro, sive quod colorem habeat aureum; orichalcum¹ sane dicitur, quia in montuosis locis invenitur; mons etenim Graece ὄρος appellatur². *P. 9.*

Bustum proprie dicitur locus, in quo mortuus est combustus et sepultus, diciturque bustum quasi bene ustum³, ubi vero combustus quis tantummodo, alibi vero est sepultus, is locus ab urendo ustrina⁴ vocatur; sed modo busta⁵ sepulcra appellamus. *P. 32.*

Caduceatores legati pacem petentes. Cato 'caduceatori'⁶, inquit, 'nemo homo⁷ nocet'⁸. *P. 47.*

Caelibari hasta caput nubentis comebatur, quae in corpore gladiatoris stetisset abiecti occisique, ut quemadmodum illa coniuncta fuerit cum corpore gladiatoris, sic ipsa cum viro sit; vel quia matronae Iunonis⁹ Curitis in tutela sint, quae ita appellabatur a ferenda hasta, quae lingua Sabinorum 'curis' dicitur; — vel quod nuptiali iure imperio viri subicitur¹⁰ nubens, quia hasta summa armorum et imperii est: quam ob causam — captivi sub eadem veneunt *cett.* *P. 62.*

Celeres antiqui dixerunt quos nunc equites dicimus, a Celere, interfectore Remi, qui initio a Romulo iis¹¹ praepositus fuit; qui primitus electi fuerunt ex singulis curiis deni, ideoque omnino trecenti fuere. *P. 55.*

Cenacula dicuntur, ad quae¹² scalis ascenditur. *P. 54.¹³*

Censio hastaria dicebatur, cum militi multae nomine ob delictum militare indicebatur¹⁴, quod hastas daret. *P. 54.*

Censionem facere dicebatur censor, cum multam equiti inrogabat¹⁵. *P. 54.*

Censores dicti, quod rem suam quisque tanti aestimare solitus sit, quanti illi censuerint¹⁶. *P. 58.*

Censui censendo¹⁷ agri proprie appellantur, qui et emi et venire iure civili possunt. *P. 58.*

1) aurichalcum *M.* — 2) *P. 47:* Cadmea terra, quae in aes coicitur, ut fiat orichalcum. — 3) bene iustum *M.* — 4) ostrina *M.* — 5) modo obusta *T.* — 6) caduciatori *GM.* — 7) homo *om. T.* — 8) nosset *G.* — 9) iuninis *M.* — 10) sobiicitur *G.* — 11) his */// M.* — 12) quas libri. — 13) *Cf. D. 43,17,3,7:* sed si supra aedes, quas possideo, cenaculum sit *cett.* — 14) indicebantur *G.* — 15) inrogabant *M.* — 16) censuerunt *T.* — 17) censedo *MT.*

Centenariae cenae dicebantur in quas lege Licinia non plus centussi¹ praeter terra enata² impendebatur³, id est centum assibus qui erant breves nummi ex aere. *P. 54.*

Centumvitalia iudicia a centumviris sunt dicta. Nam cum essent Romae triginta et quinque tribus, quae et curiae sunt dictae, terni ex singulis tribubus sunt electi ad iudicandum, qui centumviri appellati sunt; et licet quinque amplius quam centum fuerint, tamen, quo facilius nominarentur, centumviri sunt dicti. *P. 54.*

Centuria in agris significat ducenta iugera, in re militari centum homines. *P. 53.* — Centuriata comitia item curiata comitia dicebantur, quia populus Romanus per centenas turmas divisus erat. *P. 54.* — Centuriatus ager in ducenta⁴ iugera definitus, quia Romulus centenis civibus ducenta⁴ iugera tribuit. *P. 53.*

Classici testes dicebantur qui signandis testamentis adhibebantur. *P. 56.*

Cognitor est, qui litem alterius suscipit coram ab eo, cui⁵ datus est; procurator autem absentis nomine actor fit. *P. 57.*

Comitiales dies appellabant, cum in comitio conveniebant; qui locus a coeundo, ipse est insimul veniendo, est dictus. *P. 38.*

Compascuus ager relictus ad pascendum communiter vicinis. *P. 40.*

Compraedes eiusdem rei populo sponsores⁶. *P. 39.*

Conciliabulum locus, ubi in⁷ concilium convenitur. *P. 38.*

Concilium dicitur a populi consensu: sive concilium dicitur a concalando⁸, id est vocando. *P. 38.*

Condicere est dicendo denuntiare. *P. 64.*

Condictio⁹ in diem certum eius rei, quae agitur, denuntiatio. *P. 66.*

Condictum est, quod in commune¹⁰ est dictum. *P. 39.*

Conscripti dicebantur, qui ex equestri ordine patribus adscribebantur¹¹, ut numerus senatorum expleretur. *P. 41.*

1) centussi *G*¹, centussibus *G*² *MT.* — 2) terrae nata (natabus *G*) *libri.* — 3) impendebantur *G.* — 4) ducenta *M.* — 5) ab eo cui *libri*, eo cui *vulg.* [*malim* eo a quo. *Tu. M.*] — 6) sponsore *M.* — 7) in *om. libri.* — 8) concalendo *T*, conconcalendo *M* — 9) condicio *G*, conditio *M.* — 10) communi *libri.* — 11) adscribebantur *M.*

Consponsor coniurator. *P. 59.*

Conspostos antiqui dicebant fide mutua conligatos. *P. 41.*

Contestari litem dicuntur duo aut plures adversarii, quod ordinato iudicio utraque pars dicere solet: 'Testes estote'. *P. 57.*

Contestari est, cum uterque reus dicit: 'Testes estote'. *P. 38.*

Contio significat conventum, non tamen alium, quam eum, qui a¹ magistratu vel a sacerdote publico² per praeconem convocatur. *P. 38.*

Contrarium aes, grave aes. *P. 64.*

Conventae condicio dicebatur, cum primus sermo de nuptiis et earum condicione habebatur. *P. 62.*

Conventus quattuor modis intellegitur: — tertio cum a magistratibus iudicii causa populus congregatur. *P. 41.*

Cum imperio est dicebatur apud antiquos, cui nominatim³ a populo dabatur imperium. Cum potestate⁴ est dicebatur de eo, qui a populo alicui negotio praeiciebatur⁵. *P. 50.*

Cum populo agere hoc est⁶ populum ad concilium aut comitia vocare. *P. 50.*

Curatores dicuntur, qui pupillis loco tutorum dantur; sive illi qui rei frumentariae agrisque⁷ dividendis praepositi sunt. *P. 48.*

Curia locus est, ubi publicas curas gerebant. Calabra⁸ curia dicebatur, ubi tantum ratio sacrorum gerebatur. Curiae etiam nominantur, in quibus uniuscuiusque partis populi Romani quid geritur, quales sunt hae, in quas Romulus populum distribuit, numero triginta, quibus postea additae sunt quinque, ita ut in sua quisque curia sacra publica faceret feriasque observaret, iisque⁹ curiis singulis nomina Curiarum virginum inposita esse dicuntur, quas virgines quondam Romani de Sabinis rapuerunt. *P. 49.*

Curiales, eiusdem curiae, ut tribules et municipes¹⁰. *P. 49.*

Curiales flamines curiarum sacerdotes. *P. 64.*

Curionia sacra, quae in curiis fiebant. *P. 62.*

Curionium aes dicebatur, quod dabatur curioni¹¹ ob sacerdotium curionatus. *P. 49.*

1) a *om. libri*. — 2) *buplico M.* — 3) *nominatum T.* — 4) *sic T;* cum potesta *M.*, compotesta *G.* — 5) *praeferebatur libri*. — 6) *est hoc est libri*. — 7) *vel G.* — 8) *culabra libri*. — 9) *hisque libri*. — 10) *municipes M.* — 11) *curoni G.*

Cur is est Sabine hasta, unde Romulus Quirinus, quia eam ferebat, est dictus; et Romani a Quirino Quirites dicuntur. Quidam eum dictum putant a Curibus, quae fuit urbs opulentissima Sabinorum. *P. 49.*¹

Currules² magistratus appellati sunt, quia curru vehebantur. *P. 49.*

Custodelam dicebant antiqui, quam nunc dicimus custodiam. *P. 51.*

Decima quaeque veteres dis suis offerebant. *P. 71.*

Decimanus appellatur limes, qui fit ab ortu solis ad occasum; alter ex transverso currens appellatur cardo. *P. 71.*³

Deminutus capite appellatur⁴, qui civitate mutatus est; et ex alia familia in aliam adoptatus⁵; et qui liber alteri mancipio datus est; et qui in hostium potestatem venit; et cui aqua ignique interdictum est. *P. 70.*

Deperculatus a pecore⁶ dicitur; qui enim populum fraudat, peculatus poena tenetur. *P. 75.*

Depontani senes appellabantur, qui sexagenarii de ponte deiciebantur. *P. 75.*

Derogare proprie est, cum quid ex lege⁷ vetere, quo minus fiat, sancitur lege nova; derogare ergo detrahere est. *P. 69.*

Diffarreatio genus erat sacrificii, quo inter virum et mulierem fiebat dissolutio; dicta diffarreatio, quia fiebat farreo libo adhibito. *P. 74.*

Dirutum aere militem dicebant antiqui, cui stipendium ignominiae causa non erat datum⁸, quod aes diruebatur in fiscum, non in militis sacculum. *P. 69.*

Disertationes⁹ divisiones patrimoniorum inter consortes. *P. 72.*

Dispensatores dicti, qui¹⁰ aes pensantes expendebant, non adnumerabant. *P. 72.*

Doli vocabulum nunc tantum in malis utimur, apud antiquos autem etiam in bonis rebus utebatur; unde adhuc dicimus 'sine dolo malo', nimirum quia solebat dici et bonus. *P. 69.*

Duicensus dicebatur cum altero, id est cum filio, census. *P. 66.*

1) Cf. Caelibari hasta supra p. 4. — 2) sic libri. — 3) Cf. Isid. 15, 14, 4. — 4) appellabatur T. — 5) est ins. M. — 6) pecure G M. — 7) est ins. G. — 8) dictum G. — 9) desertiones libri. — 10) quia M.

Duplionem antiqui dicebant, quod nos duplum. *P. 66.*¹

Eiuratio significat id, quod desideretur, non posse praestari. Plautus: 'Eiuravit militiam'. *P. 77.*

Em, tum. *P. 76.* Em² pro eum, ab eo, quod est 'is'. *P. 77.*

Emancipati duobus modis intelleguntur: aut ii³, qui ex patris iure exierunt, aut ii³, qui aliorum fiunt dominii; quorum utrumque fit mancipatione. *P. 77.*

Emere, quod nunc est mercari, antiqui accipiebant pro sumere. *P. 76.*

Endoplorato, inplorato, quod est cum questione⁴ inclamare. Inplorare namque est cum fletu rogare, quod est proprie vapulantis. *P. 77.*

Endoprocinctu, in procinctu: significat autem, cum ex castris in proelium exitum est, procinctos, quasi⁵ praecinctos atque expeditos; nam apud antiquos togis incincti pugnitasse⁶ dicuntur. *P. 77.*

Equestre aes, quod equiti dabatur. *P. 81.*

Ercitum citumque⁷ fit inter consortes, ut in libris legum Romanorum⁸ legitur. Ercitum a coercendo dictum, unde et erciscendae et ercisci. Citum autem est vocatum a ciendo. *P. 82.*

Escit erit. *P. 77.*⁹

Everriator vocatur, qui iure accepta hereditate iusta facere defuncto debet: qui si non fecerit seu quid in ea re turbaverit, suo capite luat. Id nomen ductum¹⁰ a verrendo; nam 'exverrae'¹¹ sunt purgatio quaedam domus, ex qua mortuus ad sepulturam ferendus est, quae fit per everriatorem certo genere scoparum adhibito ab extra verrendo dictarum. *P. 77.*

Exrogare est ex lege vetere aliquid eximere per novam legem. *P. 82.*

Extrarius est, qui extra focum sacramentum iusque¹² sit. *P. 78.*

Familia antea in liberis hominibus dicebatur, quorum dux et princeps generis vocabatur pater et mater familiae; unde familia nobilium Pompiliorum, Valeriorum, Corneliorum. Et

1) *v. tom. I p. 39, tab. XII, 3.* — 2) *en G.* — 3) *hi libri.* — 4) *con-*
questione G. — 5) *qua M.* — 6) *punitasse T.* — 7) *que del. Scaliger.* —
8) *aromanorum M.* — 9) *v. tom. I p. 23, tab. V, 4. 5. 7.* Schoell 98. --
10) *dictum T.* — 11) *exvernae libri.* — 12) *usque M.*

familiares ex eadem familia. Postea hoc nomine etiam famuli appellari coeperunt *cett.* P. 86.

Famuli origo ab Oscis dependet¹, apud quos servus 'famel' nominabatur², unde et familia vocata. — Famuletium³ dicebatur, quod nunc servitium. P. 87.

Farreum, genus libi ex farre factum. P. 88.⁴

Fastis diebus incunda⁵ fari licebat, nefastis quaedam non licebat fari. P. 93.⁶

Fastorum libri appellantur, in quibus totius anni fit descriptio⁷. Fasti enim dies festi sunt. P. 87.

Fenus et feneratores et lex de credita pecunia fenebris a fetu dicta. quod crediti nummi alios pariant *cett.* P. 86.

Feretrius Iuppiter dictus a ferendo, quod pacem ferre putaretur; ex cuius templo sumebant sceptrum, per quod iurarent, et lapidem silicem, quo foedus ferirent. P. 92. (Cf. Lapidem.)

Ferias antiqui fesias⁸ vocabant; et aliae erant sine die festo, ut nundinae, aliae cum festo, ut Saturnalia *cett.* P. 86.

Fetiales a ferendo⁹ dicti: apud hos enim belli pacisque faciendae ius est. P. 91.¹⁰

Flaminius camillus puer dicebatur ingenuus patrimus et matrimus, qui flamini Diali ad sacrificia praeministrabat: antiqui enim ministros camillos dicebant *cett.* P. 93.

Flammeo amicitur nubens ominis¹¹ boni¹² causa, quod eo adsidue utebatur flaminica, id est flaminis uxor, cui non licebat facere divortium. P. 89.

1) dependit libri. — 2) *Lex Osca tab. Bant.* (tom. I p. 52) v. 22. — 3) [*scr. famulicium.* TH. M.] — 4) *Plin. h. n.* 18,3,10: in sacris nihil religiosius confarreationis vinculo erat, novaeque nuptae farreum praeferebant. Cf. *Gai.* 1,112. — 5) *iocunda libri*, iuridica *Aug.*, ius *Scal.* [*malim iure dicunda.* TH. M.] — 6) Cf. *Varro*, l. l. 6,29,30. — 7) [*immo descriptio.* TH. M.] — 8) *Macr. sat.* 1,15,9: Priscis — temporibus, antequam fasti a Cn. Flavio scriba invitis patribus in omnium notitiam proderentur, pontifici minori haec provincia delegabatur, ut novae lunae primum observaret adspectum visamque regi sacrificulo nuntiaret, itaque, sacrificio — celebrato, idem pontifex calata, id est vocata, in Capitolium plebe, — quot numero dies a kalendis ad nonas superessent, pronuntiabat. — Verbum autem καλῶ graecum est, id est voco, et hunc diem, qui ex his diebus, qui calarentur, primus esset, placuit kalendas vocari. — 8) *festas libri*, *emend. Mue.* — 9) *sic libri*. — 10) *Nonius v. Fetialis.* *Varro*, l. l. 5,86. — 11) hominis *MT.* — 12) *om. T.*

Flammeo vestimento flaminica utebatur, id est Dialis uxor et Iovis sacerdos, cui telum fulminis¹ eodem erat colore. *P. 92.*

Foedus appellatum ab eo quod in paciscendo foedere² hostia necaretur, — vel quia in foedere interponatur fides. *P. 84.*

Forctes, frugi et bonus, sive validus. *P. 84. (Cf. Sanates.)*

Forum sex modis intellegitur: primo negotiationis locus —; alio, in quo iudicia fieri, cum populo agi, contiones haberi solent; tertio, cum is³, qui provinciae praeest, forum agere dicitur, cum civitates vocat et de controversiis eorum cognoscit; quarto, cum id forum antiqui appellabant, quod nunc vestibulum sepulcri dicari solet *cett. P. 84.*

Fulguritus, id quod est fulmine ictum, qui locus statim fieri putabatur religiosus, quod eum deus sibi dicasse videretur. *P. 92.*

Fundus — dicitur populus esse rei, quam⁴ alienat, hoc est auctor. *P. 89.*

Gens Aelia appellatur, quae ex multis familiis conficitur. *P. 94.*

Gentilis dicitur et ex eodem genere ortus, et is, qui simili nomine appellatur, ut ait Cincius: 'Gentiles mihi sunt, qui meo nomine appellantur'. *P. 94.*

Grave aes dictum a pondere, quia deni asses, singuli pondo libras, efficiebant denarium, ab hoc ipso numero dictum. Sed bello Punico populus Romanus, pressus aere alieno, ex singulis assibus librariis senos fecit, qui tantundem ut illi valerent *cett. P. 98. (Cf. Sextantari.)*

Hastae subiciebant⁵ ea, quae publice venundabant, quia signum praecipuum [*belli*⁶] est hasta *cett. P. 101.*

Heredium praedium parvulum. *P. 99.⁷*

Heres apud antiquos pro domino ponebatur. *P. 99.*

Horctum et forctum pro bono dicebant. *P. 102.⁸*

Hordiarium aes, quod pro hordeo equiti Romano dabatur. *P. 102.*

Hortus⁹ apud antiquos omnis villa dicebatur, quod ibi, qui arma capere possint, orirentur. *P. 102.*

1) flaminis *G.* — 2) foede *GM*, fide *T.* — 3) his *libri.* — 4) quem *libri.* [*Vide num agatur non de re, sed de reo. TH. M.*] — 5) sic *libri.* — 6) belli *ins. Mue.* [*Malim dominii a populo quaesiti. TH. M.*] — 7) *Plin. h. n. 19,4,50:* in XII tabulis — nusquam nominatur villa, semper in significatione eahortus, in horti vero heredium. *Cf. Varro, r. r. 1,10. — 8) v. tom. I p. 18 tab. I, 5. — 9) hostus GM.*

Hostia dicta est ab eo, quod est hostire ferire. *P. 102.*

Hostis apud antiquos peregrinus dicebatur, et qui nunc hostis, perduellio. *P. 102.* (*Perduellio*, qui pertinaciter retinet bellum. *P. 66 v. Duellum.*)

Igitur nunc quidem pro — ergo; sed apud antiquos ponebatur pro inde et postea et tum. *P. 105.¹*

Ignis Vestae si quando interstinctus esset, virgines verberibus afficiebantur² a pontifice.³ *P. 106.*

*Illicium*⁴ dicitur. cum populus ad contionem elicitur, id est evocatur⁵ *cett.* *P. 114.* *Illicium* vocare antiqui dicebant ad contionem vocare. *P. 113.*

Inpensam stipem, aes sacrum, quod nondum erat pensum. *P. 108.*

Inplorare, inclamare, ad auxilium invocare. *P. 109.* (*Cf. Endoplorato.*)

Inprolus vel *inprolis*, qui nondum esset adscriptus in civitate. *P. 108.*

Incomitiare significat tale convicium facere, pro quo necesse sit in comitium, hoc est in conventum, venire. Plautus 'quaeso ne me incomities'. *P. 107.*

Inferiae sacrificia, quae dis Manibus inferebant. *P. 112.*

Infitiari, creditum fraudare. *P. 112.*

In procinctu factum testamentum dicitur, quod miles pugnaturus nuncupat praesentibus commilitonibus. *P. 109.*

Insons, extra culpam, a quo dici morbus quoque existimatur sonticus, qui perpetuo noceat. *P. 111.*

Insulae dictae proprie, quae non iunguntur⁶ communibus parietibus cum vicinis circumituque⁷ publico aut privato cinguntur *cett.* *P. 111.*

*Internecivum*⁸ testamentum est, propter quod dominus eius necatus est.⁹ *P. 114.*

*Iurare flamini*¹⁰ *Diali fas* non erat. *P. 104.*

Iurgatio, iuris actio. *P. 103.*

Iustum vadem, idoneum sponsorem. *P. 113.*

1) v. tom. I p. 17 tab. I, 1. — 2) affaciebantur G. — 3) *Exemplum* refert Liv. 28,11,6.7. — 4) *illicibum libri*. — 5) sic G M, vocatur T. — 6) quae coniunguntur T. — 7) circum ita qui G, circumtu qui M, circumitu T. — 8) *internae cibum MT*, *internecidum G*. — 9) Cf. *Isid.* 5,26,18. — 10) *famini M*, *flammini T*.

Lacit decipiendo inducit. **Lax** etenim fraus est. *P. 116.*

Lance et licio dicebatur apud antiquos, quia, qui furtum ibat quaerere in domo aliena, licio cinctus intrabat, lancemque ante oculos tenebat propter matrum familiae aut virginum praesentiam.¹ *P. 117.*

Lapidem silicem tenebant iuraturi per Iovem, haec verba dicentes: 'Si sciens fallo, tum me Dispiter salva urbe arceque bonis eiciat, ut ego hunc lapidem.'² *P. 115.*

Liberalia Liberi festa, quae apud Graecos dicuntur Διονύσια³ *cett. P. 116.*

Licitati in mercando sive pugnando contententes. *P. 116.*

Limis⁴ obliquus, id est transversus, unde et limina. Limites in agris nunc termini, nunc viae transversae. Limitatus ager est in centurias dimensus. *P. 116.*

Litis⁵ cecidisse dicitur, qui eius rei, de qua agebat, causam amisit. *P. 116.*

Lituus appellatus, quod litis⁶ sit testis; est enim genus buccinae incurvae, quo qui cecinerit, dicitur liticen⁷ *cett. P. 116.*

Locupletes, locorum multorum domini.⁸ *P. 119.*

Magisterare moderari; unde magistri non solum doctores artium, sed etiam pagorum⁹, societatum, vicorum, collegiorum, equitum dicuntur, quia omnes hi magis ceteris possunt: unde et magistratus, qui per imperia potentiores sunt, quam privati *cett. P. 126.* Magisteria dicuntur in omnibus rebus¹⁰, qui magis ceteris possunt, ut magisterium equitum. *P. 152. (Cf. F. 154.)*

Maiorem consulem L. Caesar putat dici vel eum, penes

1) *Gai. 3,192*: nudus quaerat linteo cinctus lancem habens. *Inst. gl. Taur. (ZRG. 7,44) 466*: nudus ingrediebatur discum fictile[m] in capite portans utrisque manibus detentus (detentum?). *Gell. 11,18,9*: furta, quae per lancem liciumque concepta essent: *16,10,8*: furtorumque quaestio cum lance et licio. *Cf. tom. I p. 32 tab. VIII, 15. Rud. RG. 2,352 n. 21.* — 2) *Cf. Polyb. 3,25. Gell. 1,21,4.* — 3) *dionisia libri.* — 4) *sic libri.* — 5) *scr. lite.* — 6) *liti M.* — 7) *laticen G.* — 8) *Plin. h. n. 18,3,11*: locupletes dicebant loci, hoc est agri, plenos. *Cic. de r. p. 2,9,16*: Romulus — multae dictione ovium et boum (quod tum erat res in pecore et locorum possessionibus, ex quo pecuniosi et locupletes vocabantur), non vi et suppliciis coorcebat. — 9) *paganorum MT.* — 10) *rebus om. T.*

quem fasces sint, vel eum, qui prior factus sit; praetorem autem maiorem urbanum, minores ceteros. *F. 161.*

Maiores flamines appellabantur patricii generis, minores plebei. *P. 151.*

Manceps dictus, quod manu capiatur. *P. 128.* *Manceps* dicitur, qui quid¹ a populo emit conductivē², quia manu sublata significat se auctorem³ emptionis esse; qui 'idem praes' dicitur, qui⁴ tam debet praestare populo, quod promisit, quam is, qui pro eo praes factus est. *P. 151. (Cf. Praes.)*

[*Mancipatione adoptatur,*] ut patri sui⁵ here[s esse desinat: sed eius qui adop]tet tam heres est quam [si ex eo natus esset. *Adrogatione, qui*] in potestate alie[na non est, adrogatoris fit filius] et suus heres, ut p[atet] cett. *F. 153.*

Manliae gentis patriciae decreto nemo ex ea *Marcus* appellatur, quod *M. Manlius*, qui *Capitolium* a *Gallis* defenderat, cum regnum adfectasset, damnatus necatusque est. *P. 151.*

[*Manumitti dicitur*] ser(vus) sacrorum [*causa, cum dominus eius tenens m]odo caput [modo membrum aliud eiusdem servi ita] dicit⁶: 'Hunc [hominem liberum esse volo, ac] pro eo auri X [puri, probi, profani, mei solvam, si] usquam digre[ssus erit a sacris, factus iuris] sui'. Tum⁷ is⁸ ser[cum circumagit et e manu homi]nem liberum mit[tit]. *F. 158. (P. 159.) (Cf. Puri.)**

Materfamiliae non ante dicebatur, quam vir eius paterfamiliae dictus esset; nec possunt hoc nomine plures in una familia praeter unam appellari. Sed nec vidua hoc nomine, nec quae sine filiis est, appellari potest. *P. 125.*

Matrimes ac *patrimes* dicuntur, quibus matres et patres adhuc vivunt. *P. 126.*

[*Matronae a magistra]tib(us) non summove[bantur, ne pulsari contre]ctarive viderentur, neve gra[vidae concuterentur⁹. Ob] quam [etiam ca]usam ait *Verrius*, [*neque earum viros*] sedentes cum uxoribus de essedo descen[dere¹⁰ coac]tos¹¹ a magistratibus,*

1) quicquid libri. — 2) conductivae libri. — 3) nictorem *G¹*. — 4) scr. quia. — 5) patris sui *Urs.*; patri suus *Oldenberg.* — 6) sic hodie certe, non edicite, cod. — 7) dum cod., corr. *Ursinus.* — 8) his cod. — 9) rectis intra uncis quadratis expressa servavit *Paulus.* — 10) essequo escendere cod. secundum *Ursinum* (hodie haec non dispiciuntur). — 11) sed

quod communi vehiculo vehitur vir et uxor¹. *F. 154. (P. 155.)*
Maximam multam dixerunt trium milium et viginti assium,
 quia non licebat quondam pluribus triginta bobus² et duabus
 ovibus quemquam multari, aestimabaturque bos centussibus³,
 ovis decussibus⁴. *P. 144.*

Maximum praetorem dici putant ali eum, qui maximi
 imperi sit, ali, qui⁵ aetatis maximae. — *F. 161.*

Maximus curio, cuius auctoritate curiae omnesque curiones
 reguntur. *P. 126.*

Maximus pontifex dicitur, quod maximus rerum, quae
 ad sacra et religiones pertinent, iudex sit vindexque contuma-
 ciae privatorum magistratuumque. *P. 126.*

*Meddix*⁶ apud Oscos nomen magistratus est. *P. 123.*

Mercedonios dixerunt a mercedem solvendo⁷. *P. 124.*

[*Minora itemque ma*]iora auspicia quae d[icantur, docet *Mes-*
salla; nam] maiora consulum, pr[aetorum, censorum dici ait, re]-
 liquorum minora, cum illi [maiores, hi autem mino]res magi-
 stratus dic[i consueverint]. *F. 157.*

Miscelliones appellantur, qui non certae sunt sententiae,
 sed variorum mixtorumque iudiciorum sunt⁸. *P. 123.*

Mortis causa stipulatio existimatur fieri, ut ait Antistius
 Labeo, quae ita fit, ut morte promissoris confirmetur, aut, ut
 quidam dixerunt, cuius stipulationis mors fuit causa. *F. 161.*

Mos est [institutum pa]trium⁹, id est memoria veterum perti-
 nens maxime ad religiones c[aelerim]oniasque⁹ antiquorum. *F. 157.*
(P. 156.)

Multam Osce dici putant poenam quidam; *M. Varro* ait
 poenam esse, sed pecuniariam. *F. 142. (P. 143.)*

Mundus, ut ait *Capito Ateius* in l. VI pontificali, ter in
 anno patere solet, — quos dies etiam religiosos iudicaverunt
 ea de causa quod quo tempore ea, quae occultae et abditae¹⁰
 religionis deorum Manium essent, veluti in lucem quandam ad-
 nec viri earum sedentes cum uxoribus in vehiculo descendere cogeantur
Paulus.

1) [quod . . . uxor delendum. *Th. M.*] — 2) bobus) *G*, bubus *MT*.
 — 3) centibus *M*. — 4) decussibus *M*. — 5) quia *cod.*, *corr. Aug.* — 6) *Cf.*
tom. I p. 51 n. 4. — 7) mercedem (mercede *MT*) solvendo libri. — 8) sunt
om. G. — 9) inclusa uncis quadratis habet *Paulus.* — 10) abditae ea *cod.*
secundum Urs. (hodie haec evanuerunt).

ducerentur et patefierent, nihil eo tempore in re p(ublica) geri voluerunt: itaque per eos dies non cum hoste manus conserebant, non exercitus scribebatur, non comitia habebantur, non¹⁾ aliud quicquam in re p(ublica), nisi quod ultima necessitas admonebat, administrabatur. *F. 154². (P. 156.)*

Munem significare certum est officiosum, unde e contrario *munis* dicitur, qui nullo fungitur officio. *P. 143.*

Munerale lex vocata est, qua³ Cincius cavit, ne cui liceret munus accipere. *Plautus*: 'neque muneralem legem neque lenoniam, rogata fuerit nec ne, flocci⁴ aestimo'. *P. 143.*

Municeps est. ut ait *Aelius Gallus*, qui in municipio liber⁵ natus est; item qui ex alio genere hominum munus functus est; item qui in municipio⁶ ex servitute se liberavit a municepe⁷. At *Servius*⁸ aiebat initio fuisse, qui ea condicione cives Romani⁹ fuissent, ut semper rem publicam separatim¹⁰ a populo Romano haberent¹¹, *Cumanos Acerranos Atellanos*¹². *L. 142.* — *Municeps* qui in municipio liber natus est, item qui ex alio genere hominum munere functus est, item qui in municipio a servitute se liberavit a municepe. Item *municipes* erant qui ex aliis civitatibus Romam venissent, quibus non licebat magistratum capere, sed tantum muneris partem, ut fuerunt *Cumani Acerrani Atellani*, qui et cives Romani erant et in legione merebant, sed dignitates non capiebant. *P. 131.*

Municipalia sacra vocantur, quae ab initio habuerunt ante civitatem Romanam acceptam, quae observare eos voluerunt pontifices et eo more facere, quo adsuessent¹³ antiquitus. *F. 157.¹⁴*

Municipium id genus hominum dicitur, qui cum Romam venissent, neque cives Romani essent, participes tamen fuerunt

1) haec ex *Paulo*. — 2) *Varro apud Macr. sat. 1,16,18*: mundus cum patet, deorum tristium atque inferum quasi ianua patet. Propterea — proelium committi, — uxorem liberum quaerendorum causa ducere, religiosum est — 3) quam libri. — 4) flocci *G*, floccio *M*. — 5) municipaliber *Q*. — 6) municio *R*. — 7) inserunt hoc loco verba item *municipes* — muneris partem, ex *Paulo* scilicet, *S* et *edd.* — 8) *servilius S Q*, ser. filius *R*. — 9) *Ro. om. QR* — 10) separatim *Q*. — 11) habebant *R*. — 12) inserunt hoc loco qui aequae cives — non capiebant, ex *Paulo* scilicet, *Q* et *edd.* — 13) adfuissent *cod.*, corr. *Augustinus*. — 14) *P. 156* hunc locum ita habet: *municipalia* sacra vocabantur, quae ante urbem conditam colebantur.

omnium rerum ad munus fungendum una cum Romanis civibus praeterquam de suffragio ferendo aut magistratu¹ capiendo; sicut fuerunt Fundani, Formiani, Cumani, Acerrani², Lanuvini, Tusculani, qui post aliquot annos cives Romani effecti sunt. Alio modo, cum id genus hominum definitur, quorum civitas universa in civitatem Romanam³ venit, ut Aricini⁴, Caerites, Anagnini⁵. Tertio, cum id genus hominum definitur, qui ad civitatem Romanam ita venerunt, ut municipia essent sua cuiusque civitatis et coloniae⁶, ut Tiburtes, Praenestini, Pisani⁷, Urvinates⁸, Nolani, Bononienses, Placentini, Nepesini⁹, Sutriini, Locrenses¹⁰. *P. 127.*

Munus significat officium¹¹, cum dicitur quis munere fungi; item donum, quod officii causa datur. *P. 140.* *Mu[nus — dicitur administratio]* rei publicae¹² [*magistratus alicuius aut cu]*rae imperi[ve, quae multitudinis univer]sae consensu [*atque legitimis in unum convenientis]* populi comit[is alicui mandatur per suffragia,] ut capere eam [*cum oporteat et statim]* certove ex [*tempore . . . certum usque]* ad tempus admi[nistrare.] *F. 157.*

Murrata potione usos antiquos indicio est, quod etiamnunc aediles per supplicationes dis addunt ad pulvinaria, et quod XII tabulis cavetur, ne mortuo indatur. *F. 158.*¹³

*Nancitor*¹⁴ in XII nactus erit, prenderit¹⁵. Item in foedere Latino: 'Pecuniam quis nancitor, habeto', et: 'si quid pignoris nasciscitur'¹⁶, sibi habeto'. *F. 166.*

Nec coniunctionem — positam esse ab antiquis pro non, ut et in XII¹⁷ est: 'Ast ei cet.' Item: 'Si adorat cet.' *F. 162.*

Nectere ligare significat, — quin etiam in commentario sa-

1) magistratus *M. T.* — 2) acerani *M.* — 3) civitate Romana *T.* — 4) aricina *M.*, atacini *T.* — 5) agnagnini *T.* — 6) colonicae *G.* — 7) pisani *M.* — 8) urbinates *G. M.*, urbanites *T.* — 9) nepessimi *M.* — 10) [*sic scribendum, non Lucenses. Th. M.*] lucrenses *G. M.*, lutrenses *T.* — 11) officium *om. libri.* — 12) reip. publi *cod.* — 13) *P. 159 hunc locum ita habet: Murrata potione usi sunt antiqui; sed postea adsuerunt (adfuere T) murrā (sic libri, om. Mue.) diis (dis G) suis libare, ideoque XII tabulis est cautum, ne mortuo inderetur. Cf. tom. I p. 36 tab. X, 6°. — 14) Sic cod.; Mue.: nanxitor s. nanxsitor; fut. II pass. a verbo nancio. Cf. Sch. XII tab. p. 88; tom. I p. 39, 1. — 15) pnoerit *cod.* — 16) sic *cod.* — 17) Cf. tom. I p. 23 tab. V, 7°; p. 32 tab. VIII, 16.*

crorum usurpatur hoc modo: 'Pontifex minor ex stramentis¹ napuras² nectito' cet. *F. 165.*

[*Nefas*]ti dies non³ [*fasti et notati littera N ii sunt, quibus ei,*] apud quem [*lege agitur, fari non licet tria verba 'do dico' addico.*] *Nep*⁴ [*nota distincti eorum hila*]riores sunt, [*quoniam a malo omine*] liberati sunt; [*his duces ex urbe exe*]unt et in provin[*ciam proficiscuntur, sacra quoque*] instituta fiunt, [*et rota nuncupata solvi*] et aedes sacrari so[*lent*]. *F. 165.*

Negotium, quod n[on sit otium].⁵ *F. 177. (P. 176.)*

Nervum appellamus etiam ferreum vinculum, quo pedes impediuntur, quamquam Plautus eo etiam cervices vinciri ait. — *F. 165.*

Nexum est, ut ait Gallus Aelius, quodcunque per aes et libram geritur, id quod⁶ necti dicitur; quo in genere sunt haec: testamenti factio, nexi datio, nexi liberatio⁷. *F. 165.*

Nexum aes apud antiquos dicebatur pecunia, quae per nexum obligatur. *F. 165.*

Ni quis scivit centuria⁸ est, quae dicitur a Ser. Tullio rege constituta, in qua liceret ei⁹ suffragium ferre, qui non tulisset in sua, ne quis civis suffragii iure privaretur. — Sed in ea centuria neque censetur quisquam¹⁰, neque centurio praeficitur, neque centurialis potest esse, quia nemo certus est eius centuriae. — *F. 177.*

Novae curiae proxime compitum Fabricium aedificatae sunt, quod parum amplae erant veteres a Romulo factae, ubi¹¹ is populum et sacra in partis triginta distribuerat, ut in is ea sacra curarent; quae cum ex veteribus in novas evocarentur, septem¹² curiarum per religiones evocari non potuerunt; itaque Foriensis, Raptae, Veliensis¹³, Velitiae res divinae fiunt in veteribus curis. *F. 174.*

[*Noxia.*] ut Ser. Sulpicius Ru[*fus ait*, damnum significat,]

1) extramentis *cod.* — 2) naturas *cod.* — 3) non *cod.*, teste Huel-seno, nom vel non secundum Keilium, not secundum priores. [Ad lectionem iam stabilitam supplementa proposita C. I. L. 1,367 mutavi. Th. M.] — 4) Cf. tom. I p. 41. — 5) [] haec ex Paulo. — 6) sic, non idque *cod.* — 7) nexi dando nexi liberanto *cod.* — 8) e centuria *cod.* — 9) eius *cod.* — 10) quicquam *cod.* — 11) ube *cod.* — 12) sic *cod.*; quattuor *Aug.* — 13) vellensis *cod.*

apud poetas autem et oratores ponitur pro culpa. At¹ noxa peccatum aut pro peccato poenam, ut Accius in Melanippo: 'Tete esse huic noxae obnoxium.' Item, cum lex iubet noxae dedere, pro peccato dedi iubet. — *F. 174*².

'Numera senatum'³ ait quivis senator consuli, cum impedi-mento vult esse, quominus faciat SC., postulatque, ut aut res, quae referuntur⁴, dividantur, aut singuli consulantur, aut si tot non sint senatores, quo numero liceat perscribi⁵ SC. *F. 170*.

[Nummum ex Graeco nomismate *ex*]istimant di[ctum]⁶, *idem-que nobis quod νοῦμνον illis*] valere, quia [*pecuniae nomina a Siculis accepimus, quorum*] hoc primum est. *F. 173*.

Nuncupata⁷ pecunia est, ut ait Cincius in l. II de officio iurisconsulti, nominata⁸, certa, nominibus propriis pronuntiata: 'Cum nexum *cet.*'⁹: id est¹⁰ uti nominarit locutusve erit, ita ius esto. Vota nuncupata dicuntur, quae consules praetores, cum in provinciam proficiscuntur, faciunt; ea in tabulas praesentibus multis referuntur. At¹¹ Santra — satis multis nuncupata, conligit non directo nominata significare, sed promissa et quasi testificata, circumscripta, recepta, quod etiam in votis nuncupandis esse convenientius. *F. 173*.

Nundinas¹² feriatum¹³ diem esse voluerunt antiqui, ut rustici convenirent mercandi vendendique causa, eumque nefastum, ne, si¹⁴ liceret cum populo agi, interPELLarentur nundinatores¹⁵. *F. 173*.

1) ad *cod.* — 2) *Suppletum e P. 175*: noxia apud antiquos damnum significabat, sed a poetis ponitur pro culpa: noxa ponitur pro peccato aut pro peccati poena, cum lex iubet noxae dedere pro peccato. — 3) [*requiruntur talia*: 'divide' aut 'consule' aut 'numera senatum'. TH. M.] — 4) acferuntur *cod.* — 5) praescribi *cod.* — 6) *P. 172*: Nummus ex Graeco nomismate dicitur. — 7) nucupata *cod.* — 8) nomina *cod.*; *em. Urs.* — 9) *Cf. tom. I p. 24 tab. VI, 1.* — 10) ita *cod.*; *em. Urs.* — 11) ad *cod.* — 12) *Macr. saturn. 1, 16, 32—35*: Harum originem — Romulo adsignant, — sicut Tuditanus adfirmat; sed Cassius Servium — fecisse nundinas dicit, ut in urbem ex agris convenirent urbanas rusticisque res ordinaturi. — Rutilius scribit Romanos instituisse nundinas, ut octo quidem diebus in agris rustici opus facerent, nono autem die — ad mercatum legesque accipiendas Romam venirent, — unde etiam mos, ut leges trinundino die promulgarentur. — 13) *feriarum cod.* — 14) si *add. Mue., om. cod.* — 15) *Macr. l. 1. 28—30*: Trebatius — ait nundinis magistratum posse manumittere iudiciaque addicere; sed contra Iulius Caesar — negat nun-

Nuptias dictas esse — Aelius et Cincius, quia flammeo caput nubentis obvolvatur, quod antiqui obnubere vocarint; obquam causam legem quoque Praenestinam¹ iubere caput eius obnubere, qui parentem necavisset, quod est obvolvere. *F. 170.*

Obiurare [iureiurando obstringere]². *F. 189.*

Obnectere, obligare, maxime in nuptiis frequens est. *L. 190.*

Obrogare est legis prioris infirmandae causa legem aliam ferre. *P. 187.*

Obtestatio est, cum deus testis in meliorem partem vocatur, detestatio, cum in deteriorem. *P. 184.*

Occentassit³ antiqui dicebant, quod nunc convicium fecerit dicimus, quod id clare et cum quodam canore fit, ut procul exaudiri possit; quod turpe habetur, quia non sine causa fieri putatur.⁴ *F. 181.*

Occisum a necato distingui quidam, quod alterum a caedendo atque ictu fieri dicunt, alterum sine ictu. Itaque in Numae Pompili regis legibus⁵ scriptum esse: 'Si hominem cet.' *F. 178.*

Occupaticius ager dicitur qui desertus⁶ a cultoribus⁷ frequentari propriis, ab aliis occupatur. *P. 180. (Cf. F. 181.)⁸*

Opima spolia dicuntur, — quae dux p. R. duci hostium detraxit, quorum tanta raritas est, ut intra annos paulo . . trina contigerint nomini Romano: una quae Romulus de Acrone, altera quae consul Cossus Cornelius de Tolumnio⁹, tertia quae M. Marcellus Iove Feretrio de¹⁰ Viridomaro fixerunt. M. Varro ait opima spolia esse etiam¹¹ si manipularis miles detraxerit, dummodo duci hostium, [*sed prima esse, quae dux duci: neque*

dinis contionem advocari posse; id est cum populo agi, ideoque nundinis — haberi comitia non posse; sed lege Hortensia effectum est, ut fastae essent, uti rustici, qui nundinandi causa in urbem veniebant, lites componerent; nefasto enim die praetori fari non licebat.

1) parens tam *cod.*, *emend. Bergk.* — 2) [] *ex P. 188.* — 3) *occentassint cod.* — 4) *Cf. tom. I p. 28 tab. VIII, 1a.* — 5) *Cf. tom. I p. 8, 3 n. 4.* — 6) *desitus emendarunt edd.* — 7) *occultoribus M.* — 8) *Grom. et Lachm. 138, 3: Occupatorii autem dicuntur agri, quos quidam arcifinales vocant —; quibus agris victor populus occupando nomen dedit. Bellis enim gestis victores populi terras omnes, ex quibus victos eiecerunt, publicavere; — deinde ut quisque virtute colendi quid occupavit, arcendo vicinum arcifinalem dixit. Quo ex loco recte collegit Rudorffius, röm. Feldm. 2, 252, occupaticios agros ab occupatoriis differre.* — 9) *columnio Q.* — 10) *Iovi Feretrio de om. Q. hiatu significato.* — 11) *etiam esse R.*

*enim, quae a duce capta*¹⁾] non sint, ad aedem Iovis² Feretri poni, testimonio esse libros pontificum, in quibus sit: 'Pro primis spoliis bove³, pro secundis solitaurilibus, pro tertiis agno publice⁴ fieri debere'; esse etiam Pompili regis⁵ legem opimorum spoliorem talem: 'Cuius auspicio classe procincta opima spolia capiuntur, Iovi Feretrio darier oporteat, et bovem caedito, qui cepit aeris CC; secunda spolia, in Martis aram in campo solitaurilia utra voluerit caedito; tertia spolia, Ianui Quirino agnum marem caedito, C qui ceperit ex aere dato. Cuius auspicio capta, dis piaculum dato.'⁶ *L. 186. 189.*

*Optima*⁷ *lex* .. in magistro populi faciendo, qui vulgo dictatur appellatur, quam plenissimum posset ius eius esse, significabatur⁸ —; postquam⁹ vero provocatio ab eo magistratu ad populum data¹⁰ est, quae ante non erat, desitum est adici 'ut optima⁷ lege, utpote imminuto iure priorum magistrorum. *L. 198.* — 'Ut qui optima lege fuerint' adici solet, cum quidam magistratus creantur ... *L. 189.*

Orare antiqui dixerunt pro agere; unde et oratores causarum actores, et oratores, qui nunc legati, quod rei publicae mandata peragerent. *P. 199. (Cf. L. 198.¹¹)*

Ordinarium hominem Oppius ait dici solitum scurram et improbum, qui adsidue in litibus moraretur, ob eamque causam in ordine staret adeuntium praetorem. — *F. 182. (Cf. L. 185.)*

Ordo sacerdotum aestimatur deorum [*ordine, ut deus*] maximus quisque. Maximus videtur rex, dein Dialis¹², post hunc Martialis, quarto loco Quirinalis, quinto pontifex maximus; — pontifex maximus, quod¹³ iudex atque arbiter habetur rerum divinarum humanarumque. *L. 185.*

Osculana pugna in proverbio, quo significabatur victos vincere, —. Significatur etiam¹⁴ osculo savium¹⁵, — quod

1) *hiatum signant QR.* Cf. Hertzberg, *Philol.* 1846, 331—339. — 2) *ius Q.* — 3) *bovem traditur.* — 4) *sacra ins. R.* — 5) *compelli reges traditur.* — 6) *Sic libri: emendationem v. tom. I p. 8,4,9 n. 1.* — 7) *Opima R.* — 8) *sign. esse R.* — 9) *propter quam traditur; emend. Aug.* — 10) *dicta traditur.* — 11) *Festi locum descriptores perturbant.* Cf. *Oratores F. 182.* — 12) *deinde alus Q.* — 13) *maximoque Q.* — 14) *significat et R.* — 15) *osculum suavium R.*

inter cognatos propinquosque institutum ab antiquis est, maximeque feminas¹ . . . *L. 197.*

Ovibus duabus² multabantur apud antiquos in³ minoribus delictis, ut in maioribus XXX bobus⁴, nec hunc ultra numerum excedebat multatio; sed⁵ posteaquam aere signato uti civitas coepit⁶ pecoraque multaticia incuria⁷ corrumpabantur, unde etiam peculatus crimen usurpari coeptum est, facta aestimatio pecoralis multae, et boves centenis assibus, oves denis aestimatae⁸. Inde suprema multa, id est maxima, appellatur tria milia aeris; item vicessis⁹ minoribus delictis. *L. 202. (Cf. Maxima.)*

Pactionem antiqui dicebant. quam nunc pactionem dicimus; unde et pacisci¹⁰ adhuc et paco¹¹ in usu remanet. *F. 250.*

Paelices¹² —. Antiqui proprie eam¹³ paelicem¹² nominabant, quae uxorem habenti nubebat. Cui generi mulierum etiam poena constituta est a Numa Pompilio hac¹⁴ lege: 'Paelix¹² aram cet.' *P. 222.*¹⁵

Pararium aes appellabatur id, quod equitibus duplex pro binis equis dabatur. *P. 221. (s. v. Paribus.)*

Parens vulgo pater aut mater appellatur: sed iuris pru-

1) *Plin. hist. nat. 14,13*: Cato, ideo propinquos feminis osculum dare, ut scirent, an temetum (*i. e. vinum*) olerent. Non licebat id feminis Romae bibere. Invenimus — Egnati Meceni uxorem, quod vinum bibisset —, interfectam fusti a marito, eumque caedis a Romulo absolutum. *Val. Max. 6,3,9*: non accusatore tantum sed etiam reprehensore caruit id factum. *Dion. 2,25*: οἱ συγγενεῖς μετὰ τοῦ ἀνδρός ἐδίκαζον, — εἰ τις οἶνον ἐπὶ πρῶτῃ πρὸς τὴν γυνῆ. (*Cf. tom I p. 6,8.*) *Gell. 10,23,4. Don. Ter. Eun. 3,2,3.* — 2) *sic traditur*; duobus *Scalig.* — 3) in *om. QR.* — 4) maioribus ambobus (*ambubus R*) *traditur. Plin. h. n. 18,3,11*: Multatio quoque non nisi ovium boumque impendio dicebatur, non omittenda priscarum legum benivolentia. Cautum quippe est, ne bovem prius quam ovem nominaret, qui indiceret multam. *Cf. Cic. supra p. 12 n. 8 ad v. locupletes cit.* — 5) sed *Mue.*, quae *QR.* — 6) coepit civitas *R. Plin. l. c.*: Servius rex ovium boumque effigie primus aes signavit. *Id. 33,3, 43*: Servius rex primus signavit aes; antea rudi usos Romae Timaeus tradit. Signatum est nota pecudum, unde et pecunia appellata. — 7) multaticia (*om. incuria*) *R.* multitia aut incuria *Q.* [*Fortasse malitia aut incuria. Tu. M.*] — 8) exstimatae *R.* — 9) uicessis *Q.* uicies *R.* — 10) *pacisce cod.* — 11) *paceo cod.* — 12) *pelices* — *pelicem* — *pelex libri.* — 13) *eam proprie T.* — 14) *ac G.* — 15) *Cf. tom. I p. 8,2 n. 3.*

identes avos et proavos, avias et proavias parentum nomine appellari dicunt¹. *P. 221.*

Parret, quod est in formulis, debuit et producta priore syllaba pronuntiari et non gemino r² scribi, ut fieret 'paret', quod est 'inveniat' ut comparet, apparet. *F. 233.* Paret³ significat apparebit. *P. 221.*

Parricidii⁴ quaestores appellabantur, qui solebant creari causa rerum capitalium quaerendarum. Nam parricida non utique is, qui parentem occidisset, dicebatur, sed qualemcunque hominem indemnatum. Ita fuisse indicat lex Numae Pompilii regis⁵ his composita verbis: 'Si qui cet. *P. 221.*

'Parum cavisse videri', pronuntiat magistratus, cum de consilii⁶ sententia capitis quem condemnaturus est. *F. 238.*

Pater patrimus dicebatur apud antiquos, qui cum iam ipse pater esset, habebat etiam tum patrem. *F. 234.*

[*Patres appe*]llantur, ex quibus senatus [*primum compositus; nam initio urbis*] conditae Romulus C [*viros elegit praestantissimos,*] quorum consilio atque [*prudencia res publica ad*]ministraretur: atque [*ii patres dicti sunt, quia*] agrorum partes adtribuerant tenuioribus⁷] perinde ac liberis. *F. 246.* Patres senatores ideo appellati sunt, quia agrorum partes adtribuerant tenuioribus ac si liberis propriis. *P. 247.*

Patricios Cincius ait in libro de comitiis eos appellari solitos, qui nunc ingenui vocentur. *F. 241.*

Patricius vicus Romae dictus eo, quod ibi patricii habitaverunt, iubente Servio⁸ Tullio, ut, si quid molirentur adversus ipsum, ex locis superioribus obrimerentur. *P. 221.*

Patrimi et matrimi pueri⁹ praetextati tres nubentem¹⁰ deducunt, unus qui facem praefert ex spina alba, quia noctu nubebant, duo qui tenent nubentem. *F. 245.*

Patrocinia appellari coepta sunt, cum plebs distributa est inter patres, ut eorum opibus tuta esset. *F. 233. (P. 232.)*

Patr[on]us a patre cur ab antiquis dictus] sit, manifestum:

1) dicuntur *G.* — 2) geminorum *cod.* — 3) parret *MT.* — 4) parrici libri. — 5) Cf. tom. I p. 10,12 n. 3. — 6) consiliis *cod.* — 7) [] ex Paulo. — 8) servitio *GM.*, servio *T.* — 9) puero *cod.* — 10) nubente *cod.*

quia [ut liberi, sic etiam clientes] numerari inter do[mesticos quodammodo possunt]. F. 253.

Peculatus est nunc quidem quaecumque¹ publicum furtum, sed inductum est a pecore, ut pecunia quoque ipsa. Iam² etiam noxii pecore multabantur, quia neque aeris adhuc neque argenti erat copia. Itaque suprema multa etiam nunc appellatur³. L. 213. (P. 212.)

Peculatus furtum publicum dici coeptus est a pecore, quia ab eo initium eius fraudis esse coepit, siquidem ante aes aut argentum signatum ob delicta poena gravissima erat duarum ovium et XXX bovinum; eam legem⁴ sanxerunt T. Menenius⁵ Lanatus et P. Sestius Capitolinus cos.; quae pecudes, postquam aere signato uti coepit p(opulus) R(omanus), Tarpeia lege cautum est, ut bos centussibus, ovis decussibus⁶ aestimaretur. F. 237. (Cf. Ovibus.)

Peculium servorum a⁷ pecore item dictum est, ut est⁸ pecunia patrum familiae. F. 249.

Pedarium senatorem⁹ significat Lucilius quom ait¹⁰: 'Agipes vocem mittere coepit'; qui ita appellatur, quia tacitus transeundo¹¹ ad eum, cuius sententiam probat, quid sentiat, indicat. L. 210.¹² 'Pedem struit', in XII significat 'fugit', ut ait Ser. Sulpicius. L. 210. (Cf. Struere.)¹³

Pendere poenas solvere significat, ab eo, quod aere gravi cum uterentur Romani, penso eo, non numerato, debitum solvebant: unde etiam pensiones dictae. P. 208.

Percunctatum patris familiae nomen ne quis servum mitteret, lege sanctum fuisse, ait Cato in ea qua¹⁴ legem Orciam dissuadet. F. 242.

[Plebeias tabernas q]uas vocant, nos[tra aetate V tabern]as esse et VII ferunt [fuisse¹⁵. Plebeias appella]mus a genere

1) quaecumque Q. — 2) nam Ursinus. — 3) qua XXX boves et II oves aestimabantur similiave exciderunt; cf. P. 144 Maximam multam. — 4) ea lege cod — 5) menenius cod. — 6) centusibus — decusibus cod. — 7) a om. cod. — 8) ex cod. [Em. ego. Th. M.] — 9) post senatorem hiatum indicat R. — 10) quom ait om. R. hiatum indicans. — 11) transeundo Q R. — 12) Cf. Gellius 3,18. — 13) Cf. tom. I p. 17,2. — 14) quam cod. — 15) Liv. 26,27,2: eodem tempore (a. 544) VII tabernae, quae postea V, et argentariae, quae nunc novae adpellantur, arsere.

magistratus; eas enim faciendas curaverunt M. Iunius Brutus Q. Oppius aediles pl(ebei)¹. *F. 230.*

[*Plebei magistratus dicuntur*], qui plebei scito, [*postquam plebs tributim sine patribus*] suffragium tu[lit, rogante tribuno plebei] sunt constitu[ti, et aut tribuni plebei aut plebei aediles s]unt, qui una cum [*tribunis plebei creati sunt diss*]idente plebe a pa[tribus]². *F. 230.* Plebei aediles dissidente plebe a patribus sunt creati. *P. 231.*

Plebeium magistratum neminem licet capere nisi qui ex plebe est. *P. 231. (Cf. F. 230.)*

Plorare flere³ nunc significat et cum praepositione inplorare, id est⁴ invocare; at⁵ apud antiquos plane inclamare; in regis Romuli et Tatii⁶ legibus: 'Si nurus cet.', in Servi Tulli haec est: 'Si parentem cet.' *F. 230.⁷*

Poenas pendere in eo proprie dicitur, qui ob delictum pecuniam solvit, quia penso aere utebantur. *P. 243; cf. F. 242.* Pollucere merces [*quas cuivis deo*⁸] liceat, sunt far, polenta. — pisces, quibus est squama, praeter scarum⁹. *F. 253.¹⁰*

Popularia sacra sunt, ut ait Labeo, quae omnes cives faciunt, nec certis familiis adtributa¹¹ sunt: Fornacalia, Parilia, cet. *F. 253.*

Populi com[itia dicuntur, cum patres] cum plebe suffragium [ferunt; populus enim] ex patribus et plebe [constat. E contrario] cum plebes sine patri[bus a suo magistratu rogatur,] quod plebes scivit, pleb[iscitum est: plebs enim cum] appellatur, patrum commu[nio¹² excluditur]¹³. *F. 233.*

Portum in XII pro domo positum omnes fere consentiunt: 'Cui cet.' *F. 233. (Cf. Vagulatio.)¹⁴*

[Posime]rium esse ait Antistius — pomerium, id est l[ocum pro muro, ut ait] Cato. Olim quidem omn[em urbem comprehendebat praeter Aven]tinum, nunc etiam intra aed[ificia comprehenditur, et est muro proximum] quasi promoerium¹⁵. Solet

1) Sic restituit Mo., *Forschungen* 1,193; aliter Mue. — 2) [*Supplementa mutavi. Th. M.*] — 3) inclamare ins. cod., delet Mue. — 4) [id est del. Th. M.] — 5) sic cod. — 6) latii cod. — 7) Cf. tom. I p. 7,13 n. 6, ubi locum restituimus, et p. 14,6. — 8) hiat codex; explevit hiatum Mue. — 9) squatum cod. — 10) Cf. lex Numae 5 (tom. I p. 9). — 11) abtributa cod. — 12) como . . . cod. — 13) Sic restituit Mo., *Forschungen* 1,170 n. 7; aliter Mue. — 14) Cf. tom. I p. 20 tab. II,3. — 15) sic cod.

au[tem iis solis dari] ius¹ pomerii proferendi, [qui populum Romanum agro de hostibus capto auxerunt. —] *F.* 249. Possimerium² pontificale pomoerium, ubi pontifices auspicabantur, dictum autem pomoerium quasi promurium³ id est proximum muro. *P.* 248.

Possessio⁴ est, ut definit Gallus Aelius, usus quidam agri aut aedifici, non ipse fundus aut ager; non enim possessio est [e]⁵ rebus quae tangi possunt [nec suum]⁶, qui dicit se possidere, is⁷ vere potest dicere. Itaque in legitimis actionibus nemo ex his qui⁸ possessionem suam vocare audet, sed ad interdictum venit, ut praetor his verbis utatur: 'Uti nunc possidetis eum fundum⁹, q(uo) d(e) a(gitur), quod nec vi nec clam nec precario alter ab altero possidetis, [quo minus¹⁰] ita possideatis, adversus ea vim fieri veto.' *F.* 233.

Possessiones appellantur agri late patentes¹¹ publici privati¹² quia non mancipatione sed usu tenebantur et ut quisque¹³ occupaverat, colebat¹⁴. *F.* 241.

Postliminium receptum Gallus Aelius in libro primo significationum, quae ad ius pertinent, ait esse eum, qui liber, ex qua civitate in aliam civitatem abierat, in eandem civitatem redit eo iure, quod constitutum est de postliminis; item qui¹⁵ servos a nobis in hostium potestatem pervenit, postea ad nos redit in eius potestatem, cuius antea fuit, iure postlimini; equi et muli et navis eadem ratio est postliminium receptionis quae¹⁶ servi. Quae genera rerum ab hostibus ad nos postliminium

1) rus cod. — 2) posimirium *GM.* — 3) promorium *M.* — 4) *De hoc et sequenti loco scripsit Huschke, üb. d. Stelle d. Varro v. d. Lic. p. 75—116.* — 5) *Deficiunt in hiato cod. litterae duae pluresve.* — 6) [*Hiatum codicis explevi ego verbis nec suum; neque proposuit Cuiacius, quo retento mox pro his vere Huschkii scribi iussit is suam rem. Th. M.*] — 7) his cod. — 8) ex his qui] ex iure Quiritium compendiis male solutis scribendum esse existimat Huschkius. — 9) *In D. 43,17,1: Uti eas aedes.* — 10) quo minus om. cod., habent *D. l. c. et Gaius 4,160.* — 11) *Plin. hist. nat. 18,6,35: Latifundia perdidere Italiam, iam vero et provincias. Sex domini semissem Africae possidebant, cum interfecit eos Nero princeps. Cic. de off. 2,21,73: Philippus —, cum legem agrariam ferret, — in agendo multa populariter, tum illud male: non esse in civitate duo milia hominum, qui rem haberent.* — 12) sic cod — 13) sic, non quisquam cod. — 14) sic Niebuhr, collidebat cod., possidebat Ursinus. Cf. *Isid. orig. 15,13,3.* — 15) itemque cod. — 16) receptum isquae cod.

redeunt, eadem genera rerum a nobis ad hostis redire possunt. Cum populis liberis et cum foederatis et cum regibus postliminium nobis est ita uti cum hostibus; quae nationes in ditione¹ nostra sunt, cum his² [*postliminium non est*]. *F. 218.* Postliminium³ receptus dicitur is⁴, qui extra limina, hoc est terminos provinciae, captus fuerat, rursus ad propria revertitur. *P. 219.*

Potitus servitu[te] — qui, ut ait Labeo, servitu[tem servit. —] *F. 250.*

Praefecturae eae appellabantur in Italia, in quibus et ius dicebatur et nundinae agebantur; et erat quaedam earum r(es) p(ublica), neque tamen magistratus suos habebant; in quas⁵ legibus praefecti mittebantur quodannis, qui ius dicerent. Quorum⁶ genera fuerunt duo; alterum, in quas solebant ire praefecti quattuor, [*qui*⁷] viginti sex virum numero⁸ populi suffragio creati erant, in haec oppida: Capuam, Cumas, Casilinum, Volturnum, Liternum, Puteolos, Acerras, Suessulam, Atellam, Calatiam⁹; alterum, in quas ibant, quos praetor urbanus quodannis in quaeque loca miserat legibus, ut Fundos, Formias, Caere, Venafrum¹⁰, Allifas¹¹, Privernum, Anagninam, Frusinonem, Reate, Saturniam, Nursiam, Arpinum aliaque complura. *F. 233.* Praeiurationes facere dicuntur¹² hi, qui ante alios conceptis¹³ verbis iurant; post quos in eadem verba iurantes¹⁴ tantummodo dicunt: 'idem in me.' *P. 224.*

Praerogativae centuriae¹⁵ dicuntur, ut docet Varro rerum humanarum l. VI, quo rus[tici]¹⁶ Romani, qui ignorarent petitores, facilius eos animadvertere possent; Verrius probabilius iudicat esse, ut cum essent designati a praerogativis, in sermonem res veniret populi de dignis indignisque et fierent ceteri diligentiores ad suffragia de his ferenda. *F. 249.*

1) opinione *cod.* — 2) *Post* cum his *hiatum non indicant codices.* — 3) *postliminium T.* — 4) [*pro is malim si. Th. M.*] — 5) in qua his *cod.* — 6) *sic, non quorum, cod.* — 7) [*qui om. cod., addidi ego. Th. M.*] — 8) num pro *cod.* — 9) *calatium cod.* — 10) *venaerum cod.* — 11) *allieas cod.* — 12) *dicunt M.* — 13) *conceptus M.* — 14) *iurantis GM, iurantes T.* — 15) *centuriaes cod.* — 16) *quaerus . . . cod. [Magis crediderim sic fere fuisse: quae ante reliquas suffragium ferebant equitum Romanorum, ut rustici. Th. M.]*

Praes est is¹, qui populo se obligat interrogaturque² a magistratu, si praes sit; ille respondet³: praes. *P. 223. (Cf. Manceps.)*
 Praeteriti senatores quondam in opprobrio non erant, quod, ut reges sibi legebant sublegebantque, quos in consilio publico haberent, ita post exactos eos consules quoque et tribuni⁴ militum consulari potestate coniunctissimos sibi quosque⁵ patriciorum et deinde plebeiorum legebant, donec Ovinia tribunicia intervenit, qua sanctum est, ut censores ex omni ordine optimum quemque curiatim⁶ in senatum⁷ legerent; quo factum est, ut qui praeteriti essent et loco moti, haberentur ignominiosi. *F. 246.*
 Praetor ad portam nunc salutatur is⁸, qui in provinciam⁹ pro praetore aut pro consule exit; cuius rei morem ait fuisse Cincius in libro de consulum potestate talem: Albanos¹⁰ rerum potitos usque ad Tullum regem; Alba deinde diruta usque ad P. Decium¹¹ Murem cos. populos Latinos ad caput Ferentinæ¹², quod est sub monte Albano, consulere solitos et imperium communi consilio administrare. Itaque quo anno¹³ Romanos imperatores¹⁴ ad exercitum mittere oporteret, iussu nominis Latini complures nostros in Capitolio a sole oriente auspicias operam dare solitos. Ubi aves addixissent, militem illum, qui a communi Latio missus esset, illum, quem aves addixerant, praetorem salutare solitum, qui eam provinciam optineret praetoris nomine. *F. 241.*

Priscae Latinae coloniae appellatae sunt, ut distinguerentur¹⁵ a novis¹⁶, quae postea a populo dabantur. *F. 241.*

Prisci Latini proprie appellati¹⁷ sunt hi, qui priusquam conderetur Roma fuerunt. *P. 226.*

[*Privato sumptu*] se alebant mili[tes Romani, antequam stipendia] mererentur, quod in [*consuetudine mansit paene ad id*] tempus, quod fuit pau[lo ante quam Roma urbs] capta est a Gallis; [*postea enim nisi publico stipendio*] milites non fiebant.

1) his *G.* — 2) sic libri, interrogatusque *edd.* — 3) respondit *GM.*, respondet *T.* — 4) tribunos *cod.*: *emend. Aug.* — 5) quoque *cod.*; *emend. Urs.* — 6) curiati *cod.*; *emend. Urs.* — 7) senatu *cod.* — 8) his *cod.* — 9) sic, non provincia, *cod.* — 10) albanus *cod.* — 11) at poectum *cod.*; *emend. Urs.* — 12) capudoetentinae *cod.*; *em. Urs.* — 13) [*scr. quando. TH. M.*] — 14) imprs *cod.* — 15) distinguerent *cod.* — 16) nobis *cod.* — 17) dicti *T.*

F. 234. Privato sumptu se alebant milites Romani paene ad id tempus, quo Roma capta est a Gallis. *P. 235.*

Privos privasque antiqui dicebant pro singulis; ob quam causam et 'privata' dicuntur, quae uniuscuiusque sint; hinc et privilegium et privatus *cett.* *P. 226.*

Probrum virginis Vestalis ut capite puniretur, vir, qui eam incestavisset, verberibus necaretur¹, lex, fixa in atrio Libertatis, cum multis alis legibus incendio consumpta est, ut ait M. Cato in ea oratione, qua de auguribus inscribitur. *F. 241.*

'Pro censu classis iuniorum' Ser. Tullius cum dixit in descriptione centuriarum, accipi debet 'in censu', ut ait M. Varro in l. VI rerum humanarum, sicuti pro aede Castoris, pro tribunali, pro testimonio. *F. 246.*

Procincta clas[*sis dicebatur exercitus ad*] proelium instructus et pa[ratus², *quem Diali flamini vi*]dere non licet: ant[*iqui enim procinctum hominem*] dixerunt, ut nunc quoque [*dicitur, qui ad agendum expedi*]tus est. Procincta autem [*toga Romani olim*] ad pugnam ire solit[*i sunt; unde et testamen*]ta in procinctu fieri [*dicuntur, quia ante pugnam fiunt*]. *F. 249.* Procinctam classem, id est paratam ad bellum militum multitudinem, Diali flamini videre non licuit. *P. 248.*

Procincta classis dicebatur, cum exercitus cinctus erat Gabino cinctu confestim pugnaturus; vetustius³ enim fuit multitudinem hominem, quam navium, classem appellari. *P. 225.*

Procitum testamentum dicebatur velut procitum⁴, provocatum, id est irritum ac ruptum. *P. 225.* (*Cf. P. 225 v. Procitant.*)

Proci patricium in descriptione classium⁵, quam fecit Ser. Tullius, significat procerum; i⁶ enim sunt principes. Nam proci dicuntur, qui poscunt aliquam in matrimonium, Graece *μνηστῆρες*⁷. Est enim procare poscere, ut cum dicitur in iudice con-

1) *Liv. 22,57,2*: duae Vestales eo anno (*u. c. 538*), Opimia et Floronia, stupri compertae, altera sub terra, ut mos est, ad portam Collinam necata, altera sibimet ipsa mortem consciverat. L. Cantilius scriba pontificius, qui cum Floronia stuprum fecerat, a pontifice maximo eo usque virgis in comitio caesus est, ut inter verbera expiraret. *Cf. Suet. Dom. 8 et infra v. Sceleratus.* — 2) *Cf. supra v. Opima et tom I p. 8,4 et p. 9 n. 1.* — 3) vetustius *G.*, vetustus *M.* — 4) sic libri. — 5) ceassium *cod.* — 6) .i. *cod.* — 7) grece ΝΗCΤΗΡΕC *cod.*

locando 'si alium procas', 'nive eum procas', hoc est poscis *cett.* — *F. 249.*

Produit, porro dederit, ut est in lege censoria: 'Porticum sartam tectamque habeto, prodito. Alias prodiderit. *F. 229.* (*Cf. Sarte.*)

Prohibere comitia dicitur vitare diem morbo, qui vulgo quidem maior¹, ceterum ob id ipsum comitialis appellatur. Cato —: 'domi cum auspicamus, — si cui ibidem servo aut ancillae dormienti evenit, quod comitia prohibere solet, ne is quidem mihi vitium facit.' *F. 234.*

Proletarium capite censum dictum, quod ex his civitas constet, quasi prolis² progenie; iidem et proletanei. *P. 226.*

Proscapulis cum dicit Cato, significat pro iniuria verberum; nam complures leges erant in cives rogatae, quibus sanciebatur poena verberum. His significat prohibuisse se³ multos suos civis in ea oratione, quae est contra M. Caelium: 'si em percussi, saepe⁴ incolumis abii; praeterea pro re p(ublica), pro scapulis atque aerario multum r(ei) p(ublicae) profui'⁵. *F. 234.*

Promulgari leges dicuntur, cum primum in vulgus eduntur, quasi provulgari. *P. 224.*

Provinciae appellantur, quod populus Romanus eas provicit, id est ante vicit. *P. 226.*

Publica pondera [*ad legitimam normam exacta fuisse*] ex ea causa Iunius in [... *colligi*]t, quod duo Sili⁶, P. et M., trib(uni) pleb(is), rogarint his verbis: 'Ex ponderibus *cet.*'⁷ *F. 246.*

Publica sacra, quae publico sumptu pro populo fiunt, quaeque pro montibus pagis curis sacellis; at⁸ privata, quae pro singulis hominibus familiis gentibus fiunt. *F. 245.*

Publicius clivus appellatur, quem duo fratres L. M. Publici Malleoli⁹, aediles cur(ules), pecuaris¹⁰ condemnatis ex pecunia, quam ceperant¹¹, munierunt, ut in Aventinum vehiculi hel(?) venire¹² possit. *F. 238.*

1) maiore *cod.* — 2) proles; *emend. Huschke, Ser. Tull. p. 187.* — 3) hic significat prohibuisse *cod.* [*Emend. ego. Th. M.*] — 4) [*Ser. hostem percussi saepe, saepe. Th. M.*] — 5) profuit *cod.* — 6) silli *cod.* — 7) *Cf. tom. I p. 46,3.* — 8) ad *cod.* — 9) malteoli *cod.* — 10) pe ... uaris *cod.* — 11) coeperat *cod.* — 12) vehiculi hel venire possit *cod.*; vehiculis Vel(ia) *emend. Urs., veniri Scal., possint Aug.*

Puri, probi, profani, sui auri dicitur in manumissione sacrorum causa: ex quibus puri significat, quod in usu spurco¹ non fuerit; probi, quod² recte excoctum purgatumque³ sit; profani, quod sacrum non sit et quod omni religione solutum sit; sui, quod alienum non sit. *F. 250. (P. 251.)*

Quaestores [*dicebantur, qui quaererent de rebus*] capitalibus, unde [*iidem etiam . . quaestores parri*] cidi appellantur. *F. 258.*

Quadriplatores dicebantur, qui eo quaestu se tuebantur, ut eas res persequerentur, quarum ex legibus quadrupli erat actio. *P. 259.*

[*Quando*] — in XII — cum c littera ultima scribitur. *F. 258.*

Quandoc⁴ rex comitiavit fas in fastis notari solet, et hoc videtur significare, quando rex sacrificulus divinis rebus perfectus in comitium venit. Quandoc⁴ stercus delatum fas, eodem modo in fastis notatur dies, quo stercus purgatur ab aede Vestae. *P. 259.⁵ (Cf. F. 258.)*

'Qui hoc censetis, illuc transite, qui alia omnia, in hanc partem'; his verbis praeit⁶ ominis videlicet causa, ne dicat 'qui non censetis.' *F. 261.*

Quin[*quennales in colonis appella*]bantur, qui lustrum con[*derent quinto quoque anno, a quo nomin*]ari coeptos. *F. 261.*

'Qui patres, qui conscripti' vocati sunt in curiam, quo tempore regibus urbe⁷ expulsis P. Valerius consul propter inopiam patriciorum ex plebe adlegit in numerum senatorum C et LX et IIII, ut expleret numerum senatorum trecentorum, et duo genera appellata sunt⁸. *F. 254. (Cf. Allecti. Conscripti⁹.)*

[*Quiris vocabulum*] nili singulare usur[pabatur olim, ut indicio] est praeco, qui in funeris [*indictione ita pronuntiare solet*:] 'Ollus¹⁰ Quiris leto datus'. *F. 254.*

'Quot servi tot¹¹ hostes' in proverbio est, de quo Sennius

1) porco *cod.*; spurco (sporco *G*) *Paulus*. — 2) *sic, non probique, cod.*; *cf. Paulus*. — 3) *sic, non pugnatumque, cod.* — 4) *quandoc utroque loco G M.* — 5) *Cf. Festus v. quando; tom. I p. 39,2; Varro l. l. 6,31. De restituendis huius loci reliquiis v. Mue. et Mo. C. I. L. 1,367.* — 6) *sic, non perit, cod.* — 7) *urbem cod.* — 8) *appellaret esse cod. [Requiritur appellare ita coepit similiave. Th. M.]* — 9) *Liv. 2,1,11. Dion. 5,13. Schwegler, röm. Gesch. 2,144.* — 10) *illius cod.* — 11) *quod servitute cod.*

Capito existimat, — esse dictum initio 'quot' hostis, tot servi', [quod²] tot captivi fere ad servitutem adducebantur, *cett.* *F.* 261.

R duobus in compluribus orationibus, cum de actis disseritur³ cuius⁴, etiam perscribi solet, id est rationum relatarum, quod his tabulis docentur iudices, quae publice data atque accepta sint⁵. *F.* 274.

Radere ge[nas vetitum est in] lege XII⁶, id est unguibus [lacerare malas]. *F.* 273.

Rapi simulatur virgo ex gremio matris, aut, si ea non est, ex proxima necessitudine, cum ad virum traditur⁷, quod videlicet ea res feliciter Romulo cessit. *F.* 289. (= *P.* 288)

Recepticium servum Cato in suasionem legis Voconiae cum ait, significat, qui ob vitium redhibitus sit: 'ubi irata facta est, servum recepticium sectari atque flagitare virum iubet.' *F.* 282.

Recinium omne vestimentum quadratum ii⁸, qui XII⁹ interpretati sunt, esse dixerunt: Verrius togam, qua mulieres¹⁰ utebantur, praetextam¹¹ clavo purpureo. *F.* 274.

Reciperatio est, ut ait Gallus Aelius, cum inter populum et reges nationesque et civitates peregrinas lex convenit, quomodo per reciperatores reddantur res reciperenturque, resque privatas inter se persequantur. *F.* 274.

Reciprocare pro 'ultra citroque poscere' usi sunt antiqui, quia procare est poscere. *F.* 274. (*Cf.* *Procum.*)

Redemptores proprie atque antiqua consuetudine dicebantur, qui, cum quid publice faciendum aut¹² praebendum conduxerant¹³ effecerantque, tum demum pecunias accipiebant; nam antiquitus emere pro accipere ponebatur. At hi nunc dicuntur redemptores, qui quid¹⁴ conduxerunt praebendum utendumque. *F.* 270.

Relegati dicuntur proprie, quibus ignominiae aut poenae

1) quod *cod.* — 2) quod *inseruit Mue.* [*Potius scr. quod captivi pro tot captivi. Th. M.*] — 3) *disserti cod.* — 4) [*Excidisse videntur talia: adnotari vel. Th. M.*] — 5) *Publicarum rationum tabulae in iudiciis publicis circumferebantur iudicibus inspiciendae. Cic. p. Balbo 5, 11. ad Att. 1, 16, 4.* — 6) *v. tom. I p. 36 tab. X, 4.* — 7) *sic et cod. et Paulus; trahitur Mue.* — 8) *hi cod.* — 9) *v. tom. I p. 35 tab. X, 3.* — 10) *vir toga mulieres cod.; emend. Lipsius.* — 11) *praetextum cod.* — 12) *ut cod.* — 13) *condixerant cod.* — 14) *quicquid cod.*

causa necesse est ab urbe Roma aliove quo loco abesse lege senative¹ consulto aut edicto magistratus², ut etiam Aelius Gallus indicat. *F. 278.*

Religiosus est — deorum sanctitatem magni aestimans —; dies autem religiosi, quibus nisi quod necesse est nefas habetur facere, quales sunt sex et triginta atri qui appellantur, et Aliensis³, atque ii⁴, quibus mundus patet. [Religiosum ait⁵] esse Gallus Aelius, quod homini ita facere non liceat, ut, si id⁶ faciat, contra deorum voluntatem videatur⁷ facere. Quo in genere sunt haec: in aedem Bonae deae virum introire, adversus auspicia⁸ legem ad⁹ populum ferre, die nefasto apud praetorem lege agere. Inter sacrum autem et sanctum et religiosum differentias bellissime refert: sacrum aedificium consecratum deo, sanctum murum qui sit circum oppidum, religiosum sepulcrum, ubi mortuus sepultus aut humatus sit satis constare ait; sed item ratione¹⁰ quadam et temporibus eadem videri posse, si quidem quod sacrum est, idem lege aut instituto maiorum sanctum esse putat, ut¹¹ violari id sine poena non possit. Idem religiosum quoque esse, quoniam¹² sit aliquid¹³, quod ibi homini facere non liceat; quod si faciat, adversus deorum voluntatem videatur facere. Similiter de muro et sepulcro debere observari, ut eadem et sacra et sancta et religiosa fiant, sed quo modo¹⁴ supra expositum est, cum de sacro diximus. *F. 278.* Religiosum ac¹⁵ sacrum est, ut templa omnia atque aedes, quae etiam sacratae dicuntur; at¹⁶ quod per se religiosum est, non uti[que sacrum est, ut sepulcra], quod ea non [sacra, sed religiosa sunt]. *F. 289.*

Reluere, resolvere, repignerare. Caecilius in Carine: 'Ut aurum et vestem, quod matris fuit, reluat, quod viva ipsi opposuit¹⁷ pignori.' *F. 281.*

Remancipatam Gallus Aelius esse ait, quae mancipata sit ab eo, qui in manum convenerit. *F. 277.*

1) leges senatuique *cod.* — 2) magistratuus *cod.* — 3) alii senes *cod.* — 4) hi *cod.* — 5) religiosum ait *ins. Urs.* — 6) si id] sud *cod.* — 7) videantur *cod.* — 8) mysticiae *cod.*; *emend. Aug.* — 9) id *cod.* — 10) [item ratione *ego*, ita portione *cod. Th. M.*] — 11) putat ut] putant *cod.* — 12) qui non iam *cod.* — 13) aliquid *cod.* — 14) quod *ins. cod.* — 15) [fortasse aequae. *Th. M.*] — 16) ad *cod.* — 17) ipsa opposivit *Mue.*

Ren[ancitur . . sig]nificare ait rep[rehenderit; unde adhuc nos] dicimus 'nanciscitur', [et 'nactus', id est adeptus]. *F. 277.*
 Renancitur significat reprehenderit, unde adhuc nos dicimus 'nanciscitur' et 'nactus', id est adeptus. *P. 276.*

Res conperendinata significat iudicium in tertium diem constitutum¹. *P. 283.*

Resignare antiqui pro rescribere ponebant, ut adhuc subsignare dicimus pro subscribere *cett.* *F. 281.*

Resignatum aes dicitur militi, cum ob delictum aliquod iussu tr(ibuni) militum² in tabulas refertur; signare³ enim antiqui pro scribere interdum ponebant. *F. 285. (P. 284.)*

Reus nunc dicitur, qui causam dicit, et item qui quid promisit sponditve⁴ ac debet; at Gallus Aelius l. II significatio-num⁵ verborum quae ad ius pertinent⁶ ait: 'Reus est, qui cum altero litem contestatam habet, sive is⁷ egit sive cum eo actum est. Reus stipulando est idem, qui stipulator dicitur quive⁸ suo nomine ab altero quid stipulatus⁹ est, non is⁷ qui alteri adstipulatus est. Reus promittendo est, qui suo nomine alteri quid promisit quive¹⁰ pro altero quid promisit.' At Capito Ateius¹¹ in eadem quidem opinione est, sed exemplo adiuvat interpretationem; nam¹² in secunda tabula secunda lege, in qua scriptum est: 'quid horum fuit unum¹³ iudici arbitrove reove, eo dies diffissus¹⁴ esto¹⁵, hic uterque, actor reusque¹⁶, in iudicio reus¹⁷ vocatur, itemque accusator de via citur¹⁸ more vetere et consuetudine antiqua. *F. 273.*

Reus cum pro u[troque ponatur, ut ait]... nius ... qu[i aut di]cit pro se a[ut contra te agit, uterque sacramen]to tuo uti [potest]. *F. 289.*

Ritus est mos conprobatus in administrandis sacrificiis. *F. 289.*

Rodus vel raudus significat rem rudem et imperfectam¹⁹; nam

1) iudicium tertium constitutum *M.* — 2) ne stipendium ei detur *inserit Paulus.* — 3) resignare *cod.* — 4) sponditve *cod.* — 5) significationem *cod.* — 6) pertinet *cod.* — 7) his *cod.* — 8) quippe *cod.* — 9) quibus pepulatus est *cod.* [*Immo scr. quippe suo nomine ab altero qui stipulatus est. Th. M.*] — 10) qui *cod.* — 11) at capiton actus *cod.* — 12) numa *cod.* — 13) sic *cod.*, vitium *Cuiacius.* — 14) die diffensus *cod.* — 15) Cf. tom. I p. 19 tab. II, 2. — 16) esto nunc uterque actorum rei quae *cod.*; *emend. Aug. et Mue.* — 17) reus] *Augustinus, me cod.* — 18) de vi accitur *cod.*, *emend. Scal. [videtur fuisse: nunc uterque actor et qui in iudicium vocatur itemque accusator reus dicitur. Th. M.]* — 19) imperfectam *cod.*

saxum quoque raudus appellant poetae —. Vulgus quidem in usu habuit non modo pro aere imperfecto, — sed etiam¹ signato, quia in mancipando, cum dicitur 'rudusculo libram ferito', asse tangitur libra. — *F. 265.*

Rogatio est, cum populus consulitur de uno pluribusve hominibus, quod non ad omnis pertineat, et de una pluribusve rebus, de quibus non omnibus sancitur: nam quod in omnis homines resve populus scivit², lex appellatur. Itaque Gallus Aelius ait: 'inter legem et rogationem hoc interest: rogatio est genus legis: quae lex, non continuo ea rogatio est; [*rogatio*³] non potest non esse lex, si modo iustis comitiis rogata est.' *F. 266.*

Rupitias in XII⁴ significat damnum dederit. *F. 265.*

Ruta caesa dicuntur, quae venditor possessionis sui usus gratia concidit ruendoque extrahit⁵. *F. 262.*

Sacer mons appellatur trans Anienem, paulo ultra tertium miliarium, quod eum plebes, cum secessisset a patribus, creatis tr(ibunis) plebis qui sibi essent auxilio, discedentes Iovi consecraverunt. At homo sacer is est, quem populus iudicavit ob maleficium; neque fas est eum immolari, sed qui occidit, parricidi non damnatur⁶; nam lege tribunicia prima cavetur: 'si quis eum, qui eo plebei scito sacer sit, occiderit, parricida ne sit' —. Gallus Aelius ait sacrum esse, quodcumque more⁷ atque instituto civitatis consecratum sit, sive aedis sive ara sive signum sive locus⁸ sive pecunia sive quid aliud, quod dis dedicatum atque consecratum sit; quod autem privati⁹ suae religionis causa aliquid earum rerum deo dedicent, id pontifices Romanos non existimare sacrum. At si qua sacra privata suscepta sunt, quae ex instituto pontificum stato die aut certo loco facienda sint, ea sacra appellari tamquam sacrificium. Ille locus, ubi ea sacra privata facienda sunt, vix videtur sacer esse. *F. 318.*

1) pro *ins. Mue. contra cod.* — 2) *civit cod.* — 3) *rogatio om. cod.* — 4) *Sic codex; scribendum rupsit in XII; cf. tom. I p. 29 tab. VIII, 5. Paulus p. 264: rupitia damnum dederit significat.* — 5) *contraxit cod.; emend. Aug.* — 6) *Macr. sat. 3, 7, 5: hoc loco non alienum videtur de condicione eorum hominum referre, quos leges sacros esse certis diis iubent, quia non ignoro quibusdam mirum videri, quod, cum cetera sacra violari nefas sit, hominem sacrum ius fuerit occidi; cuius rei causa haec est cet.* — 7) *quocumque modo cod., emend. Lachmann.* — 8) *locum cod.* — 9) *privatis cod.*

Sacramento dicitur, quod [*iuris iurandi sacratio*]ne interposita actum [*est; unde quis sacramen*]to dicitur interrogari, quia [*iusurandum interponitur. Cato i*]n Q. Thermum de X [*hominibus: 'Atque etiam ad*]erant, ne mala [*fide appareret*] scelera nefaria fie[ri, poscentes, ut sacrame]nto traderentur¹, lege aest[imarentur']. F. 344. Sacramentum dicitur, quod iurisiurandi sacratione interposita geritur. P. 345.

Sacramentum aes significat, quod poenae nomine penditur, sive eo quis interrogatur, sive contendit²; id in aliis rebus quinquaginta assium est, in alis rebus quingentorum inter eos, qui iudic(io) inter se contenderent. Qua de re lege L. Papiri tr(ibunus) pl(ebis) sanctum est his verbis: 'Quicumque cet.'³ Sacramenti autem nomine id aes dici coeptum est, quod et propter aerari inopiam et sacrorum publicorum multitudinem consumebatur id in rebus divinis. F. 344.

Sacratae leges sunt, quibus sanctum est, qui quid⁴ adversus eas fecerit, sacer alicui deorum sit cum⁵ familia pecuniaque⁶. Sunt qui esse dicant sacratas, quas plebes iurata in monte sacro sciverit⁷. F. 318.

Sacrificulus rex appellatus est qui ea sacra, quae reges facere assueverant, fecisset⁸. P. 319. (Cf. F. 318.)

Sacrosanctum dicitur, quod iureiurando interposito est institutum, si quis id violasset, ut morte poenas penderet; cuius generis sunt tr(ibunus) pl(ebis) aedilesque eiusdem ordinis⁹; quod adfirmat M. Cato in ea, quam scripsit, aedilis plebis sacrosanctos esse. F. 318.

Sagmina vocantur verbenae, id est herbae purae, quia ex loco sancto arcessebantur¹⁰ a consule praetoreve, legatis proficiscentibus ad foedus faciendum bellumque indicendum; vel a

1) traderetur *cod.* Cf. *Mue. in adnot. p. 411.* — 2) Ita *Mo.* pro contenditur. — 3) *v. tom. I p. 47 n. 4.* — 4) quicquid *cod.* — 5) sit cum] sicut *cod.* — 6) *Liv. 2,8,1,2:* latae — leges (a Valerio Poplicola) — de — sacrandoque cum bonis capite eius, qui regni occupandi consilia inisset. *Liv. 3,55,7:* sanciendo: ut qui tribunis plebis, aedilibus, iudicibus decemviris nocuisset, eius caput Iovi sacrum esset, familia ad aedem Cereris, Liberi Liberaeque venum iret. — 7) *Liv. 2,33,3:* Sunt, qui duos tantum in sacro monte creatos tribunos esse dicant ibique sacratam legem latam. — 8) facit *Festus.* — 9) Cf. *supra n. 6.* — 10) arcebantur *cod. itemque Paulus.*

sanciendo, id est confirmando. Naevius: 'Iovis sacratum ius¹ iurandum sagmine.'² *F. 321. (P. 320.)*

Saltum Gallus Aelius l. II significationum, quae ad ius pertinent, ita definit: 'saltus est, ubi silvae et pastiones sunt, quarum causa casae quoque; si qua particula in eo saltu pastorum aut custodum causa aratur, ea res non peremit nomen saltus non magis quam fundi, qui est in agro culto et eius causa habet aedificium, si qua particula in eo habet silvam.' *F. 302.*

Sanates dicti sunt, qui supra infraque Romam habitaverunt; quod nomen his fuit, quia, cum defecissent³ a Romanis, brevi post redierunt in amicitiam, quasi sanata mente. Itaque in XII⁴ cautum est, ut idem iuris esset sanatibus quod forcibus, id est bonis et qui nunquam defecerant a p(opulo) R(omano). *F. 348.*

[*Sanates quasi sana*]ti appella[ti, id est sanatae mentis. *Ser.*] *Sulpicius . . . et Opiliu[s]*⁴ . . . ita existimant] dici inferio[r]is superiorisque loci populos,] ut *Tiburte[s supra Romam, aliosque qui cum]* populo *Tibur[ti convenerant in agro]* *Tiburti*, ide[m]que ad se maritimos quosdam infe[r]iorisque loc[i populos perduxerant. Hinc] in XII: 'Nex[i mancipique]'⁵ forti sanati[sque]⁶ idem ius esto,] id est bonor[um et qui defecerant sociorum. Sunt,] qui et inf[eriores dici putant colonias,] quae sunt [deductae in pris]cos Latinos, [quas Tarquinius rex in]egerit se-

1) Iovis sacratum ius] ius sacratum Iovis *cod.* — 2) *Apud Paulum p. 320 affertur versus Naevii hic: scopas (scapas G, scapos MT) atque verbenas sagmina sumpserunt.* — 3) defecisset *cod. v. tom. I p. 18 tab. I, 5.* — 4) oppillu . . . *cod.* — 5) *Litteras nex non cum Mue. aliisque omnibus de nexo solutis esse intellegendas, sed de nexu et mancipio primus vidit Hu. (Nexum 250). Uni Hoffmanno (Ges. v. d. Forct. u. San. p. 43) hoc displicuit qui quod supplet: nex[o mancipatoque ac] forti sanati[que idem iuris esto], tam a re ipsa quam ab usu dicendi abhorret. Forctos enim et sanates non tertio cuidam, sed inter se ipsos lege exaequatos esse, ex altero Festi de sanatibus loco intellegitur, neque unquam is, qui in mancipio est, simpliciter mancipatus appellatur. Supplevimus itaque locum ex XII tabulis sic ut suasit Huschkius, cum Mue. dedisset nex[i solutivue ac] forti cett. Praeterea supplementa antiqua fere ut accepimus replevimus, quamvis parum firma esse omnia pateat. Cf. Hu. Nex. 255. Schweigler, R. G. 3, 5. Mo. R. G. 1, 100. Voigt, ius nat. 4, 266. Kuntze, instit. 2, 116. Schoell, XII tab. 71, 117. — 6) Forti casum genetivum, non dativum esse e fine huius loci et v. Horretus cum intellegatur, sanatis, non sanati, legendum est.*

cundum [mare . . in]fra Romam in c¹[ivitates Latinorum], eos-
que sanati[s, quod Priscus] praeter opinio[nem eos debellavis]set
sanavisse[*tque*² ac cum iis pa]cisci potuisset, no[minat]os esse,
ut ait] Cincius —; ne Valerius [quidem Messalla] in XII ex-
planati[one rem expedivit; hic ta]men — for[ctos sanatisque]
duas gentis finitima[s fuisse censet, de quibus le]gem hanc
scrip[tam esse, qua cautu]m, ut id ius man³[. . . , quod popu-
lu]s⁴ R(omanus), haberent. — Multi sunt, [quibus id, quod his
pl]acuit, displic[eat et qui explicen]t ‘sanates forcti’⁵, [quasi
dictum esset ‘sa]nati insani’. F. 321. 322.

Sanctum [ait dici Opilius Aure]lius, quod [nec sacrum sit nec
religiosum]. At Aelius [Gallus, quod utrumque esse] videatur⁶
[et sacrum et religiosum]; plerique autem, q[uod qui violaverit,
ei] poena sit multa[ve sancita . . .] F. 317. (Cf. Religiosum.)
Sarcito in XII⁷ Ser. Sulpicius ait significare damnum sol-
vito, praestato. F. 322.

Sarpiuntur vineae, id est, putantur, ut in XII⁸: ‘Quando-
que cett.’ F. 348.

Sarpta vinea, putata, id est pura facta; — sarpere enim anti-
qui pro purgare ponebant. P. 323. (F. 322.)
[Sa]rpte in angu[ralibus pro inte]gro⁹ ponitur —; [ob quam
caus]am opera pu[blica, quae locantur, ut i]ntegra prae[stentur,
‘sarta tecta’ vo]cantur¹⁰; et[enim sarcire est integrum] facere.
F. 322.¹¹ (P. 323.)

Satura et cibi genus ex variis rebus conditum est, et lex
multis¹² alis legibus conferta; itaque in sanctione legum ad-
scribitur: ‘neve per saturam abrogato aut derogato’. T. Annius
Luscus in ea, quam¹³ dixit adversus Ti. Gracchum: ‘Imperium,
quod plebes per saturam dederat, id abrogatum est.’ F. 314.
Sceleratus¹⁴ campus appellatur proxime portam Collinam, in
quo Virgines Vestales, quae incestum fecerunt, defossae sunt.
P. 332. (Cf. F. 333.)

1) in c vel m cod. — 2) sanavisse . . . q (ut vid.) cod. — 3) man[i-
festo], quod supplent, peccat contra legem syllabariam; de mancipio cogitat
Ilu. — 4) s in codice non est nec fuit; fuit in eo [p.] R. — 5) . . . sant
forcti cod.; t ante id iam non conspicitur. — 6) Post videatur in codice est c
vel e. — 7) v. tom. I p. 29 tab. VIII, 5. — 8) v. tom. I p. 26 tab. VI, 9. — 9) integre
Paulus. — 10) Cic. Verr. 2, 1, 49, 127. 50, 130. 131. — 11) Supplementa petita
e Paulo. — 12) lex tis cod. — 13) quam[quam] cod. — 14) scelatus G M.

Scita plebei appellantur ea, quae plebs suo suffragio sine patribus iussit, plebeio magistratu rogante. *F. 293.*

Scitum populi [*est, quod eum magistra*]tus patricius [*rogavit populusque suis suf*]fragis iussit. [*Populus autem constat*] ex patribus et [*plebe . . . iure dici et*]iam leges scrib[*it has solas. Plebi sci*]tum est, quod tr(ibunus) [*aed(ilis)ve plebis eam ro*]gavit, id est consu[*luit, plebesque scivit.*] Plebes autem est [*populus universus*] praeter patricos¹. *F. 330.*

Scribas proprio nomine antiqui et librarios et poetas vocabant; at nunc dicuntur scribae et quidem² librari, qui rationes publicas scribunt in tabulis *cett.* *F. 333.*

Scripturarius ager publicus appellatur, in quo ut pecora pascantur, certum aes est, quia publicanus scribendo conficit rationem cum pastore. *F. 333.*

Sectio persecutio iuris. *P. 337.*

Sectores et qui secant dicuntur, et qui empta sua persequuntur³. *P. 337.*

Senacula tria fuisse Romae, in quibus senatus haberi solitus sit —, unum ubi nunc est aedis Concordiae —, in quo solebant magistratus d(um)t(axat) cum senioribus deliberare; alterum ad portam Capenam; tertium citra aedem Bellonae, in quo exterarum nationum legatis, quos in urbem admittere nolebant, senatus dabatur. *F. 347.*

Senatores a senectute dici satis constat. Quos initio Romulus elegit centum, quorum consilio rem p(ublicam) administraret; itaque etiam 'patres'⁴ appellati sunt. Et nunc, cum senatores adesse iubentur, [*adicitur*⁵:] 'quibusque in senatu⁶ sententiam dicere licet', quia hi, qui post lustrum conditum ex iunioribus magistratum ceperunt⁷, et in senatu sententiam dicunt et non vocantur senatores ante, quam in senioribus sunt censi. *F. 339.*

Senatus decretum a consulto Aelius Gallus sic distinguit, ut id dicat particulam quandam esse senatus consulti, ut cum

1) *Ex restitutione Mo., Forschungen 1,170 n. 7.* — 2) *equidem cod.; emend. Mo. Staatsr. 1³,346 n. 1.* — 3) *persequantur G.* — 4) *etiam tres cod.* — 5) *adicitur vel simile vocabulum excidit.* — 6) *senatum cod.* — 7) *coeperunt cod.*

provincia alicui decernitur, quod tamen ipsum senatus consulti est. *F. 339.*

[*Sequester*] is dicitur, qui inter aliquos, [*qui certant, cum ita*] inter eos convenerit, [*teneat depositum ali*]quid, ut ei reddat, cui¹ id [*deberi iure con*]stituerit². *F. 339.*

Sertorem quidam putant dictum a prendendo, quia cum cuiuspiam adserat manum educendi eius gratia ex servitute in libertatem, vocetur adsertor: cum veri similis sit dictum qui sereret quid; ac potius adsertorem a serendo cepisse nomen, cum aliquem serat petendo in libertatem eandem, qua ipse sit, id est iungat, quia fruges cum seruntur, terrae iunguntur³. Quod totum Verrius ἀπιδάγως introduxit. *F. 340.*

Sesterti no⁴[*tam Oppius (?) ait signa continere*] dupundi et semissis⁵, [*unde sestertius dictus quasi semis*]tertius; sed auctos ess[e postea asses in sestertio.] Apud antiquos autem [*denarii denorum assium e*]rant et valebant [*decussis, dicebanturque tum quadri*]giati. Quinquessis [*item valebat quinarium. Idem auctor*] est numerum aeris perduct[um esse ad XVI in denario lege Fla]minia minus solvendi, cu[m Hannibalis bello premere]tur p[opolus] R[omanus]⁶. *F. 347.*

Sestertius dicitur quarta pars denarii, quo tempore is⁷ decussis⁸ valebat, id est dupundius semis⁹. *F. 334. (= P. 335.)*

1) qui *cod.* — 2) Cf. *Isid. or. 10,260.* — 3) iungit *cod.* — 4) *Extrema littera num o sit, dubium.* — 5) semissis *cod.* — 6) *Plin. h. n. 33,3, 44-47:* Argentum signatum est a. u. CCCCLXXXV —, et placuit denarium pro X libris aeris, quinarium pro V, sestertium pro dupondio ac semisse. Librale autem pondus aeris imminutum est bello Punico primo, — constitutumque, ut asses sextantario pondere ferirentur. — Postea Hannibale urgente Q. Fabio Maximo dictatore (a. u. c. 537) asses unciales facti, placuitque denarium sedecim assibus permutari, quinarium octo, sestertium quattuor. — Mox lege Papiria (a. 665) semunciarum asses facti. Livius Drusus in tribunatu plebis (a. 663) octavam partem aeris argento miscuit. Is qui nunc victoriatus appellatur, lege Clodia (c. a. 650) percussus est. Antea hic enim nummus ex Illyrico advectus mercis loco habebatur. Est autem signatus Victoria. *Maec. assis distr. 45:* Victoriatus nunc tantundem valet, quantum quinarium, olim — loco mercis — habebatur. Cf. *Mo., röm. Münzwesen p. 288-308. 338. 387-400, qui emendavit supplementa Muellerei.* — 7) his *cod.* — 8) decussis *cod.* — 9) dupundius *cod. in folio extremo (sequens deficit),* dupundius et semistertius (*sic G; semis male Mue.*) Paulus.

'Sexagenarios [*de ponte* *proverbium est*,] cuius causam Manilius *hanc refert, quod Romam* qui incoluerint [*primi* —] hominem LX [*annorum* — *immolar*]e Diti patri quot [*annis soliti fuerint*,] quod facere eos de [*stitisse adventu Her*]culis; sed religio [*nis observatione postea s*]cirpeas hominum eff [*figies de ponte in Tiberim antiquo*] modo mittere [*instituisse. Alii dicunt cett.*] — Sunt qui dicant post urbem a Gallis liberatam ob inopiam cibatus coeptos sexaginta annorum homines iaci in Tiberim —. Sed exploratissimum illud est causae: quo tempore primum per pontem coeperunt comitiis suffragium ferre, iuniores conclamaverunt, ut de ponte deicerentur sexagenari, quia iam nullo publico munere fungerentur, ut ipsi potius sibi, quam illi deligerent imperatorem *cett.* *F. 334.*

Sex suffragia appellantur in equitum centuriis, quae sunt adiectae¹ ei numero centuriarum, quas Priscus Tarquinius rex constituit. *F. 334.*

Sex Vestae sacerdotes constitutae sunt, ut populus pro sua quaque parte haberet ministram sacrorum, quia civitas Romana in sex est distributa partis, in primos secundosque Titienses, Ramnes, Luceres. *F. 344.*

Sextantari asses in usu esse coeperunt ex eo tempore, quo² propter bellum Punicum secundum, quod cum Hannibale gestum est, decreverunt patres, ut ex assibus, qui tum erant librari, fierent³ sextantari, per quos cum solvi coeptum esset, et populus aere alieno liberaretur, et privati, quibus debitum publice solvi oportebat, non magno detrimento adficerentur. *F. 347.*

Sifus [*usurpatum est pro tub*]is ipsis, id quod Graece [*dicitur σίφων; in lege rivalicia cet.*⁴ *F. 340.*

[*Signare rem iam* dicitur 'signis notare', [*ut pecora similiaque*]. Sed antiqui eo pro scribe [*re utebantur, unde et sub-signa*]re et consignare [*invenitur positum pro subscrib*]ere et conscrib[ere]. *F. 340.* Signare significat modo scribere, modo anulo signa inprimere, modo pecora signis notare. *P. 341.*

[*Sine sacris hereditas*] in proverbio dici solet, [*cum aliquid obvenit*] sine ulla incommodi appendice⁵, quod olim sacra non

1) adfectae *cod.* — 2) quod *cod.* — 3) Cf. *supra p. 39 n. 6.* — 4) Cf. *tom. I n. 96 p. 266.* — 5) incommodia | appendice *cod.*

solum publica curiosissime administrabant, sed etiam privata. relictusque heres sic pecuniae [*ut*¹⁾ etiam sacrorum erat, ut ea diligentissime administrare esset necessarium. *F. 290.*

[*Siremps*] ponitur pro 'eadem' vel 'proinde [*atque ea*, quasi *similis res ipsa*]. Cato —: 'Et praeterea rogas, [*reum propter*]ea si populus condempnave[rit, *ut siremps lex*] siet, quasi adversus le[*gem fecisset*].²⁾ *F. 344. (P. 345.)*²⁾

[*Sons*] nocens, ut ex c[ontrario insons in]nocens. *F. 297.*
Sons nocens, insons innocens. *P. 296.*

[*Sontica* c]ausa dicitur a morbo [*sontico, propter quem, quod est g*]erendum, agere [*nequimus*]. *F. 344.*

Sonticum morbum in XII³⁾ significare ait Aelius Stilo certum cum iusta causa: quem nonnulli putant esse qui noceat, quod 'sontes'⁴⁾ significat nocentes *cett.* *F. 290.*

Sororium tigillum —: — Horati et Curiati⁵⁾ cum dimicassent, — Horatius interfecit eam⁶⁾. Et quamquam a patre absolutus sceleris⁷⁾ erat, accusatus tamen parricidi apud duumviros, dampnatusque provocavit ad populum, cuius iudicio victor duo tigilla tertio superiecto, — velut sub iugum missus, subit, — liberatus omni noxia sceleris est *cet.* *F. 297.*

Sors et patrimonium significat, unde consortes dicimus — *cett.* *P. 296. (Cf. F. 297.)*

Spondere antea ponebatur pro dicere, unde et respondere adh[uc manet, sed postea] usurpari coeptum est [*de promissu ex interrogatio*]ne alterius. *F. 343.* Spondere Verrius putat dictum, quod sponte sua, id est voluntate, promittatur; deinde oblitus inferiore capite sponsum et sponsam ex Graeco dictam ait, quod ii⁸⁾ *σπονδᾶς* interpositis rebus divinis faciant. *F. 329.*

'Bene sponsis beneque volueris'⁹⁾ in precatione augurali Messalla augur ait significare 'sponponderis, volueris'. *F. 351.*

Statu liber est, qui testamento certa condicione proposita iubetur esse liber. Et si per heredem stet¹⁰⁾, quominus statu liber praestare possit quod praestare debet, nihilominus liber esse videtur. *F. 314.*

1) ut *om. cod.* — 2) *Cf. Leges Bant. 13. Acil. 73. Agr. 27. Corn. 1,35. 2,1. Rubr. 2,10,40. [Supplementa mutavi. Th. M.]* — 3) *Cf. tom. I p. 19 tab. II,2.* — 4) *sonte cod.* — 5) *curati cod.* — 6) *scil. sororem.* — 7) *sceleris cod.* — 8) *i. i. cod.* — 9) *sic cod.; volis conicit Mue.* — 10) *est cod.*

Status dies¹ vocatur, qui iudici causa est constitutus cum peregrino. Eius enim generis ab antiquis hostes appellabantur, quod erant pari iure cum populo (Romano), atque hostire ponebatur² pro aequare. Plautus in Curculione³: 'Si status⁴ condictus cum hoste intercedit dies, tamen est eundum, quo imperant ingratis.' *F. 314.*

Stellionem⁵ g[enus aiunt lacertae, quod] Verrius die[tum ait, quia virus in]stillet cibo, p[otius quam, ut posuit ali]bi, a stellarum [similitudine, quia] varium est. *F. 313.*

Stipatores ait⁶ dictos a stipe, quam mercedis nomine accipiant custodes cuiusque corporis *cell.* *F. 351.* [Stip]atores⁷ appell[antur corporis cu]stodes, quos [antiqui latrones voca]bant, id est⁸ mer[cennarios; hi eni]m ferro ve[lut stipati circumdan]t regum⁹ cor[pora]. *F. 314.* Stipatores corporis custodes, quos antiqui latrones vocabant: stipati enim ferro circumdant corpora regum. *P. 315.*

Stipem esse nummum signatum testimonio est et de eo quod¹⁰ datur stipendium militi, et cum spondetur pecunia, quod stipulari dicitur. *F. 297. (P. 296.)* [Stipem dicebant pe]cuniam signa[tam, quod stiparetur]. Ideo stipular[i dicitur is, qui in]terrogat a[lium spondeatne stipem, id est] aes. *F. 313.*

Stipes fustis terrae defixus. *P. 315. (Cf. F. 314.)*

Struere antiqui dicebant pro adicere, augere; — at¹¹ in XII¹² quod est: 'Si calvitur *cel.*', alii putant significare retrorsus ire, alii in aliam partem, alii fugere¹³, alii gradum augere, alii minuere¹⁴; ac vix pedem pedi praefert, otiose it, remoratur. *F. 310.*

Sub corona venire dicuntur, quia captivi coronati solent venire —. Id autem signum est nihil praestari a populo, quod etiam Plautus significat in hortulo: 'Praeco ibi adsit cum corona, quique¹⁵ liceat veneat'¹⁶. *F. 306.*

1) cum hoste hic excidisse putat *Mue.* Cf. *tom. I p. 19 tab. II, 2*: status dies cum hoste. — 2) hosti respondebatur *cod. manu 1*, hosti reponebatur *cod. m. 2.* — 3) *1, 1, 5.* — 4) statur *cod.* — 5) stelionem *cod.* — 6) scil. Verrius. — 7) ... atiores *cod.* — 8) id est] . i. *cod.* — 9) regem *cod.* — 10) quod] *Paulus*, quae *cod.* — 11) aut *cod.* — 12) Cf. *tom. I p. 17 tab. I, 2.* — 13) fure *cod.* — 14) [exciderunt talia fere: sed struit is qui moratur. *Th. M.*] — 15) cuique *cod.* — 16) ventat, non veniat, *cod.*

Subditus iudex dicitur, qui loco mortui datur iis qui eum habuerant iudicem in aliqua re vel lite. *P. 342. (Cf. F. 343, ubi extrema sic formata sunt: [dumta]xat in eandem rem [vel litem]).*

Subici ar[ies dicitur, qui pro occiso datur,] quod fit, ut ait Cincius, — exemplo At[heniensium, apud quos] expiandi gratia aries [inigitur ab eo, qui invitus sce]lus admisit, poenae p[en-dendae loco]. *F. 347.*

Subigere arietem in eodem libro¹ Antistius esse ait dare arietem, qui pro se agatur, caedatur. *F. 351.*

Sublucare arbores est ramos earum supputare et veluti sup-tus lucem mittere; conlucare autem succis arboribus locum implere luce. *P. 348.*²

Sub vos placo in precibus fere cum dicitur, significat id, quod supplico³, ut in legibus: 'transque dato', 'endoque⁴ plo-rato'. *F. 309.*

Superstites⁵ testes praesentes significat, cuius rei testimo-nium est, quod superstitibus praesentibus ii⁶, inter quos contro-versia est, vindicias sumere iubentur⁷. — *F. 305.*

Supp[remum] — alias extre[mum significat, ut] in legibus XII⁸: 'Solis [occasus suppre]ma tempestas esto'; — [alias pro] maximo, cum duas [oves et triginta bove]s suppremam mul[tam dicunt]. *F. 305.*

Tabellis pro chartis utebantur antiqui, quibus ultro citro⁹, sive privatim sive publice opus erat, certiores absentes faciebant. Unde adhuc tabellarii dicuntur, et tabellae missae ab impera-toribus. *L. 359. Mo. 68.*

Tablinum proxime atrium locus dicitur, quod antiqui magi-stratus in suo imperio tabulis¹⁰ rationum ibi habebant publica-

1) scilicet in commentario XV iuris pontifici citato ad verbum quod praecedit. — 2) Cf. tom. I p. 27 tab. VII, 9 a. — 3) supplicio cod. — 4) edendoquae cod. — 5) praesentes ins. Mue. — 6) i. cod. — 7) Cic. p. Mur. 12, 26: Praetor — loqueretur —: 'Suis utrisque superstitibus praesentibus istam dico: inite viam'. Cf. Serv. Aen. 3, 339: Superstes praesentem significat. Isid. or. 18, 15: Testes antiquitus superstites dicebantur, eo quod super statum causae proferebantur. — 8) Cf. tom. I p. 18 tab. I, 9. — 9) citrove R. — 10) Hic explicit codicis Neapolitani pars superstes; verba rationum ibi habebant (habeant S) publicarum rationum causa (eam S) factum locum habent apographa A S Q.

rum rationum causa factum locum. *F. (L.) 356. Mo. 68. 85.* Talionis mentionem fieri in XII¹ ait Verrius hoc modo: 'Si membrum *cet.*' Neque id quid² significet, indicat, puta quia notum est; permittit enim lex parem vindictam. *L. 363. Mo. 72.* Taxat verbum ponitur in iis³, quae finiuntur quoad tangi liceat; in litibus quoque [*iudici*] arbitrove⁴ cum proscribitur⁵, quoad ei ius sit statuendi, taxatio dicitur, quae fit certae summae *cet.* *F. 356.*

Tempestatem pro tempore frequenter dixerunt antiqui. *P. 362.*⁶ Termino sacra faciebant, quod in eius tutela fines agrorum esse putabant. Denique Numa Pompilius⁷ statuit eum, qui terminum exarasset, et ipsum et boves sacros esse. *P. 368.*

Them in deam putabant esse, quae praeciperet hominibus id petere, quod fas esset, eamque id esse existimabant⁸, quod et fas est. *P. 367.*

Tignum non solum in aedificiis, quo utuntur, appellatur, sed etiam in vineis, ut est in XII⁹: 'Tignum iunctum *cet.*' *L. 364. Mo. 76.*

Tributorum conlationem¹⁰, cum sit alia in capita¹¹, illud¹² ex censu¹³, dicitur etiam¹⁴ quoddam temerarium, ut post urbem a Gallis captam conlatum¹⁵ est, quia proximis XV¹⁶ annis census alius¹⁷ non erat. Item bello¹⁸ Punico secundo, M. Valerio Laevino M. Claudio¹⁹ Marcello cum²⁰ et senatus et populus in aerarium quod potuit detulit²¹. *L. 364. Mo. 76.*

Tributum dictum, quia ex privato in publicum tribuitur. *P. 367.* [*Transit imperium neque denuo l*]ex curiata fertur, quod²² Hanni[*bal in vicinitate*] Romae cum esset nec ex praesidi[is

1) tabulis *ins. S.* Cf. *tom. I p. 29 tab. VIII, 2.* — 2) quod *Q¹R.* — 3) his *cod.* — 4) iudici arbitrove *scripsi*, arbitrove *cod.*, arbitriove *Mue.* — 5) [*malim* praescribitur. *Th. M.*] — 6) Cf. *tom. I p. 18 tab. I, 9.* — 7) Cf. *tom. I p. 11, 16.* — 8) aestimabant *G.* — 9) tabulis *ins. S.* — Cf. *tom. I p. 25 tab. VI, 7.* — 10) consolationem *Q.* — 11) *sic, non* capite, *traditur.* — 12) aliud *RS.* — 13) *Hu. Serv. 490:* collatorum — aliud in capita, aliud ex censu; *Krit. Jahrb. 18, 589:* conlationum alia in capita, alia ex censu; *Mo. Tribus 27:* conlatio — alias in capita, id est ex censu. — 14) etiam] et *R.* — 15) consolatum *Q.* — 16) quinque *R.* — 17) *sic traditur;* *Nieb.:* actus. — 18) bello *om. A.* — 19) claudio] *ol. Q.* — 20) cum *A.* quom *SQ.* cos. cum *R.* — 21) *sic A.* in aer. quod habuit detulit *SQ.* quod habuit in aer. detulit *R.* — 22) quo *cod.*

tuto decedi posset], Q. Fabius Maximus Verru[cosus M. Claudius Ma]rcellus cos. facere in[stituerunt ut nota]vit Aelius in XII signi[ficationum verborum]. F. 351.¹

[Tu gu]ria a tecto appellantur [domicilia rusticorum] sordida, — quo nomine [Messalla in explana]tione XII² ait etiam [. . signifi]cari. F. 355.

Turmam equitum dictam³ esse ait Curiatius quasi terimam, quod ter deni equites ex tribus tribubus Titensium, Ramnium, Lucerum fiebant *cett.* F. 355.

Unciaria lex⁴ appellari coepta est, quam L. Sulla et Q. Pompeius⁵ tulere, qua⁶ sanctum est, ut debitores⁷ decimam partem [sortem annuis usuris penderent⁸]. L. 375. Mo 83.

Urbanas tribus appellabant. in quas urbs erat dispertita a Servio Tullio rege, id est Suburana, Palatina, Esquilina⁹, Colina. P. 368.

Uxorium pependisse dicitur, qui, quod uxorem non habuerit, res populo dedit. P. 379.

Vadem sponsoem significat datum in re capitali. P. 377.

Vagulatio in l. XII¹⁰ significat quaestio¹¹ cum convicio:

‘Cui testimonium cet.’ L. 375. Mo. 81.

‘Vapula Papiria’ in proverbio fuit antiquis, de quo Sennius Capito sic refert tum dici solitum esse, cum vellent minantibus sibi¹² significare se eos negligere¹³ et non curare, fretos iure libertatis. Plautus in Feneratrice: ‘Heus tu! in Barbaria quod dixisse dicitur libertus¹⁴ suae patronae, id ego²⁵ dico¹⁶ . . .

1) *Ex rest Mo. Rh. Mus. Ph. 13,565. Mue. (secutus Rubinonem, röm. Verf. 383 n. 2):* [Triginta lictoribus] lex cet. — Cf. Cic. de l. agr. 2,12, 31: comitiis — illis ad speciem atque usurpationem vetustatis per XXX lictores auspicio- rum causa adumbratis. — 2) Cf. tom. I p. 26 tab. VII, 3b; Isid. orig. 15,12,2. — 3) adictam cod. — 4) reliquam glossae partem om. Q. — 5) Rufus ins. Ursinus. — 6) quam R. — 7) post debi . . . hiatum signat A, pergens . . . bant antiqui, quod est initium pag. sequentis. — 8) Ita suppl. Nieb.; Mue.: duodec. partem usurarum solutarum sorti detraherent. Cf. Strücker, Zinsfuss bei d. Röm. 94—98. — 9) aesquilina G M. — 10) tab. ins. R S. — Cf. tom. I p. 20 tab. II, 3. — 11) sic A Q, quaestionem R S. — 12) ibi codd. reliqui, om. A. — 13) reliquam gl. partem om. Q. — 14) libertas traditur (R. lect. dub.) — 15) id ego | ideo traditur. — 16) hiatum significat solus A.

'libertas¹ salve! vapula Papiria!' 'In barbaria' est in Italia *cett.* *L.* 372. *Mo.* 80.

Vectigal aes² appellatur, quod ob tributum et stipendium et aes equestre³ et hordiarium⁴ populo debetur. *L.* 371. *Mo.* 78. Velati appellabantur⁵ vestiti et inermes, qui exercitum sequebantur quique in mortuorum militum loco substituebantur⁶. *P.* 369.

Venditiones olim dicebantur⁷ censorum locationes, quod velut fructus⁸ locorum publicorum⁹ venibant¹⁰. *L.* 376. *Mo.* 83. Ver sacrum vovendi mos fuit Italis. Magnis enim periculis adducti vovebant, quaecunque proximo vere nata essent apud se animalia, immolatueros. Sed cum crudele videretur pueros ac puellas innocentes interficere, perductos in¹¹ adultam aetatem velabant atque ita extra fines¹² suos exigebant¹³. *P.* 379.¹⁴ Versuram facere mutuam pecuniam sumere ex eo dictum est quod initio qui mutuabantur ab aliis, non ut domum ferrent, sed ut aliis solverent, velut verterent creditorem. *P.* 379.

Vespae¹⁵ et vespillonies¹⁶ dicuntur, qui funerandis corporibus¹⁷ officium gerunt, non a¹⁸ minutis illis volucris, sed quia vespertino tempore eos efferunt¹⁹, qui funebri²⁰ pompa duci propter inopiam nequeunt *cett.* *P.* 368.

Vesticeps puer qui iam vestitus est pubertate; e contra investis qui necdum pubertate vestitus est. *P.* 368.

Viae²¹ sunt et publicae, per [quas ire ager]e omnibus licet,

1) liberta AS. — 2) reliquam gl. partem om. Q. — 3) et e sequestre S, et esequestre ... A, et ex equestre R; restituit Mo. — 4) hordiar ... A, hordiā R, hordia S. — 5) appellantur M. — 6) Cf. gl. Adscripticii et P. 14.85.93. — 7) uend ... um dicebantur A. — 8) velut ... uctus A. — 9) publicorum locorum R. — 10) gl. venditiones om. Q. — 11) in om. G. — 12) fine G. — 13) exiebant M. — 14) Cf. Liv. 22,10. — 15) vespate M. — 16) Cf. D. 36,1,7. — 17) corporis M. — 18) non a] nam M. — 19) offerunt M, effecerunt G. — 20) funebris G. — 21) *Apo-grapha duo supersunt articuli in archetypo mutilati, alterum codicis A hoc: viae sunt et publicae per e omnibus licet et privatae quibus neminem uti praeter eorum quorum sunt et eae privatae ve uias muniento onisandi lapidas sunt qua volet iumento agito, alterum plenius, sed magis interpolatum et hiatibus caecis obscuratum libri S (R omisit totum, Q habet solum lemma) hoc: viae sunt et publicae et privatae publicae per quas ire omnibus licet privatae quibus nemini et hae VIII pedes in latitudine iure et lege publice quantum ratio utilitatis per-*

et privatae, quibus neminem uti [*ius est*], praeter quorum sunt; et ita privatae VIII pedes in latitudine [*habent*] iure et lege, publicae, quantum ratio utilitatis permittit. [*Practerea*] lex iubet sedecim [*in anfracto fle*]xuque pedes [*latas*] esse vias, ut [*adiciat*:] 'vias muniunt' *cett.* L. 371. Mo. 78. 85.

Viatores¹ appellantur, qui magistratibus apparent, eo quia² initio³ omnium tribuum cum agri⁴ in propinquo erant urbis atque adsidue homines rusticabantur, crebrior opera eorum erat in via quam urbe, quod ex agris plerumque homines vocabantur⁵ a magistratibus. L. 371. Mo. 78.

[*Vici*] cipiunt⁶ ex agris, qui ibi villas non habent, ut Marsi aut Paeligni. Sed ex vicis⁷ partim habent rem p(u-blicam) et ius dicitur, partim⁸ nihil eorum et tamen ibi nundinae aguntur⁹ negotii gerendi causa, et magistri vici item magistri pagi¹⁰ quotannis fiunt. Altero¹¹, cum id genus aedificiorum definitur¹², quae continentia sunt his oppidis, quae . . .¹³ itineribus regionibusque distributa inter se distant, nominibusque dissimilibus discriminis causa sunt disparita. Tertio, cum id genus aedificiorum definitur, quae in oppido prive, id est in suo¹⁴ quisque loco proprio ita aedificat, ut in eo aedificio pervium sit, quo itinere habitatores ad suam quisque habitationem habeat¹⁵ accessum¹⁶; qui non dicantur 'vicani'¹⁷, sicut ii¹⁸, qui aut in oppidi vicis¹⁹, aut hi, qui in agris sunt, vicani²⁰ appellantur. L. 371. Mo. 77.

mittit lex iubet sedecim quindecimque pedes esse vias qui vias muniunt onisandi lapidas qua volet in mento agito. Restituit Mo.; v. tom. I p. 27 tab. VII, 7. Cf. D. 8,3,8. Varr. l. l. 7,15.

1) articulum om. R. — 2) qua A. — 3) initium S. — 4) cum agri in agris S. — 5) euocabantur S. — 6) cipiunt A, appellari incipiunt (*in margine additur vici*) Q, totam gl. om. R S. — 7) victis Q. — 8) partem Q. — 9) habentur Q. — 10) pagi A, paci Q. — 11) alterae Q. — 12) aedifici nitur quae A, aedificii quae Q. — 13) *Lacunam signat A.* — 14) privi suo Q, prive in suo A. — 15) habeant A. — 16) *Tertium hoc vicorum genus uno hoc loco notum esse videbatur Muellero p. 413; fortasse autem id ipsum significatur in D. 3,2,2,5; scaena* — posita — in publico privatove vel in vico, quo tamen loco passim homines spectaculi causa admittantur; item D. 21,1,4,1: qui per vicos more insanorum deridenda loquantur. — 17) vicarii Q. — 18) hi Q. — 19) vias Q.

Viginti¹ quinque poenae² in XII significat viginti quinque asses. *L. 371. Mo. 77.*

Vindex ab eo, quod vindicat, quo minus is, qui pressus est ab aliquo, teneatur. *L. 376. Mo. 84.*

Vindiciae appellantur res eae³, de quibus controversia est⁴; quod potius dicitur vis⁵, quam⁶ fit inter eos qui contendunt. Cato⁷ in ea, quam scripsit⁸ L. Furio⁹ de aqua: '... s¹⁰ praetores secundum populum vindicias dicunt.'¹¹ ... et Lucilius: 'nemo hic vindicias neque sacra neque numen¹² veretur'. De quo verbo Cincius sic ait: 'Vindiciae olim dicebantur¹³ [*glabrae*¹⁴] illae¹⁵, quae ex fundo sumptae in ius¹⁶ adlatæ erant'. At¹⁷ Ser. Sulpicius¹⁸ [*nomine et*]iam singulariter¹⁹ formato vindiciam esse ait²⁰ [*eam rem,*] qua de re²¹ controversia est, ab eo quod vindicatur ... et in XII²²: 'Si vindiciam falsam tulit, si velit is ... tor²³ arbitros tres dato, eorum arbitrio²⁴ ...²⁵ fructus duplione damnum decidito'³¹. *L. 376. Mo. 84.* Viritanus ager dicitur, qui viritim populo distribuitur. *P. 373.*

1) articulum om. Q. — 2) poene traditur, poenas Mue. — 3) hae Q. — 4) est QS; perit margine adglutinato in A; post est Q omissis mediis pergit: de quibus Cincius sic ait cet. — 5) ius^{vis} A. — 6) quia traditur. — 7) M. Cato RS. — 8) scripsit A, scripsit RS. — 9) in L. Furium emendat Mue. — 10) sic hiatu signato A, s om. RS. — 11) hiatum signat A. — 12) sacra ... en veretur A hiatu indicato; numen neque sacra emend. Mue. — 13) erant R. — 14) glabrae ins. Raevardus. — 15) illae om. Q. — 16) sumptui ius (corr. ex sus) Q. — 17) at om. Q. — 18) hiatum signat A; Sulpicius vindiciam esse ait ab eo quod vindicantur res ex controversia Q hic finiens. — 19) significatur R. — 20) hiatum signat A. — 21) qua de re] uadere AR, uaderent S. — 22) uindicat ... XII A, uindicatur et in XII (tabul. add. S) RS. — 23) siuelitis ... tor (om. R) traditur; si velit is, praetor Mo.; rei sive litis Cuiacius, stilitis et vindiciarum praetor Mue.; si velit is qui vicit praetor Wetzell; cf. Schoell XII tabb. 92. 110. 111; tom. I p. 39 tab. XII, 3. — 24) arbitris RS. — 25) Mue. ins.: reus; Hu.: rei; Wetz.: neglecti; Sch.: possessor. — 26) decidit ... A.

††II. MARCIUS PORCIUS CATO.

E libro de agri cultura.

M. Porcius Cato Censorius quem scripsit librum de agri cultura una cum M. Terentii Varronis rerum rusticarum libris tribus usque ad saeculum XV servavit codex tum custoditus Florentiae in bibliotheca monasterii sancti Marci hodie deperditus, sed quem habemus collatum diligenter ab Angelo Politiano ad marginem exemplaris editionis principis iam inlatis in bibliothecam publicam Parisinam. Nos capita Catoniana 144—150 exhibuimus ad editionem Catonis Varronisque de agri cultura librorum paratam ab Henrico Keilio (Lipsiae 1884); de lectione codicis primarii ubi nobis constabat, nota usi sumus C. Tractavit c. 144—146 Imm. Bekker ZRG. 3 (1864) p. 416—445.

1. ¹Oleam legerdam hoc modo locare oportet.

CXLIV

2. Oleam cogito recte omnem arbitrato domini, aut quem custodem fecerit, aut cui olea venierit.

3. Oleam ne stringito neve verberato iniussu domini aut 2 custodis. si adversus ea quis fecerit, quod ipse eo die legerit², pro eo nemo solvet neque debebitur.

4. Qui oleam legerint, omnes iuranto³ ad dominum aut ad custodem sese oleam non subripuisse neque quemquam suo dolo malo ea oleitate⁴ ex fundo L. Manli. qui eorum non ita iuraverit, quod is legerit omne, pro eo argentum nemo dabit neque debebitur.

5. Oleam cogi recte satis dato arbitrato L. Manli.

6. Scalae ita uti datae erunt, ita reddito, nisi quae vetustate fractae erunt. si non erunt redditae, aequom viri boni⁵ arbitrato deducetur⁶.

7. Si quid redemptoris opera domino damni datum erit, resolvito id viri boni arbitrato [aut]⁷ deducetur.

8. Legulos, quot opus erunt, praebeto et strictores⁸. si non praebuerit, quanti conductum erit aut locatum erit, deducetur: tanto minus debebitur.

1) CLIII Lex oleae legundae index libro Catoniano praemissus in C. — 2) eo die legerit] *Iucundus*, hodie delegerit C. — 3) iuranto] *edd.*, iunto C. — 4) oleitate] *edd.*, oleatate C. — 5) redditae aequom viri boni] *scripsi*, reddet eaeque C. — 6) reducetur C. — 7) aut *addidi*. — 8) et strictores (sictores C) *delendum*.

9. De fundo ligna et oleam ne¹ deportato. qui oleam legerit, qui deportarit, in singulas deportationes ss. n. ii deducuntur neque id debebitur.

4 10. Omnem oleam puram metietur modio oleario.

11. Adsidos homines i. praebeto.

12. Duas partes strictorum praebeto.

13. Ne quis concedat², quo olea legunda et faciunda³ carius locetur, extra quam si quem socium inpraesentiarum dixerit.

5 si quis adversum ea fecerit, si dominus aut custos volent, iurent omnes socii. si non ita iuraverint, pro ea olea legunda et faciunda nemo dabit neque debebitur ei qui non iuraverit.

14. Accessiones: in $\text{M}^{\circ} \infty \text{cc}$ accedit oleae salsae $\text{M}^{\circ} \text{v}$, olei puri p. viii, in tota oleitate⁴ ss. v, aceti q(uadrantalia) v. quod oleae salsae non acceperint⁵, dum oleam legent, in modios singulos ss. s. s. dabuntur.

CXLV 1. ⁶Oleam faciundam hac lege oportet locare.

2. Facito recte arbitrato domini aut custodis, qui id negotium curabit. si sex iugis vasis⁷ opus erit, facito.

3. Homines eos dato, qui placebunt aut custodi aut quis⁸ eam oleam emerit.

4. Trapetis⁹ facito:

5. Si operarii¹⁰ conducti erunt aut facienda locata erit, pro eo resolvito, aut deducetur.

2 6. Oleum ne tangito utendi causa neque furandi causa, nisi quod custos dederit aut dominus. si sumpserit, in singulas sumptiones ss. n. xl deducuntur neque debebitur.

7. Factores, qui oleum fecerint, omnes iuranto aut ad dominum aut ad custodem sese de fundo L. Manli¹¹ neque alium
3 quemquam suo dolo malo oleum neque oleam subripuisse. qui eorum non ita iuraverit, quae eius pars erit, omne deducetur neque debebitur.

1) ne] *dett.*, non C. — 2) *id est opinor* ne quis conductor paciscatur cum alio, ut a conducendo absteineat. — 3) facienda C. — 4) oletate C. — 5) *aut acceperint aut acceperunt c.* — 6) CLIII Lex oleae faciundae *index C.* — 7) *fortasse scr.* sex iugis vasis si opus erit; Cato c. 10 *inter instrumenta oleti recenset* vasa olearia instructa iuga quinque. — 8) qui *edd.* — 9) *trapetis scripsi*, trapeti C. — 10) *fortasse ins.* non erunt eo numero ad quem. — 11) manilii C.

8. Socium ne quem habeto, nisi quem dominus iusserit aut custos.

9. Siquid redemptoris opera domino damni datum erit, viri boni arbitrato deducetur.

10. Si virde¹ oleum opus siet, facito.

11. Accedet oleum et sale suae usioni quod satis siet, vasarium vict. II.

1. ²Oleam pendentem hac lege venire oportet.

CXLVI

2. Olea pendens in fundo Venafro venibit.

3. Qui oleam emerit, amplius quam quanti emerit omnis pecuniae centesima accedet, praeconium praesens ss. L et oleum³: Romanici p. ∞ D, viridis p. CC, oleae caducae $\overset{\circ}{M}$ L, strictivae $\overset{\circ}{M}$ x (modio oleario mensum dato), unguinis p. x. ponderibus modisque domini dato. † iri pri primae⁴ cotulas duas.

4. Dies argento ex k. Nov. mensum x oleae legendae faciendae: quae locata est, et si emptor locarit, idibus solvito.

5. Recte haec dari fierique satisque dari domino, aut cui iusserit⁵, promittito satisque dato arbitrato domini. donecum solutum erit aut ita satis datum erit, quae in fundo inlata erunt, pigneri sunt. ne quid eorum de fundo deportato. si quid deportaverit, domini esto.

6. Vasa torcula, funes, scalas, trapetos, si quid et aliud datum erit, salva recte reddito, nisi quae vetustate fracta erunt. si non reddet, aequom solvito.

7. Si emptor legulis et factoribus, qui illic opus fecerint, non solverit, cui dari oportebit, si dominus volet, solvat: emptor domino debeto et id satis dato, proque ea re ita uti s. s. e. item pignori sunt.

1. ⁶Hac lege vinum pendens venire oportet.

CXLVII

2. Vinaceos inlutos et faecem relinquito.

3. Locus vinis ad k. Octob. primas dabitur. si non ante ea⁷ exportaverit, dominus vino quid volet faciet.

4. Cetera lex, quae oleae pendenti.

1. ⁸Vinum in doliis hoc modo venire oportet.

CXLVIII

1) virde] *scripsi* (cf. uirdiarium), uirdem C. — 2) CLV Lex oleae pendentis *index* C. — 3) oleum] C, olei *edd.* — 4) sic C. — 5) ius erit C. — 6) CLVI Lex uini pendentis *index* C. — 7) ea *delet* Keil. — 8) CLVII Lex uino in doliis *index* C.

2. Vini in culleos singulos quadragenae et singulae urnae dabuntur.

3. Quod neque aceat neque muceat, id dabitur.

4. In triduo proximo viri boni arbitrato degustato. si non ita fecerit, vinum pro degustato erit. quot dies per dominum mora fuerit, quo minus vinum degustet, totidem dies emptori procedent.

2 5. Vinum accipito ante k. Ian. primas, si non ante acceperit.

6. Dominus vinum admetietur. quod admensus erit, pro eo resolvito¹.

7. Si emptor postularit, dominus ius iurandum dabit verum fecisse.

8. Locus vinis ad k. Octobres primas dabitur. si ante non deportaverit, dominus vino quid volet faciet².

9. Cetera lex, quae oleae pendenti.

CXLIX 1. ³Qua lege pabulum hibernum venire oporteat.

2. Qua vendas, fines⁴ dicito. pabulum frui occipito ex kal. Septembribus. prato sicco decedat, ubi pirus⁵ florere coeperit: prato inriguo, ubi super inferque vicinus submittet⁶, tum decedito, vel diem certam utrique facito. cetero pabulo kal. Martiis decedito⁷.

2 3. Bubus domitis binis⁸, cantherio uni⁹, cum emptor pascet, domino pascere recipitur.

4. Holeris, asparagis, lignis, aqua, itinere, actu domini usioni¹⁰ recipitur.

5. Si quid emptor aut pastores aut pecus emptoris domino damni dederit, boni viri¹¹ arbitrato resolvat.

6. Si quid dominus aut familia aut pecus emptori damni dederit, viri boni arbitrato resolvetur.

7. Donicum pecuniam¹² satisfecerit aut delegarit, pecus et familia, quae illic erit, pigneri sunt.

8. Si quid de iis rebus controversiae erit, Romae iudicium fiat.

1) pro eo resolvito] pro eo dominus rem soluito C. — 2) Locus vinis ... faciet male repetita sunt ex c. 147. — 3) CLVIII Lex pabulo locando index C. — 4) fines] finis C. — 5) prius ut videtur, C. — 6) submittet] scripsi (cf. Cato 8,1. 50,1), promittet C. — 7) decedito] edd.; cedito C. — 8) binis] edd., bimis c. — 9) uni] dett., uini C. — 10) usio Gronovius. — 11) viri] ua C. — 12) malim pecunia.

1. ¹Fructum ovium hac lege venire oportet. CL
2. In singulas casei p. is, dimidium aridum, lacte feriis quod mulserit dimidium et praeterea lactis urnam unam: hisce legibus agnus diem et noctem qui vixerit.
3. In fructum et kal. Iun. emptor fructu decedat²; si interkalatum erit, k. Mais.
4. Agnos xxx ne amplius promittat. oves quae non pepe-²rerint binae pro singulis in fructu cedent. die³ lanam et agnos vendat menses x, ab coactore releget⁴.
5. Porcos serarios in oves denas singulos pascat.
6. Conductor duos menses pastorem praebeat.
7. Donec domino satisfecerit aut solverit, pignori esto.

III. M. TERENCEI VARRO.

1. E libris de lingua Latina.

M. Terentii Varronis (638—727) de lingua Latina opus idem esse verisimile est, quod in epistola ad ipsum scripta a. 709 (ad fam. 9,8,1 cf. ad Att. 13,12,3. Acad. post. 1,3) Cicero scribit cupide se expectare. Num Cicerone vivo (i. e. ante a. 711) absolutum sit, non constat. Librorum XXV (tot enim fuisse docuit Ritschl, Rh. Mus. N. F. 6,525 = opusc. 3,464) aetatem tulere l. V—X pessime traditi. Fundamentum recensione cum sit cod. Florentinus, eum aut secutus sum aut, ubi ab eo discessi, id adnotavi. Accuratus de opere ipso eiusque codicibus disputaverunt O. Mueller in editionis (1833) praef.; Lachmann, Rh. Mus. 6,107; L. Spengel in Varronis editione 1826 [quam iteratis curis repetivit Andreas filius a. 1885], postea in Münch. akad. Abh. 7,431; Thilo, Jahrb. f. kl. Phil. 1855 p. 520.

Liber V.

3. Multa verba aliud nunc ostendunt, aliud ante significabant, ut hostis; nam tum eo verbo dicebant peregrinum, qui suis legibus uteretur, nunc dicunt eum, quem tum dicebant perduellem⁵.

27. Fluvius quod fluit, item flumen; a quo lege praediorum urbanorum scribitur: 'Stillicidia fluminaque ut ita ca-

1) CLVIII De fructibus ovium vendendis *index C.* — 2) *fuit fere:* In fructum [kal. Iun. emptor veniat] et kal. Iun. emptor fructu decedat. — 3) *die]* fortasse ex quo die. — 4) *releget]* deleget *Gronovius.* — 5) *Cf. Festus v. Hostis.*

dant fluentque'; — stillicidium eo, quod stillatim cadit; flumen, quod fluit continue.

34. Ager dictus in quam terram quid agebant, et unde quid agebant fructus causa; alii quod id Graeci dicunt ἀγρόν¹. Ut ager, quo² agi poterat, sic qua agi actus. Eius finis minimus constitutus in latitudinem pedes IIII, — in longitudinem pedes CXX, in quadratum actum et latum et longum esse³ CXX. Multa antiqui duodenario numero finierunt, ut XII decuriis actum⁴. 35. Iugerum dictum iunctis duobus actibus quadratis⁵. Centuria primo a⁶ centum iugeribus dicta est, post duplicata retinuit nomen —.

40. Praedia dicta, item ut praedes, a praestando, quod ea pignore data publice mancuspis⁷ fidem praestent.

55. Ager Romanus primum divisus in partis tris, a quo tribus appellata Titientium⁸, Ramnium, Lucerum. — 56. Ab hoc quattuor quoque partis urbis tribus dictae, ab locis Suburana Palatina Esquilina Collina; quinta, quod sub Roma, Romilia; sic reliquae triginta⁹ ab his rebus, quibus in tribuum¹⁰ libro scripsi.

80. Praetor dictus, qui praeiret iure et exercitu; a quo id Lucilius¹¹: 'Ergo praetorum est ante et praeire.'

81. Quaestores a quaerendo, qui conquirerent publicas pecunias et maleficia, quae triumviri capitales nunc conquirunt; ab his postea qui quaestionum iudicia exercent, quaestores dicti.

83. Pontufices, ut¹² Scaevola Quintus pontufex maximus dicebat, a posse et facere, ut potifices¹³; ego a ponte arbitrator: nam ab his sublicius est factus primum, ut restitutus saepe, cum ideo¹⁴ sacra et uls et cis Tiberim non mediocri ritu fiant.

86. Fetiales, quod fidei publicae inter populos praeerant:

1) ἀγρο F. — 2) quod F. — 3) 'est et F, esset ceteri' Spengel. — 4) sic F², actus F¹. — 5) Plin. h. n. 18,3,9: Iugum vocabatur, quod uno iugo bouum in die exarari posset; actus, in quo boves agerentur cum aratro uno impetu iusto. Hic erat CXX pedum, duplicatusque in longitudinem iugerum faciebat Sp. — 6) primo a] prima F. — 7) mancuspis F. — 8) tatiensium F. — 9) trita F. — 10) tribum F. — 11) Lucili proposuit A. Spengel. — 12) a ins. F. — 13) pontifices F. — 14) ideo F, in eo Mueller, eadem A. Spengel. [Malim inde. Th. M.]

nam per hos fiebat, ut iustum conciperetur bellum, et ubi¹ desitum, ut foedere fides pacis constitueretur. Ex his mittebantur, antequam conciperetur, qui res repeterent, et per hos etiam nunc fit foedus, quod 'fidus' Ennius scribit dictum².

95. Pecus ab eo, quod perpascebant, a quo pecunia³ universa, quod in pecore pecunia tum pastoribus consistebat, et standi fundamentum pes — a pede pecudem appellarunt, ut ab eodem pedicam et pedisequum et peculiares⁴ oves aliudve quid: id enim peculium primum; hinc 'peculatum' publicum [furtum⁵] primo ut⁶ cum pecore diceretur multa, et id esset⁷ coactum in publicum, si erat aversum⁸.

140. Arcera — etiam in XII tabulis⁹ appellatur: quod ex tabulis vehiculum erat factum, ut arca¹⁰, arcera dictum.

145. Quo conferrent suas controversias et quae vendere¹¹ vellent quo ferrent, forum appellarunt.

155. Comitium ab eo, quod coibant eo comitiis curiatis et litium causa¹². Curiae duorum generum; nam et ubi curarent sacerdotes res divinas, ut curiae veteres, et ubi senatus humanas, ut curia Hostilia, quod primus aedificavit Hostilius rex. Ante hanc rostra —, sub dextra huius a comitio locus substructus, ubi nationum subsisterent legati, qui ad senatum essent missi; is Graecostasis appellatus a parte, ut multa. 156. Senaculum supra Graecostasim; — vocatum, ubi senatus aut ubi seniores consisterent —.

162. Ubi cenabant, cenaculum vocitabant, ut etiam nunc Lanuvi apud aedem Iunonis et in cetero Latio ac Faleriis et Cordubae dicuntur. Posteaquam in superiore parte cenitare coeperunt, superioris domus universa cenacula dicta¹³.

163. Aes raudus dictum; ex eo¹⁴ veteribus in mancipiis scriptum: 'raudusculo libram ferito.'

1) ubi A. Spengel, inde F. — 2) Cf. Non. Fetiales. — 3) sic Augustinus, pecora F. — 4) sic A. Spengel, peculatoriae F, peculia tori ac Mueller. — 5) furtum om. F. — 6) ut] tum Mueller. — 7) esse F. — 8) De loco emend. v. Mue. in edit., Lachm., Rh. Mus. 6, 106. Spengel, Münch. akad. Abh. 7, 450. Thilo, Jahrb. f. kl. Phil. 1855 p. 524. De peculatu cf. Fest. Peculatus. — 9) v. tom. I p. 18 tab. I, 3. — 10) arcar F. — 11) venderentur F. — 12) causae F. — 13) Cf. Fest. Cenacula. D. 43, 17, 3, 7. — 14) in ins F.

175. Arrabo sic data, ut reliquum¹ reddatur; — a Graeco ἀρραβών. Reliquum, quod ex eo, quod debitum, reliquum.

176. Damnum a demptione, cum minus re factum, quam quanti constat.

177. Multa² pecunia, quae a magistratu dicta, ut exigi posset ob peccatum; quod singulae dicuntur, appellatae³ eae multae⁴, quod olim unum dicebant multam⁵; itaque cum in⁶ dolium aut culleum vinum addunt rustici, prima urna addita dicunt etiam nunc.

179. Si datum quod reddatur, mutuum, quod Siculi μῦτον. — Munus, quod mutuo animo qui sunt, dant officii causa. Alterum munus, quod muniendi causa imperatum, a quo etiam municipes, qui una munus fungi debent, dicti⁷.

180. Ea pecunia, quae in iudicium⁸ venit in litibus, sacramentum a sacro. Qui⁹ petebat et qui infitiabatur, de aliis rebus uterque quingenos aeris ad pontem¹⁰ deponebant, de aliis rebus item certo alio legitimo numero¹¹ assum: qui iudicio vicerat, suum sacramentum e sacro auferebat, victi ad aerarium redibat. 181. Tributum dictum a tribubus, quod ea pecunia, quae populo imperata erat, tributim a singulis pro portione census exigebatur¹². Ab hoc ea, quae adsignata erat, attributum dictum; ab eo quoque, quibus attributa erat pecunia, ut militi reddant, tribuni aerarii dicti; id quod attributum erat, aes militare. Hoc est, quod ait Plautus¹³: 'Cedit miles, aes petit'; et hinc dicuntur milites aerarii, ab aere, quod stipendia facerent¹⁴. 182. Hoc ipsum stipendium a stipe dictum, quod aes quoque stipem dicebant; nam quod asses libras¹⁵ pondo erant, qui acceperant maiorem numerum, non in arca ponebant, sed in aliqua cella stipabant, id est componebant, quo minus loci occuparet; ab stipando stipem dicere coeperunt. Stips¹⁶ ab στοῖβή fortasse Graeco verbo¹⁷. Id apparet, quod, ut tum institutum, etiam nunc diis cum thesauris

1) reliquum delet Madvig. — 2) a ins. F. — 3) additae Goeschen. — 4) multas F. — 5) sic Goeschen, multae F, multum A. Spengel. — 6) in om. F. — 7) si is ins. F. — 8) indicium F. — 9) quis F. — 10) pontificem Augustinus. — 11) certum alium legitimum numerum L. Spengel. — 12) exigebantur F. — 13) Aulul. 3,5,52. — 14) Cf. Gai. 4,27. — 15) librales Mueller. — 16) stipa F. — 17) 'Stips ab ... verbo ab alio videntur addita esse.' A. Spengel.

asses dant, stipem dicunt, et qui pecuniam alligat, stipulari et restipulari. Militis¹ stipendia ideo, quod eam stipem pendebant; ab eo etiam Ennius scribit: 'Poeni stipendia pendunt'. 183. Ab eodem aere pendendo dispensator, et in tabulis scribimus expensum. — Per trutinam solvi solitum vestigium etiam² nunc manet in aede Saturni, quod ea etiam nunc propter pensuram trutinam habet positam.

Liber VI.

5. Suprema summum diei; id ab superrimo. Hoc tempus XII tabulae³ dicunt occasum esse solis; sed postea lex Plaetoria⁴ id quoque tempus esse iubet supremum, quo praetor⁵ in comitio supremam pronuntiavit populo.

11. Lustrum nominatum tempus quinquennale a luendo, id est solvendo, quod quinto quoque anno vectigalia et ultro tributa per censores solvebantur⁶.

13. Terminalia, quod is dies anni extremus constitutus; duodecimus enim mensis fuit Februarius. et cum intercalatur, inferiores quinque dies duodecimo demuntur mense.

29. Dies fasti, per quos praetoribus omnia verba sine piaculo licet fari. Comitiales dicti, quod tum ut coiret⁷ populus constitutum est ad suffragium ferendum; nisi si quae feriae conceptae essent, propter quas non liceret, ut⁸ Compitalia et Latinae⁹. 30. Contrarii horum vocantur dies nefasti, per quos dies nefas fari praetorem: 'do, dico, addico'. Itaque non potest agi: necesse enim aliquo¹⁰ uti verbo, cum

1) milites *F.* — 2) iam *F.* — 3) *v. tom. I p. 18 tab. I, 9.* — 4) praetoria *F.* *De lege Plaetoria vide tom. I p. 45, 1.* *Cf. Plin. h. n. 7, 60, 212:* XII tabulis ortus tantum et occasus nominantur; post aliquot annos adiectus est et meridies, accenso consulum id pronuntiante, cum a curia intra rostra et graecostasim prospexisset solem, sed hoc serenis tantum diebus usque ad primum Panicum bellum. — 5) praeco *Ursinus*; *cfr. infra p. 59 lib. VI, 89.* — 6) *Sic Mo., Staatsrecht 2¹, 343 n. 4;* persolvebantur *F.* *Cf. Lex Malac. LXIII.* — 7) *sic Mueller,* esset *F.* — 8) ut *om. F.* — 9) *Macr. sat. 1, 16, 14:* Fasti sunt, quibus licet fari praetori tria verba sollemnia: do, dico, addico; his contrarii sunt nefasti; comitiales sunt, quibus cum populo agi licet; et fastis quidem lege agi potest, cum populo non potest, comitialibus utrumque potest. — 10) enim aliquo] est aliquo *F.* [enim tali quo. *Th. M.*]

lege quid¹ peragitur. Quod si tum imprudens id verbum emisit ac quem manumisit, ille nihilo minus est liber, sed vitio; ut magistratus vitio creatus nihilo setius² magistratus. Praetor qui tum fatus³ est, si imprudens fecit, piaculari hostia facta piatur; si prudens dixit, Q. Mucius aiebat⁴, eum expiari ut impium non posse. 31. Intercisi⁵ dies sunt, per quos mane et vesperi est nefas, medio tempore inter hostiam caesam et exta porrecta⁶ fas; a quo, quod fas tum intercedit aut eos intercisum nefas, intercisum⁷. Dies qui vocatur sic 'quando rex comitiavit, fas', is⁸ dictus ab eo, quod eo die rex sacrificulus⁹ dicat¹⁰ ad comitium, ad quod tempus est nefas, ab eo fas; itaque post id tempus lege actum saepe. 32. Dies qui vocatur: 'quando stercum delatum, fas', ab eo appellatus, quod eo die ex aede Vestae stercus everritur et per Capitolinum cli-vum in locum defertur certum.

60. 'Nuncupare' nominare valere apparet in legibus, ubi 'nuncupatae pecuniae' sunt scriptae.

64. Conserere manu dicimur cum hoste; sic 'ex iure manu consertum' vocare. hinc adserere manu¹¹ in libertatem, cum prendimus; sic augures dicunt si mihi auctor est verbi nam manum asserere dicit consortes¹²: hinc etiam, a quo ipsi consortes, sors.

69. Spondere est dicere 'spondeo'; a sponte, nam id valet et¹³ a voluntate. — Ab eadem sponte, a qua dictum 'spondere', declinatum 'spondit'¹⁴ et 'respondet' et 'desponsor' et 'sponsa', item sic alia. spondet enim¹⁵ qui dicit a sua sponte 'spondeo'¹⁶ spondet¹⁷ est sponsor; qui idem¹⁸ faciat obligatur

1) qui *F.* — 2) sedius *F.* — 3) factus *F.* — 4) aiebat *L. Spengel*, abigebat *F.*, ambigebat *Laetus*. — 5) intercensi *F.* — 6) proiecta *F.* — 7) sic *F.*, eo est pro eos *Mueller*. [*Fortasse* quod fas tum intercedit ante et post nefas, intercensus. *Th. M.*] — 8) fassis *F.* — 9) sacrificio ius *F.* — 10) dicat *F.*, it *Th. Mommsen*, litat *Hirschfeld*. — 11) manum *F.* — 12) [*Corrupta haec verba neque adhuc sanata (certe verbenam, quod propositum a Bergkio nuper recepit Spengel filius, non perspicitur quomodo cum adserendo recte coniungatur)* sic forte restituenda erunt: sic auctores iuris dicunt, si mihi auctor est et tibi una manum asserere, dici consortes. *Th. M.*] — 13) et delendum. — 14) corruptum. — 15) spondet enim *del.* — 16) dicit — spondeo *del.* — 17) spondit *F.* — 18) quidem *F.*

sponsu¹, consponsus; hoc Naevius significat, cum ait 'consponsi'. 70. Spondebatur pecunia aut filia nuptiarum causa; appellabatur et pecunia et quae desponsa erat, sponsa; quae pecunia inter se contra sponsum rogata erat, dicta sponsio; cui desponsa quo² erat, sponsus; quo die sponsum erat, sponsalis. 71. Qui³ spoponderat filiam, despondisse dicebant, quod de sponte eius, id est de voluntate, exierat; non enim si volebat, dabat⁴, quod sponsu erat alligatus, — quod tum et praetorium ius ad legem et censorium iudicium ad aequum existimabatur. Sic despondisse animum quoque dicitur, ut despondisse filiam, quod suae spontis statuerat finem. 72. A quo sponte dicere respondere⁵ quoque dixerunt, cum ad spontem⁶ responderent. id est ad voluntatem rogationis⁷; itaque qui ad id quod rogatur non dicit, non respondet, ut non spondet ille statim, qui dixit 'spondeo', si iocandi causa dixit, neque agi potest cum eo ex sponsu. Itaque si qui⁸ dicit in tragoedia: 'Meministine te spondere⁹ mihi gnatam¹⁰ tuam?' quod sine sponte sua dixit, cum eo non potest agi ex sponsu¹¹.

74. Sponsor et praes et vas neque idem¹², neque res a quibus hi, sed e re simile. Itaque praes, qui a magistratu interrogatus, in publicum ut praestet¹³; a quo et, cum respondet, dicit: 'praes'. Vas appellatus, qui pro altero vadimonium promittebat. Consuetudo erat, cum reus parum esset idoneus inceptis rebus, ut pro se alium daret, a quo caveri¹⁴ postea lege coeptum est ab his, qui praedia venderent, vadem ne darent; ab eo adscribi coeptum in lege mancipiorum: 'Vadem ne poscerent¹⁵, nec dabitur'.

81. Dictum cerno a cereo, id est a creando: dictum ab eo, quod cum quid creatum est, tunc denique videtur. Hinc — qui id¹⁶ in testamento: id est facito, videant te esse heredem; itaque in cretione adhibere iubent testes¹⁷.

1) sponsu *L. Spengel*; sponsus *F.* — 2) a quo *A. Spengel*. — 3) quo *F.* [*Fortasse* quom. *Th. M.*] — 4) non enim si nolebat non dabat *Muel-ler*. — 5) respondere] *A. Spengel*, cum spondere *F.* — 6) a sponte *F.* — 7) rogatoris *L. Spengel*. — 8) ita quisque *F.* — 9) te despondere *F.* — 10) agnatam *F.* — 11) *De universo hoc loco* (§ 69–72) cf. *Lachmann, Spengel, Thilo supra p. 52 in exordio cit.* *Huschke, ZGR. 10, 327.* — 12) ideo *F.* — 13) praes siet *Palmerius*. — 14) canari *F.* — 15) nec poscet *Scioppius*. — 16) [qui id *fortasse corruptum ex cernito.* *Th. M.*] — 17)

86. Nunc primum ponam de¹ censoriis tabulis: 'Ubi noctu in templum censor² auspicaverit atque de caelo nuntium³ erit, praeconi⁴ sic imperato, ut viros vocet: 'Quod bonum fortunatum felixque⁵ salutareque siet⁶ populo Romano Quiritium⁷ reique publicae populi Romani Quiritium mihiq[ue] collegaeque meo fidei magistratuique nostro! Omnes Quirites pedites armatos privatosque curatores omnium tribuum, si quis pro se sive pro⁸ altero rationem dare⁹ volet, vocato¹⁰ in licium huc ad me'. 87. Praeco in templo primum vocato¹⁰, postea de moeris, item vocato¹⁰. Ubi lucet, censores¹¹, scribae, magistratus murra unguentisque unguentor¹². Ubi praetores tribunique plebei quique in consilium vocati sunt venerunt, censores inter se sortiuntur¹³, uter lustrum faciat. Ubi templum factum est, post tum conventionem habeto¹⁴ qui lustrum conditurus est.

88. In commentariis consularibus scriptum sic inveni: 'Qui exercitum imperaturus erit, accenso dicito: 'C. Calpurni¹⁵, voca in licium omnes Quirites huc ad me'. Accensus dicito¹⁶ sic: 'Omnes Quirites, in licium visite huc ad iudices'. 'C. Calpurni', co(n)s(ul) dicito¹⁶, 'voca ad conventionem omnes Quirites huc ad me'. Accensus dicito¹⁶ sic: 'Omnes Quirites, ite ad conventionem huc ad iudices'. Dein consul eloquitur¹⁷ ad exercitum: 'Impero qua convenit ad comitia centuriata'.

89. Quare hic¹⁸ accenso, illic praeconi dicit, haec est causa: in aliquot rebus item¹⁹ ut praeco, accensus acciebat²⁰, a quo accensus quoque dictus. Accensum solitum ciere, Boeotia ostendit, quam comoediam Aquilii²¹ esse dicunt, hoc versu: 'Ubi primum accensus clamarat meridiem'. Hoc idem Cosconius in actionibus scribit praetorem accensum solitum tum²² esse iubere, ubi ei videbatur horam esse tertiam, incla-

Cic. ad Att. 13,46: cognovi cretionem Cluvii, — liberam cretionem, testibus praesentibus, LX diebus. Cf. infra p. 61 lib. VII,98.

1) de om. F. — 2) censora F. — 3) Fortasse scribendum nuntiatum, quamquam etiam nuntium de eo quod nuntiatur dictum defendi potest. — 4) praeconis F. — 5) sic Aldus, felix F. — 6) salutare quesierit F. — 7) [scr. Quiritibus. Th. M.] — 8) si verbo F. — 9) dari F. — 10) vocat F. — 11) censor F. — 12) unguentur F. — 13) sortiuntur corr. ex sortiuntur F. — 14) habet F. — 15) dicit hoc calpurni F. — 16) dicit F. — 17) eloquitur F. — 18) hinc F. — 19) idem F. — 20) accipiebat F. — 21) sic Turnebus, alii F. — 22) tum del.

mare horam tertiam esse, itemque meridiem¹ et horam nonam.

90. Circum muros² mitti solitus quomodo inliceret populum in eum [locum]³, unde vocare posset ad contionem non solum ad consules et censores, sed etiam quaestores 'commentarium indicat vetus anquisitionis⁴ M.⁵ Sergii Mani filii, quaestoris, qui capitis accusavit T. [Quinctium] Rocum⁶, in quo⁷ sic est: 91. 'Auspicio operam des et⁸ in templo auspices⁹. Dum aut ad praetorem aut ad consulem mittas auspicium petatum, comitatum praeco populum¹⁰ vocet ad te, et eum de muris vocet praeco; id imperare oportet. Cornicinem¹¹ ad privati ianuam et in arcem mittas, ubi canat. Collegam roges¹², ut comitia edicat de rostris, et argentarii tabernas ocludant. Patres censeant exquaeras¹³ et adesse iubeas; magistratus censeant exquaeras¹³, consules praetores tribunosque plebis collegasque tuos¹⁴ in templo adesse iubeas omnes¹⁵; ac cum mittas¹⁶, contionem advoces¹⁷.

92. In eodem commentario anquisitionis¹⁸ ad extremum scriptum caput edicti hoc est: 'Item quod attingat qui de censoribus¹⁹ classicum ad comitia centuriata redemptum habent, uti curent eo die, quo die comitia erunt, in arce classicus canat²⁰ circumque muros et ante privati huiusce T. Quincti Roci²¹ scelerosi ostium canat, et ut in campo cum primo luci adsiet²².

93. Inter id cum circum muros mittitur et cum contio advocatur, interesse tempus apparet ex his quae interea fieri²³ scriptum est. Sed ad comitatum vocatur populus ideo, quod alia de causa hic magistratus non potest exercitum urbanum convocare; censor, consul, dictator, interrex potest, quod censor²⁴ exercitum centuriato constituit quinquennalem, cum lustrare²⁵ et in urbem ad vexillum ducere debet; dictator et con-

1) Cf. *supra* p 56 l. VI,5. — 2) circum auras F. — 3) locum om. F. — 4) inquisitionis F. — 5) m F. — 6) accusavit rogum F. — 7) in aqua F. — 8) operam des et Bergk probante Mommseno *Staatsrecht* I³,93 n.3; grandised F. — 9) sic Mommsen l. c., auspiciis F. — 10) sic Mommsen l. c., commeatum praetores F. — 11) cornicem l. — 12) canat colligam rogis F. — 13) censeant exquaeras Bergk, censeat extra F. — 14) tuos] nos et F. — 15) homines F. — 16) ac cum mittas] [fortasse ad comitias. Th. M.] — 17) auoces F. — 18) acquisitionis F. — 19) decessoribus F. — 20) cannatum F. — 21) quinti trogi F. — 22) adsiet et F. — 23) illicium (corr. ex illicitum) ins. F. — 24) censorem F. — 25) lustraret F.

sul in singulos annos quod hic exercitui imperare potest quo eat, id quod propter centuriata comitia imperare solent. 94. Quare non est dubium, quin¹ hoc in licium sit, cum circum muros itur, ut populus inliciat²ur ad magistratus conspectum, qui viros vocare³ potest, in eum locum, unde vox ad contionem vocantis exaudiri possit. —

95. Hoc nunc aliter fit atque olim, quod augur consuli adest tum cum exercitus imperatur, ac praeit, quid eum dicere oporteat. Consul auguri³ imperare solet, ut in⁴ licium vocet, non accenso aut praeconi. Id inceptum credo, cum non adesset accensus, et nihil intererat, cui imperaret; et dicis causa fiebant quaedam neque item facta neque item dicta semper.

Liber VII.

15. Anfractum est flexum, ab origine duplici dictum, ab ambitu et frangendo; ab eo leges iubent in directo pedum VIII⁵ esse, in anfracto XVI, id est in flexu.

51. Supremum ab superrumo dictum; itaque XII tabulae⁶ dicunt: 'solis occasu diei suprema tempestas esto.'

93. Iurgio, id est litibus; itaque quibus res erat in controversia, ea vocabatur lis: ideo in actionibus videmus dici: 'Quam rem, sive me⁷ litem dicere oportet'; ex quo licet videre iurgare esse ab iure dictum, cum quis iure litigaret; a quo obiurgat is, qui id facit iuste⁸.

98. [Crevi] valet⁹ constitui; itaque heres, cum constituit se heredem esse, dicitur cernere¹⁰, et cum id fecit, crevisse.

105. Nexum Manilius scribit omne quod per libram et aes geritur¹¹, in quo sint mancipia; Mucius, quae per aes et libram fiant, ut obligentur, praeter quae mancipio dentur¹². Hoc verius esse ipsum verbum ostendit, de quo quaerit; nam id est, quod obligatur per libram neque suum fit, inde nexum dictum. Liber, qui suas operas in servitutem pro pecunia quam

1) quin] cum *F.* — 2) quiros uocari *F.* — 3) augur *F.* — 4) is *F.* — 5) uiam *ins. Christ.* — 6) tabulis *F.* — *Cfr. tom. I p. 18 tab. I, 8.* — 7) mi *F.* — 8) *Cf. Nonius* Iurgium. — 9) ante valet *hiat F.* — 10) cernere] canere *F.* — 11) *Cic. de or. 3,40,159:* nexum quod per libram agitur. *Top. 5,28:* abalienatio est eius rei, quae mancipi est, aut traditio alteri nexu, aut in iure cessio. — 12) praeterquam m. detur *F.*

debet dat¹, dum solveret, nexus vocatur, ut ab aere obaeratus. Hoc C. Poetelio Libone Visolo² dictatore³ sublatum ne fieret⁴; et omnes, qui bonam copiam iurarunt, ne essent nexi, dissoluti⁵.

Liber VIII.

4. Ut in hominibus quaedam sunt agnationes ac⁶ gentilitates, sic in verbis; ut enim ab Aemilio homines⁷ orti Aemilii ac gentiles, sic ab Aemilii nomine declinatae voces in gentilitate nominali; ab eo enim, quod est inpositum recto casu Aemilius, orta Aemilii, Aemilium *cet*.

82. In hoc ipso analogia non est, quod alii nomina habent ab oppidis, alii aut non habent, aut non ut debent habent. 83. Habent plerique libertini a municipio manumissi; in quo, ut societatum et fanorum servi, non servarunt pro portione⁸ rationem. Et Romanorum liberti debuerunt dici, ut a Faventia Faventinus, ab Reate Reatinus, sic a Roma Romanus, ut nominantur a libertinis orti publicis [scilicet] servis Romani, qui manumissi [sunt]⁹ ante quam sub magistratum¹⁰ nomina, qui eos liberarunt, succedere coeperunt.

2. E libris rerum rusticarum.

Scriptores rei rusticae ed. Schneider. 1794. Tom. I p. 123. M. Porci Catonis de agri cultura et M. Terenti Varronis rerum rusticarum libri tres ex rec. H. Keilii. 1884. Cfr. exordium p. 49.

Liber I.

2, 9. C. Licinium Stolonem — video venire, — cuius ma-

1) debet dat *Schwegler*, debebat *F.* — 2) sic fere *Lachmann*, epopillio uocare sillo *F.* — 3) [*Dictatorem hunc C. Poetelium C. f. C. n. Libonem Visolum fasti ad a. 441 recensent; at Livius 8,28 eandem legem Poeteliam latam esse ait a patre eius cognomine, sed C. f. Q. n., consule tertium a. 428. Cf. röm. Forschungen 2,244. Th. M.*] — 4) *Liv. l. c.* : iussi consules ferre ad populum, ne quis, nisi qui noxam meruisset, donec poenam lueret, in conpedibus aut in nervo teneretur, pecuniae creditae bona debitoris, non corpus obnoxium esset. Ita nexi soluti cautumque in posterum, ne necerentur. — 5) dissoluti] sed soluti *Mueller.* — 6) ad *F.* — 7) homine *Becker.* — 8) *L. Spengel*, proportionem *F.* — 9) [*sic scripsi; cf. Staatsrecht 1³,321 n. 7. Th. M.*] ut nominantur a libertinis orti publicis orti orti servis romani qui manumissi *F.*, at nominantur libertini orti a publicis servis Romanenses qui manumissi *Mueller.* — 10) magistratus *F.*

iores de modo agri legem tulerunt; nam Stolonis illa lex, quae vetat plus D iugera habere civem Romanum —. Eiusdem gentis C. Licinius, tribunus plebis cum esset, post reges exactos annis CCCLXV primus populum ad leges accipiendas in septem iugera forensia e comitio eduxit¹.

10, 1. Modos, quibus metirentur rura, alius alios constituit. — metiuntur — apud nos in agro Romano ac Latino iugeris. — Iugerum (vocant), quod quadratos duos actus habeat. 2. Actus quadratus, qui et latus est pedes CXX et longus totidem. — Bina iugera, quod a Romulo primum divisa² viritim³, quae heredem sequerentur, heredum appellarunt.

Liber II.

Praef. 1. Viri magni nostri maiores non sine causa praeponabant rusticos Romanos urbanis. — Itaque annum ita dividerunt, ut nonis modo diebus urbanas res usurparent, reliquis septem ut rura colerent.

1, 9. Romanorum — populum a pastoribus esse ortum quis non dicit? — multa etiam nunc ex vetere instituto bubus et ovibus dicitur, et — aes antiquissimum, quod est flatum, pecore est notatum —. 15. Quarta pars est de iure in parando⁴, quem ad modum quamque pecudem emi oporteat civili iure. Quod enim alterius fuit, id ut fiat meum, necesse est aliquid intercedere; neque in omnibus satis est stipulatio aut solutio nummorum ad mutationem domini⁵. — 16. Greges ovium longe abiguntur ex Apulia in Samnium aestivatum, atque ad publicanum profitentur, ne, si inscriptum pecus paverint, lege censoria committant.

1) *Cic. de amic.* 25,96: (C. Licinius Crassus) primus instituit in forum versus agere cum populo. *Colum. de r. r.* 1,3,10: post reges exactos Liciniana illa septena iugera, quae plebi tribunus viritim dividerat, maiores quaestus antiquis rettulere, quam nunc nobis praebent amplissima veterata. *Hu. üb. d. Stelle d. Varro v. d. Liciniern.* 1835. — 2) dicebantur *ins. C.*, *om. qui hunc locum citat Nonius.* — 3) *Plin. h. n.* 18,2,7: Bina tunc iugera populo Romano satis erant, nullique maiorum modum adtribuit (Romulus). — *c.* 3,18: M'. Curii nota dictio est perniciosum intellegi civem, cui septem iugera non essent satis. Haec autem mensura plebei post exactos reges adsignata est. *De duobus iugeris cf. Mo. R.G.* 1,183 n. 3. *Voigt, Rh. Mus.* 24,53. — 4) imparando C. — 5) dominii C.

2, 5. In emptionibus (ovium) iure utimur eo, quo lex praescripsit; in ea enim alii plura, alii pauciora excipiunt; quidam enim pretio facto in singulas oves, ut agni cordi duo pro una ove adnumerentur, et si quoi¹ vetustate dentes absunt, item binae pro singulis ut procedant. De reliquo antiqua fere formula utuntur: cum emptor dixit: 'tanti sunt mi emptae?' et ille respondit: 'sunt' et expromisit nummos, 6. emptor stipulatur prisca formula sic: 'Illasce² oves, qua de re agitur, sanas recte esse, uti pecus ovillum, quod recte sanum est, extra luscam³, surdam, minam (id est ventre glabro), neque de pecore morbooso esse, habereque recte licere; haec sic recte fieri spondesne?' Cum id factum est, tamen grex dominum non mutavit, nisi si est adnumeratum; nec non emptor pote ex empto vendito illum damnare, si non tradet, quamvis⁴ non solverit nummos; ut ille emptorem simili iudicio, si non reddit pretium.

5, 10. 11. (Boves) cum emimus domitos, stipulamur sic: 'Illosce boves sanos esse, noxisque [solutos⁵] praestari?'; cum emimus indomitos, sic: 'Illosce iuvencoos sanos recte, deque pecore sano esse, noxisque [solutos⁵] praestari spondesne?' Paulo verbosius haec, qui Manilii actiones sequuntur⁶.

(Similiter de capris (3, 5), de suibus (4, 4), de asinis (6, 3), de equis (7, 6), de canibus (9, 7)).

10,4. In emptionibus (servorum) dominum legitimum sex fere res perficiunt: si hereditatem iustam adiit⁷; si ut debuit mancipio ab eo accepit, a quo iure civili potuit; aut si in iure cessit qui potuit⁸ cedere et id ubi oportuit⁹; aut si usu cepit; aut si e praeda sub corona emit, tumve cum in bonis sectione neve cuius publice veniit. 5. In horum emptione solet accedere peculium aut excipi, et stipulatio intercedere sanum¹⁰ esse furtis noxisque solutum, aut si mancipio non datur, dupla promitti, aut, si ita pacti, simpla.

1) si quae C. — 2) illasque C. — 3) lusca C. — 4) quam ovis C. — 5) solutos om. utroque loco C. — 6) mamili actionis secuntur C. — 7) adit C. — 8) qui potuit] cui potius C. — 9) ubi ins. C. — 10) sane eum C.

IV. NONIUS MARCELLUS.

E librīs de compendiosa doctrina per litteras.

Nonius grammaticus, Thubursico in Numidia ortus, saeculo III exeunte vel ineunte IV compilavit compendiosam doctrinam per litteras, utilem propter multos veterum scriptorum locos per eam servatos. Novissime ediderunt Gerlach et Roth a. 1842, Quicherat a. 1871, L. Mueller a. 1888; illos in plerisque secutus sum, paginis adnotatis.

Accensi, qui his (decurionibus et centurionibus) accensebantur, id est adtribuebantur. Varro de vita populi Romani —: 'qui de adscriptivis, cum erant attributi decurionibus et centurionibus, qui eorum habent¹ numerum, accensi vocabantur'. 356. — Accensi genus militiae est administrantibus proximum. Varro rhetoricorum (?) libro XX: 'ut, consules ac praetores qui secuntur in castra, accensi dicti, quod ad necessarias res saepius acciantur, velut accersiti'. quos nunc dicimus deputati. 41.

Arcera plaustrum est rusticum, tectum undique quasi arca. — Hoc autem vehiculi genere senes et aegroti vectari solent. 38.² Calvitur dictum est frustratur, tractum a calvis mimicis, quod sint omnibus frustratui. — Lucilius —: 'si non it, capito, inquit, eum; et si calvitur, ergo fer dominum'.³ 4.

Coicere, agere. Afranius —: causam coicere hodie ad te volo. Ambon adestis? profuturos arbitror'. 183⁴.

Fetiales — Varro de vita p. R. lib. II: 'Itaque bella et tarde et magna diligentia⁵ suscipiebant, quod bellum nullum nisi pium putabant geri oportere; priusquam⁶ indicerent bellum is, a quibus iniurias factas sciebant, fetiales legatos res repetitum mittebant quattuor, quos oratores vocabant.' Idem l. III: 'Si cuius legati violati essent, qui id⁷ fecissent, quamvis nobiles essent, uti dederentur civitati, statuerunt, fetialesque viginti, qui de his rebus cognoscerent iudicaret statuerent, constituerunt'⁸. 362.⁹

Iurgium levior res est, siquidem inter benivolos aut propin-

1) augebant *L. Mueller.* — 2) *Cf. tom. I p. 18 tab. I, 3.* — 3) ergo fer dominum] *sic libri*, endo ferto manum *edd.* — 4) *Cf. tom. I p. 18 tab. I, 7.* — 5) *sic Niebuhr*, licentia *libri.* — 6) quam om. *Guelferbytanus liber.* — 7) quid *libri.* — 8) iudicaret et statuerent et constituerent *libri.* — 9) *Cf. Festus v. Orare.*

quos dissensio vel concertatio iurgium dicitur; inter inimicos dissensio lis appellatur. M. Tullius de rep. l. III: 'admiror nec rerum solum sed verborum etiam elegantiam: 'si iurgant', inquit¹; benevolorum concertatio, non lis inimicorum, iurgium dicitur.' Et in sequenti: 'iurgare igitur lex putat inter se vicinos, non litigare.' 292.

— matrem familias (dictam esse existimant), quae in familia mancipioque sit patria, etsi in mariti matrimonio esset. 299.

Mutuum sine usuris, fenus cum usuris sumitur. 298.

Nubentes veteri lege Romana asses III ad maritum venientes solere pervehere, atque unum, quem in manu tenerent, tamquam emendi causa marito dare²; alium, quem in pede haberent, in foco Larum familiarum ponere; tertium, quem in sacciperione condidissent³, compito vicinali solere resenare⁴ — quos ritus Varro — de vita p. R. diligentissime percucurrit. 363.

Oves generis feminini, ut plerumque; masculini Varro —: M.⁵ Terentio, quando citatus neque respondit neque excusatus⁶ est, eum ego⁷ unum ovem multam dico⁸. 147.

Plebitatem, ignobilitatem. Cato pro Veturio: 'propter tenuitatem et plebitatem'. Hemina in annalibus⁹: 'Quicumque propter plebitatem agro publico eiecti sunt'¹⁰. 101.

Proletarii dicti sunt plebei, qui nihil reipublicae exhibeant, sed tantum prolem sufficiant. — Varro de vita p. R. lib. I: 'quibus erant pecuniae satis, locupletis, adsiduos; contrarios proletarios. Adsiduo neminem vindicem voluerunt locupleti'¹¹. 48. Proletarii cives dicebantur, qui in plebe tenuissima erant et non amplius quam mille et quingentos aeris in censum deferebant. 106.

1) Cf. tom. I. p. 27 tab. VII,5. — 2) daret vel darent libri. — 3) condidisset libri. — 4) sic libri, reserare Roth, fortasse reservare — 5) M. om. libri, sed praecedat idem. — 6) sic Gellius 11,1,4; excitatus Nonius. — 7) eum ego Nonius, ego ei Gellius. — 8) Gellius 11,1,4: Quando — a magistratibus populi Romani — multa dicitur vel minima vel suprema, observari solet, ut 'oves' genere virili appellentur; atque ita M. Varro verba haec legitima, quibus minima multa diceretur, concepit: 'M. Terentio — dico', ac nisi eo genere diceretur, negaverunt iustam videri multam. — 9) annos libri. — 10) Sallust. hist. 1,9 ed. Dietsch: regibus exactis — servili imperio patres plebem exercere — agro pellere. — 11) idem: assiduo neminem vindicem esse voluerunt nisi assiduum id est locupletem coniecit Turnebus.

Recepticiū servum quidam — dictum volunt, — qui venundatus ob aliquod — malefactum a distractore recipiatur; sed vera haec est eius nominis interpretatio: quem in data dote aut donatione quis exceperit, quod est proprie 'receperit'. — Cato: 'mulier et magnam dotem dat et magnam pecuniam¹ retinet'; ex ea igitur re familiari, quam² sibi dote data retinuit, pecuniam viro mutuam dat: eam pecuniam³ a viro forte irata repetere instituit; adponit ei flagitatorem recepticiū, hoc est proprium, suum, quem reliqua pecunia receperat nec dederat doti, sed exceperat. 38 = *Gellius* 17,6.

Ricinium³, quod nunc mafurtium dicitur, palliolum femineum breve. Varro — de vita p. R. —: 'Ex⁴ quo mulieres in — luctibus, cum omnem vestitum delicatorem ac luxoriosum — ponunt, ricinia sumunt'. 371.

Scripturarios veteres, quos nunc tabularios dicimus, dici volunt, quod scripturis et commentariis omnia vel urbium vel provinciarum complecterentur. Lucilius l. XXVI: 'Publicanus⁵ vero ut Asiae fiam, ut⁶ scripturarius'. 26⁷.

Sexagenarios per pontem mittendos male diu popularitas intellexit⁸, cum Varro de vita p. R. — honestam causam — patefecerit: 'cum in quintum gradum pervenerant atque habebant sexaginta annos, tum denique erant a publicis negotiis liberi atque otiosi. Ideo in proverbio quidam putant venisse, ut diceretur, sexagenarios de ponte deici oportere, id est quod suffragium non ferant, quod per pontem ferebant'. 358.

Usu, id est utendo, unde et usurpare dictum est, obtineri quid cum⁹ possit, veteres usu perire, hoc est non utendo, aliquid posse. Plautus *Amfitryone*: — 'cavesis, ne tu te usu perdis'. 307.

Viritim dictum est separatim et per singulos viros. M. Tullius de re publica¹⁰ —: ac primus agros, quos bello Romulus

1) recipit hoc est et magnam dotem dat et magnam pecuniam. *ins. Gellii* (17,6,1) *codicum familia deterior, om. Gellii libri meliores cum Nonio Gellianorum compilatore.* — 2) quam] *Gellius*, ex qua *Nonii libri*, viro m. d. e. pecuniam habet *Gellius*, *om. libri Noniani.* — 3) ricinium *libri.* — 4) et *libri.* — 5) publicanum *libri.* — 6) ut] *om. Nonius altero loco.* — 7) Cf. *Festus* v. *Scripturarius.* — 8) Cf. *Festus* v. *Sexagenarios.* — 9) [sic scripsi, optinere quidquam *libri.* TH. M.] — 10) *Cic. de r. p.* 2,14,26.

ceperat, (Numa) divisit viritim civibus'. — Varro de vita p. R. l. I: 'et extra urbem in regiones XXVI agros viritim liberis attribuit'. 30.

V. ASCONIUS IN CICERONIS ORATIONES.

Q. Asconius Pedianus grammaticus ineunte saec. I natus commentarios doctrina insignes in Ciceronis orationes scripsit servatos nobis uno codice Sangallensi, qui saec. XV descriptus postea periit. Huic incerti auctoris in Verrinas commentarii aetate et doctrina longe inferiores adiuncti fuerunt, qui Asconii nomine diu ornati hodie sub Pseudo-Asconii nomine citari solent. Asconii commentarios novissime ediderunt Kiessling et Schoell 1875. Eisdem et Pseudo-Asconianos coniunctos edidit Baiter in Cic. ed. Orell. T. V. p. II, 1835. Utriusque editionis paginas singulis locis excerptis adieci.

A. In Pisonianam.

*Arg. Cn. Pompeius Strabo*¹, pater Cn. Pompei Magni, Transpadanas colonias — non novis colonis — constituit, sed veteribus incolis manentibus ius dedit Latii, ut possent habere ius, quod ceterae Latinae coloniae, id est ut per² magistratus civitatem Romanam adipiscerentur. (*p. 3 ed. Baier. = p. 2 ed. Kiessl. et Schoell.*)

§ 8. L. Iulio, C. Marcio cos.³, quos et ipse Cicero supra memoravit, SCto collegia sublata sunt, quae adversus rem publicam videbantur esse. — Post sex⁴ deinde annos, quam sublata erant, P. Clodius trib. pl. lege lata restituit collegia. (7 = 6.)

§ 9. Diximus L. Pisone A.⁵ Gabinio cos.⁶ P. Clodium tr. pl. quattuor leges perniciosas populo Romano tulisse: — tertiam de collegiis restituendis novisque instituendis⁷; — quartam, ne quem censores in senatu legendo praeterirent⁸ neve qua ignominia afficerent, nisi qui apud eos accusatus et utriusque censoris sententia damnatus esset; hac ergo eius lege censuram, quae magistra pudoris et modestiae est, sublatam ait⁹. (9 = 7.)

1) cos. a. u. c. 665. — 2) per Buecheler, peti vel petendi libri. — 3) a. u. c. 690. — 4) sic Rinkes, novem libri. — 5) A.] et libri. — 6) a. u. c. 696. — 7) Cic. in Pis. 4,9: collegia non ea solum, quae senatus sustulerat, restituta, sed innumerabilia quaedam nova ex omni faece urbis ac servitio concitata. De tempore huius legis v. Mo. de coll. 73–78. — 8) Cf. Festus Praeteriti. — 9) adit vel addit libri.

§ 94. Legem iudiciariam — tulit L. Aurelius Cotta praetor¹, qua communicata sunt iudicia senatui et equitibus Romanis et tribunis aerariis. Rursus deinde Pompeius in consulatu secundo² — promulgavit, ut amplissimo ex censu ex centuriis aliter atque antea lecti iudices, aequae tamen ex illis tribus ordinibus, res iudicarent. (16 = 15.)

B. In Scaurianam.

1. Cn. Domitius — diem ei (Scauro) dixit apud populum et multam irrogavit, quod eius opera sacra multa populi Romani deminuta esse diceret. Crimini dabat sacra publica populi Romani deum Penatium, quae Lavini fierent³, opera eius minus recte casteque fieri. Quo crimine absolutus est Scaurus quidem, sed ita, ut a tribus tribubus damnaretur, a XXXII absolveretur, et in his⁴ pauca puncta inter damnationem et absolutionem interessent. (21 = 18.)

C. In Cornelianam.

Arg. C.⁵ Cornelius, — tribunus plebis⁶ — promulgavit legem, qua [auctoritatem⁷] senatus minuebat, ne qui nisi⁸ per populum legibus solveretur. Quod antiquo quoque iure erat cautum; itaque in omnibus senatus consultis, quibus aliquem legibus solvi placebat, adici erat⁹ solitum, ut de ea re ad populum ferretur; sed paulatim ferri erat desitum, resque iam in eam consuetudinem venerat, ut postremo ne adiceretur quidem in senatus consultis de rogatione ad populum ferenda, eaque ipsa senatus consulta per pauculos admodum fiebant. Indigne eam Corneli rogationem tulerant potentissimi quique ex senatu¹⁰, quorum gratia magnopere minuebatur; itaque P. Servilius Globulus trib. pleb. inventus erat, qui C.¹¹ Cornelio obsisteret. Is, ubi legis ferundae dies venit et praeco subiciente scriba verba legis recitare populo coepit, et scribam subicere et praeconem pronuntiare passus non est. Tum Cornelius ipse codicem reci-

1) a. 684. — 2) a. 699. — 3) fuerunt libri. — 4) eis libri. — 5) C. om. libri. — 6) a. 687. — 7) auctoritatem om. in hiato ex libris quos habemus optimus videturque esse ex supplemento, ut reliqua quoque intra uncas quadratos posita, de quibus nihil adnotatur. — 8) qui vis vel qui visui libri. — 9) adiecerat libri. — 10) ex s. c. libri. — 11) l. libri.

tavit. Quod cum improbe fieri C.¹ Piso consul vehementer quereretur [tollique²] tribuniciam intercessionem diceret, gravi convicio a populo exceptus est, — lapidesque etiam ex ultima contione in consulem iacti, quo tumultu Cornelius perturbatus concilium dimisit... Actum deinde eadem de re in senatu [est magnis] contentionibus. Tum Cornelius ita ferre [rursus] coepit, ne quis in senatu legibus solveretur, nisi [CC non minus] adfuissent, neve quis, cum [quis ita solutus] esset, intercederet, cum de ea re [ad populum] ferretur. Haec sine tumultu res [acta est]. Nemo enim negare poterat pro [senatus] auctoritate esse eam legem. (56 = 50.)

Ali[am] deinde legem Cornelius, etsi nemo repugnare ausus est, multis tamen invitis tulit: ut praetores ex edictis suis perpetuis ius dicerent³; quae res cunctam⁴ gratiam ambitiosis praetoribus, qui varie ius dicere assueverant, sustulit. (58 = 52.)

Frequenter tum etiam coetus factionum hominum sine publica auctoritate malo publico fiebant, propter quod postea collegia s. c. et pluribus legibus sunt sublata, praeter pauca atque certa, quae utilitas civitatis desiderasset, qualia sunt⁵ fabrorum lictorumque. (75 = 67.)

D. In orationem in toga candida.

Antonium — censores — senatu moverunt, causasque subscripserunt, quod socios diripuerit, quod iudicium recusarit⁶, quod propter aeris alieni magnitudinem praedia manciparit⁷, bonaque sua in potestate non habeat⁸. (84 = 75.)

1) l. libri. — 2) tollique om. libri. — 3) Cf. Dio 36,40(23): (Ὁ Κορνήλιος) ἐκαίῃνόν τε (νόμον) διεννομήθησε καὶ ἕτερον τοιόνδε. οἱ στρατηγοὶ (praetores) πάντες τὰ δίκαια καθ' ἃ δικάσειν ἔμελλον αὐτοῖς, συγγράφοντες ἐξετίθεσαν (edixerunt). οὐ γὰρ πῶ πάντα τὰ δικαιώματα, ἃ περὶ τὰ συμβέλλαια διετέτακτο, ἐποιοῦν. οὔτε ἐσάπαξ τοῦτ' ἐποιοῦν, οὔτε τὰ γραφέντα ἐτήρουν· ἀλλὰ πολλάκις αὐτὰ μετέγραφον, καὶ συχνὰ ἐν τούτῳ πρὸς χάριν ἢ καὶ κατ' ἐχθρὰν τινῶν, ὥσπερ εἰκὸς, ἐγένετο. ἐσηγγήσατο (rogavit) οὖν κατ' ἀρχάς τε εὐθὺς αὐτοὺς τὰ δίκαια, οἷς χρῆσονται, προλέγειν, καὶ μὴδὲν ἀπ' αὐτῶν παρατρέπειν. — 4) sic Baier, eum aut libri. — 5) Mommsen, quasi ut libri. — 6) recusavit libri. — 7) mancipavit libri. — 8) habet libri. — Cf. Cic. de orat. 2,55,224: ubi sunt hi fundi, Brute, quos tibi pater publicis commentariis consignatos parereliquit? Cic. pro Sulla 20,58.59: venire omnes suas possessiones et patrimonio se ornatissimo spoliari maluit (Sittius) quam ullam moram cuiquam fieri creditorum suorum; — nunquam sibi cognationem cum prae-

VI. SCHOLIA ASCONIO ERRORE TRIBUTA IN CICERONIS VERRINAS.

A. In divinationem.

§ 8. Ti.¹ Gracchus legem tulerat, ut equites Romani iudicaret; iudicaverunt per annos XXX sine infamia. Post victor Sulla² leges tulerat, ut senatorius ordo iudicaret, et iudicavit per X annos turpiter. Nunc³ Aurelius [Cotta] legem fert, ut senatores et equites Romani ac tribuni aerarii simul iudicent. (*p. 103 Baiter.*)

Regendis moribus civitatis censores quinto quoque anno creari solebant. Hi prorsus cives sic notabant, ut, qui senator esset, eiceretur senatu; qui eques Romanus, equum publicum perderet; qui plebeius, in Caeritum tabulas referretur et aerarius fieret, ac per hoc non esset in albo centuriae suae, sed ad hoc non esset civis, tantummodo⁴ ut pro capite suo tributi nomine aera praeberet⁵. (103.)

§ 11. Qui defendit alterum in iudicio, aut patronus dicitur, si orator est; aut advocatus, si aut ius suggerit aut praesentiam suam commodat amico; aut procurator, si [absentis⁶] negotium suscipit; aut cognitor, si praesentis causam novit et sic tuetur ut suam. Ergo cognitorem dixit modo familiarissimum defensorem. (104.)

§ 24. Quadruplatores delatores erant criminum publicorum, in qua re quartam partem de proscriptorum bonis, quos detulerant, consequebantur. Alii dicunt quadruplatores esse eorum reorum accusatores, qui convicti quadrupli damnari soleant, ut⁷ aleae aut pecuniae gravioribus usuris feneratae⁸. (110)

diis esse existimavit suis. Cf. Rudorff, *röm. Feldm.* 2,303. Schweigler, *röm. Gesch.* 2,445.

1) sic libri. — 2) a. 673. — 3) a. 684. — 4) tantum tantum modo libri. — 5) Cf. *Mo. Staatsr.* 2³,392 et 404. — 6) absentis om. libri. — 7) aut libri. — 8) Cf. *Ps.-Asc. in Verr.* 2,2,7,21 p. 208: Quadruplatores accusatores sive delatores criminum publicorum sub poena quadrupli, sive quod ipsi ex damnatorum bonis, quos accusaverant, quartam partem consequebantur. *Schol. Gronov. ap. Or. p. 431 v. 25*: hoc quadruplatione fecerit; nam si accusasset aliquis reum et vicisset, quartam partem bonorum eius accipiebat. *Plautus Persa* 1,2,10. *Truc.* 4,2,49. *ZRG.* 12,137.

§ 33. Mancipes sunt publicanorum principes, Romani homines, qui quaestus sui causa sui decumas redimunt, [decumani appellantur,¹] si portum² aut pecora publica, portitores³ aut pecuarii, quorum ratio scriptura dicitur. Hi enim exigenda a sociis suo periculo exigunt et rei publicae repraesentant, providentes etiam in illa redemptione commodis⁴ suis.⁵ Licet autem, si moderate fiat, aestimare in cellam⁶ praetoris frumentum; mancipis pro frumento ab aratoribus pecunias accipere non licet. (113.)

§ 34. Certa sunt, in quibus impunitas indici datur, in causa proditiōis, maiestatis, et si quid huiusmodi est. — Index est autem, qui facinoris, cuius ipse est socius, latebras indicat⁷ impunitate proposita. (114.)

§ 48. — alienum est alterius iudicii, et non ex auditorio praetoris maiorumque causarum, sed a⁸ subselliis, hoc est non a tribunalibus; sunt enim subsellia tribunorum, trium virorum, quaestorum et huiuscemodi minora iudicia exercentium, qui non in sellis curulibus nec tribunalibus, sed in subselliis considerant. (118.)

§ 50. Maenius cum domum suam venderet Catoni et Flacco censoribus, ut ibi basilica aedificaretur, exceperat ius sibi unius columnae, super quam tectum proiceret ex provolantibus tabulatis, unde⁹ ipse et posterī eius spectare munus gladiatorum possent, quod etiam tum in foro dabatur. (120.)

B. In act. II lib. I.

§ 26. Comperendinatio est ab utrisque litigatoribus invicem sibi denuntiatio in perendinum diem. Namque cum in rem aliquam agerent litigatores et poena se sacramenti peterent, poscebant iudicem¹⁰, qui dabatur post trigesimum diem: quo dato deinde inter se comperendinum diem, ut ad iudicium venirent, denuntiabant. Quo cum esset ventum, antequam causa ageretur, quasi per iudicem rem exponebant: quod ipsum dicebatur causae coniectio, quasi causae suae in breve coactio¹¹. (164.)

1) dec. app. om. libri. — 2) sic pastum libri. — 3) portorii libri. — 4) commodius libri. — 5) De mancipibus cf. supra p. 12. — 6) cenam libri. — 7) indicit libri. — 8) a om. libri. — 9) inde libri. — 10) iudicem libri. — 11) Cf. Gai. 4, 15.

§ 52. *Sectorem* — dicit aestimatorem redemptoremque bonorum damnati atque proscripti, qui spem sectans lucri sui, id est secutus spem aestimationis suae, bona omnia re auctione vendit¹, et semel infert pecuniam vel aerario vel sociis. (172.)

§ 60. *Moris* — fuit unumquemque domesticam rationem sibi totius vitae suae per dies singulos scribere, quo appareret², quid quisque de redditibus suis, quid de arte, fenore lucrove seposuisset³, et quo die, et quid item sumptus damnive fecisset. Sed postquam obsignandis litteris reorum ex suis quisque tabulis damnari coepit, ad nostram memoriam tota haec vetus consuetudo cessavit. (175.)

§ 61. *Sectores* dicti sunt, qui spem lucri sui secuti bona condemnatorum semel auctionabantur, proque his pecunias pensitabant [populo] singulis postea⁴ pro compendio suo singulas quasque res pecunia⁵ vendituri. (177.)

§ 91. Inter syngraphas et cetera chirographa hoc interest, quod in ceteris tantum quae gesta sunt scribi solent, in syngraphis etiam contra fidem veritatis pactio venit; et non numerata quoque pecunia aut non integre numerata pro temporaria voluntate hominum scribi solent more institutoque Graecorum. Et ceterae tabulae ab una parte servari solent, syngraphen utriusque manu [signatam] utrique parti servandam⁶ tradunt. (184.)

§ 114. 'Posteaquam ius praetorium constitit', — quasi diceret: post conditam urbem Romam, aut: post hominum memoriam, ex quo est ius praetorium. (190.)

§ 114. *Lis vindiciarum* est, cum litigatur de ea re, cuius apud praetorem incertum⁷ est quis debeat esse possessor; et ideo, qui eam tenet, dat pro praede litis vindiciarum adversario suo, quo illi satisfaciat nihil se deterius in possessione facturum, de qua iurgium esset, rursus sponsione ipse provocatur ab adversario certare pugnam aut aestimationis, quid amittat ni sua sit hereditas, de qua contendit⁸. 'Praedes' ergo

1) *Corruptum*. Fortasse auctione redempta vendit. — 2) in quo apparet libri. — 3) seposset libri. — 4) sic Orelli, pensitabant singulis ac imposteram libri. — 5) res pecunia Orelli, pecunias libri. — 6) solet syngraphe neutriusque manu utrique parti servandum libri. — 7) certum libri. — 8) haec corrupta.

dicuntur satisdatores locupletes pro re, de qua apud iudicem lis est, ne interea qui tenet diffidens causae possessionem deterioorem faciat, tecta dissipet, excidat arbores et culta deserat. (191.)

§ 142. Bona praedia dicuntur bona satisfactionibus obnoxia, sive sint in mancipiis, sive in pecunia numerata: praedia vero domus, agri. Haec omnia venduntur, si rationi publicae locator sartorum tectorum non responderit. Ad hoc autem ante haec omnia sunt obnoxia, ut pro sua voluntate agat redemptor operis, quicquid suo periculo facit. (176.) Praedia sunt res ipsae, praedes homines, id est fideiussores, quorum res 'bona praedia' uno nomine dicuntur¹. (196.)

VII. BOETHIUS IN CICERONIS TOPICA.

Severinus Boëthius philosophus (470—524) Mediolanensis fuit, amicus regis Theoderici. In commentario quem scripsit ad Ciceronis topica (Cic. ed. Orell. V, 1,270) quae ad ius pertinent pleraque ex ipso Cicerone sumpsit, pauca ex veterum iuris auctorum libris adiecit. Cf. Dirksen, iur. Auszüge in d. Werken des Boëthius. Berl. akad. Abh. 1851.

ex l. 1 ad c. 2, 10. Faciendi liberi tres sunt partes: una quidem, ut censu liber sit; censebantur enim antiquitus soli cives Romani. Si quis ergo consentiente vel iubente domino nomen detulisset in censum, civis Romanus fiebat, et servitutis vinculo solvebatur². — Erat etiam pars altera adipiscendae libertatis, quae vindicta vocabatur. Vindicta vero est virgula quaedam, quam lictor manumittendi servi capiti imponens³

1) *Schol. Bobiens. in or. p. Flacco (Or. p. 244)*: Praedia — quae iure legitimo non habentur, neque aput aerarium subsignari neque aput censorem possunt. Et subsignandi haec solebat [esse] causa, [ut] aut qui vectigalia redimeret, aut qui pro mancipe vectigalium fidem suam interponeret, loco pigneris praedia sua rei publicae obligarent, quoad omnem pecuniam redemptores vectigalium repensarent. *Cf. Fest. maniceps.* — 2) *Dosithe. de manum. 17*: magna autem dissensio est —, utrum hoc tempore vires accipiunt omnia, in quo census [agitur], aut in eo tempore, in quo lustrum conditur. Sunt enim qui — existimant — censum descendere ad diem lustrum, non lustrum decurrere ad diem census, — quoniam omnia, [quae] in censum aguntur, lustrum confirmantur. — 3) *Cornutus in Pers. 5,88*: Vindicta virga est, qua manumittendi a praetore in capite pulsantur. *Acro in Hor. sat. 2,7,76*: Vindicta: virga, qua percutiebantur servi, cum liberi fiebant; vel virga, quae ante impone-

eundem servum in libertatem vindicabat, dicens quaedam verba sollemnia. — Illa etiam pars faciendi liberi est, si quis — in testamenti serie servum suum liberum scripserit. (288.)

ex l. 2 ad c. 3, 14. Tribus — modis uxor habebatur, usu farreo coemptione; sed confarreatio solis pontificibus conveniebat. Quae autem in manum per coemptionem convenerant, eae matresfamilias vocabantur, quae vero usu vel farreo, minime¹. Coemptio vero certis sollemnitatibus peragebatur, et sese in coemendo invicem interrogabant, vir ita: an sibi mulier materfamilias esse vellet? Illa respondebat velle. Item mulier interrogabat: an vir sibi paterfamilias esse vellet? Ille respondebat velle². — Quam sollemnitatem in suis institutis Ulpianus exponit. (299.) *Ex Boethio schol. Vergiliana ad Aen. 4, 214.*

ex l. 2 ad c. 4, 19. Si quando divortium intercessisset culpa mulieris, parte quadam dotis pro liberorum numero multabatur. De qua re Paulus institutorum l. II titulo de dotibus ita disseruit: 'Si divortium est matrimonii, et hoc sine culpa mulieris factum est, dos integra repetetur; quod si culpa mulieris factum est divortium, in singulos liberos sexta pars dotis a marito retinetur usque ad mediam partem dumtaxat dotis.' Quare, quoniam quod ex dote conquiritur, liberorum est, qui liberi in patris potestate sunt, id apud virum necesse est permanere. (303.)

ex l. 2 ad c. 4, 23. Usucapio est adeptio dominii per continuationem iustae possessionis biennii aut alicuius temporis. Plurimarum igitur rerum usucapio annua est, ut si quis eis

batur super caput eorum, qui manumittebantur. *Cf. Isid. 9, 4, 48. ZGR. 2, 150 sqq.*

1) *Cic. top. 3, 14*: Genus est uxor, eius duae formae; una matrumfamilias, eae sunt quae in manum convenerunt; altera earum, quae tantummodo uxores habentur. *Gell. 18, 6, 9*: matrem familias appellatam esse eam solam, quae in mariti manu mancipioque aut in eius, in cuius maritus, manu mancipioque esset, quoniam non in matrimonium tantum, sed in familiam quoque mariti et in sui heredis locum venisset. *Servius in Aen. 11, 476 postquam haec exscripsit addit*: alii — matresfamilias — illas (dicunt), quae in matrimonium per coemptionem convenerunt. *Isid. 9, 7, 13*: matresfamilias, quia iam per quandam iuris sollemnitatem in familiam mariti transierunt. — 2) *Cic. de orat. 1, 56, 237*: neque illud est mirandum, qui quibus verbis coemptio fiat, nesciat, eiundem eius mulieris quae coemptionem fecerit, causam posse defendere.

anno continuo fuerit usus, id firma iuris auctoritate possideat, velut rem mobilem; fundi vero usucapio biennii temporis spatio continetur. — ait (Cicero): 'ut, quoniam usus auctoritas fundi biennium est, sit etiam aedium.' Hic igitur aedium usus auctoritatem biennio fieri sentit'. (308.)

ex l. 4 ad c. 10, 41. Fiduciam — accepit, cuicumque res aliqua mancipatur, ut eam mancipanti remancipet; velut, si quis tempus dubium timens amico potentiori fundum mancipet, ut ei, cum tempus quod suspectum est praeterierit, reddat. Haec mancipatio fiduciaria nominatur idcirco, quod restituendi fides interponitur. (340.)

ex l. 6 ad c. 17, 65. Dos — licet matrimonio constante in bonis viri sit, est tamen in uxoris iure, et post divortium velut res uxoria peti potest. Quae quidem dos interdum his condicionibus dari solebat, ut, si inter virum uxoremque divortium contigisset, 'quod melius aequius esset', apud virum remaneret, reliquum dotis restitueretur uxori, id est ut, quod ex dote iudicatum fuisset melius aequius esse, ut apud virum maneret, id vir sibi retineret, quod vero non esset melius aequius apud virum manere, id uxor post divortium reciperet. In quo iudicio non tantum boni natura spectari solet, verum etiam comparatio bonorum fit, ut non tam quod bonum, sed quod melius aequiusque est, id sequendum sit². (378.)

VIII. SERVIUS IN VERGILIUM.

Mauri (s. Marii) Servii Honorati grammatici saec. IV, qui a Macrobio, sat. 1,2,15, 'doctrina mirabilis' appellatur (cf. Acron in Hor. sat. 1, 9,76), amplissimum in Vergilium commentarium ab epitomatoribus et interpolatoribus mire vexatum ed. Alb. Lion, commentarii in Vergilium Serviani, 1826. Novam editionem inchoaverunt G. Thilo et H. Hagen, Servii grammatici qui feruntur in Verg. carm. commentarii, 1881 seq. Adieci ad Aen. 10,241 scholium incerti auctoris, qui iam ante Servium floruisse commentariosque saeculi I—III excerpisse videtur. Quae scholia a. 1818 ab Ang. Mai Veronae in codice rescripto reperta (unde schol. Veron. appellantur) novissime edita sunt ab H. Keil in Probi comment. in Verg. 1848 et Arn. Hermann, die Veroneser Vergilscholien, Donaueschingen 1868.

1) Cic. pro Caec. 19,54: lex usum et auctoritatem fundi iubet esse biennium. Cf. ZRG. 9,195. — 2) De hoc loco cf. Beckmann, Dotalrecht 1,72. Czyhlarz, Dotalrecht 40.

A. In Aeneidem.

1, 41. Hoc interest inter noxam et noxiam, quod noxia culpa est, noxa autem poena. Quidam noxa quae nocuit, noxia id quod nocitum accipiunt¹.

1, 237. Pollicemur sponte, rogati promittimus.

1, 256. Sciendum osculum religionis esse, saviū voluptatis, quamvis quidam osculum filiis dari, uxori basium, scorto saviū dicant².

1, 346. (Romani) nihil nisi captatis faciebant auguriis et praecipue nuptias³.

2, 102. Uno ordine]: uno reatu; et est de antiqua tractum scientia, quia in ordinem dicebantur causae propter multitudinem vel tumultum festinantum, cum erat annus litium. Iuvenalis⁴: 'Expectandus erit, qui lites inchoet annus'. (Cf. 6, 431.)

2, 156. Consuetudo apud antiquos fuit, ut qui in familiam vel gentem transiret, prius se abdicaret ab ea, in qua fuerat, et sic ab alia reciperetur.

3, 89. Est species — augurii, quae legum dictio appellatur: legum dictio autem est, cum condictio⁵ ipsius augurii certa nuncupatione verborum dicitur, quali condicione augurium peracturus sit.

3, 117. Hoc quidam iuxta speciem auguralem positum trahunt, quae appellatur condictio, id est denuntiatio, cum denuntiatur, ut ante diem tertium quis ad inaugurandum adsit.

3, 607. Physici dicunt esse consecratas numinibus singulas corporis partes: ut aurem Memoriae, — frontem Genio, — dexteram Fidei⁶, — genua Misericordiae, unde haec tangunt rogantes.

1) *Inst.* 4,8,1: Noxa est corpus quod nocuit, noxia ipsum malefium. *Fronto de differ. vocab.* p. 524 *Keil*: Noxa poena est, noxia culpa. — 2) *Don. in Ter. Eun.* 3,2,3: Tria sunt osculandi genera —: oscula officiorum sunt, basia pudicorum affectuum, suavia libidinum vel amorum. — 3) *Cic. de divin.* 1,16,28: Nihil fere quondam maioris rei nisi auspiciato ne privato quidem gerebatur, quod etiam nunc nuptiarum auspices declarant. *Inde Val. Max.* 2,1,1. — 4) 16,42. — 5) *et conditio et condicio libri*. — 6) *Plin. h. n.* 11,45,250: inest et aliis partibus quaedam religio, sicut in dextera — in fide porrigitur. *Liv.* 23,9,3: dextrae dexteras iungentes fidem obstrinximus, ut sacratas fide manus cet. Cf. *Liv.* 1,58,7; 40,46,15. *Cic. de leg.* 2,11,28. *Isid.* 11,1,57. *Danz, der sacrale Schutz* 139.

— Iure — pontificali, si quis flamini — genua fuisset amplexus, eum verberari non licebat.

4, 29. Flaminicam nisi unum virum habere non licet¹, — nec flamini aliam ducere licebat uxorem nisi post mortem flaminicae uxoris².

4, 103. Coemptio — est, ubi libra atque aes adhibetur, et mulier atque vir inter se quasi emptionem faciunt —. Coemptione facta mulier in potestatem viri cedit, atque ita sustinet condicionem liberae servitutis³ —. In manum — conventio eo ritu perficitur, ut aqua et igni adhibitis, duobus maximis elementis, natura coniuncta habeatur, quae res ad farreatas nuptias pertinet, quibus flaminem et flaminicam iure pontificio in matrimonium necesse est convenire.

4, 374. Mos — apud veteres fuit flamini ac flaminicae, dum per confarreationem in nuptias convenirent, sellas duas iugata sovilla pelle superiniecta poni, — ut ibi nubentes velatis capitibus in confarreatione — residerent.

6, 431. Sine sorte]: sine iudicio; — ex more Romano: non enim audiebantur causae, nisi per sortem ordinatae. Nam tempore, quo causae agebantur, conveniebant omnes, unde et 'concilium' ait; et ex sorte dierum ordinem accipiebant, quo post diem trigesimum suas causas exsequerentur; unde est 'urnam movet'. Iuvenalis⁴: 'Gratia fallaci praetoris vicerit urna'.

6, 609. Fraus innexa clienti] ex lege XII tabularum⁵ venit, in quibus scriptum est: 'Patronus — esto'. Si enim clientes quasi colentes sunt, patroni quasi patres, tantundem est clientem quantum filium fallere.

7, 601. Varro vult 'morem' esse communem consensum omnium simul habitantium, qui inveteratus consuetudinem facit.

7, 695. Iustos — dicit Faliscos, quia populus Romanus missis Xviris ab ipsis iura fetialia collegit et nonnulla supplementa XII tabularum accepit, quas habuerat ab Atheniensibus.

8, 642. Citae — quadrigae] Donatus hoc loco contra metrum sentit dicens: 'citae' divisae, ut est in iure 'ercto non

1) *Tertull. de monog.* 17: Pontifex maximus et flaminica nubunt semel. — 2) *Gell.* 10,15,23: Matrimonium flaminis nisi morte dirimi ius non est. Cf. *Fest.* Flammeo. — 3) sustinet liberis condicionem liberi servitutis libri. — 4) 13,4. — 5) Cf. *tom. I p. 33 tab. VIII*,21.

cito', id est patrimonio vel hereditate non divisa; nam 'citus' cum 'divisus' significat, 'ci' longa est. Ergo 'citae' veloces intellegamus.¹

10, 241. Socios — vocari] antiquo verbo militiae usus est: viros enim vocari significat eos, qui necessitate in bellum, non voluntate, conveniunt. — *Sch. Veron.*²: Sabidius commentar. XII vers. Salior. Ut in exercitu [*signum ad pugnam datum erat, is, penes que*]m imp[erium auspici]umque erat, in tabernaculo in sella [*se*]dens auspicabatur coram exercitu; pullis e cavea liberatis [*immissisque in lo*]cum circum sellam suam . . . nuntiatio³ a . . . ullum⁴ . . . [*tripudium sinisterum solistim*]um quisqu[is vestrum viderit], tripudia[tum nunt]iatio⁵. Silentio deinde facto residebat et dicebat: 'Equites et pedites nomenque Lati[*num*,] . . . les cincti armati paludati, . . . [*qui ad-*]estis sic uti [*tripu*]dium⁶ sinisterum solistimum quisquis vestrum vider[*it, nuntiatio*]. *Felici*] deinde ill[*i augurio*] nuntiatio dicebat[*t: 'dii*] uti placet a legionibus invocentur, faciantque quod iis imperabitur [*militēs*] imp[eriumque] fidemque m[*eam servant*]. *Quod con*]ducat salutareque siet. Viros voca⁷, proelium ineant'. Deinde exercitu in aciem educto iterum [*morabantur, ut immolare*]tur. Interim ea mora utebantur, qui testamenta in pro-cinctu facere volebant.

10, 419. Iniecere manum Parcae]: traxerunt debitum sibi; et sermone usus est iuris, nam manus iniectio dicitur, quotiens nulla iudicis auctoritate expectata rem nobis debitam vindicamus.

11, 133. Sequester est — medius inter duos altercantes,

1) *Etiam Nonius (181) dicit: Citum divisum vel separatum, allegato hoc Verg. loco. Cf. Cic. de or. 1,56,237: qui, quibus verbis erectum cieri oporteat, nesciat, idem eriscundae familiae causam agere non possit. Gell. 1,9,12: omnes, simul atque a Pythagora in cohortem — recepti erant, quod quisque familiae pecuniae habebat, in medium dabat, et coibatur societas inseparabilis, tamquam illud fuit antiquum consortium, quod iure atque verbo Romano appellabatur 'erecto non cito'. — 2) Sabidii locum dedi ut explevit post Keilium Mo. Staatsrecht 1³,84 n. 5. [Sed de lectione ne per Hermannum (p. 77) quidem satis constat. Th. M.] — 3) [ob]nuntiatio Mai, obnuntiatio Herm. — 4) a . . . [p]ullum Mai, a[ugurium bonum] Herm., ut supplevit Keil. — 5) ntia Mai, ilat / vel ulat / Herm. — 6) se cuti . . . dum traditur. — 7) voca, non voco in cod. videtur esse.*

apud quem aliquid ad tempus seponitur: dictum — a sequendo, quod eius qui electus sit utraque pars fidem sequitur.

11, 476. (*v. p. 75 n. 1.*)

11, 558. 591. Auctoramenti potestatem nisi patres non habent. — In sacris tamen legitur posse etiam operam consecrari ex servis, usque dum solvatur caput hominis, id est liberetur sacrationis nexu; quod facilius accidet, si mors intercedat. *Cf. v. 830.*

12, 13. Concepta — verba dicuntur iurandi formula, quam nobis transgredi non licet.

12, 603. Cautum fuerat in pontificalibus libris, ut qui laqueo vitam finisset insepultus abiceretur¹.

12, 606. Cautum lege XII tab.², ne mulieres carperent faciem, his verbis: Mulier faciem ne carpito.

12, 836. (*v. tom. I p. 3 n. 15.*)

B. In Georgica.

1, 31. Quod — ait (Vergilius) 'emat', ad antiquum nuptiarum pertinet ritum, quo se maritus et uxor invicem coehebant, sicut habemus in iure. Tribus enim modis apud veteres nuptiae fiebant: usu, si — mulier anno uno cum viro, licet sine legibus, fuisset; farre, cum per pontificem maximum et Dialem flaminem per fruges et molam salsam coniungebantur, unde confarreatio appellabatur, ex quibus nuptiis patrimi et matrimi nascebantur; coemptione vero atque in manum conventionem, cum illa in filiae locum, maritus in patris veniebat, ut, si quis prior fuisset defunctus, locum hereditatis iustum alteri faceret; et — quandocumque in manum convenerat, omnia protinus, quae doti dicebantur³, marito serviebat⁴.

1, 269. 'Fas et iura sinunt'], id est divina humanaque iura permittunt; nam ad religionem fas, ad homines iura pertinent.

3, 387. (*v. tom. I p. 10 n. 5.*)

C. In Bucolica.

1, 33. Omne patrimonium apud maiores peculium dicebatur a pecoribus, in quibus eorum constabat universa substantia.

1) *Cf. tom. I p. 339 n. 35.* — 2) *Cf. tom. I p. 36 tab. X, 4.* — 3) *al. dabantur.* — 4) *al. mariti erant.*

3, 31. Depono]: in sponsione colloco, sequestro. — Quo pignore]: qua sponsione, quia pignus sponsioni est¹.

4, 43. (v. tom. I p. 10 n. 13.)

8, 99. (v. tom. I p. 30 ad tab. VIII, 8b.)

10, 27. Minio — quia facie rubra pingitur Pan propter aetheris similitudinem: aether autem est Iupiter; unde etiam triumphantes, qui habent omnia Iovis insignia, sceptrum palmatam togam².

IX. ISIDORUS HISPALENSIS.

E libris originum s. etymologiaꝝum.

Isidorus, episcopus Hispalensis († 636), conscripsit, ut ipse dicit, opus de origine quarundam rerum ex veteris lectionis recordatione collectum atque ita in quibusdam locis annotatum, sicut exstat conscriptum stilo maiorum. Quod ut rudis indigestaque est moles, vera falsis antiqua noris miscens, ita in eis partibus, quae ad ius pertinent, omni caret iudicio. Tamen nonnulla, quae ex veterum libris nunc deperditis excerpsit, digna videntur, quae hodie ad manum sint. Summopere est dolendum, quod fontes, ex quibus hauserit, nusquam addidit; ut ne hoc quidem sciamus, num Iustiniani Digestis usus sit. Cf. Savigny, *Gesch. d. R. R. im Mitt.* 2, 74. 75. Dirksen, *hinterl. Schriften*, herausg. v. Sanio. 1, 185. Editio novissima est Ottonis in Lindemanni corp. *grammat. lat.* T. III 1838; melius autem textum recensuit Arevalus in ed. opp. *Isid.* T. III et IV. Romae 1797.

I 22, 1. Vulgares notas Ennius primus mille et centum invenit. Notarum usus erat, ut quidquid pro contione aut in iudiciis diceretur, librarii scriberent complures simul adstantes, divisus inter se partibus, quot quisque verba et quo ordine exciperet. Romae primus Tullius Tiro, Ciceronis libertus, commentatus est notas, sed tantum praepositionum. 2. Post eum Vipsanius Philargyrus et Aquila, libertus Maecenatis, alius alias addiderunt; deinde Seneca — effecit opus in quinque milia. Notae autem dictae eo, quod verba vel syllabas praefixis cha-

1) Cf. *Isid.* 10, 1, 260. — 2) Cf. *Plin. h. n.* 33, 7, 111: Minium — magnae auctoritatis et quondam apud Romanos — etiam sacrae. Enumerat auctores Verrius quibus credere necesse sit, Iovis ipsius simulacri faciem diebus festis minio inlini solitam triumphantiumque corpora, sic Camillum triumphasse; hac religione etiamnum addi in unguenta cenae triumphalis et a censoribus in primis Iovem miniandum locari. Cf. *Mo., R. G.* 1, 66.

racteribus notent et ad notitiam legentium revocent, quas qui didicerunt proprie iam notarii appellantur¹.

I 23, 1. Quaedam autem litterae in libris iuris verborum suorum notae sunt, quo scriptio celeris breviorque fiat. Scribebant autem verbi gratia per B et F 'bonum factum', per S et C 'senatus consultum', per R et P 'res publica', per P et R 'populus Romanus', per D et T 'dumtaxat', per supinam W litteram 'mulier', per P secundum naturam 'pupillus', per P averso capite 'pupilla', per unum K 'kaput', per duo KK iuncta 'kalumniae kausa'. per I et E 'iudex esto', per D et M 'dolum malum'². 2. Cuius generis plurimae consimiles notae in libris antiquis inveniuntur. Has iuris notas novicii imperatores a codicibus legum abolendas sanxerunt, quia multos per has callidi ingenio ignorantes decipiebant, atque ita iusserunt scribendas in legibus litteras, ut nullos errores, nullas ambages afferant, sed sequenda et vitanda aperte demonstrarent.

V 1, 5, Leges — redigere in libris primus consul Pompeius instituere voluit, sed non perseveravit, obtrectatorum metu. Deinde Caesar coepit id facere, sed ante interfectus est.

V 2, 2. Fas lex divina est, ius lex humana. Transire per alienum fas est, ius non est.

V 3, 2. Lex est constitutio scripta. Mos est vetustate probata consuetudo, sive lex non scripta. 3. Mos autem longa consuetudo est de moribus tracta tantundem. Consuetudo autem est ius quoddam moribus institutum, quod pro lege suscipitur, cum deficit lex; nec differt, scriptura an ratione consistat, quando et legem ratio commendat.

V 24, 5. Testamentum iuris civilis est V testium subscriptione firmatum. 6. Testamentum iuris praetorii est VII testium signis signatum; sed illud apud cives fit, inde civile, istud apud praetores, inde iuris praetorii. 14. Codicillum, ut veteres aiunt, sine dubio ab auctore dictum, qui hoc scripturae genus instituit. Est autem scriptura nulla indigens sollemnitate verborum, sed sola testatoris voluntate qualicumque scripturae significatione expressa; cuius beneficio voluntatibus

1) Cf. D. 29,1,40; 40,5,41,3; 50,13,1,6. — 2) Cf. Val. Probus de notis antiquis, ed. Mo. 1853. (Hu., iur. ant. p. 68.) Notarum laterculos ed. Mo. in Grammat. lat. ed. Keil, 4,265—352.

defunctorum constat esse subventum propter legalium verborum difficultatem, aut certe propter necessitatem adhibendorum sollemnium, ita ut qui titulum scribit eiusdem scripturae, codicillum vocet. 15. Cretio est certus dierum numerus, in quo institutus heres aut adit hereditatem, aut finito tempore cretionis excluditur, nec liberum est illi ultra capiendae hereditatis.

V 24, 20. Mandatum dictum, quod olim in commisso negotio alter alteri manum dabat.

V 24, 25. Donatio est cuiuslibet rei transactio; dictam autem dicunt donationem quasi doni actionem, et dotem quasi 'do item'. Praecedente enim in nuptiis donatione dos sequitur. 26. Nam antiquus nuptiarum erat ritus, quod se maritus et uxor invicem emebant, ne videretur uxor ancilla, sicut habemus in iure. Inde est, quod praecedente donatione viri sequitur dos uxoris. 27. Donatio usufructuaria ideo dicitur, quia donator ex ea usumfructum adhuc retinet servato, cui donatum est, iure. 28. Donatio directa ideo nuncupatur, quia et iure et usu statim transit in alterum, nec ultra inde aliquid ad ius donatoris retorquetur.

V 24, 30. Stipulatio est promissio vel sponsio, unde et promissores stipulatores vocantur; dicta autem stipulatio a stipula: veteres enim, quando sibi aliquid promittebant, stipulam tenentes frangebant, quam iterum iungentes sponsiones suas agnoscebant, sive quod stipulum iuxta Paulum iuridicum¹ firmum appellaverunt. 31. Sacramentum est pignus sponsionis.

V, 25, 11. Finium regundorum actio dicta eo, quod per eam regantur fines utrique, ne dissipentur, dummodo non² angustiore quinque pedum loco ea controversia sit.

V, 25, 14. Res credita est, quae in obligationem ita deducta est, ut ex tempore, quo contrahebatur, certum sit eam deberi. 16. Commodatum est id, quod nostri iuris est et ad alterum temporaliter translatum est cum modo temporis, quamdiu apud eum commodum sit, unde et commodatum dictum est. 17. Precarium est, dum prece creditor rogatus permit-

1) *sent.* 5,7,1. — 2) non delendum censet Augustinus ad XII tab. c. 20, ad 'controversiam de loco' spectare Isidorum putat Rud. röm. Feldm. 2,443 n. 535. Cf. *infra* p. 91, 13 = (4).

tit, debitorem in possessione fundi sibi obligati demorari et ex eo fructus capere.

V 25, 19. *Depositum* est pignus commendatum ad tempus, quasi diu positum.

V 25, 20. *Interest* — in loquendi usu inter pignus et arram. Nam pignus est, quod datur propter rem creditam, quae dum redditur, statim pignus aufertur. Arra vero est, quae primum pro re bonae fidei contractu empta ex parte datur et postea completur. 21. Est enim arra complenda, non auferenda; unde qui habet arram, non reddit sicut pignus, sed considerat plenitudinem —. Item inter pignus et fiduciam et hypothecam hoc interest. 22. Pignus est —, quod propter rem creditam obligatur, cuius rei possessionem solam ad tempus consequitur creditor; ceterum dominium penes debitorem est. 23. *Fiducia* est, cum res aliqua sumendae mutuae pecuniae gratia vel mancipatur vel in iure ceditur. 24. *Hypotheca* est, cum res commodatur sine depositione pignoris, pactione vel cautione sola interveniente.

V 25, 25. *Momentum* dictum a temporis brevitatem, ut quam cito quam statim salvo negotio reformetur, nec in ullam moram produci debeat, quod repetitur —. (*cf.* 33.)

V 25, 30. *Usucapio* (*ex Boëthio l. 2 ad c. 4, 23; cf. supra p. 75*).

V 25, 31. *Mancipatio* dicta est, quia res manu capitur; unde oportet eum, qui mancipio accipit, comprehendere id ipsum, quod ei mancipio datur.

V 25, 32. *Cessio* est propriae rei concessio.

V 25, 33. *Interdictum* est, quod a iudice non in perpetuum sed pro reformando momento ad tempus interim dicitur, salva propositione actionis eius.

V 26, 18. *Internecevi* iudicium in eum dabatur, qui falsum testamentum fecerat et ob id hominem occiderat. Accusatorem eius possessio bonorum sequebatur¹.

V 27, 23. Est et *latomia*² supplicii genus ad verberandum³ aptum, inventum a Tarquinio Superbo —. Iste enim prior latomias, tormenta, fustes, metalla atque exilia adinvenit.

1) *Cf. Fest.* *Internecevi*. — 2) *Fest.*: *Lautumias* — a Syracusanis, qui *λατομίας* — habent ad instar carceris. — 3) *emend.* carcerandum?

V 27, 24. Talio est similitudo vindictae, ut taliter quis patiatur, ut fecit. Hoc enim et natura et lege est institutum, ut laedentem similis vindicta sequatur¹.

V 27, 28. Exilium — dividitur — in relegatis et deportatis. 29. Relegatus est, quem bona sua sequuntur; deportatus, quem non sequuntur.

IX 2, 1. Gens est multitudo ab uno principio orta, — appellata propter generationes familiarum, id est a gignendo, sicut natio a nascendo.

IX 3, 29. Tribuni vocati, quod militibus sive plebibus iura tribuunt.

IX 4, 18. Tribuni dicti, quod plebi iura vel opem tribuunt; — dum enim plebs a senatu et consulibus premeretur, tunc ipsa sibi tribunos quasi proprios iudices et defensores creavit.

IX 4, 45. Mancipium est, quidquid manu capi subdique potest, ut homo, equus, ovis². Haec enim animalia statim ut nata sunt, mancipium esse putantur. Nam et ea, quae in bestiarum numero sunt, tunc videntur mancipium esse, quando capi sive domari coeperint.

IX 4, 46. Ingenui dicti, qui in genere habent libertatem, non in facto, sicut liberti; unde et eos Graeci εὐγενεῖς vocant, quod sint boni generis. 47. Libertus — quasi liberatus —. Libertorum autem filii apud antiquos libertini appellabantur, quasi de libertis nati. Nunc vero libertinus aut a liberto factus aut possessus³. 48. Manumissus dicitur quasi manu emissus. Apud veteres enim, quotiens manumittebant, alapa percussos circumagebant et liberos confirmabant.⁴

IX 4, 49. Dediticii primum a deditione sunt nuncupati —⁵. 51. Latini ante Romam conditam apud Latinos fiebant, nunquam per testamentum, sed per epistulam liber-

1) Cf. Fest. Talio. — 2) Scrib. boves, cum oves sint nec mancipi. [Immo erravit Isidorus. Th. M.] — 3) Cf. Suet. Claud. 24: Latum clavum — etiam libertini filio tribuit; — et Appium Caecum censorem — libertinorum filios in senatum adlegisse docuit ignarus temporibus Appii et deinceps aliquamdiu libertinos dictos non ipsos, qui manu emitterentur, sed ingenuos ex his procreatos. — 4) Eadem Cornutus schol. in Pers. 5,75. Cf. C. 8,49,6: circumductiones inextricabiles et iniuriosa rhapsismata. — 5) Meliora dabit Gai. 1,13—15.

tatem sumentes. Inde quia per testamentum non fiebant, nec ex testamento aliquid capere nec suos heredes facere poterant, cives Romani postea sub consulibus per testamenta in urbe Romana effecti sunt. 52. Dicti autem cives Romani, quia testamento liberi effecti in numerum Romanorum civium rediguntur. His primum aditus erat in urbe Roma commorari, ceteris¹ autem libertis prohibebatur, ne vel in urbe Roma vel intra septimum¹ ab urbe miliarium commanerent.

X 258. Stipulare — promittere est ex verbis iuris peritorum.

X 260. Sequester dicitur, qui certantibus medius intervenit, qui apud Graecos *ὁ μέσος* dicitur, apud quem pignora deponi solent; quod vocabulum a sequendo factum est, quod eius, qui electus sit, utraque pars fidem sequatur².

XI 1, 67. Dextra vocatur a dando, ipsa enim pignus pacis datur, ipsa fidei testis atque salutis adhibetur; et hoc est illud apud Tullium³: 'fidem publicam iussu senatus dedi', id est dextram⁴.

XV 2, 8. Civitas proprie dicitur, quam non advenae, sed eodem innati solo condiderunt —. 10. Municipium est, quod manente statu civitatis ius aliquod minoris aut maioris officii a principe impetrat. Dictum — a muniis, id est officiis, quod tantum munia, id est tributa debita vel munera reddant. Nam liberales et famosissimae causae et quae ex principe profiscuntur, ibi non aguntur. Haec enim ad dignitatem civitatum pertinent⁵. 11. Vici et castella et pagi ii sunt, quae nulla dignitate civitatis ornantur, sed vulgari hominum conventu incoluntur et propter parvitatem sui maioribus civitatibus attribuuntur.

XV 12, 2. Tugurium casula est, quam faciunt sibi custodes vinearum ad tegimen sui, quasi tegurium⁶. — Hanc rustici capannam⁷ vocant, quod unum tantum capiat.

1) Cf. *Gai.* 1,26.27. — 2) Cf. *Serv. Aen.* 11,133. *Gell.* 20,11,2.3: sculnam volgo dici quasi seculnam, quem qui elegantius — loquuntur sequestrem appellant. Utrumque vocabulum a sequendo factum est, quod eius, qui electus sit, utraque pars fidem sequatur. *D.* 50,16,110. *Muther, Sequestration* § 1—15. — 3) *Cic., Catil.* 3,4,8. — 4) Cf. *Serv. Aen.* 3,607. — 5) Cf. *Gell.* 16,13. — 6) Cf. *Fest. tuguria*. — 7) Cf. *tom. I n. 105 l. 19: act(um) kanab(is) leg(ionis) XIII gem(inae).*

XV 13, 3.¹ Possessiones sunt agri late patentes publici privatique, quos initio non mancipatione, sed quisque ut potuit occupavit atque possedit, unde et nuncupati.

X. AGRIMENSORES.

Librorum gromaticorum summa in constituendis agrorum condicionibus, controversiis, limitibus vertitur. Cuius doctrinae fundamenta posuit Iulius Frontinus tempore Domitiani; qui post eum rem tractaverunt Hyginus, Siculus Flaccus, Agennius Urbicus, alii, in explicando et augendo eius libro substituerunt. Qua de causa in conlocandis, quos hic recepi, locis res potius coniungendas putavi quam scriptores. — Textum corruptissimum nobis traditum emendatum edidit Lachmann, die Schriften der röm. Feldmesser (1848), cuius paginas in margine notavi. Institutiones gromaticas ei editioni (2, 227—464) addidit Rudorff 1852.

1. De agrorum qualitate et condicionibus.

Frontinus liber I.

1. Agrorum qualitates sunt tres; una agri divisi et adsignati, altera mensura per extremitatem comprehensi, tertia arcifinii, qui nulla mensura continetur.
2. Ager ergo divisus adsignatus est coloniarum. —
4. Ager est mensura comprehensus, cuius modus universus civitati est adsignatus, sicut in Lusitania Salmaticensi-
5. bus aut Hispania citeriore Palatinis et conpluribus provinciis tributarium solum per universitatem populis est definitum.

Ager est arcifinius, qui nulla mensura continetur; finitur secundum antiquam observationem fluminibus, fossis, montibus, viis, arboribus ante missis, aquarum divergiis, et si qua
6. loca ante a possessore² potuerunt optineri; nam | ager arcifinius, sicut ait Varro, ab arcendis hostibus est appellatus. — In his agris nullum ius subsicivorum intervenit.

Subsicivum est, quod a subsecante linea nomen accepit. Subsicivorum genera sunt duo: unum, quod in extremis ad-
7. signatorum agrorum finibus centuria | expleri non potuit; aliud

1) Isidori libri XV capita 13—15, inscripta de agris, de finibus, de mensuris, integra in corpus gromaticorum recepta sunt saec. VIII vel IX; in edit. Lachm. leguntur p. 366 sqq. — 2) sic Guelf. [recte Th. M.], ante possessore Arcerianus codex, a vetere possessore Lachm., antiquitus a possessore Agennius.

genus subsicivorum, quod in mediis adsignationibus et integris centuriis intervenit.

Frontinus liber II.

Prima — condicio possidendi haec est ac¹ per Italiam, ubi³⁵. nullus ager est² tributarius, sed aut colonicus aut municipalis aut alicuius castelli aut conciliabuli aut saltus privati. At³ si ad provincias respiciamus, habent agros colonicos eiusdem⁴ iuris, habent et colonicos qui sunt immunes⁵, habent et colonicos⁶ stipendiarios; habent autem provinciae et municipales agros aut civitatum peregrinarum.

Et stipendiarios [*quidem dicimus vel tributarios*⁷] qui³⁶. nexum non habent neque possidendo⁸ ab alio quaeri possunt: possidentur⁹ tamen a privatis. sed alia condicione¹⁰, et veneunt, sed nec mancipatio eorum legitima potest esse; possidere enim illis quasi fructus tollendi causa et praestandi tributi condicione concessum¹¹ est. Vindicant tamen inter se non minus fines ex aequo, ac si privatorum agrorum; — nam et controversias inter se tales movent, quales in agris immunibus et privatis solent evenire. Videbimus tamen, an interdicere quis possit de eiusmodi possessione¹². —

Hyginus.

Occupatorius ager dicitur eo, quod occupatus est a¹¹⁵. victore populo, territis exinde fugatisque hostibus¹³; . . . quia non solum tantum occupabat unus quisque, quantum colere praesenti tempore poterat, sed quantum in spem colendi habuerat ambiebat¹⁴.

1) ut *proposuit* Lachm. — 2) ager est] aiugerum Arc. — 3) ac Arc. — 4) eiusdem] quidem Arc. — 5) *sic* Rudorff, colonicos stipendiarii qui sunt in communem Arc. — 6) habentem et colonis Arc. — 7) quidem d. n. tr. om. Arc. — 8) possidendi Arc. — 9) quaeri possunt possidentur] quam possident possidente Arc. — 10) condicionem Arc. — 11) condicio concessa Arc. — 12) possessionem Arc. — 13) *Sicul.* 138,3: Occupatorii —, quibus agris victor populus occupando nomen dedit; bellis enim gestis victores populi terras omnes, ex quibus victos eiecerunt, publicavere (publicae autem Arc.), atque universaliter territorium dixerunt, intra quos fines iuris dicendi ius esset [*sic scripsi* Th. M., ius est dicendi uti essent Arc., ius dicendi esset *Guelf.*, ius ius dicendi esset *Bruns*]. — 14) *Sicul.*

Quaestorii autem dicuntur agri, quos populus Romanus devictis pulsisque hostibus possedit mandavitque quaestoribus, ut eos venderent¹. — Quibus agris sunt condiciones, uti p(o-
 116. pulus) R(omanus) . . . quod etiam² praestitutum observant, vetustas tamen longi temporis plerumque paene similem reddidit occupatorum agrorum condicionem; non tamen³ universos paruisse legibus, quas a venditoribus suis acceperant.

Vectigales autem agri sunt obligati, quidam rei publicae populi Romani, quidam coloniarum aut municipiorum aut civitatum aliquarum qui et ipsi plerique ad populum Romanum pertinent, scilicet⁴ ex hoste capti partitique ac⁵ divisi sunt per centurias, ut adsignarentur militibus, quorum virtute capti erant: amplius quam destinatio modi quamve⁶ militum exigebat numerus, qui superfuerant agri, vectigalibus subiecti sunt, alii per annos . . ., alii vero Mancipibus ementibus, id est conducentibus, in annos centenos. Plures vero finito illo tempore iterum veniunt locanturque ita ut vectigalibus est consuetudo. —

Mancipes autem qui emerunt lege dicta ius vectigalis, ipsi per centurias locaverunt aut vendiderunt proximis quibusque possessoribus. In his igitur agris quaedam loca propter asperitatem aut sterilitatem non invenerunt emptores; itaque in formis locorum talis adscriptio, id est 'in modum conpascuae',
 117. aliquando facta est, et 'tantum conpascuae'; quae pertinerent ad proximos quosque possessores, qui ad ea attingunt finibus suis. —

Divisi et adsignati agri sunt, qui veteranis aliisque personis per centurias certo modo adscripto aut dati sunt aut reddit, quive⁷ veteribus possessoribus reddit commutati-

137,19: nec tantum occupaverunt, quod colere potuissent, sed quantum in spem (spe libri) colendi reservare.

1) *Sicul. 136,14*: Ut — Romani omnium gentium potiti sunt, agros ex hoste captos in victorem populum partiti sunt; alios vero agros vendiderunt, ut Sabinorum ager qui dicitur quaestorius, eum limitibus actis diviserunt — atque ita per quaestores populi Romani (populo Romano libri) vendiderunt. — 2) [*fuit fere*: p. R. voluit: quod quidam.] — 3) non tamen] nocet enim non proposuit Lachmann. [*Magis exciderit videmus vel simile vocabulum. Th. M.*] — 4) [*pertinent scilicet scripsi ego, pertinentes libri. Th. M.*] — 5) [*partitique ac*] *scr. postquam. Th. M.*] — 6) quamve *Rigaltius*, quam vero libri. — 7) reddit quibus libri [*deleto voc. reddit scr. qui. Th. M.*]

que pro suis sunt¹. Hi agri leges accipiunt ab his, qui veteranos deducunt, et ita propriam observationem eorum lex data praestat.

2. De controversiis agrorum.

Frontinus liber I.

Materiae controversiarum sunt duae, finis et locus; — genera sunt controversiarum XV²:

(1) De positione terminorum controversia est inter duos pluresve vicinos; inter duos, an rigore sit ceterorum sive rationis³; inter plures, trifinium faciat an quadrifinium. — *F. 39. A. 70.*

(2) De rigore⁴ controversia est —, quotiens inter duos pluresve terminos ordinatos, sive quae alia signa, secundum legem Mamiliam intra quinque pedes agitur. *F. 37. 41. A. 72.*

(3) De fine similis est controversia; — nam et eadem lege continetur et de quinque pedum agitur latitudine⁵. — *F. 37. 41. A. 72. H. 126.*

(4) De loco controversia est, cum quid⁶ excedit supra⁷ scriptam latitudinem, cuius modus a petente⁸ non proponitur⁹.

1) *Sicul. 155,4*: captus — ager ex hoste victori militi veteranoque est assignatus —. Nec tamen omnibus personis victis ablatis sunt agri; nam quorundam dignitas aut gratia aut amicitia victorem ducem movit, ut eis (ei *cod.*) concederet agros suos; — inscriptiones itaque in centuriis sunt tales: — 'assignatum illi tantum'; inde subscriptum est nomen cui concessum est, inscriptione tali: 'redditum illi tantum'; praeterea scriptum est et: 'redditum et commutatum pro suo', quod ideo fit, quoniam particulas quasdam agrorum in diversis locis habentes duo, quibus agri reddebantur, ut continuam possessionem haberent, modum pro modo (modum libri) secundum bonitatem taxabant, et in locum eius, quod in diverso erat, maiorem partem acceperit. *Cf. Lex agr. 80.* — 2) *Frontinus omnes has controversias bis tractat, libro I brevi definitione, libro II accuratius disputatione, quam Agennius fustus repetit; Hyginus sex tantum controversiarum genera explicat. Quos auctores ad unamquamque controversiam adnotavi.* — 3) rationis vel rationes libri, ratione si *Lachm.* — 4) *Balb. 98,6*: rigor est, quidquid inter duo signa veluti (vel libri plerique) in modum lineae rectum perspicitur (praespicitur vel prospicitur libri). — 5) *Agg. 12,12*: De fine — lex Mamilia quinque aut sex pedum latitudinem praescribit. — 6) cum quid] *Lachm.*, quidquid libri. — 7) supra *Guelf.*, quidquid *Arc.* — 8) ad patentem libri. — 9) *Ad controversiam de fine et de loco spectant C. 3,39,3,5; cf. Isid. 2,25,11. Rud. § 75.76.*

— *F. 43. A. 74. H. 129.* — (*Cf. Front. 44,4: 'De¹ loco, si possessio petenti firma est, etiam interdicere licet², dum cetera ex interdicto diligenter peragantur³: magna enim alea est litem ad interdictum deducere, cuius est executio perplexissima⁴. Si vero possessio minus firma est, mutata formula iure Quiritium peti debet proprietas loci.'*)

(5) De modo controversia est in agro adsignato; agitur |
14. enim de antiquorum nominum propria defensione; — et in ceteris agris de modo fit controversia, quotiens promissioni modus non quadrat. *F. 45. A. 75. H. 131.*

15. (6) De proprietate controversia est plerumque: ut in Campania cultorum agrorum silvae absunt in montibus ultra quartum aut quintum forte vicinum; propterea⁵ proprietas ad quos fundos pertinere debeat disputatur⁶. Est et pascuorum proprietas pertinens ad fundos, sed in commune, propter quod ea compascua multis locis in Italia communia⁷ appellantur,
16. quibusdam provinciis pro indiviso⁸. | Nam et per hereditates aut emptiones eius generis controversiae fiunt, de quibus iure ordinario litigatur. *F. 48. A. 78.*

(7) De possessione controversia est, de qua ad interdictum hoc est iure ordinario litigatur.⁹ *F. 49. A. 80.*

(8) De alluvione fit controversia fluminum infestatione. *F. 49. A. 82.* — *Hyg. 124,4: De alluvione observatio haec est, numquid de occupatoriis ageretur agris, et¹⁰ quidquid vis aquae abstulerit, repetitionem nemo habebit. Quae res necessitatem ripae muniendae iniungit, ita tamen, ne alterius damno quicquam faciat, qui ripam munit¹¹. Si vero in divisa et adsignata*

1) hoc *ins. Arc.* — 2) *Ideo Ulp. in commentario ad interdictum U. P. (l. 69 ad ed.) tractavit de loco; unde D. 50,16,60.* — 3) *peraguntur Arc.* — 4) *perplexissimas (s. deleta) Arc.* — 5) *propterea Guelf., om. Arc.* — 6) *discutiatur Guelf., deficit Arc.* — 7) *Front. 48,23: in Etruria communalia vocantur.* — 8) *pro indivisa libri.* — 9) *Cf. supra contr. 4. — Agg. 16,18: De possessione — per interdictum, hoc est iure ordinario, litigatur; hoc non est disciplinae nostrae iudicium, sed apud praesidem provinciae agitur, — sicut lex ait: 'nisi de possessionis statu quaestio fuerit terminata, non licet mensori praeire ad loca'.* — 10) *haec est numquid (haesit non quod Arc., est si haec si in Guelf.) de occ. ageretur (agitur Guelf.) agris et (sed Arc., om. Guelf.) quidquid libri [praestat fortasse: haec est: si de occupatoriis agitur agris, quidquid cet. T. H. M.] — 11)*

regione tractabitur, nihil amittet possessor, quoniam formis per centurias certus cuique modus adscriptus est. Circa Padum autem cum ageretur, quod flumen torrens et aliquando tam violentum decurrit, ut alveum mutet et multorum late agros trans ripam, ut ita dicam, transferat, saepe etiam insulas efficiat¹, Cassius Longinus, prudentissimus vir, iuris auctor, hoc statuit, ut quidquid aqua lambiscendo abstulerit, id possessor amittat, quoniam scilicet ripam suam sine alterius damno tueri debet; si vero maiore vi decurrens alveum mutasset, suum quisque modum agnosceret, quoniam non possessoris neglegentia sed tempestatis violentia abreptum apparet²; si vero insulam fecisset, a cuius agro fecisset, is possideret; aut³ si ex communi, quisque suum reciperet.

(9) De iure territorii controversia est de his, quae 17. ad ipsam urbem pertinent, sive quid intra pomerium eius urbis erit, quod a privatis operibus optineri non oportebit. — *F. 52. A. 84. H. 133.*

(10) De subsicivis controversia est, quotiens aliqua 20. pars centuriae sive tota non est adsignata et possidetur. — *A. 81. H. 132.*

(11) De locis publicis sive populi Romani sive coloniarum municipiorumve controversia est, quotiens ea, quae neque adsignata neque vendita fuerint umquam⁴, aliquis possederit. ut alveum fluminis veterem populi Romani *cet.* — *F. 54. A. 85.*

(12) De locis relictis et extra clusis controversia 21. est in agris adsignatis. Relicta autem loca sunt, quae sive

Sicul. 150,24: Rivus — quotiens finem facit, appellatur 'rivo recto curvoque [*aut del. hoc voc. aut scr. cursuque.* Тв. М.]'; qui si alicuius terras minutatim ex alia parte abstrahat et alii contrario relinquat, quod vocant ablucionem (alluvionem *cod.*) et alluvionem (alluvionum *cod.*), repetitio finium non datur (finium addatur *liber*); inducit (indicit *liber*) enim necessitatem riparum tuendarum, quod iuste videtur prospectum, ut terrae possessoribus salvae sint, etiam publicae utilitatis causa. Quod si (si *om. liber*) vi tempestatum rivi torrentes subito alveum cursumque (alveo cursuque *liber*) mutant, iustum (munientes tum *liber*), ut nostra fert opinio, erit, ut alvei veteris fines suos quisque obtineat.

1) efficiet ad *Arc.*, efficit ad *Guelf.* — 2) appareret *Huschke.* — 3) at *Lachmann.* — 4) umquam] quam *Arc.*, quae *Guelf.*

22. loco|rum iniquitate sive arbitrio conditoris¹ limites non acceperunt; haec sunt iuris subsicivorum. Extra clusa loca sunt aequae iuris subsicivorum, quae ultra limites et ultra² finitimam lineam erint. — *F. 55. A. 86.*

(13) De locis sacris et religiosis controversiae plurimae nascuntur, quae iure ordinario finiuntur, nisi si de 23. loco|rum eorum modo agitur. — *F. 56. A. 87.*

(14) De aquae pluviae transitu controversia est, in qua, si collectus pluvialis aquae transversum secans finem 24. in alterius fundum influit et disconvenit, ad ius ordinarium pertinebit; quod si per ordinationem finis ipsius agitur, exigit mensoris interventum. *F. 57. A. 88.*

(15) De itineribus controversia est, quae in arcifiniis agris iure ordinario finitur, in adsignatis mensurarum ratione; omnes enim limites secundum legem colonicam itineri publico servire debent. — *F. 58. A. 89. — H. 134:* De via et³ actu et itinere et ambitu et accessu et rivis et vallibus fossis fontibus saepe moventur contentiones: quae omnes partes non nostram, sed forensis officii, id est iuris civilis, operam exigunt; nos vero tunc eis⁴ intervenimus, cum aut derigendum⁵ aliquid est quaestionibus⁶, aut, si forma aliqua aliquid notatum invenitur, repetendum est.

Frontinus liber II.

Satis, ut puto, dilucide [*in priore libro*⁷] genera controversiarum exposui; nunc quemadmodum singulae tractari debeant, persequendum est. — Difficillimus autem locus hic est, quod mensori iudicandum est; sed nec minus ille exactus, quod 35. est advocatio praestanda. Prudentiam | tamen eandem artifices habere debent et qui iudicaturi sunt et qui advocaciones sunt praestituri. In iudicando autem mensorem bonum virum et iustum agere decet⁸, neque ulla ambitione aut sordibus moveri, servare opinionem et arti et moribus; quidam enim per imperitiam, quidam per inprudenciam peccant: totum autem hoc

1) relicta *ins. libri*, *delevit Lachm.* — 2) *ultra libri*, *intra Goesius prob. Lachmanno.* — 3) *viae libri.* — 4) *eis] est libri.* — 5) *derigendum libri.* — 6) *est quaest. est libri.* — 7) *in pr. libro add. Lachmann.* — 8) *debet vel debent libri.*

iudicandi officium et hominem et artificem exigit egregium. Erat aequissimum et in advocatione ¹ eandem fidem exhiberi a mensoribus; sed hoc possessores aequo animo ferre non possunt: nam cum his veritas exposita est, adversus sinceritatem artis facere cogunt².

1) aduocationem *libri*. — 2) cogant *libri*.

une diamètre p. 146. 64

I 326

